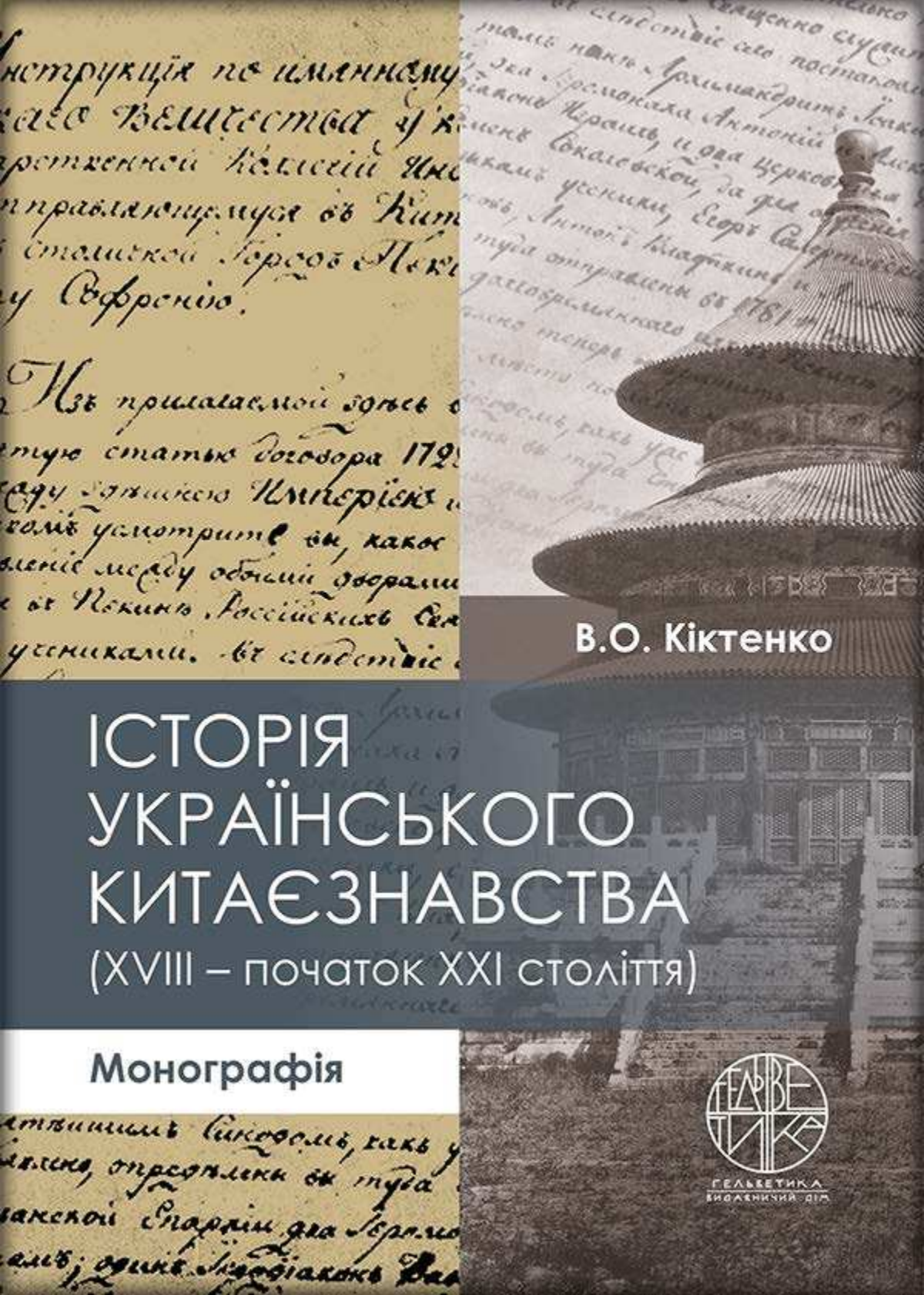

В.О. Кіктенко

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО КИТАЄЗНАВСТВА (XVIII – початок XXI століття)

Монографія

ГЕЛІОЕТІКА
БІБЛІОТЕКА

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СХОДОЗНАВСТВА ІМЕНІ А. Ю. КРИМСЬКОГО

В. О. Кіктенко

**ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО
КИТАЄЗНАВСТВА
(XVIII – ПОЧАТОК XXI СТОЛІТТЯ)**

Монографія

Видання друге, доповнене

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

УДК 930:[910(510)"17/20"](477)
К38

Наукові рецензенти:

І. К. Патриляк — доктор історичних наук, професор

О. Б. Бубенок — доктор історичних наук, професор

Відповідальний редактор:

І. В. Отрощенко — доктор історичних наук

*Друкуються за рішенням вченої ради
Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України
(протокол № 6 від 22.10.2021 р.)*

Кіктенко В. О.

К38 Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття) : монографія / В. О. Кіктенко. – Вид. 2-ге, доп. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – 484 с.

ISBN 978-966-992-641-8

У книзі на основі дослідження широкого кола джерел зроблено спробу реконструкції й аналізу історії розвитку українського китаєзнавства від зародження дотепер як частини загального процесу розвитку китаєзнавства у Східній Європі. У праці визначено походження, закономірності та напрямки розвитку українського китаєзнавства шляхом створення відповідної біо-бібліографії та визначення інституційних процесів. Детально проаналізовано основні напрямки розвитку цієї галузі знань, що пов'язано із вивченням внеску українських вчених у дослідження історії, філософії, культури, мови, літератури, соціально-економічного та політичного розвитку Китаю. Особливу увагу приділено встановленню відповідних ліній наступності в українському китаєзнавстві. Для реконструкції історії українського китаєзнавства були використані невідомі та маловідомі архівні матеріали та наукові публікації українських вчених, присвячені Китаю.

Для китаєзнавців, істориків, дипломатів, студентів та широкого кола читачів.

УДК 930:[910(510)"17/20"](477)

ISBN 978-966-992-641-8

© В. О. Кіктенко, 2021

Зміст

ВСТУП	5

РОЗДІЛ І. ДЖЕРЕЛА УКРАЇНСЬКОГО КИТАЄЗНАВСТВА (X ст. – 1806)	11
1. Перші відомості про Китай в Україні у добу Середньовіччя	11
2. Внесок українських православних місіонерів у вивчення Китаю (1701–1806)	17

РОЗДІЛ ІІ. ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО КИТАЄЗНАВСТВА (1806 – початок ХХ ст.)	55
1. Практичне китаєзнавство українських співробітників місії у Пекіні	55
2. Науково-освітні центри вивчення Китаю в Україні (Київ, Одеса, Харків)	64

РОЗДІЛ ІІІ. КИЇВСЬКА ШКОЛА ПРАКТИЧНОГО КИТАЄЗНАВСТВА (1913–1918)	100
1. Дослідження країн Азії у Київському комерційному інституті	100
2. Викладання китайської мови у Київському комерційному інституті	104
3. Наукові відрядження студентів Київського комерційного інституту до Китаю	114

РОЗДІЛ ІV. УКРАЇНСЬКЕ РАДЯНСЬКЕ КИТАЄЗНАВСТВО (1918–1991)	121
1. Українське радянське китаєзнавство в 1920–1941 рр.: шлях від зародження до репресивного знищення	121
1.1. Дослідження Китаю у Всеукраїнській науковій асоціації сходознавства	121
1.2. Економічна історія російсько-китайських відносин Б. Г. Курца	127
1.3. Між науковим дослідженням та політичною брошурою	166
2. Відродження вивчення Китаю в Радянській Україні (1950–1991)	175

РОЗДІЛ V. УКРАЇНСЬКЕ КИТАЄЗНАВСТВО

(1991 р. – початок ХХІ ст.)	194
1. Інституціональний аспект формування українського китаєзнавства	194
2. Напрями розвитку українського китаєзнавства	203
2.1. Історія	203
2.2. Мовознавство	222
2.3. Літературознавство	249
2.4. Філософія	267
2.5. Політичні науки	280
2.6. Економіка	291
2.7. Педагогіка	301
2.8. Музейна справа	307
Висновки	308
Література	314
Архівні матеріали	449
Summary	456
摘要	460
Іменний покажчик	463
Список скорочень	483

Вступ

Формування наукових знань про Китай бере свій початок наприкінці XVI ст., що було пов'язано із діяльністю християнських місіонерів. Світське китаєзнавство виникає спочатку у Франції в першій половині XIX ст., а потім в Німеччині, Великобританії, США та Росії. Перебуваючи у складі інших держав, що, насамперед, стосується Російської імперії та СРСР, українці також брали участь у цьому процесі. Проте їхній внесок визначався як «російський» або «радянський»¹ й до того ж спеціально ніколи не був досліджуваний у російській/радянській історіографії. Лише у праці 1887 р. ієромонаха Миколи (Адоратського) вперше і востаннє йшлося про «малоросійський напрямок» у діяльності Російської духовної місії в Пекіні², але надалі жодна з історіографічних праць XIX – XX ст. про це згадує. На початку XX ст. з'являється певне визначення феномену українського китаєзнавства за територіальною ознакою у праці російського сходознавця В. В. Бартольда³, та вже за радянських часів зникає навіть подібний підхід, що, насамперед, стосується узагальнюючих праць з історії російського

¹ Див., наприклад: Дацышен В. Г. История русского китаеведения 1917–1945 гг. – М. : Издательство «Весь Мир», 2015. – С. 10.

² Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии в первый период ее деятельности (1685–1745). Выпуск первый. – Кз. : Типография Императорского Университета, 1887. – 165 с.; Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745–1808). Выпуск второй. – Кз. : Типография Императорского Университета, 1887. – [4], 167–369 с

³ Бартольд В. В. История изучения Востока в Европе и России: Лекции. чит. в Имп. С.-Петербург. ун-те. – СПб. : тип. М. М. Стасюлевича, 1911. – XIV, 282 с.

сходознавства⁴. У відомих нарисах з історії російського китаєзнавства П. О. Скачкова, які являють собою справжній довідник з цього питання, зустрічаються відомості про українських дослідників Китаю, проте так само без визначення українського напрямку і без докладного його вивчення⁵. З особистого спілкування з академіком Російської академії наук В. С. Мясніковим⁶, нам вдалося дізнатися про те, що в останні роки життя П. О. Скачков працював над матеріалами, пов'язаними із внеском українців у російське китаєзнавство на початковому етапі розвитку, проте на сьогодні ця праця лишається невідомою. Окремі згадки про дослідження Китаю в радянській Україні 1920–1930-х рр. містить робота В. М. Нікіфорова⁷, а у своїй монографії П. Т. Яковлева критикує концепцію історії російсько-китайських відносин українського вченого Б. Г. Курца⁸. В цілому ж відхід у радянській історіографії від безпосереднього дослідження українського китаєзнавства призвів до забуття внеску наших співвітчизників у розвиток наукових знань про Китай. В українському сходознавстві за радянських часів та вже в незалежній Україні окремі аспекти цього питання досліджені у працях

⁴ История отечественного востоковедения до середины XIX века / [П. М. Шаститко, А. А. Вигасин, А. М. Куликова и др.; Редкол.: А. П. Базиянц и др.]; АН СССР, Ин-т востоковедения. – М. : Наука, 1990. – 439 с.; История отечественного востоковедения с середины XIX века до 1917 года / [А. А. Вигасин, П. М. Шаститко, А. П. Базиянц и др.; Редкол.: А. А. Вигасин и др.]; Рос. акад. наук, Ин-т востоковедения. – М. : Изд. фирма «Вост. лит.», 1997. – 534, [2] с.

⁵ Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения / [Предисл. В. С. Мясникова]; АН СССР. Ин-т востоковедения. Ин-т Дальнего Востока. – М. : Наука, 1977. – 505 с.

⁶ Мясніков Володимир Степанович, радянський та російський китаєзнавець, народився 15. V. 1931 р. у Москві в родині службовця. 1955 р. – закінчив Московський державний інститут міжнародних відносин, 1964 р. – кандидат історичних наук, 1978 р. – доктор історичних наук, 1982 р. – професор, 1990 р. – член-кореспондент Академії Наук СРСР. Займав різні посади у науково-дослідницьких закладах, на сьогодні – заступник директора Інституту Далекого Сходу Російської академії наук з наукової роботи. Очолює центр «Росія – Китай». Видано понад 150 праць. Провідний фахівець з історії розвитку російсько-китайських відносин.

⁷ Никифоров В. Н. Советские историки о проблемах Китая / АН СССР. Ин-т востоковедения. – М. : Наука, 1970. – 416 с.

⁸ Яковлева П. Т. Первый русско-китайский договор 1689 года / Акад. наук СССР. Ин-т истории. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1958. – 235 с.

А. Ковалівського⁹, П. М. Попова¹⁰, В. В. Седнева¹¹, К. І. Гурницького¹², Ю. М. Кочубея¹³, І. Фальковича¹⁴, С. Кіржаєва та В. Ульяновського¹⁵. Лише у праці Б. Г. Курца було розглянуто українські публікації про Китай, але тільки у період з 1924 по 1932 р.¹⁶

Автором вперше в історичній науці було розпочато дослідження українського китаєзнавства, що відображено у відповідних статтях¹⁷,

⁹ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х.: Видавництво Харківського державного університету, 1961. – 452 с.; Ковалівський А. Зв'язки зі Сходом та сходознавство у Києві та Наддніпрянщині (передмова та публікація Валерія Рибалкіна) // Східний світ. – 1995. – № 2; 1996. – № 1. – С. 146–167.

¹⁰ Попов П. М. Григорій Сковорода про Китай // Вітчизна. – 1958. – № 4. – С. 163–171.

¹¹ Седнев В. В. Китаєзнавство в Україні // Матеріали І наукової українсько-китайської конференції «Україна–Китай: шляхи співробітництва». – К., 1993. – С. 71.

¹² Гурницький К. І. Агафангел Ефимович Крымский / Отв. ред. И. М. Смилянская; Худож. А. Г. Кобрин. – М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1980. – 192, [2] с.

¹³ Кочубей Ю. Востоковедение на Украине // Востоковедные центры в СССР: В 2 вып. / АН СССР, Ин-т востоковедения; [Отв. ред. А. П. Базиянц]. – М.: Наука, 1988. – С. 88–112; Кочубей Ю. М. Популяризація знань про Схід в Україні: адмірал Я. Окуневський (1860–1929) і його подорожі на Схід // Східний світ. – 2016. – № 1. – С. 66–70.

¹⁴ Фалькович И. М. Востоковедение в Киеве // Новый Восток. – 1928. – № 23–24. – С. 434; Фалькович И. М. К истории советского востоковедения на Украине // Народы Азии и Африки. – 1966. – № 4. – С. 270–278.

¹⁵ Кіржаєв С., Ульяновський В. Причинок до студій української орієнталістики 1920–1930-х років: незнаний збірник «Україна і Схід» // Україна в минулому. Вип. 4. – К.-Ль.: Львівська обласна книжкова друкарня, 1993. – С. 76–89.

¹⁶ Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924–1932 рр.: ІР НБУВ. – Ф. Х. – № 22886; Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924–1932 рр. // Курц Б. Г. Східна Європа та Азія: історія торгівлі в XVI – першій половині XX ст. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2014. – С. 531–611.

¹⁷ Кіктенко В. О. Борис Курц і становлення української синології // Сходознавство. – 1997. – № 1. – С. 57–84; Кіктенко В. О. Українці на чолі Пекінської духовної місії: до початків вивчення Китаю в Російській імперії // Сходознавство. – 1998. – № 2. – С. 78–91; Кіктенко В. О. Невідоме джерело для дослідження китаєзнавчої спадщини архімандрита Софронія [Грибовського] // Сходознавство. – 1998. – № 3. – С. 146–155; Кіктенко В. О. Китаєзнавчі студії в Україні на початку XX ст.: становлення київської школи практичного китаєзнавства (1913–1918) // Сходознавство. – 1999. – № 6. – С. 9–25; Кіктенко В. О. До визначення категорії первісної сутності Піднебесної //

захищений кандидатської дисертації¹⁸ та виданій монографії¹⁹. Впродовж понад двадцяти років тривало дослідження цієї теми, що, як наслідок, завершується створенням історії українського китаєзнавства у період з XVIII ст. й до сьогодні. У праці визначено походження, закономірності та напрямки розвитку українського китаєзнавства шляхом створення відповідної біобібліографії та визначення інституційних процесів. Необхідно, насамперед, відзначити, що існують два основних визначення науки про Китай – це *синологія* та *китаєзнавство*. Ми вживаємо термін «китаєзнавство», яким позначено комплексну міждисциплінарну науку про давній та сучасний Китай у максимально широкому предметному полі на протигагу *синології*, в межах якої займаються класичними студіями щодо китайської культури, мови, літератури, історії, релігії та філософії²⁰. Оскільки метою цієї праці є всебічно висвітлити виникнення та розвиток будь-яких наукових знань про Китай в Україні, тому вибір зроблено на користь

Східний світ. № 8, том 6, 2 (96), Київ–1999. – С. 45–58; Кіктенко В. О. Дослідження Китаю в Україні у XIX – на початку XX століття (науково-освітній період і проекти інституалізації китаєзнавства в Україні) // Сходознавство. – 2000. – № 9–10. – С. 133–154; Кіктенко В. О. Джерела з історії Російської духовної місії в Пекіні у фондах Інституту рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського НАН України // Східний світ. – 2001. – № 2. – С. 84–91; Кіктенко В. О. Кримінальна справа Бориса Григоровича Курца // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 134–138; Кіктенко В. О. Україна – Китай: історичні та кроскультурні контакти // Україна – Китай: діалог та взаємозбагачення культур: Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. – К. : ДАКККІМ, 2008. – С. 9–22; Кіктенко В. О. Свідомство про нагородження імператорським «Орденем Подвійного дракона»: невідоме джерело з фонду Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Східний світ. – 2018. – № 3. – С. 44–57; Кіктенко В. О. Борис Григорович Курц: життєвий та творчий шлях // Курц Б. Г. Східна Європа та Азія: історія торгівлі в XVI – першій половині XX ст. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2014. – С. 5–42.

¹⁸ Кіктенко В. О. Становлення українського китаєзнавства (XVIII ст. – 41 р. XX ст.) : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України. Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 1999. – 19 с.

¹⁹ Кіктенко В. О. Нарис з історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина XX ст.: дослідження, матеріали, документи / відп. ред. О. Д. Огнева; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К. : [б.в.], 2002. – 194 с.

²⁰ Ширше про цю проблему див.: Кіктенко В. О. Дисциплінарні та методологічні особливості науки про Китай // Східний світ. – 2017. – № 4. – С. 46–58.

терміну «китаєзнавство». Крім того, у праці використані два визначення: 1) «українське китаєзнавство» – формування власне національної школи китаєзнавства в Україні; 2) «китаєзнавство в Україні» – це найширша репрезентація знань про Китай в Україні різними колами суспільства в їх соціальному та національному відношенні. В історії українського китаєзнавства з XVIII й до початку XXI ст. можна виділити декілька періодів, які власне й визначають структуру монографії:

- 1) 1701–1806 рр. – *до-науковий* (проникнення перших відомостей про Китай в Україну та формування підвалин наукового підходу до вивчення Китаю);
- 2) 1806 р. – початок XX ст. – *науково-просвітницький* (формування українського практичного китаєзнавства та виникнення центрів вивчення Китаю в Україні);
- 3) 1913–1918 рр. – *науково-практичний* (дослідження Китаю в Київському комерційному інституті);
- 4) 1918–1991 рр. – *науково-ідеологічний*²¹ (розвиток українського радянського китаєзнавства);
- 5) 1991 р. – початок XXI ст. – *науково-освітній* (формування національної школи вивчення Китаю в незалежній Україні).

Праця ґрунтується на системному підході до історіографічного матеріалу, вивченні витоків та історичних умов формування українського китаєзнавства. Детально проаналізовано основні напрямки розвитку цієї галузі знань, що пов'язано із вивченням внеску українських вчених у дослідження історії, філософії, культури, мови, літератури, соціально-економічного та політичного розвитку Китаю. Особливу увагу приділено встановленню відповідних ліній наступності в українському китаєзнавстві. Для реконструкції історії українського китаєзнавства були використані матеріали, що зберігаються в Державному архіві Київської області, Державному архіві міста Києва, Державному архіві Російської Федерації, в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та наукові публікації українських вчених, присвячені Китаю. Наведений наприкінці монографії список літератури не

²¹ Назва відбиває вплив панівної на той час марксистсько-ленінської ідеології на радянську науку взагалі.

є повною бібліографією українського китаєзнавства, проте він дає уявлення про рівень розвитку цієї галузі знань. Отже, *мета і завдання* цієї книги – дати об'єктивне, документально обґрунтоване уявлення про те, як саме формувалося українське китаєзнавство у своїх основних напрямках і розробках. Актуальність цього дослідження зумовлена не лише необхідністю ліквідувати прогалину в історії української науки, а й сучасними завданнями щодо ретроспекції та аналізу процесів розвитку вивчення Китаю в Україні як теоретичної бази для здійснення практичних кроків для подальшої розбудови українсько-китайського співробітництва у різних сферах.

Висловляю щирю подяку моєму вчителю – Олені Дмитрівні Огневій, яка в 1996 р. звернула увагу автора на цікаву та недосліджену тему – внесок українців у розбудову китаєзнавства. Крім того, вважаю за необхідне висловити свою глибоку вдячність рецензентам, зауваження яких дозволили значно поліпшити рукопис монографії – І. К. Патриляку та О. Б. Бубенку.

Сподіваюсь, що книга приверне до себе увагу науковців, які досліджують історію китаєзнавства взагалі або споріднені теми у межах історії наук та історії України.

РОЗДІЛ I

Джерела українського китаєзнавства (X ст. – 1806)

1. Перші відомості про Китай в Україні у добу Середньовіччя

Перші свідчення про Китай в Україні ймовірно почали формуватися за часів Київської Русі ще до монголо-татарської навали. Про ранні контакти між Київською Руссю та Китаєм часів монгольської династії ще 1930 р. писав китайський історик, професор Пекінського університету Чжан Сінлань (张星烺, 1889–1951)¹. Сьогодні такої ж позиції дотримується відомий фахівець у галузі історії російсько-китайських відносин – академік В. С. Мясніков². Проте це було опосередковане знайомство, бо відомості потрапляли до Київської Русі через Східну Римську імперію. Особливу роль у розширенні крос-культурних контактів між Європою та Азією відіграв Великий шовковий шлях у добу раннього середньовіччя. Цим шляхом рухалися не лише товари, а й відомості про держави та народи цих двох частин світу, величезних культурних ареалів, доти мало знайомих один одному. Таким чином, у цей час Київська Русь та Піднебесна імперія наблизилися одна

¹ 张星烺. 中西交通史料匯篇, 6册. – 北平: 輔仁大學圖書館, 1930.

² Мясников В. С. Договорными статьями утвердили. Дипломатическая история русско-китайской границы XVII – XX вв. – М. : РИО Мособлупрополиграфиздата, 1996. – С. 56–57.

[illegible]

Рисунок 1 – Карта Євразії та Африки, що показує торгові мережі «Шовкового шляху» у IX ст.

³ Конрад Н. И. Запад и Восток. – М. : Наука, 1972. – С. 77–102; Рыбаков Б. А. Киевская Русь и русские княжества в XII – XIII вв. – М. : Наука, 1982. – С. 186–234.

⁴ Ковалівський А. Зв'язки зі Сходом та сходознавство у Києві та Наддніпрянщині (передмова та публікація Валерія Рибалкіна) // Східний світ. – 1995. – № 2; 1996. – № 1. – С. 160.

⁵ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х. : Видавництво Харківського Ордена трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 116.

ріально наближено до України, де також є ймовірними знахідки предметів, які можуть підтвердити крос-культурні контакти між Україною та Китаєм за доби Середньовіччя.

У Київській Русі була розповсюджена перекладна “Християнська топографія” VI ст., авторство якої приписують візантійському купцю Козьмі Індікоплову. В цьому першому відомому християнському описі світу є стислі відомості про Китай, країну, звідки вивозять шовк – Хіна (Гсініста, Сіністан). На думку А. Ковалівського, це найдавніша згадка про Китай в українській перекладній літературі⁶. Проте Піднебесна імперія стала ширше відомою у всіх східних слов'ян під назвою “Китай”, яка існує й до сьогодні.

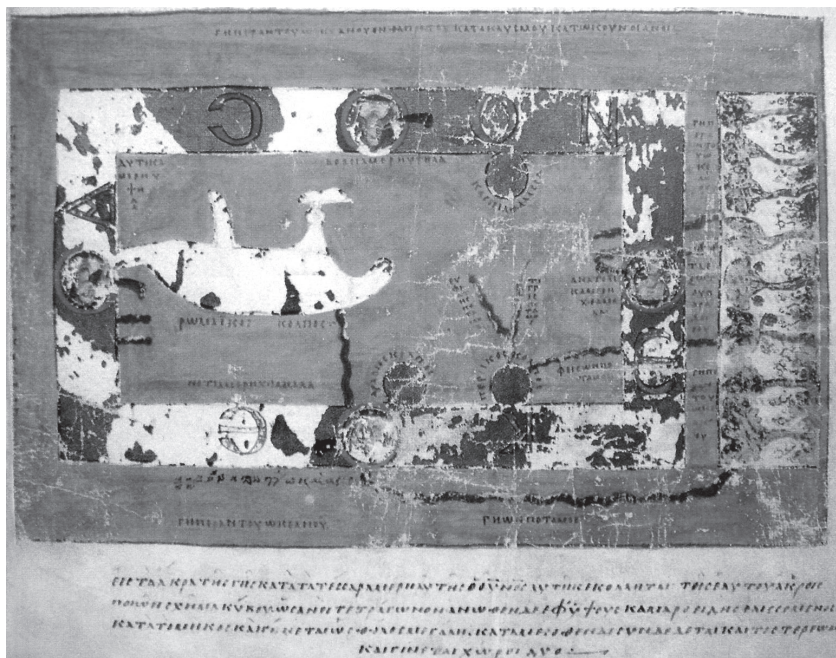

Рисунок 2 – «Християнська топографія» VI ст.

⁶ Ковалівський А. Зв'язки зі Сходом та сходознавство у Києві та Наддніпрянщині (передмова та публікація Валерія Рибалкіна) // Східний світ. – 1995. – № 2; 1996. – № 1. – С. 158.

Щодо походження цієї назви існує кілька гіпотез, та одна з них є найбільш ймовірною. “Китай” походить від назви прото-монгольської групи кочових племен з Маньчжурії – *кидані* (або *китаї*), які утворили у 907 р. централізовану державу Ляо, що охоплювала більшу частину сучасного північного Китаю. Перші контакти східних слов’ян відбувалися з підданнями держави киданів, які помилково були ними ототожнені з китайцями. Крім того, завдяки європейським купцям, зокрема, Марко Поло, назва “Китай” потрапила до середньовічної Західної Європи й вже звідси перейшла до більшості слов’янських мов. Так виникла помилкова назва країни, проте вона з часом закріпилася. “Китай” згадано у “Софійському літописі 6903 року” (1395 р.)⁷ та у “Книзі статечній царського родоводу” (1560–1563 рр.)⁸.

У Китаї про українські землі, безперечно також були відомості, бо коли Чингізхан (1155 або 1162–1227) відправляв у військову компанію на захід Субедея (1176–1248), він, крім інших країн, що мали бути підкорені, вказав також країну Оросат, тобто Русь. Останньою військовою метою монголів на заході Чингізханом було визначено Київ – “місто Хій-е, обнесене стіною”⁹. Виникнення Монгольської імперії призвело до утворення політично єдиного євразійського простору, що силоміць наблизило доти невідомі один одному різні народи. Територія Київської Русі перетворилася з могутньої європейської держави на невеличку західну “провінцію” Монгольської імперії. Китай також увійшов до цього політичного утворення – там було встановлено династію Юань, а до Китаю потрапляла значна кількість руських полонених та військових найманців. Рада вчених Пекіна у першій половині 30-х рр. XIV ст. підготувала карту Монгольської

⁷ Полное собрание русских летописей. Т. 6. Софийские летописи. – СПб. : Типография Эдуарда Праца, 1853. – С. 125.

⁸ Полное собрание русских летописей. Т. 21, Ч. 2. Книга степенная царского родословия. – СПб. : Типография М. А. Александрова, 1913. – С. 431.

⁹ *Kiiu-e-tankert-e* – монгольське спотворення назви “Київ”; складається з власне назви і слова *kerta*, що означає “кремль, фортеця, обнесена стіною”: Лубсан Данзан. Алтан Тобчи (“Золотое сказание”). – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1973. – С. 228, 368.

імперії, де можна знайти у північно-західній частині володінь Узбека регіон *Èluósi* (俄罗斯), тобто Русь¹⁰.

Після захоплення монголо-татарами Київської Русі західноєвропейські країни фактично опинилися під загрозою навали войовничих кочівників. З метою отримання достовірних відомостей про наміри монголів до їхніх Великих ханів відправлялися посольства, члени яких після здійснення своїх місій залишали нотатки про мандри, які до сьогодні залишаються авторитетними та цікавими джерелами з історії монгольської імперії. У працях таких видатних середньовічних європейських мандрівників, як Г. де Рубрук, Дж. Дель Плано Карпіні та Марко Поло можна знайти відомості про руських полонених¹¹. Так, Плано Карпіні, мандруючи до Китаю територією Галицько-Волинської держави, 1246 року потрапив до Києва, де, як він зазначає, не було руського князя, а київський регіон, частина чернігівського регіону та Поділля перебували під безпосереднім контролем монголів. Далі він пише, що в цей час монголи набирали рекрутів для своєї армії із населення саме цих територій¹². Проте про руських у Китаї за часів Чингізидів та династії Юань (大元, 1271–1368) найбільше даних знаходимо у китайській історичній хроніці “Юань ши” (《元史》), де, зокрема, йдеться про “Сюаньчжун олоси вей ціньцзюнь” (“Охоронний руський полк, уславлений вірнопідданістю”)¹³. Цікаво, що більшість армії Хубілая (1215–1294), яка виступила проти Південної Сун та остаточно підкорила Китай, складали солдати, рекрутовані з Персії та Русі¹⁴. Руська гвардія хана Хубілая вже за часів його онука, Темура, отримала землю на північ від Пекіна у 1332 році¹⁵. Тисячі руських регулярно

¹⁰ Кит. *Èluósi* (俄罗斯) походить від монгольських та тюркських форм “Олоси”, “Алоси”, “Улоси” або “Улусу”: Вернадский Г. В. Монголы и Русь / Пер. с англ. Е. П. Беренштейна, Б. А. Губмана, О. В. Строгановой. – Тв.: ЛЕАН, М.: АГРАФ, 1997. – С. 94.

¹¹ Плано Карпини Дж. дель. История монгалов. – 3-е изд. – Путешествие в Восточные страны / Г. де Рубрук. – 3-е изд. – Книга Марко Поло. – 4-е изд. – / Вступ. ст., коммент. М. Б. Горнунга. – М.: Мысль, 1997. – С. 36, 84, 103, 106, 157.

¹² Там само. – С. 69.

¹³ Скачков П. Е. Очерки истории русского Китаеведения. – М.: Наука, 1977. – С. 15.

¹⁴ Вернадский Г. В. Монголы и Русь / Пер. с англ. Е. П. Беренштейна, Б. А. Губмана, О. В. Строгановой. – Тв.: ЛЕАН, М.: АГРАФ, 1997. – С. 82.

¹⁵ Там само. – С. 15.

призивали до монгольської армії, і вони потрапляли до Китаю, проте не відомо, чи повертався хтось з них на Батьківщину. Однак дехто з них брав участь у поході Тохтамиша супроти Ногая в 1298–1299 рр. і ті, хто повернулись додому після завершення військової компанії, могли передати певні знання про Китай¹⁶. Невідомо, звідки саме були ці руські, проте у “Вень сін тунь као”, частині “Сюй сань тун” (продовження “Юань ши”) є відомості про киян¹⁷. Крім того, Данило Галицький, який відвідував Бату (1209–1255/1256) у Сараї, ставці Золотої Орди¹⁸, склав присягу на васальну вірність самому хану Бату 1245 р., а вже у 1246 р. його військо було екіповане у монгольському стилі¹⁹. Іншого руського князя, Михайла Чернігівського, 1245 р. було страчено у Сараї²⁰. Взагалі, монгольська система управління функціонувала у Галичині впродовж приблизно століття, до 1349 р., коли Галичина перейшла до Польщі, а до 1363 р. більшість українських земель визнала владу великого князя литовського й остаточно вийшла з-під монгольського контролю²¹. На жаль, через відсутність необхідних даних про добу монгольського панування, залишається відкритим питання щодо впливу китайської культури на культуру східних слов'ян. Ті ж руські, що потрапили до Китаю, втратили свою морально-релігійну основу й досить швидко цілком асимілювалися з місцевим населенням культурно та етнічно²².

¹⁶ Вернадский Г. В. Монголы и Русь / Пер. с англ. Е. П. Беренштейна, Б. А. Губмана, О. В. Строгановой. – Тв. : ЛЕАН, М. : АГРАФ, 1997. – С. 370.

¹⁷ 張星烺. 中西交通史料匯篇, 6冊. – 北平: 輔仁大學圖書館, 1930; Палладий (Кафаров) арх. Русское поселение в Китае в первой половине XIV века // Живая старина. – 1894. – № 1. – С. 65–77; Кафаров, 1872; Бретштейндер, 1894; Иванов, 1914; Эренжен Хара Даван. Чингис-хан как полководец и его наследие // Арабески истории. Выпуск 2. Пустыня Тартари. Альманах / Составитель, редактор серии А. И. Курчки. – М. : Ди-Дик, Танаис, 1995. – С. 36–274.

¹⁸ Плано Карпини Дж. дель. История монгалов. – 3-е изд. – Путешествие в Восточные страны / Г. де Рубрук. – 3-е изд. – Книга Марко Поло. – 4-е изд. / Вступ. ст., коммент. М. Б. Горнунга. – М. : Мысль, 1997. – С. 68.

¹⁹ Вернадский Г. В. Монголы и Русь / Пер. с англ. Е. П. Беренштейна, Б. А. Губмана, О. В. Строгановой. – Тв. : ЛЕАН, М. : АГРАФ, 1997. – С. 371.

²⁰ Там само. – С. 150–151.

²¹ Там само. – С. 234.

²² Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии в первый период ее деятельности (1685–1745). Выпуск первый. – Кз. : Типография Императорского Университета, 1887. – С. 6.

Отже, за доби Середньовіччя існували, насамперед, крос-культурні та поодинокі безпосередні контакти України та Китаю, проте вони не мали суттєвого впливу на формування знань про Китай в Україні.

Рисунок 3 – Карта Монгольської імперії²³

2. Внесок українських православних місіонерів у вивчення Китаю (1701–1806)

У Ранньомодерну добу, наприкінці XVII ст., Україна все більше потрапляє до сфери впливу Московського царства, піддані якого починають захоплення Сибіру й досягають зони впливу Китайської імперії, де у 1644 р. до влади приходить маньчжурська династія Цін (大清國, *Dàqīngguó*). Руські поселенці ведуть активну торгівлю,

²³ Mongolempire [Електронний ресурс] // Encyclopedia Britannica – Режим доступу до ресурсу: <https://www.britannica.com/place/Mongol-empire> (дата звернення 13.06.2018 р.).

внаслідок чого виникають поселення уздовж р. Амур та зведено фортеці Нерчинськ²⁴ та Албазін²⁵ (останню за допомогою колишнього цінського підданого, князя Гантимура²⁶). Серед військових поселенців знаходимо й представників українського козацтва. Один із загонів, що займався збором ясаку та захистом “колоністів” від військових нападів маньчжурів, очолював український козак Микифорко Чернігівський. У березні 1675 р. його підрозділ вийшов на річку Нонні, яка стала межею проникнення руських поселенців – далі починалася зона впливу Китаю²⁷. Про цей загін йдеться у листі китайського імператора до московського царя Олексія Михайловича: “...по річці Шилка в Албазінському живуть руські невеликі люди – Микифорко Чернігівський із служивими людьми”²⁸. Відомо, що Микифорку Чернігівського та сімох його співучасників було засуджено до страти за вбивство ілімського²⁹ воєводи, проте вони втекли з острогу й опинилися у фортеці Албазін. Бажаючи отримати помилування, вони хоробро захищали Амур та боронили руських поселенців від китайців та місцевих інородців.

²⁴ Нерчинськ був заснований 1656 р. енісейським воєводою Афанасієм Пашковим, який по річках Інгода та Шилка дійшов до гирла р. Нерчі та збудував тут острог. З 1696 р. стає відомим як місто та крупний центр російсько-китайської торгівлі.

²⁵ Албазін (маньчжурською Якса), російська фортеця на лівому березі р. Амур у 1651–1689 рр. Заснована Є. П. Хабаровим. З 1684 р. – центр воєводства. За російсько-китайським Нерчинським договором 1689 р. зруйнована російською стороною. Нині це територія біля м. Благовещенськ Амурської обл., Російської Федерації.

²⁶ Гантимур (Гайтимур, Гантимур-улан, Гатимур), евенкійський князь, 1655 р. прийняв підданство Московського царства разом зі своїм численним родом. 1667 р. з р. Наун (Ноні) відкочував до російських земель. Це викликало незадоволення з цінського боку, що стало причиною деяких ускладнень у відносинах з Китаєм.

²⁷ Внешняя политика государства Цин в XVII веке / [А. А. Бокщанин, Г. В. Мелихов, Л. И. Думан, И. С. Ермаченко]; Отв. ред. Л. И. Думан; АН СССР, Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1977. – С. 312.

²⁸ Бантыш-Каменский Н. Н. Дипломатическое собрание дел между Российским и Китайским государствами с 1619 по 1792-й год: Сост. по документам, хранящимся в моск. арх. Гос. Коллегии иностр. дел, в 1792–1803 г. Николаем Бантыш-Каменским / Изд. в память истекшего 300-летия Сибири В. Ф. Флоринским, с приб. издателя. – Кн., 1882. – С. 20.

²⁹ Ілімський острог було засновано на річці Ілім (приток Ангари) 1630 р. Пізніше став містом. Офіційно місто припинило своє існування в 1974 р. у зв’язку з затопленням водами водосховища Усть-Ілімської ГЕС.

За ці військові заслуги московський цар не лише помилував албазінських козаків, а й навіть прислав їм у 1672 р. грошову винагороду у розмірі 2 тис. рублів.

У 70–80 роках XVII ст. албазінці вступають у військові сутички із китайськими військовими, що були спровоковані боротьбою за мисливські угіддя, ниви та худобу. Як наслідок, фортецю Албазін було зруйновано 1685 р. й до китайського полону потрапила “руська сотня” (“елоси цзолін”), яка з часом отримала від китайського імператора землю для поселення та різні милості. Албазінці разом з собою силоміць привели до Пекіна й свого священика ієрея Максима (Леонтьєва), з якого розпочинається історія Російської духовної місії в Китаї. У 1764 р. до Пекіна були привезені четверо запорізьких козаків (Філіп Великий, Андрій Плаха, Данило Третьяков, Федір Таран), які втекли із нерчинських срібних заводів, де вони перебували на засланні. Ці запорожці були зараховані солдатами до “руської сотні” та одружені на хрещених китаянках³⁰.

Процес просування руських поселенців на Далекий Схід випереджав розвиток офіційних стосунків Московії та Піднебесної імперії. У 1675 р. цар Олексій Михайлович (1629–1676) надіслав перше посольство до Китаю на чолі з перекладачем посольського приказу Миколою Спафарієм (1636–1708). Хоча це посольство й не мало успіху, проте були отримані важливі дані, зафіксовані М. Спафарієм у його “Щоденнику”, “Статейному списку” та “Описі першої частини всесвіту, іменованої Азією, й до неї ж входить Китайська держава, з іншими її містами та провінціями”. Отримані М. Спафарієм відомості сприяли дальшому формуванню первісних знань про Китай у Московському царстві³¹. Впродовж 1674–1682 рр. гетьман Лівобережної

³⁰ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745–1808). Выпуск второй. – Кз. : Типография Императорского Университета, 1887. – С. 219.

³¹ Докладно див.: Михайловский И. Н. Важнейшие труды Николая Спафария: (1672–1677): (Чит. в собр. Ист.-филол. о-ва при Ин-те кн. Безбородко в Нежине). – К.: Тип. Ун-та св. Владимира Н. Т. Корчак-Новицкого, 1897. – [2], 56 с.; Михайловский И. Н. Очерк жизни и службы Николая Спафария в России. – К. : тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1895. – [2], 40 с.

України Дем'ян Многогрішний (1631–1703) разом з родиною та товаришами (ніжинський полковник М. Гвинтівка, осавул П. Грибович) був ув'язнений в Іркутському острозі³². Після цього його перевели до Селенгінська³³, обороною якого він керував у 1688 році під час облоги міста монгольськими військами Тушету-хана Чихуньдоржа (1634–1698), союзника цінського Китаю. В наступному 1689 р. Д. Многогрішний брав участь у переговорах посла Московського царства графа Ф. Головіна (1650–1706) з Китаєм, які завершилися підписанням Нерчинського договору. Крім того, до посольства Ф. Головіна входив

Рисунок 4 – Дем'ян Многогрішний

³² Долю Д. Многогрішного розділили й кошовий отаман Запорізької Січі Іван Сірко, гетьман України Іван Самойлович, які перебували на засланні у Тобольську. Детально див.: Костомаров Н. Руїна. Мазепа. Мазепинці. – М. : Чарли, 1995. – С. 7–406.

³³ Селенгінськ (Старий) – місто у Забайкаллі, що було засноване як острог 1666 р. воеводою Толбузіним. До 1783 р. – повітове місто, однак невдовзі повіт був скасований через невідале географічне розташування. Крупний центр російсько-китайської торгівлі, але через занепад цієї торгівлі, що мала назву “кяхтинська”, Селенгінськ припинив своє існування. 1840 р. був перенесений на лівий берег річки – так виник Селенгінськ (Новий): Селенгинск (Старый) // Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – Т. XXIX. – СПб. : Типография Акц. Общ. “Издательское дело” Брокгауз-Ефрон, 1900. – С. 348.

українець Андрій Білобоцький, який повинен був перекласти латиною текст Нерчинського договору. На думку А. Ковалівського, ймовірно А. Білобоцький був пов'язаний з Києвом³⁴. У 1692 р. Д. Многогрішний вважався якимось “седоком” і вів перемовини про монголів з “богдой-скими людьми”, представниками Цінської імперії³⁵.

Важливий внесок у розбудову російсько-китайських відносин у XVIII ст. зробили українські православні місіонери, які заклали підвалини розвитку Китаєзнавства в Російській імперії, що було пов'язане із становленням вивчення мови, культури, історії та тогочасного соціально-економічного й політичного стану Китаю³⁶. 30* квітня 1715 р.³⁷ в столиці Серединної імперії – місті Пекіні – було засновано першу Російську духовну місію, яка стала унікальним явищем в історії православного місіонерства та міжнародних відносин у Центральній та Східній Азії, а також тривалий час була єдиним центром підготовки перекладачів китайської та маньчжурської мов у Російській імперії. Указ Петра I від 18 червня 1700 р. визначав завдання щодо відправлення спеціальної місії, якій було поставлено за мету не більше і не менше як повернути у православну віру китайського імператора з народом: “Для затвердження і примноження в православну віру і проповідь св. Євангелія в ідолопоклонних народах (Китаю), а також для приведення ясячних народів в віру християнську і до св. Хрещення, які поблизу Тобольська та інших сибірських міст живуть, великий государ, кажучи про те з найсвятішим патріархом (Адріаном † 15 жовтня 1700 р.), вказав писати до київського митрополита (Варлаама Ясинського), щоб

³⁴ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х. : Видавництво Харківського Ордену трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 9.

³⁵ Демин Э. В. Селенгинская “украина” гетмана Многогрешного: к 300-летию в 2003 г. его кончины в Селенгинске // Троицкое слово Забайкалья. – Улан-Удэ, 2003. – № 3. – С. 43–62; Многогрешный (Демьян Игнатович) // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т. XIXА. – СПб. : Семеновская Типолитография (И. А. Ефрона), 1896. – С. 547; Бараев В. Древо: декабристы и семейство Кандинских. – М. : Изд-во политической литературы, 1991. – С. 155, 188, 208–209, 348.

³⁶ Горбачева З. И., Тихонов Д. И. Из истории изучения Китая в России // Советское востоковедение. – 1955. – № 2. – С. 140.

³⁷ * – тут і надалі позначено дати за старим стилем.

він, наслідуючи про ту святу і богоугодну справу, пошукав в малоросійській своїй області містах і монастирях з архімандритів та ігуменів чи інших знаменитих ченців доброго і вченого і благого життя людину, яка би в Тобольську була б митрополитом, і могла би з Божою допомогою в Китаї та в Сибіру в сліпоті ідолослужіння та інших невіруваннях закоснілих людей приводити до пізнання і служіння істинного, живого Бога, і привів би з собою добрих і вчених не престарілих ченців двох або трьох осіб, які б могли китайській і мунгальській мові та грамоті навчитися”³⁸. Це звернення до українських ченців було не випадковим рішенням, оскільки на той час вони були більш освіченими, ніж московські³⁹, і мали досвід полеміки з католиками, які на той момент вже мали власні місії у Китаї і навіть впливали на китайського імператора. Ієромонах Микола (Адоратський) пише так: “Для виконання такого важливого завдання (заснування православної місії – В.К.) погляд російського государя звернувся з півночі на південь – до стійких натур малоросів, які загартувалися у своїй боротьбі з католицизмом і мали тоді більшу освіту”⁴⁰. Тобто досвід протистояння католицизму⁴¹

³⁸ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии в первый период ее деятельности (1685–1745). Выпуск первый. – Казань : Типография Императорского Университета, 1887. – С. 57–58; История отечественного востоковедения до середины XIX века / [П. М. Шаститко, А. А. Вигасин, А. М. Куликова и др.; Редакт.: А. П. Базиянц и др.]; АН СССР, Ин-т востоковедения. – М. : Наука, 1990. – С. 40.

³⁹ “При Петрі Великому, який знаходив мало співчуття у північно-руського духовенства, архієреїв на важливі кафедри стали призначати здебільшого з південно-руських ченців, які були більш освіченими, жвавішими та більш прив’язаними до Заходу” (Поселянин Е. Очерки из истории русской церковной и духовной жизни в XVIII веке. – М. : Талан, 1998. – С. 36). Про участь української еліти у розбудові Російської імперії докладно див. розділ “Українізація Московії у XVII – XVIII ст.ст.”: Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин. – К. : Дніпро, 1993. – С. 126–140.

⁴⁰ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии в первый период ее деятельности (1685–1745). Выпуск первый. – Казань: Типография Императорского Университета, 1887. – С. 58.

⁴¹ В Китаї на той час вже існували багато католицьких місій й кількість хрещених ними китайців була досить значною. “... Чи багато убо Єзуїтів своїх мають хрещених та й які суть хрещені? Я попереджаю ще й тако про се пишу: досить багато є їх хрещених...” – ця виразна характеристика дана у середині XVIII ст. ієромонахом Феодосієм (Сморжевським), учасником четвертої Російської духовної місії в Пекіні (Феодосий (Сморжевский) иеромонах. Иезуиты в Китае // Сибирский Вестник. – 1822. – Ч. XX. – С. 245).

та європейський рівень освіти були найважливішими критеріями для успіху православної місії у Китаї.

До цього слід додати, що наприкінці XVII – на початку XVIII ст. певні відомості про Китай зустрічаються в українських друкованих виданнях, які були доступні достатньо широким верствам освічених людей в Україні. На противагу – у Московії такі дані призначалися для вузького кола державних діячів і мали таємний характер. На кінець XVII ст. в Україні існувала усталена думка про Китай, як місце проживання єретиків, що засвідчено у праці видатного українського письменника XVII ст. архимандрита Йоаникія Галятовського (бл. 1620–1688) “Алфавит rozmaitym heretikom” (“Alphabetum rozmaitym heretikom”) 1681 р.⁴². У філософсько-богословському творі церковнослов’янською мовою “Ифика іерополітика, или філософія нравоучительная символами и пріудобленіями изъяснена к наставленію і пользе юним”, виданому у типографії Києво-Печерської лаври у 1712 р., міститься міфопоетичне оповідання про квіти-птахи (туйхон) з місцевості Суйхівен, які походять від квітів, можуть літати, але, як і квіти,

Рисунок 5 – Архимандрит
Йоаникій (Галятовський)

⁴² Попов П. М. Григорій Сковорода про Китай // Вітчизна. – 1958. – № 4. – С. 168.

швидко в'януть. На думку П. Попова, це є відгуком давньокитайських даоських натурфілософських уявлень⁴³.

Перший період Російської духовної місії в Пекіні, все XVIII ст., був переважно українським, на що вперше вказав ієромонах Микола (Адоратський): “До складу членів місії за 200-літнє її існування помітні були напрямки або течії – малоросійська та великоросійська... Мало-російська течія переважала в XVIII ст., великоросійська в сьогоденні (XIX ст. – В.К.). Втім в обох століттях зустрічалися в місії представники того чи іншого напрямку ...”⁴⁴. Заснуванню Російської духовної місії в Пекіні всіляко перешкождали єзуїти, проте у 1701 р. український священник митрополит Філофей (?–1727) очолює місіонерську діяльність у Сибіру задля розв'язання цього завдання. Він привозить із собою кількох кандидатів з України, робить перші кроки до встановлення зв'язку з албазінцями у Пекіні, відповідає грамотою на повідомлення отця Максима, який потрапив разом з албазінцями до китайського полону, про занурення його пастви у язичництво і прохання про допомогу⁴⁵. Наприкінці XVII – на початку XVIII ст. Тобольськ стає центром, де поступово збираються українські інтелектуали, які відіграють визначну роль при заснуванні Російської духовної місії у Пекіні.

Начальником першої місії став архімандрит Іларіон (Лежайський) (1657–1717), українець, уродженець Чернігова, вихованець Києво-Могилянської Академії, після закінчення якої він допомагав архієпископу Чернігівському та Новгород-Сіверському Іоанну (Максимовичу) у справі організації та становлення Чернігівського колегіуму⁴⁶. 1702 р. з митрополитом Філофеем Лещинським, теж українцем і вихованцем Києво-Могилянської Академії, він переїхав до Тобольську і в сані ієромонаха певний час був при архієрейському будинку як проповідник або економ. 1709 р. його було підвищено до архімандрита і начальника Якутського Спаського монастиря, а також управителя Кіренського та

⁴³ Попов П. М. Григорій Сковорода про Китай // Вітчизна. – 1958. – № 4. – С. 168.

⁴⁴ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии в первый период ее деятельности (1685–1745). Выпуск первый. – Кз. : Типография Императорского Университета, 1887. – С. 9.

⁴⁵ Там само. – С. 59–60.

⁴⁶ Там само. – С. 62.

Лімського острогів з повітами. 1713 р. митрополит Іоанн обрав його за начальника першої місії у Пекіні, яка отримала дуже пристойне забезпечення (ікони, ризниця, начиння, богослужбові книги і грошове утримання). Після прибуття до Пекіна 30 квітня 1715 р.⁴⁷ місія була прийнята з особливою пошаною і увагою, про що зокрема свідчить той факт, що китайський імператор зарахував її членів до вищих станів держави. Так, архімандриту Іларіону було надано чин мандарина 5-го ступеня. На жаль, про діяльність першої місії ми знаємо мало, бо зберіглося дуже мало відповідних документів. Але при цьому точно відома оцінка архімандрита Іларіона, який згідно з висловом Петра Великого був людиною розумною, а за свої моральні якості він заслужив повагу від китайського імператора Кансі (康熙, 1654–1722), який щомісяця надсилав у місію чиновника – цікавитися станом здоров'я її начальника та про потреби місії⁴⁸. Архімандрит Іларіон влаштував правильне і струнке богослужіння, яке приваблювало у православну церкву пекінців, хоча точних даних про навернених у православ'я в цей час китайців не зберіглося. На жаль, ані в китайських, ані в російських архівах не зберіглося свідчень про особистість самого архімандрита Іларіона, але в матеріалах посланника Римського папи в Пекіні Маттео Ріпі (1682–1746) є цікаві спогади про його зустрічі з начальником православної місії і враження про її членів:

“У Пекіні був настоятель і дванадцять священників (sic!), які були послані Петром Великим для духовної підтримки руських військовополонених. Оскільки ходило багато дивних чуток про цих священнослужителів, то я вирішив особисто познайомитися з ними з наміром надалі написати повний звіт у Пропаганду <Віри>. Дотримуючись традицій країни, в якій ми перебували, я спочатку послав настоятелю подарунок, а потім став чекати на нього самого. Я знайшов його манери благородними і чемними, він був винятково охайний в одязі і речах. Щоразу, коли він виходив з церкви, на грудях його було розп'яття, а в руках

⁴⁷ Пан Т. А. Некоторые даты биографии главы первой Пекинской духовной миссии // XXV НКОГК. Тезисы докладов. – М., 1994. – С. 63.

⁴⁸ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии в первый период ее деятельности (1685–1745). Выпуск первый. – Казань : Типография Императорского Университета, 1887. – С. 72.

він тримав пастораль (Йдеться про архімандритський посох – В.К.). Він був схизматик, але при мені він прикидався католиком. Він говорив латинською достатньо, щоб його можна було зрозуміти, і оскільки він сказав, що один з його священників, який хворів на той час, також може говорити <латинською> мовою, то я пішов провідати його, але єдине, що я міг почути від нього, було *intelligit, intelligit*. Настоятель сказав, що кількість християн його громади насилу сягає п'ятдесяти, і вони були нащадками військовополонених, один з яких ще живий, але дуже старий. Я запитав, чи правда, що він хрестив велику кількість китайців. На що він відповів, що хрещення обмежалося членами сімей військовополонених, і що він не спілкувався з китайцями через незнання їхньої мови, і що жалюгідний стан його громади вимагав всієї його уваги... Хоча настоятель був елегантний в одязі, у його підлеглих священнослужителів вигляд був пошарпаний і жалюгідний. Я навіть бачив деяких з них, які грають на вулиці перед церквою, що для Китаю особливо неприпустимо і є неможливим для хоч трохи пристойних людей”⁴⁹.

Місіонерська діяльність доброго і уважного пастиря, архімандрита Іларіона (Лежайського) в Пекіні була нетривалою, оскільки унаслідок хвороби він помер 14 жовтня 1717 р., а 3 вересня 1718 р. було освячено його могилу і 11 вересня того ж року на ній був встановлений “Надгробний камінь Лежайського” на якому старослов'янською, китайською та маньчжурською мовами (Ілалівань, Леласицзі, Леласгі) було зроблено відповідний запис про смерть. Китайський текст зліва складається з трьох паралельних рядків: “Тяньчжуцзяо дашеньфу алісі-маньделі ілалівань леласицзі. Кансі Ушиці нянь ба юе Шиці жи” (“Християнський священник архімандрит Ілалівань Леласицзі. 17-й день 8-го місяця 57-го року правління Кансі”). За свідченнями католицьких місіонерів, Лежайський був похований у Пекіні на руському кладовищі на північ від Татарської міської стіни⁵⁰. Зараз немає точних

⁴⁹ Memoirs of Father Ripa, During Thirteen Years' Residence at the Court of Peking in the Service of the Emperor of China / Selected and Translated from the Italian by Fortunato Prandi. – L. : John Murray, Albemarle Street, 1846. – P. 102–103.

⁵⁰ Пан Т. А. Некоторые даты биографии главы первой Пекинской духовной миссии // XXV НКОГК. Тезисы докладов. – М., 1994. – С. 63; Пан Т. А. Архимандрит Иларион (Лежайский) и первая Пекинская духовная миссия

відомостей про місцезнаходження “Надгробного каменя Лежайського”, бо саме на території колишнього руського кладовища зараз розбито парк.

Початок роботи другої духовної місії в Пекіні був означений непорозумінням з представниками китайської влади через кандидатуру начальника місії, на яку мали призначити українського священника, єпископа Інокентія (Кульчицького) (1680–1731). Іван Кульчицький походив зі старовинного галицького шляхетського роду, представники якого переселилися з Волині на Чернігівщину. Він рано осиротів, тому його виховували у родичів. Один з них – перекладач Посольського, згодом Малоросійського приказу Григорій Кульчицький, який був посланцем від московського уряду до короля Речі Посполитої Яна III Собеського, а 1672 р. їздив до Батурина до гетьмана Дем’яна Многогрішного. Дядьком Кульчицького був писар Василя Кочубея, за зв’язки з яким гетьман Іван Мазепа заслав його до Сибіру. У 1693–1706 рр. Кульчицький навчався у Києво-Могилянській академії. 1708 р. він прийняв чернечий постриг у Києво-Печерській лаврі з ім’ям Інокентій, а потім був висвячений на ієродиякона та ієромонаха. 1710 р. молодого талановитого вченого забрали до Московської Слов’яно-греко-латинської академії, де він викладав граматику, філософію, богослов’я, метафізику. 1714 р. він став префектом цього навчального закладу. 1719 р. Інокентія було переведено до Олександрівської лаври і в сані соборного ієромонаха призначено на корабель “Самсон”. Служив першим обер-ієромонахом у фінляндському корпусі при мисі Або. Наприкінці 1720 р. він став намісником Олександрівської лаври, а у 1721 р. його було хіротонізовано на єпископа Переяславського (Залеського) із призначенням головою Російської духовної місії в Пекіні. Виїхавши у квітні 1721 р., він лише в березні 1722 р. дістався Іркутська. На китайському кордоні його не пропустили, оскільки в супровідному листі Кульчицький був названий “великим господином”, тоді як право такого титулування належало лише головній духовній особі Китаю – хутухта

(1717–1729 гг.) // Китайська цивілізація: традиції та сучасність: Зб. ст. – К., 2009. – С. 103–108; Иларион (Лежайский) // Православная энциклопедия. Т. XXII. – М., 2009. – С. 179–181.

**Рисунок 6 – Єпископ Інокентій
(Кульчицький)**

або кутухту⁵¹. Крім того, протистояли цьому призначенню представники китайського імператора та єзуїти. Це було пов'язане з тим, що за рішенням Св. Синоду та Сенату начальником мав бути саме єпископ з метою більш плідного розповсюдження греко-російського православ'я у Китаї (тобто з можливістю створити єпископат та рукопокласти духовенство з китайців, як це вже тоді робили єзуїти), що, можливо, викликало негативну реакцію єзуїтів. Залишившись без коштів, Кульчицький впродовж 5 років утримував себе та свій почет рибальством і невеликими пожертвами від російських купців. Проживав на дачі Селенгинського монастиря (за Байкалом, біля с. Красноярське), де разом із братією написав декілька ікон для місцевого храму, зокрема, образи Стражденного Спаса і Скорботної Богоматері, які збереглися навіть після пожежі 1740 р. У 1725 р. Інокентій отримав наказ виїхати до Іркутська, де на нього чекав урядовий посланець граф С. В. Рагузинський, який мав супроводжувати Інокентія до Китаю.

⁵¹ Хутухту або Кутукту (монг. *хутагт* – “святий”) – один з двох, поруч із *геген*, найважливіших титулів, які надавали в Монголії буддійським хубілганам (“переродженець”).

Проте граф вирішив не ускладнювати стосунків з Кутухтою і відправив замість Інокентія його попередника Антонія (Платковського). 15* січня 1727 р. єпископ Інокентій (Кульчицький) призначений вікарним архієреєм митрополита Тобольського, де й перебував до самої смерті, яка сталася 26* листопада 1736 р. Визнаний 28* жовтня 1804 р. святим та 1818 р. названий першим єпископом Іркутським чудотворцем. Під час свого перебування в Іркутську створив школу вивчення монгольської мови⁵².

Отже, згідно з указом Синоду від 18* січня 1727 р., начальником другої місії призначається архімандрит Антоній (Платковський) (1682?–1746). Антоній (у миру – Андрій Германович Платковський) народився у місті Переславль-Залеському. Син козака, що став священником в Києві. В 1701–1710 рр. А. Г. Платковський навчався у київських школах, а після переїзду в 1710 р. до Москви до рідної тітки Катерини Борзаківської (черниці, яка жила в будинку царівни Катерини Олексіївни) та у зв'язку з хворобою в 1712 р. був пострижений у чернецтво з ім'ям Антоній. Потім він служив у московському на честь Богоявлення Господнього монастирі, а після того – в Заиконоспаському московському монастирі, в 1715–1719 рр. – в Тобольську в сані ієродиякона. З Тобольська Антонія перевели до Східного Сибіру, де його було висвячено у сан архімандрита і призначено настоятелем іркутського монастиря Вознесіння Господнього. З 1720 р. архімандрит Антоній служив у Монголії у правителя-хутухту, а потім – у Китаї в складі почету посла Л. В. Ізмайлова заради служіння божественних літургій та із завданням повернення до Тобольська особистих речей архімандрита Іларіона (Лежайського), які залишилися після його смерті. Після повернення до Москви архімандрит Антоній знов відправився до Іркутська настоятелем Вознесенського монастиря для організації “мунгальської школи” з метою підготовки перекладачів-монголістів.

У червні 1726 р. архімандрита Антонія (Платковського) разом з трьома учнями монгольської школи було відправлено до Пекіна.

⁵² Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии в первый период ее деятельности (1685–1745). Выпуск первый. – Кн.: Тип. Импер. Университета, 1887. – С. 88–103; Инокентий (Кульчицкий) // Православная энциклопедия. Т. XXII. – М., 2009. – С. 716–725.

Після прибуття до китайської столиці архімандрит Антоній звернув увагу світських членів місії на вивчення китайської та маньчжурської мов, що йому було наказано в Колегії закордонних справ Російської імперії. Окрім цього, він розпочав організацію перекладу катехізису китайською мовою та через два роки підготував китайсько-латинський словник “Цзи-луй”, в якому було 30 тисяч ієрогліфів. Словник надіслали до Росії в липні 1734 року з дипкур’єром С. Петровим з метою перекладу російською мовою. Але Синод вирішує інакше: словник повертають до Пекіна з вказівкою самостійно перекласти його у дворічний термін. Доля словника невідома, але можна сподіватися, що його ще буде знайдено. Проте відомо, що саме на підставі “Цзи-луя” складали пізніше учні та члени місії інші численні словники. На думку відомого російського китаєзнавця П. О. Скачкова, це була спроба “складання китайсько-маньчжуро-російського словника в 1734–1735 рр.”⁵³. На жаль, підготовку цього словника архімандриту Антонію довелося призупинити через приїзд до Пекіна в 1736 р. російського представника Лоренца Ланга⁵⁴, з яким раніше у Антонія відбулася “казенна сварка” через гроші для членів місії. Грунтуючись на викрадених у Антонія особистих записах, що містили критичні судження про знайомих йому осіб (від його підлеглих до начальників), Ланг під виглядом розгляду скарг на главу місії провів упереджене “дідання”, внаслідок якого Антонія було звинувачено в різних провинах, піддано тілесному покаранню і у травні 1737 р. вислано з Пекіна. Після приїзду до Санкт-Петербурга його позбавили сану архімандрита і відправили

⁵³ Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения. – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1977. – С. 40.

⁵⁴ Лоренц Ланг, швед за походженням, секретар посольства Льва Ізмайлова до Китаю, російський торговельний агент у Пекіні. Відомий як критик торговельної політики російської імперії щодо Китаю, яка зводилася до розвитку тільки державної караванної торгівлі та абсолютної її монополізації, що не відповідало справжньому стану речей. Насправді державні каравани були збиткові або невігідні, а розвиток торговельних стосунків здійснювався за рахунок діяльності приватних російських караванів. В Києві зберігається частина архіву Л. Ланга: Часть черновой переписки агента при Пекинском караване, Лоренца Ланга, или другого какого-то писаря, с графом Савваю Владиславовичем Рагузинским, чрезвычайным посланником в Пекине, и с другими, 1727 года: ІР НБУВ. – Д.А./П591. – 26 арк.

ченцем у Троїце-Сергіїв монастир. 1744 р. Троїце-Сергієву Лавру відвідала імператриця Єлизавета Петрівна та, дізнавшись про поневіряння Антонія, звеліла відновити його в колишньому сані. Останні роки життя місіонера-китаєзнавця минули на посаді настоятеля Данилова Нового Переславль-Залеського монастиря⁵⁵. Щодо роботи другої місії, то слід вказати на цікавий факт, що першим посібником для викладання руської мови маньчжурським та китайським дітям стала відома граматика М. Смотрицького, яка була перекладена на маньчжурську мову учнем та перекладачем місії І. К. Россохіним (?–1761) й мала назву “Орос ламе убаямбуха ононго бабе тучібухе ноні бітхе (Олоси фані цзіаю цюаньшу”⁵⁶. Крім того, архімандрит Антоній (Платковський) побудував першу православну церкву у Пекіні на посольському дворі, яка була освячена вже за третьої місії в ім’я Стрітєння Господня⁵⁷.

Начальник третьої місії архімандрит Іларіон (Трусов) (?–1741) походив з України. До своєї першої поїздки в Китай впродовж 12 років він служив корабельним ієромонахом на Камчатці, а потім перебував при Тобольському архієрейському домі. 1727 р. Іларіон став караванним священиком при Російської духовній місії в Пекіні, а 1732 р. його було обрано на місце її начальника. Проте цьому рішенню противився архімандрит Антоній (Платковський), який вважав, що Іларіон недостатньо освічений для спілкування з іноземними місіями нарівні. Але після додаткового розгляду цієї справи у Санкт-Петербурзі (за іншими відомостями, в Москві), у вересні 1734 р. Іларіона було висвячено в сан архімандрита, призначено настоятелем Посольського на честь Преображення Господнього монастиря, “наказним” архімандритом пекінського Стрітенського монастиря і начальником третьої духовної місії. Перед відправкою до Пекіна Іларіон отримав синодальну інструкцію “Про посаду та дії архімандрита в утриманні себе та інших йому підручних і взагалі в управлінні” від 31 грудня

⁵⁵ Антоний (Платковский) // Православная энциклопедия. Т. 2. – М., 2001. – С. 637.

⁵⁶ История отечественного востоковедения до середины XIX века. – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990. – С. 77.

⁵⁷ Була ще стара албазінська Микольська церква, яка розташовувалася в освяченому відповідно з православним каноном будинку, де до того знаходилась знаходилась буддійська кумирня.

1734 р. Ця інструкція була першим таким документом в історії місії; відповідно до неї головним завданням начальника було ствердження у вірі албазінців (руських, які потрапили у китайський полон наприкінці XVII ст.). Крім того, дозволялося “благо розглядаючи, закликати до благочестя китайців, що приходять... й сподоблювати святого хрещення”, й до того ж наказували роз’яснювати хрещеним неможливість поклоніння одночасно Христу і язичницьким ідолам, приймати сповідь рідною мовою новонавернених. 10 листопада 1736 р. архімандрит Іларіон з двома ієромонахами прибув до Пекіна й у тому ж році освятив там руську Стрітенську церкву. Стараннями начальника місії та його соратників було відкрито школа, де китайці мали можливість навчатися руській мові, а руські могли вивчати китайську літературу. Архімандрит Іларіон (Трусов) не повернувся на батьківщину. Його поховано на руському кладовищі в Пекіні. Все його особисте майно було продане для покриття боргів місії⁵⁸ та з приїздом до Пекіна членів чергової, четвертої місії, в її історії було перегорнуто нову сторінку.

За рекомендацією київського архієпископа Рафаїла (Забаровського) (?–1769) начальником четвертої духовної місії стає ієромонах Гервасій (Ленцевський). Гервасій (у миру – Григорій Ленцевський) народився в родині священника в селі Жуляни під Києвом. 1727 р. він закінчив Києво-Могилянську академію, прийняв постриг у Київському Михайлівському Золотоверхому монастирі. У 1732–1734 рр. викладав синтаксиму та піїтику в Києво-Могилянській академії, а 16 січня 1735 р. в сані ієромонаха його було призначено намісником Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря. 1742 р. Гервасія висвячено у сан архімандрита і призначено начальником місії в Китаї та настоятелем пекінського Стрітенського монастиря. Разом з групою місіонерів він вирушив з Москви через Іркутськ і Кяхту в Пекін, до якого прибув 27 листопада 1745 р.

⁵⁸ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии в первый период ее деятельности (1685–1745). Выпуск первый. – Кн.: Тип. Импер. Университета, 1887. – С. 165; Иларион (Трусов) // Православная энциклопедия. Т. XXII. – М., 2009. – С. 187–188.

Рисунок 7 – Київський Михайлівський Золотоверхий монастир

Від Св. Синоду начальнику місії було наказано всіляко сприяти навчанню китайської мови, що було пов'язане з вимогою збільшити місіонерську активність, оскільки в минулі роки на цій ниві були скромні здобутки⁵⁹. З цією ж метою було вирішено доповнити бібліотеку місії: до Пекіна було надіслано багато книг, серед них і твір митрополита Стефана (Яворського) “Про пришествя антихриста”⁶⁰. Перед від'їздом місії Гервасій отримує у Синоді привезений 13* жовтня 1742 р. архімандритом Антонієм (Платковським) словник, який він повинен був перевірити за допомогою китайських толмачів і руських учнів духовної місії. П. О. Скачков, спираючись на інструкції, які надавав Синод архімандриту Гервасію щодо поводження зі словником Платковського, підкреслює особливі застережні заходи щодо користування

⁵⁹ Краткая история Русской Православной миссии в Китае. – П., 1916. – С. 44.

⁶⁰ Там само. – С. 44.

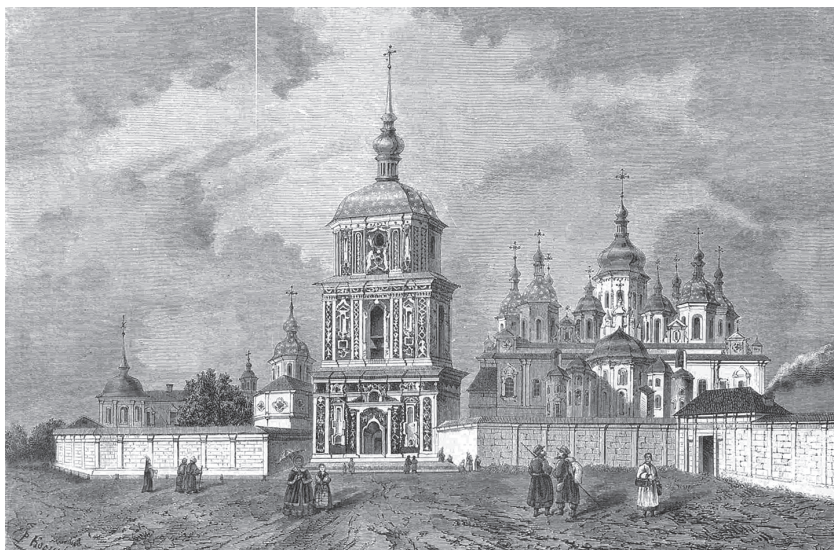

Рисунок 8 – Монастир Святої Софії в Києві (1897 рік)⁶¹

ним і це, на його погляд, свідчить про те, “що Синод вважав цей словник великою цінністю”⁶². Таким чином, Гervasій продовжив лексикографічну роботу, розпочату Антонієм. Це дозволяє зробити висновок про формування певної традиції спадкоємності українських фундаторів вивчення та дослідження китайської мови. Під керівництво архімандрита Гervasія перейшли ієромонах Йоїл (Врублевський) з того ж київського Золотоверхого монастиря⁶³, ієромонах Феодосій (Сморжевський)

⁶¹ Живописная Россия. Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении. Том 5.: Малороссия, Подолия и Волянь. Часть 1. / Под общ. ред. П. П. Семенова. – СПб., М. : Изд. товарищества М. О. Вольф, 1897. – С. 237.

⁶² Скачков П. Е. Очерки истории русского Китаеведения / [Предисл. В. С. Мясникова]; АН СССР. Ин-т востоковедения. Ин-т Дальнего Востока. – М. : Наука, 1977. – С. 65.

⁶³ Бантыш-Каменский Н. Н. Дипломатическое собрание дел между Российским и Китайским государствами с 1619 по 1792-й год: Сост. по документам, хранящимся в моск. арх. Гос. Коллегии иностр. дел, в 1792–1803 г. Николаем Бантыш-Каменским / Изд. в память истекшего 300-летия Сибири В. Ф. Флоринским, с приб. издателя. – Кз., 1882. – С. 254.

з Києво-Софійського монастиря, Олексій Смольницький (келійник Гервасія, згодом – паламар), Матфей Стороженко (служитель), Євтимій Сахновський (учень), а також кілька “великоросів”⁶⁴.

До Іркутська місія прибула 12 жовтня 1743 р. Тут архімандрит Гервасій отримав чимало настанов і порад від святителя Інокентія (Неруновича) (1732–1747), який згодом перебував у підпорядкуванні у його наступника – єпископа Іоасафа (Хотунцевського) (1748–1753). На початку 1745 р. караван з членами місії був готовий до подорожі до Китаю. Начальником каравану був поставлений Г. К. Лібратовській, який “був родом з малоросійського міста Козельця, узятий в Москву півчим..., а звідти поїхав з преосвященним Інокентієм в Пейдзін в числі співців”⁶⁵. Після довгого і тяжкого шляху члени місії прибули до Пекіна й 27 листопада 1745 р. зустрілися зі своїми співвітчизниками, які чекали на заміну. Як і в попередні приїзди, членам місії були надані почесті: “загін солдатів з розпущеним прапором був розставлений на вежах, де гриміли мідні тазі і дерев’яні бубни”⁶⁶. В цілому замість передбачених семи років Гервасій перебував у Китаї близько десяти, з 1745 до 1755 р. Начальник цієї місії мав велику повагу серед китайців та тамтешніх єзуїтів за своє добродійне життя⁶⁷. Взагалі члени четвертої місії виявилися більш здатними до навчання, ніж їхні попередники. З боку китайців навіть були пропозиції членам місії отримати “вчені посади” астрономів, фізиків, математиків, музикантів, докторів,

⁶⁴ Краткая история Русской православной миссии в Китае, составленная по случаю исполнившегося в 1913 году двухсотлетнего юбилея ее существования. – 1-е изд. – Пк. : тип. Успенского монастыря, 1916. – С. 43.

⁶⁵ Софроний (Грибовский), архимандрит. Уведомление о начале бытия россиян в Пейдзине и о существовании в оном грекороссийской веры // Материалы для истории Российской Духовной Миссии в Пекине / Под ред. проф. Н. И. Веселовского. – Вып. 1. – СПб., 1905. – С. 24.

⁶⁶ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745–1808). Выпуск второй. – Кн. : Типография Императорского Университета, 1887. – С. 181.

⁶⁷ Софроний (Грибовский), архимандрит. Уведомление о начале бытия россиян в Пейдзине и о существовании в оном грекороссийской веры // Материалы для истории Российской Духовной Миссии в Пекине / Под ред. проф. Н. И. Веселовского. – Вып. 1. – СПб., 1905. – С. 26.

але вони уникали брати на себе невластиві їм обов'язки. Деякі з них настільки добре оволоділи китайською мовою, що згодом служили перекладачами. Швидко засвоєння розмовної китайської мови було настільки очевидним, що дало підставу Св. Синоду дозволити ієромонахам у Пекіні приймати православних людей на сповідь (албазинці та невелика кількість китайців)⁶⁸. Для проповіді українські православні місіонери використовували переклади католиками християнських книг китайською мовою, як-то: уривків з книг Святого Письма і трактатів релігійно-морального змісту. Скоріше за все для пояснення використовували переклад китайською мовою євангельських зачал на недільні та святкові дні (“Шен цзін чжи цзяо”) португальського місіонера Е. Діаса, який було зроблено у 1636 р. й повторно передруковано в 1739 р.⁶⁹

Серед членів місії своєю освіченістю вирізнявся ієромонах Феодосій (Сморжевський або Смогоржевський) (?–1758), який походив з Польщі, отримав освіту в єзуїтів, а потім був професором Києво-Могилянської академії⁷⁰. 3* квітня 1742 р. прийняв постриг у ченці. Відповідно до рішення Синоду від 17* січня 1743 р. був висвячений в ієромонаха та відправлений до Китаю, хоча Феодосій звертався з проханням звільнити його від цього обов'язку. Проте з 1745 до 1755 р. він перебуває у складі Російської духовної місії в Пекіні й створює першу її історію⁷¹. Цей рукопис зберігався в архіві Російської духовної місії в Пекіні до 1840-х років, але згодом був вивезений з Китаю одним з членів

⁶⁸ Краткая история Русской православной миссии в Китае, составленная по случаю исполнившегося в 1913 году двухсотлетнего юбилея ее существования. – 1-е изд. – Пк. : тип. Успенского монастыря, 1916. – С. 46.

⁶⁹ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745–1808). Выпуск второй. – Кз. : Типография Императорского Университета, 1887. – С. 190–191.

⁷⁰ Бантыш-Каменский Н. Н. Дипломатическое собрание дел между Российским и Китайским государствами с 1619 по 1792-й год: Сост. по документам, хранящимся в моск. арх. Гос. коллегии иностр. дел, в 1792–1803 г. Николаем Бантыш-Каменским / Изд. в память истекшего 300-летия Сибири В. Ф. Флоринским, с приб. издателя. – Кз., 1882. – С. 248.

⁷¹ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745–1808). Выпуск второй. – Кн. : Типография Императорского Университета, 1887. – С. 192.

одинадцятої або дванадцятої місії і відтоді перебував у приватних руках. Виписки з цієї праці були опубліковані у виданні М. І. Веселовського “Матеріали для історії Російської духовної місії в Китаї”⁷². Інше дослідження Феодосія – “Про єзуїтів в Китаї” було надруковане 1822 р. на сторінках журналу “Сибірський вісник”⁷³. Цей трактат, що складається зі ста параграфів, побачив світ завдяки Є. Ф. Тимковському, який випадково отримав рукопис Феодосія в Іркутську в 1820 р. перед від’їздом до Пекіна. Частина рукопису “Про єзуїтів в Китаї”, писаного рукою ієромонаха Феодосія, була віднайдена автором в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, де вона й зараз зберігається⁷⁴. Отже, у працях ієромонаха Феодосія було зроблено першу спробу складання історії православної місії в Пекіні, критично визначалася діяльність католиків у Китаї, подавалися значні факти з історії Китаю (є посилання на “Канон історії” (《書經》, “Shūjīng”)), культури та звичаїв народу цієї країни⁷⁵. Важливо також додати, що, за свідченням ієромонаха Феодосія, до місії привозили й київські ікони⁷⁶. Ієромонах Феодосій (Сморжевський) після повернення з Китаю отримав сан архімандрита і став настоятелем Спасо-Севського монастиря, де незабаром і помер у 1758 р.

Перебуваючи в Пекіні, архімандрит Гервасій (Ленцевський) листувався з Григорієм Сковородою⁷⁷, який, як зазначив професор П. М. Попов,

⁷² Материалы для истории Российской духовной миссии в Пекине / Изд. под ред. [и с предисл.] Н. И. Веселовского. Вып. 1. – СПб. : тип. Глав. упр. уделов, 1905. – С. 65–71.

⁷³ Феодосий [Сморжевский] иеромонах. Иезуиты в Китае // Сибирский Вестник. – 1822. – Ч. XIX. – С. 167–169, 170–171, 196–252; Ч. XX. – С. 253–324.

⁷⁴ “Записки о Китае Смогоржевского” – рукопись конца XVIII в., в листе, на 120 л., без начальных 92. Заглавие писано рукою митрополита Евгения. В конце приписка: “Слава Господу Богу. Конец первой книги”: IP НБУВ. – Д.С./П.222. – 120 арк.

⁷⁵ Феодосий [Сморжевский] иеромонах. Иезуиты в Китае // Сибирский Вестник. – 1822. – Ч. XX. – С. 270.

⁷⁶ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745–1808). Выпуск второй. – Кз. : Типография Императорского Университета, 1887. – С. 175, 184.

⁷⁷ Іваньо І. В., Шанкарук В. І. Філософське насліддя Григорія Сковороди // Сковорода Г. Сочинения в двух томах. Т. 1. – М. : “Мысль”, 1973. – С. 5, 13, 22; Сковорода Г. Письмо достопочтеннейшему во Христе отцу Гервасию // Сковорода Г. Сочинения в двух томах. Т. 2. – М. : “Мысль”, 1973. – С. 298.

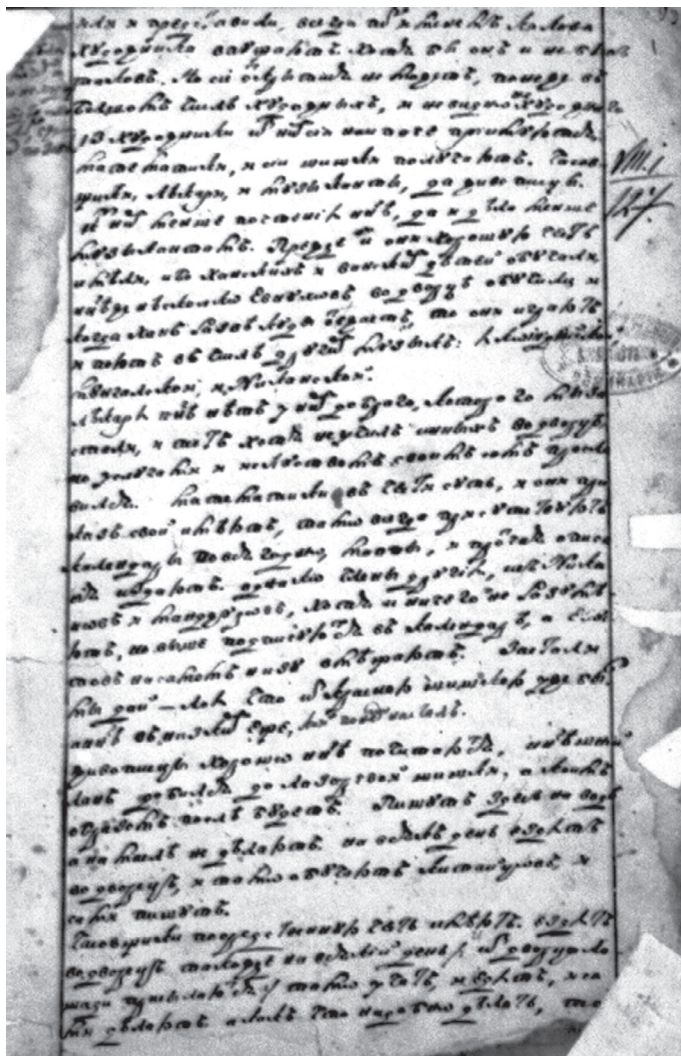

Рисунок 9 – Перша сторінка праці ієромонаха Феодосія
“Про єзуїтів в Китаї”⁷⁸

⁷⁸ “Записки о Китае Смогоржевского” – рукопись конца XVIII в., в листе, на 120 л., без начальных 92. Заглавие писано рукою митрополита Евгения. В конце приписка: “Слава Господу Богу. Конец первой книги”: ІР НБУВ. – Д.С./П.222.

першим в українській літературі у 60–70-х роках XVIII ст. у творі “Розмова про премудрість: Мудрість та Людина” ввів “*принципiально важливі висловлювання* (курсив мій. – В.К.) про Китай і китайський народ”⁷⁹. Ще раз, у 1787 р., Г. Сковорода використовує китайське забарвлення у творі “Вдячний Єродій”⁸⁰. Крім листування з Гервасієм, іншими джерелами формування поглиблених знань Г. Сковорода про Китай могли бути, як зазначає А. Ковалівський⁸¹, книжки, які зберігалися у Києво-Могилянській Академії та Харківському колегіумі, та розмови з професором філософії та знавцем Сходу Леонтієм Кордетом

Рисунок 10 – Яков Маркович

Рисунок 11 – Григорій Сковорода

⁷⁹ Попов П. М. Григорій Сковорода про Китай // Вітчизна. – 1958. – № 4. – С. 163, 168; Сковорода Г. Розговор о премудрости: Мудрость и Человек // Сковорода Г. Сочинения в двух томах. Т. 2. – М. : “Мысль”, 1973. – С. 73.

⁸⁰ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х.: Видавництво Харківського Ордена трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 21–22; Сковорода Г. Благодарный Еродий // Сковорода Г. Сочинения в двух томах. Т. 2. – М. : “Мысль”, 1973. – С. 117.

⁸¹ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х. : Видавництво Харківського Ордена трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 20–22.

(1720–1781), який походив з козаків, навчався у Києво-Могилянській академії, а потім у Харківському колегіумі викладав риторику й поетику. П. Попов вказує ще й на старшого сучасника Сковороди Якова Марковича (1696–1770), також вихованця Києво-Могилянської академії, який старанно вивчав твори давньокитайського філософа Конфуція.

1755 р. виповнилося десять років з часу прибуття четвертої Російської духовної місії до Китаю. Доти деякі члени місії вже померли; числі серед них – ієромонах Йоїл (Врублевський), колишній насельник Київського Золотоверхого монастиря (21 квітня 1747 р.). До 1755 р. зі складу четвертої місії залишалися живі: архімандрит Гервасій, ієромонах Феодосій та Олексій Смольницький⁸². 4 червня 1755 р. Гервасій виїхав з Пекіна і прибув до Москви на початку 1756 р. За його добропорядне життя, про що свідчили й китайці, 18 лютого 1757 р. Гервасія було призначено настоятелем Єлецького чернігівського на честь Успіння Пресвятої Богородиці чоловічого монастиря, хоча він продовжував писатися “Хінським архімандритом” (!). Перед виїздом до Чернігова 20 квітня 1757 р. “за труди свої і добропорядне життя” Гервасій ще був призначений єпископом Переяславським і Бориспільським. 27 липня 1757 р. в Петропавлівському соборі Санкт-Петербурга відбулася хіротонія Гервасія в єпископа Переяславського та Бориспільського, вікарія Київської митрополії. 1768 р. Гервасій був звинувачений у сприянні народному повстанню гайдамаків на Правобережній Україні й відповідно до указу імператриці Катерини II Св. Синодові 29 вересня 1768 р. Гервасія було переселено з Переяслава до Києва, де він жив на єпархіальному подвір’ї, та він і з Києва продовжував керувати Переяславською єпархією. На сьогодні серед істориків немає одностайної думки щодо впливу Гервасія на виникнення повстання гайдамаків 1768 р., проте безумовно він мав вплив на цей рух. Гервасій недовго прожив у Києві; він помер після нетривалої хвороби 22 грудня 1769 р. о восьмій ранку і був похований 13 лютого 1770 р. в Переяславському кафедральному Вознесенському соборі.

⁸² Краткая история Русской православной миссии в Китае, составленная по случаю исполнившегося в 1913 году двухсотлетнего юбилея ее существования. – 1-е изд. – П.к.: Тип. Успенского монастыря, 1916. – С. 49.

Після того як начальником п'ятої місії з 1755 по 1771 рік був “великорос” архімандрит Амвросій (Юматов), 27* серпня 1767 р. згідно з указом Св. Синоду (№ 90) начальником шостої місії знову призначений українець – Микола (Цвіт), який на той час був ієродияконом та вчителем німецької і французької мов при семінарії у Троїце-Сергіївській лаврі⁸³. Після його висвячення 29* серпня у Москві членом Синоду митрополитом Великоновгородським і Великолуцьким Димитрієм в ієромонахи, а 8* вересня – у сан архімандрита, стало можливим його відправлення до Пекіна начальником шостої місії (1771–1781). Архімандрит Микола (Цвіт) особисто добирав кандидатури до складу своєї місії, і всі вони переважно були українці. У своєму рапорті від 8 жовтня він запропонував таких осіб: ієромонаха Іуста з Новоспаського монастиря, ієродияконів Іоанникія і Никифора Каленовського з Донського монастиря, а також Семена Цвіта і Семена Кілевського, “з міщанських дітей міста Києва”, – як псаломщиків⁸⁴. Ієродиякона Іоанникія було висвячено у сан ієромонаха, але поки тривали збори й листування з Пекіном, він помер⁸⁵. Крім того, під час подорожі до Китаю з'ясувалося, що двоє псаломщиків, взятих з Києва, виявилися нездатними до служби, і на їхнє місце були призначені іркутські диякони – Іван Гребешков і Петро Родіонов⁸⁶. 8 листопада 1771 р. члени місії прибули до Пекіна, де замінили своїх попередників та продовжили місіонерську діяльність, проте її результати були досить скромними (за 10-річний термін було хрещено лише 24 особи обох статей). Проте учні місії – А. Агофонов і Ф. Бакшеев – вдало збирали розвідувальні дані про китайську державу. Вони вели “Журнал секретних дій, намірів, випадків і змін, що були у тайцинській державі з 1772 по 1782 рік”, де серед іншого наводили відомості про війни китайців, бунти у провінціях Ганьсу й Шаньдун,

⁸³ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745–1808). Выпуск второй. – Кз. : Типография Императорского Университета, 1887. – С. 253.

⁸⁴ Краткая история Русской православной миссии в Китае, составленная по случаю исполнившегося в 1913 году двухсотлетнего юбилея ее существования. – 1-е изд. – Пк. : Тип. Успенского монастыря, 1916. – С. 59.

⁸⁵ Там само. – С. 60.

⁸⁶ Там само. – С. 61.

чутки 1778–1779 рр. серед китайців та маньчжурів щодо можливої війни з Росією, стан торгівлі у Кяхті, руських перебіжчиків, полонених тощо. Після закінчення терміну перебування в Китаї, 13 травня 1782 р. архімандрит Микола виїхав з Пекіна й прибув до Москви на початку 1783 р. Звідси, за обітницею він відправився до Києво-Печерської Лаври на прощу. Тут він був призначений настоятелем Кирилівського (Київського) монастиря, де і помер 23 жовтня 1784 р.⁸⁷

Рисунок 12 – Кирилівська церква у Києві

Начальником шостої Російської духовної місії у Пекіні став архімандрит Іоаким (Шишковський), українець, який народився в родині священика близько 1750 р. в селі П'ятигірці Волинського повіту. З 1767 р. він навчався у Києво-Могилянській академії з нижчих класів, але при переході у старший, "філософський клас", він вирушив до Санкт-Петербурга для вивчення медицини, але визнав себе неспроможним до цієї професії й вступив до Олександрівського монастиря, де був висвячений у сан ієромонаха. Після призначення начальником місії 8 березня 1780 р. Іоаким отримав сан архімандрита Пекінського Стрітенського монастиря. Потім за рішенням Синоду від 23/31* березня 1780 р. Іоакама було відправлено до Москви для підготовки місії через

⁸⁷ Краткая история Русской православной миссии в Китае, составленная по случаю исполнившегося в 1913 году двухсотлетнего юбилея ее существования. – 1-е изд. – Пк.: Тип. Успенского монастыря, 1916. – С. 62.

Московську Синодальну контору⁸⁸. Найближчим співробітником Іоакама став ієромонах Антоній (Сідельников), насельник Московського Донського монастиря. На одну з церковно-службових посад був призначений “Семен Миколаїв Соколовський, міста Новгород-Сіверського, стародубського полку, новгородської сотні, син козака Миколи Соколовського”⁸⁹. До Іркутська місія прибула 5 січня 1781 р., де єпископ Іркутський та Нерчинський Михайло (Миткевич) (1772–1789) забезпечив місію святим миром та двома антими́нсами, після чого мандрівники вирушили до Китаю. Але в розпал літа їм довелося перервати свій шлях через виснаження худоби і літню спеку. Отже, місія прибула до Пекіна лише 2 листопада 1781 р. До цього часу під духовним піклуванням місії перебувало 30 чоловіків і 4 жінки. 25 з них були нащадками албазінців, решта – хрещені китайці з найближчих до Пекіна сіл⁹⁰.

Ще до відправлення місії до Китаю начальнику місії в Колегії Закордонних справ було вручено інструкцію, в якій пропонувалося не лише підтримувати православ’я серед албазінців, а й також доставляти відомості про наміри та дії китайців⁹¹. 1794 р. архімандрит Іоакам склав докладний опис Стрітенської і Микільської церков. Відповідно до опису, в Микільській церкві, серед інших, була ікона Чернігівська Божої Матері⁹². Цей документ містить цікаві відомості про стан місії наприкінці XVIII ст. Опис складається з 59 аркушів;

⁸⁸ Амвросий [Орнатский] иеромонах. История российской иерархии. В VII ч. – М. : при Синодальной типографии, 1810 – Ч. II., ст. 1., п. 6. О пекинском монастыре, в Китайской Империи находящемся. – С. 489.

⁸⁹ Краткая история Русской православной миссии в Китае, составленная по случаю исполнившегося в 1913 году двухсотлетнего юбилея ее существования. – 1-е изд. – Пк. : тип. Успенского монастыря, 1916. – С. 63–64.

⁹⁰ Там само. – С. 74.

⁹¹ Надрукована в: Софроний (Грибовский), архимандрит. Уведомление о начале бытия россиян в Пейдзине и о существовании в оном грекороссийской веры // Материалы для истории Российской Духовной Миссии в Пекине / Под ред. проф. Н. И. Веселовского. – Вып. 1. – СПб., 1905. – С. 1–45.

⁹² Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745–1808). Выпуск второй. – Кн. : Типография Императорского Университета, 1887. – С. 297.

каталог, доданий до нього, вказує на повне забезпечення місії бого-службовими книгами⁹³. Серед церковних книг визначені київські видання: “Тлумачний псалтир” (1747), “Правильник” (1739) та “Алфавіт духовний” (1747), рукописний нотний збірник київських співів з перекладанням на ноти “Історії Іосафа царевича і учителя його Варлаама”⁹⁴. В описі відзначали і втрати; так, на 1794 р. в бібліотеці бракувало Акафістника київського друку 1706 р. та інших друківаних і рукописних книг, серед них – “рукописні богослов’я”⁹⁵. Завдяки цим відомостям можна зазначити, що до бібліотеки місії входила значна кількість українських книг.

1794 р. архимандрит Іоаким направив до Св. Синоду прохання відкликати його з Пекіна, що було затверджено, і 21 травня 1795 р. він вибув з Пекіна в супроводі членів місії⁹⁶. Умови подорожі були нелегкими, архимандрит Іоаким їхав на мулі і до вечора мандрівники прибули в місто Юйлін, розташоване на третій станції від Пекіна, де вони розташувалися на відпочинок. Але 23 травня об 11 годині ранку архимандрит Іоаким був знайдений у своєму ліжку мертвим. Лікар-китаєць, запрошений для огляду покійного, поставив туманний діагноз – “внутрішня хвороба”. Після цього тіло Іоакима було поховане біля міської стіни із західного боку, вправо від проїжджої дороги, на узвишші.

Начальником восьмої місії у Пекіні (1794–1807) став архимандрит Софроній (Грибовський) (?–1814) – не лише місіонер, а й перший історик Китаю в Російській імперії⁹⁷. За походженням він був українець,

⁹³ Краткая история Русской православной миссии в Китае, составленная по случаю исполнившегося в 1913 году двухсотлетнего юбилея ее существования. – 1-е изд. – Пк. : Тип. Успенского монастыря, 1916. – С. 65.

⁹⁴ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745–1808). Выпуск второй. – Кз. : Типография Императорского Университета, 1887. – С. 175.

⁹⁵ Там само. – С. 291.

⁹⁶ Иоаким (Шишковский) // Русский биографический словарь. Том 8: Ибак – Ключарев / Издан под наблюдением председателя Императорского Исторического Общества А. А. Поповцева. – СПб. : Типографии И. Н. Скороходова, 1892. – С. 178.

⁹⁷ История отечественного востоковедения до середины XIX века / [П. М. Шаститко, А. А. Вигасин, А. М. Куликова и др.; Редкол.: А. П. Базиянц и др.]; АН СССР, Ин-т востоковедения. – М. : Наука, 1990. – С. 267.

а за освітою наполовину киянин, наполовину москвич⁹⁸, і в цьому його доля дуже подібна з попереднім начальником місії. Змінюються епохи: Україна перетворюється на периферійну область, центри освіти переміщуються до Санкт-Петербурга та Москви, завершується власне українська доба у діяльності Російської духовної місії в Пекіні, але відбувається це досить велично в особі архімандрита Софронія. Спочатку Софроній навчається у Києво-Могилянській Академії з нижчих класів до філософії. 1782 р. переїздить до Москви для навчання медицини, але знаходить себе у цій справі неспроможним, чому й полишає заняття. Вступає до Молчанівської Софронієвої пустині, де приймає постриг у монахи. З 1787 р. служить у Московській Духовній Академії, а з 1790 р. знаходиться при церкві московського університету для викладання проповіді Слова Божого юнакам, які там навчалися. 27* січня 1793 р. за указом Синоду Софронія висвячено в ієромонахи, а 30* січня – в архімандрити з метою очолити духовну місію у Пекіні⁹⁹.

Архімандрит Софроній (Грибовський) – перший начальник Російської духовної місії в Пекіні, який писав про Китай, хоча його праці ще не є цілком самостійними, бо в них багато запозичень з праць його попередників: вже згаданого ієромонаха Феодосія (Сморжевського), Леонтьєва, Агофонова та інших, а також з робіт католицьких місіонерів, праці яких були в бібліотеці у формі рукописів та друкованих видань. На цю рису вказують усі дослідники історії Китаєзнавства в Росії, втім, визначаючи це як об'єктивне явище у процесі формування історичної науки. Іншими словами, праці є перехідними: у них ще спостерігається багато старих описових засобів, в яких не відкидалася можливість обґрунтування своєї праці якоюсь іншою, чого не приховує сам архімандрит Софроній. Проте у цьому недоліку є досить позитивний для того часу момент – введення до наукового обігу праць західних дослідників Китаю, що надавало можливість ширше ознайомитись із досвідом та підходами до дослідження з боку європейської науки. Взагалі ж праці Софронія, яких Ієромонах Микола (Адоратський)

⁹⁸ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745–1808). Выпуск второй. – Кз. : Типография Императорского Университета, 1887. – С. 311.

⁹⁹ Там само.

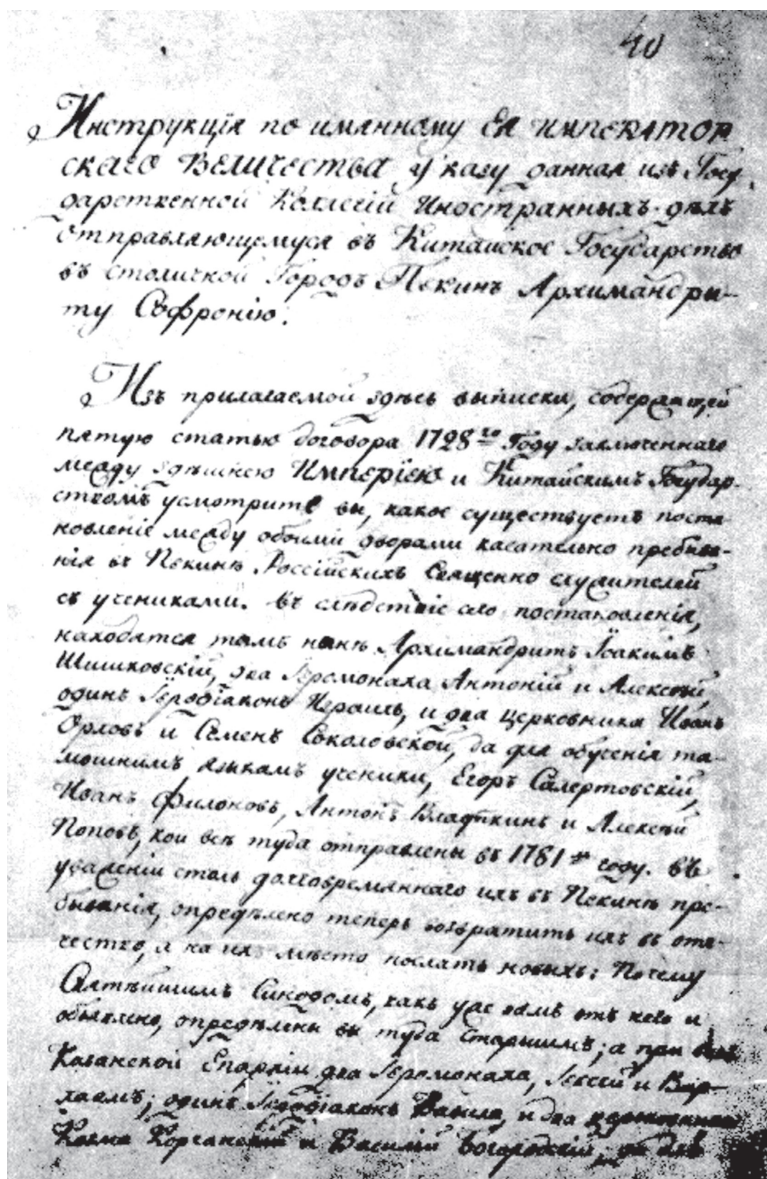

Рисунок 13 – Инструкция російського імператора
архимандритові Софронію (Грибовському)

наводить дванадцять, надзвичайно різнопланові й містять у собі відомості практично про всі сфери життя держави: політичний устрій (про китайського імператора та бюрократичну систему, про умови політичної влади в Китаї та привілеї), законодавство, економічний устрій, адміністративний поділ з поданням кількості провінцій, судових місць, чиновних людей та державного доходу, відомості про народи, які населяють Серединну імперію, географічні дані, живописання китайських свят, церемоніал чиновників, філософські та релігійні погляди китайців і навіть щодо можливостей військової кампанії Росії супроти Китаю¹⁰⁰. В Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігаються документи, чернетки та чистові нотатки, які належали архимандриту Софронію¹⁰¹. Ці нотатки увійшли до його надрукованих праць – “Подорож Софронія Грибовського від Пекіна до Кяхти в 1808 році”¹⁰², “Звістка про Китайську, нині Маньчжуро-Китайську державу”¹⁰³, “Запис без назви”¹⁰⁴ та “Повідомлення про початок буття росіян в Пейдзіні і про існування у ньому греко-російської віри”¹⁰⁵.

¹⁰⁰ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745–1808). Выпуск второй. – Кз. : Типография Императорского Университета, 1887. – С. 350.

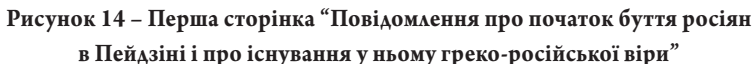
¹⁰¹ Записки бывшего в Пекине Архимандрита Софрония Грибовского, скончавшегося в Новоспасском Московском монастыре на покое 1814 г. мая 17. Рукопись собственно ручная: IP НБУВ. – Д.С./П.223. – 120 арк.; Сборник документов, черновых и белевых записок и заметок, принадлежавший бывшему начальнику русской миссии в Пекине архимандриту Софронию Грибовскому (1793–1807 гг.) и большей частью имписанных, в листе на 172 л.: IP НБУВ. – 345/505С. – 172 арк.; Сборник первой четверти XIX века, в листе на 177 листах с дополнениями писанными рукой митрополита Евгения: IP НБУВ. – 345/506С. – 177 арк.

¹⁰² Софроний (Грибовский) архимандрит. Путешествие Софрония Грибовского от Пекина до Кяхты в 1808 году // Сибирский Вестник. – 1821. – Ч. 1. – Кн. 2. – С. 31–62.

¹⁰³ Софроний (Грибовский) архимандрит. Известие о Китайском, ныне Маньчжурско-Китайском государстве // Чтения Московского общества Истории и древностей Востока. – 1861. – Т. 1. – С. 23–119.

¹⁰⁴ Софроний (Грибовский) архимандрит. Записка без заглавия // Материалы для истории Российской Духовной Миссии в Пекине / Изд. под ред. [и с предисл.] Н. И. Веселовского. Вып. 1. – СПб. : Тип. Глав. упр. уделов, 1905. – С. 59–64.

¹⁰⁵ Софроний (Грибовский), архимандрит. Уведомление о начале бытия россиян в Пейдзине и о существовании в оном грекороссийской веры // Материалы для истории Российской Духовной Миссии в Пекине / Под ред. проф. Н. И. Веселовского. – Вып. 1. – СПб., 1905. – С. 1–45.

Після повернення до Росії архімандрит Софроній передав Синодові першу грамоту сибірського митрополита Ігнатія полоненому священику о. Максиму з фортеці Албазін від 1695 р. В особистому збірнику Софронія є копія грамоти митрополита Тобольського та всього Сибіру архімандритові Іларіону (Лежайському), щодо відправлення останнього до Китаю; листування між державними представництвами Російської та Китайської імперій; копії наказів та інструкцій, спрямованих на упорядкування діяльності місії. Останнє свідчить, що Софроній цікавився історією самої місії й доклав зусиль до збереження цінних документів із суттєвим джерелознавчим значенням. Наслідком цього зацікавлення стала його праця “Повідомлення про початок буття росіян в Пейдзіні і про існування в оному греко-російської віри”. Крім дослідницьких праць, архімандрит Софроній відзначився й організаційною роботою у справі християнської проповіді та налагодження учбового процесу в місії. Саме він заснував в 1795 р. для студентів місії учнівську бібліотеку й пожертвував для неї “Вступ до історії” Пуфендорфа 1767 р. видання та “Белєві подорожі в Китай” 1776 р. видання. До цього моменту взагалі не було жодної бібліотеки, а кожен учень місії був зосереджений лише на власній освіті, і тому усі придбання місії вивозили до Росії. Тепер ситуація змінилася на протилежну: самі учні почали клопотатися про формування бібліотеки й залишали там навіть свої власні книжки. 1796 р. Софроній створює вже бібліотеку місії, в якій учнівська бібліотека стала відділенням. Він також докладав значних зусиль до налагодження загального процесу діяльності місії, ліквідації внутрішньої розрізненості, яка спостерігалася при зміні місій та надання їй більш деталізованого змісту і тривалого спрямування, замість поодинокого планування окремими людьми. Так, він намагається налагодити навчальний процес, з цією метою ним подано проект заснування при Успенській (Миколаївській) або Стрітенській церкві школи для вивчення китайської та російської мов. Але, як і в дослідницькому аспекті, прагнення лишилися на половині шляху до досягнення мети через численні об’єктивні обставини, проте це все одно було великим поступом у розвитку освітньої діяльності місії.

Для оцінки діяльності архімандрита Софронія (Грибовського) наведемо два погляди. Перший, з XIX ст., ієромонаха Миколи (Адоратського), який писав: “Їх (праці архімандрита Софронія. – В.К.) можна розглядати як підсумок сторічної діяльності всіх членів місії, особливо учнів”¹⁰⁶. І другий з XX ст., П. О. Скачкова: “...це був перший начальник місії, який писав про Китай, зводив до купи наявні в місії відомості, намагався налагодити навчальний процес і дещо поліпшив матеріальний стан учнів”¹⁰⁷. Слід також наголосити на тому, що Софроній, хоча й не володів на науковому рівні китайською та маньчжурською мовами, але у своїх працях критично використовує першоджерела у перекладах учнів місії. На наш погляд, архімандрит Софроній органічно поєднує у собі науковця, державного діяча, християнського пастиря. В його особі гідно завершується перший *донауковий*, – який є всі підстави називати *українським*, – період не лише в роботі місії, а й у формуванні китаєзнавства в Російській імперії. Праці архімандрита Софронія до сьогодні лишаються цікавими та важливими джерелами для вивчення історії цінського Китаю, російсько-китайських відносин та історії християнства в Китаї, що обумовлює необхідність ширшого їх використання в історичній науці. Життєвий шлях пастиря-науковця скінчився 17* травня 1814 року у Новоспаському Московському монастирі, де після повернення з Китаю він перебував на лікуванні.

Окремо необхідно зауважити, що певна частина історичних джерел, пов’язаних з діяльністю українських православних місіонерів у Китаї, до 1917 р. потрапляла в Церковно-археологічний музей при Київській духовній академії. Справжньою перлиною цієї колекції були священні вбрання, які на думку М. І. Петрова, належали єпископу Інокентію (Кульчицькому). До Києва багато предметів та документів передав архієпископ Модест (Стрельбицкий) (1823–1902), який у середині XIX ст. обіймав посаду ректора Іркутської духовної семінарії й збирав джерела, пов’язані з історією Російської духовної місії

¹⁰⁶ Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745–1808). Выпуск второй. – Кз. : Тип. Импер. Университета, 1887. – С. 344.

¹⁰⁷ Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения. – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1977. – С. 85.

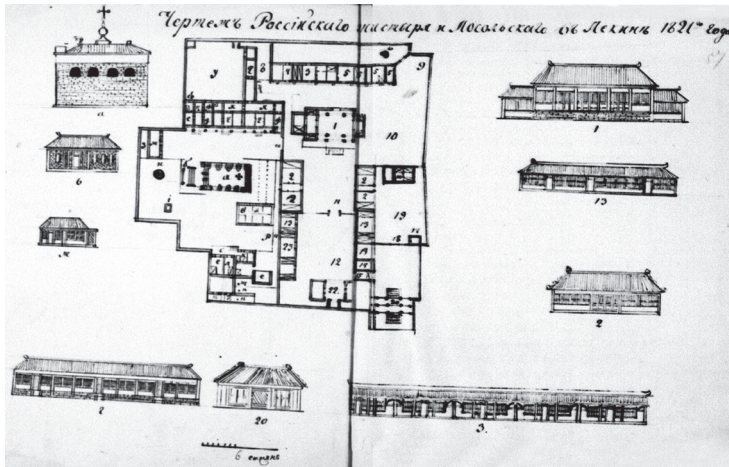

Рисунок 15 – Креслення Російської духовної місії в Пекіні, 1821 р.

в Пекіні¹⁰⁸. Саме архієпископ Модест 6* грудня 1846 р. випадково придбав і частину листування Лоренца Ланга, агента при державному каравані, який був відправлений до Пекіна у 1724 р. разом з російським послом у Китаї графом Савою Владиславичем Рагузинським. Сьогодні цей важливий документ зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського¹⁰⁹. Рукописи та документи архимандрита Софронія (Грибовського) потрапили до бібліотек Київської духовної семінарії¹¹⁰ та Києво-Софійського кафедрального собору¹¹¹. Взагалі дослідження українського періоду

¹⁰⁸ Петров Н. И. Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – 2-е изд., испр. и доп. – К. : Тип. Ун-та св. Владимира, 1897. – С. 82–83.

¹⁰⁹ Часть черновой переписки агента при Пекинском караване, Лоренца Ланга, или другого какого-то писаря, с графом Савою Владиславовичем Рагузинским, чрезвычайным посланником в Пекине, и с другими, 1727 года: ІР НБУВ. – Д.А./П591. – 26 арк.

¹¹⁰ Записки бывшего в Пекине Архимандрита Софрония Грибовского, скончавшегося в Новоспасском Московском монастыре на покое 1814 г. мая 17. Рукопись собственноручная: ІР НБУВ. – Д.С./П.223. – 120 арк.

¹¹¹ Сборник документов, черновых и белевых записок и заметок, принадлежавший бывшему начальнику русской миссии в Пекине архимандриту Софронию Грибовскому (1793–1807 гг.) и большей частию им писанных, в листе на 172 л.: ІР НБУВ. – 345/505С. – 172 арк.

в історії Російської духовної місії в Пекіні ускладнене тим, що під час Їхетуанського повстання у 1898–1901 рр., яке мало антихристиянський характер, було знищене Північне подвір'я місії (Бейгуан) – зникли архів місії, друкарня на 30 тис. ієрогліфів, підготовлені до друку праці місіонерів та їх рукописи та бібліотека місії¹¹². Символічно, що перший системний огляд розвитку дипломатичних відносин Росії з Китаєм та роботи Російської духовної місії в Пекіні був зроблений українським істориком та архівістом М. М. Бантиш-Каменським (1737–1814). Це його праці “Дипломатичний збірник справ між Російською та Китайською державами з 1619 по 1792”¹¹³ та “Опис справ грецьких духовних

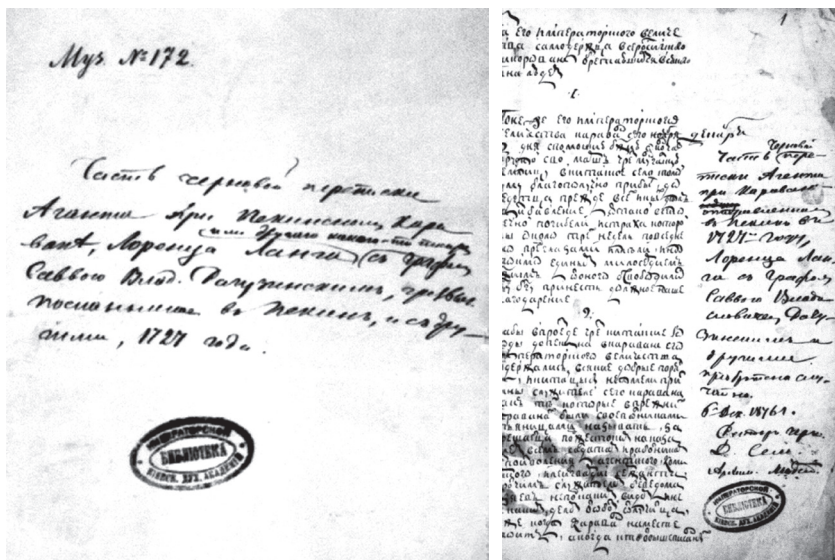

Рисунок 16 – Листи з чорнового листування Лоренца Ланга

¹¹² Андреева С. Г., Антимиссионерские выступления в Китае во второй половине XIX века и особенности положения Пекинской духовной миссии // Общество и государство в Китае: XXXII научная конференция. – М.: Институт востоковедения, 2004. – С. 116–125.

¹¹³ Бантыш-Каменский Н. Н. Дипломатическое собрание дел между Российским и Китайским государствами с 1619 по 1792-й год: Сост. по документам, хранящимся в моск. арх. Гос. коллегии иностр. дел, в 1792–1803 г. Николаем Бантыш-Каменским / Изд. в память истекшего 300-летия Сибири В. Ф. Флоринским, с приб. издателя. – Кз., 1882. – XII, 565 с.

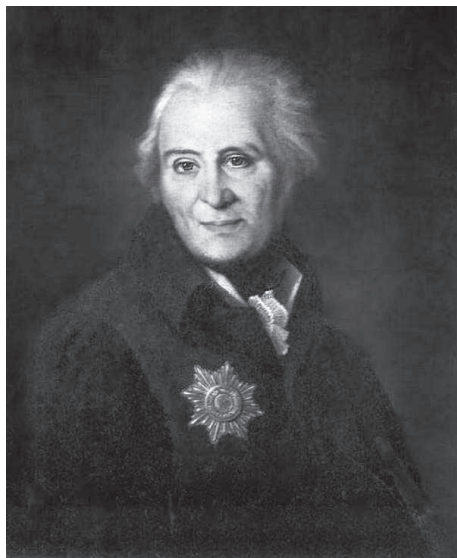

**Рисунок 17 – Портрет
М. М. Бантиш-Каменського
пензля М. І. Аргунова (1813 р.)**

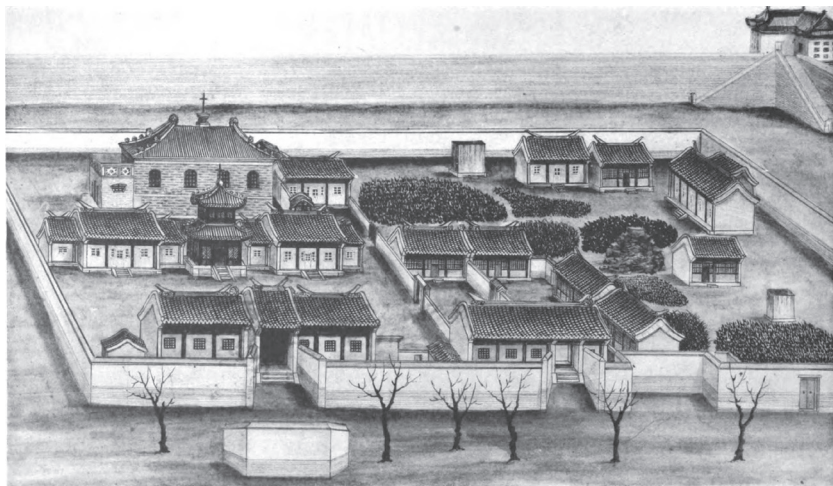

**Рисунок 18 – Найстаріша православна церква у Піднебесній,
вид північного подвір'я (Бейгуань), намальована китайцем¹¹⁴**

¹¹⁴ Веселовский Н. И. Материалы для истории российской духовной миссии в Пекине. – СПб., 1905, вып. I.

та світських осіб, які бували в Росії, при китайському дворі, в Молдавії та Волощині”, які до сьогодні залишаються важливим джерелом для дослідження історії російсько-китайських стосунків та православ’я в Китаї.

Відомості про Китай дістаються України в цей період ще й із західних джерел. Так, засновник Харківського колегіуму єпископ Єпіфаній (Тихорський) (сер. XVII ст. – 1731) у червні 1731 р. подавав бібліотеці цього навчального закладу лондонське видання перекладу “Отче наш” (1700) стома мовами, серед яких була й китайська¹¹⁵. Скоріш за все, це перша книга в Україні, де з’являється китайська мова. Також в бібліотеці Харківського колегіуму була книга “Про китайські ритуали відносно Конфуція та померлих предків”, що була видана 1701 року у Відні¹¹⁶. У Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна зберігається книга про Конфуція 1687 року, написана західноєвропейськими місіонерами на чолі з Філіппом Купле (1623–1693, кит. ім’я 柏應理)¹¹⁷. В цій книзі, окрім опису конфуціанської філософії, подано хронологічний огляд історії Китаю з 2952 р. до н. е. до 1683 р. та статистичні дані про Китай на основі китайських джерел¹¹⁸.

¹¹⁵ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х. : Видавництво Харківського Ордена трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 11–12.

¹¹⁶ Там само. – С. 15.

¹¹⁷ Confucius Synorum philosophys, sivescientiasinensis Latineexposita. – Parisiis, 1687.

¹¹⁸ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х. : Видавництво Харківського Ордена трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 21.

РОЗДІЛ II

Формування українського китаєзнавства (1806 – початок ХХ ст.)

1. Практичне китаєзнавство українських співробітників місії у Пекіні

З початку ХІХ ст. розпочинається другий період розвитку китаєзнавства в Україні, який значним чином відрізнявся від попереднього. Насамперед, це пов'язано з тим, що з 1807 р. у роботі Російської духовної місії в Пекіні головну роль розпочинають відігравати «великоруські» місіонери й одночасно з цим дослідження Китаю в Російській імперії починають виходити на науково-освітній рівень. Участь українських священників у роботі місії в цей період стає мінімальною та невиразною. Безперечно, це пов'язано із загальними змінами стану науки, освіти й духовного життя в Україні. Занепад потужних науково-освітніх центрів України був обумовлений впливом українських інтелектуалів до Москви, Санкт-Петербурга й Казані. Це мало негативний вплив також на розвиток китаєзнавства в Україні. Отримані впродовж ХVІІІ ст. українськими місіонерами важливі документи та матеріали, які стосувалися історії та тогочасного розвитку Китаю, потрапили до Росії. Фактично досягнення українських місіонерів щодо вивчення Китаю стали важливою частиною російського китаєзнавства, але не мали безпосереднього впливу на формування китаєзнавства

в Україні. Навіть більше, донині російська історіографія визначає українців як росіян в історії російського Китаєзнавства. В цілому у цей період контакти українців з Китаєм відбувалися поза межами України, а відомості про Україну в Китаї були відсутні.

Архімандрит Веніамін (Морачевич), начальник одинадцятої Російської духовної місії в Пекіні (1830–1840), – останній з українців, який очолював місію. Доти він ще входив до складу десятої місії (1821–1830) як помічник начальника. Невеличку нотатку про нього знаходимо у нотатках українського дворянина, синолога та мандрівника Є. Ф. Тимковського (1790–1875), який був приставом десятої місії: «Помічник його Веніамін Морачевич 26 років, з духовного звання; народився в селі Майданах Волинської губернії, повіту Заславського; навчався спершу в Волинській Семінарії, в Острозі, а потім в Санкт-Петербурзькій духовній академії; пострижений в чернецтво у вересні 1819»¹. Він був першим з українців на чолі місії, який володів китайською мовою на професійному рівні, але не дуже охоче займався перекладацькою та науковою діяльністю. Архімандрит Веніамін зробив переклад важливого для вивчення релігійних поглядів китайців тексту – «Про жертвоприношення небу» з «Улі тункао», та написав невеличку працю «Записка про європейські місії в Китаї», яка стала продовженням досліджень католицьких місій в Китаї, які були раніше розпочаті українськими місіонерами, ієромонахом Феодосієм (Сморжевським) та архімандритом Софронієм (Грибовським). Після повернення до Росії архімандрит Веніамін був призначений настоятелем Олександро-Невської лаври, де він і помер².

Певний історіографічний та джерелознавчий доробок у дослідження роботи Російської духовної місії в Пекіні був зроблений ченцем Києво-Печерської Успенської Лаври ієромонахом Алексієм (Віноградовим) (1845–1919), який був у місії з 1881 по 1888 р. Йому належить

¹ Тимковский Е. Ф. Путешествие в Китай через Монголию 1820 и 1821 гг., Ч. 1. – СПб.: Типография медицинского департамента Министерства внутренних дел, 1824. – С. 5.

² Скачков П. Е. Очерки истории русского Китаеведения / [Предисл. В.С. Мясникова]; АН СССР. Ин-т востоковедения. Ин-т Дальнего Востока. – М.: Наука, 1977. – С. 129, 130, 141, 142, 145, 149, 196, 318, 323, 360, 388, 403.

праця «Китайська бібліотека і вчені праці членів Імператорської Російської Духовної і Дипломатичної Місії в м. Пекіні або Бей-цзін (в Китаї)»³.

У 1820 р. лікарем Російської духовної місії у Пекіні був призначений Осип Павлович Войцехівський (1793–1850), який народився у Київській губернії, отримав освіту у Київській духовній академії та у Медично-хірургічній академії. Виконуючи обов'язки лікаря місії, він набув неабиякої слави, вилікувавши родича китайського імператора. Після повернення до Росії очолював кафедру китайської мови у Казанському університеті до самої смерті у 1850 р. О. П. Войцехівський розпочав викладання маньчжурської мови у Казанському університеті, уклав перші навчальні посібники з маньчжурської мови. Китайську мову він викладав за конспектом архімандрита Даниїла (Сівілова) (1798–1871), за граматиками архімандрита Іакінфа (Бічуріна) (1777–1853) та французького синолога Жан-П'єр Абель-Ремюза (1788–1832), а також за власними розробками. Войцехівський у своїх курсах пояснював розбіжності між давньою та сучасною китайською мовою, займався зі студентами класичною китайською мовою *веньянь* (文言, *wényán*) на основі таких канонічних текстів таких як «Чотирьохкнижжя» (《四書》, «*Sì shū*»), давав студентам завдання з перекладу із російської китайською мовою. Досвід викладацької діяльності відбивається у посібниках професора Войцехівського – «Навчальні статті для учнів і початківців, які починають вчити китайську і маньчжурську мови», «Літературні статті і виписки з найкращих книг для практичного вправи в мовах». Вчений склав перший у Росії посібник з маньчжурістики – «Маньчжурська хрестоматія»⁴. Крім того, професор Войцехівський викладав власний курс з історії маньчжурів (чотири години

³ Алексей (Виноградов) иеромонах. Китайская библиотека и ученые труды членов Императорской Российской духовной и дипломатической миссии в г. Пекине или Бэй-Цзине, (в Китае): С прил. каталога черт. и рис. / Иером. Киевопечер. Успен. лавры Алексей (Виноградов) (с 1881 г. по 1888 г. б. чл. означ. Миссии). – СПб. : Тип. бр. Пантелеевых, 1889. – [198] с. разд. паг., 4 л. ил., черт.; 2

⁴ История отечественного востоковедения до середины XIX века / [П. М. Шаститко, А. А. Вигасин, А. М. Куликова и др.; Редкол.: А. П. Базиянц и др.]; АН СССР, Ин-т востоковедения. – М. : Наука, 1990. – С. 324.

на тиждень). Ще під час перебування у Пекіні Войцехівський розпочав працювати над маньчжуро-китайсько-російським словником, якій він закінчив вже у Казані й який в результаті сягнув трьох томів. Рукопис словника ще за життя Войцехівського був придбаний Казанським університетом, проте ця праця та ціла низка інших, на жаль, не були надруковані⁵.

У цей період формування українського китаєзнавства, у ньому, з одного боку, згає місіонерський напрямок, а з іншого – відбувається формування практичного напрямку, який стане основою для розвитку на початку XX ст. китаєзнавства у Києві. Початок практичного китаєзнавства пов'язаний із діяльністю двох українських приставів Російської духовної місії у Пекіні – це Є. Ф. Тимковський та Є. П. Ковалєвський. Як зазначає П. О. Скачков: «Діяльність приставів тією чи іншою мірою сприяла вивченню Китаю. Їх дипломатичні здібності, їхня роль у взаєминах Росії з Китаєм, внесок, зроблений кожним з них у розвиток китаєзнавства в Росії, – все це вимагає спеціального монографічного дослідження»⁶. До сьогодні цей заклик вченого залишається актуальним.

Єгор Федорович Тимковський (1790–1875) – український історик, письменник, чиновник Московського імператорського університету, начальник відділу драгоманів Міністерства іноземних справ, збирач східних книг. Є. Ф. Тимковський народився 23* травня 1790 р. у селищі Єгорська Тимківщина Золотоніського повіту Полтавської губернії. Перші уроки грамоти отримав у монахинь Золотоніського Благовіщенського монастиря. Потім навчався в Києві та Переяславі, а вищу освіту отримав вже у Московському університеті. У 1813 р. поступає на службу до Головного управління шляхів сполучення. Після цього Є. Ф. Тимковський працює в Азіатському департаменті Колегії іноземних справ, якому було підпорядковано й Російську духовну місію в Пекіні.

⁵ Фойгт К. К. Обзорении хода и успехов исследования азиатских языков в Императорском Казанском университете // Ученые записки Казанского университета. – 1852. – Кн. III; Дацышен В. Г. История изучения китайского языка в Российской империи. – Кр. : Краснояр. гос. ун-т, 2000. – С. 98.

⁶ Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения / [Предисл. В. С. Мясникова]; АН СССР. Ин-т востоковедения. Ин-т Дальнего Востока. – М. : Наука, 1977. – С. 182.

За пропозицією генерал-губернатора Сибіру, графа М. М. Сперанського (1772–1839) Тимковського призначають приставом дев'ятої Російської духовної місії в Пекіні з 1820 по 1821 р. Виконуючи посадові обов'язки пристава, він дев'ять місяців провів у Пекіні⁷, що стало вирішальним у визначенні наукових зацікавлень Є. Ф. Тимковського. Тут він познайомився з архімандритом Іакінфом (Бічуріним), начальником IX Російської духовної місії в Пекіні, першим російським синологом. Спілкування з ним спрямовує Є. Ф. Тимковського на вивчення Китаю. Крім цього, Є. Ф. Тимковський та архімандрит Іакінф стали щирими друзями, що мало неабияке значення для подальшої долі останнього. Після завершення роботи місії архімандрита Іакінфа звинуватили у недбалому ставленні до виконання обов'язків начальника місії, заарештували та відправили на заслання. Проте Є. Ф. Тимковський за сприяння російського винахідника та сходознавця П. А. Шиллінга (1786–1837) не лише допомагає поверненню архімандрита Іакінфа до наукової праці⁸, а й підтримує друк його книг. Після повернення з Китаю до Санкт-Петербурга Є. Ф. Тимковський відігравав активну роль у гуртку, створеному графом М. П. Румянцевим (1754–1826), з метою організації широких наукових досліджень у царині сходознавства⁹. Він входив до складу Комісії з розгляду праць учасників Російської духовної місії в Пекіні, тобто був обізнаним у тогочасних китаєзнавчих дослідженнях¹⁰. За наказом російського імператора Миколи I від 27 січня 1823 р. придбані Є. Ф. Тимковським книги китайською, маньчжурською

⁷ История отечественного востоковедения до середины XIX века / [П. М. Шаститко, А. А. Вигасин, А. М. Куликова и др.; Редкол.: А. П. Базиянц и др.]; АН СССР, Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1990. – С. 150–152, 161.

⁸ Тихвинский С. Л., Пескова Г. Н. Выдающийся русский китаевед о. Иакинф (Бичурин) (к 220-летию со дня рождения) // История Российской духовной миссии в Китае: Сб. ст. / [Редкол.: С. Л. Тихвинский и др.; Предисл. С. Л. Тихвинского]. – М.: Изд-во Свято-Владимир. братства, 1997. – С. 180.

⁹ Мясников В. С. Избрание отца Иакинфа (Бичурина) в Академию Наук // История Российской духовной миссии в Китае: Сб. ст. / [Редкол.: С. Л. Тихвинский и др.; Предисл. С. Л. Тихвинского]. – М.: Изд-во Свято-Владимир. братства, 1997. – С. 202.

¹⁰ История отечественного востоковедения с середины XIX века до 1917 года / [А. А. Вигасин, П. М. Шаститко, А. П. Базиянц и др.; Редкол.: А. А. Вигасин и др.]; Рос. акад. наук, Ин-т востоковедения. – М.: Изд. фирма «Вост. лит.», 1997. – С. 325.

та монгольською мовами у Пекіні були передані до Іркутська з метою заснувати там «клас» східних мов¹¹.

Є. Ф. Тимковському належать декілька Китаєзнавчих досліджень, що були написані ним після повернення з Китаю. Головне серед них це велике тритомне дослідження «Подорож до Китаю через Монголію в 1820 і 1821 роках» на 1230 сторінках, яке було надруковане у Санкт-Петербурзі в 1824 р.¹² Це натхненна праця, в якій органічно поєдналися ґрунтовні наукові спостереження з високохудожньою майстерністю оповіді. Мабуть, саме в цьому поєднанні полягає таємниця великого успіху книги, яку було перекладено всіма основними європейськими мовами. Її захоплюючі сторінки розповідали читачу XIX ст. про різноманітні аспекти життя китайців та монголів, про пам'ятки давньої китайської культури, про легендарних діячів китайської історії, про караванний шлях від Кяхти до Пекіна та про Східний Туркестан, Тибет і Корею. На той час праця отримала дуже добру критику у таких відомих російських часописах, як «Північний архів» та «Північна зірка». До сьогодні ця праця зберігає свою наукову цінність, бо містить багатий географічний, етнографічний, фольклорний, історичний матеріал. За визначенням російського історика О. Й. Корниловича (1800–1834) праця Є. Ф. Тимковського є своєрідним прикладом рівня європейського дослідження¹³. А за «Російським біографічним словником» 1912 р. ця праця «являла найповніше і ґрунтовне зібрання відомостей про Китай» та «Впродовж багатьох років вона була найнеобхіднішим посібником, навіть настільною книгою для всіх, хто вивчав Китай»¹⁴. Отже, ця праця залишається цікавим джерелом для вивчення історії

¹¹ Куликова А. М. Проекты востоковедного образования в России (XVIII – 1-я пол. XIX в.) // Народы Азии и Африки. – 1970. – № 4. – С. 364.

¹² Тимковский Е. Ф. Путешествие в Китай через Монголию 1820 и 1821 гг. В 3-х ч. – СПб.: Типография медицинского департамента Министерства внутренних дел, 1824. – 435, 38, 2 с.

¹³ История отечественного востоковедения до середины XIX века / [П. М. Шаститко, А. А. Вигасин, А. М. Куликова и др.; Редкол.: А. П. Базиянц и др.]; АН СССР, Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1990. – С. 355.

¹⁴ Тимковский Егор Федорович // Русский биографический словарь. Том. 20: Суворова–Ткачев. – СПб.: Типография Товарищества «Общественная Польза», 1912. – С. 521–522.

Китаю доби Середньовіччя та Нового часу. У Відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського є ця книга (номер у каталозі – Р124) із дарчим написом автора «Його сіятельству милостивому государю князю Олександру Михайловичу Горчакову на знак глибокої поваги, від Автора. С.-Петербург 5 листопада 1858». Серед інших китаєзнавчих праць Є. Ф. Тимковського – «Сун [Чжун-тан] – китайський міністр і воєначальник (при імп. Даогуане¹⁵)»¹⁶. Значна частина його наукової спадщини зберігається в російських архівах, зокрема, дорожній журнал Російської духовної місії у Пекіні та додатки до нього¹⁷. Є. Ф. Тимковський входив до складу Комісії з розгляду праць учасників Російської духовної місії у Пекіні¹⁸. В цілому він зробив великий внесок у розвиток російського китаєзнавства, про що найкраще висловився М. М. Сперанський: «Наш Тимковський подарував Росії два китайських творіння: одне живе – отець Іакінф та інше художнє – власну книгу»¹⁹. Наскільки важливими були для самого Є. Ф. Тимковського китайські студії, свідчать перші рядки його праці: «Доля прикрасила моє життя подією рідкісною, незабутньою: я бачив Китай»²⁰.

Ще одним представником практичного китаєзнавства у ХІХ ст. був Єгор Петрович Ковалевський (1809 або 1811–1868), географ-мандрівник, геолог, археолог, сходознавець, письменник, поет, драматург, науковий, державний діяч українського походження часів Російської

¹⁵ Циньський імператор Сюань-цзун (Дао-гуан), правив Китаєм з 1821 по 1851 р.

¹⁶ Тимковский Е. Ф. Сун [Чжун-тан] – китайский министр и военачальник (при имп. Даогуане) // Сибирский Вестник. – 1823. – Ч. 1. – С. 1–6.

¹⁷ Победоносцева Е. В. Материалы по Китаю в фондах библиотеки Азиатского департамента МИД России (XVIII – начало XX вв.) // XXIV НКОГК. Тезисы докладов. Ч. 2. – М., 1993. – С. 89–92.

¹⁸ История отечественного востоковедения с середины XIX века до 1917 года / [А. А. Вигасин, П. М. Шаститко, А. П. Базиянц и др.; Редкол.: А. А. Вигасин и др.]; Рос. акад. наук, Ин-т востоковедения. – М.: Изд. фирма «Вост. лит.», 1997. – С. 325.

¹⁹ Тимковский Егор Федорович // Русский биографический словарь. Том. 20: Суворова–Ткачев. – СПб.: Типография Товарищества «Общественная Польза», 1912. – С. 522.

²⁰ Тимковский Е. Ф. Путешествие в Китай через Монголию 1820 и 1821 гг. В 3-х ч. – СПб.: Типография медицинского департамента Министерства внутренних дел, 1824. – С. 1.

імперії (з родини дворян Харківської губернії). У 1840 р. Є. П. Ковалевського «за службовим обов'язком» направили до Кульджи²¹, Чугучаку²² та міст на західному кордоні Китаю, результати вивчення яких були оприлюднені у низці його публікацій²³. У 1849 р. тоді вже поважного чиновника Азіатського департаменту Є. П. Ковалевського призначають приставом тринадцятої Російської духовної місії в Пекіні (1850–1858)²⁴. Під час подорожі до Пекіна він вів опис природи, побуту, звичаїв монголів, історичних пам'яток, зібрав одну з перших в Європі колекцій сортів чаю, гірських порід, а також гербарій. Пізніше цими дослідженнями користувалися М. Пржевальський, Г. Потанін та П. Козлов. Далі Є. П. Ковалевський розв'язав питання пропуску російських караванів зручним «купецьким трактом» замість практично непрохідних аргалінських пісків, внаслідок чого торгівля стала більш зручною. Крім того, у Пекіні він спорудив та облаштував геомагнітну обсерваторію. Потім Є. П. Ковалевський повернувся до Санкт-Петербурга, а у 1851 р. він знову прибув у Китай з метою остаточного укладання договору між Росією та Китаєм. В першій половині XIX ст. значно зросла торгівля російських купців із Західним Китаєм, що потребувало юридичного оформлення. 25 липня 1851 р. Є. П. Ковалевський разом з І. І. Захаровим та О. О. Татаріновим підписує з представниками цінського уряду Кульджинський трактат, за яким російські купці отримали можливість

²¹ Кульджа (Ілі, Інін), місто у Північно-Західному Китаї, на р. Ілі (сучасний Сіньцзян-Уйгурський автономний район КНР).

²² Тарбагатай (Чугучак, Тачен) – місто у Північно-Західному Китаї (сучасний Сіньцзян-Уйгурський автономний район КНР).

²³ Ковалевский Е. П. Кульджа, Чугучак и города западной границы Китайской империи (из неизданных записок) // Мануфактурные и горнозаводские известия. – 1842. – № 1. – С. 4–7; № 2. – С. 12–14; Ковалевский Е. П. О золотом производстве в Западных областях Китая // Горный журнал. – 1845. – Т. I. – Кн. 1. – С. 121–128; Ковалевский Е. П. Путь каравана (из дневника русского офицера при переезде из Семипалатинска в пределы китайских владений // Журнал для чтения воспитанникам военно-учебных заведений. – 1846. – Т. 62. – № 245. – С. 7–27.

²⁴ История отечественного востоковедения с середины XIX века до 1917 года / [А. А. Вигасин, П. М. Шаститко, А. П. Базиянц и др.; Редкол.: А. А. Вигасин и др.]; Рос. акад. наук, Ин-т востоковедения. – М.: Изд. фирма «Вост. лит.», 1997. – С. 116–117.

приходити з караванами для торгівлі у два прикордонних міста – Ілі (Інін, Кульджа) та Тарбагатай (Чугучак, Тачен). Крім цього, Ковалевський вивчав питання розробки кам'яного вугілля в околицях Пекіна і видобуток золота в Китаї²⁵. В 1853 р. були надруковані дорожні нотатки²⁶ та «Подорож до Китаю»²⁷, яка отримала добру оцінку сучасників, серед яких був й видатний український та російський педагог К. Д. Ушинський²⁸. З 1856 по 1861 р. Є. П. Ковалевський був директором Азіатського департаменту у важливий для російської зовнішньої політики час. Саме йому вдалося зберегти престиж російської держави на міжнародній арені після її поразки у Кримській кампанії та укладання Паризького миру²⁹. Крім цього, він підготував основні положення Айгунського договору³⁰ між Росією та Китаєм зі всіма запобігливими заходами, що стало умовою полегшення та успіху при підписанні трактату³¹. Крім друкованих праць, існує велика рукописна спадщина Є. П. Ковалевського, значна частина якої стосується китайської проблематики: його листи з Пекіна (1848–1857) та донесення пристава тринадцятої Російської духовної місії до Пекіна.

²⁵ Ковалевский Е. П. О разработке каменного угля в окрестностях Пекина и о добыче золота в Китае // Горный журнал. – 1852. – Т. II. – Кн. IV. – С. 46–54.

²⁶ Ковалевский [Е. П.]. Китай в 1849 и 1850 годах. (Из путевых заметок) // Отечественные записки. – 1853. – № 3. – С. 1–16; – № 4. – С. 71–102; – № 5. – С. 1–38.

²⁷ Ковалевский Е. П. Путешествие в Китай / Е. Ковалевского. В 2-х частях. – СПб. : Тип. Королева и К°, 1853.

²⁸ Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения / [Предисл. В.С. Мясникова]; АН СССР. Ин-т востоковедения. Ин-т Дальнего Востока. – М. : Наука, 1977. – С. 187.

²⁹ История отечественного востоковедения с середины XIX века до 1917 года / [А. А. Вигасин, П. М. Шаститко, А. П. Базиянц и др.; Редкол.: А. А. Вигасин и др.]; Рос. акад. наук, Ин-т востоковедения. – М. : Изд. фирма «Вост. лит.», 1997. – С. 116–117.

³⁰ Айгунський договір між Росією та Китаєм (підписаний 28 травня 1858 р. у м. Айгунь) встановлював кордон по р. Амур. Таким чином Росія повертала собі території, що відійшли до Китаю за Нерчинським договором 1689 р. За Айгунським договором дозволялося плавання по рр. Амур, Сунгарі та Уссурі лише російським та китайським суднам.

³¹ Ковалевский, Егор Петрович // Русский биографический словарь. Том 9: Кнаппе – Кюхельбекер / Издан под наблюдением председателя Императорского Исторического Общества А. А. Поповцева. – СПб. : Типографии И. Н. Скороходова, 1892. – С. 25–27.

Є. П. Ковалевський, так само як і Є. Ф. Тимковський, входив до складу Комісії з розгляду праць учасників духовної місії в Китаї³².

Останнім з українців, які працювали в російській місії в Пекіні, був Іван Якович Коростовець (1862–1933), талановитий український та російський дипломат, який у 1890–1894 рр. був другим секретарем, а в 1909–1912 рр. – посланником у Цінській імперії. Весною 1921 р. І. Я. Коростовець здійснив ділову поїздку до Пекіна, де в місцевій друкарні були видані його мемуари «Росія на Далекому Сході», що стосуються часу боксерського повстання у Китаї³³.

2. Науково-освітні центри вивчення Китаю в Україні (Київ, Одеса, Харків)

У XIX ст. китаєзнавчі дослідження з'являються безпосередньо в Україні, що вже було пов'язано не лише з накопиченням та первісною обробкою різних джерел, а й критичним осмисленням певних проблем. Так, цілу низку праць було присвячено різним аспектам історії російсько-китайських відносин. Дві праці І. Михайловського присвячені Миколі Спафарію, перекладачеві Посольського приказу, який в 1675 р. очолив московське посольство до Цінської імперії³⁴. Виникає певне зацікавлення історією розповсюдження християнства у Китаї. Найвагомішою тут є праця «Історичний нарис християнської проповіді в Китаї» 1860 р., яку було надруковано у Трудах Київської духовної академії³⁵.

³² История отечественного востоковедения с середины XIX века до 1917 года / [А. А. Вигасин, П. М. Шаститко, А. П. Базиянц и др.; Редкол.: А. А. Вигасин и др.]; Рос. акад. наук, Ин-т востоковедения. – М.: Изд. фирма «Вост. лит.», 1997. – С. 325; Вальская Б. А. Путешествия Егора Петровича Ковалевского. – М.: Географгиз, 1956. – 200 с.

³³ Коростовец И. Я. Россия на Дальнем Востоке. – Пк.: Т-во «Восточное просвещение», Типо-литография Российской Духовной Миссии, 1922. – II, 153, 4, 8 с.

³⁴ Михайловский И. Н. Важнейшие труды Николая Спафария: (1672–1677): (Чит. в собр. Ист.-фил. о-ва при Ин-те кн. Безбородко в Нежине). – К.: Тип. Ун-та св. Владимира Н. Т. Корчак-Новицкого, 1897. – [2], 56 с.; Михайловский И. Н. Очерк жизни и службы Николая Спафария в России. – К.: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1895. – [2], 40 с.

³⁵ Исторический очерк христианской проповеди в Китае // Труды Киевской Духовной Академии. – 1860. – Кн. IV. – С. 265–366.

У Харкові було видано книгу архієпископа Чернігівського та Ніжинського Філарета «Огляд російської духовної літератури», де окрему статтю присвячено архимандриту Іакінфу (Бічуріну) (1777–1853), начальнику дев'ятої Російської духовної місії в Пекіні та першому російському синологу³⁶. У 1899 р. додаток до «Чернігівських губернських відомостей» № 2034 надрукував замітку про історію виникнення, існування та загибелі Албазіна, першого форпосту російських та українських поселенців на кордоні з Китаєм. Цю компілятивну статтю було складено за працями Шпекта, Грум-Гржимайла та десяти книжок «Історії маньчжурського народу»³⁷.

Варто зауважити, що характерною рисою розвитку Китаєзнавства в Україні у ХІХ ст. є переважне вивчення та опис подій тогочасного Китаю. Пояснюється це професійним підґрунтям, бо переважна більшість цих робіт було написано не Китаєзнавцями, а військовими, медичними працівниками, мандрівниками, географами, які за тих чи інших причин відвідували Піднебесну. Праця професора Харківського університету та Харківського ветеринарного інституту А. М. Краснова (1862–1914) «Як живуть китайці» витримала кілька видань³⁸. Крім цього, йому належать праці «Чи потрібна японцям Маньчжурія і Корея»³⁹, «Пробудження Китаю»⁴⁰ та «Установи китайського села»⁴¹. Були надруковані медичні нотатки Г. Гіршмана з його подорожі

³⁶ Філарет (Гумилевский) архиепископ. Обзор русской духовной литературы. Кн. [1]-2. – Х. : Унив. тип., 1859–1861.

³⁷ Албазин. 1651–1689. Краткая заметка об его возникновении, существовании и осаде его китайскими войсками. (Составлена по Шпекту, Грум-Гржимайло и 10 книгам «Истории маньчжурского народа»). – [Чернигов, 1899], 16 с. (Приложение к № 2034 «Черниговских губернских ведомостей»).

³⁸ Краснов А. Н. Как живут китайцы. – Х.: Харьк. о-во распространения в народе грамотности, 1895. – 40 с.; Краснов А. Н. Как живут китайцы. – 2-е изд. Перепеч. с 1-го изд. – М. : Харьк. о-во распространения в народе грамотности. Изд. ком., 1899. – 32 с.; Краснов А. Н. Как живут китайцы. – 3-е изд. Перепеч. со 2-го изд. – Х. : Изд. ком. Харьк. о-ва грамотности, 1902. – 32 с.; Краснов А. Н. Как живут китайцы. – 4-е изд. Перепеч. со 2-го изд. – Х. : Изд. ком. Харьк. о-ва грамотности, 1904. – 32 с.

³⁹ Краснов А. Н. Нужна ли японцам Маньчжурия и Корея // Южный край. – 1903. – 30 декабря.

⁴⁰ Краснов А. Н. Пробуждение Китая // Южный край. – 1910. – 3 июля.

⁴¹ Краснов А. Н. Учреждения китайской деревни. – М., 1897.

до Китаю⁴²; відомості про Китай навколосвітньої мандрівниці Л. Пашкової⁴³; опис поїздки прикордонного комісара Південно-Уссурийського краю Матюніна та капітана артилерії Тарнавського від Полтавського варту через Нінгуту до м. Хунчун на початку 1881 р.⁴⁴; записи топографа Є. Осадчого про Південну Маньчжурію⁴⁵; спогади Л. О. Богдановича, в яких міститься різноплановий матеріал про географію, топографію, етнографію та соціально-політичний стан Китаю⁴⁶. Перлиною таких праць є видана в Одесі у 1910 р. збірка праць військових топографів «У нетрях Маньчжурії та наших східних околиць» з 208 ілюстраціями в тексті, надрукованими на 20 окремих аркушах хромового паперу)⁴⁷. Військові події під час Їхетуанського повстання (або Боксерське повстання) 1898–1901 рр., російсько-японської війни 1904–1905 рр. та трансформувannya Китайської імперії після Сінхайської революції 1911 р. відбито у працях П. Булгакова «Рівняння з багатьма невідомими: Листи до редакції “Південного краю”» (були використані праці російських синологів С. Георгієвського, В. П. Васильєва та ін.)⁴⁸, І. Кононова «Заворушення

⁴² Гиришман Г. Медицинские заметки из поездки в Китай // Протоколы Харьковского медицинского общества. – 1876. – Вып. 1. – С. 18–21.

⁴³ Пашкова Л. Французские и английские колонии на Крайнем Востоке и на Востоке. (Из записок кругосветной путешественницы Лидии Пашковой). – Од. : Типография Новороссийского телеграфа, 1886. – 91 с.

⁴⁴ Описание поездки пограничного комиссара Ю.-Уссурийского края Матюнина и капитана артиллерии Тарнавского от Полтавского караула через Нингуту до г. Хунчуна, совершенной в начале 1881 г. // Сборник географических, топографических и статистических материалов по Азии. – 1844. – VII. – С. 87–100.

⁴⁵ Осадчий Е. В глуши южной Маньчжурии. Из записок топографа в 1905 г. // В трущобах Маньчжурии и наших восточных окраин. Сборник очерков, рассказов и воспоминаний военных топографов. Под ред. М. Н. Левитского. – Од. : Типо-литогр. Штаба округа, 1910. – С. 253–279.

⁴⁶ Богданович Л. А. Под Кульджей: (Правдивый рассказ): Из воспоминаний похода жизни в Сред. Азии. – Х. : Тип. Губ. правл., 1885. – [2], 80 с.

⁴⁷ В трущобах Маньчжурии и наших восточных окраин: Сб. очерков, рассказов и воспоминаний воен. топографов под ред. М. Н. Левитского. – Од. : Типо-лит. Штаба Окр., 1910. – II, 520 с.

⁴⁸ Булгаков П. Уравнение со многими неизвестными: Письма в ред. «Юж. Края» [о событиях в Китае]. – Х. : Тип. «Юж. Края», 1901. – 115 с.

в Китаї»⁴⁹, С. Тавокіна «До питання про “жовту небезпеку”»⁵⁰, М. О. Ухач-Огоровича «Маньчжурський театр воєнних дій у російсько-японську війну 1904–1905» (було подано топографічні дані про південну частину провінції Хейлунцзян, рух хунхузів та про російські заклади у Північно-Східному Китаї)⁵¹.

Перший професор філософії київського Імператорського університету Святого Володимира, Орест Маркович Новицький (1806–1884), уродженець Новгород-Волинського, не тільки відіграв важливу роль у становленні професійної філософії в Україні, а й зробив важливий внесок у розбудову вивчення китайської філософії в Україні. Це знайшло відображення в його праці «Поступовий розвиток стародавніх філософських вчень у зв'язку з розвитком язичницьких вірувань»⁵². Він вважав, що саме китайські філософи першими почали вільно розмірковувати про людський дух. Вчений справедливо вбачав витoki зародження давньокитайської філософії у практичній мудрості, що мала релігійний та світоглядний вимір у тогочасному суспільстві. Хоча в уявленнях давніх китайців не було визначення *духовного* та *матеріального*, проте в їхній релігійній системі божественне вже уособлюється не в окремих предметах, а виступає як певна цілісність і одна загальна сила – *небо*. О. М. Новицький визначав цю особливість у розвитку давньокитайської філософії як етап в історії світової філософії, бо *небо* вже було абстрактним поняттям, яке поєднувало *фізичне* та *моральне*. У своєму дослідженні він підходить до важливого космологічного концепту давніх філософів Китаю – *небо-людина-земля*, в якій розумна людина займає серединне місце між чоловічим (*небо*) та жіночим (*земля*)

⁴⁹ Волнения в Китае / Под ред. И. В. Конова. Вып. 1. – Од. : Н. М. Губанов, ценз. 1900. – 32 с.

⁵⁰ Тавокин С. Н. К вопросу о «желтой опасности»: С портр. проф. Абэ Изо, акад. В. П. Васильева и Лянцичао. – СПб., К.: Вост. б-ка, 1913 (Киев). – 32 с.

⁵¹ Ухач-Огорович Н. А. Маньчжурский театр военных действий в русско-японскую войну 1904 – 1905. – К. : Типография С. В. Кульженко, 1911. – 134 с.

⁵² Новицкий О. М. Постепенное развитие древних философских учений в связи с развитием языческих верований: в 4 ч. – К. : В университет. тип., 1860–1861. – Ч. 1: Религия и философия Древнего Востока. – 1860. – 328 с.

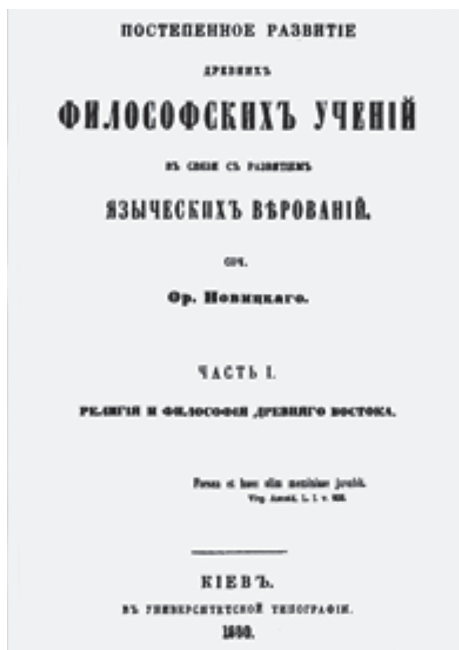

**Рисунок 19 – Обкладинка праці О. М. Новицького
«Поступовий розвиток стародавніх філософських вчень
у зв'язку з розвитком язичницьких вірувань»**

началом *всесвіту*. Тобто в людині не лише поєднані *небо* (душа) і *земля* (тіло), а й людина впливає на *природу*, не надприродними способами, а моральною діяльністю: слідуючи волі неба, вона підтримує світовий порядок, а ухиляючись від неї – порушує його. На думку О. М. Новицького, цей концепт *небо-людина-земля* фактично став основою для подальшого розуміння моральних принципів як загальних законів для досягнення блага у працях, насамперед, Лао-цзи (*вчення про дао*) та Конфуція (*мудрість давнини*). Особливу увагу філософ звертає на вчення легендарного засновника даосизму та зазначає, що «Вчення Лао-цзи є спогляданням природи у душі найдавніших понять китайського народу, і до того ж це споглядання філософське, що спирається виключно на авторитет людського мислення. Первинна ж свідомість,

Рисунок 20 –
М. О. Олесницький

яка ще не філософствує, занурена в чуттєві явища, зупиняється на окремих предметах природи та їхніх окремих рушіях. Лао-цзи підносить до відверненого споглядання природи в її загальності»⁵³. Хоча О. М. Новицький високо оцінює метафізику Лао-цзи та його абстрактне мислення, проте в цілому вважає його вчення примітивним, оскільки *дао* (道) Новицький розуміє як занурене в буття божественне, що має й духовну, і тілесну природу (*пантеїзм*). До того ж він негативно ставиться до даоського принципу *недіяння* (無為, *у-вей*), що стало новим елементом у китайському світогляді – вчення про квієтизм, або внутрішню бездіяльність. О. М. Новицький вважає, що у даосизмі більш вираженим є теоретичний бік релігії, а в конфуціанстві – практичний. При цьому для розвитку давньокитайської філософії більше значення мало вчення Конфуція про людину, яка

⁵³ Новицький О. М. Постепенное развитие древних философских учений в связи с развитием языческих верований: в 4 ч. – К. : В университет. тип., 1860 – 1861. – Ч. 1: Религия и философия Древнего Востока. – 1860. – С. 215.

була остаточно відокремлена від природи та морально осмислена у світовому порядку⁵⁴.

Цікаво, що ще один волинянин, Маркеллін Олексійович Олєсницький (1848–1905), випускник та викладач Київської духовної академії, богослов та духовний письменник, у власних двох працях також звертався до моральності та морального вчення китайців⁵⁵.

У київському Імператорському університеті Святого Володимира певний час працював російський філософ Олексій Олександрович Козлов (1831–1900). У 1887 р. він видає у Києві свій «Нарис з історії філософії», в якому окремий розділ був присвячений китайській філософії⁵⁶. Дослідження філософа базується на працях провідних західних синологів та на перекладах європейськими мовами літературних пам'яток давнього Китаю – «Книга пісень» (《詩經》, «Shī Jīng»), «Велике вчення» (《大學》, «Dà xué»), «Вчення про середину» (《中庸》, «Zhōng yōng») та «Бесіди і судження» (《論語》, «Lún yǔ»). На думку О. О. Козлова, «Китайська філософія відрізняється простою і нехитрою метафізикою»⁵⁷. Так, китайська космогонія визначає базові категорії китайської філософії – *інь, ян, дао, небо, земля, людина, трійці (небо-імператор-земля та небо-людина-земля)*. «Ці вчення про недоступну людині трансцендентність небесного Тао (дао. – В.К.) в самому собі і повну іманентність того ж Тао в душі людини дають можливість конфуціанству з одного боку усунути будь-яке зовнішнє одкровення, а з іншого дати особливе і надзвичайно важливе положення людини, зробити його, так би мовити осередком

⁵⁴ Поперечна Г. А. Орест Новицький про особливості, місце та значення давньосхідної філософії в історико-культурному поступі людства // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2016. – Вип. 14. – С. 94–95.

⁵⁵ Олєсницький М. А. Нравственность и нравственное учение китайцев // Труды Киевской Духовной Академии. – 1883. – № 2. – С. 229–277; № 3. – С. 482–512; Олєсницький М. А. История нравственности и нравственных учений: Ч. 1–2. – К. : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1882–1886.

⁵⁶ Козлов А. А. Очерки из истории философии: Понятия философии и истории философии: Философия восточная. – К. : Тип. Ун-та Св. Владимира В. И. Завадского, 1887. – IV, [2], 88 с.

⁵⁷ Там само. – С. 31.

цілого всесвіту»⁵⁸. Звідси, на думку філософа, походить концепт трійці: *небо-правитель* (або *людина – цзюнь-цзи* 君子) – *земля*, де *людина* виконує гармонізуючу функцію. О. О. Козлов справедливо вважає, що у конфуціанстві *цзюнь-цзи* зберігає архаїчніші риси старої трійці Небо-Правитель-Земля, бо він так само, як і правитель, царює над світом. Цю владу Козлов розуміє як соціо-природний феномен: «Через своє центральне положення в природі людина та імператор є особливо відповідальними за хід речей і у зовнішній природі, і в суспільному організмі»⁵⁹. Далі він виводить з цієї гармонізуючої, соціоприродної, керуючої функції людини у космосі походження етичного імперативу в китайській філософії: «На підставі вищевикладеного загального начала моральності у китайських філософів велике вчення про чесноти особисті, а особливо сімейні, громадські, де всі і кожному, починаючи від імператора, крім загальних, вказано ще спеціальні обов'язки, згідно з місцем, яке кожен посідає в суспільстві»⁶⁰. Дуже цікавим є визначення дослідником загального негативного характеру конфуціанської етики, бо людина за цим вченням може лише відтворювати первісний порядок, а не створювати. Крім того, слушним є зауваження, що в конфуціанстві не існує зла, бо воно становить собою частину світового порядку, та не існує цілей, які мали б здійснитися у трансцендентному, потойбічному світі⁶¹. Китайську гносеологію та метафізику О. О. Козлов вважає нерозвиненими, бо не існує постановки питання про істину, а само пізнання є простою справою – «з точки зору наївного реалізму: незліченні речі просто пізнаються в тому вигляді, в якому й існують»⁶². Проте філософ визнає, що китайська метафізика вже рушила від розуміння світу як механічного поєднання Неба та Землі у бік складнішої динамічної єдності сил, які становлять першопричину або утворюють

⁵⁸ Козлов А. А. Очерки из истории философии: Понятия философии и истории философии: Философия восточная. – К. : Тип. Ун-та Св. Владимира В. И. Завадского, 1887. – С. 31.

⁵⁹ Там само. – С. 36.

⁶⁰ Там само. – С. 36–37.

⁶¹ Там само. – С. 37.

⁶² Там само. – С. 38.

Рисунок 21 – О. О. Козлов

речі, і далі, відчужуючись від чуттєвого образу (що притаманне суто релігійному світосприйняттю) до розуміння цих сил, як духовних. Слід зазначити, що й сьогодні провідні синологи визначають специфіку традиційної китайської філософії у фундаментальному збереженні міфологічного джерела. Тим більшою мірою цікавим є зауваження О. О. Козлова, зроблене ще у позаминулому столітті, що давньокитайська метафізика є далекою від суто філософських уявлень та несе у собі сліди міфологічного походження⁶³. Проте, цей феномен поєднання міфу та думки є складнішим і потребує дальшого аналізу.

На завершення О. О. Козлов визначає загальні позитивні та негативні риси конфуціанства. Великим досягненням конфуціанської доктрини, на його думку, є визначення того, що началом моральності

⁶³ Козлов А. А. Очерки из истории философии: Понятия философии и истории философии: Философия восточная. – К. : Тип. Ун-та Св. Владимира В. И. Завадского, 1887. – С. 38.

має бути загальний закон, якій є досяжним кожній людині й те, що основа цього закону має збігатися з початком, звідки походить світ усіх речей, до яких відповідно має додаватися моральний закон. В цьому дослідник вбачає єдину істинність конфуціанської етики. Негативним у конфуціанстві він вважає виправдання механічного руху речей, відсутність відповіді на питання про джерело (виток) та суть морального закону, і як наслідок, коливання конфуціанської етики поміж гедонізмом, утилітаризмом та фаталізмом, що відповідно породжує велику кількість суперечностей, непослідовностей та утруднень. Далі розглядається даосизм (на прикладі філософських систем його легендарного засновника Лао-цзи і Ле-цзи) й школа моїстів. Дослідник справедливо звертається до визначення центрального поняття даосизму: «Тао (дао. – В.К.) – абсолютний початок всього сущого; само по собі нерозрізнене, що не має жодних властивостей, жодного імені, а тому вічне і незмінне. Все помітне буття походить від нього і є його модифікацією, але все-таки Тао (дао. – В.К.) залишається трансцендентним щодо цього Буття»⁶⁴. Визначені загальні положення філософії Ле-цзи – колообіг виникнення та знищення у природі, примарність всіх постійних речей та етичне забуття речей. Вчений правильно показує, що основою вчення засновника моїзму Мо-цзи є загальна взаємна любов на основі закону, а головна розбіжність із конфуціанством полягає у метафізиці та гносеології.

Викладач Київської духовної академії доцент М. С. Тумасов в 1874 р. видає свою статтю «Історія китайців»⁶⁵, а вже через рік він включає великий розділ з історії Китаю (64 сторінки) до свого «Курсу історії давнього світу. (Схід)»⁶⁶. Ці праці не можна вважати китаєзнавчими, проте важливим є введення «Китаю» до вивчення всесвітньої історії з використанням періодизації історії давнього Китаю за Гюнцлавом,

⁶⁴ Козлов А. А. Очерки из истории философии: Понятия философии и истории философии: Философия восточная. – К. : Тип. Ун-та Св. Владимира В. И. Завадского, 1887. – С. 41.

⁶⁵ Тумасов Н. История китайцев // Труды Киевской Духовной Академии. – 1874. – № 9. – С. 554–616.

⁶⁶ Тумасов Н. Курс истории древнего мира. (Восток). – К. : Тип. С. Т. Еремеева, Библиковский бульвар, собств. дом, 1875. – 484 с.

географічним, демографічним та суспільно-політичним оглядом Китайської імперії, поданням різнопланової інформації про духовно-релігійну культуру Китаю – міфічні першопредки, правителі, філософські школи. До негативних аспектів цих робіт слід віднести спрощення або навіть приниження ролі китайської цивілізації та некоректні визначення багатьох понять конфуціанства, китайського буддизму та ін. Хоча на сьогодні ці праці є застарілими, проте, безумовно, це була перша спроба вивчення історії Китаю в Україні.

Всі наведені вище факти поширення досліджень Китаю в Україні не мали справжнього розвитку через відсутність відповідного науково-освітнього центру та необхідних мотивацій для системного розвитку практичного та академічного китаєзнавства. Такий стан речей зберігається до початку XX ст., про що свідчать дуже нерівнозначні публікації. Так, наприклад, у 1901 р. у Києві виходить книжка Ч. К. Рожицького (1862–?) «Про характер китайця»⁶⁷, яка за своїми популярними завданнями нібито відлунує XVIII століттям. Проте у Харкові з'являються публікації й академічного рівня. 1904 р. було надруковано переклад доповіді німецького синолога, історика та релігієзнавця О. Франке (1863–1946) «Розумові течії в сучасному Китаї»⁶⁸, а у 1911 р. видано працю російського філософа та математика М. Ф. Таубе (1855–1924) «Вчення про порожнечу як основа буддизму»⁶⁹. Найбільша ж кількість публікацій (12 із 27) з досліджень Китаю, виданих в Україні в цей період, припадає на Одесу, що було пов'язано, насамперед, із бурхливим розвитком морської торгівлі Росії з Китаєм. Переважно це були дослідження практичного спрямування (політика, економіка та географія), в яких визначалась необхідність подальшого розвитку російсько-китайських відносин та просування Росії

⁶⁷ Рожицкий Ч. К. О характере китайца: (Из письма врача о Китае). – К. : Тип. Г. Л. Фронцкевич, 1901. – 15 с.

⁶⁸ Франке О. Умственные течения в современном Китае: [Докл., чит. д-ром Франке 18 февр. 1904 г. в Берлин. отд-нии Герм. колониал. о-ва] / Пер. с нем. А. Кранихфельд. – Х. : Типо-лит. И. А. Цедербаум, 1904. – 25 с.

⁶⁹ Таубе М. Ф. Учение о пустоте как основа буддизма. – Х. : Тип. «Мирный труд», 1911. – 32 с.

на Далекий Схід⁷⁰. Економічні дослідження Китаю в Україні стають домінуючими й на початку ХХ ст. інституційно оформлюються у Києві, хоча справу було розпочато в Одесі. Одночасно з практичним спрямуванням формується й ширший погляд на китайську цивілізацію, про що свідчить видана в Одесі праця журналіста та видавця В. М. Маракуєва «Наші азіатські сусіди китайці» 1896 р. Крім загальних відомостей про внутрішній устрій, сільське господарство та торгівлю Китаю, автор наводить дані про філософські вчення Лао-цзи, Конфуція, китайського буддизму та про основи китайської моралі. У власній праці В. М. Маракуєв використовує праці таких провідних західних філософів, як Р. Дугласа, Симона, Е. Реклю, Ланессана, Дж. Легга та інших, що свідчить про досить високий рівень китаєзнавчої обізнаності автора. Отже, ця праця кінця ХІХ ст. вже перебуває в межах синології⁷¹.

В Одесі також розпочинаються й перші дослідження китайської мови в Україні, що також було пов'язано із суто практичними завданнями. Одним з проявів високого рівня оволодіння іноземною мовою є експертна праця зі словниками. Наприкінці ХІХ ст. в Одесі був фахівець, який володів китайською мовою саме на такому високому рівні. Це А. Старков – автор рецензії⁷² на «Китайсько-російський словник» 1888 року, укладений начальником тринадцятої Російської духовної

⁷⁰ Григорьев В. В. Об отношении России к Востоку: Речь, произнес. исправляющим должность проф. В. Григорьевым. – [Од., 1840]. – 18 с.; Рудич А. Одесса и русско-индо-китайская торговля: К вопросу об упадке одесской торговли. Необходимо употребить энергические усилия, чтобы в общерусском интересе направить русско-индо-китайскую торговлю на Одессу, помимо иностранных государств. – Од.: Тип. Л. Нитче, 1876. – 15 с.; Захарин Д. Маньчжурия и Корея. Очерк природы, истории и населения этих стран. – Од.: Типография К. де-Морей, 1904. – 24 с. Мускатблит Ф. Г. Россия и Япония на Дальнем Востоке: Ист.-полит. этюд: Со схемат. картой Дальнего Востока / Ф. Мускатблит. – Од.: О. М. Распопова, 1904. – 63 с.; Синозерский М. Япония, Корея, Квантунская область и их обитатели. Физико-географический и этнографический очерк. – Од.: Типография «Славянская» Е. Хрисогелос, 1904. – 30 с.

⁷¹ Маракуев В. Н. Наши азиатские соседи китайцы: Сост. по соч.: Роберта Дугласа, Симона, Э. Реклю и др. – Од.: Нар. б-ка В. Н. Маракуева, 1896. – [2], 190 с.

⁷² Старков А. [Рецензия на кн.:] Палладий [Кафаров] архимандрит и Попов П. С. Китайско-русский словарь. В 2-х т. – Пк.: Типография Тун-вэнь-гуань, 1888. – Т. 1, 636 с.; т. 2, 731 с. // Одесские новости. – Од., [б. и.], 1890. – 9 с.

місії в Пекіні архимандритом Паладієм (Кафаровим) та головним драгоманом цієї ж місії П. С. Поповим⁷³. У 1900 р. друкується словник «Слова і фрази японської та китайської мови російською мовою»⁷⁴, що стає дуже популярним. У 1915 р. у «Вістях Одеського бібліографічного товариства» було видано дослідження І. Замотайла «Конфуціанство та даосизм»⁷⁵ та підготовлений ним до друку «Неопублікований переклад Дао-де-цзін архимандрита Даниїла (Сивіллового)»⁷⁶, рукопис якого доти зберігався у збірці рідкісних книг та рукописів Імператорського Казанського університету. Переклад архимандрита Даниїла до того ж був доповнений підготовленим І. Замотайлом бібліографічним покажчиком з історії даосизму. Цікаво, що наприкінці XIX – на початку XX ст. в Одесі та на Одещині «Одеське слов'янське благодійне товариство імені святих братів Кирила і Мефодія» для простолоду організовувало лекції, на яких, серед іншого, висвітлювалася давня та нова історія Китаю⁷⁷.

Таким чином, у цей період поступово йшов процес формування китаєзнавства в Одесі, що було зумовлене торговельно-економічними та політичними завданнями просування Російської імперії на Далекий Схід.

Процес організації викладання східних мов (в т. ч. й китайської) та історії Сходу в Російській імперії має довгу передісторію, що пов'язана з відповідними спробами Г. Я. Кера (1692–1740)⁷⁸, М. В. Ломоносова

⁷³ Паладий (Кафаров). Китайско-русский словарь, составленный бывшим начальником Пекинской духовной миссии архимандритом Паладием и старшим драгоманом дипломатической миссии в Пекине П. С. Поповым: [Т. 1–2]. – Пк. : Тип. Тун-Вэн-Гуань, 1888 (обл. 1889).

⁷⁴ Ю-в Е. Слова и фразы японского и китайского языка на русском языке. – Од. : Типография М. Троупянского, 1900. – 48 с.

⁷⁵ Замотайло И. Конфуцианство и даосизм // Известия Одесского библиографического общества. – 1915. – Вып. III-IV. – С. 150–201.

⁷⁶ Замотайло И. Неопубликованный перевод Дао-дэ-цзина архимандрита Даниила (Сивилова) // Известия Одесского библиографического общества. – 1915. – Вып. V-VI. – С. 209–245.

⁷⁷ Музичко О. Розвиток сходознавства в Одесі на початку XX ст. (1905–1920 роки): осередки, напрямки, діячі // Східний світ. – 2008. – № 4. – С. 50.

⁷⁸ Кер Георг Яков, німецький арабіст, який прибув до Росії у січні 1732 р. і того ж року поступив на службу до Колегії іноземних справ як перекладач та викладач східних мов зі званням професора.

(1711–1765), Ф. І. Янковича де Мірієво (1741–1814)⁷⁹. Проте справді перший проект викладання тюркських мов («татарських діалектів») та особливо маньчжурської, був наданий Харківським університетом. Проект було затверджено 18 березня 1811 р. Вченою радою словесного факультету за поданням професора А. А. Дегурова (1765–1849)⁸⁰. Передбачалося встановлення посади ад'юнкта «татарсько-маньжурської мови» та визначалася можливість через маньчжурські переклади ознайомитися з китайською історичною літературою⁸¹. Ця ініціатива вказує на те, що, по-перше, вивчення Китаю в Харківському університеті переходило на науковий рівень, а, по-друге, планувалося вирішення практичних завдань розбудови російсько-китайських відносин. Щодо останнього, то про це красномовно свідчить текст постанови Вченої ради словесного факультету: «*tum propter relationes Imperii Rossicum Sinensi Imperio, quam propter litterarum antiquitatum sinensium*»⁸². Не випадково проект викладання китайської мови з'являється саме в Україні, що, безумовно, було обумовлено досягненнями українців у вивченні Китаю впродовж XVIII ст., що, крім іншого, було пов'язане із Харківським колегіумом ще до заснування Харківського університету⁸³. Проте, на жаль, проект був відхилений і заснування кафедри китайської мови відбулося у 1873 р. у Казанському університеті⁸⁴. Тим не менше,

⁷⁹ Янкович де Мірієво Федір Іванович походив з однієї з найдавніших сербських дворянських родин, отримав освіту у Віденському університеті, прибув до Росії за запрошенням Катерини II для впровадження системи народної освіти за зразком навчальної реформи, яку на той час було проведено в Австрії.

⁸⁰ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – ХХ віках // Антологія літератур Сходу. – Х. : Видавництво Харківського Ордена трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 24.

⁸¹ Бартольд В. В. История изучения Востока в Европе и России: Лекции. чит. в Имп. С.-Петербург. ун-те. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1911. – С. 236.

⁸² Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – ХХ віках // Антологія літератур Сходу. – Х. : Видавництво Харківського Ордена трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 24.

⁸³ Там само. – С. 23.

⁸⁴ Базиянц А. П., Гринкрук И. М. Три проекта организации изучения восточных языков и Востока в России в XVIII – XIX столетиях // Формирование гуманистических традиций отечественного востоковедения (до 1917 года). – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1984. – С. 33–52.

1811 р. слід вважати важливим етапом у формуванні китаєзнавства в Україні. В цілому, відбувається зміна парадигми у розвитку українського китаєзнавства: від діяльності місіонерів-українців у Пекіні до створення центрів китаєзнавства безпосередньо в Україні.

Незважаючи на невдачу спробу впровадження викладання китайської мови, впродовж всього XIX ст. китаєзнавство було представлене у Харківському університеті. Першу спробу включення історії Китаю до викладання всесвітньо-історичного процесу здійснив професор Харківського університету Михайло Михайлович Лунін (1807–1844) у своїй статті 1842 р. «Погляд на історіографію найдавніших народів Сходу. Китай»⁸⁵. М. М. Лунін знайомив читача з першим істориком Китаю Сима Цянем (司馬遷, 145 або прибіл. 135 р. до н. е. – прибіл. 86 р. до н. е.) та його батьком Сима Танем (司馬談, ? – 110 р. до н. е.). Професор Лунін критикує китайську історичну науку за відсутність теоретичного узагальнення та прозаїчність мислення. Він абсолютно справедливо визначав обумовлюючий вплив на мислення китайців їх родинних цінностей. Хоча дослідник не володів китайською мовою, проте він критично використовував праці західних синологів та англійські переклади китайських першоджерел. При цьому М. М. Луніну вдалося сформулювати низку оригінальних ідей щодо історичного розвитку Китаю⁸⁶. Цю працю було перевидано у 1892 р.⁸⁷

У 1860–1880-ті рр. у Харківському університеті працював Вікентій Іванович Шерць (1843–1906), знавець санскриту, китайської та японської мов. А. Ковалівський зазначає, що праця цього дослідника має неперевершене значення для розвитку сходознавства, бо базувалася

⁸⁵ Лунин М. М. Взгляд на историографию древнейших народов Востока. Китай // Москвитянин. – Ч. 4. – № 8. – 1842. – С. 294–307.

⁸⁶ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х.: Видавництво Харківського Ордена трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 34; Никифоров В. Н. Советские историки о проблемах Китая / АН СССР. Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1970. – С. 9; История отечественного востоковедения до середины XIX века / [П. М. Шаститко, А. А. Вигасин, А. М. Куликова и др.; Редкол.: А. П. Базиянц и др.]; АН СССР, Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1990. – С. 114.

⁸⁷ Лунин М. М. Взгляд на историографию древнейших народов Востока // Москвитянин. – 1892. – Ч. 4. – № 8. – С. 284–323; Ч. 5. – № 9. – С. 104–147.

Рисунок 22 – М. М. Лунін

Рисунок 23 – В. І. Шерць

безпосередньо на першоджерелах. Це стосується й китайської мови зокрема. Більш того, В. І. Шерць прагнув поглибити свої знання з китайської та японської мови. Для цього в 1873 р. він звертається до керівництва Словесного факультету з проханням надати йому відрадження до Китаю та Японії й у поясненні мотиву зазначає, що сподівається, як наслідок, укласти відповідні підручники. На жаль, ці плани не здійснилися⁸⁸.

Таким чином впродовж XIX ст. у Харківському університеті відбувалися організаційні заходи, які закладали підґрунтя викладання китайської мови та історії Китаю, але через відсутність дозволу на проведення таких досліджень з боку російського уряду ці плани не здійснилися. Проте факти свідчать про багатий інтелектуальний потенціал цього навчального закладу, де були всі передумови для оформлення науково-освітнього китаєзнавства.

⁸⁸ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х. : Видавництво Харківського Ордена трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 43.

Слід також вказати на значну зміну у розвитку українсько-китайських відносин. Починаючи з другої половини XIX ст., царська Росія застосувала для посилення своєї безпосередньої присутності на Далекому Сході українське селянство. У 1883 р. за пропозицією генерал-губернатора Східного Сибіру за державний кошт (згідно Правил від 1 червня 1883 р.) з Одеси до Владивостока морським шляхом («Добровільний флот») було відправлено партію переселенців, переважну частину яких склали українські селяни з півдня України⁸⁹. У подальші роки до складу переселенців також входила значна кількість українців⁹⁰. За даними В. Кубійовича, у XIX ст. приблизно 20 тис. українців працювали в різних установах Російської імперії на території Китаю (посольства, пошта, пароплавство, торгівля, духовне місіонерство тощо)⁹¹. Все це, безумовно, значно розширювало уявлення про Китай серед українського народу. Крім того, в Україні з'являється певна кількість китайців. Так, наприклад, в Харкові до початку Сінхайської революції 1911–1912 рр. були китайські мандрівні торговці⁹². Відповідно, до України потрапляють окремі предмети китайського побуту та мистецтва. Про декілька з них можна дізнатися з покажчика Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії, укладеного М. Петровим у 1897 р. Тут знаходимо опис колекції мецената М. О. Леопардова (1820–1895): «г) домашній посуд і начиння ... 1216-7) пара китайських ваз темної бронзи з драконами; ... 1224) великий китайський бронзовий чайник, з драконами; ... +1232) старий китайський емальований кавовий прилад, що складається з великого підносу, семи блюдець і кавника»⁹³. Крім того – «XVIII. Ламайські приналежності:

⁸⁹ Мясников В. С. Договорными статьями утвердили. Дипломатическая история русско-китайской границы XVII – XX вв. – М. : РИО Мособлупрполиграфиздата, 1996. – С. 312.

⁹⁰ Чорномаз В. Українці на Далекому Сході (1883–1922) // Східний світ. – 1993. – № 2. – С. 101–113.

⁹¹ Шевчук А. Т. Китай: соціально-економіко-географічна характеристика. – Л. : Світ, 1999. – С. 119.

⁹² Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х. : Видавництво Харківського Ордена трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 9.

⁹³ Петров Н. И. Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – 2-е изд., испр. и доп. – К. : Тип. Ун-та св. Владимира, 1897. – С. 277–278.

1939–1941) три фотографічні картки бурятського лами і кяхтинського китайського губернатора з дружиною»⁹⁴; «XXII. Шафа. Китайські і японські приналежності культу: а) китайського: 2002–2004) дві чоловічі і одна жіноча китайські мармурові статуетки, придбані в Одесі від матроса В. С. Ногайського»⁹⁵; «Китайські та японські нерелігійні пам'ятки: 2061–2062) фарфоровий чайник і паперова коробочка китайські, – від Т. В. Кибальчича...»⁹⁶; «... 3089–90) два шматки китайської та французької шовкової матерії, з Київської удільної контори, через прот. К. І. Фоменка»⁹⁷; «XIII. Вітрина: 12595–13480). Східні монети... Китай – 1025–1039)...»⁹⁸; «XXI. Вітрина. Приклади друкарства: ... 221) китайська або японська книга...»⁹⁹; «15581) один номер японської або китайської газети, від генерал-майора В. З. Іванова»¹⁰⁰.

У фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського є понад 560 тис. од. зб., до яких, окрім бібліотечно-рукописних колекцій, включено документи окремих осіб та архівні матеріали особистих архівів. Серед цих матеріалів є й китайські джерела, які на сьогодні найменше опрацьовані. Під час опису цієї частини колекції був виявлений цікавий, не описаний раніше документ¹⁰¹ – Свідectво про нагородження імператорським «Орденom Подвійного дракона»¹⁰². Цей орден є своєрідним символом епохи,

⁹⁴ Петров Н. И. Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – 2-е изд., испр. и доп. – К.: Тип. Ун-та св. Владимира, 1897. – С. 24.

⁹⁵ Там само. – С. 26.

⁹⁶ Там само. – С. 28.

⁹⁷ Там само. – С. 85.

⁹⁸ Там само. – С. 185.

⁹⁹ Там само. – С. 208.

¹⁰⁰ Там само. – С. 227.

¹⁰¹ Щиро дякую доктору філологічних наук, провідному науковому співробітнику і завідувачу відділу Близького та Середнього Сходу Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України О. О. Хамраю за те, що він звернув увагу автора на цей недосліджений документ.

¹⁰² Імператорський «Орден Подвійного дракона» третього ступеня другого класу (порядковий номер 970), присвоєний 13 квітня 1898 р., вручений 14 червня 1898 р. капітану другого рангу Російського Добровільного флоту В. А. Громашевському: ІР НБУВ. – Ф. 74. – Оп. 61.

коли Китай почав відкриватися світові і став поступово запозичувати досвід Заходу, що, зокрема, торкнулося і системи нагород. До останньої чверті XIX ст. за військові подвиги та за інші заслуги офіцерів або цивільних сановників зазвичай нагороджували пір'їнами павича на шапку, які відрізнялися «за ступенем», і нефритовим державом для них, сріблом, тканинами, шкурками соболя, гаманцями, ножами та ін. Вищою винагородою було дарування імператором жовтих предметів начиння і одягу – наприклад, жовтої куртки для верхової їзди (黃馬褂, *huáng mǎguà*), бо жовтий колір вважався імператорським, і речі чистого, насиченого жовтого кольору не можна було використовувати під страхом смертної кари без дозволу імператора в кожному конкретному разі.

Після Другої опіумної війни (1856–1860) почався процес посилення зв'язків Дайцінської імперії (大清國)¹⁰³ з країнами Заходу, що, зокрема, проявилось у прийнятті дипломатичної практики західного

Рисунок 24 – Ямень з управління справами країн

¹⁰³ Офіційна назва Китаю до 1912 р.

Рисунок 25 – Імператор Гуансюй

зразка – створенні міністерства закордонних справ (Ямень з управління справами країн, 總理各國事務衙門, *Zǒnglǐ gèguó shìwù yámén*)¹⁰⁴, а також у залученні на службу значної кількості іноземців. 7 лютого 1882 р. указом імператора Гуансюя (光緒) було засновано вищу урядову нагороду європейського типу – імператорський «Орден Подвійного дракона» (雙龍寶星, *Shuānglóng Bǎoxīng*) або буквально «Дорогоцінна зірка Подвійного дракона», яким нагороджувалися за видатні заслуги перед престолом та цінською державою. Спочатку планувалося нагороджувати цим орденом лише іноземних підданих, проте указом 1908 року ним стали нагороджувати і підданих Цінської імперії. Також

¹⁰⁴ Ямень з управління справами країн проіснував з 1861 до 1901 р. Управлявся кабінетом з п'яти членів, головним із яких був великий князь Гун Айсіньгboro Ісинь. У їхньому підпорядкуванні було 24 секретарі, серед яких 8 належали до «Відомства військових таємниць» – верховного органу цінського уряду, а решту набирали з різних міністерств Пекіна.

з часом були засновані три ступені, з яких вищий, перший ступінь, мав три класи і був призначений для вручення переважно першим особам іноземних держав та представникам маньчжурського правлячого дому. Другий ступінь також мав три класи, а нижчий – третій – мав п'ять класів. Нагородні документи друкували на жовтому папері китайською та французькою мовами, із додаванням червоної імператорської печатки в центрі аркуша. На зворотному боці розташовувалося зображення двох драконів та ієрогліфічний напис. Саме з таким документом ми маємо справу (рис. 26)¹⁰⁵, проте він втратив свій початковий вигляд і тому для кращого уявлення поруч наводимо аналогічний у гарному стані (рис. 27).

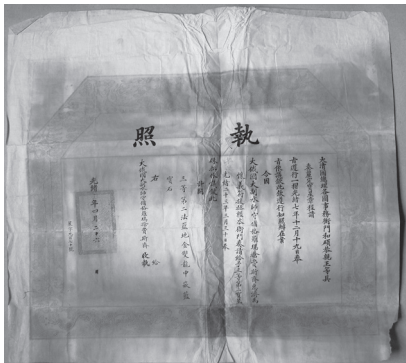

**Рисунок 26 – Свідоцтво
про нагородження імператорським
«Орденем Подвійного дракона»
(1898 р.)**

**Рисунок 27 – Свідоцтво
про нагородження імператорським
«Орденем Подвійного дракона»
(1896 р.)**

¹⁰⁵ Детально про імператорський «Орден Подвійного дракона» див.: Goh G. Order of the Double Dragon: Imperial China's Highest Western Style Honour 1882–1912. – Br., 2012. – 89 p.

¹⁰⁶ Krupp Director Carl Menshausen – an award document for the Imperial Chinese Order of the Double Dragon 1896 [Електронний ресурс] // Hermann historica. – Режим доступу до ресурсу: https://www.hermann-historica.de/en/1/146403/krupp_director_carl_menshausen_-_an_award_document_for_the_imperial_chinese_order?aid=148&L-status=0&ord=result_d&currentpos=42 (дата звернення 24.06.2018 р.).

執照	Свідцтво
大清國總理各國事務衙門和碩恭親王等具	Великий князь Гун ¹⁰⁷ , Ямень з управління справами країн Дайцінської імперії ¹⁰⁸
奏釐定寶星章程請	Доповідь про нагородження Орденом Подвійного дракона
旨遵行一摺光緒七年十二月十九日奉	[Орден] вручається, починаючи з сьомого року девізу правління Гуансюй, 12 місяця, 19 дня (7 лютого 1882 р.)
旨依議欽遵行知照辦在案	Схвалений імператором і відповідно до указу доводиться письмово
今因	Підстава
大俄國大副水師守備格羅瑪捨費斯齊惠濟為懷義符援拯	Офіцер [капітан другого рангу] Російського Добровільного флоту Громашевський [нагороджується] за надану допомогу / благодійність
經本衙門奏請給予三等第二寶星	Ямень з управління справами країн направив на затвердження «Орден Подвійного дракона» третього ступеня другого класу
光緒二十三年三月三十日奏	23 рік девізу правління Гуансюй, 3 місяць, 23 день (13 квітня 1898 р.)
硃批依議欽此	Бути тому імператорською милістю
計開	Пояснення
三等第二	Третій ступінь другого класу
法藍地金雙龍中嵌藍寶石	На блакитному фоні два золотих дракона та інкрустований сапфіром
右給	Вищевикладене дається
大俄國大副水師守備格羅瑪捨費斯齊 收執	Офіцер Російського Добровільного флоту Громашевський отримав в руки
光緒二十三年四月二十六日	23 рік девізу правління Гуансюй, 4 місяць, 26 день (14 червня 1898 р.)
星字九百七十號	970 зірка [порядковий номер виданого ордена]

¹⁰⁷ Айсінгьоро Ісінь, великий князь Гун (愛新覺羅·奕訢, 恭親王, 1833–1898) – маньчжурський аристократ, державний діяч Цінської імперії. У 1861 р. він заснував і очолив Цзунлі ямень, що став де-факто цінським міністерством закордонних справ, а в 1862 р. заснував Тунвеньгуань, в якому китайські студенти вивчали іноземні мови і західні науки. Айсінгьоро Ісінь був ініціатором та провідником курсу реформ, відомого як «Рух самопосилання».

¹⁰⁸ Офіційна назва Китаю до 1912 р.

Рисунок 28 – Великий князь
Гун Айсіньгьоро Ісінь

У результаті проведеного аналізу¹⁰⁹ вдалося встановити, що імператорський «Орден Подвійного дракона» третього ступеня другого класу¹¹⁰ (порядковий номер 970) було присвоєно 13 квітня 1898 р., а 14 червня 1898 р. вручено капітанові другого рангу Російського Добровільного флоту В. А. Громашевському (格羅瑪捨費斯齊, *Géluómǎshěfèisīqí*). Також у документі зазначено, що прохання до імператора про нагородження було подане великим князем Гуном, главою Яменя з управління справами країн Дайцінської імперії. Зазначено, що офіцер В. А. Громашевський нагороджений за надану допомогу або благодійність, проте, на жаль, докладнішої інформації немає.

¹⁰⁹ Щиро дякую за проведені текстологічні консультації Ши Яцзюню, доктору політичних наук, доценту Інституту європейських мов і культур Тяньцзіньського університету іноземних мов, директору Інституту Конфуція Київського національного лінгвістичного університету.

¹¹⁰ Ним нагороджували заступників консулів та офіцерів третього рівня.

Швидше за все, В. А. Громашевський був одним із перших підданих Російської імперії, нагороджених «Орденем Подвійного дракона», більшість із яких отримали цю нагороду 1902 р. за внесок у відновлення спокою в Маньчжурії після розгрому Боксерського повстання 1898–1901 рр. Де перебуває сама нагорода, на сьогодні встановити не вдалося, але як вона виглядає, відомо. «Орден Подвійного дракона» є химерним симбіозом двох культур: поверх восьмикінечної зірки європейського типу розміщений диск із двома драконами, які борються за палаючу перлину, а в центрі – коштовний камінь і полум'я, що символізують імператорську владу в Китаї. Орден третього класу другого рангу зразка 1896–1911 рр. був шириною 80 мм і вагою 131 г, виготовлений у сріблястому кольорі з сріблясто-позолоченим центром, срібними драконами, інкрустований двома каменями – в центрі синій кабошон (сапфір) і корал вище (рис. 29).

Рисунок 29 – «Орден Подвійного дракона» третього ступеня другого класу

Зберіглося небагато відомостей про Василя Львовича Громашевського, який належить до українського козацького роду. Найдавнішим представником Громашевських є козак Клим, який пішов на службу

до Переяславського полку 1729 р. і дослужився до сотенного отамана (1759 р.). Його син Григорій також був козаком, але на службі не перебував. Син Григорія Іван розпочав службу 1764 р., дослужився до сотенного отамана і в 1784 р. Іван Громашевський за допомогою друзів став російським дворянином, а 1787 р., за клопотанням графа П. О. Румянцева, отримав чин корнета. Брат Івана, Максим, в 1787 р. також був зарахований до дворянства Київського намісництва. Син Івана Громашевського, Василь, 1793 р. народження за протекцією віце-адмірала М. Л. Язикова 1810 р. вступив на службу до миколаївської поліції писарем, а в 1811 р. перейшов на військову службу, на якій він домогся великих успіхів, отримавши в 1836 р. звання підполковника і кавалера. Син Василя Громашевського, Лев, служив у Чорноморському флоті і займав важливу посаду (точніших відомостей немає). І ось уже у родині Льва Васильовича та Надії Іванівни Громашевських 7* липня 1856 р. народився герой нашої розповіді – Василь Львович Громашевський, який так само, як його батько, обрав службу на флоті¹¹¹.

10* вересня 1877 р. він розпочав службу на флоті гардемарином, взявши участь у Російсько-турецькій війні (1877–1878). 30* липня 1878 р. став мічманом, 1* січня 1883 р. – лейтенантом, 27* березня 1895 р. – капітаном 2-го рангу. У 1889 р. лейтенант В. Л. Громашевський перейшов на службу до Добровільного флоту і спочатку «ходив» на пароплаві «Петербург», вахтовий журнал якого за жовтень-грудень 1890 р. зберігається у Російському державному історичному архіві у Санкт-Петербурзі. Цей документ є важливим джерелом для біографів А. П. Чехова, який на цьому судні повернувся до Одеси зі своєї знаменитої поїздки на Сахалін і провів 52 дні у подорожі навколо Азії. На борту пароплава А. П. Чехов познайомився із командним складом екіпажу, серед якого був і лейтенант Громашевський¹¹². Саме на рейсах Добровільного флоту В. Л. Громашевський відвідував і Китай – це,

¹¹¹ Родословная книга дворян Киевской губернии за 1885–1894 гг. Часть 2. 1885–1894 гг. 284 л.: ДАКО. – Ф. 782. – Оп. 2. – Спр. 436; Слабченко М. К истории малорусских дворянских родов // Василенко В. И. (ред.), Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. 14. – Полтава, 1916. – С. 232–234.

¹¹² Капустин Д. Вахтенный журнал парохода «Петербург». Документ биографии // Нева. – 2010. – № 11. – С. 212–259.

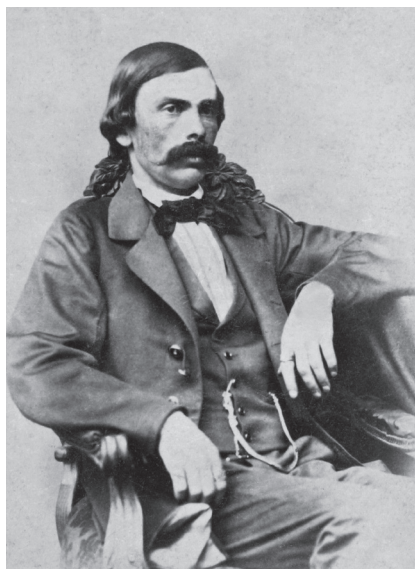

**Рисунок 30 –
Лев Васильович Громашевський¹¹³**

**Рисунок 31 –
Надія Іванівна Громашевська¹¹⁴**

Рисунок 32 – Пароплав «Петербург»

¹¹³ Громашевские: Надежда Ивановна и Лев /.../ – родные Громашевского Василия Львовича: ІР НБУВ. – Ф. 182. – ОД. зб. 299.

¹¹⁴ Там само.

Рисунок 33 – На борту пароплава «Петербург»

наприклад, рейс Одеса – Ханькоу. Під час російсько-японської війни В. А. Громашевський служив на кораблі «Володимир», який входив до складу 2-ї Тихоокеанської ескадри. У 1906 р. після двадцяти років служби у Добровільному флоті В. А. Громашевський вийшов у відставку.

У 1889 р. В. А. Громашевський з родиною переселився з Миколаєва до Одеси, де його дружина Ганна Олександрівна (прибл. 1861 – 4*/17.06.1917, Одеса), випускниця Смольного інституту, викладала у гімназії, заснованій А. І. Малиновською. У родині Громашевських було п'ятеро дітей – сини Борис (1884–1910), Лев (1887–1980, Київ)¹¹⁵

¹¹⁵ Громашевський Лев Васильович (1887–1980) — видатний український радянський епідеміолог, розробник вчення про механізми передачі інфекції, оригінальної класифікації інфекційних хвороб, організатор системи санітарно-епідеміологічних станцій в СРСР. Академік АМН СРСР, Заслужений діяч науки УРСР, Герой соціалістичної праці. З 1983 р. київський Інститут епідеміології, мікробіології та паразитології носить його ім'я. Цікаво, що на початку своєї лікарської діяльності Л. В. Громашевський брав участь у боротьбі з епідеміями чуми в Маньчжурії. Слід зазначити, що Лев Васильович не поділяв християнської віри та українських просвітницьких прагнень свого батька, бо ще за студентських часів приєднався до більшовиків. Батько, в свою чергу, вважав цей вибір сина помилкою, з чим погоджувалася його донька Віра: Кускова Вера Васильевна – дочка – /Громашевському

та Олександр (нар. 1889) та дочки Лідія (нар. 1891) і Віра (нар. 1894). В Одесі Громашевські мешкали у будинку № 5 по вулиці Чорноморський. Після виходу у відставку В. А. Громашевський працював представником Одеської контори Північного пароплавного товариства¹¹⁶, у справах якої він часто відвідував Крим¹¹⁷, та був членом Одеського відділення Російського географічного товариства¹¹⁸. В. А. Громашевський жертвував гроші і книги на розвиток Одеського кадетського корпусу¹¹⁹. Власний багаторічний досвід морський офіцер застосовував для розробки пропозицій щодо можливості розвитку вантажних і пасажирських перевезень Північним пароплавним товариством (зокрема й на Чорному і Азовських морях)¹²⁰ та задля читання лекцій про значення мореплавства¹²¹.

Василию Львовичу] Письма: 28 июня – 20 августа 1928 г. из Ленинграда в /с. Березовку, Полтавской губ./: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 222–223.

¹¹⁶ Північне пароплавне товариство було відкрите 15 жовтня 1900 р. з метою встановлення пасажирських та вантажних перевезень. Було одним з найбільших пароплавних товариств на Балтиці в дореволюційній Росії. Засновниками Північного пароплавного товариства виступили таємний радник В. М. Рейтц, датський королівський генеральний консул П. П. Берг, спадковий почесний громадянин Р. І. Паллізен та санкт-петербурзький 1-ї гільдії купець П. Г. Мерк. Пароплави товариства здійснювали регулярні рейси між портами Чорного моря та Далеким Сходом, а також на Чорноморсько-Балтійських і Балтійсько-Чорноморсько-Азовській лініях. Товариство брало активну участь у перевезенні емігрантів з Росії до Південної Америки, Англії, Канади тощо.

¹¹⁷ Командировочное удостоверение, выданное Громашевскому В. А. Северным пароходным обществом /Одесская контора/ для поездки в Крым по делам общества. 4 октября 1906 г. Одесса. Машинопись: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 5.

¹¹⁸ Одесское отделение Русского географического общества – Громашевскому В/асилию/ Л/ьвовичу/ приглашение принять участие в заседании общества. Открытка. Машинопись. – Одесса, /26.XII.1913: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 97.

¹¹⁹ Одесский кадетский корпус. Директор. – Громашевскому В/асилию/ Л/ьвовичу. Благодарственное письмо за внимание и заботливость к кадетам корпуса. 7 июля 1904 г. Одесса. Машинопись: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 69.

¹²⁰ Громашевський В/асиль/ Л/ьвович/ – До книгарні /журналу «Киевская старина»/ Листи з проханням прийняти передплату на журнал та книжки. 14 лютого – / / 1904 р. з Севастополя до /Киева/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Оп. 23–24; Громашевський Василь /Львович/ – До редакції «Літературно-наукового вісника». Лист. /1902–1903 рр./ Чернетка. 3 / / до Львова: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 25.

¹²¹ Громашевський В/асиль /Львович/ – /Книгарні «Наукового товариства ім. Шевченка»/. Листи: 17/30/ вересня 1903–/1904–5 рр. / з / / до Львова/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 26–27.

Рисунок 34 – В. А. Громашевський (на задньому плані у формі морського офіцера) серед своєї родини. Одеса. 1899–1900 рр.¹²²

В. А. Громашевський був помітним учасником українського національно-культурницького руху в Одесі на початку XX ст., що першим дослідив Олександр Музичко¹²³. В. А. Громашевський збирав українські прислів'я¹²⁴, ноти українських пісень¹²⁵, матеріали про

¹²² /Громашевський Василь Львович серед своєї родини. Одеса. 1899–1900 рр./: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 298.

¹²³ Музичко О. Одеські українські націєтворці «другого плану» кінця XIX – початку XX століть: Василь Громашевський, Василь Чудновцев та Антін Крижанівський // Гуманітарні дисципліни у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів: [зб. наук. ст.] / В. М. Бурдуланюк [та ін.]; відп. ред.: Є. Н. Приступа; Львівський держ. ун-т фіз. культури, Каф. гуманітарних дисциплін. – Льв.: Сорока П.Б., 2016. – Вип. 5. – 2016. – С. 119–136.

¹²⁴ /Українські прислів'я/ Зібрав Громашевський Василь Львович: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 21.

¹²⁵ Список пьес и нот, пожертвованных В. А. Громашевским музыкально-драматическому кружку «Українська хата». Рукопис, Одесса, /1912–1913 гг./: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 90.

діяльність українських літераторів¹²⁶ і вчених, зоологічний та ботанічний матеріал, розмірковував про стан української драматургії¹²⁷. На початку XX ст. В. Л. Громашевський зіграв важливу роль у розвитку всіх українських товариств Одеси («Просвіта»¹²⁸, «Український клуб», Музично-драматична спілка «Українська хата»¹²⁹), керівником яких він і був. За особливі заслуги перед «Просвітою», як людина, що пожертвувала велику суму грошей на її розвиток, В. Л. Громашевського обрали довічним членом цього товариства, як і його сина Бориса. Разом із однодумцями В. Л. Громашевський налагодив поширення в Одесі провідних українських журналів «Киевская старина»¹³⁰ та «Літературно-науковий вісник»¹³¹, газет «Громадська Думка» і «Рада», та книжок¹³². Серед тих, хто звертався за допомогою у видавничій справі, була й О. Косач (Пчілка), мати Лесі Українки¹³³. За сприяння В. Л. Громашевського в Одесі було засновано «Благодійне товариство видання та поширення релігійно-моральних та просвітницьких книг

¹²⁶ Збірка віршів укр. письменників: Куліша, Я. Щоголева, С. Руданського, О. Афанасьєва, В. Мови, В. Александрова, І. Манжури, О. Пчілки, О. Федьковича, В. Самійленко, М. Старицького, Б. Грінченко, Л. Глібова, І. Франка, Лесі Українки та ін.: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 270.

¹²⁷ Йдеться про записку відомому київському літературознавцеві В. Науменку: Громашевський Василь Львович – [Науменко] Володимир Павлович. Лист про стан української драматургії і засоби створення заохочувальних премій. Рукопис. З Одеси до Києва: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 129.

¹²⁸ /Протокол засідання правління товариства «Просвіта» та інші замітки/ /1909 р./ /Одеса/. Чернетки: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 71.

¹²⁹ Музично-драматична спілка «Українська хата» – Громашевському В/асилію Львовичу/. Запрошення на відкриття «Української хати» та інші музичні вечори. /1913–1915 рр./ /Одеса/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 92–94.

¹³⁰ Громашевський В/асиль/ Л/ьвович/ (b) – До книгарні /журналу «Киевская старина»/ Листи з проханням прийняти передплату на журнал та книжки. 14 лютого – / /1904 р. з Севастополя до /Києва/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 23–24.

¹³¹ Громашевський Василь /Львович/ (c) – До редакції «Літературно-наукового вісника». Лист. /1902 – 1903 рр./ Чернетка. 3 / / до Львова: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 25.

¹³² Громашевський В/асиль /Львович/ (d) – /Книгарні «Наукового товариства ім. Шевченка»/. Листи: 17/30/ вересня 1903–/1904–5 рр. / з / / до /Львова/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 26–27.

¹³³ Косач Ольга /Пчілка/ – Громашевському Василю Львовичу/ Лист / ... / з Києва до /Одеси/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 220.

українською мовою», яке мало прийти на допомогу духовному розвитку українського народу¹³⁴.

Після розпаду Російської імперії й з початком Української революції в 1917 р. В. А. Громашевський поклав багато зусиль задля українського національного відродження: він був губернiальним комісаром освіти Херсону у 1918 р., членом Управи Одеської міської Ради в 1919 р.¹³⁵, відстоював у 1919–1920 рр. права українців Одеси на власну церкву. Крім того, у 1920-х рр. В. А. Громашевський працював у музеї природознавства в колишньому Воронцовському палаці¹³⁶, викладав українську мову в сільськогосподарському технікумі¹³⁷, читав лекції в сільських клубах¹³⁸, був членом Союзу працівників землі і лісу¹³⁹. У 1928 р. він передав у дар Музею Українських діячів науки і мистецтва при Всеукраїнській Академії наук свою колекцію¹⁴⁰. Власних дітей В. А. Громашевський виховував в українському дусі, що, насамперед, стосувалося вивчення української мови та літератури. Збереглися його листи до дітей, які він завжди писав українською мовою¹⁴¹. В 1920-ті рр.

¹³⁴ Устав благотворительного Общества издания и распространения религиозно-нравственных и просветительных книг на украинском языке /Начало XX века/, /Одесса/, Машинопись с правкой: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 272.

¹³⁵ Посвідчення, видане Управою Одеської Міської Української Ради Громашевському В. А. та іншим про уповноваження їх прохати допомоги одеському громадянству. 3 квітня 1919 р. Оригінал. Одеса: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 6.

¹³⁶ Удостоверение, выданное Громашевскому Василию Львовичу профкомом общества «Югоклимат» о проживании его при музее природоведения /бывшем Воронцовском дворце/. 20 января 1924 г.: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 8.

¹³⁷ Удостоверение, выданное Одесским губкомом профобразования Громашевскому В. А. в том, что он состоит в должности преподавателя украинского языка в с/х техникуме. 17 августа 1921 г. Одесса: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 7.

¹³⁸ Посвідчення, видане Громашевському В. А. Циглерівською сільрадою. 3 вересня 1925 р.: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 9.

¹³⁹ Громашевский Василий Львович (а). Личные документы: паспорт, книжка члена союза работников земли и леса и пенсионная. 1906–1917 г.: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 1–3.

¹⁴⁰ Музей Українських діячів науки і мистецтва Українськ. акад. наук – /Громашевському/ Василю Львовичу. Лист з повідомленням про прибуття його власної колекції до музею і висловлюванням подяки за цей дар. Машинопис. Київ, 16.VII.1928 р.: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 105.

¹⁴¹ Див. фонд 182 ІР НБУВ.

В. Л. Громашевський потрапив у скрутне становище і, як він сам пише, «... що було таке, без чого можна обійтися – продав, і перебуваю в стані, можна сказати трагічним»¹⁴². Скоріш за все, він був вимушений продати й «Орден Подвійного дракона». В ці ж роки В. Л. Громашевський переїхав до села Березівка Полтавської губернії, ближче до землі своїх предків. Тут він купив хату та, можливо, отримав ділянку землі для садовини й розведення шовківництва¹⁴³.

У житті В. Л. Громашевського були й морські подорожі, й виховання дітей, і участь у розбудові українського національного руху, й захист православної віри, й випробування в часи революції та громадянської війни. Відомостей про те, як завершилося життя

Рисунок 35 – Село Березівка на сучасній карті України

¹⁴² /Громашевський Василь Львович/ – /.../ Тимофію Микитовичу. Лист /.../ Чернетка з /Березівки/ до /Одеси/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – ОД. зб. 131.

¹⁴³ Громашевський Василь Львович (а). – Березівський сільраді. Заява з проханням виділити йому ділянку землі для садовини й розведення шовківництва. /20-ті рр. XX ст./ с. Березівка: ІР НБУВ. – Ф. 182. – ОД. зб. 34.

В. Л. Громашевського, на сьогодні немає. Остання звістка – це отриманий ним лист від дочки Віри 20 серпня 1928 р.¹⁴⁴ На той час Василю Львовичу Громашевському було 72 роки. Завершити ж розповідь хотілося б словами голови ради хору с. Березівки, які якнайкраще зображують особистість видатного українця, кавалера китайського ордена: «Любий наш Дідусь! Твоя постать і Слово Правди пробудили нас любити Христа і його святий Заповіт...»¹⁴⁵.

Ще один українець у 1897 р. був нагороджений «Орденom Подвійного дракона» (третього ступеню третього класу) – Ярослав Іполитович Окуневський (1860–1929), військовий лікар, український громадський та військовий діяч, письменник, дійсний член Наукового товариства імені Шевченка, контр-адмірал флоту Австро-Угорської імперії¹⁴⁶. Під час своєї тридцятирічної служби на флоті він брав участь у далеких плаваннях на вітрильниках і парових кораблях «Аврора», «Мінерва», «Радецький», «Кайзер Франц Йосиф I», й серед інших країн відвідував Китай, де йому, окрім ордена, був дарований вищий титул мандарина. У 1898 р. в Чернівцях вийшов перший, а в 1902 р. у Львові – другий том «Листи з чужини» Я. І. Окуневського. Як зазначають О. І. Гуров та Р. П. Ткаченко, це не просто мандрівні нотатки, а й важливе джерело геополітичної думки в Україні кінця XIX – початку XX ст.¹⁴⁷. В цій праці є окремий розділ «В Китаї»¹⁴⁸. На крейсері «Кайзер Франц-Йосиф I» Я. І. Окуневський приплив до Піднебесної, де він побував у Тяньцзіні, Пекіні, Кантоні, в інших місцинах, на

¹⁴⁴ Кускова Вера Васильевна – дочка – [Громашевському Василю Львовичу] Письма: 28 июня – 20 августа 1928 г. из Ленинграда в /с. Березовку, Полтавской губ./: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 222–223.

¹⁴⁵ Голова Ради /хору/ с. Березівки – [Громашевському Василю Львовичу]. Лист, 31.XII.1925 р. з с. Березівки до /.../: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 104.

¹⁴⁶ Докладно про Я. І. Окуневського: Ганіткевич В., Солоненко М., Шендеровський В. Ярослав Окуневський. Повернення // Світогляд. – 2011. – № 4. – С. 58–63.

¹⁴⁷ Гуров О. І., Ткаченко Р. П. «Листи з чужини» Я. Окуневського: географія і геополітика // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні науки. – 2018. – Вип. 8. – С. 307.

¹⁴⁸ Докладно про подорожі Я. І. Окуневського до країн Азії див.: Кочубей Ю. М. Популяризація знань про Схід в Україні: адмірал Я. Окуневський (1860–1929) і його подорожі на Схід // Східний світ. – 2016. – № 1. – С. 66–70.

Рисунок 36 – Я. І. Окуневський

Великій Китайській стіні, брав участь у різних офіційних церемоніях. Його мандрівні записки містять важливу інформацію щодо тогочасного Китаю, яка могла стати у пригоді для туриста, військового та державного діяча. Я. І. Окуневський підкреслює маньчжурський «фактор» у внутрішньому житті Китаю, негативно висловлюється щодо владної верхівки Цінської династії, описує діяльність християнських місіонерів, абсолютно точно змальовує геополітичний стан Китаю, який був послаблений через негативний вплив з боку іноземних держав, зокрема, Росії¹⁴⁹. Він також здійснив поїздку і у Гімалайські гори, де не лише вивчав місцеві особливості, а зробив важливе зауваження щодо боротьби англійців та китайців в Індії: «Гордо ще і зухвало ступає тут

¹⁴⁹ Окуневський Я. Листи з чужини. – К.: Темпора, 2009. – С. 311.

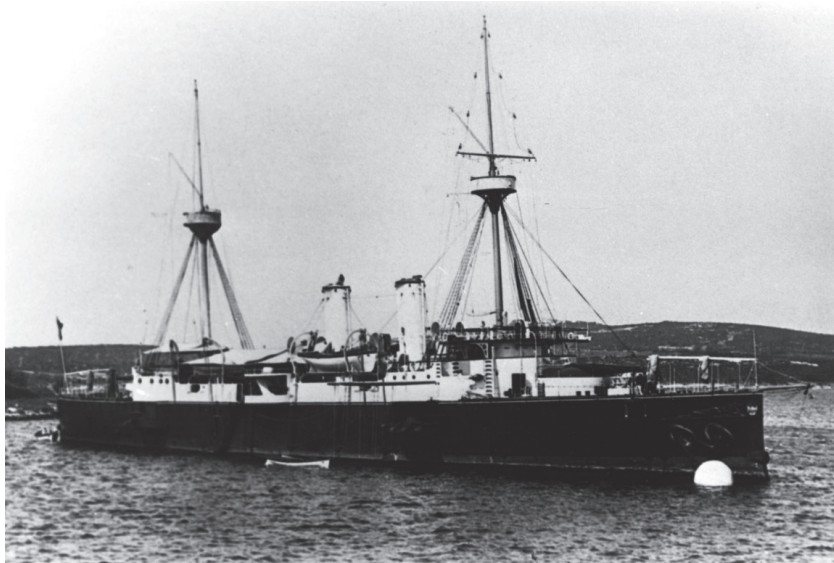

Рисунок 37 – Крейсер «Кайзер Франц Йосиф I»

по вулиці англійський червоний Waffenrock. Vci natives розступаються і роблять єму місце. Хінець один споглядає на него скося. Який буде кінець тої борби між тими головними представниками двох відвічних рас? Хто вийде побідником?!»¹⁵⁰. Цікаво, що Я. І. Окуневський передбачав зростання світового значення Китаю, бо вже тоді китайські робітники конкурували з європейськими, американськими, австралійськими. До того ж, він вважав, що європейські країни не зможуть стримувати зростання Китаю¹⁵¹.

Отже, Л. В. Громашевський та Я. І. Окуневський – морські офіцери, видатні представники українського національно-культурницького руху в Російській та Австро-Угорській імперіях, кавалери китайського «Ордена Подвійного дракона». У Львівському історичному музеї зберігається такий орден третього класу першого ступеня з колекції

¹⁵⁰ Окуневський Я. Листи з чужини. – К. : Темпора, 2009. – С. 196.

¹⁵¹ Там само. – С. 241.

Музею імені князів Любомирських у Львові (депозит Агенора Ґолуховського)¹⁵². Таким орденом нагороджували адміралів, маршалів, міністрів та послів іноземних держав, проте, кому саме він належав, досі встановити не вдалося.

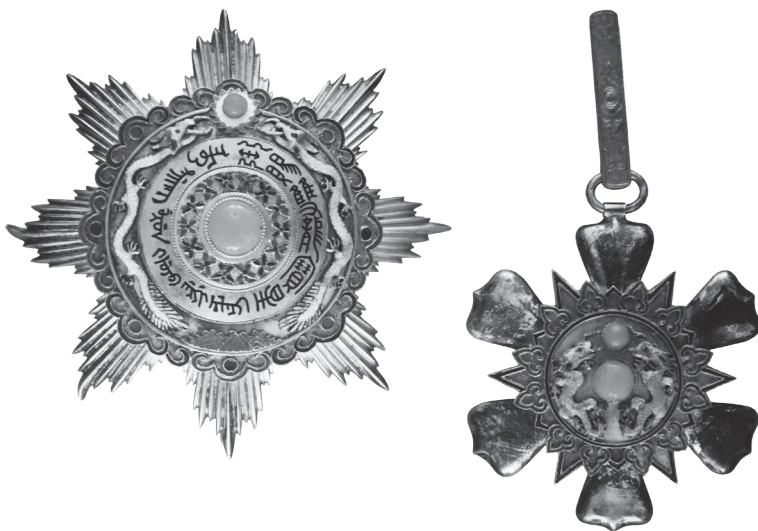

Рисунок 38 – «Орден Подвійного дракона» третього класу першого ступеня¹⁵³

¹⁵² Полянська І. Ордени кінця XVIII – середини XX століття з колекції Львівського історичного музею: [Каталог]. – Льв. : АПРІОРІ, 2013. – С. 104–105.

¹⁵³ Там само. – С. 104.

РОЗДІЛ III

Київська школа практичного китаєзнавства (1913–1918)

1. Дослідження країн Азії у Київському комерційному інституті

Наприкінці XIX – на початку XX ст. Російська імперія проводила активну політику засвоєння земель Далекого Сходу із залученням значних капіталовкладень. Україна як найбільш промислово та аграрно розвинена частина Російської імперії у різний спосіб брала участь у реалізації цих планів¹. Одним з прикладів цього є формування в цей час в Україні центру практичного сходознавства, де було представлене й вивчення Китаю. У 1906 р. у Києві були організовані приватні комерційні курси, які швидко перетворився на вищий навчальний заклад – Київський комерційний інститут, підпорядкований Міністерству торгівлі та промисловості. Цей інститут став одним з провідних на території України центрів з підготовки економістів, які відіграли вагомую роль у розвитку зовнішньоекономічних зв'язків Російської імперії. Біля витоків інституту стояв та був його директором до березня 1917 р. М. В. Довнар-Запольський (1867–1934), видатний історик, учень В. Б. Антоновича (1834–1908).

У пояснювальній записці 1906 р. до Міністерства торгівлі та промисловості щодо створення комерційних курсів у Києві М. В. Довнар-

¹ Чорномаз В. Українці на Далекому Сході (1883–1922) // Східний світ. – 1993. – № 2. – С. 101–113.

Рисунок 39 – М. В. Довнар-Запольський – директор Київського комерційного інституту. Світлина 1907–1912 рр.

Запольський звертає увагу на необхідність вивчення країн Азії: «Історія торгівлі й економічна географія будуть поставлені відповідно до завдань вищої освіти. При цьому щодо економічної географії, то передбачається особливо детально знайомити студентів з економічним боком місцевого краю, крім того, до неї ж запропоновано ввести відділ етнографії російських іногородців Передньої та Середньої Азії. На етнографію як допоміжну науку для комерції до цього часу у Росії не звертають жодної уваги. Щодо цього Англія, особливо Німеччина і навіть Австро-Угорщина значно випередили нас. Засновникам курсів хотілося б ввести до обігу комерсантів думку про доцільність знайомства із зовнішнім побутом малокультурних народів для успіхів вітчизняної торгівлі й промисловості»².

З 1910 р. ці завдання почали реалізовувати вже в новому інституті у формі *практичного сходознавства*. Міністр торгівлі та промисловості І. С. Тімашев у 1911 р. організовував спеціальну експедицію для вивчення російських торговельних відносин зі Сходом. 21* січня 1912 р.

² Записка о Киевском Коммерческом Институте, состоявшем в ведении Министерства Торговли и Промышленности // Известия Киевского Коммерческого Института. – 1909. – Кн. 1. – Киев : Типография И. И. Чоколова, 1909. – С. 3.

М. В. Довнар-Запольський надсилає лист І. С. Тімашеву з проханням прикомандирувати до експедиції студентів Київського комерційного інституту. Професор Довнар-Запольський пише міністру, що студенти інституту відвідують та вивчають Передню Азію, Персію та Японію. До того ж у листі йдеться про те, що професор К. Г. Воблий на своєму Семінарі економічних наук приділяє особливу увагу східній торгівлі, а студент С. С. Остапенко надрукував цілу низку робіт у «Віснику фінансів», присвячених дослідженню російського імпорту до Персії на основі вивчення матеріалів персидських митниць того часу³. Отже, в інституті йшов процес посилення вивчення та викладання економік країн Азії.

Рисунок 40 – Приміщення Київського комерційного інституту на Бібіковському бульварі, 22/24⁴. Фото 1908 р.⁵

³ Циркулярные постановления учебного комитета; переписка директора с почетным попечителем института Бобринским об утверждении устава института; с Министерством Торговли и Промышленности об участии института в экспедиции по изучению русских торговых сношений с Востоком. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 12. – Арк. 96.

⁴ Нині – бульвар Т. Г. Шевченка, корпус Київського національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.

⁵ Аренштам К. Записка о Киевском коммерческом институте. – К. : Тип. «Работник», 1913. – 14 с.

Рисунок 41 – В. М. Штейн⁶

Цікавим фактом є те, що в Київському комерційному інституті нетривалий час викладав Віктор Моріцович Штейн (1890–1964), уродженець Миколаїва, видатний радянський економіст та китаєзнавець, фінансовий радник Національного уряду Китаю (1926–1927), декан східного факультету Ленінградського державного університету (1946–1949), керівник Далекосхідного кабінету Інституту сходознавства АН СРСР (1956–1962), автор близько 130 робіт з економічної та політичної географії, економіки та історії країн Азії, здійснив переклад і дослідження економічних глав давньокитайської пам'ятки «Гуань-цзи» (《管子》). 25 вересня 1918 р. В. М. Штейн був обраний на посаду викладача предмету «Банки, кредит, гроші» за рекомендацією декана економічного факультету, професора К. Г. Воблого, який був добре обізнаний із працями

⁶ Широкоград Л. Д. Виктор Морицевич Штейн // Финансовая наука в Санкт-Петербурге: исторические очерки / [Ю. В. Базулин и др.]; под ред.: В. В. Ковалева. – М.: Проспект, 2013. – С. 255.

молодого вченого та знав його особисто. Крім цього, В. М. Штейн викладав ще в одному навчальному закладі Києва – на Вищих жіночих курсах. Після проголошення Української Народної Республіки, 3 січня 1919 р. В. М. Штейн отримав дозвіл на читання свого курсу від нового Міністерства вищої школи та мистецтва. Впевнено можна стверджувати, що китаєзнавчі й ширше – сходознавчі зацікавлення В. М. Штейна почали формуватися у Києві. Відомо, що він був учасником семінару професора К. Г. Воблого, на якому особливу увагу було приділено східній торгівлі⁷.

2. Викладання китайської мови у Київському комерційному інституті

У Київському комерційному інституті програми підготовки фахівців зі східних ринків передбачали й вивчення арабської, турецької, китайської та японської мов. Звернення до далекосхідної тематики розпочалося 1911 р., коли студент С. І. Новаковський вирушив у своє перше відрядження до Японії. Результатом його другої поїздки стала підготовка ним проекту довідкового видання «Вся Японія» під загальним керівництвом М. В. Довнар-Запольського та за участі професора Імператорського Санкт-Петербурзького Університету О. І. Іванова (1878–1937), видатного російського китаєзнавця. Через відсутність коштів книгу не було надруковано, проте праця була виконана на високому фаховому рівні. Крім того, С. І. Новаковський прочитав цикл лекцій з етнографії та географії Японії й розпочав пошуки викладача китайської та японської мови для Київського комерційного інституту. Під час відрядження до Японії він познайомився з Накаямою Іцудзо⁸, який у Токіо викладав японську мову російським студентам. Після повернення до Києва

⁷ Дело Виктора Морицовича Штейна, преподавателя по предмету «Банки, кредиты, деньги». Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 164.

⁸ Дело Накаяма Ицудзо. Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 101.

Рисунок 42 – О. І. Іванов⁹Рисунок 43 – М. Й. Конрад.
Фото 1931 р.¹⁰

С. І. Новаковський¹¹ запропонував Накаяму Іцудзо керівництву інституту для викладання китайської та японської мови, але ця пропозиція була відхилена¹², бо 8* 1913 р. на цю посаду було обрано Миколу Йосиповича Конрада (1891–1970).

Обставини обрання М. Й. Конрада на посаду викладача китайської та японської мови цілком з'ясувати не вдалося. Проте очевидно, що найбільшу роль у цьому відіграли дружні стосунки М. В. Довнар-Запольського та О. І. Іванова, учнем якого був М. Й. Конрад. На той час

⁹ Іванов Алексей Иванович [Електронний ресурс] // Биографика – Режим доступу до ресурсу: <http://bioslovhist.spbu.ru/person/372-ivanov-aleksey-ivanovich.html> (дата звернення 11.07.2017).

¹⁰ Памяти Веры Николаевны Марковой (1907–1995) [Електронний ресурс] // Александр Трофимов. Сайт русского писателя – Режим доступу до ресурсу: <http://alexandrtrofimov.ru/?p=7844&page=4> (дата звернення 27.08.2018).

¹¹ Новаковський С. І., публіцист та історик, в основному вивчав розвиток географічних знань та літератури про Японську імперію у зв'язку з історією російсько-японських відносин.

¹² Дело Накаяма Ицудзо. Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 101. – Арк. 1, 2, 4, 6.

у Київському комерційному інституті поглиблюється далекосхідний напрямок у дослідженнях країн Азії. Це збігається з пошуками посади М. Й. Конрадом, випускником Імператорського Санкт-Петербурзького Університету за кафедрою китайської словесності та випускником Практичної академії. Про появу в Києві вакансії викладача китайської та японської мови М. Й. Конрад дізнається від свого вчителя О. І. Іванова, який проводить підготовчі перемовини щодо його кандидатури. Про це свідчить його телеграма на ім'я М. В. Довнар-Запольського¹³ та відповідь із проханням надати докладнішу інформацію. М. Й. Конрад за порадою професора Іванова сам пише листа професору Довнар-Запольському, проте його перший лист не дійшов до адресата, а тому листування розпочинається з другого: «С.Пб., 29-го березня 1913 року. Ваша Екселенція Митрофане Вікторовичу. Кілька днів тому я звертався до Вас з листом, в якому вказував, що мені б хотілося зайняти вакансію, як я чув, посаду викладача китайської та японської мов в Київському комерційному інституті, при чому поставляю Вас до відома, що у мене є освітній ценз (диплом 1-го ступеня Факультету східних мов за відділенням китайсько-японської словесності і закінчення Практичної східної академії), а також щодо тих осіб, які могли б, у разі необхідності, дати про мене відповідний відзив (професор Іванов, мій викладач китайської мови в Університеті, Д. М. Позднєєв¹⁴, викладач японської мови в Академії, обидва віце-голови Російсько-японського товариства, колишній міністр торгівлі та промисловості І. П. Шишков, і голова правління Китайської східної залізниці О. М. Вентцель¹⁵). Дотепер я не маю від Вас жодної відповіді, так само як і професор Іванов, який послав Вам 16 березня телеграму з проханням повідомити про результат мого

¹³ Дело штатного преподавателя Николая Иосифовича Конрада. Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 69. – Арк. 5.

¹⁴ Позднєєв Дмитро Матвійович (1865–1937), російський сходознавець, японіст. Народився в м. Орел у родині священика. В 1889 р. закінчив історичне відділення Київської Духовної Академії, в 1893 р. – факультет східних мов Петербурзького університету, удосконалював знання за кордоном. Викладач Петербурзького університету (1896–1898), Східного інституту (Владивосток, 1904–1905), директор Практичної східної академії (1910–1917) та ін. Видано понад 100 праць.

¹⁵ Вентцель, Олександр Миколайович, віце-голова Китайсько-Східної залізниці з 1903 по 1920 р.

клопотання. Зважаючи на це, дозволю собі знову звернутися до Вашої Екселенції з проханням поставити мене так чи інакше до відома, якого роду відповідь можу чекати я на мою пропозицію; чи можу я вважати питання вирішеним про її прийняття до числа викладачів Інституту принципово вирішеним в позитивному сенсі або ж ні. Знати це мені вкрай важливо для того, щоб мати свободу дій в Петербурзі, бо поки не отримаю тієї чи іншої відповіді від Інституту, я не можу погодитися на ті пропозиції, які мені роблять від інших установ. Тому ще раз уклінно прошу сповістити мене, якщо можливо, телеграмою на адресу: Санкт-Петербург, Василевський острів, 16 лінія будинок 16, кв. 33 Миколі Йосиповичу Конраду, бо до середи наступного тижня мені треба буде розв'язати питання про заняття посади в іншому місці. Маю честь перебувати покірним слугою Вашої Екселенції. М. Конрад»¹⁶.

Наступний лист від 5* квітня 1913 р. із Риги: «Ваша Екселенція Митрофане Вікторовичу. У вівторок 2-го цього квітня проф. О. І. Іванов повідомив мене про отримання ним від Вас повідомлення, в якому Ви вказуєте, що питання про заміщення кафедри східних мов в Інституті вирішуватиметься в травні поточного року, причому Ви згадуєте, що донині Інститут не отримував від мене ніяких заяв. У своєму листі від 29 Березня я дозволив собі вказати Вам, що така заява була зроблена мною у вигляді приватного листа на Ваше ім'я майже місяць тому. Так радив мені поступити проф. О. І. Іванов, який порекомендував заздалегідь дізнатися Вашої думки з приводу моєї кандидатури, а також подробиці заміщення посади. Очевидно усі непорозуміння сталися внаслідок того, що мій лист загубився в дорозі. Нині одночасно із цим листом відправляю на Ваше ім'я своє прохання і curriculum vitae¹⁷, причому знову таки дозволю собі уклінно просити Вас не відмовити повідомити мені деякі подробиці, що стосуються винагорода, викладання та служби, так само як тих документів, які мені необхідно надати, якщо питання про мій вступ до числа викладачів Інституту можна вважати принципово вирішеним в позитивному сенсі. Останнє для мене

¹⁶ Дело штатного преподавателя Николая Иосифовича Конрада. Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 69. – Арк. 7–8.

¹⁷ Власноручна curriculum vitae М. І. Конрада: Там само. – Арк. 31.

особливо важливо, тому що Факультет східних мов має намір залишити мене для підготовки до професорського звання і я повинен в разі свого переходу в Київ зробити відповідну заяву. Отже маю честь залишатися слугою Вашої Екселенції. М. Конрад. Адреса: м. Рига, Зассенгорф, Маргаритенська вул. № 17»¹⁸.

Слідом за клопотанням М. Й. Конрада про зарахування його викладачем у Київський комерційний інститут надходить також рекомендація його вчителя – професора О. І. Іванова, в якій Конрад охарактеризований як «самостійний дослідник», повідомлено про два його відрядження до Японії у 1911 та 1913 рр., й дана висока оцінка його теоретичній та практичній підготовці у володінні китайською мовою¹⁹. Як наслідок, згідно рішення Навчального Комітету Київського комерційного інституту від 8* травня 1913 р. й розпорядження Навчального відділу Міністерства торгівлі та промисловості від 28* серпня 1913 р. М. Й. Конрад стає тимчасовим штатним викладачем китайської та японської мови. Остаточо на посаді штатного викладача М. Й. Конрада було затверджено розпорядженням канцелярії Міністерства торгівлі та промисловості від 2* травня 1914 р.²⁰. Документ від 17* травня 1913 р. доводив до відома М. Й. Конрада рішення про затвердження його на посаді з винагородою 1500 карбованців на рік, його курс складав 12 годин викладання щотижня, два дні з яких мали бути лекційними та присвячені Далекому Сходу²¹. А. Є. Глускіна вказує назву цього лекційного курсу – «Етнографія Далекого Сходу»²², який на сьогодні не знайдено.

Ще один лист М. Й. Конрада до М. В. Довнар-Запольського з Риги від 25* травня 1913 р. вже не містить у собі переживань та сумнівів – у ньому завзяття починання і радісні клопоти з організації викладання свого предмета: «Ваша Екселенція. Вважаю за необхідне поставити

¹⁸ Власноручна curriculum vitae М. І. Конрада: Там само. – Арк. 9–10.

¹⁹ Там само. – Арк. 16–17.

²⁰ Там само. – Арк. 1.

²¹ Там само. – Арк. 18.

²² Глускіна А. Е. Николай Иосифович Конрад (К семидесятилетию со дня рождения)// Проблемы востоковедения. – 1961. – № 1. – С. 217.

Вас до відома, що документи мої про освіту будуть надіслані лише 29-го травня 1913 року, бо мені вдасться отримати їх в Канцелярії Попечителя С. Петербурзького Навчального округу не раніше вівторка 28-го травня. Потім я маю просити Навчальний комітет Інституту повідомити мені свої пропозиції щодо програми викладання, щоб я міг погодитися з ними при складанні програми, до якої маю намір приступити найближчим часом. При цьому дозволю собі зауважити, що я особисто вважав би для себе найзручнішим представити Інституту свою програму на початку серпня цього року, бо в цей термін я маю намір бути вже в Києві і тоді ж вести переговори щодо придбання бібліотекою Інституту відповідних посібників. З найглибшою пошаною, М. Конрад. Адреса: м. Рига, Зассенгорф, Маргаритенська 17, Конраду»²³.

Згідно з умовами прийому на роботу відповідно до ст. 16 Статуту Київського комерційного інституту М. Й. Конрад надав документи про свою освіту²⁴. Оригінали його диплома про закінчення Імператорського Санкт-Петербурзького Університету²⁵ та метричного свідоцтва так й залишилися у Києві та зберігаються зараз в Державному архіві м. Києва²⁶. Так починається нетривалий київський період М. Й. Конрада. Він жив у центрі Києва на вул. Велика Житомирська, буд. 6-а, кв. 10, поблизу від Київського комерційного інституту.

Зберіглася програма з китайської мови М. Й. Конрада: «**Перший рік вивчення мови.** 4 години щотижня. Вивчення зразків сучасного розмовного стилю китайської мови в мандаринському діалекті. Основи граматичної будови та фразеології. [*Перший семестр*] 1. Стислий лінгвістичний вступ до вивчення китайської мови. а) Положення китайської мови в морфологічній та генетичній класифікації мов. б) Діалекти. в) Фонетичні особливості. г) Тони. 2. Ієрогліфічна писемність. а) Питання про походження ієрогліфічної писемності та її розвиток. б) Категорії ієрогліфів. в) Так звані «Ключі». г) Системи словників.

²³ Дело штатного преподавателя Николая Иосифовича Конрада. Киевский коммерческий институт: ДАК. – ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 69. – Арк. 26.

²⁴ Там само. – Арк. 18.

²⁵ Там само. – Арк. 31.

²⁶ Там само. – Арк. 53.

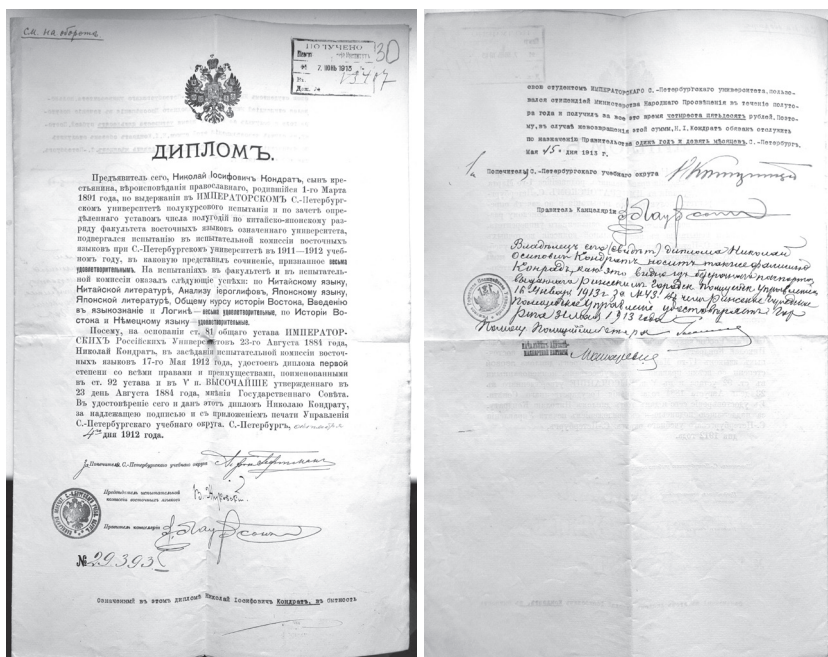

Рисунок 44 – Диплом М. Й. Конрада про закінчення
Імператорського Санкт-Петербурзького Університету

д) Транскрипція китайських слів. 3. Структура китайської фрази. Читання найпростіших зразків різного змісту. 4. Практичні вправи в досліджуваних формах, що виражаються в усній бесіді з викладачем. 5. Основи китайської каліграфії. Вправи в правильному написанні ієрогліфів звичайного накреслення. *Посібники*. Загальні: словники – Арх. Паладій, П. Попов. Китайсько-російський словник, Д. Пещуров. Китайсько-російський словник, складений Пекінською духовною місією, за ред. еп. Інокентія. *Тексти*: “Хуа-юй-гу-цзі-ду-бен”²⁷, вид. О. І. Івановим.

Другий семестр. 1. Читання складніших зразків усного мовлення, відповідно до викладу основних засад китайської граматики. Так

²⁷ 《华语古记读本》, «Китайські легенди. Хрестоматія».

звані «допоміжні дієслова». 2. Читання зв'язного тексту, написаного або відпрацьованого в розмовному стилі. Граматичне, фразеологічне та ієрогліфічне тлумачення тексту. Передача змісту прочитаного у відповідях на питання викладача, а також самостійно. 3. Переклад китайською мовою найпростіших російських фраз з метою встановлення граматичних і фразеологічних відповідностей форм російської та китайської розмовної мови. Виконання частини таких перекладів письмово з метою: а) вправлення у правильному письмі ієрогліфів і б) полегшення їх запам'ятовування. *Посібники*. Загальні: граматики – Попов П. С. Стислий вступ у вивчення китайської мови, Шмідт П. Досвід мандаринський граматики. *Тексти*: одна з повістей збірки «Цзінь-гу-ці-гуань»²⁸.

Другий рік вивчення мови. 3 години щотижня. Вивчення зразків сучасного літературного стилю. *Третій семестр*. 1. Відношення форм літературного стилю до форм розмовної мови. Фразеологічні, граматичні та ієрогліфічні особливості першого. 2. Читання і тлумачення зв'язного тексту оповідально-описового характеру. 3. Усні та письмові переклади з літературного у розмовний стиль. *Посібники*. Загальні – див. зазначені вище. *Тексти*: статті зі спеціальних хрестоматій, виданих у Китаї або Японії для вивчення китайської мови.

Четвертий семестр. 1. Ознайомлення з мовою сучасної китайської періодичної преси. Читання статей найрізноманітнішого змісту, взятих за можливості з усіх найголовніших газет і журналів, що видаються в цей час у Китаї. 2. Вправи в розмовній мові, що виражаються в бесіді з викладачем на теми прочитаного матеріалу. Усна самостійна передача китайською змісту статей. 3. Письмовий виклад уривків з прочитаного і прокоментованого. *Посібники*. Загальні – див. вказане вище. *Тексти*: по можливості останні номери найголовніших газет та журналів.

Програма випускного іспиту з китайської мови.

А. Для слухачів, які не були у навчальному відрядженні у Китаї. 1. Пропонується стаття з будь-якої газети, за змістом і викладом близька до вивчених зразків. Необхідно без дослівного перекладу

²⁸ 《今古奇觀》, «Дивовижні розповіді минулого і наших днів», збірка народних оповідань.

детально викласти її зміст російською. Допускається користування ієрогліфічним словником під час підготовки. 2. Точний переклад однієї зі статей, прочитаних на лекціях, та відповіді китайською на питання викладача щодо її змісту. 3. Написання під диктовку викладача невеликого уривку та демонстрація знань основних ієрогліфів, що постійно зустрічаються, та правил китайської каліграфії.

Б. Для слухачів, які побували в навчальному відрядженні в Китаї.

1. Див. першу вимогу вище. 2. Для точного перекладу пропонується одна з прочитаних на лекціях журнальна стаття, причому її зміст необхідно передати докладно китайською, користуючись у міру можливостей тільки розмовними формами. 3. Див. третя вимога вище.

Проект програми додаткового курсу китайської мови.

Третій рік вивчення мови. 2 години щодня 1. Зразки офіційного стилю китайської мови. Читання та тлумачення офіційних документів і паперів. Офіційне листування. 2. Приватне листування. Читання зразків кореспонденції приватного характеру. 3. Складання зразкових листів. 4. Основи скорописного написання ієрогліфів. Вправи в написанні зразкових листів скорописом. *Посібники:* статті з офіційних газет, напр. “Пекінський Вісник”, доповіді, донесення та ін.; тексти договорів та ін.; зразки приватних листів.

Шостий семестр 1. Комерційна кореспонденція. Вивчення різних зразків комерційних документів. 2. Листування. 3. Вправи в читанні та письмі китайського скоропису. *Посібники*»²⁹.

9* березня 1914 р. М. Й. Конрад отримує розпорядження від виконуючого обов'язки управителя справами Київського комерційного інституту виробити програму випускних іспитів з китайської та японської мови та надати її для розгляду Навчальному комітету³⁰. М. Й. Конраду вдалось за короткий термін налагодити викладання китайської та японської мови і вже після першого року навчання прийняти «випускні іспити». Поєднання ґрунтовної теоретичної

²⁹ Программы курсов, читаемых в институте. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 893. – Арк. 70–77.

³⁰ Дело штатного преподавателя Николая Иосифовича Конрада. Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 69. – Арк. 37.

підготовки в економічній науці з оволодінням китайською мовою на заняттях М. Й. Конрада призвело до появи цілої низки студентів, спроможних займатися дослідницькою роботою безпосередньо в Китаї. Збереглися деякі дослідницькі матеріали студентів першого й єдиного випуску М. Й. Конрада, які й сьогодні вражають своїм рівнем.

На жаль, надалі викладацька діяльність М. Й. Конрада не була пов'язана з Україною. 19* березня 1914 р. М. Й. Конрад рапортом повідомляє директора Київського комерційного інституту про надання йому Російсько-японським товариством відрядження для наукових занять у Японії³¹. 27* березня 1914 р. дирекція інституту подає відповідне клопотання про надання відрядження. Проте як наслідок було прийняте рішення про залишення М. Й. Конрада стипендіатом Імператорського Петроградського університету на кафедрі китайської словесності зі спеціалізацією «кореезнавство» терміном на один рік з 1* вересня 1914 р. по 1* вересня 1915 р. Про це 26* серпня 1914 р. було проінформовано Київський комерційний інститут, керівництво якого просило петроградський університет все ж залишити М. Й. Конрада штатним викладачем в Києві³². Хоча відповідь була негативною³³, проте певний час М. Й. Конрад «належав» одночасно двом освітнім інституціям – у Києві та Петрограді. Щодо продовження відрядження 1* жовтня 1914 р. він звертається, як і раніше, до Київського комерційного інституту: «Позбавлений можливості повернутися. Відряджений Академією наук до Кореї. Прошу продовжити, якщо можливо, відпустку до січня. М. Конрад» (телеграма із Владивостока)³⁴. Скоріш за все, М. Й. Конраду доти не було повідомлено про рішення залишити його стипендіатом у Петрограді, або де-юре він ще був підпорядкований Київському комерційному інституту до свого повернення з відрядження. 19* листопада 1914 р. директор київського інституту надсилає до Управління Учбовим відділом Міністерства

³¹ Дело штатного преподавателя Николая Иосифовича Конрада. Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 69. – Арк. 43.

³² Там само. – Арк. 61.

³³ Там само. – Арк. 63.

³⁴ Там само. – Арк. 62.

торгівлі та промисловості клопотання про продовження відпустки М. Й. Конраду, яке було задовільнене³⁵. Проте й після продовження відпустки М. Й. Конрад не повернувся до Росії. Цим станом справ були стурбовані у Києві, бо курси китайської та японської мови не були прочитані у першому півріччі 1914/1915 навчального року, про що докладалось у Рапорті тому ж Учбовому відділу³⁶. М. Й. Конрад так і не повернувся до Київського комерційного інституту, де розпочалась його педагогічна діяльність протягом 1913/1914 навчального року. Варто відзначити, що його навчальні групи були досить значними: китайську мову вивчало 22 студенти, а японську – 54³⁷. За цей короткий період вивчення Китаю та Японії у Київському комерційному інституті отримало значний імпульс, завдяки саме діяльності М. Й. Конрада: з'явилися студенти, які мали бажання та виявилися спроможними вивчати ці далекосхідні країни. Після М. Й. Конрада в Київському комерційному інституті китайську мову не викладали, а японську мову у 1916/17 навчальному році викладав Міцідзо Тачібано³⁸.

3. Наукові відрядження студентів Київського комерційного інституту до Китаю

«У Пекіні студенти-кияни новина. Тут знають лише Владивосток та Петербург. Ставляться до нас з великим інтересом і детально розпитують, звідки в Києві сходознавці, що це за Комерційний Інститут, чи давно введені східні мови, хто перебуває директором, коли інститут заснований і ким»³⁹. Це рядки з листа студента А. В. Артамонова,

³⁵ Дело штатного преподавателя Николая Иосифовича Конрада. Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 69. – Арк. 72.

³⁶ Там само. – Арк. 71.

³⁷ Там само. – Арк. 30, 61.

³⁸ Преподаватель японского языка М. М. Тачибано. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 142. – Арк. 23.

³⁹ Прошение, рекомендательные письма и удостоверение о командировке слушателя экономического отделения Артамонова А. В. в Китай. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 925. – Арк. 7–8.

надісланого ним 10* квітня 1914 р. директору М. В. Довнар-Запольському з Пекіна. Введення викладання китайської мови призвело до появи молодих українських китаєзнавців, що стало цілковитою несподіванкою для працівників російського представництва у Пекіні. Студенти Київського комерційного інституту ретельно готувалися до наукового відрядження, бо часто мали бути виконувати складні науково-практичні завдання. Кожен з них отримував пакет рекомендаційних листів до різних посадових осіб згідно маршруту. Відбувалися ці поїздки під час літніх вакацій. «Впродовж останніх років Київський комерційний інститут декілька разів відрядив своїх слухачів до Китаю та Японії; результатом відряджень було ознайомлення з мовою та економічним ладом країни»⁴⁰. Такими словами у березні 1915 р. звітував інститут перед Правлінням Китайсько-Східної залізниці, яке надавало безкоштовні квитки відрядженим студентам до Китаю, Маньчжурії, Монголії та Японії. А в рекомендаційному листі на студента А. В. Артамонова до архімандрита Інокентія (Фігуровського) (1863–1931), начальника XVIII Російської духовної місії у Пекіні (1896–1931), є рядки, що розкривають мету розвитку практичного китаєзнавства у Київському комерційному інституті – сприяння зближенню народів Росії та Китаю взагалі та розширенню торговельних зв'язків між ними зокрема; надання російському суспільству вірних даних про різні боки економічного та промислового життя Китаю⁴¹. Отже, цілком зрозуміло, чому Китай входив до пріоритетних країн для закордонних відряджень студентів Київського комерційного інституту⁴².

Першим до Китаю та Монголії в 1913 р. вирушив слухач економічного відділення Київського комерційного інституту С. Я. Лайнер, який

⁴⁰ Прошение, удостоверение и переписка с русским послом в Китае о командировке слушателя экономического отделения Артамонова А. В. в Китай, план работы «Чайная культура в Китае». Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 1163. – Арк. 2.

⁴¹ Прошение, рекомендательные письма и удостоверение о командировке слушателя экономического отделения Артамонова А. В. в Китай. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 925. – Арк. 5.

⁴² Студенческий бюллетень Киевского Коммерческого Института: Ежегод. издание О-ва взаимопомощи студ. К.К.И. – 1914. – № 21. – С. 6.

з часом у своїй подальшій науковій роботі зосередився на монгольській тематиці⁴³. Пізніше, у 1915 р., для інститутського збірника він мав написати підрозділ «Вивчення східних мов і Далекого Сходу в Київському Комерційному Інституті», проте на сьогодні немає відомостей щодо реалізації цього проекту.

Аркадій Васильович Артамонов, слухач економічного відділення та учень М. Й. Конрада. Народився він 24* січня 1894 р. у родині селянина у м. Любавича Оршанського повіту Могильовської губернії⁴⁴. Під час першого відрядження влітку 1914 р. А. В. Артамонов досліджував «Ввезення опіуму до Китаю та його споживання», а також практично вивчав китайську мову⁴⁵. Разом з ним у відрядженні перебував для практичного вивчення китайської мови також слухач економічного відділення Микола Мартинович Козловський, 3* листопада 1887 р. народження, киянин, з міщан⁴⁶. Через рік відбулося друге відрядження студента Артамонова, мета якого полягала у дослідженні сільського господарства Китаю та поглиблені знань з китайської мови⁴⁷. У справі зберігся безкоштовний квиток «Добровільного флоту» від Шанхаю до Нагасакі на ім'я А. В. Артамонова, що свідчить про його перебування ще й в Японії. Взагалі, слід звернути увагу на широчінь географії другої поїздки – від північної Маньчжурії до південного Шанхаю, й далі до Японії.

За планом праці А. В. Артамонова «Чайна культура в Китаї» можна відтворити економічну науково-теоретичну базу та ґрунтовність

⁴³ О командировке слушателя экономического отделения Лайнера С. Я. в Монголию и Китай для изучения народного хозяйства. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 1349.

⁴⁴ Прошение, рекомендательные письма и удостоверение о командировке слушателя экономического отделения Артамонова А. В. в Китай. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 925. – Арк. 3.

⁴⁵ Там само. – Арк. 1.

⁴⁶ Прошение, рекомендательные письма и удостоверение о командировке слушателя экономического отделения Козловского Н. М. в Китай. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 926. – Арк. 2–3.

⁴⁷ Прошение, удостоверение и переписка с русским послом в Китае о командировке слушателя экономического отделения Артамонова А. В. в Китай, план работы «Чайная культура в Китае». Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 1163. – Арк. 1.

китаєзнавчих досліджень у Київському комерційному інституті. Праця складається з 12 розділів, за якими визначаються «загальна картина чайної культури (умови розведення та поширення чайного куща в Китаї); обробка та збирання чаю та його приготування на фабриках; зміни в чайній культурі, що відбулися останнім часом; розподіл чаю за сортами; Ханькоуські чаї; занепад вищих сортів чаю в Китаї; приблизні розміри чайної промисловості; розвиток та розміри чайного виробництва в Китаї; розвиток та розміри споживання чаю взагалі і зокрема в Росії; внутрішні чайні ринки Китаю; експортна чайна торгівля; напрямки експорту чаю (морські та караванні шляхи); російські чайні фірми в Китаї»⁴⁸. Підґрунтям цього дослідження стали польові дослідження, що потребувало фахового рівня володіння китайською мовою. А. В. Артамонов проводив анкетування задля визначення назви, розташування та площини плантації; кількості чайних кущів; приблизного розміру першого, другого та третього врожаїв; кількості робітників (чоловіків, жінок та дітей); тривалості робочого дня; заробітної платні робітників; обігу у китайських доларах; ринків збуту. Ця праця була повністю виконана⁴⁹.

Студент Олександр Андронікович Квашинський ще до навчання у Києві п'ятнадцять років прожив у Маньчжурії, тому був достатньо обізнаним з місцевими особливостями. В нього була велика кількість предметів маньчжурського та китайського побуту, частину якої він передав до Музеї товарознавства Київського комерційного інституту. Одним з завдань відрядження О. А. Квашинського було поповнення китайського, маньчжурського та японського відділу цього музею. Доля цих придбань невідома, проте автору вдалось знайти у Відділі Сходу Київського музею мистецтв імені **Богдана та Варвари Ханенків** відбиток печатки Музею Київського комерційного інституту за № 987 на китайському новорічному лубку (НММ, 271 гр./в)⁵⁰. Це засвідчує,

⁴⁸ Прошение, удостоверение и переписка с русским послом в Китае о командировке слушателя экономического отделения Артамонова А. В. в Китай, план работы «Чайная культура в Китае». Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 1163. – Арк. 3.

⁴⁹ Там само. – Арк. 9.

⁵⁰ Висловлюю подяку за надану допомогу завідувачці Відділу Сходу Київського музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків Г. І. Біленко.

з одного боку, одне з джерел формування колекційного фонду цього музею, а, з іншого, дає можливість припустити, що це речі, привезені О. А. Квашинським з наукового відрядження. На аркушах 2-3 є великий перелік речей (здебільшого це предмети побуту), які студент передав до інститутського музею. Ще студент О. А. Квашинський мав дослідити питання «Про роль Маньчжурії в торгових відносинах Росії та Китаю». Рекомендаційні листи до китайського губернатора міста Хайлор, російського генерального консула у Харбіні⁵¹, китайського губернатора міста Цицикар⁵², китайського губернатора міста Мукден⁵³ точно показують маршрут відрядження. Скоріш за все, завдання виконувалося досить вдало, оскільки О. А. Квашинський надсилав з Мяндухе телеграму директорів інституту з проханням виділити йому додаткове асигнування для розширення географії збирання матеріалу та предметів побуту. На жаль, 23* червня 1914 р. студент отримує негативну відповідь з цього питання⁵⁴. Пізніше О. А. Квашинський входив у правління товариства Китайсько-Східної залізниці⁵⁵. Необхідно додати, що в цей період все більше речей потрапляє з Китаю до різних збірок в Україні. Наприклад, Харківський університет в 1910 р. придбав далекосхідну етнографічну колекцію Гогунцова⁵⁶, який певний час служив у Сибірі та на Далекому Сході. Серед експонатів колекції були буддійські культові речі з Китаю та Японії, даоські та конфуціанські ритуальні предмети, одяг селян та предмети селянського побуту Північного Китаю, предмети побуту заможних верств – повний шовковий костюм китайського бюрократа, символи судової влади, учбові прилади китайського

⁵¹ Прошение, докладная записка, удостоверение о командировке слушателя коммерческо-технического отделения Квашинского А. А. в Маньчжурию. Список предметов, намеченных для приобретения в Маньчжурии и Китае для коллекции. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 927. – Арк. 7.

⁵² Там само. – Арк. 6.

⁵³ Там само. – Арк. 5.

⁵⁴ Там само. – Арк. 14.

⁵⁵ Личные и пенсионные дела служащих управления Китайско-Восточной железной дороги. Квашинский Александр Андроникович: РДІА. – Ф. 323. – Оп. 9. – Спр. 2205.

⁵⁶ Відомості про біографію Гогунцова суперечливі й невідоме навіть його повне ім'я (або Н. Г. Гогунцов, або І. В. Гогунцов).

Рисунок 45 – В. В. Поносов⁵⁷

студента тих часів. Проте, як зазначає А. Ковалівський, майже вся експозиція загинула під час Другої світової війни⁵⁸.

27* листопада 1916 р. студент економічного відділення Олексій Олександрович Лушніков звертається до директора з проханням про надання йому відрядження до Монголії та до ближнього Китаю (слобода Кяхта-Маймачен) з метою вивчення розвитку торгівлі між Росією та Китаєм⁵⁹. Достеменно невідомо, відбулося це відрядження чи ні. Необхідно додати, що певна кількість випускників Київського

⁵⁷ Русский Харбин: опыт жизнестроительства в условиях дальневосточного фронта / А. А. Забияко, А. П. Забияко, С. С. Левашко, А. А. Хисамутдинов; М-во науки и образования Российской Федерации, Амурский гос. ун-т. – Бл. : Амурский гос. ун-т, 2015. – С. 124.

⁵⁸ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х. : Видавництво Харківського Ордена трудового червоного прапора державного університету, 1961. – С. 64–65.

⁵⁹ Прошение слушателя экономического отделения Лушников А. А. о командировании его в Монголию и Китай. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – ОА. зб. 1350. – Арк. 2.

комерційного інституту потрапила до Китаї. Так, наприклад, Володимир Васильович Поносов (1899–1975), який навчався на економічному факультеті, жив з 1922 р. в Маньчжурії, де займався історичними та етнологічними дослідження. У 1961 р. він емігрував до Австралії й там брав участь в польових археологічних дослідженнях Квінслендського університету та був куратор антропологічного відділу цього навчального закладу.

Таким чином, завдяки роботі Київського комерційного інституту на початку XX ст. відбулося становлення *київської школи практичного китаєзнавства*, але цей процес був загальмований через революційні зміни, що відбулися в Російській імперії в 1917 р. Проте подальший розвиток українського радянського китаєзнавства у 1920–1930 рр. був під значним впливом саме практичного напрямку.

РОЗДІЛ IV

Українське радянське китаєзнавство (1918–1991)

1. Українське радянське китаєзнавство в 1920–1941 рр.: шлях від зародження до репресивного знищення

1.1. Дослідження Китаю у Всеукраїнській науковій асоціації сходознавства

В історії української науки 1920–1930 рр. до сьогодні залишаються «білі плями», що зумовлене, насамперед, неможливістю отримати повну інформацію з російських архівів щодо репресованих науковців. Це ж саме стосується й розвитку українського китаєзнавства, представники якого також постраждали від «червоного терору». В цей період розвиток науки про Китай в Україні був підпорядкований новій, більшовицькій ідеології, проте українським китаєзнавцям вдалося зберегти й науковий підхід до вивчення Піднебесної та навіть досягти значних результатів у цих складних умовах. Як було показано у попередніх розділах, українське китаєзнавство було насамперед зорієнтоване на практичні потреби держави, і тому воно не змогло вийти на високий теоретичний рівень. Нова радянська наука з позицій класової боротьби взагалі відкидала досягнення т. зв. «буржуазної науки», яку звинуватили в «екзальтації» культурних цінностей. Ось як формулював завдання депутат від Харківської вірменської колонії на I з'їзді Всеукраїнської наукової асоціації

сходознавства¹: «... нам потрібен не той химерний і “казковий” Схід, про який старанно твердили буржуазні вчені, а Схід в своєму достеменному висвітленні, з усіма своїми класовими і національними протиріччями, необхідне оновлене вивчення цього “казкового” Сходу, але вже в марксистському висвітленні...»². Революційні перетворення у суспільстві вплинули й на українське китаєзнавство, яке мало бути тепер цілковито підпорядкованим марксистському підходу, проте одночасно склалися умови для його формування як окремої наукової дисципліни.

Початок інституалізації українського китаєзнавства пов'язаний зі створеною 10 січня 1926 р. у Харкові ВУНАС, до якої увійшли видатні сходознавці – академіки В. В. Бартольд (1869–1930), В. П. Бузескул (1858–1931), І. Ю. Крачковський (1883–1951), А. Ю. Кримський (1871–1942), С. Ф. Ольденбург (1863–1934), М. Я. Марр (1865–1934), Ф. І. Щербатський (1866–1942). Важливе місце у дослідженнях ВУНАС відводилося Китаю – лідерів революційного руху на Сході. Було налагоджено співпрацю з Науково-дослідним інститутом по Китаю, який було створено у 1928 р. при Університеті трудящих Китаю для вивчення тогочасних «китайських проблем», і який був призначений для координації теоретичних та практичних досліджень. У Харкові члени ВУНАС більшою мірою були зосереджені на політичних та практичних завданнях у вивченні тогочасного революційного Китаю: професор О. М. Гладстерн (1887–1937) прочитав у політ-економічному відділі асоціації доповіді «Китай, що пробуджується», «Китайсько-Східна залізниця»; були видані праці про Китайську революцію – В. Броун «Події в Хіні», «Хінський національний рух і зрушення в Гоміндані», «Події в Хіні і зрада Чан-Кай-Ші»; М. Новіцький «Хінська революція», «Міжнародний стан у Хіні й британська нота СРСР»; Б. Козельський «Сучасний огляд хінських подій»; О. О. Сухов «Сучасна Хіна»; М. Лебедев «Кантонська комуна», «Минулі етапи хінської революції», «Селянський рух

¹ Далі – ВУНАС.

² Промови, резолюції, накази, листування та анкети делегатів з'їздів Всеукраїнської асоціації сходознавства: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Оа. зб. 22625–22787.

в Хіні», «Жовтень та Хіна», «Морське озброєння великих держав у зв'язку з тихоокеанською проблемою»; І. Тригубов «Боротьба за Китайсько-Східну залізницю», «Тихоокеанська проблема»; А. Синявський «Економічні підвалини тихоокеанської проблеми»; С. Пащенко «Жовтень та Далекий Схід». Поодинокими були приклади вивчення історії минулого Китаю – це праця І. Фальковича «Історія і культура Хіни» та доповідь В. К. Гершельмана на засіданні секції мистецтва та археології історико-етнологічного відділу «Колекція бронзових старожитностей з Маньчжурії»³. ВУНАС разом із Харківським художньо-історичним музеєм провели виставку «Мистецтво Сходу», на якій було представлено мистецтво країн Далекого Сходу – предмети з бронзи, порцеляни, слонової кістки, дерева та малярство. Окремо був виданий путівник по цій виставці⁴. Крім того, у Харкові в 1934 р. було створено державну картинну галерею, де, крім інших предметів мистецтва Сходу, були й китайські, про що можна дізнатися з відповідної статті у журналі «Всесвіт»⁵.

Рисунок 46 – Публікація
«Хінські бронзові курильниці»
у журналі «Всесвіт»

³ Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. 1926–1929 [Звіт]. – Х. : ВУНАС, 1929. – С. 12, 21–23.

⁴ Мистецтво Сходу. Виставка. – Х., 1929.

⁵ Хінські бронзові курильниці // Всесвіт. – 1928. – № 4. – С. 13.

Київська філія ВУНАС була менш заідеологізованою та відрізнялася потужнішим науковим потенціалом, що було зумовлено розвитком сходознавства у попередній період. При політ-економічному відділі Київської філії у березні 1928 р. було створено Далекосхідну секцію (пізніше – Секція Далекого Сходу та Індії), вже на першому засіданні якої була визначена головна тема досліджень – «Аграрне питання на Далекому Сході». Крім того, було наголошено на необхідності передплати провідних англо- та китаємовних видань, у яких досліджували розвиток Китаю, Маньчжурії, Монголії та Японії. Передбачалася комплектація бібліотеки працями з проблем вивчення Китаю та Монголії, що вийшли друком у СРСР. Як наслідок, вдалося придбати лише декілька фундаментальних праць російською мовою, а передплачені англомовні журнали так і не були одержані. У дослідженнях члени Далекосхідної секції керувалися географічним розподілом – вісімнадцять провінцій Китаю (Хебей, Хенань, Шаньдунь, Шансі, Шенсі, Ганьсу, Цзянсу, Аньхой, Цзяньсі, Хубей, Хунань, Сичуань, Чжецзянь, Фуцзянь, Гуандун, Гуансі, Гуйджоу, Юннань), три провінції та два райони Маньчжурії (Фентянь, Цзілінь, Хейлуцзянь, Хулун-Буір), смуги Китайсько-Східної залізниці, три провінції та один округ Внутрішньої Монголії (Чахар, Жехо, Суйюань, Алашань).

Фахівці Далекосхідної секції займалися насамперед вивченням революційного руху в Китаї. Секретар секції М. М. Лебедев вивчав вчення Сунь Ятсена, сільське господарство Китаю та його вплив на тактику революційних партій, розвиток аграрної революції та Кантонське повстання 1927 р. з боку земельного питання⁶. І. А. Тригубов досліджував не лише новітню, а й нову історію, а саме аграрний рух, аграрну політику, аграрне законодавство, демографію та таємні спілки в Китаї наприкінці XVIII ст., а також утворення Китайської республіки у 1911 р. До вивчення Китаю були залучені професор Гінце, С. С. Пашенко (вивчав аграрне питання в Маньчжурії), Сулін та китаєць Ван Тусю (вивчав побут місцевих далекосхідних національних

⁶ Протоколи, плани праці, списки членів секції політ.-економічного відділу Всеукраїнської Асоціації сходознавства. Рукописи та друковані на машинці. 1928–1929 рр.: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 22206–22220.

меншин і був відповідальним за налагодження зв'язків із ними). Для підвищення рівня досліджень Китаю планувалося залучити до роботи китайців, які на той час мешкали у Києві⁷.

У 1925 р. було створено Одеську філію ВУНАС, в роботі якої вивчення Китаю посідало важливе місце, цьому сприяв керівник філії професор О. О. Сухов (1881–1944)⁸. У політ-економічному відділі проводили різноманітні китаєзнавчі дослідження професор О. О. Сухов (соціально-економічний розвиток та революційний рух у Китаї), Ю. О. Тотін (стан Південної Маньчжурії), доцент І. І. Білякевич⁹ (1905–1984) (сільське господарство Китаю і Маньчжурії), доцент М. Є. Шаргородський (карне право Китаю), О. М. Лепік (положення Турксибу та Сіньцзяну), Ю. Астапов (політика Японії в Китаї). В історико-етнологічному відділі І. Бухман досліджував феномен книги й бібліотеки у давньому та новому Китаї¹⁰. До того ж Одеська філія постійно підтримувала стосунки з Комуністичним університетом трудящих Китаю і з московським Науково-дослідним інститутом по Китаю, які надавали власні публікації. 2 січня 1928 р. під керівництвом проф. О. О. Сухова й С. Ф. Боркусевича були проведені збори, присвячені вшануванню пам'яті жертв Кантонського повстання 1927 р.

На Першому з'їзді ВУНАС (22–24.05.1927) були представлені такі китаєзнавчі доповіді: О. М. Гладстерн «Взаємини Хіни з чужоземними державами в європейсько-американській науці міжнародного права»,

⁷ Протоколи, плани праці, списки членів секції політ.-економічного відділу Всеукраїнської Асоціації сходознавства. Рукописи та друковані на машинці. 1928–1929 рр.: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 22206–22220.

⁸ Сухов Олександр Опанасович (1881–1944), географ, історик революційних рухів, професор педагог. Був засуджений у 1939 р. за сфабрикованою політичною справою. Помер 25 лютого 1944 р. від запалення легенів під час перебування на спецпоселенні в Маріїнську (Кемеровська обл.). Докладно див.: Петровський Е. Професор Одеського університету Олександр Сухов (1881–1944рр.): нові дані про останні роки життя // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2004. – Вип. 22. – С. 315–325; Сухов Олександр Опанасович // Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: біобібліогр. слов. / упоряд.: Е. Г. Циганкова, Ю. М. Кочубей, О. Д. Василюк; редкол.: Матвеева А. В. (голов. ред.) [та ін.]. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, 2011. – С. 211–212.

⁹ Прізвище українською зустрічається Білякевич та Белякевич.

¹⁰ Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. Одеська філія. 1926–1930. – Од. : Одеська філія ВУНАС, 1930. – 27 с.

Рисунок 47 – Професор О. О. Сухов¹¹

Рисунок 48 – Доцент І. І. Білякевич

О. О. Сухов «Вивчення економіки Хіни та Індії у вищій економічній освіті УСРР», І. І. Білякевич «Сільське господарство Маньчжурії»; на Другому з'їзді (1-6.11.1929): О. О. Сухов «Торгівля Хіни та Індії з країнами арабської культури», професор Б. Г. Курц, фахівець з історії російсько-китайських відносин (назва його доповіді невідома). Крім того, у з'їздах брали участь російські вчені. На Першому з'їзді – М. С. Волін «Основні питання китайської історії», А. І. Скорпілев «Про тайпінську революцію», О. І. Іванов «До історії китайської революції», а в дискусіях брали участь В. М. Кучумов та Є. С. Іолк¹², які ще виступили з доповідями на Другому з'їзді. Вдалося встановити лише назву доповіді Є. С. Іолка – «Суспільний лад стародавнього Китаю епохи Чжоу». Без доповіді у роботі Другого з'їзду взяв участь аспірант Ленінградського Східного інституту, дослідник Китаю

¹¹ Сухов Олександр Опанасович // Професори Одеського (Новоросійського) університету. – Біографічний словник. Том 4 / Видання друге, доповнене. – Од. : Астропринт, 2005. – С. 199.

¹² Никифоров В. Н. Советские историки о проблемах Китая / АН СССР. Ин-т востоковедения. – М. : Наука, 1970. – С. 134.

Г. К. Папаян¹³. Матеріали з'їзду не були поширені внаслідок звинувачення окремих учасників у недостатній боротьбі з буржуазною ідеологією у сходознавстві, хоча окремі праці були надруковані у № 2 та № 10–11 журналу «Східний світ»¹⁴.

1.2. Економічна історія російсько-китайських відносин

Б. Г. Курца

Розвиток китаєзнавчих досліджень в Україні у першій половині ХХ ст. безпосередньо пов'язаний з ім'ям Бориса Григоровича Курца, який створив оригінальну концепцію економічної історії російсько-китайських відносин у XVI – XVIII ст. Його наукова спадщина до сьогодні залишається маловідомою навіть серед фахівців. За радянських часів зустрічаємо лише окремі згадки про нього у працях П. О. Скачкова¹⁵, В. М. Нікіфорова¹⁶ та П. Т. Яковлевої¹⁷. Вже за часів незалежності українські історики науки С. Кіржаєв, В. Ульяновський¹⁸ та К. І. Гурницький¹⁹ у своїх працях наводять певні незначні відомості про професора Б. Г. Курца, а у працях В. О. Кіктенка²⁰ вперше

¹³ Промови, резолюції, накази, листування та анкети делегатів з'їздів Всеукраїнської асоціації сходознавства: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 22625–22787.

¹⁴ Никифоров В. Н. Советские историки о проблемах Китая / АН СССР. Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1970. – С. 134.

¹⁵ Скачков П. Е. Библиография Китая. – М.: Издательство восточной литературы, 1960. – 692 с.; Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1977. – 506 с.

¹⁶ Никифоров В. Н. Советские историки о проблемах Китая / АН СССР. Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1970. – 416 с.

¹⁷ Яковлева П. Т. Первый русско-китайский договор 1689 года / Акад. наук СССР. Ин-т истории. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1958. – 235 с.

¹⁸ Кіржаєв С., Ульяновський В. Причинок до студій української орієнталістики 1920–1930-х років: незнаний збірник «Україна і Схід» // Україна в минулому. Вип. 4. – К.-Льв.: Львівська обласна книжкова друкарня, 1993. – С. 76–89.

¹⁹ Гурницький К. І. Агафангел Ефимович Крымский / Отв. ред. И. М. Смилянская; Худож. А. Г. Кобрин. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1980. – 192, [2] с.

²⁰ Кіктенко В. О. Борис Курц і становлення української синології // Сходознавство. – 1997. – № 1. – С. 57–84; Кіктенко В. О. Нарис з історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина ХХ ст.: дослідження, матеріали, документи. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2002. – С. 111–135.

був здійснений аналіз наукової спадщини видатного українського вченого. Відомі на сьогодні праці та біографічні дані дають можливість виділити два періоди у науковій біографії Б. Г. Курця: 1) 1912–1917, 2) 1917–1938.

Б. Г. Курц народився 24* липня 1885 р. у Києві в чеській родині. До четвертого класу гімназії він навчався у п'ятій гімназії Санкт-Петербурга, куди виїхала родина за місцем праці батька, губернського секретаря Григорія Курця. У Санкт-Петербурзі Г. Курц помирає, і його дружина, Олександра Курц, лишається з двома синами: старшим – Олегом (1883 р. народження) та молодшим – Борисом. Родина опинилася у фінансовій скруті. О. Курц з дітьми повертається до Києва²¹, де віддає дітей до п'ятої Києво-Печерської чоловічої гімназії, в якій, до речі, приблизно в той же час навчався у майбутньому видатний

Рисунок 49 – Будинок, де мешкала родина Курців (Фото 1970-х років)

²¹ Родина Курців мешкала за адресою: Бібіковський бульвар, будинок № 28, кв. 40. Зараз на цьому місці побудовано готель «Хілтон».

російський філософ Микола Бердяєв. В дитячому віці Бориса мало цікавила «наука» – в табелі учня 4 класу трійки та четвірки²², і навіть щось змусило його лишитися на два роки у 8 класі. Проте в Атестаті зрілості за № 474 з дванадцяти випускних оцінок Борис Курц мав лише три четвірки, решта – відмінні із таким зауваженням про ставлення до навчання: «...поведінка – відмінна, справність у відвідуванні та приготуванні уроків, і у виконанні письмових робіт – відмінна, старанність – відмінна, допитливість до всіх взагалі предметів – відмінна»²³.

В 1904 р. Борис Курц вступає до Київського Імператорського університету Святого Володимира на історико-філологічний факультет, який закінчує з золотою медаллю за письмову працю «Історія російсько-китайської торгівлі в XVII – XVIII століттях». Цю працю було рекомендовано факультетом до друку, проте М. В. Довнар-Запольський, науковий керівник Б. Курца, затримав друк із пропозицією доповнити працю матеріалами з архіву Департаменту митних зборів²⁴. Це завдання було виконане набагато глибше, бо до роботи було залучені історичні джерела з багатьох інших архівів і, як наслідок, з'явився рукопис «Російсько-китайські стосунки в XVI, XVII і XVIII століттях». Після завершення університетського курсу Б. Г. Курца як талановитого та перспективного науковця залишають професорським стипендіатом на кафедрі російської історії. Значну роль у становленні молодого вченого, формуванні його наукових зацікавлень зіграв його керівник, професор Київського Імператорського університету Святого Володимира М. В. Довнар-Запольського. Ось що він писав про звіт професорського стипендіата по кафедрі російської історії Б. Г. Курца: «Ще при залишенні п. Курца на моїй кафедрі я звертав увагу ф-ту на схильність, висловлену ним на університетській лаві, до вивчення сказань іноземців про Росію. Я тоді ж зазначив, що такого роду фахівці зрідка з'являються серед російських істориків, і що Курц має всі дані для того, щоб з успіхом продовжувати заняття в цьому напрямку»²⁵. В цей час

²² Дело Бориса Курца с 1899 года: ДАК. – Ф. 78. – Оп. 1. – Од. зб. 695. – Арк. 2.

²³ Там само. – Арк. 9.

²⁴ Личное дело студента Б. Курца: ДАК. – Ф. 16. – Оп. 465. – Од. зб. 3500. – Арк. 10.

²⁵ Там само. – Арк. 10.

Б. Г. Курц досліджує цілу низку питань з історії Росії – торгівлю давньої Русі, Церковні статuti, північноросійську публіцистичну літературу XVI ст., стани Московської держави, відомості іноземців про Росію XVI – XVII ст., «писареві» книжки Московської держави та їх дослідження, історію західно-руського селянства, західно-руські сейми, історію Сибіру, реформи Петра I, стани XVIII ст. та історіографію. Б. Г. Курцом було проаналізовано понад 600 джерел²⁶, що вказує витоки формування ретельного та критичного аналізу першоджерел – «уміння критично поставитися до літератури предметів», за визначенням М. В. Довнар-Запольського²⁷.

За результатами власних досліджень Б. Г. Курц виголосив дві доповіді на XV Археологічному з'їзді, який відбувся у 1911 р. у Новгороді. М. В. Довнар-Запольський також був на цьому з'їзді і лишив свідчення про доповіді свого учня: «Я можу свідчити про те гарне враження, яке було винесене ученими зборами за обома доповідями»²⁸. В наступному, 1912 р., виходить друком перша праця Б. Г. Курца – «Земські собори»²⁹, в якій він, крім іншого, вказує на появу протиріччя між приватним капіталом та феодалними відносинами за часів Земських соборів. У 1914 р. в Києві виходить його наступна книга – «Місто Верхотур'я в XVII ст.»³⁰. У XVII ст. важливим маршрутним торговельним центром на кордоні Європейської та Азіатської Росії було місто Верхотур'я, через яке відбувався проїзд служилих, промисловців та купців. З дозволу Московського царя на початку XVIII ст. формуються нові шляхи до Сибіру через інші міста, тому значення Верхотур'я швидко зменшувалося. Б. Г. Курц досліджує цей митно-територіальний кордон шляхом аналізу зіткнення державних інтересів феодалного Московського царства з інтересами приватного капіталу, який з'являється в цей час. У цьому зіткненні вчений вбачав велике розмаїття інтересів різних прошарків московського суспільства. У працях «Донесення Родеса

²⁶ Личное дело студента Б. Курца: ДАК. – Ф. 16. – Оп. 465. – Од. зб. 3500. – Арк. 4.

²⁷ Там само. – Арк. 6.

²⁸ Там само. – Арк. 10.

²⁹ Курц Б. Г. Земские соборы. – К.: Типография Товарищества И. Н. Кушнерев и К°.

³⁰ Курц Б. Г. Город Верхотурье в XVII веке. (Отпечаток). – СПб., 1914.

та Архангельсько-Балтійське питання в половині XVII століття» 1912 року³¹, «Стан Росії в 1650–1655 рр. по донесенню Родеса» 1914 року³² та «Твір Кільбургера³³ про російську торгівлю в царювання Олексія Михайловича»³⁴ Б. Г. Курц продовжив вивчення зовнішньої торгівлі Московського царства. Остання з вказаних праць отримала схвальні рецензії як у Росії, так і за кордоном. Більше того, в 1917 р. Російська академія наук надала автору за це дослідження премію графа Уварова. Важливо відзначити, що завдяки вивченню донесення Родеса, Б. Г. Курц розпочав свої дослідження також історії російсько-китайських торгових відносин у період з 1650 до 1674 р.

Таким чином, до 1915 р. Б. Г. Курц займався дослідженням історії внутрішньої та зовнішньої торгівлі Московського царства, здійснив переклад та аналіз важливих історичних джерел з цього питання. В цей період відбувається становлення його наукових інтересів та зацікавлень, до яких поступово входить також вивчення економічної історії російсько-китайських відносин. Проте точно невідомо, чому у другий період вчений переважно зосередився на вивченні відносин Росії та Китаю, бо в його працях першого періоду згадки про торгівлю між цими країнами мізерні³⁵.

Б. Г. Курц здійснив ґрунтовну підготовчу роботу в архівах і бібліотеках для збору джерел з історії російсько-китайських відносин. *Curriculum vitae* магістра Російської історії Б. Г. Курца від 22 вересня 1922 р. містить повний список: «Наукова діяльність моя протікала

³¹ Курц Б. Г. Донесение Родеса и Архангельско-Балтийский вопрос в пол. XVII века // Журнал Министерства народного просвещения. – 1912. – № 3. – Новая серия. XXXVIII. – С. 72–105.

³² Курц Б. Г. Состояние России в 1650–1655 гг. по донесению Родеси. – М.: Синодальная типография, 1914. – 268 с.

³³ До Б. Г. Курца на записки Кільбурга історики взагалі не звертали уваги, бо в Стокгольмі вони залишилися поза увагою шведського уряду. Над перекладом цього джерела Б. Г. Курц працював у Московському архіві зовнішніх справ, а деякі матеріали одержав зі Стокгольмського королівського архіву завдяки листуванню.

³⁴ Курц Б. Г. Сочинение Кильбургера о русской торговле в царствование Алексея Михайловича. – К.: Типография И. И. Чокколова, Б.-Житомирская 20, соб. дом, 1915. – [4], VIII, 607 с.

³⁵ Там само. – С. 152–153; 202–212.

в Києві та в інших містах з архівними сховищами. Внаслідок відряджень з науковою метою від Університету, я працював в: 1) Московському архіві Міністерства закордонних справ; 2) Московському архіві Міністерства юстиції; 3) Петроградському архіві Департаменту митних зборів; 4) Архіві Російської академії наук; 5) Сенатському архіві. Крім того, мною також проводилися розвідки в закордонних архівах; 6) Стокгольмському Королівському архіві (Швеція); 7) Ризькому головному архіві (Рига) та 8) Вольфенбїттельській герцогській бібліотеці (Німеччина). Понад те, проводилася архівна робота в: 9) Румянцевському музеї; 10) Петербурзькій публічній бібліотеці та в інших бібліотечних архівах»³⁶ та ще у 11) Архіві збройної Палати³⁷. Крім того, у книзі «Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства 1926–1929» розділ про наукові відрядження свідчить про те, що Б. Г. Курц збирав у московських архівах матеріали з торговельних взаємин Росії та Китаю³⁸.

«Китаєзнавчий цикл» Б. Г. Курца розпочато працею «Колоніальна політика Росії та Китаю в XVII – XVIII ст.», де він розглядає джерела торговельних інтересів двох країн. На думку вченого, «Росія та Китай на той час переживали такі періоди господарського розвитку, які мали багато схожих моментів», і це було однією з головних причин налагодження торговельних відносин³⁹. Існувало взаємне зацікавлення у зближенні, оскільки обидві держави могли торгувати товарами, яких істотно бракувало економіці кожної країни. Росія могла дати Китаю хутра, шкіри, продукти харчування, а Китай Росії – золото, срібло, тканини. Проте між царською Росією та Китаєм жили кочові народи, які відігравали важливу роль у стосунках країн. Тому Б. Г. Курц аналізує їхні позиції на перехрещенні інтересів двох імперій. У 1644 р. Китай захоплюють кочівники маньчжури – до влади приходить династія Цін, яка розпочинає свою експансію з Монголії. Досить

³⁶ Дело Бориса Курца с 1899 года: ДАК. – Ф. 78. – Оп. 1. – Од. зб. 695. – Арк. 11.

³⁷ Дело № 64/93. Курц Б. Г.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Од. зб. 191. – Арк. 20.

³⁸ Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. 1926–1929 [Звіт]. – Х. : ВУНАС, 1929. – С. 21.

³⁹ Курц Б. Г. Колониальная политика России и Китая в XVII-XVIII вв. // Новый Восток. – 1927. – № 19. – С. 194.

швидко Китай підкоряє Чахар-Монголію, але Халха-Монголія чинить впертий опір. Монголи намагалися знайти собі союзника для збереження власної незалежності між двох агресивних сусідів. Саме тоді тут з'являються також представники Росії, що спричинює істотну зміну ситуації у регіоні, чим скористалися для самозахисту монголи – вісім монгольських князів, тайшей, склали присягу Московському царю. Під тиском хутухти, духовного владика середньовічної Монголії, вони відмовилися від присяги, але й надалі продовжували спілкуватися з росіянами – явище подвійного патронату було дуже поширеним впродовж XVII та XVIII ст. Як наслідок, монголи у зовнішніх стосунках обирають Китай. На думку Б. Г. Курца, причина цього полягала у давніх і міцних зв'язках монголів з Китаєм: «...монголи ще в XIII ст. самі заволоділи Китаєм, дали йому низку ханів, які піднесли Китай, його торгівлю, промисловість і просвітництво»⁴⁰. Окрему увагу приділено чжунгарам, які відіграли значну роль у російсько-китайських відносинах. Б. Г. Курц вивчає походження цього народу та його боротьбу за гегемонію у Центральній Азії впродовж XVII – XVIII ст. Саме з їх завоюваннями Б. Г. Курц пов'язує налагодження взаємин Росії і Китаю на договірному рівні: «На підставі деяких архівних даних можна припустити, що саме Галдан Чжунгарський своїм переможним вторгненням в Халху допоміг Росії в складанні першого російсько-китайського договору 1689 року (Нерчінська угода. – В.К.)»⁴¹. Цей договір захистив Китай від Росії й дозволив усі свої сили спрямувати на розгром хана Галдана Бушукти, що й сталося на р. Тола в 1696 р.: чжунгари залишили Халху. Просування Китаю на захід, в Чжунгарію, стримувала присутність у регіоні Росії. Саме тому китайські посольства до Росії в 1730 р. «на воцаріння» Петра II та в 1733 р. «на воцаріння» Анни мали своєю головною метою розв'язання «чжунгарського питання». На підставі цих даних вчений дійшов висновку, що «Збереження Чжунгарією своєї самостійності поза сумнівом було результатом політики Росії, яка не допустила волзьких торгоутов стати в цій війні союзниками

⁴⁰ Курц Б. Г. Колониальная политика России и Китая в XVII-XVIII вв. // Новый Восток. – 1927. – № 19. – С. 196.

⁴¹ Там само. – С. 197.

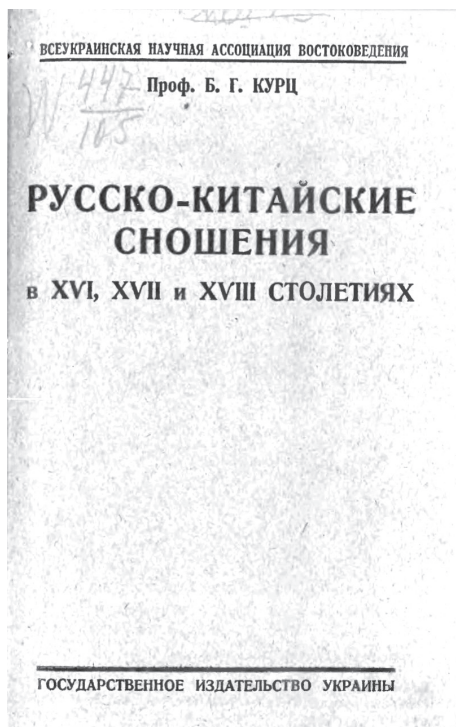
Китаю»⁴². Проте як наслідок перемагає Китайська імперія, а Чжунгарське ханство на початку XVIII ст. гине. Б. Г. Курц вивчає процес остаточної колонізації підкорених територій, остаточно придушення Цінською імперією народного опору на цих територіях, відновлення міських торговельних центрів та подальше просування Китаю на захід. Окремо він відзначає, що основна боротьба за киргизькі землі між Росією і Китаєм відбулася вже у XIX ст., а частина волзьких торгоутів на початку 1771 р. відкочувала до Західного Китаю і таким чином було здійснене багаторічне бажання Цінської імперії щодо їхнього приєднання. Б. Г. Курц доводить, що між Російською та Цінською імперією відбувся розподіл сфер впливу, що було пов'язане із покоренням народів, які проживали на цих територіях. Проте він вважає, що для Китаю це було першорядним завданням, бо втілювало саму суть існування держави, а для Росії – це було другорядним завданням, бо стосувалася лише забезпечення безпеки Сибіру та розвитку торговельних відносин. Кочові народи стали буфером і жертвою суперництва двох імперій. Цікаво, що Б. Г. Курц вважав кочовиків більш демократичними за Росію і Китай, що й визначало можливість їхнього опору Серединній імперії.

Ця праця увійшла до головної китаєзнавчої книги Б. Г. Курца – «Російсько-китайські стосунки в XVI, XVII і XVIII ст.», яка вийшла у Харкові в 1929 р.⁴³. В монографії вчений на основі колосального фактичного матеріалу досліджує різнобічний процес виникнення й розвитку відносин між Росією та Китаєм на дипломатичному і торговельному рівні. Праця отримала позитивні оцінки в кількох рецензіях. Так, Г. Рейхсберг пише, що «...книга, безумовно, заслуговує на увагу *перевірем* (курсив мій. – В. К.) фактичним матеріалом», а «питання про закріплення Росією і Китаєм територій, населених монголами, джунгарами, киргизами, калмиками та іншими народами, є однією з найцікавіших і ще мало розроблених темою в історії

⁴² Курц Б. Г. Колониальная политика России и Китая в XVII–XVIII вв. // Новый Восток. – 1927. – № 19. – С. 200.

⁴³ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х. : Государственное издательство Украины, 1929. – 158, [1] с.

**Рисунок 50 – Обкладинка
монографії Б. Г. Курця
«Російсько-китайські стосунки
в XVI, XVII і XVIII століттях»**

російсько-китайських відносин. Те, що зроблено автором в цьому відношенні, безумовно заслуговує на увагу»⁴⁴. А. Рахманін, інший рецензент, дійшов такого висновку: «Цінність її в тому, що вона дає нам послідовну ходу подій в історії русько-хінських взаємин XVI – XVIII ст., яка спирається на багату документацію. Тільки вже ради цього, oprіч всього іншого, було варте видавати цю працю»⁴⁵. Вже наприкінці XX ст. російський китаєзнавець академік В. С. Мясніков так охарактеризував цю роботу: «Першу спробу дати багатоплановий аналіз політичних і економічних зв'язків Російської держави

⁴⁴ Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924–1932 рр.: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 22886.

⁴⁵ Там само.

з Китайської імперією було зроблено Б. Г. Курцом. Праці Б. Г. Курца властиве деяке перебільшення ролі торгового капіталу в стимулюванні зв'язків з Китаєм. Однак в цілому книга Б. Г. Курца стала цінним внеском у справу вивчення історії російсько-китайських зв'язків, бо в ній по-новому узагальнено багатий фактичний матеріал і використані деякі раніше невідомі архівні джерела»⁴⁶. Справді, у праці наведені важливі дані про «креслення Китайської держави» та про грамоту китайського імператора Ваньлі (萬曆, правив з 1572 по 1620 р.), які були привезені Іваном Петініним з Китаю до Москви у 1620 р. Розповідаючи про посольство до Пекіна перекладача Посольського наказу М. Г. Спафарія 1675–1677 рр., Б. Г. Курц наводить найповнішу бібліографію з цього питання на час написання праці. Вчений вважає, що Спафарій отримав у Москві видання О. Даппера про голландські посольства до Китаю приблизно у 1661–1662 та 1666–1668 рр.⁴⁷. На шляху до Пекіна у Тобольську М. Г. Спафарій щоденно зустрічався з хорватським релігійним та політичним діячем Юрієм Крижаничем (1618–1683), який був там на засланні і переклав фрагменти з цієї книги. О. П. Скачков не згоден з таким визначенням і вважає, що то був твір італійського місіонера-єзуїта Мартіно Мартіні (1614–1661) «Про татарську війну» («De bello tatarico»)⁴⁸. Отже, питання щодо цього джерела залишається відкритим. Вперше у вигляді уривків Б. Г. Курцом до наукового обігу був введений «Статейний список», який містить цінні географічні дані про Сибір та Китай й складений зі слів Ф. І. Байкова (прибл. 1612–1663 або 1664), керівника московського посольства до китайського імператора у 1654–1657 рр.⁴⁹ Також у праці йдеться про те, що це посольство за шість місяців перебування у Пекіні зібрало багато нових даних про Китай та його мешканців. Зокрема, були привезені

⁴⁶ Мясников В. С. Договорными статьями утвердили. – М. : РИО Мособлаупрполиграфиздата, 1996. – С. 46.

⁴⁷ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х. : Государственное издательство Украины, 1929. – С. 46.

⁴⁸ Скачков П. Е. Очерки истории русского Китаеведения / [Предисл. В.С. Мясникова]; АН СССР. Ин-т востоковедения. Ин-т Дальнего Востока. – М. : Наука, 1977. – С. 24.

⁴⁹ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х. : Государственное издательство Украины, 1929. – С. III.

відомості про ціни на товари, про невідомий доти торговельний шлях до Китаю, яким, вірогідно, користувалися бухарські купці⁵⁰. Крім того, Б. Г. Курц⁵¹ зібрав бібліографію та архівні дані про посольства 1692–1695 рр. голландця Еверта Ізбранта Ідеса (1657–1708), якого було направлено московськими царями Іваном Олексійовичем і Петром Олексійовичем до Пекіна до китайського імператора для з'ясування стану справ з ратифікацією Нерчинського договору 1689 р. Цікаво, що лише Б. Г. Курц вказав на те, що з Тобольська з Ідесом було надіслано замість піддячого Семена Порецького – піддячого Андрія Жеребтьєва, який був допитаний у Сибірському наказі⁵².

«Російсько-китайські стосунки в XVI, XVII і XVIII століттях» складаються з семи розділів, у яких розглянуто джерело, становлення та розвиток відносин двох країн. Перший розділ «Питання про торгівлю з Китаєм до встановлення безпосередніх російсько-китайських взаємин» присвячено дослідженню розвитку торговельних відносин Європи та Китаю за часів Середньовіччя. Б. Г. Курц вважає, що головна причина тривалої відсутності цих зв'язків полягає в низькому культурно-господарському рівні розвитку Європи XIII – XVI ст., і визначає риси цього стану: 1) Європа не має ані господарських, ані технічних передумов щодо спроможності досягти віддалених ринків, таких, як Китай; 2) наближені до Китаю розвинені країни Середньої Азії повністю забезпечували потреби зовнішньої торгівлі Середньої імперії; 3) бурхливі військово-політичні процеси в самій Азії не сприяли встановленню торговельних відносин з європейськими країнами (наприклад, європейці не мали можливості користуватися торговельними шляхами через Східноєвропейську рівнину та Передню Азію, бо перша була зайнята татарами, а друга – турками)⁵³. У праці зроблено невеликий огляд історії торгівлі у Китаї із залученням свідчень

⁵⁰ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х. : Государственное издательство Украины, 1929. – С. 21.

⁵¹ Там само. – С. 54–58.

⁵² Скачков П. Е. Очерки истории русского Китаеведения / [Предисл. В. С. Мясникова]; АН СССР. Ин-т востоковедения. Ин-т Дальнего Востока. – М. : Наука, 1977. – С. 299.

⁵³ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х. : Государственное издательство Украины, 1929. – С. 3.

європейських мандрівників (Плано Карпіні, Вільгельма Рубрука, Марко Поло), праць західних та російських істориків.

За визначенням Б. Г. Курца, російсько-китайські відносини до XVII ст. мали «опосередковану форму», тобто китайські товари могли потрапляти до Росії через інші країни. Аналіз російських джерел того часу показує складність точного визначення цих відносин, оскільки складно визначити географію мандрівок і назви країн визначено незрозуміло. Так, Б. Г. Курц дотримується думки, що Китай називали тоді по-різному, і під «Індією» могли розуміти й Китай. Назву «Китай» він, услід за М. М. Бантиш-Каменським, пов'язує з тим, що «руські отримали від монголів перші вірні відомості про Серединну імперію, жителів якої називали “Кітат”, звідки й походить слово “Китай”»⁵⁴. Б. Г. Курц дає загальну оцінку рівневі розвитку російсько-китайської торгівлі й визначає її *випадковою*, а її вплив на економіку обох країн – *мінімальним*. У прагненні західноєвропейських держав до побудови транзиту товарів до Китаю через Росію вчений вбачає зародження взаємних інтересів Європи та Азії. Він віддає належне відкриттям російських мандрівників та підприємців, але при цьому критикує їх за односторонність інтересів, яка унеможливлювала одержання користі з нових земель. Західноєвропейські країни, навпаки, діяли рішучіше і, згідно з міркуваннями Б. Г. Курца, саме їхні дії підштовхнули Росію до активізації власної східної політики. Однак значна географічна віддаленість так само залишалася головною перешкодою для встановлення безпосередніх контактів між Росією та Китаєм. Важливо вказати на підхід, який пропонує вчений: «Для усвідомлення культурних взаємин та з'ясування духу народів і держав російської та китайської, необхідно взяти до уваги найважливіші моменти культурно-історичного життя Китайської імперії, найдавнішої з існуючих донині і яка, тим не менше, мало або недостатньою мірою привертає до себе критичне перо і увагу науки, яка не вважає за потрібне приділяти їй відповідне місце в навчальному плані викладання історії»⁵⁵. Отже, по-перше, це нагадує

⁵⁴ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х. : Государственное издательство Украины, 1929. – С. 11.

⁵⁵ Там само. – С. 6.

анти-позитивістську методологію М. Вебера (1864–1920) та цивілізаційний підхід А. Тойнбі (1889–1975) щодо впливу духовної культури на матеріально-виробничу сферу, а, по-друге, прямо вказано на необхідність подальшого розвитку китаєзнавства. Більше того, Б. Г. Курц, так само як і російський китаєзнавець С. М. Георгієвський⁵⁶, відкидає вульгарне розуміння Китаю як «застиглого і нерухомого» та доводить, що Китай також змінюється, але своєрідно і повільно. Необхідно враховувати, що наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. у радянській історичній науці відбувалася «велика дискусія» щодо *азіатського способу виробництва*⁵⁷, під час якої зіткнулися різні погляди на розвиток країн Сходу.

У другому розділі «Спроби Росії до безпосередніх стосунків з Китаєм» визначено, що з початку завоювання Сибіру здійснювалися спроби здолати цю географічну відстань. Чим далі росіяни просувалися у Сибір, тим жвавішими ставали взаємини з Китаєм, що й спричинило початок безпосередніх дипломатичних і торговельних відносин поміж ними. В 1653 р. московський цар Олексій Михайлович посилає посольство Ф. І. Байкова до Китаю, що Б. Г. Курц визначає початком формалізації взаємин, які мали попередню історію у діяльності посольств Білоголова (1608 р.), В. Тюменцева й І. Петрова (1616 р.), І. Петліна й А. Мундова (1618–1619 рр.) та розвідки козаків. Цей успіх він підтверджує свідченням Кільбургера, який писав, що в 1618 р. московські посли у Швеції хвалилися цими досягненнями⁵⁸. Черговий етап у розвитку російсько-китайських відносин Б. Г. Курц визначає як встановлення безпосередніх зв'язків з XVII ст., які до середини XVIII ст. не мали конкретного дипломатичного втілення⁵⁹.

⁵⁶ Георгиевский С. М. Важность изучения Китая. – СПб. : Тип. И. Н. Скороходова, 1890. – С. 53, 54, 172, 258.

⁵⁷ Азіатський спосіб виробництва – це визначений у марксизмі особливий спосіб виробництва та відповідна йому суспільно-економічна формація, що були виявлені на основі вивчення характеру суспільних відносин насамперед у Туреччині, Єгипті та Китаї.

⁵⁸ Курц Б. Г. Сочинение Кильбургера о русской торговле в царствование Алексея Михайловича. – К. : Тип. И.И. Чоколова, 1915. – С. 336, 365.

⁵⁹ Там само. – С. 30.

У третьому розділі «Стосунки Росії з Китаєм з 1654 до 1805 р.» показані посольства Ф. І. Байкова (1654–1658 рр.), І. Перфільєва (1658 р.), І. М. Мілованова (1670 р.), М. Г. Спафарія (1675–1677 роки), Ф. О. Головіна (1686–1690 роки), Еверта Ізбранта Ідеса (1682–1694 рр.), Л. В. Ізмайлова (1719–1721 рр.), С. А. Владиславича-Рагузинського (1725–1728 рр.), В. Ф. Братішева (1756 – 1757 рр.), І. І. Кропотова (1765–1768 рр.), діяльність агента Лоренца Ланга та китайські посольства до Росії у 1712–1715 та 1731 – 1732 рр. Час до 1676 р. Б. Г. Курц називає періодом взаємного знайомства Росії та Китаю, яке ще не давало жодних наслідків. Справді наріжним пунктом в історії цих взаємин став 1689 р., коли був підписаний Нерчинський трактат. У праці наведено його основні положення, в яких, зокрема, було визначене розмежування кордонів, а найістотніше – дозвіл торгівлі без обмежень – містилося у п'ятому пункті. Проте все це залишилося на папері і не було впроваджене у життя. За визначенням Б. Г. Курца, «...трактат приніс лише короточасне і оманливе заспокоєння»⁶⁰. З метою встановлення взаємин на основі Нерчинського трактату до Пекіна було відправлене посольство Еверта Ізбранта Ідеса, яке, на думку Б. Г. Курца, було невдалим, бо прагнуло встановити державну монополію у торгівлі з Китаєм всупереч розвитку приватної торгівлі. Тут його оцінка збігається з думкою С. Соловйова⁶¹. При цьому Б. Г. Курц критикує аргумент Х. Трусевича про те, що Ізбрант домовився про скарбові каравани⁶², і думку В. К. Андрієвича, що місія Ізбранта була взагалі вдалою, бо торговельні пропозиції були прийняті і Маньчжурія була відкрита для російської торгівлі, а Пекін – для караванів⁶³. На думку українського дослідника, «...торгівля в Маньчжурії, Монголії та Китаї тривала на старих підставах, що вироблялися самим життям, побутовим шляхом; казенні каравани ходили до Пекіна ще раніше,

⁶⁰ Курц Б. Г. Сочинение Кильбургера о русской торговле в царствование Алексея Михайловича. – К. : Тип. И.И. Чоколова, 1915. – С. 54–58.

⁶¹ Соловьев С. М. История России с древнейших времен. Т. XVIII. – М., 1868. – С. 7.

⁶² Трусевич Х. Посольские и торговые сношения России с Китаем: (до XIX века). – М. : Типография Т. Малинского, 1882. – С. 33–34.

⁶³ Андреевич В. К. Краткий очерк истории Забайкалья от древнейших времен до 1762 года. – СПб.: Воен. тип., 1887. – С. 58.

і сам Ізбрант супроводжував такий караван»⁶⁴. Російський Китаєзнавець академік В. С. Мясніков у власному дослідженні визначає інноваційність оцінок Б. Г. Курцом Нерчинської угоди, особливо її п'ятого пункту, але при цьому вважає деякі його висновки суперечливими щодо економічної мотивації Росії при підписанні цього трактату⁶⁵.

Б. Г. Курц звертається до історії Російської духовної місії у Пекіні та пише, що «російська церква в Китаї не відчувала майже ніколи утисків навіть при найрізкіших незгодах»⁶⁶. Цю думку він підтверджує висновком колишнього королівського консула в Цзюнь-чжоу, професора китайської мови в Ліверпульському університеті Е. Г. Паркера про обережну політику Петра I щодо організації місії в Пекіні⁶⁷. Б. Г. Курц додає, що «Як далекоглядний політик, Петро I, дипломатично лестячи китайським великодержавним традиціям, перший з государів написав у грамоті богдыхану (титул китайського імператора. – В. К.) на початку його титулу, а замість свого тільки власноруч підписався»⁶⁸. Адже саме питання про титули було найскладнішим бар'єром у російсько-китайських взаєминах. Б. Курц з цього приводу наводить зауваження мандрівника Адама Олеарія, згідно яких, якщо лист до московського царя містив бодай найменшу неточність у титулі, лист не приймали.

При цьому Б. Г. Курц робить абсолютно вірні висновки щодо взаємин китайського імператора та бюрократичного апарату: «З зіставлення поведінки Кансі (люб'язне ставлення до російських дипломатів до 1722 р. – В.К.) та міністрів (вели жорстку лінію відносно Росії. – В.К.) можна бачити ясно, що богдыхан “Великої і Чистої Імперії”,

⁶⁴ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х. : Государственное издательство Украины, 1929. – С. 58.

⁶⁵ Мясников В. С. Договорными статьями утвердили. Дипломатическая история русско-китайской границы XVII – XX вв. – М. : РИО Мосоулупрополиграфиздата, 1996. – С. 140–141.

⁶⁶ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х. : Государственное издательство Украины, 1929. – С. 59.

⁶⁷ Паркер Э. Г. Китай, его история, политика и торговля с древнейших времен до наших дней / Пер. с англ. 2 изд. д. чл. Рус. геогр. о-ва Ген. штаба полк. Грулев. – СПб. : Тип. Тренке и Фюсно, 1903. – С. 537.

⁶⁸ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х. : Государственное издательство Украины, 1929. – С. 63.

якому віддавали божеські почесті, який визнавався всемогутнім і самодержавним, по суті був знаряддям в руках міністрів, царедворців і вчених»⁶⁹. Тобто, на думку Б. Г. Курца, слід виділяти *символічну* (ритуальну) владу імператора та *реальну*, практично-дієву владу бюрократів, які розпоряджалися ситуацією в країні, приймали та запроваджували політичні рішення.

Реальний розвиток російсько-китайських відносин не був обґрунтований з правової точки зору, оскільки Нерчинський трактат не виконувався. Б. Г. Курц вважає головною причиною необхідності підписати новий договір – тиск з боку торговельного капіталу Росії, який все більше міцнішав. Офіційною нагодою поновлення договірного процесу стали недоліки у редагуванні Нерчинського трактату. Нове юридичне оформлення взаємин Росії та Китаю відбувається дуже складно. У праці Курца цей період зображено об'єктивніше, ніж у дослідженнях радянських істориків. Наприклад, у праці М. І. Сладковського історія російсько-китайських відносин подається як переважно мирна та добропорядна⁷⁰. Однак саме в цей період існували принципові претензії Китаю до Росії щодо повернення монголів, які перекочували на її територію. Зі свого боку Росія цього не робила, оскільки боялася втратити авторитет серед іновірців. Китай це дратувало так сильно, що навіть «люб'язний» імператор Кансі (康熙, 1654–1722) почав готуватися до війни, і лише його смерть у грудні 1722 р. та побоювання нового імператора Юнчжена (胤禔, 1678–1735) щодо ворожого настрою своїх братів відвернули військовий сценарій. Новому договору передували підписання проміжного Буринського трактату в 1727 р., три роки виснажливих контактів і 58 конференцій. Врешті-решт 21 грудня 1727 р. був підписаний Кяхтинський трактат, який регулював російсько-китайські відносини до 1857 р., коли був укладений Кульджинський трактат. Враховуючи важливість документа, Б. Г. Курц наводить його повний текст за списком Московського головного

⁶⁹ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х. : Государственное издательство Украины, 1929. – С. 65.

⁷⁰ Сладковский М. И. История торгово-экономических отношений народов России с Китаем до 1917 года. – М. : Прогресс, 1981. – 302 с.

архіву Міністерства зовнішніх справ та виділяє три головних питання, які розв'язував договір: 1) питання про кордони – розв'язане вдало, 2) питання про дипломатичні відносини – розв'язане частково, 3) питання про торгівлю, хоча й упорядковувало її, але не знімало протиріччя між економічними інтересами обох країн⁷¹. Вже у 1768 р. виникає потреба у додатковій статті до Кяхтинського трактату, яка мала зняти напругу у взаєминах між Росією та Китаєм. Б. Г. Курц вказує на радикальні зміни у зовнішній політиці Китаю, що було викликано посиленням на Сході європейського капіталу, досягненням межі завоюницької політики маньчжурської династії. Більш стриманою політика Китаю щодо Росії стала у зв'язку з військовою агресією розвинутих країн Західної Європи⁷².

У четвертому розділі «Розміри російсько-китайської торгівлі та початок її із західним Китаєм» йдеться про основні російські центри торгівлі на Далекому Сході – Верхотур'я, Нерчинськ, Кяхта. Детально проаналізовані напрямки розвитку російсько-китайської торгівлі із залученням даних обігу вивезення та ввезення товарів по Кяхті у 1755, 1760, 1770, 1780, 1782, 1795 рр. Б. Г. Курц порівнює між собою абсолютні дані, приріст кількості та щільності населення Росії та Китаю за ці ж роки, його пропорційну участь у торгівлі, і робить висновок, що розвиток торгівлі не був настільки значним, як можна було собі уявити при знайомстві з абсолютними показниками. Початок торговельних взаємин із Західним Китаєм наприкінці XVIII ст. дослідник пов'язує із проникненням на ринок Північного Китаю розвинутих європейських країн, яким протистояла Росія. З іншого боку, спроби Росії налагодити морський торговельний шлях з Китаєм не мали успіху.

Розділ п'ятий «Політичний стан народів, що мешкають між Російською та Серединною імперією» – це доопрацьована стаття 1927 р. «Колоніальна політика Росії та Китаю в XVII – XVIII ст.»⁷³.

⁷¹ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х. : Государственное издательство Украины, 1929. – С. 75.

⁷² Там само. – С. 105.

⁷³ Курц Б. Г. Колониальная политика России и Китая в XVII-XVIII вв. // Новый Восток. – 1927. – № 19. – С. 194–206.

Шостий розділ «Характеристика російсько-китайських стосунків» – це осмислення отриманих результатів дослідження та визначення закономірностей відносин двох країн, що найповніше відбито в такому висловлюванні: «При огляді історії відносин Росії та Китаю до XIX ст. мимоволі виділяється ще та характерна особливість, що з боку Росії переважають торговельні інтереси, а з боку Китаю – територіальні»⁷⁴.

Результати праці вже в остаточному лаконічному вигляді наведено у сьомому розділі «Основи зносин Російської та Серединної імперій», де подано остаточні висновки: 1) відносини взаємні і нормальні у листуванні, посольські ж стосунки – однобічні (лише з боку Росії); 2) Росія у відносинах з Китаєм керується переважно економічними інтересами, що зумовлене розвитком капіталістичних відносин в її господарстві, а Китай керується територіальними претензіями, що зумовлене повільнішими темпами розвитку економіки Серединної імперії; 3) торговельні відносини однобічні з боку Росії, але з другої половини XVIII ст. торгівля набуває рис двобічності та концентрується на кордоні двох держав; 4) військовий конфлікт був лише один раз у XVII ст. за фортецю Албазін, а впродовж XVIII ст. були лише військові залякування з обох боків; 5) Китай перебуває у сприятливіших географічних та політичних умовах, аніж Росія; 6) віддаленість сибірських володінь та їх пустельність не дозволяли Росії отримувати від китайського ринку максимальної користі; 7) у російсько-китайських відносинах з обох боків мали місце нещирість, взаємні непорозуміння і навіть відсутність бажання зрозуміти одне одного; 8) зовнішня політика Китаю у цей період була більш сталою і витриманою, аніж у Росії.

Після виходу основної Китаєзнавчої праці, наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр., Б. Г. Курц продовжив свої студії з економічної історії російсько-китайських відносин, що знайшло відображення у кількох його публікаціях – «З історії торговельних зносин Росії з Китаєм в XVII ст.»⁷⁵, «Як повстала державна караванна торгівля Росії

⁷⁴ Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х. : Государственное издательство Украины, 1929. – С. 136.

⁷⁵ Курц Б. Г. Из истории торговых сношений России с Китаем в XVII ст. // Новый Восток. – 1928. – № 23–24. – С. 331–340.

з Китаєм у XVII ст.»⁷⁶, «Державна монополія в торгівлі Росії з Китаєм у першій половині XVIII ст.»⁷⁷, «Зовнішня торгова монополія Росії з Китаєм у XVII – XVIII»⁷⁸, «Занепад російсько-китайської торгівельної монополії у II половині XVIII в.»⁷⁹. Усі ці праці були присвячені дослідженню формування, розвитку та занепаду державної монополії Росії у торгових відносинах з Китаєм. На думку Б. Г. Курца, головна причина виникнення цієї державної торговельної монополії полягає у вотчинному характері походження економіки російської держави. В Росії розпочинається інтенсивний розвиток торговельного капіталу лише після виходу на великі азійські ринки. Російська економіка з великою затримкою переходить від натурального господарства до товарно-грошового, що призводить до зіткнення інтересів феодальної держави та торговельного капіталу. Вчений вважає, що діалектику цього процесу більш вдало й чітко можна розглянути на самі прикладі російської державної торговельної монополії у торгівлі з Китаєм⁸⁰. Ще Петро I намагався встановити контроль над торговельними відносинами з Китаєм, для чого були створені державні каравани. Б. Г. Курц детально описує організацію, управління й ті зміни, які відбувалися, на основі даних щодо усіх 22-х державних караванів – від «торгового промислу» Ф. І. Байкова 1653–1658 рр. й до каравану директора О. Г. Владикіна 1752–1759 рр. (маршрут руху, склад учасників, кількість тяглових тварин, оборотний державний капітал, предмети торгівлі, дати від'їзду з Москви, прибуття та перебування у Пекіні, повернення до Москви). О. П. Скачков вказує на те, що праця Б. Г. Курца «Державна монополія в торгівлі Росії з Китаєм в першій половині

⁷⁶ Курц Б. Г. Як повстала державна караванна торгівля Росії з Китаєм у XVII ст. – К., 1929. – 40 с.

⁷⁷ Курц Б. Г. Государственная монополия России с Китаем в первой половине XVIII ст. – К. : Институт Народного Хозяйства, 1929. – 78 с.

⁷⁸ Курц Б. Г. Зовнішня торгова монополія Росії з Китаєм у XVII – XVIII: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 22885.

⁷⁹ Курц Б. Г. Занепад російсько-китайської торговельної монополії в II половині XVIII в. // Записки історико-філологічного відділення ВУАН. – 1929. – Кн. XXV. – С. 235–275; Те ж саме. – Окр. відбиток. – К. : Видавництво ВУАН, 1930. – 43 с.

⁸⁰ Курц Б. Г. Зовнішня торгова монополія Росії з Китаєм у XVII – XVIII ст.: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 22885. – Арк. 1–2.

XVIII ст.» містить у собі найдокладніші повідомлення та дані щодо каравану комісара Івана Молокова 1731–1738 рр. і щодо каравану комісара Є. Фірсова 1734–1740 рр. Результати досліджень систематизовані у вигляді таблиць, де зроблені розрахунки та подано характеристику отриманих результатів. Як наслідок, Б. Г. Курц дійшов висновку, що приватний російський капітал значно переважав у торгівлі з Китаєм. Більше того, вчений вважає, що Росія спочатку обрала неправильний шлях розвитку торговельних відносин з Китаєм, бо спробувала придушити приватну торгівлю державною монополією. Про це казали й деякі учасники караванної торгівлі – у 1730 р. агент Лоренц Ланг (1690–1752) повідомляв про збитковість або малу ефективність державних караванів й пропонував надати можливість російським купцям вільно вести торгівлю на кордоні з Китаєм. У зв'язку з цим Б. Курц наводить важливі дані, які свідчать, що у 1760 р. в Кяхті сума прибутків від митних поборів була 238 тис. **крб.**, а каравани в цей час давали лише 4-5 тис. **крб.** або взагалі були збитковими. Внаслідок цього в 1762 р. було прийняте рішення про скасування державних караванів, замість яких до Пекіна було направлено приватний караван. Б. Г. Курц наполягає на неможливості примирити інтереси державної та приватної торгівлі й зазначає, що «знищення державної монополії могло лише сприяти ще більшому розвитку торгівлі коштом скарбових караванів і дати ще більше митних прибутків»⁸¹.

Аналіз праць Б. Г. Курца показує, що він, без перебільшення, є першорядним науковцем українського Китаєзнавства як тих часів, так і сьогодення. Для вченого була властива цілісність наукових рішень, цілеспрямований пошук з постійним поглибленням та диференціацією проблеми. Однією з важливих рис праць Б. Г. Курца є ґрунтовне дослідження джерелознавчої бази, що проявилось вже в перший період його наукової роботи під час праці зі шведськими історичними пам'ятками XVII ст. Володіючи багатьма європейськими мовами⁸²,

⁸¹ Курц Б. Г. Занепад російсько-китайської торговельної монополії в II половині XVIII в. // Записки історико-філологічного відділення ВУАН. – 1929. – Кн. XXV. – С. 235–275.

⁸² Дело № 64/93. Курц Б. Г.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Од. зб. 191. – Арк. 1.

X, 22125

[Арх. ВУНЦЕ"]

Курц, Борис Григорьевич

Зовнішня торгова монополія
Росії з Китаєм у XVII–XVIII ст.

[30-я рр. XX ст.]

Ф., ... арх.

Рисунок 51 – Титульна сторінка
рукопису праці Б. Г. Курца
«Зовнішня торгова монополія
Росії з Китаєм у XVII – XVIII ст.»

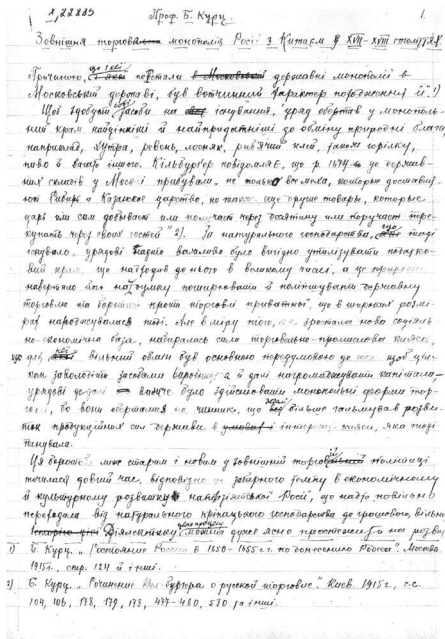

Рисунок 52 – Перша сторінка рукопису
праці Б. Курца «Зовнішня торгова
монополія Росії з Китаєм
у XVII – XVIII ст.»⁸⁴

вчений при дослідженні тієї чи іншої теми прагнув охопити всі необхідні джерела. У своїх історичних дослідженнях Б. Г. Курц зміло поєднував аналітичну та синтетичну критику джерел, що надало йому можливість створити фундаментальну економічну історію російсько-китайських відносин впродовж XVI – XVII ст. Багато документів, використаних вченим у його китаєзнавчих працях, були

⁸³ Курц Б. Г. Зовнішня торгова монополія Росії з Китаєм у XVII – XVIII ст.: ІР НБУВ. – Ф. X. – Од. зб. 22885.

⁸⁴ Там само.

вдруге надруковані лише через 30–40 рр.⁸⁵ Безумовно, Б. Г. Курц є першим дослідником джерелознавчої бази російсько-китайських торговельних відносин, й до того ж він зробив важливий внесок у вивчення окремих історичних джерел за цією темою. Фактично він продовжив справу М. М. Бантиш-Каменського, який розпочав збирання документів з історії російсько-китайських відносин у XVIII ст. Насамкінець слід згадати важливе свідчення О. П. Скачкова про те, що саме Б. Г. Курц першим у 1925 р. вказав на існування карти зі шляхом посольства Льва Ізмайлова, де було подано точний маршрут торговельних караванів, а сама карта давала новий картографічний матеріал до періоду 1719–1720 рр.⁸⁶ Проте, на жаль, це дослідження досі не віднайдене.

Більшість праць Б. Г. Курца являє собою яскравий приклад конкретно-історичного дослідження, систематизації матеріалу та його обробки задля винайдення закономірностей історичного явища, що вивчається; праці автора створюють саму предметність для ширшого теоретичного дослідження та відповідають принципам наукової об'єктивності. За принципами і методами праці вчений, безумовно, є яскравим представником історичної школи В. Б. Антоновича та київської економічної школи, а за тематикою він є засновником історії російсько-китайських торгівельних відносин у радянському китаєзнавстві. Зрозуміло, що радянські умови життя внесли зміни також у дослідження Б. Г. Курца, але вони не змогли змінити загального напрямку його робіт. Слід зазначити, що теоретичне коріння

⁸⁵ Русско-китайские отношения. 1689–1916: Офиц. документы. – М. : Издательство восточной литературы, 1958. – 139 с.; Русско-китайские отношения в XVII веке: Материалы и документы: В 2 т. / [Сост. и обраб. текста Н. Ф. Демидовой и В. С. Мясникова]; [Коммент. и ист. введ., с. 5–28, В. С. Мясникова]; [Археогр. введ. Н. Ф. Демидовой]; [АН СССР. Ин-т Дальнего Востока. Ин-т востоковедения. Гл. арх. упр. при Совете Министров СССР. Центр. гос. архив древ. актов]. – М. : Наука, 1969 – 1972. – 2 т.; Русско-китайские отношения в XVIII веке: материалы и документы: Т. 3, 5, 6 / АН СССР, Ин-т Дальнего Востока. – М. : Наука, 1978. – 3, 5, 6 т.; Сладковский М. И. История торгово-экономических отношений народов России с Китаем до 1917 года. – М. : Прогресс, 1981. – 302 с.

⁸⁶ Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения / [Предисл. В.С. Мясникова]; АН СССР. Ин-т востоковедения. Ин-т Дальнего Востока. – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1977. – С. 31.

досліджень вченого, що потрапив в умови радянського життя, залишилося в науці дореволюційного часу. Він є також першим історіографом українського сходознавства. Проте після того, як Б. Г. Курц був репресований, з другої половини 1930-х рр. його ім'я не з'являється в історичних працях. Показовою є доповідь П. І. Воробйова у 1936 р. «До історії російсько-китайських відносин в XVII в.», що була присвячена дослідженню джерел і вже не містила посилань на праці Б. Г. Курца⁸⁷. Повне забуття українського вченого тривало до 1958 р., коли П. Т. Яковлева у своїй монографії «Перший російсько-китайський договір 1689 року» критикує концепцію Б. Г. Курца⁸⁸. У 1970 р. В. М. Нікіфоров у монографії «Радянські історики про проблеми Китаю» назвав Б. Г. Курца знавцем історії російсько-китайських відносин і вважає, що наведені П. Т. Яковлевою дослідницею факти не спростовують, а, навпаки, підтверджують висновки та концепцію Б. Г. Курца⁸⁹. Більше того, В. М. Нікіфоров пише, що «...основою радянської концепції російсько-китайських відносин до XIX ст. стала монографія київського проф. Б. Г. Курца ...»⁹⁰. Цю думку підтвердив і російський китаєзнавець академік В. С. Мясніков, провідний дослідник історії російсько-китайських відносин⁹¹. Отже, все це вказує на колосальний внесок, зроблений Б. Г. Курцом до історичної науки, що, безумовно, потребує подальшого вивчення його спадщини і остаточного поновлення його імені шляхом залучення його праць до сучасних досліджень.

Крім вивчення історії російсько-китайських відносин Б. Г. Курц звертався й до суто практичних питань. У працях «Схід, імперіалізм

⁸⁷ Воробьев П. И. К истории русско-китайских отношений в XVII в. // Доклады группы востоковедов на сессии Академии Наук СССР. 20 марта 1935 г. / Труды Института востоковедения. XVII. – М.-Л. : Издательство Академии Наук СССР, 1936. – С. 167–198.

⁸⁸ Яковлева П. Т. Первый русско-китайский договор 1689 года / Акад. наук СССР. Ин-т истории. – М. : Издательство Академии Наук СССР, 1958. – 235 с.

⁸⁹ Никифоров В. Н. Советские историки о проблемах Китая / АН СССР. Ин-т востоковедения. – М. : Наука, 1970. – С. 346.

⁹⁰ Там само.

⁹¹ Русско-китайские отношения в XIX веке. Материалы и документы. Т. 1. 1803–1807. – М. : Памятники исторической мысли, 1995. – С. 18.

та СРСР» 1927 р.⁹², «Шляхи економічної політики Росії та СРСР на Сході» 1928 року⁹³, «Київський Контрактовий Ярмарок та Схід»⁹⁴, «Проблеми східної торгівлі СРСР»⁹⁵, «Перспективи розвитку української східної торгівлі»⁹⁶, «Ринки України та Близький Схід, як проблема розвитку господарства УРСР»⁹⁷, «Ринки Персії та Контрактовий Ярмарок»⁹⁸ досліджено та обґрунтовано «східний» вектор зовнішньої торгівлі Радянського Союзу в цілому та України зокрема. Дослідження базоване на багатому фактичному матеріалі з залізничної, фабрично-заводської промисловості та торгівлі країн СРСР та країн Азії⁹⁹. Вчений підкреслює, що впродовж 1909 – 1913 рр. царська Росія мала найбільший торговельний оборот з Китаєм порівняно з іншими східними країнами. Проте в цілому Б. Г. Курц негативно оцінює російську економічну політику на Сході, оскільки лише 13% її торговельних відносин стосувалося Сходу: «... досягнення царської Росії в східній економіці були нікчемні»¹⁰⁰. Позитивно оцінено обрання Радянським Союзом східних ринків, проте відзначено нереалізованість цього вибору на основі аналізу торгівлі з Персією, Туреччиною, Китаєм, Афганістаном, Болгарією, Грецією, Індією та Цейлоном. На 1926 р. радянська зовнішня торгівля складала лише 40% порівняно з 1913 р., й тому, на думку Б. Г. Курца, «ми плентаємося позад усіх, не кажучи вже за країни Сходу» й «усе це показує, що Союз має зчинити

⁹² Курц Б. Г. Схід, імперіалізм та СРСР. – К., 1927.

⁹³ Курц Б. Г. Шляхи економічної політики Росії та СРСР на Сході. – К., 1928.

⁹⁴ Курц Б. Г. Киевская Контрактовая Ярмарка и Восток // Хозяйство Украины. – 1925. – № 11–12. – С. 190–198.

⁹⁵ Курц Б. Г. Проблема восточной торговли СССР // Новый Восток. – 1925. – № 10–11. – С. 138–151.

⁹⁶ Курц Б. Г. Перспективы развития украинской восточной торговли // Экономический Вестник. – 1926. – № 156.

⁹⁷ Курц Б. Г. Рынки Украины и Ближнего Востока, как проблема развития хозяйства УССР // Хозяйство Украины. – 1926. – № 5–6. – С. 93–100.

⁹⁸ Курц Б. Г. Рынки Персии и Контрактова Ярмарка // Экономический Вестник. – 1927. – № 26.

⁹⁹ Дані були отримані з радянських періодичних видань «Зовнішня торгівля», «Радянська торгівля», «Торгівля Росії зі Сходом», «Бюлетені торгпредства» та ін.

¹⁰⁰ Курц Б. Г. Шляхи економічної політики Росії та СРСР на Сході. – К., 1928. – С. 5.

жорстоку боротьбу, щоб пробитися на зовнішні ринки»¹⁰¹. Вчений надає настільки великого значення торгівлі зі Сходом, що навіть пропонує створити «союзно-східну промисловість»¹⁰². Для розбудови «східного вектору» торгівлі були необхідні зовнішня позика, соціалістичне накопичування та концесії. На той час можливим було лише останнє, бо жодна з країн світу не позичала СРСР, а накопичування потребувало забагато часу. Отже, Б. Г. Курц пропонує впроваджувати концесії для розвитку торгівлі з країнами Азії. Загальний висновок дуже красномовний: «Отже, питання про шляхи розвитку радянсько-східних зносин, як ми проаналізували, спонукує союзні радянські соціалістичні республіки (зокрема, Україну з її густою людністю та найближчим сусідством з країнами Близького Сходу) утворити у своїх межах промисловість, яка працюватиме на східного споживача»¹⁰³.

Б. Г. Курц написав першу історіографію українського радянського сходознавства, в який проаналізував праці, видані у 1924–1932 рр.¹⁰⁴ До сьогодні вона є одним з найнадійніших джерел для вивчення науки про Схід в Україні цього періоду, хоча, на жаль, сама праця є неповною. В рукописі згадано окремий розділ про статті з періодичних видань, проте він відсутній. Праця інформує про наукові і художні українські видання, присвячені країнам Сходу. У «Вступі» подані завдання дослідження та систематизація літератури про Схід. Б. Г. Курц зазначає, що «...Цей огляд буде першою спробою виявити досягнення сходознавства на Україні в формі книжкової продукції»¹⁰⁵. На початку роботи існував задум дослідити 1917–1932 рр., але виявилось, з що з 1917 по 1924 р. праці про Схід майже не виходили, а те, що з'являлося друком, було дуже складно відшукати: «...за теперішнім станом бібліографії

¹⁰¹ Курц Б. Г. Шляхи економічної політики Росії та СРСР на Сході. – К., 1928. – С. 14.

¹⁰² Там само. – С. 16.

¹⁰³ Там само. – С. 19.

¹⁰⁴ Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924–1932 рр.: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 22886; Курц Б. Г. Східна Європа та Азія: історія торгівлі в XVI – першій половині XX ст. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2014. – С. 531–610.

¹⁰⁵ Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924–1932 рр.: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 22886. – Арк. 2.

за ті роки натрапити на ці рідкі видання можна лише випадково»¹⁰⁶. Тим не менше, вчений планував все ж дослідити цей період, проте цей намір надалі не мав втілення. Щодо досліджуваного періоду, то й тут виникли проблеми: «Але й період 1924–1932 рр. у нашому огляді не буде повний, бо не всі книжки про Схід попали до літопису Українського друку чи до відділу “Україники”, бібліотеки “ВВУ”. В цьому знаходимо немало прогалин, так що й тут доведеться у майбутньому поповнити ці дані»¹⁰⁷. Після «Вступу» йдуть «Короткі звідомлення про історію сходознавства і методологічні зауваження», а головна частина складається з двох розділів – «Радянський Схід» і «Закордонний Схід». Перший розділ розпочинається з огляду праць загального характеру, а потім праці подано за географічним принципом – Крим, Кавказ (Північний Кавказ та Закавказзя), Середня Азія (Туркменістан, Таджикистан, Узбекистан, Киргизстан), Казахстан та Сибір (окремо розглядається Ойратська та Хакаська автономні області). Другий розділ теж розпочинається з огляду загальної літератури, а потім так само подано літературу, систематизовану за географічним принципом – Африка, Аравія, Персія, Афганістан, Індія, Центральна Азія, Монголія, Маньчжурія, Китай, Японія, Тихий океан, Америка. В «Заклученні» інформацію зведено в таблиці та діаграми, а також подані загальні висновки щодо аналізу літератури. Належне місце в огляді відведене китаєзнавчим працям, розвиток яких показаний у кількісних показниках та у тематиці досліджень.

Важливе місце у житті Б. Г. Курца посідала науково-організаційна та педагогічна діяльність – він був доцентом, професором київського Імператорського університету Святого Володимира (з 1914 р.); професором Київського комерційного інституту й після перейменування – Київського інституту народного господарства (з 1917 р. по 1927 або 1930 р.); одним із засновників Археологічного інституту (у 1917–1921 рр. читав лекції), читав лекції у Київському географічному інституті та на Прискорених педагогічних курсах

¹⁰⁶ Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924–1932 рр.: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 22886. – Арк. 2.

¹⁰⁷ Там само.

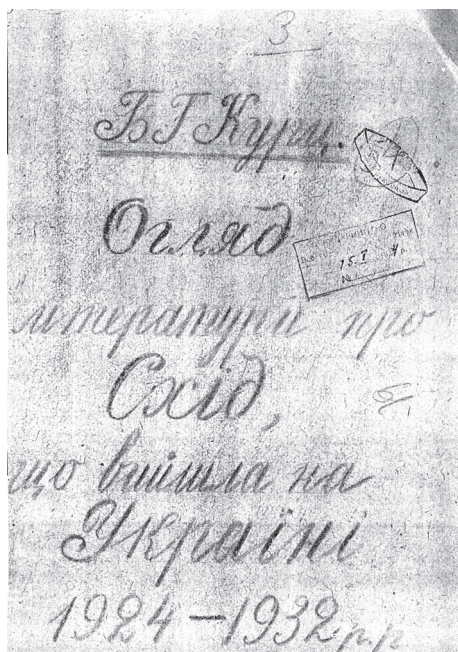

Рисунок 53 – Титульна сторінка рукопису праці Б. Курця «Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924–1932 рр.»¹⁰⁸

(з листопада 1920 р.); очолював кафедру Економічної історії Росії у Вищому інституті народної освіти¹⁰⁹ (з 1921 по 1924 р.); викладав в Інституті Близькосхідних відносин¹¹⁰ (з 1921 р.); був штатним членом Комісії для досліджень з історії Близького Сходу¹¹¹

¹⁰⁸ Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924–1932 рр.: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 22886.

¹⁰⁹ Колишній київський Імператорський університет Святого Володимира. Отже, Б. Г. Курц замінив на цій посаді свого вчителя М. В. Довнар-Запольського.

¹¹⁰ Пізніше був реорганізований у Торговельно-промисловий технікум.

¹¹¹ Комісію для досліджень з історії Близького Сходу ВУНАС очолював академік В. Бузескул, хоча фактично керував нею академік А. Кримський. Комісія мала на меті широке розгортання наукових досліджень не лише з історії Візантії, а й інших народів Сходу; з історії економічних, політичних та культурних зв'язків України з народами Близького Сходу та Сходу взагалі – з найдавніших часів до XIX ст. Після ліквідації Київської філії ВУНАС (1925–1930/31 рр.) до комісії перейшли функції вивчення також новітньої соціально-економічної історії країн Сходу.

2, 22886	
<u>Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924-1932 рр.</u>	
I	
<u>Вступ.</u>	2.
II.	
<u>Коротке узагальнення про історію слов.-знавства і методичні зауваження.</u>	
	2-10.
III.	
<u>Розділ перший.</u>	
<u>Радянський Схід</u>	10-44.
1. Крим	11-12.
2. Кавказ (Грузія - 13, Закавказ'я - 14)	13-24.
3. Середній Схід	24-33.
Туркменістан	28-29.
Парагвістан	30.
Ізбагістан	30-36.
Курдистан	32-33.
4. Казахстан	33-36.
5. Сибір	37-40.
Сибірська обл. 17-19.	
Далека Сиб. обл. 19-40.	
6. Далекі Схід	40-44.
IV.	
<u>Розділ Другий.</u>	
<u>Західний Схід</u>	45-145.
1. Західна література про Захід.	45-
Далекі Схід	45-
2. Норвегія	56.
3. Швеція	64.
4. Фінляндія	65.
5. Норвегія	71.
6. Данія	75.
7. Ірландія	76.
8. Англія	80.
9. Німеччина	82.
10. Франція	84.
11. Італія	85.
12. Іспанія	102.
13. Португалія	110.
14. Греція	119.
V.	
<u>Західно-східні зв'язки</u>	141-151.

Рисунок 54 – Сторінки змісту праці Б. Курца «Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924-1932 рр.»¹¹²

(з 1930 р.)¹¹³. Б. Г. Курц присвятив окрему працю Київському інституту народного господарства; у ній проаналізовано діяльність цього навчального закладу з 1917 по 1927 р.¹¹⁴. З цієї праці дізнаємося про видання за сприяння Київського інституту народного господарства збірки «Сходознавство» і про створення в 1925 р. Кабінету Сходознавства, про роботу якого на сьогодні немає відомостей. Професор Б. Г. Курц прочитав велику кількість курсів – «Історія

¹¹² Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924-1932 рр.: ІР НБУВ. – Ф. X. – Од. зб. 22886.

¹¹³ Кіртаєв С., Ульяновський В. Причинок до студій української орієнталістики 1920-1930-х років: незнаний збірник «Україна і Схід» // Україна в минулому. Вип. 4. – К.-Ль.: Львівська обласна книжкова друкарня, 1993. – С. 79.

¹¹⁴ Курц Б. Г. Київський інститут народного господарства за роки 1917-1927. – К., 1927.

Росії», «Економічна історія (господарський побут) Росії», «Історія України», «Економічна історія (господарський побут) Західної Європи», «Історія Сибіру», «Історична географія Росії», «Письмові джерела Російської історії», «Історія російського народоправства», «Історія суспільного устрою древньої Русі», «Торгівля і промисловість Московської Русі», «Торгівля і дипломатичні зносини з державами Малої і Великої Азії (з Китаєм, Персією, Туреччиною та ін. азійськими народами)». Крім того, з усіх вказаних курсів він вів практичні заняття та семінари¹¹⁵. Проте за радянського часу Б. Г. Курц потрапив до категорії представників «старої школи» й опинився у скруті, про що свідчить недатована анкета Київського інституту народного господарства. На питання «Чи вважаєте за доцільне використання Вас на даній посаді, коли ні, то в якій галузі вважаєте доцільним себе використовувати» знаходимо таку відповідь професора: «За скороченням програм і штатів я маю тільки 2 години Семінару Сходознавства (необов'язковий)¹¹⁶ у КІНГу (Київський інститут народного господарства – В. К.) і більше ніде не маю праці. Вважаю доцільним використати мене з Економічного побуту Західної Європи, України та Росії й по науково-дослідним кафедрам»¹¹⁷.

Особливу увагу привертає до себе Семінар підвищеного типу зі сходознавства, постійним керівником якого був Б. Г. Курц. Хоча семінар проіснував лише з 23 жовтня 1924 р. по лютий 1925 р., і за цей час відбулося лише сім занять¹¹⁸, тим не менше, він мав важливе значення для формування вивчення країн Азії взагалі та Китаю зокрема. Як писав А. І. Гурницький, «очолюваний А. Ю. Кримським кабінет турецько-іранської філології та вищий семінар з сходознавства (керівник – фахівець з історії російсько-китайських торгових зв'язків Б. Г. Курц) і стали тими центрами, навколо яких і групувалися

¹¹⁵ Дело № 64/93. Курц Б. Г.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Од. зб. 191. – Арк. 12.

¹¹⁶ Згадка про семінар вказує на те, що анкету написано не раніше кінця 1924 року.

¹¹⁷ Дело № 64/93. Курц Б. Г.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Од. зб. 191. – Арк. 2.

¹¹⁸ Протоколы занятий семинаров экономгеографии, организационных заседаний семинаров повышенного типа по востоковедению. Киевский торгово-промышленный техникум. (1927–1930): ДАК. – Ф. Р-174. – Оп. 1. – Од. зб. 7. – 41 арк.

київські сходознавці...»¹¹⁹. Додамо, що це було очевидним продовженням розвитку київської школи практичного Китаєзнавства. Учасники семінару вели каталогізацію літератури зі сходознавчої проблематики у київських бібліотеках. Є також рішення семінару про звернення до адміністрацій бібліотек міста Києва з проханням створити окремий каталог зі Сходу. Планувалася активна видавнича діяльність, і тому було обрано Редакційно-видавничу комісію¹²⁰. Проте було надруковано лише єдине число збірки «Сходознавство» у 1925 році власним коштом Б. Г. Курца¹²¹. Роботу семінару було зорієнтовано за трьома напрямками – Близький Схід, Середній Схід та Далекий Схід. При цьому пріоритетним було вивчення інтересів Європи, Америки та Японії у Китаї; закріпачення Китаю; зовнішньої торгівлі та зовнішньої політики Китаю; російсько-китайської торгівлі; російсько-китайської угоди; Великого Сибірського шляху; Китайсько-Східної залізниці¹²². Відповідно до визначеної тематики учасники семінару зробили декілька Китаєзнавчих доповідей.

На п'ятому занятті Фурс у доповіді «Китайсько-Східна залізниця» розглянув деякі аспекти з історії виникнення імперіалістичних амбіцій Росії на Далекому Сході та її зіткнення там з японським імперіалізмом. Фурс вірно вбачав у створенні Китайсько-Східної залізниці причину посилення позицій Росії на Далекому Сході та економічного пожвавлення Маньчжурії. Доповідь висвітлювала події 1918–1924 рр., коли фактичною господинею Китайсько-Східної залізниці була Японія, і завершувалася фактом передачі Китайсько-Східної залізниці Радянській Росії 31 травня 1924 р. за договором з Китаєм. Доповідь

¹¹⁹ Гурницький К. И. Агафангел Ефимович Крымский / Отв. ред. И. М. Смилянская; Худож. А. Г. Кобрин. – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1980. – С. 131.

¹²⁰ Протоколы занятий семинаров экономгеографии, организационных заседаний семинаров повышенного типа по востоковедению. Киевский торгово-промышленный техникум. (1927–1930): ДАК. – Ф. Р-174. – Оп. 1. – Од. зб. 7. – Арк. 4, 7, 17, 19.

¹²¹ Востоковедение / Київський Торговельно-Промисловий Технікум. Труды Высшего Семинара Востоковедения под руководством проф. Б. Г. Курца. – К., 1925. – 60 с.

¹²² Протоколы занятий семинаров экономгеографии, организационных заседаний семинаров повышенного типа по востоковедению. Киевский торгово-промышленный техникум. (1927–1930): ДАК. – Ф. Р-174. – Оп. 1. – Од. зб. 7. – Арк. 16.

**Рисунок 55 – Сторінка збірки
«Сходознавство» зі змістом**

викликала жваву дискусію, на якій найбільше відзначився К. М. Попов. На шостому та сьомому заняттях І. М. Фалькович у своїй доповіді «Шляхи китайської революції» описував насильницьке втягнення феодального Китаю в першій чверті ХХ ст. імперіалістичними країнами в орбіту капіталістичних відносин, розвиток китайської буржуазії, революційний рух, розподіл Китаю між мілітаристами У Пейфу (吴佩孚, 1878–1939), Чжан Цзолінем (张作霖, 1875–1928), Цао Кунем (曹錕, 1862–1938), Дуань Ціжуєм (段祺瑞, 1865–1936). Як і перший виступ, доповідь викликала жваву дискусію, де знову відзначився К. М. Попов. Він зробив блискучий аналіз виступу І. М. Фальковича, де, серед інших зауважень, відзначив його вагомні недоліки: схематичність економічного районування Китаю, бо воно занадто далеке від справжнього китайського народного господарства; сплутування термінів «партія» та «угруповання»; відсутність зв'язку або різниці

між Республіканською партією Юань Шикая (袁世凱, 1859–1916) та партією Гоміньдан Сунь Ятсена (孫逸仙, 1866–1925); недостатнє визначення сутності основних політичних партій Китаю. До критики приєднався й професор Б. Г. Курц, який вказав на відсутність зв'язку між двома частинами доповіді, а також на розбіжності в аналізі економічної бази й класової структури суспільства та між процесами, які відбуваються в суспільстві. Взагалі доповідь І. М. Фальковича була визнана недоопрацьованою щодо визначення теми дослідження, залучення матеріалів та економічного аналізу¹²³.

Протокольні записи семінару свідчать про те, що К. М. Попов не лише позитивно відрізнявся від інших студентів рівнем підготовки, а й був справжнім захисником наукових методів дослідження, критикуючи спрощені, вульгаризовані, поверхові підходи. У збірці «Сходознавство» було надруковано першу наукову статтю К. М. Попова – «Зовнішня торгівля Китаю», фрагмент з його дипломної праці «Далекосхідна зовнішня торгівля Радянського Союзу»¹²⁴. Цікаво, що в атестаті К. М. Попова, виданому Бакинським середнім механіко-будівельним технічним училищем у 1911 р. з предмету «комерційна географія» стоїть трійка, але вже в 1914 р. він вступає до Київського комерційного інституту на комерційно-технічне відділення. Далі для К. М. Попова настають тяжкі часи: «Виключений за невнесення плати 26/II 1916 р. Прот. № 24». Лише у 1921 р. К. М. Попову вдалося відновити заняття на соціально-економічному факультеті інституту, який на той час був реорганізований у Київський інститут народного господарства. Водночас із цим він навчається в Інституті зовнішніх зносин¹²⁵ для вдосконалення іноземних мов. Проте його знову його було відраховано у 1923 р. за неплатоспроможність, і К. М. Попов був змушений шукати додаткового

¹²³ Протоколы занятий семинаров экономгеографии, организационных заседаний семинаров повышенного типа по востоковедению. Киевский торгово-промышленный техникум. (1927–1930): ДАК. – Ф. Р-174. – Оп. 1. – Од. зб. 7. – Арк. 35, 36, 41.

¹²⁴ Попов К. М. Внешняя торговля Китая // Востоковедение / Київський Торговельно-Промисловий Технікум. Труды Высшего Семинара Востоковедения под руководством проф. Б. Г. Курца. – К., 1925. – С. 41–45.

¹²⁵ З 1923 року – технікум.

заробітку. З 1921 р. він працює вихователем та викладачем суспільствознавства в дитячому будинку ім. К. Лібкнехта, що, в свою чергу, не давало можливості вести інтенсивну роботу в інституті. Як наслідок – відрахування після завершення лише першого ступеню освіти у технікумі. К. М. Попов звертається з проханням надати йому можливість завершити навчання в інституті й отримує допомогу від своїх викладачів, провідних професорів Воблого, Курца та Кривченка. У 1923 р. К. М. Попов закінчує Київський інститут народного господарства, і вже в 1925 р. розпочинає працювати в Москві¹²⁶, де він став займатися дослідженнями географії, економіки та культури Японії¹²⁷. Цікаво, що провідний сучасний український японознавець Б. П. Яценко наприкінці 1960-х рр. під час захисту кандидатської дисертації з проблем економічного розвитку Японії отримав, за його власним висловом, важливу підтримку від К. М. Попова.

Отже, Б. Г. Курц зробив великий внесок у розвиток української науки, хоча впродовж всього свого життя потерпав від нестатків. У студентські роки не вистачало коштів на відвідування необхідних лекцій. Отримана ним у 1908 р. приватна стипендія імені П. О. Симиренка дещо допомогла¹²⁸, але все одно коштів на життя бракувало і професорському стипендіату постійно потрібно було підробляти приватними уроками¹²⁹. Не мав він постійної роботи і в радянській Україні, а йому на цей час доводилося доглядати хвору матір, яка була

¹²⁶ Попов К. М.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 12. – Од. зб. 82; Попов К. М.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 7. – Од. зб. 5276.

¹²⁷ Попов, Костянтин Михайлович (нар. 1900 р.), радянський економіко-географ, сходознавець, доктор економічних наук (1944), професор Московського інституту сходознавства (з 1930). У 1950–1965 рр. – завідувач відділом географії капіталістичних країн та країн, що розвиваються Інституту географії АН СРСР, з 1965 р. – старший науковий співробітник інституту сходознавства АН СРСР. Експерт-консультант Міністерства зовнішньої торгівлі СРСР (1943–1970). Основні праці з географії, економіки та культури Японії, а також зі стародавніх країн Сходу та з проблем країн, що розвиваються. Докладно про К. М. Попова див.: Динкевич А. И. О Константине Михайловиче Попове (1900–1982) // Слово об учителях: московские востоковеды 30–60-х гг. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1988. – С. 47–67.

¹²⁸ Личное дело студента Б. Курца: ДАК. – Ф. 16. – Оп. 465. – Од. зб. 3500. – Арк. 54.

¹²⁹ З особової справи: «Я нагадаю факультету, що п. Курц – людина дуже бідна» // Личное дело студента Б. Курца: ДАК. – Ф. 16. – Оп. 465. – Од. зб. 3500. – Арк. 10.

інвалідом, та утримувати племінницю та своячку. Ймовірно, саме тому не склалося і його особисте сімейне життя. Ні за часів Російської імперії, ні за часів Української народної республіки та Гетьманату, ні за часів радянської України фах, досвід та величезні творчі можливості Б. Г. Курца, видатного історика, географа та економіста, не були використані максимально. Так і не побачила світу ціла низка праць вченого, серед яких п'ять монографій. Відомі назви трьох з них – це «Нарис зносин Росії з Близьким Сходом»¹³⁰, «Храповицький, як сучасник Катерини II» та «Нариси з господарської історії міст Росії»¹³¹, проте їх рукописи на сьогодні не знайдені.

Від самого початку роботи над складанням історії українського китаєзнавства ми вели кропітку працю в українських архівах з метою пошуку відомостей про Б. Г. Курца. Були знайдені особисті справи, які дали змогу певною мірою відтворити життєвий шлях вченого від народження до 1934 р., яким датовано його останню роботу¹³². Але залишались відкриті питання щодо подальшої біографії вченого. Лише непрямі дані вказували на те, що Б. Г. Курца було репресовано. У 1998 р. нам вдалося дізнатися від російського китаєзнавця, архівіста та дослідника історії російського китаєзнавства О. М. Хохлова (1929–2015), що кримінальна справа вченого зберігається в Центральному архіві Федеральної служби безпеки Російської Федерації. Впродовж чотирьох років ми робили спроби отримати дозвіл від російської сторони щодо можливості працювати з цими документами. Але позитивного рішення не було отримано. Хоча змінилася епоха і давно не існує тоталітарної держави, проте таємниці радянських політичних справ продовжують зберігатися. На щастя, у листопаді 2002 р., завдяки допомозі директора Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, доктора історичних наук Л. В. Матвеевої та співробітника Галузевого державного архіву Служби безпеки України Г. В. Смирнова, нам все ж вдалося

¹³⁰ Арабський Халіфат, Туреччина, Вірменія, Кримський Ханат.

¹³¹ Дело Бориса Курца с 1899 года: ДАК. – Ф. 78. – Оп. 1. – Од. зб. 695. – Арк. 12.

¹³² Дело Бориса Курца с 1899 года: ДАК. – Ф. 78. – Оп. 1. – Од. зб. 695. – 14 арк.; Дело № 64/93. Курц Б. Г.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Од. зб. 191; Курц Б. Г. Зовнішня торгова монополія Росії з Китаєм у XVII – XVIII: ІР НБУВ. – Ф. X. – Од. зб. 22885.

отримати неповну копію кримінальної справи Бориса Григоровича Курца за № Н-13928¹³³.

До України було передано незначну частину кримінальної справи Б. Г. Курца – це 7 аркушів. Загальний обсяг справи залишається невідомим, але, виходячи з нумерації, можна казати, що її обсяг становить понад 60 аркушів. На жаль, ці папери не дають змоги відтворити всіх обставин загибелі вченого. До нас не потрапили аркуші з його допитами. При ксерокопіюванні *Висновку* у слідчій справі прізвища тих, хто свідчив проти Б. Курца, були закриті (бо це ще живі люди або це відомі імена?). Відсутній висновок про смерть. Отже, остаточно невідомо, як саме скінчилося життя видатного українського вченого. Але все ж, спираючись на ці мізерні дані, спробуємо відтворити трагічні для Б. Г. Курца хвилини, години, дні.

Перший документ цієї справи – це ордер на арешт та обшук за № 1806 від 23 жовтня 1938 р. Документ затверджено самим Л. П. Берією – на аркуші стоять літери Л. Б. Стає зрозумілим, що Б. Г. Курц на цей час мешкав у Москві за адресою: Зацепський вал, дом 14/36, кв. 25. Раніше не було відомо, що Б. Г. Курц переїхав з Києва до Москви. Зі справ, які зберігаються в Києві¹³⁴ було відомо, що Б. Г. Курц у 1920-1930-х рр. не був залучений до науково-дослідної та викладацької роботи відповідно до його можливостей. Тому ймовірно, що, коли в Україні було знищене та фактично заборонене сходознавство, Б. Г. Курца, як і деяких інших українських науковців, запросили до Москви, бо все ж більшовицька Росія потребувала фахівців. І справді, в анкеті арештований вказує, що останнє місце його роботи – це наукова редакційна частина Державного управління державної зйомки та картографування на посаді редактора історичних карт. Із *Висновку* уточнюємо, що на цій посаді Б. Г. Курц бере участь у складанні «Великого радянського атласу». Крім того, до нових даних про Б. Г. Курца можна віднести те, що він позапартійний, його батьки – чехи, власну національність він визначає – «росіянин», його старший брат, Олег Григорович Курц,

¹³³ Уголовное дело Курца Б. Г.: ЦА ФСБ РФ: № Н-13928.

¹³⁴ Дело Бориса Курца с 1899 года: ДАК. – Ф. 78. – Оп. 1. – Од. зб. 695. – 14 арк.; Дело № 64/93. Курц Б. Г.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – Од. зб. 191.

Рисунок 56 – Ордер на арешт
та обшук за № 1806 від 23 жовтня
1938 р.

на той час жив у Сергієвому Посаді та працював рахівником на вокзалі (раніше було відомо, що він пішов на Першу світову війну та його дружина з дитиною перебували під опікою Б. Г. Курца). Цікаво, що паспорт Бориса Курца було йому видано в Ташкенті (можливо, з ним сталася якась пригода під час перебування у науковому відрядженні наприкінці 1920-х рр.)¹³⁵.

З Висновку дізнаємося, що Б. Г. Курца було звинувачено в антирадянській діяльності за «славнозвісною» ст. 58 (у цьому разі – п. 10, 13 та ч. 17 п. 6 КК РСФСР).

Б. Г. Курца звинуватили 1) у зв'язках з царською охранкою у 1907 р., коли він нібито повідомляв про революційно налаштованих студентів

¹³⁵ Курц Б. Г. До стану науково-дослідчої роботи в республіках Середньої Азії, Казакстану та Азербайджану // Україна і Схід. [Архів АН УРСР] Видавництво. 1930 (?). Т. 2 : ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 14635.

й тоді ж входив до партії «академічного порядку»; 2) у зберіганні у себе на квартирі портретів ворогів народу – ймовірно, таких самих «ворогів», як й він сам, вчених та інтелігенції, та креслень оборонних об'єктів та заводів – це ж можна пояснити тим, що людина працювала над атласом; 3) у зв'язку зі його братом О. Г. Курцом-Кречетовим¹³⁶, працівником контррозвідки Денікіна. Далі вказано, що Б. Г. Курц визнав себе винним частково. Виходячи з цього та враховуючи, що інших матеріалів, які вказують на контрреволюційну діяльність, немає,

¹³⁶ Курц-Кречетов Олег Григорович, народився у 1883 р. Отримав вищу освіту. Викладав у гімназіях, потім у школах Білої Церкви, Монастирища та Києва. 15 червня 1927 р. – заарештований, засуджений до 5 років концтабору і відправлений до Соловецького табору особливого призначення (СЛОН). У серпні 1928 р. – до Помполіту звернулася по допомогу Ольга Курц, його дочка: «<7 серпня 1928> До Комітету допомоги політичним в'язням. Від Ольги Олегівни Курц, яка закінчила трудшколу. Прохання. 15 червня 1927 року Київське ДПУ заарештувало мого батька Олега Григоровича Курца-Кречетова і потім в адміністративному порядку заслало його до Кемі, а тепер його перевезли на Соловки. Моему батькові 45 років, він викладач, багато витратив сил і здоров'я на освіту дітей, причому, всі його дуже любили за його добре і привітне ставлення до дітей, для яких він не шкодував здоров'я, бо глибоко був відданий своїй педагогічній справі. Його вважали видатним педагогом і, наприклад, в 1927 р.<оці> в Київській школі імені Леніна він звернув увагу всіх відмінною педагогічною постановкою своєї дисципліни. Таким же цінним шкільним працівником його вважали і на минулих місцях служби: у Білій Церкві і в Монастирищі (всі в Київській губернії). Нам невідомо, за що його заслали, а при прощанні він плакав і говорив, що він не очікував після своєї важкої педагогічної роботи, на якій втратив здоров'я, – а він тепер дуже хворий, – йому доведеться бути на адміністративному засланні. Мені ж 15 років, зі мною живе тітка 58 років – інвалід, мати у мене померла, і ми тепер вкрай бідуємо. Мені потрібно продовжувати освіту, а за теперішніх умов, позбавлені підтримки батька, ми живемо впроголодь, і я не в змозі закінчити освіту. Тому я благаю Комітет допомоги мені повернути мого батька. Я рішуче не знаю, що мені робити для цього, але, дізнавшись про існування Комітету, звертаюся до нього з глибоким проханням допомоги мені чимось в моєму жахливому горі. Батько мій займається і музикою, і написав кантату на згадку Ілліча для шкільного виконання. Київське ДПУ казало, що його заслали на 5 років, але він сам про це нічого не пише. Благаю Комітет допомоги мені або порадити, що я повинна робити, щоб знову повернути собі батька. Не відмовте мені написати про все це за наст.<упною> адресою: Київ, бульвар Шевченка, будинок № 28, кв. 40». На листі - позначки рукою К. П. Пешкової та секретаря помполіта: “Запр.<осити> про відділ. Клопот.<ати> про скасування вироку. К. П. 4 / VIII”. “Уч.<ениця>. 10 / VIII”. “КРО”» (ДАРФ. – Ф. 8409. – Оп. 1. – Спр. 276. – С. 404. Автограф): О Курц-Кречетове О. Г. – В Помполит [Електронний ресурс] // Заклейменные властью – Режим доступу до ресурсу: http://pkk.memo.ru/letters_pdf/001183.pdf (дата звернення 30.02.2017).

по следственному делу № 21123 НКВД СССР, по обвинению Купца Бориса Григорьевича, 1885 г.р., ур.г. Киева, б/п., русский (родители чехи), г-н СССР, профессор исторических наук. До ареста работал редактором исторических карт большого советского атласа, - в преступлении предусмотренном ст. 58 п.10.13 и через 17 п.5 УК РСФСР.

Объясняется в том, что в 1907 г. имел связь с широкой охранный и особый приходил к революционно-настроенным студентам. Тогда же входил в университет в монархическую организацию и партии «кадетского порядка» (д.д. 18, 21). Принял у себя на квартире портреты врагов народа и чертёж объектов и заводов, связанных с обороной промышленности. Был связан со своим братом КИРИ - КРИСТИАНОВИЧ О.Г., работником контрразведки Динкина, одним из руководителей черносотенной организации «Союз возрождения России». Имел с последним контрразведывательные встречи в гор. Кивше (д.д. 38, 50).

КУРЦ в предъявленном обвинении виновным себя признал частично (л.д.41). Уличается справкой о том, что в 1907 г. являлся жалание дать показания по делу студенческой ссодки (л.д. 46, 49, 50).

На основании изложенного и учитывая, что других материалов, изобличающих его в контрреволюционно-

деятельности, в деле нет, а поэтому считаю дело по обвинению КУРЦ В.Г. поставить на рассмотрение Особого Совещания при Народном Комиссаре Внутренних Дел Союза ССР.

Оперуполномоченн. Секр-та Ос.Сов.,
(Кардагин)

СОГЛАСНЫ: Вт. Оперуполномоченный Секр-та Ус. Сов. (Румянцев)
па. талант госбезопасности:

Нач. Секр-та Ос. Сопевания НКВД СССР
капитан государстваии. безопасности:

« » мая 1939г.
гор. Москва.
№3.

Рисунок 57 – Висновок кримінальної справи Б. Г. Курца

Заступитель генерального Уполномоченного по вопросам
использования знаний о государственной биологиче-
ской, и экологической и международно-правовой
нормативной Процедуры Совета ССР

№ 14
Г. Ф. Космарова

№ 14
1980 год

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

в отношении группы 6-й (из 6)

по материалам уголовного дела (пр. № 1) г. 1978

Фамилия, имя, отчество Алфис, Борис (Иосифович)
г. 1937

Дата, месяц и год рождения г. 1937

Место рождения г. Киев

Сведения о наградах (в том числе: № награды, выдана) г.

Место работы и должности до ареста. инженер, Кузнецовский завод «Киев»

Место жительства до ареста. с. Кочетово, Закарпатская обл., г. Ужгород

Детские и родственные детей нет, родители

Дата ареста, предельное освобождение, когда и какой судебный орган был вынесен ро-
шение по делу. 23.12.1980, освобожден 20.01.1981, Верховный суд Украины (г. Киев)
по делу № 19/80 от 20.01.81 г.г. освобожден в 02.02.1981 г. в г. Киев

Примечание

под действие ст. 1 Указа Президиума Верховного Совета СССР от 16 января 1989 г. «О дополнении списка мер по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, имевших место в период 30—40-х и начала 50-х годов».

Прокурор Управления по кадрам за исполнение
задачей в государственной безопасности, внешне-
дипломатическом и международно-правовых вопросах
Полковник СССР

Сотрудник Следственного отдела
КГБ СССР

Сотрудник Отдела КГБ СССР

Рисунок 58 – Висновок про реабілітацію Б. Г. Курца

Рисунок 59 – Професор Б. Г. Курц

зроблено висновок про необхідність передати справу про звинувачення Б. Г. Курца на розгляд Особливої наради при Народному комісарі внутрішніх справ Союзу РСР. «Трійка» – остання інстанція у механізмі знищення. Її вирок був одностайним та практично незмінним. Б. Г. Курца визнають соціально небезпечним елементом та засуджують до восьми років Виправно-трудоного табору. При цьому вказано – «справу здати до архіву».

Бориса Григоровича Курца було реабілітовано 6 лютого 1990 р. відповідно до ст. 1 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. «Про додаткові заходи з відновлення справедливості щодо жертв репресії, що мали місце в період 30 – 40-х і на початку 50-х років».

Можливо, що у майбутньому все ж вдасться більше дізнатися про особисте життя та обставини загибелі видатного українського вченого, хоча в цьому документі вказано, що дані про родичів відсутні. Й останнє: в отриманих документах була фотокартка Б. Г. Курца і, нарешті, ми можемо побачити обличчя цієї людини. Виходячи з того, що з правого боку знаходиться частина печатки установи з літерами

«СССР» (ймовірно, що це фотокартка з якогось документа), можна зробити висновок, що перед нами фотопортрет Б. Г. Курца вже під час його перебування у Москві.

Продовж десяти років в Інституті сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України під керівництвом автора цієї монографії тривала робота зі збирання всіх наукових праць Б. Г. Курца, які були раніше опубліковані або залишилися у рукописах. У 2014 р. цю роботу було завершено – видано книгу «Східна Європа та Азія: історія торгівлі в XVI – першій половині XX ст.», яка не лише вшанувала пам'ять видатного українського вченого, а й повернула до наукового обігу важливі історичні дослідження, які до сьогодні зберігають свою актуальність¹³⁷.

1.3. Між науковим дослідженням та політичною брошурою

У 1920–1930 рр., як зазначає Б. Г. Курц, «із країн Закордонного Сходу Китаю торкається найбільша кількість творів (27 %)»¹³⁸. Проте знайомство з цією літературою показує, що «ця продукція розподіляється нерівномірно, носить характер випадковості, не відповідає ні якістю, ні кількістю тієї зацікавленості, яка виникає в українського читача...»¹³⁹. Китайській революції було присвячено найбільшу кількість книжок, які мали мало спільного з наукою. За словами Б. Г. Курца, «коли розглянути її якість (роботи, присвячені революційним подіям в Китаї), то за більшістю її треба визнати слабе наукове значення, спішність опрацювання її та наявність у деяких авторів малої свідомості в китайських проблемах»¹⁴⁰. Тобто ці праці були насамперед спрямовані на розв'язання тогочасних ідеологічно-виховних завдань. Це такі публікації, як «Великі колоніальні революції. (Китай, Індія)»¹⁴¹,

¹³⁷ Курц Б. Г. Східна Європа та Азія: історія торгівлі в XVI – першій половині XX ст. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2014. – 632 с.

¹³⁸ Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924–1932 рр.: ІР НБУВ. – Ф. X. – Од. зб. 22886. – Арк. 146.

¹³⁹ Там само. – Арк. 131.

¹⁴⁰ Там само. – Арк. 88.

¹⁴¹ Великі колоніальні революції. (Китай, Індія). Підручник для комсомольського політнавчання. (Ідейний звіт комсом. активу). Вип. 2. – Х.(?). : Молодий Більшовик, 1931. – 66 с.

«Революційний Китай. Посібник для гуртків самоосвіти та агітаторів (АПВ Дніпропетровського Окружного Комітету КП(б)У)»¹⁴², «Китайська революція. На допомогу партнавіччанню»¹⁴³, «Сучасна боротьба за радвладу в Китаї»¹⁴⁴. У цих книжках «Китай» розуміють як важливу складову світової, комуністичної революції. Українською мовою навіть було видано працю Й. В. Сталіна «Революція в Китаї і помилки опозиції»¹⁴⁵.

Водночас із ними виходили також наукові та науково-популярні праці, проте багато з них були брошурної якості. Так, про тогочасний соціально-економічний та політичний стан Китаю йдеться у працях (за хронологією): Б. Аргонського «Пекінські “Бонапартисти” (Що відбувається в Китаї)»¹⁴⁶, Ю. Есбе «Громадянська війна у Китаї»¹⁴⁷, М. Коркішко «Китай»¹⁴⁸, В. Д. Віленського-Сибірякова «Сучасний Китай»¹⁴⁹ та «Сунь-Ят-Сен»¹⁵⁰, Б. Борисенка «Китай у боротьбі за визволення»¹⁵¹, А. Гуревич «Китайська революція та її особливості»¹⁵², Д. Мануїльського «Тихоокеанські суперечності

¹⁴² Револуционний Китай. Пособие для кружков самообразования и агитаторов (АПО Днепропетровского Окружного Комитета КП(б)У). – Дн. : Полиграфтрест, 1927. – 82 с.

¹⁴³ Китайська революція. На допомогу партнавіччанню // Журнал культпропу ЦК КП(б)У (Історія класової боротьби й робітничого руху). – Вип. 5. – Серія 5. – 1930/1931 навчальний рік. – К. : Пролетар, 1931. – 32 с.

¹⁴⁴ Сучасна боротьба за радвладу в Китаї. Підручник для комсомольського політнавчання. (Ідейний зліт комсом. активу). Вип. 3. – К. : Молодий Більшовик, 1931. – 64 с.

¹⁴⁵ Сталін Й. Революція в Китаї і помилки опозиції. – Х. : Пролетар, 1927. – 72 с.

¹⁴⁶ Аргонский Б. Пекинские «Бонапартисты» (Что происходит в Китае) // Библ. газеты «Звезда». – 1924. – № 7. – 16 с.

¹⁴⁷ Эсбе Ю. Гражданская война в Китае. – Х. : Червоний Шлях, 1924. – 61 с.

¹⁴⁸ Коркішко М. Китай / Библ. селянина за ред. М. Шзерського. – Х. : Державне видавництво України, 1925. – 27 с.

¹⁴⁹ Виленский В. Современный Китай / Страны и народы в эпоху мировой революции. – Х. : Пролетарий, 1925. – 110 с.

¹⁵⁰ Виленский-Сибиряков В. Сунь-Ят-Сен. – Х. : Пролетарий, 1925. – 46 с.

¹⁵¹ Борисенко Б. Китай у боротьбі за визволення. – Х. : Державне Видавництво України. Юнсектор, 1927. – 54 с.

¹⁵² Гуревич А. Китайська революція та її особливості. – Х. : Державне видавництво України, 1927. – 66 с.

та Китай»¹⁵³, Я. Ряппо «Китайська революція ті її рухові сили»¹⁵⁴, В. Броуна «Хвилі китайської революції»¹⁵⁵, П. О. Міфа «Наростання революційного руху в колоніях»¹⁵⁶, Г. Хаханьяна «Обличчя японського імперіалізму (і японської інтервенції в Китаї)»¹⁵⁷, І. Хаями «Нове революційне піднесення на Сході»¹⁵⁸, О. М. Гладстерна «Проблема Хінської східної залізниці»¹⁵⁹, М. Терент'єва «Радянський союз, імперіалізм та Китай (Захоплення КСЗ і розрив радянсько-китайських зносин)»¹⁶⁰, Л. Цукермана «Боротьба імперіалістичних держав у Хінах»¹⁶¹, М. Новицького «Китайська революція живе» та «У боротьбі за радянський Китай»¹⁶², С. І. Слепака «Китай. (Політ.-економ. нарис)»¹⁶³, К. Кириєнка «Китайська червона армія. (У боротьбі за владу рад)»¹⁶⁴, «Героїчна боротьба Червоного війська в Китаї»¹⁶⁵, «Китайські ради перемагають»¹⁶⁶ та збірник «Боротьба за єдиний

¹⁵³ Мануильский Д. Тихоокеанские противоречия и Китай. Доклад на расширенном пленуме Коминтерна. – Х. : Пролетарий, 1927. – 40 с.

¹⁵⁴ Ряппо Я. Китайська революція ті її рухові сили. – Х. : Пролетар, 1927. – 21 с.

¹⁵⁵ Броун В. Хвилі китайської революції. – Х. : Всеукр. ЦК МОПР'у, Пролетар, 1927. – 30 с.

¹⁵⁶ Миф П. Нарастание революционного движения в колониях. – Х. : Пролетарий, 1930. – 59, [2] с.

¹⁵⁷ Хаханьян Г. Лицо японского империализма (и японской интервенции в Китае). – Х., 1932. – 216 с.

¹⁵⁸ Хаяма І. Нове революційне піднесення на Сході. – Х. : Український Робітник, 1930. – 48 с.

¹⁵⁹ Гладстерн О. М. Проблема Хінської східної залізниці // Східний Світ. – 1930. – № 12. – С. 1–38.

¹⁶⁰ Терент'єв М. Радянський союз, імперіалізм та Китай (Захоплення КСЗ і розрив радянсько-китайських зносин). – Х., 1930.

¹⁶¹ Цукерман Л. Боротьба імперіалістичних держав у Хінах. – Х. : Пролетар, 1931. – 88 с.

¹⁶² Новицький М. Китайська революція живе. – Х. : Державне видавництво України, 1928. – 52 с.; Новицький М. У боротьбі за радянський Китай. – Х. : Пролетар, 1932. – 108 с.

¹⁶³ Слепак С. І. Китай. (Політ.-економ. нарис). – К. : Видавництво і книжкова фабрика Державного видавництва політичної літератури при РНК УРСР, 1939. – 72 с.

¹⁶⁴ Кириєнко К. Китайська червона армія. (У боротьбі за владу рад). – Х. : На Варті, 1931. – 114 с.

¹⁶⁵ Кириєнко К. Героїчна боротьба Червоного війська в Китаї. – Х.-Од. : Молодий Більшовик, 1932. – 60 с.

¹⁶⁶ Кириєнко К. Китайські ради перемагають. – Х. : Державне видавництво України, На Варті, 1932. – 128 с.

національний антияпонський фронт в Китаї»¹⁶⁷, І. Земляка «Що діється в Китаї»¹⁶⁸. В низці праць були показані міжнародні відносини Китаю з СРСР та імперіалістичними державами – Г. Н. Войтинський «Імперіалісти в Китаї»¹⁶⁹, В. Ігнатович і Л. Розов «На Далекому Сході»¹⁷⁰, М. Терент'єв «Радянський союз, імперіялізм та Китай»¹⁷¹, О. М. Гладстерна «Відносини Китаю з іноземними країнами в європейсько-американській науці міжнародного права»¹⁷². У працях М. Уханського «Селянство Китаю»¹⁷³ і В. Маграма «Як живе та бореться робітник Китаю»¹⁷⁴ досліджено соціальний стан Китаю в контексті революційного руху. З'являються й різні історії Китаю: Ю. Платонов «Китай у минулому і тепер»¹⁷⁵; А. Попов «Нариси історії Китаю»¹⁷⁶; О. О. Сухов «Далеко-Східний Велетень: Доповнення про стародавній та новий Китай»¹⁷⁷; І. С. Вугман «Книга та бібліотека в старому та новому Китаї»¹⁷⁸; розділ, присвячений Китаю XII – XIX ст. у підручнику Є. А. Штейнберга «Нова історія залежних і колоніальних країн.

¹⁶⁷ Боротьба за єдиний національний антияпонський фронт в Китаї. Збірник. – К. : Видавництво і книжна фабрика Державного видавництва політичної літератури при РНК УРСР, 1938. – 136 с.

¹⁶⁸ Земляк І. Що діється в Китаї // Неплатний додаток до газети «Червоноармієць». – Х., [без року].

¹⁶⁹ Войтинський Г. Н. Импералисты в Китае. – Х. : Пролетарий, 1924. – 27 с.

¹⁷⁰ Ігнатович В., Розов Л. На Далекому Сході. – Х. : Державне Видавництво України, 1930. – 124 с.

¹⁷¹ Терент'єв М. Радянський союз, імперіялізм та Китай (Захоплення КСЗ і розрив радянсько-китайських зносин). – Х. : Державне видавництво України, 1930. – 110 с.

¹⁷² Гладстерн О. М. Взаємовідносини Китаю з чужоземними державами в європейсько-американській науці міжнародного права // Східний світ. – 1927. – № 1. – С. 140–141.

¹⁷³ Уханський М. Селянство Китаю. – К. : Державне видавництво України, Пролетар, 1931. – 138 с.

¹⁷⁴ Маграм В. Як живе та бореться робітник Китаю / За інтернаціональне виховання. – Х. : Український робітник, 1931. – 102 с.

¹⁷⁵ Платонов Ю. Китай у минулому і тепер. – Х. : Книгоспілка, 1925. – 112 с.

¹⁷⁶ Попов А. Очерки истории Китая. – Х. : Пролетарий, 1925. – 55 с.

¹⁷⁷ Сухов О. Далеко-Східний Велетень: Доповнення про стародавній та новий Китай. – Х. : Державне видавництво України. Одесполіграф, 1928. – 118 с.

¹⁷⁸ Вугман І. С. Книга та бібліотека в старому та новому Китаї. – К. : [10 друк. Трансдруку ім. Леніна], 1928. – 14 с.

Ч. 1. Індія, Китай, Іран та Афганістан, Османська імперія»¹⁷⁹; І. І. Белякевич «З історії Китаю в період “Трьохцарства” і Західно-Цзінзької імперії. До питання про генезис китайського феодалізму»¹⁸⁰; праці Л. В. Симоновської «Виникнення і розвиток держави в стародавньому Китаї»¹⁸¹ та «Китай в епоху розквіту феодалізму (VII – VIII століття)»¹⁸². Проте цих історичних студій було недостатньо і, як справедливо зазначає Б. Г. Курц, «тепер нам треба було б дати українською мовою гарну історію Китаю за даними нових досліджень»¹⁸³. У праці Б. Розенблума «Нариси договірної права Китаю. Рівноправні і нерівноправні договори»¹⁸⁴ було розглянуто правовий аспект розвитку Китаю в період Нової історії. Проте продовжити свої дослідження він не зміг, бо був репресований у 1930-ті рр. за звинуваченнями, безпосередньо пов'язаними із дослідженнями Китаю. Можна погодитися з думкою Б. Г. Курца, що найсерйознішим недоліком праці Б. Розенблума є дотримання думки, що китайська цивілізація була замкненою до 1842 р. Як відомо, у цей період Китай мав доволі інтенсивні контакти із зовнішнім світом.

У 1934 р. в Харкові були надруковані «Розповіді про Китай» А. Смедлі та Емі Сяо (або Сяо Сань, 蕭三, 1896–1983)¹⁸⁵, китайського революціонера та письменника, учасника «Руху 4 травня», друга та

¹⁷⁹ Штейнберг Е. А. Новая история зависимых и колониальных стран. Ч. 1. Индия, Китай, Иран и Афганистан, Османская империя. – К. : Изд. Киевского гос. ун-та, 1939. – С. 88–151.

¹⁸⁰ Белякевич И. И. Из истории Китая в период «Троецарствия» и Западно-Цзиньской империи. К вопросу о генезисе китайского феодализма // Научные записки Одесского государственного педагогического института. – Одесса, 1940. – Т. III. – С. 125–156.

¹⁸¹ Симоновская Л. Возникновение и развитие государства в древнем Китае // Исторический журнал. – 1940. – № 7. – С. 71–83.

¹⁸² Симоновская Л. В. Китай в эпоху расцвета феодализма (VII – VIII века) // Исторический журнал. – 1941. – № 1. – С. 67–78.

¹⁸³ Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924–1932 рр.: ІР НБУВ. – Ф. X. – Од. зб. 22886. – Арк. 86.

¹⁸⁴ Розенблум Б. Очерки договорного права Китая. Равноправные и неравноправные договоры. – Х. : Издавництво НКЮ УСРР, 1928. – 100 с.

¹⁸⁵ Смедли А., Эми Сяо. Рассказы о Китае. Рассказы о Китае. – Х. : Украинский работник, 1934. – 285 с.

однокласника Мао Цзедуна. Переклад був здійснений І. Владимірським, М. Сенгалевиц¹⁸⁶ та В. Я. Стародубом. Це видання прорецензував Р. М. Бродський¹⁸⁷, який уже в повоєнні роки стане одним з небагатьох українських радянських китаєзнавців.

У 1934 р. в журналі «Червоний шлях»¹⁸⁸ було надруковане ще одне оповідання Емі Сяо – «На Сичуанському шляху» у перекладі М. Сенгалевиц. У 1936 р. у Харкові виходить «Китай. Літературний збірник»¹⁸⁹, до якого увійшли переклади творів тогочасних китайських літераторів – Ху Ланьчі, Мао Дунь, Шу Тін, Ван Чен, Чжан Тяньї, Емі Сяо, Юй Дафу, Сяо Цеті, Не Ганну, Ян Цзінін, Лоу Шиї, Тужу. На жаль, автор перекладу невідомий, а редактором видання був Емі Сяо. Отже, скоріше за все, видання «Розповіді про Китай» та «На Сичуанському шляху» – це перші переклади українською мовою китайської літератури, видані в Україні.

Сучасна українська дослідниця Ярина Цимбал знайшла в московських архівах відомості про те, що українська письменниця, журналістка і перекладачка Маргарита Яківна Сенгалевиц (1901–1975) на початку 1930-х рр. одружилася з Емі Сяо. На думку Я. Цимбал, вони познайомилися під час Другої конференції Міжнародного бюро революційної літератури, яка відбулася в Харкові в листопаді 1930 р.¹⁹⁰ Цей шлюб тривав до 1935 р., коли Емі Сяо одружився з Євою Зандберг, німецькою єврейкою лівих поглядів¹⁹¹. У московському архіві зберіглася

¹⁸⁶ Сенгалевиц, Маргарита Яківна (1901, Кам'янець-Подільський – 1975, Москва) – українська письменниця, журналістка, перекладач. Член Спілки письменників СРСР з 1934 року.

¹⁸⁷ Бродський Р. Рецензія на кн.: [Смедли А. и Эми Сяо. Рассказы о Китае. Рассказы о Китае. – Х.: Украинский работник, 1934. – 285 с.] // Залп. – 1934. – № 12. – С. 36–37.

¹⁸⁸ Емі Сяо. На Сичуанському шляху // Червоний шлях. – 1934. – № 5. – С. 99–110.

¹⁸⁹ Китай. Литературный сборник: Пер. с кит. под ред. Эми Сяо. – [Харьков]: Державне літературне видавництво, 1936. – 235 с.

¹⁹⁰ Цимбал Я. Артистка, пуристка і «радянська жінка» [Електронний ресурс] / Цимбал Я. // ЛітАкцент. – 16.03.2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://litakcent.com/2017/03/16/artystka-purystka-i-radjanska-zhinka/> (дата звернення 12.12.2017).

¹⁹¹ Це є новим фактом для біографії Емі Сяо, оскільки раніше вважалося, що він був одружений чотири рази. Зі своєю першою дружиною Тань Сюецзюнь (譚雪君) він одружився у своєму рідному місті у віці 18 років, але вона померла в 1922 р. в Чанша

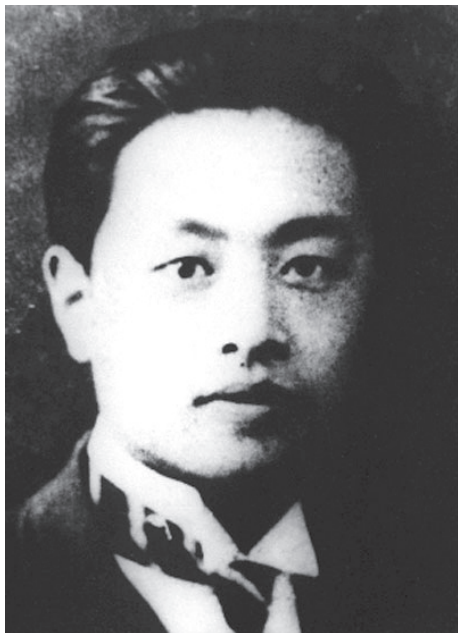

Рисунок 60 – Китайський поет
та революціонер Емі Сяо

півтора десятки листів від Емі Сяо до М. Сенгалевиц, написаних після 1955 р., відколи він із родиною повернувся до Китаю¹⁹².

Отже, українське радянське китаєзнавство 1920–1930-х рр. складалося з наукового напрямку та ідеологічного (брошурного), останній кількісно переважав. Навіть у несприятливих умовах ідеологічного тиску наукове китаєзнавство в Україні поступово розвивалося. Проте весь цей процес було перервано внаслідок політичних репресій та ухвалення наприкінці 1930-х рр. рішення про недоцільність існування сходознавчих установ в Україні. Після політичних репресій китаєзнавство в Україні існувало лише у програмах історичних факультетів

після смерті їхньої дочки. У віці 31 рік він одружився з 25-річною російською дівчиною на ім'я Васса (瓦萨) у Владивостоці, однак незабаром розлучився. З Евою Сендберг (叶华, 1911–2001) він одружився в 1935 р. в Радянському Союзі. З Гань Лу (甘露) Емі Сяо одружився у жовтні 1944 р. в Яньані та розлучився у вересні 1950 р.

¹⁹² Сенгалевиц Маргарита Яковлевна (1901–1975): РДАЛМ. – Ф. 2506.

Рисунок 61 – «Київ–Гарт».

У середньому ряду третя ліворуч Маргарита Сенгалевиц¹⁹³

в¹⁹³ курсі «Історія колоніальних та залежних країн»¹⁹⁴. При цьому деякі китаєзнавці переїхали з України до Москви і Ленінграда, де продовжили свою наукову діяльність. Саме так склалася доля Лариси Васиївни Симоновської (1902–1972), останнього представника харківської школи українського китаєзнавства. Л. В. Симоновська народилася в Харбіні у родині службовця. Після закінчення Харківського державного університету у 1928 р. навчалася в аспірантурі

¹⁹³ Цимбал Я. Артистка, пуристка і «радянська жінка» [Електронний ресурс] / Цимбал Я. // ЛітАкцент. – 16.03.2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://litakcent.com/2017/03/16/artystka-purystka-i-radjanska-zhinka/> (дата звернення 12.12.2017).

¹⁹⁴ Кочубей Ю. Востоковедение на Украине // Востоковедные центры в СССР: В 2 вып. / АН СССР, Ин-т востоковедения; [Отв. ред. А. П. Базиянц]. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1988. – С. 100; Були й переклади з російської мови: Нова історія колоніальних і залежних країн / Перекл. з рос. вид. під ред. С. Н. Ростовського, І. М. Рейснера, Г. С. Кара-Мурза та ін. Т. 1. – К.: Радянська школа, 1941. – 712 с.

Українського науково-дослідного інституту Близького Сходу, в якому було зроблено спробу ввести спеціалізацію з Китаю та викладання китайської мови¹⁹⁵. Л. В. Симоновська працює над темами «Селянський рух в Хунані» та «Сінхайська революція (1911–1912)». За рекомендацією Вченої ради Харківського державного університету Л. В. Симоновську було прийнято до аспірантури Інституту історії Академії наук СРСР, але й після цього вона продовжувала підтримувати зв'язки з університетом: в 1939–1940 рр. вона викладала курси «Історія колоніальних та залежних країн», з історії стародавнього Китаю – в межах загального курсу стародавньої історії, два спецкурси (з історії Китаю та «Пробудження Азі») й до того ж керувала спецсеминаром та організувала виставку з Тайпінського повстання 1851–1864 рр.¹⁹⁶. Надалі Л. В. Симоновська стала провідним в Радянському Союзі фахівцем з історії Давнього та Середньовічного Китаю¹⁹⁷. Л. В. Симоновська у великій дискусії щодо азійського способу виробництва підтримала позицію радянського китаєзнавця Л. І. Думана (1907–1979), що суспільство Давнього Китаю було рабовласницьким. Хоча ця позиція стала домінувати у радянському китаєзнавстві, проте це питання до сьогодні залишається дискусійним¹⁹⁸.

¹⁹⁵ Для здійснення цих планів був запрошений Стефанович, вихованець владивостоцької школи: Никифоров В. Н. Советские историки о проблемах Китая / АН СССР. Ин-т востоковедения. – М. : Наука, 1970. – С. 134.

¹⁹⁶ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х. : Видавництво Харківського державного університету, 1961. – С. 97–99; Милибанд С. Д. Библиографический словарь советских востоковедов / [АН СССР, Ин-т востоковедения, Ин-т науч. информации по обществ. наукам]. – М. : Наука, 1975. – С. 511.

¹⁹⁷ Симоновская Л. Возникновение и развитие государства в древнем Китае // Исторический журнал. – 1940. – № 7. – С. 71–83; Симоновская Л. В. Китай в эпоху расцвета феодализма (VII – VIII века) // Исторический журнал. – 1941. – № 1. – С. 67–78; Симоновская Л. В. Вопросы периодизации древней истории Китая // Вестник древней истории. – 1950. – № 1. – С. 37–47; Симоновская Л. В. Очерки истории Китая: Пособие для учителя / Л. В. Симоновская, Г. Б. Эренбург, М. Ф. Юрьев. – М. : Учпедгиз, 1956. – 424 с.; Симоновская Л. В. Великая крестьянская война в Китае. 1628–1645 гг. – М. : Учпедгиз, 1958. – 111 с.; Симоновская Л. В. Антифеодалная борьба китайских крестьян в XVII веке. – М. : Наука, 1966. – 342 с.

¹⁹⁸ Никифоров В. Н. Советские историки о проблемах Китая. – М. : Наука, 1970. – С. 257.

Рисунок 62 –
Л. В. Симоновська¹⁹⁹

2. Відродження вивчення Китаю в Радянській Україні (1950 – 1991)

Після завершення Другої світової війни поступово починає відроджуватися українське китаєзнавство, на розвиток якого в 1949–1965 рр. суттєво вплинув інтенсивний науково-освітній та культурний обмін між Радянською Україною та Китайською Народною Республікою²⁰⁰. Хоча радянське китаєзнавство в цей час, насамперед, було зосереджене в Москві та Ленінграді, однак певні досягнення у галузі вивчення Китаю мали й українські науковці та педагоги. Окремі періоди історії

¹⁹⁹ Никифоров В. Н. Советские историки о проблемах Китая. – М. : Наука, 1970. – С. 285.

²⁰⁰ Урусов В. Б. Українсько-китайське співробітництво у галузі культури та освіти // Україна-Китай. Информационно-аналитическое обозрение. – 2001. – № 1. – С. 54–56; Урусов В. Б. Науково-технічне співробітництво України та Китаю 1949–1959 рр. // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 114–118.

Китаю викладали у загальних курсах археології, історії первісного суспільства²⁰¹, нової та новітньої історії, етнографії. У Харківському державному університеті у 1950-х рр. доцент Б. А. Шрамко у межах курсу археології особливе місце приділяв Китаю, використовуючи деяку відповідну китайську літературу²⁰². Відкриття при Київському університеті факультету міжнародних відносин та кафедри історії та права країн Азії, Африки та Латинської Америки, створення відділу закордонного Сходу (пізніше – це Інститут соціальних та економічних проблем закордонних країн АН УРСР) надало імпульсу дослідженню також Китайської Народної Республіки²⁰³. Цікаво відзначити, що в Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка приділяли увагу вступу до вивчення Китаю – був спецкурс З. А. Енольського «Історія сходознавства в Росії: китаєзнавство, індологія, арабістика». В Харкові під науковим керівництвом українського сходознавця А. П. Ковалівського (1895–1969) було виконано певну кількість студентських та аспірантських праць з дослідження Китаю²⁰⁴. М. М. Кнороз, випускник Варшавського інституту сходознавства, у середині 1950-х рр. викладав китайську мову на історичному та філологічному факультетах Львівського університету. До цього М. М. Кнороз залучив І. Сайдаковську, яка з часом вступила до Східного факультету Ленінградського університету²⁰⁵. Розпочинаються дослідження соціально-економічного розвитку Китайської Народної

²⁰¹ Гольденберг В. А. История древнего Востока: Учебно-методическое пособие для студентов-заочников исторического факультета. – Х. : Издательство Харьковского университета, 1954. – 83 с.; Гольденберг В. А. История древнего мира : учеб.-метод. пособие для студентов-заочников ист. фак. – Х. : Издательство Харьковского университета, 1956. – 170 с.

²⁰² Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х. : Видавництво Харківського державного університету, 1961. – С. 101.

²⁰³ Кочубей Ю. Востоковедение на Украине // Востоковедные центры в СССР: В 2 вып. / АН СССР, Ин-т востоковедения; [Отв. ред. А. П. Базиянц]. – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1988. – С. 101.

²⁰⁴ Там само. – С. 101–102.

²⁰⁵ Полотнюк Я. Р. Сходознавство у Львівському університеті // Східний світ. – 1993. – № 2. – С. 129.

Республіки²⁰⁶. В 1956 р. було запроваджене поглиблене вивчення китайської мови у київській школі-інтернаті № 1²⁰⁷, де викладачами були І. К. Чирко, М. І. Литвиненко, Ф. С. Зінгер та Г. М. Минка. Крім того, в 1960–1980-х рр. китайську мову викладали майбутнім офіцерам у Київському вищому загальновійськовому командному двічі Червонопрапорному училищі ім. М. В. Фрунзе²⁰⁸ (начальник кафедри східних іноземних мов²⁰⁹ – Б. О. Пушкар'єв, заступник начальника кафедри В. В. Седнів, викладачі – В. О. Мясніков, С. О. Кічігін²¹⁰, В. В. Величко, А. С. Шанін²¹¹, В. Васильєв, Є. В. Ілініч, Б. Горбачов,

²⁰⁶ Дубинов П. Г. Аграрные преобразования в КНР // Научные труды Житомирского сельскохозяйственного института. Т. 4. – Житомир, 1957.

²⁰⁷ Нині – це Київська гімназія східних мов № 1.

²⁰⁸ Далі – КВЗКУ.

²⁰⁹ Викладали лише китайську мову.

²¹⁰ Кічігін Сергій Олександрович (нар. 14 грудня 1951 р., м. Горький), український бізнесмен, журналіст, головний редактор газети «2000». Викладав китайську мову у КВЗКУ, тривалий час працював військовим референтом-перекладачем з китайської мови. У 1983 р. у Київському державному університеті імені Тараса Шевченка захистив кандидатську дисертацію з історичних наук «Проблеми воєнно-політичного блокування Китаю з імперіалізмом (друга половина 70-х – початок 80-х років» (російською мовою). Певний час був головним редактором та видавцем Foreign Affairs Chronicles в Україні. Редагував журнал про кіно «Вавилон», друкував статті в газеті «Вечірній Київ» (псевдонім Тойма). Автор публіцистичних і пропагандистських книг.

²¹¹ Шанін Анатолій Степанович (нар. у 1949 р. у м. Великі Луки Псковської обл.). З 1983 р. викладав китайську мову на посаді старшого викладача у КВЗКУ. У 1987 р. захистив дисертацію і отримав ступінь кандидата історичних наук, а в 1989 р. – звання доцента. Випустив декілька навчальних посібників, за якими навчалися багато випусків курсантів. Після виходу на пенсію А. С. Шанін викладав китайську мову на посаді доцента в Київському педагогічному інституті іноземних мов (зараз – Київський національний лінгвістичний університет). У 1993 р. був направлений на стажування до Пекінського університету. З 1994 по 2003 рр. на запрошення Державного комітету із закордонних фахівців при Держраді КНР викладав російську мову у провідних університетах Китаю (Пекінський університет, Народний університет Китаю, Пекінський педагогічний університет, Пекінський університет іноземних мов, Нафтовий університет Китаю). Випустив три підручники для вузів Китаю. В цей же час став зніматися в кіно. З 2004 р. став професійним актором китайського кінематографа: Наши в Китае [Електронний ресурс] // Киевское высшее общевойсковое командное дважды Краснознамённое училище им. М. В. Фрунзе. – 14.01.2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kvoku.org/blog/archives/18308> (дата звернення 12.04.2016).

Б. Б. Віногородський²¹² та ін.) та у Київському суворовському військовому училищі (В. Васильєв, Є. В. Ілініч).

Рисунок 63 – І. К. Чирко²¹³

Патріарх українського китаєзнавства, видатний фундатор школи українського перекладу китайської літератури Іван Корнійович Чирко (1922–2004) народився у м. Носівка на Чернігівщині, закінчив школу військових перекладачів східних мов у Владивостоці в 1946 р. та Київський педагогічний інститут іноземних мов у 1959 р. Розпочав

²¹² Віногородський, Броніслав Броніславович (нар. у 1957 р. у п. Хурмулі, Комсомольського р-ну Хабаровського краю) – радянський та російський китаєзнавець, викладач, перекладач основоположних китайських текстів («Чжуан-цзи», «Дао де цзін», «Книга Змін»), письменник, громадський діяч.

²¹³ Чирко Іван Корнеевич [Електронний ресурс] // Киевское высшее общевойсковое командное дважды Краснознамённое училище имени М. В. Фрунзе. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kvoku.org/blog/archives/23283> (дата звернення 23.02.2015).

Рисунок 64 – І. К. Чирко²¹⁴

свою працю перекладачем у військово-дипломатичних місіях, у штабі розвідки 5-ї армії та у таборі китайських військовополонених з 1945 по 1952 р. І. К. Чирко здійснив велику організаційну роботу, пов'язану з викладанням китайської мови в Україні. Тогочасний міністр культури УРСР І. Білодід запропонував І. К. Чирку організувати в Києві школу-інтернат № 1 з поглибленим вивченням китайської мови, де він стає першим заступником директора з китайської мови. За спогадами І. К. Чирка, на той час не було ані книг, ані викладачів для розв'язання цього складного завдання, проте він знайшов Антоніну Михайлівну Соболю, батько якої був китайцем і яка жила у Китаї та Миколу Іларіоновича Литвиненка, випускника Харбінського політехнічного інституту, які переїхали до Києва. Утрюх вони почали складати підручники,

²¹⁴ Чирко Иван Корнеевич [Електронний ресурс] // Киевское высшее общевойсковое командное дважды Краснознамённое училище имени М. В. Фрунзе. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kvoku.org/blog/archives/23283> (дата звернення 23.02.2015).

працювати з дітьми, яких спочатку було лише 40. Через півроку до І. К. Чирка прийшли «важливі люди» й заявили, що він має скоротити штат на одну особу, і наполегливо порадили звільнити або «підозрювану в англійському шпигунстві» А. М. Соболя або «склочника» М. І. Литвиненка, який посмів вимагати належної йому за законом квартири. І. К. Чирко проявив себе як високоморальна людина й сам пішов зі школи, захистивши таким чином своїх колег²¹⁵. Надалі він викладав китайську мову у КВЗКУ (до 1976 р.) та у Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка, працював у видавництві «Молодь», був старшим викладачем китайської мови у Міністерстві закордонних справ та старшим науковим працівником Інституту українознавства²¹⁶. І. К. Чирку належить велика кількість перекладів китайської літератури (романи, повісті, оповідання, казки, прислів'я, приказок)²¹⁷

²¹⁵ Чирко Иван Корнеевич [Електронний ресурс] // Киевское высшее общевойсковое командное дважды Краснознамённое училище имени М. В. Фрунзе. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kvoku.org/blog/archives/23283> (дата звернення 23.02.2015).

²¹⁶ Тесленко І. Іван Чирко, «китаєць» із Чернігівщини [Електронний ресурс] / Тесленко І. // Україна Молода – 05.10.2004. – № 185. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/278/171/9944/> (дата звернення 13.06.2013).

²¹⁷ Діти нового Китаю: Оповідання кит. письм. / Пер. з кит. І. Чирка. – К. : Молодь, 1955. – 56 с.; У Юнь-До. Все для партії / Пер. з кит. І. Чирка. – К. : Молодь, 1956. – 207 с.; Чжан Цзін-Сянь. Я не боюся / Пер. з кит. Г. Бойка, І. Чирка; Іл.: Янь Ге-фань. – К. : Молодь, 1956. – 20 с.; Лу Сін. Рідний край: Оповідання / Пер. з кит. І. Чирка; Іл. Л. Худяк. – К. : Дитвидав УРСР, 1957. – 47 с.; Ся Янь. Випробування: П'єса на 5 д., 6 карт. / Пер. з кит. І. Чирка, Г. Тітельмана. – К. : Держлітвидав УРСР, 1957. – 125 с.; Чжу Бай. Веселий день: Оповідання / Пер. з кит. І. Чирка; Іл. Лін Дін. – К. : Молодь, 1957. – 20 с.; Дідусь – кам'яна голова: Кит. нар. казки / Пер. з кит. І. Чирко; Мал. М. Кочергіна. – К. : Державне видавництво дитячої літератури УРСР, 1958. – 72 с.; Лу Сін. Справжня історія А-К'ю. Повість / Пер. з кит. І. Чирко. – К. : Молодь, 1958. – 137 с.; Сяо Юй. Щастя: Оповідання / Пер. з кит. І. Чирка; Іл. О. Губарев // Україна. – 1958. – № 22. – С. 19–22; Чарівний пензлик: Кит. нар. казка / Оброб. Лі Чжі-чжуна; Пер. з кит. І. Чирко; Іл. Р. Решетов. – К. : Державне видавництво дитячої літератури УРСР, 1958. – 19 с.; Військова карта: Оповідання кит. письм. / Пер. з кит. І. Чирко; Іл. О. Львова. – К. : Держ. вид-во дит. літ-ри УРСР, 1959. – 63 с.; Гао Юй-Бао. Я хочу вчитись: Повість / Пер. з кит. І. Чирко. – К. : Держ. вид-во дит. літ-ри УРСР, 1959. – 243 с.; Лі Ке, Лі Вей-хань. Підземна війна: Роман / Пер. з кит. І. Чирка, М. Литвиненка. – К. : Радянський письменник, 1959. – 252 с.; Мао Дунь. Веселка: Роман / Пер. з кит. І. Чирка. – К. : Державне видавництво дитячої літератури УРСР. – 1959. – 246 с.; Мао Цзе-дун. [Поезії] / [Передм., пер. з кит. М. Бажана; Приміт. І. Чирка] //

та критичних робіт²¹⁸, завдяки яким українці знайомилися з культурою давнього та сучасного Китаю. До того ж він товаришував із видатним вченим-літературознавцем Ге Баоцюанем (戈宝权, 1913–2000), який перекладав твори Т. Г. Шевченка китайською мовою.

Значний внесок у викладання китайської мови в Україні зробив Микола Іларіонович Литвиненко, випускник Харбінського політехнічного інституту, блискучий знавець китайської мови²¹⁹. Він багато років пропрацював у київській школі-інтернаті № 1, а підготовлені ним

Всесвіт. – 1959. – № 8. – С. 21–29; Мао Цзе-Дун. Поезії / Пер. з кит. М. Бажана. – К. : Державне видавництво дитячої літератури УРСР, 1959. – 70 с.; Фин Цзін-жу. На верблюдах зріс: [Оповідання] / Пер. з кит. І. Чирко // Барвінок. – 1959. – № 10. – С. 14–17; Хо Мяо. Смуглявочка: Повість / Пер. з кит. І. Чирка; Іл. О. Львов. – К. : Молодь, 1960. – 60 с.; Цзі Хун. Маленький Мей: Оповідання / Пер. з кит. І. Чирка; Іл. І. Чарська. – К. : Держ. вид-во дит. літ-ри УРСР, 1960. – 13 с.; Ду Пен-Чен. У мирні дні: Повість / Пер. з кит. І. Чирко. – К. : Молодь, 1961. – 163 с.; Куди зникли фініки: Казки кит. письменників. Пер. з кит. І. Чирка; Мал. М. Кочергіна. – К. : Дитвидав УРСР, 1961. – 32 с.; Лу Сінь. Вибрані твори / Пер. з кит. І. Чирко. – К. : Державне видавництво дитячої літератури УРСР, 1961. – 310 с.; Чжоу Лібо. Незвичайна весна. Роман / Пер. з кит. І. Чирко та ін. – К., 1962; Лао Ше. Серп місяця: Новели / Упоряд. і авт. вступ. Слова Б. Рифтін; Пер. з кит. І. Чирко. – К. : Дніпро, 1974. – 304 с.; Ба Цзінь. Сім'я: Роман / Пер. з кит. І. Чирко. – К.; Дніпро, 1976. – 318 с.; Дідусь – кам'яна голова: Китайські народні казки / Пер. з кит. І. Чирко; Мал. Є. Звездова. – К. : Веселка, 1976. – 24 с.; Лао Ше. Сян-цзи Верблюд: Роман, оповід. / Пер. з кит. І. Чирко. – К. : Молодь, 1978. – 240 с.; Пу Сун-Лін. Ченці-чудотворці: Новели / Пер. з кит. І. Чирко. – К. : Дніпро, 1980. – 381 с.; Лу Сінь. Твори / Пер. з кит. І. Чирко; Передм. В. Сорокіна. – 2-е вид., переробл. – К. : Дніпро, 1981. – 271 с.; Нефритова Гуаньїн: Новели та оповідки доби Сун / Передм., комент., упоряд. Б. Рифтіна, Пер. з кит. І. Чирко. – К. : Дніпро, 1983. – 347 с.; Китайські прислів'я та приказки / Упоряд. та передм. В. Мясникова; Пер. з кит. І. Чирко; Худож. В. Кузьменко. – К. : Дніпро, 1984. – 117 с.; Лао Ше. День народження Сяопо: Повість-казка для мол. шк. віку / Пер. з кит. І. Чирко; Передм. М. Спешнева; Мал. О. Михайлової-Родіної. – К. : Веселка, 1984. – 184 с.; Мао Дунь. Іржа: Роман, оповідання / Пер. з кит. І. Чирко; Передм. Д. Воскресенського. – К. : Дніпро, 1985. – 317 с.; Лю Цін. Історія початку: Роман / Пер. з кит. І. Чирко; Післямова В. Сорокіна. – К. : Дніпро, 1988. – 511 с.; Мао Дунь. Веселка: Роман / Пер. з кит. І. Чирка. – К. : Молодь, 1988. – 232 с.; Гу Хуа. Подружжя вірність: Повість / 3 кит. пер. І. Чирко // Всесвіт. – 1989. – № 10. – С. 12–55, 97–106; Китайські народні казки / Упоряд., вступ, слово і переказ з кит. І. Чирко. – К. : Веселка, 1991. – 159 с.

²¹⁸ Кічігін С., Чирко І. Трагедія і фарс китайського театру // Всесвіт. – 1982. – № 4. – С. 158–167; Чирко І. Великий мур не на заваді // Всесвіт. – 1988. – № 6. – С. 129–130; Чирко І. Нові обрії // Всесвіт. – 1986. – № 2. – С. 169.

²¹⁹ Кротова М. В. Востоковеды-переводчики на КВЖД // Восток (Oriens). – 2017. – № 2. – С. 82.

навчальні матеріали для старших класів та видані у 1972 р., тривалий час використовували у школах з поглибленим вивченням китайської мови. М. І. Литвиненко дуже вдало підбирав лексико-граматичний матеріал для успішного оволодіння основами китайської граматики²²⁰. Разом з І. К. Чирком він перекладав китайську літературу²²¹. Взагалі в радянській повоєнний період українською мовою були перекладені китайські художні твори різних жанрів, правда, інколи це були непрямі переклади – з англійської або російської мови. За даними Книжкової палати України лише з 1949 по 1959 р. було видано 54 найменування китайської літератури загальним накладом 2 млн. 9 тис. 500 прим.²²². Окрім І. К. Чирка, у 1960–1980-ті рр. над перекладами українською мовою китайських літературних творів працювали такі українські письменники, поети і перекладачі, як М. Бажан, В. Величко, М. Воробйов, І. Гречанівський, Я. Лисевич, Ю. Мартинич, С. Моденов, А. Первомайський, М. Сич, М. Сидоренко, М. Сингаївський, К. Скрипченко, П. Тичина, Г. Турков, І. Чуйко та ін.²²³

У повоєнний період поновлюються й наукові дослідження Китаю, хоча вони більшою мірою були підпорядковані ідеологічним завданням. До фахівців, які вели такі дослідження, насамперед належить Роман Михайлович Бродський (1907–1992). Він займався історією міжнародних відносин на Далекому Сході та розвитком Китаю наприкінці XIX – на початку XX ст. Р. М. Бродський, уродженець м. Миколаїв, у 1938 р. закінчив китайське відділення Ленінградського східного інституту ім. А. С. Єнукідзе, а в 1941 р. – аспірантуру Ленінградського державного університету, проте його наукова та педагогічна робота

²²⁰ Чжен В. Китайська мова в Україні – п'ятдесят років // Україна – Китай. – 2014. – № 1 (6). – С. 78.

²²¹ Лі Ке, Лі Вей-хань. Підземна війна: Роман / Пер. з кит. І. Чирка, М. Литвиненка. – К. : Радянський письменник, 1959. – 252 с.

²²² Урусов В. Б. Українсько-китайське співробітництво у галузі культури та освіти // Україна – Китай. – 2001. – № 1. – С. 54–56.

²²³ Докладно див.: Китайська література в українських перекладах // Китай. Корея. Японія: Бібліографічний покажчик / Упорядники І. П. Бондаренко, Д. В. Близнюк, А. В. Брожичек та ін. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – С. 79–97.

Рисунок 65 – Р. М. Бродський

розпочалася вже після завершення Другої світової війни у Львівському державному університеті ім. Івана Франка (з 1945 р.). Він захистив кандидатську дисертацію з історичних наук у «21 вимога Японії до Китаю у 1915 р.» у 1947 р.²²⁴ та докторську дисертацію з історичних наук «Експансія США в Північно-Східному Китаї і російському Далекому Сході в період довоєнного імперіалізму, 1898–1914 рр.» у 1965 р.²²⁵. Головним чином Р. М. Бродський вивчав зовнішню політику США стосовно Китаю, російсько-американські відносини в Китаї під час повстання іхетуанів та Сінхайської революції, революційного руху в Китаї у першій чверті XX ст., історії китайсько-японські

²²⁴ Бродский Р. М. 21 требование Японии к Китаю в 1915 г.: Тезисы дис. на соиск. учен. степени канд. ист. наук / Ленингр. гос. ун-т. – [Л.] : [Ленинградский государственный университет], 1947. – 2 с.

²²⁵ Бродский Р. М. Экспансия США в Северо-Восточном Китае и на русском Дальнем Востоке в период довоенного империализма, 1898-1914 гг.: Автореферат дис. на соискание учен. степени доктора ист. наук / Ин-т народов Азии АН СССР. – М. : [б. и.], 1964. – 32 с.

Рисунок 66 – На занятті Р. М. Бродського²²⁶

Рисунок 67 – Р. М. Бродський (четвертий ліворуч) та І. І. Білякевич (п'ятий ліворуч) на засіданні Вченої ради історичного факультету. 1950-ті рр.²²⁷

²²⁶ Макарчук С. Історичний факультет Львівського університету у 1951–1956 роках // Вісник Львівського університету. Серія історична. Збірник наукових праць. Вип. 50. – Л. : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. – С. 327.

²²⁷ Там само. – С. 326.

відносили у першій половині ХХ ст.²²⁸. Ці праці являють собою типовий приклад радянської історичної літератури, яку було створено в рамках марксистсько-ленінської ідеології. Крім наукових праць, Р. М. Бродський спільно з З. А. Енольським в 1979 р. видав навчальний посібник для студентів університетів та педагогічних інститутів «Нова історія країн Азії та Африки (1870–1918)», де був, серед іншого, викладений матеріал, який стосувався Китаю²²⁹. Також у Львівському державному університеті працював вже відомий нам по 1920–1940-х рр. сходознавець та історик І. І. Білякевич, який в цей період був ректором (1944–1948), деканом історичного факультету (1950–1952), завідувачем кафедри історії нового часу (1948–1961), доцентом (1961–1978) та в своїх працях торкався Китаю²³⁰.

Яскравим представником відродженого українського радянського китаєзнавства був Борис Васильович Ветров (1932–1973). Він народився у м. Харків в родині службовця, у 1955 р. закінчив Харківський державний університет, а у 1959 р. був прийнятий до аспірантури з темою «Історія громадського руху у 1919–1921 роках» й у 1964 р. успішно захистив кандидатську дисертацію з історичних наук «Громадський рух в Шанхаї в 1917 – першій половині

²²⁸ Бродський Р. М. Перший етап китайської новодемократичної революції (1917–1927 рр.). – Льв. : Видавництво Львівського університету, 1959. – 116 с.; Бродский Р. М. Об особенностях колониальной политики американского империализма в Китае накануне и в период Синьхайской революции // Против фальсификации истории колониализма: [Сборник статей] / [Ред. коллегия: ... К. М. Попов (отв. ред.) и др.]; Акад. наук СССР. Ин-т народов Азии. – М. : Издательство восточной литературы, 1962. – С. 28–63.; Бродский Р. М. Американская экспансия в Северо-Восточном Китае 1898 – 1905. – Льв. : Издательство Львовского университета, 1965. – 168 с.; Бродский Р. М. Дальневосточная политика США накануне первой мировой войны / АН СССР. Львовский гос. ун-т им. Ивана Франко. – М. : Наука, 1968. – 244 с.

²²⁹ Бродський Р. М., Енольський З. А. Нова історія країн Азії та Африки. Період домонополістичного капіталізму (1642–1870): Навч. посібник для студ. ун-тів і пед. ін-тів. – К. : Вища школа, 1979. – 285 с.

²³⁰ Белякевич И. И. Отношение Лиги наций и США к нападению Японии на Китай и оккупации Маньчжурии в 1931 году. Из истории начального этапа мюнхенской политики сговора империалистических держав против СССР // Наукові записки Львівського державного університету ім. І. Я. Франка. Серія історична. Т. 17. Вип. 4. Львів : Видавництво Львівського державного університету ім. І. Франка, 1949.

1920 р.»²³¹. Б. В. Ветров впродовж 1955–1971 рр. викладав у різних вишах Харкова, а з 1971 по 1973 р. був науковим співробітником Інституту сходознавства АН СРСР. Вже на самому початку своєї наукової роботи він дослідив фонди двох наукових бібліотек Харкова й дійшов висновку про наявність невеликої кількості цінної літератури про Китай у цих фондах²³². Б. В. Ветров займався різними проблемами нової та новітньої історії Китаю: робітничий рух²³³, «Рух 4 травня»²³⁴, поширення марксизму-ленінізму в Китаї²³⁵, соціально-економічний розвиток Китаю²³⁶, розвиток світогляду революціонера та політичного діяча Сунь Ятсена²³⁷, суспільно-політичний рух та соціальна структура в Китаї²³⁸.

²³¹ Ветров Б. В. Общественное движение в Шанхае в 1917 – первой половине 1920 гг.: Автореферат дис. на соискание ученой степени кандидата исторических наук / АН УССР. Секция общественных наук. – К. : [б. и.], 1964. – 21 с.

²³² Ветров Б. В. Рідкісні видання про Китай // Соціалістична Харківщина. – 1950. – 21 грудня.

²³³ Ветров Б. В. Положение рабочего класса и начало пролетарского движения в Шанхае (1919–1921 гг.) // Научные доклады высшей школы: (Ист. науки). – 1959. – № 4. – С. 137–154.

²³⁴ Ветров Б. В. «Рух 4 травня» 1919 р. в Шанхаї // Учені записки Харківського державного університету ім. О. М. Горького. Т. 117. – Х. : Видавництво Харківського державного університету ім. О. М. Горького, 1961. – С. 24–54.

²³⁵ Ветров Б. В. Начало распространения марксизма-ленинизма в Шанхае (1917–1920) // Учені записки Харківського державного університету ім. О. М. Горького. Т. 128. – Х. : Видавництво Харківського державного університету ім. О. М. Горького, 1962. – С. 18–28.

²³⁶ Ветров Б. В. К вопросу о характере, аграрных отношений в Китае (проблема традиции и современность) // Деревня современного Востока: основные пути эволюции: (Материалы к конф. в Ин-те востоковедения АН СССР. 3-4 мая 1973 г.) / АН СССР. Ин-т востоковедения. Ист. и экон. секции учен. совета. – М. : Наука, 1973. – С. 49–55; Ветров Б. В. О некоторых методологических аспектах изучения социально-экономического строя традиционного Китая // Четвертая научная конференция «Общество и государство в Китае». Тезисы и доклады. Ч. 1. – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1973. – С. 35–43.

²³⁷ Ветров Б. В. Развитие революционного мировоззрения Сунь Ят-сена в 1917–1922 гг. // Учені записки Харківського державного університету ім. О. М. Горького. Т. 143. – Х. : Видавництво Харківського державного університету ім. О. М. Горького, 1962. – С. 24–54.

²³⁸ Ветров Б. В. Економічне становище Шанхая та революціонізація національної буржуазії в 1914–1921 рр. // Учені записки Харківського державного університету ім. О. М. Горького. Т. 124. – Х. : Видавництво Харківського державного університету

Крім суто китаєзнавчих досліджень, Б. В. Ветров робив і ширший аналіз традиційних соціальних структур у країнах Сходу²³⁹. Вчений володів китайською мовою, що, безумовно, позитивно вплинуло на науковий рівень його праць. Завдяки власним перекладам китайських джерел, він залучав до своїх досліджень важливі історичні документи – наприклад, він зробив переклад російською мовою спогадів видатної представниці «Руху 4 травня» Ден Інчао, дружини Чжоу Енлая²⁴⁰. Б. В. Ветров дуже рано пішов з життя, проте зробив значний внесок у розвиток китаєзнавства в Україні. Загалом було видано приблизно 20 його праць.

У 1959 р. Леонід Овдійович Лещенко, випускник факультету міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, видає монографію «Провал американської політики ізоляції Китаю»²⁴¹ та захищає її текст як кандидатську дисертацію з історії. Проте саме в цей час велика дружба між СРСР та КНР змінюється на велике протистояння – надалі займатися вивченням Китаю молодому науковцю не дозволили. До китаєзнавства Л. О. Лещенко повернеться лише у період незалежної України. Ще один випускник того ж факультету, Василь Іванович Волковинський, у 1959 р. видає книгу «Китайська Народна Республіка – велика держава світу»²⁴², а в наступному році два дослідження – «З історії радянсько-китайських

ім. О. М. Горького, 1962. – С. 111–121; Ветров Б. В. О проблемах социальной структуры китайского рабочего класса в современный период // Проблемы изучения положения рабочего класса в Китае: Тезисы и материалы к науч. конф.: Ч. 1 / АН СССР. Ин-т междунар. рабочего [движения]. – Москва : [Б. и.], 1972. – С. 56–74.

²³⁹ Ветров Б. В. Традиционные структуры и средние слои в странах Востока // Средние (городские) слои в развивающихся странах Азии и Африки: (Материалы к симпозиуму в Ин-те востоковедения АН СССР. 27–28 июня 1972 г.) / АН СССР. Ин-т востоковедения. Ист. и экон. секция Учен. совета. – Ч. 2. – М. : Институт востоковедения, 1972. – С. 35–43.

²⁴⁰ Ветров Б. В. «Рух 4 травня» 1919 р. в Шанхаї // Учені записки Харківського державного університету ім. О. М. Горького. Т. 117. – Х. : Видавництво Харківського державного університету ім. О. М. Горького, 1961. – С. 24–54.

²⁴¹ Лещенко Л. О. Провал американської політики ізоляції Китаю / Акад. наук Укр. РСР, Ін-т історії. – К. : Видавництво Академії наук УРСР, 1959. – 137 с.

²⁴² Волковинський В. І. Китайська Народна Республіка – велика держава світу. – К. : Видавництво Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, 1959. – 40 с.

Рисунок 68 –
В. І. Волковинський²⁴³

відносин 1917–1924 рр.»²⁴⁴ та «Встановлення дипломатичних відносин СРСР з Китаєм (1917–1924 рр.)»²⁴⁵. В. І. Волковинський у 1962 р. захистив кандидатську дисертацію з історії на тему «Радянсько-китайські відносини і антирадянські підступи міжнародної імперіалістичної реакції в Китаї (1917–1929 рр.)»²⁴⁶.

²⁴³ Волковинський Василь Іванович [Електронний ресурс] // Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка – Режим доступу до ресурсу: <http://eu.univ.kiev.ua/departments/novoyi-ta-novitn%60oyi-istoriyi-/volkovyns%60kyu-vasyl%60-ivanovych/> (дата звернення 07.07.2018).

²⁴⁴ Волковинський В. І. З історії радянсько-китайських відносин 1917–1924 рр. / М-во вищої і серед. спец. освіти УРСР, Київський ордена Леніна держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Видавництво Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, 1960. – 48 с.

²⁴⁵ Волковинський В. І. Встановлення дипломатичних відносин СРСР з Китаєм (1917–1924 рр.). – К. : Видавництво Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, 1960. – 115 с.

²⁴⁶ Волковинский В. И. Советско-китайские отношения и антисоветские происки международной империалистической реакции в Китае (1917–1929 гг.): дисс. канд. ист. наук. – К. : Издательство Киевского государственного университета им. Т. Г. Шевченко, 1961. – 528 с.

Значний внесок у розвиток українського радянського китаєзнавства в 1970–1980-х рр. зробив В. В. Седнев, випускник 1972 р. Військового інституту іноземних мов за спеціальністю «перекладач-референт китайської та англійської мов». Як вже було зазначено вище, він був заступником начальника кафедри східних мов та викладачем китайської мови у KBЗКУ. В 1981 р. В. В. Седнев захистив кандидатську дисертацію з історичних наук²⁴⁷ та розпочав працювати на кафедрі історії і права країн Азії, Африки та Латинської Америки Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (з 1983 р. – доцент цієї ж кафедри). Йому належить велика кількість праць, присвячених дослідженню суспільно-політичного розвитку та зовнішньої політики КНР Китаю²⁴⁸. Крім того, В. В. Седнев є співавтором низки навчальних посібників з китайської мови та країнознавства²⁴⁹. Ще один випускник

²⁴⁷ Седнев В. В. Политика Китайской Народной Республики в Юго-Восточной Азии в 70-е годы: диссертация ... кандидата исторических наук: 07.00.05. – К. : Издательство Киевского государственного университета им. Т. Г. Шевченко, 1981. – 199 с.

²⁴⁸ Седнев В. В. Боротьба СРСР за колективну безпеку в Азії; і підступи маоїстів // Український історичний журнал. – 1975. – № 12. – С. – С. 94–101; Седнев В. В. Деякі особливості політики Китаю в Південно-Східній Азії на сучасному етапі // Вісник Київського державного університету. Серія «Міжнародні відносини та міжнародне право». – К. : Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, 1979. – С. 64–75; Седнев В. В. Агрессивный курс Пекина – угроза миру и безопасности народов. – К. : Товариство «Знання» УРСР, 1980. – 48 с.; Седнев В. В., Пасько А. В. Азиатская стратегия Пекина. Препринт научного доклада // Внешняя политика некоторых стран Азии: тенденции и направления. – К. : Институт экономики АН УССР, 1980. – 51 с. – С. 36–50; Седнев В. В. «Пекінська карта» у грі. – К. : Політвидав України, 1981. – 189 с.; Седнев В. В. Лю Шаоці // Українська радянська енциклопедія: [в 12-ти т.] / гол. ред. М. П. Бажан; редкол.: О. К. Антонов та ін. – 2-ге вид. – Т. 6: Куликів – Мікроклімат. – К. : Головна редакція УРЕ, 1981. – С. 208; Седнев В. В. Економічні експерименти Пекіну // Всесвіт. – 1982. – № 8. – С. 165–171; Седнев В. В. Кому улыбается Будда? Научно-художественная книга. – К. : Молодь, 1986. – 296, [2] с.; Седнев В. В. Китай: молодь і проблеми // Дніпро. – 1987. – № 10; Седнев В. В. КНР і проблема ядерного розоруження // Новое в развитии китаеведения. – М. : Наука, 1988. – С. 114–123; Седнев В. В. КНР та проблема урегулювання близькосхідної кризи // Міжнародна солідарність з народами арабських країн за справедливий мир на Близькому Сході. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 84–89; Седнев В. В. СРСР – КНР: взаємне тяжіння. – К. : Товариство «Знання» УРСР, 1990. – 48 с.

²⁴⁹ Седнев В. В., Горбачев Б. Н. Знакомство с прессой на китайском языке. Учебное пособие. – К. : Издательство Киевского ВКУ, 1974; Седнев В. В. Реакционная

Військового інституту іноземних мов та викладач китайської мови в КВЗКУ, В. В. Величко, у 1980-х рр. розпочав вивчати соціально-економічний розвиток КНР²⁵⁰. Також наприкінці 1980-х рр. розпочинає свої китаєзнавчі студії С. О. Нікішенко, випускник історичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка²⁵¹, але головні його наукові праці будуть написані вже за часів незалежної України. В 1957 р. вийшла невеличка спільна монографія київських філософів В. І. Шинкарука та В. С. Дмитриченка «Розвиток філософської думки в Стародавньому Китаї»²⁵². Також результати дослідження

суцність маоїзму. Курс лекцій. – К. : Издательство Киевского ВОКУ, 1975; Седнев В. В. Учебно-методическая разработка по курсу истории, географии, государственно-политического устройства КНР. Часть I. – К. : Издательство Киевского ВОКУ, 1976; Седнев В. В., Величко В. В. Учебно-методическая разработка по курсу истории, географии, государственно-политического устройства КНР. Часть II. – К. : Издательство Киевского ВОКУ, 1985.

²⁵⁰ Величко В. В. Экономические рычаги повышения конечных результатов хозяйственной деятельности: диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.01. – М. : АОН при ЦК КПСС, 1982. – 176 с.; Величко В. В. Политика «третьей линии» и ее влияние на социально-экономическое развитие КНР / Инф. бюлл. Института Дальнего Востока / отв. ред. А. П. Морозов. – М.: Институт Дальнего Востока, 1988. – 131 с.; Величко В. В. Економічна реформа в КНР: досвід, основні результати та перспективи // Економіка України. – 1988. – № 10; Величко В. В. 40 років КНР: політика реформ і відкритості // Політична думка. – 1989. – № 9; Величко В. В. Економічне районування у теорії та практиці господарювання у Китаї // Економіка України. – 1989. – № 8; Величко В. В. Особенности экономического районирования в Китае // Новое в изучении Китая. Вып. 2 / Отв. ред. Титаренко М. Т. – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990; Величко В. В. Развитие территориального планирования опыт 80-х годов // Современный Китай политика, экономика, культура. Вып. 3. – М., 1990; Величко В. В. Реформа экономической работы в НОАК // Тыл вооруженных сил. – 1990. – № 7.

²⁵¹ Нікішенко С. А. Концепция «одно государство – два строя» в политике КНР // Актуальные проблемы китаеведения. Тезисы выступлений на республиканской конференции китаеведения. – К. : Украинское отделение Всесоюзной ассоциации китаеведов АН СССР, 1988. – С. 43–46; Нікішенко С. А. Молодежь Китая сегодня // Контрасты: Науч.-публицист. и худож.-докум. сб. / Сост. В. В. Седнев. – К. : Молодь, 1989. – С. 37–43.

²⁵² Дмитриченко В. С., Шинкарук В. І. Розвиток філософської думки в стародавньому Китаї. – К. : Видавництво Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, 1958. – 64 с.

**Рисунок 69 – В. В. Седнев.
Фото 1980-х рр.**

Китаю друкували у збірниках, присвячених країнам Азії²⁵³. Важливим джерелом для розвитку класичного китаєзнавства у формі синології є предмети китайського мистецтва, які в Радянській Україні, насамперед, зберігались у Державному історичному музеї²⁵⁴ та в окремих обласних музеях. Проте через відсутність відповідних фахівців-китаєзнавців робота з цими фондами була мінімальною²⁵⁵. Впродовж

²⁵³ Країни Сходу. Історія та сучасність. Збірник статей. – К. : Наукова думка, 1974. – 206 с.

²⁵⁴ Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х. : Видавництво Харківського державного університету, 1961. – С. 116.

²⁵⁵ Див. наприклад: Київський державний музей західного і східного мистецтва, Відділ східного мистецтва. Китайський живопис: каталог / [упоряд, авт. вступ. ст. О. Крижицький; відп. ред. В. Овчинніков]. – К. : Мистецтво, 1965. – 120, [1] с.; Сумський художественний музей. Путеводитель. – Х. : Прапор, 1988. – С. 135–138.

1950–1980-х рр. в українському радянському китаєзнавстві поруч з науковими дослідженнями²⁵⁶ продовжували існувати суто ідеологічний²⁵⁷ та науково-популярний напрямки²⁵⁸.

Важливим інституційним кроком у розвитку китаєзнавства в Радянській Україні стало створення у 1986 р. Українського відділення Всесоюзної асоціації китаєзнавців²⁵⁹ при Відділенні літератури, мови та мистецтвознавства АН УРСР, яке розташовувалося в Інституті мовознавства імені О. О. Потебні. До складу УВ ВАКИТ увійшли всі провідні українські китаєзнавці (Р. М. Бродський, В. В. Величко,

²⁵⁶ Петровська Н. А. Економічні проблеми сучасного Китаю. – К. : Товариство «Знання» УРСР, 1991. – 47 с.

²⁵⁷ Масленников В. Демократичні перетворення в Китайській народній республіці: Стеногр. публ. лекції. – К. : Товариство для поширення політичних і наукових знань УРСР, 1951. – 32 с.; Масленников В. Демократичні перетворення в Народній республіці Китаю // Комуніст України. – 1950. – № 5. – С. 44–59; Тессельман І. Економічні і політичні успіхи Китайської народної республіки. – К. : Видавництво Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, 1952. – 48 с.; Дятленко Н. Великий празник китайского народа (К 5-летию КНР) // Коммунист Украины. – 1954. – № 9. – С. 57–68; Дятленко Н. Китайский народ идет по ленинско-сталинскому пути // Коммунист Украины. – 1953. – № 3. – С. 58–80; Кизя Л. Є. В новому Китаї. – К. : Товариство для поширення політичних і наукових знань УРСР, 1955. – 36 с.; Кизя Л. Месяц в новом Китае // Советская Украина. – 1955. – № 1; Кизя Л. Є. Нове в стародавньому Китаї. Подорожні замітки. – К. : Молодь, 1956. – 136 с.; Коростаренко М. К. Китай – наш великий друг и союзник. – К. : Издательство Киевского государственного университета им. Т. Г. Шевченко, 1955. – 96 с.; Коростаренко М. Нерушимая дружба советского и китайского народа // Коммунист Украины. – 1955. – № 2; Полторацкий В. В. В народном Китае. Путевые заметки // Советская Украина. – 1955. – № 7; Слободянюк И. Н. В великом Китае. – К. : Издательство Киевского государственного университета им. Т. Г. Шевченко, 1957. – 140 с.; Пискунов Г. А., Яковлев Б. В. Железные дороги Народного Китая: (В помощь лекторам и докладчикам) / О-во по распространению полит. и науч. знаний Укр. ССР. Дом техники Юго-Зап. ж. д. – К. : [б. и.], 1960. – 54 с.; Шмиголь М. М. Економічні успіхи соціалістичного будівництва в народному Китаї. – К. : Держполітвидав УРСР, 1960. – 149 с.; Язвінський М. Г. Маоїзм – національна трагедія Китаю. – К. : Видавництво Київського університету, 1972. – 192 с.; Никольников Г. Л. Подлинный облик маоизма. – К. : Политиздат Украины, 1975. – 96 с.; Богословский В. В. Происки Пекина в Африке. – К. : Политиздат Украины, 1978. – 175 с.

²⁵⁸ Чирков Б. П. Что мы видели: Путевые заметки [об Индии и Китае]. – К. : Молодь, 1954. – 155 с.; Волошин Я. М. В новом Китае: Впечатления врача-хирурга. – Од. : Областное издательство, 1958. – 115 с.

²⁵⁹ Далі – УВ ВАКИТ.

В. І. Волковинський, А. З. Гончарук, Б. М. Забарко, А. В. Пасько, С. О. Кічигін, С. О. Нікішенко, В. В. Седнев, В. Б. Урусов), викладачі китайської мови (В. Васильєв, А. Б. Вахітов, Є. В. Ілініч, І. А. Зуєв, В. П. Меньшиков, В. А. Мясніков, Б. Пушкарьов, С. С. Староверов), перекладачі китайської літератури (І. К. Чирко, Лі Цзеган), дослідники китайської медицини (Г. Г. Кузьмін, Є. Л. Мачирет) та бойових мистецтв (М. Матулевський, Л. Солодиліна). Загалом до складу УВ ВАКИТ входило понад 50 осіб. Значну роль у створенні УВ ВАКИТ відіграв О. І. Микитенко – відповідальний секретар (1970–1971 рр.), заступник головного редактора (1971–1986 рр.), а з 1986 року головний редактор журналу «Всесвіт»²⁶⁰. Головою УВ ВАКИТ був В. В. Седнев²⁶¹, а вченим секретарем – А. З. Гончарук. У 1989 р. в Києві відбулася наукова конференція Всесоюзної асоціації китаєзнавців, присвячена 40-річчю утворення Китайської Народної Республіки. Діяльність УВ ВАКИТ стала яскравою сторінкою у розвитку китаєзнавства в Україні, значною мірою піднесла рівень та авторитет української науки. Припинення діяльності УВ ВАКИТ у 1991 р. було пов'язане із розпадом Радянського Союзу та з утворенням незалежної України, коли розпочався новітній, сучасний період розвитку українського китаєзнавства.

²⁶⁰ До 40-річчя Китайської Народної Республіки був виданий спеціальний номер: Всесвіт. – 1989. – № 10 (730).

²⁶¹ Седнев Владислав Володимирович, китаєзнавець, військовий перекладач, в 1972 році закінчив факультет східних іноземних мов, один рік перебував на стажуванні в Монгольській Народній Республіці. Був викладачем кафедри східних мов Київського вищого загальної військового командного училища. Службу закінчив в 1991 році на посаді заступника начальника кафедри східних мов Київського вищого загальної військового командного училища. Полковник.

РОЗДІЛ V

Українське китаєзнавство (1991 р. – початок ХХІ ст.)

1. Інституціональний аспект формування українського китаєзнавства

Після здобуття незалежності в 1991 р. в Україні посилився й процес формування власної школи китаєзнавства, яке на сьогодні вже має власну історію, спадщину та традиції. Усі інститути та університети України, де вивчають Китай та китайську мову, стали ровесниками незалежності Української держави. Наприкінці існування Радянського Союзу в 1991 р. рішенням Президії АН УРСР в Інституті мовознавства було створено відділ сходознавства, який очолив китаїст професор В. В. Седнев й до якого, крім інших науковців, увійшли два китаєзнавці – В. В. Величко та С. О. Нікішенко. 22 жовтня 1991 р. постановою Президії Академії наук УРСР № 278 було створено Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, який очолив сходознавець із світовим ім'ям академік О. Й. Прицак (1919–2006). Відділ Азіатсько-Тихоокеанського регіону цього інституту відіграє важливу роль у розвитку українського китаєзнавства. У головному науковому журналі інституту «Східний світ», зокрема, публікують також праці з історії, філології, філософії, політології, економіки традиційного і сучасного Китаю. У 1999 р. інститут ушанував пам'ять першого українського китаєзнавця Б. Г. Курца (1885–1938), поновивши видання збірника «Сходознавство», який він заснував 1925 р. До того ж у 2014 р. після десяти років кропіткої праці було видано

збірку наукових праць Б. Г. Курца «Східна Європа та Азія: історія торгівлі в XVI – першій половині XX ст.»¹, у якій, крім іншого, представлено його дослідження з історії російсько-китайської торгівлі, що зберігають свою наукову актуальність до сьогодні. У 1999 р. в інституті було засновано науково-популярний журнал «Україна–Китай»², який з 2014 р. видається спільно з громадським об'єднанням «Українська асоціація китаєзнавства». У 2005–2009 рр. в інституті було підготовлено три випуски наукового збірника «Китайська цивілізація: історія та сучасність». З 2011 р. видається науковий журнал «Китаєзнавчі дослідження»³, до редколегії якого входять китайські науковці та в якому друкуються українські й закордонні вчені. Журнал охоплює такі рубрики: історія, філософія та наука Китаю; політичний і соціально-економічний розвиток Китаю; китайська мова та література; переклади китайської літератури; Китай і його сусіди; хроніки. З 2020 року входить до переліку наукових фахових видань МОН України. У спеціалізованих радах інституту були захищені китаєзнавчі кандидатські дисертації з історії (6) та філології (13).

З моменту заснування 1 січня 1992 р. та до ліквідації 30 жовтня 2013 р. важливу роль у розвитку українського китаєзнавства відіграв Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України (правонаступник Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн Академії наук УРСР, утвореного в 1978 р.). Учені цього закладу здійснили цілу низку досліджень політичного та економічного розвитку Китайської Народної Республіки, що було відображено у відповідних періодичних виданнях «Дослідження світової економіки» та «Дослідження світової політики». «Китайський» напрямок

¹ Курц Б. Г. Східна Європа та Азія: історія торгівлі в XVI – першій половині XX ст. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2014. – 632 с.

² Журнал «Україна–Китай» // Українська асоціація китаєзнавців. <http://sinologist.com.ua/category/publication/journal/>. – Доступ до електронного ресурсу: 13.01.2017.

³ Після перереєстрації 17 грудня 2018 р. «Китаєзнавчі дослідження» стали журналом, що двічі на рік спільно видають Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, ГО «Українська асоціація китаєзнавців» та ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»: <http://chinese-studies.com.ua/>

організаційно було зосереджено у відділі Азії і Африки та в Центрі Азіатсько-Тихоокеанських досліджень (очолював В. В. Седнев). Фундаментальною китаєзнавчою працею цього інституту стала друга книга третього тому видання «Цивілізаційна структура сучасного світу» – «Китайсько-Далекосхідний цивілізаційний світ і Африканська цивілізаційна спільність. Глобальні трансформації та уроки для України», у створенні якої взяли участь українські китаєзнавці В. В. Седнев, А. З. Гончарук, С. О. Нікішенко⁴.

Важливим чинником для розвитку китаєзнавства в незалежній Україні стало заснування фахового викладання китайської мови у закладах вищої освіти⁵ – у Київському національному лінгвістичному університеті (з 1989 р.)⁶, Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка (з 1990 р.)⁷, Київському інституті міжнародних відносин⁸, Національному педагогічному університеті ім. Михайла Драгоманова (з 1996 р.)⁹, Київському міжнародному університеті (з 1996 р.)¹⁰, Київському університеті «Східний світ» (1997–2012 рр.)¹¹,

⁴ Цивилизационная структура современного мира: в 3 т. – К. : Наук. думка, 2006. – Т. 3. – Проект «Наукова книга» – 2007 Цивилизации Востока в условиях глобализации, кн. 2: Китайско-Дальневосточный цивилизационный мир и Африканская цивилизационная общность. Глобальные трансформации и уроки для Украины / [Ю. Н. Пахомов и др.]; под ред. Ю. Н. Пахомова, Ю. В. Павленко, 2008. – 638, [1] с.

⁵ Кірносова Н. А. Викладання китайської мови в Україні: на витоках // Україна – Китай. – 2017. – № 1(7). – С. 120–123.

⁶ Викладачі китайської мови – В. В. Седнев, Г. М. Минка, В. І. Гамянін, М. А. Охріменко, Ю. С. Любимова, В. В. Беля, І. О. Костанда, К. А. Геворгян, А. П. Смирнова, Ан Дон, С. А. Бочарова, Дюю Сюесун, О. В. Донцова, О. М. Жулай, А. Є. Зяхор, О. В. Мельникова, М. В. Панасенко, В. В. Присяжнюк, Ю. С. Любимова, Д. О. Мерзлюк, О. М. Савенко, А. О. Самаркіна, І. Ю. Самойленко, К. Р. Синиця, В. О. Сорочан, О. С. Осьмачко, Чжу Цзинтао, І. О. Чуб, Я. В. Ярмоленко, Ши Яцзюнь.

⁷ Викладачі китайської мови – І. К. Чірко, Ген Ерлін, О. М. Гончаренко, С. О. Костенко, М. О. Івахненко, М. І. Ревенко, О. В. Дебейко, Н. С. Ісаєва, Н. А. Кірнослова, О. П. Козоріз, Н. В. Коломієць, Я. В. Шекера та ін.

⁸ Викладачі китайської мови – Н. А. Кірнослова, О. О. Кравченко.

⁹ Викладач китайської мови – В. Шкелебей, С. А. Колодко, М. А. Лавренчук.

¹⁰ Викладачі китайської мови – Н. А. Кірнослова, С. А. Колодко, В. Шкелебей.

¹¹ Викладачі китайської мови – В. В. Седнев, В. І. Гамянін, Н. А. Кірнослова, А. П. Седова, Я. В. Шекера.

Київському університеті ім. Бориса Грінченка¹², Університеті «Україна» (з 2012 р., Київ), Дніпровському національному університеті ім. Олеся Гончара (з 1992 р.)¹³, Харківському національному педагогічному університеті ім. Г. С. Сковороди (з 1994 р.)¹⁴, Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна¹⁵, Луганському національному університеті ім. Тараса Шевченка (з 2001 р.)¹⁶, Львівському національному університеті ім. Івана Франка (з 2015 р.), Краматорському економіко-гуманітарному інституті (1992–2016 рр.)¹⁷, Прикарпатському університеті ім. Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, з 2003 р.)¹⁸, Південноукраїнському національному педагогічному університеті ім. К. Д. Ушинського (м. Одеса)¹⁹, Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова, Міжнародному гуманітарному університеті (м. Одеса), Запорізькому національному університеті (з 2020 р.). Основні напрями Китаєзнавчих досліджень у цих університетах тісно пов'язані з такими питаннями, як лінгвістика тексту, теоретичні проблеми мовознавства, лексикологія, жанрові та стилістичні проблеми перекладу, компаративістика, історія літератури, методи складання словників. Згідно зі статистичними даними МОН України у 2019/2020 навчальному році, крім університетів, китайську мову як предмет вивчали в 19 середніх загальноосвітніх закладах Києва (у 8 школах, гімназіях, ліцєях)²⁰, Одеській (4),

¹² Викладачі китайської мови – В. Ф. Резаненко, Я. Щербаков.

¹³ Викладачі китайської мови – Є. І. Жовтобрюхова, А. Літук, Хуан Мін'є.

¹⁴ Викладачі китайської мови – Л. С. Калашник, К. Є. Жукова, М. М. Митрофанова, Н. В. Руда.

¹⁵ Викладач китайської мови – І. В. Кошелева.

¹⁶ Викладач китайської мови – Н. Котельнікова.

¹⁷ Викладачі китайської мови – Лі Цзєгао, В. В. Седнев, В. Б. Урусов, І. Кельшев, В. Ф. Резаненко, О. Ф. Тихонова, Д. О. Перепадя, К. С. Різниченко. Докладно див.: Тихонова О. Ф., Перепадя Д. О., Різниченко К. С., Шевченко К. В. Китайська мова на секції східних мов Краматорського економіко-гуманітарного інституту // Україна – Китай. – 2017. – № 1(7). – С. 128–131.

¹⁸ Викладач китайської мови – Чжен Шупу.

¹⁹ Викладач китайської мови – О. В. Попова.

²⁰ Чжен В. Китайська мова в Україні – п'ятдесят років // Україна – Китай. – 2014. – № 1(6). – С. 78–81.

Харківській і Полтавській (по 2), Київській, Львівській, Рівненській (по 1) областях. Загальна кількість середніх загальноосвітніх закладів з вивченням китайської мови за останні 6 років збільшилася майже у 2,5 раза, а чисельність учнів – на 60 % (рис. 70).

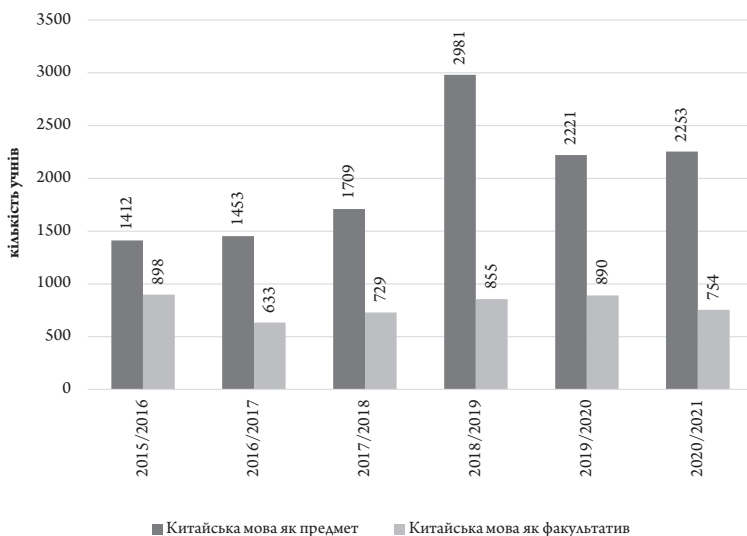

Рисунок 70 – Кількість школярів, які вивчають китайську мову в школах України

Джерело: Міністерство освіти і науки України (запит від 24.02.2021)

На базі українських університетів поширюють китайську мову та культуру Інститути Конфуція – у Луганському національному університеті ім. Тараса Шевченка (з 2007 р.), Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка (з 2008 р.), Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна, Південноукраїнському національному педагогічному університеті ім. К. Д. Ушинського (з 2012 р.), Київському національному лінгвістичному університеті (з 2013 р.). 1 жовтня 2018 р. Інститут Конфуція при Київському національному лінгвістичному університеті відкрив свій перший в Україні

філіал – Центр китайської мови і культури у Прикарпатському національному університеті ім. Василя Стефаника. У 2012 р. було підписано угоду про створення першого в Україні Класу Конфуція у Київській гімназії східних мов № 1. Українські викладачі китайської мови постійно розробляють та покращують методики викладання, готують навчальні посібники, підручники²¹ та словники²².

²¹ Годубовська І. О., Сільва Ян. Китайська мова для початківців. – К. : Знання, 1999. – 68 с.; Седнев В. В., Минка Г. М., Чірко І. К. Програма вивчення китайської мови в КДППМ. – К., 1992. – 43 с.; Быкова І. А., Зубарева В. А., Чэн Хун, Цзе Динь. Книга для читання (учебное пособие для изучающих китайский язык), часть І. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 1998; Быкова І. А., Зубарева В. А., Чэн Хун, Цзе Динь. Книга для читання (учебное пособие для изучающих китайский язык), часть ІІ. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2000; Быкова І. А., Зубарева В. А., Жукова Е. Е. і др. Книга для читання (учебное пособие для изучающих китайский язык), часть ІІІ. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2002; Урусов В. Б. Из истории развития методики обучения китайскому языку как иностранному в КНР / Методична розробка КЕГІ. – Кр., 2002.; Быкова І. А., Жукова Е. Е., Гао Гоцуй і др. Методические рекомендации по переводу с китайского языка для студентов факультетов иностранных языков / Под ред. Е. В. Палатовской, Му Синь. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2003. – 44 с.; Артюх О. І., Жукова К. Є. Робочий зошит з китайської ієрогліфіки: Вправи, завдання, допоміжні матеріали. – Х. : ХДПУ ім. Г. Сковороди, 2004. – 70 с.; Ли Цзегая. Учебно-методическая разработка по теоретической, практической грамматике и практике устной речи китайского языка / Методична розробка. КЕГІ. – Кр., 2006. – 170 с.; Кірносова Н. А. Практична граматики китайської мови : навчальний посібник. – К. : КНУ, 2007. – 116 с.; Методичні рекомендації з курсу «Теорія та практика перекладу (китайська мова)» / Уклад. Л. С. Калашник; Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х.: [б.в.], 2007. – 36 с.; Кошелева І. В. Лексико-грамматический перевод на китайский язык: сб. упражнений: в 2 ч. / И. В. Кошелева, Ма Ган ; Харьк. нац. ун-т им. В. Н. Каразина, Фак. иностр. яз., Ин-т Конфуция. – Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2014. – Ч. 1. – 119 с.; Ч. 2. – 116 с.; Китайська мова. Базовий курс: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М. О. Война, О. С. Воробей, О. М. Гончаренко, Т. В. Демчук, Н. С. Ісаєва, І. О. Костанда та ін.; за ред. Н. С. Ісаєвої – Х. : Фоліо, 2016. – 368 с.

²² Минка Г. М. Китайсько-український базовий словник-мінімум: Близько 5000 слів / Заг. ред. В. А. Пирогова; М-во освіти і науки України. Київ. держ. лінгв. ун-т. – К. : Вид. центр КДАУ, 2001. – 168 с.; Урусов В. Б. Китайско-русский словарь пословиц и поговорок / Методична розробка КЕГІ. – Кр., 2002; Урусов В. Б. Китайско-русский фразеологический словарь-минимум / Методична розробка КЕГІ. – Кр., 2002. Колодко С. А., Коломієць Н. В., Гончаренко О. М. та ін. Китайсько-український словник: 80000 слів. – К. : ТОВ «Видавництво «Консультант», 2004. – 1176 с.; Українсько-китайський словник лінгвістичної термінології / Ісаєва Н. С., Кірнослова Н. А., Паламарчук О. А., Стрельчук Г. П., Шевченко М. В. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2011.

У 1996 р. в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» був створений Центр сходознавства, який очолив фахівець з китайської ієрогліфічної писемності та японської мови, доктор філологічних наук В. Ф. Резаненко. У цьому центрі було відкрито дворічну програму навчання з можливістю отримання наукового рівня бакалавра з досліджень Китаю. Окремі питання філософії та релігій Китаю обговорювали на буддологічному семінарі і на засіданнях дискусійної сходознавчої групи. Проте, на жаль, китаєзнавство в цьому університеті не є основним напрямом у підготовці студентів. Фактично воно було представлене працями професора В. Ф. Резаненка, який на сьогодні є професором кафедри суспільно-політичних дисциплін і правознавства Інституту лідерства та соціальних наук Київського університету ім. Бориса Грінченка. У цьому університеті він читає нормативні курси магістерських та бакалаврських програм: «Духовно-релігійні традиції країн Далекого Сходу», «Соціологія культури країн Далекого Сходу», «Історія культури країн Далекого Сходу», «Політична історія країн Далекого Сходу», «Соціополітичні моделі країн конфуціанського цивілізаційного простору». До наукових інтересів В. Ф. Резаненка, зокрема, входить питання визначення категорій традиційної китайської філософії з позицій авторського графемо-семантичного підходу²³,

²³ Резаненко В. Ф. Формально-змістові взаємозв'язки елементів сучасної ієрогліфічної писемності : автореф. дис. ... на здоб. наук. ступ. д-ра філол. наук. 10.02.15; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1996. – 36 с.; Резаненко В. Ф. До проблеми інтерпретації деяких ключових понять китайсько-японської філософсько-релігійної традиції // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». – Т. 18. – К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2000. – С. 71–73; Резаненко В. Ф. До проблеми семантики ключових понять у дослідженнях релігійно-філософських вчень Далекого Сходу // Вісник Львівського університету (серія філологічна). – Вип. 36. – Льв. : ЛНУ, 2005. – С. 90–95; Резаненко В. Ф. Буддистський категоріально-понятійний апарат у китайсько-японській релігійно-філософській традиції (до проблеми семантизації) // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – Вип. 1. – Х. : ХДАДМ, 2008. – С. 49–55; Резаненко В. Ф. Світоглядний аспект методології досліджень культури традиційних суспільств Далекого Сходу // Спадщина О. Прицака і сучасні гуманітарні науки : матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 28–30 травня 2009). – К. : Тов. «Аратта», 2009. – С. 264–268; Резаненко В. Ф. Понятійно-категоріальний апарат релігійно-філософських вчень Китаю: до проблеми адекватного розуміння // Китайська цивілізація: традиції та сучасність / За ред. Л. В. Матвеевої. – К. : Інститут

який отримав критичні оцінки з боку українських філологів та філософів.

Серед нових центрів китаєзнавства в Україні варто відзначити створений 22 грудня 2018 р. науково-дослідний Інститут досліджень сучасного Китаю імені Бориса Курца у складі єдиного навчально-наукового комплексу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Основна мета цього інституту – дослідження сучасних соціально-економічних, суспільно-політичних, правових детермінант і тенденцій розвитку сучасного Китаю, його глобального впливу, створення суспільно корисних наукових результатів та їх упровадження й використання в економіці України та в навчальному процесі. Очолює інститут кандидат економічних наук О. В. Дроботюк²⁴. У тому ж 2018 р. в Київському університеті імені Бориса Грінченка було створено Центр китаєзнавчих досліджень. У 2019 р. Київський університет імені Бориса Грінченка, Посольство КНР в Україні та Академія суспільних наук КНР заснували журнал «Ukrainian Journal of Sinology Studies»²⁵.

Важливе місце у розвитку китаєзнавства в Україні відіграє громадська організація «Українська асоціація китаєзнавства», яка була утворена

сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2009. – С. 109–113; Резаненко В. Ф. Особисте та особистісне в методології китаєзнавчих та японознавчих досліджень // Актуальні питання сходознавства, славістики, україністики (Пам'яті О. Прицака) / відп. ред. Лучик В. – К. : НаУКМА, 2010. – С. 180–186; Резаненко В. Ф. Концепт «культури права» у філософських традиціях Китаю: до проблеми методології дослідження // Українська орієнталістика / За ред. І. В. Срібняка. – К. : НаУКМА, 2010. – С. 206–215; Резаненко В. Ф. Проблеми методології далекосхідної орієнталістики // Українська орієнталістика / За ред. І. В. Срібняка. – К. : НаУКМА, 2010. – С. 265; Резаненко В. Ф. Даоське коло як модель семантико-графічного структурування китайських ієрогліфів стилю кайшу 楷書 // Українська орієнталістика / За ред. І. В. Срібняка. – К. : НаУКМА, 2012. – С. 201–212; Резаненко В. Ф. Концепт чжесюе (哲學) як відображення світоглядних принципів релігійно-філософських вчень Китаю // Українська орієнталістика / За ред. І. В. Срібняка. – К. : НаУКМА, 2012. – С. 226–230; Резаненко В. Ф. Моделювання семантико-графічних структур ієрогліфів стилю кайшу 楷書 на засадах інь-ян структури даоського кола (太極) // Українська орієнталістика / За ред. В. Резаненка та І. Срібняка. – К., 2018. – Вип. 9. – С. 147–172.

²⁴ https://kneu.edu.ua/ua/science_kneu/ndi/iskk/

²⁵ <https://if.kubg.edu.ua/struktura/2011-06-23-12-44-46/2015-08-31-08-37-29/tsentr-kytaieznavchyykh-doslidzhen.html>

в 2003 р. й фактично продовжила справу УВ ВАКИТ. Сьогодні головна мета Української асоціації китаєзнавців полягає у сприянні розвиткові наукових досліджень Китаю в Україні й розробці освітніх китаєзнавчих дисциплін, а також у популяризації сучасних знань про китайську цивілізацію. Асоціація сприяє активізації наукових, освітніх, культурних та ділових контактів між Україною та Китаєм, але при цьому не бере участі у жодній політичній діяльності. Основна наукова конференція асоціації «Китайська цивілізація: традиції та сучасність» проводиться з 2004 р., а з 2016 р. – у статусі міжнародної. Крім того, з метою посилення аналітичного обґрунтування двосторонніх відносин в 2017 р. Українська асоціація китаєзнавства спільно з Інститутом сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України та за підтримки Ради національної безпеки і оборони України та Посольства КНР в Україні започаткувала проведення Українсько-китайського форуму стратегічного партнерства «Один пояс, один шлях». З 2011 р. асоціація бере участь у виданні наукового журналу «Китаєзнавчі дослідження» та науково-популярного журналу «Україна–Китай». Постійно триває праця зі створення синологічної бібліотеки та електронного ресурсу асоціації²⁶. Очолює асоціацію В. О. Кіктенко, доктор філософських наук, старший науковий співробітник, зав. відділом Азіатсько-Тихоокеанського регіону Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; вчений секретар асоціації – Є. В. Гобова, кандидат філологічних наук, молодший науковий співробітник відділу Далекого Сходу Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. Важливо відзначити, що Є. В. Гобову було обрано виконавчим директором від України до створеної у 2016 р. у Пекіні Всесвітньої асоціації китаєзнавства. У вересні 2016 р. Українська асоціація китаєзнавців підписала угоду про співпрацю з Дослідницьким центром перекладів іноземними мовами та поширення китайської культури Китаю та видавництвом «Жунбаочжай».

²⁶ <http://www.sinologist.com.ua>

2. Напрями розвитку українського Китаєзнавства

2.1. Історія

Значний внесок у розвиток українського Китаєзнавства зробив відомий український історик-міжнародник і дипломат, доктор історичних наук, професор Леонід Овдійович Лещенко (1931–2013). З 1993 по 1996 рр. він працював радником-посланником першого складу посольства України в КНР. З 1997 р. і до останніх днів свого життя Л. О. Лещенко обіймав посаду головного наукового співробітника відділу країн Азії й Африки Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України і з 1999 р. був також професором (за сумісництвом) Дипломатичної академії України при МЗС України, де став членом вченої ради та спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій. Від часу здобуття Україною незалежності Л. О. Лещенко велику увагу приділяв аналізу українсько-китайських взаємин²⁷. Упродовж

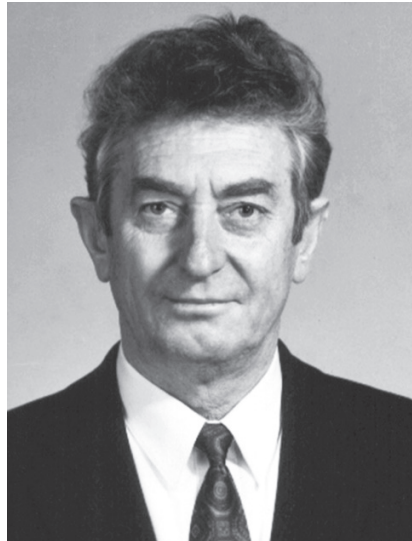

Рисунок 71 –
Професор Л. О. Лещенко

²⁷ Лещенко Л. О. Політична взаємодія України і Китаю: характер і перспективи // Китай – Україна: шляхи до співробітництва. Збірник матеріалів конференції. – Пк., 1995. – С. 101–110. (Китайською мовою); Лещенко Л. О. Українсько-китайські відносини: здобутки і перспективи // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2001. – Вип. 5. Українська зовнішня політика та дипломатія: десять років незалежності. – 2001. – С. 149–154; Лещенко Л. О. Політична взаємодія України й КНР – погляд у XXI століття // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2002. – Вип. 7. Зовнішня політика та дипломатія: теорія, історія, практика. – С. 210–213; Лещенко Л. О. Україна – Китай: підсумки та нові обрії співробітництва // Україна дипломатична. Наук. щорічник. – 2002. – Вип. 2. – С. 346–363.

останнього десятиліття наукові зусилля автора, зокрема, концентрувалися на дослідженні внутрішньої й зовнішньої політики КНР, причин, наслідків і перспектив економічного «китайського дива»²⁸. На особливу увагу заслуговує підготовлений Л. О. Лещенком підрозділ «Китай та Індія у процесах світової і регіональної інтеграції» у колективній монографії «Цивілізаційна структура сучасного світу. Цивілізації Сходу в умовах глобалізації». У цій праці, зокрема, наголошено на тому, що зазначені держави є самодостатніми з точки зору їхніх ресурсів та військового потенціалу. Саме тому вони не входять до жодної міжнародної чи регіональної системи безпеки, не пов'язані політичними договорами про взаємну допомогу з іншими державами. Отже, сучасний розвиток КНР за умови збереження нинішніх тенденцій може істотно впливати на створення нової системи міжнародних відносин та змінити світовий політичний ландшафт²⁹. Окремо треба зазначити, що всі праці автора вирізняє багате документальне обґрунтування, аналітичність, аргументованість та об'єктивність.

Становлення українського китаєзнавства багато в чому відбувалося завдяки організаційній праці, педагогічній та науковій діяльності

²⁸ Лещенко Л. О. Стратегія США в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. (Відомча публікація МЗС України), 1994; Лещенко Л. О. Китайсько-американські відносини: партнерство і суперництво. (Відомча публікація МЗС України), 1995; Лещенко Л. О. Основні концепції і напрямки зовнішньої політики КНР. (Відомча публікація МЗС України), 1995; Лещенко Л. О. Перспективи розвитку КНР в епоху «після Дена». (Відомча публікація МЗС України), 1995; Лещенко Л. О. Відносини Японії і КНР (Відомча публікація МЗС України), 1996; Лещенко Л. А. Воссоединение родины – приоритетная задача внешней политики КНР // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2000. – № 1. – С. 12–14; Лещенко Л. О. Внутрішня і зовнішня політика КНР в контексті глобалізаційних процесів // 36. наук. праць Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України. – 2001. – Вип. 14. Схід і сучасність. – С. 72–82; Лещенко Л. О. Китай та Індія у процесах світової і регіональної інтеграції. Порівняльний аналіз // 36. наук. праць Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України. – Вип. 28. Дослідження світової політики. – К., 2004. – С. 164–176.

²⁹ Лещенко Л. А. Китай и Индия в процессах мировой и региональной интеграции // Цивилизационная структура современного мира. Цивилизации Востока в условиях глобализации / Под ред. академика НАН Украины Ю. Н. Пахомова и доктора философских наук Ю. В. Павленко. Том 3. Кн. 1.: Мусульманско-афразийская и индийско-южно-азиатская цивилизации. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 530–540.

**Рисунок 72 –
Професор В. В. Седнів**

кандидата історичних наук, професора В. В. Седнева (1947–2007)³⁰. Чимало зусиль В. В. Седнев доклав для створення відділу сходознавства в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні, а в 1991 р. за його безпосередньої участі було відтворено Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. Значний науковий доробок ученого базується в Інституті світової економіки та міжнародних відносин НАН України, де він працював з 1992 р. на посадах старшого наукового співробітника, завідуючого відділом, провідного наукового співробітника. Професора добре знали й поважали не лише колеги провідних науково-дослідних інститутів КНР, а й китаєзнавці багатьох країн світу. У середині 1990-х рр. В. В. Седнев створив та очолив Інститут «Схід – Захід» при Київському національному лінгвістичному університеті³¹, де до того ж він очолював кафедру мов і цивілізацій Далекого Сходу та викладав

³⁰ Седнев В. В. Китаєзнавство в Україні // Матеріали І наукової українсько-китайської конференції «Україна–Китай: шляхи співробітництва». – К., 1993. – С. 71.

³¹ Сьогодні – це факультет сходознавства Київського національного лінгвістичного університету.

китайську мову. У 1994 р. він одержав звання професора. Також учений обіймав посаду проректора Інституту східної лінгвістики і права з 1997 по 2005 рр., а з 2005 р. працював в Університеті «Східний світ». Під керівництвом професора В. В. Седнева зросла ціла плеяда молодих китаєзнавців та сходознавців. У 2000-х рр. він продовжив активну наукову, викладацьку та організаційну діяльність. У 2003 р. ним були створені громадське об'єднання «Українська асоціація китаєзнавців» і Центр азіатсько-тихоокеанських досліджень в Інституті світової економіки та міжнародних відносин НАН України. Упродовж усієї своєї педагогічної діяльності В. В. Седнев викладав китайську мову, а як дослідник був зосереджений на питаннях історії політичного розвитку Китаю у другій половині XX ст.³² та розвитку українсько-китайського співробітництва³³. Найважливішою його китаєзнавчою працею став

³² Седнев В. В. Китай: диво, створене працею // Географія та основи економіки в школі. – 1997. – № 2. – С. 41–47; Седнев В. В. Размышляя о китайском феномене // Украина–Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 1999. – № 1. – С. 52–54; Седнев В. В. Еволюція зовнішньої політики КНР у 80-90-х рр. // Сходознавство. – 1999. – № 7-8. – С. 232–242; Седнев В. В. Від теорії «трьох світів» до теорії багато-полюсного світу // Сходознавство. – 2000. – № 8; Седнев В. В. Ден Сяопін і проблема формування нової зовнішньополітичної доктрини КНР // Сходознавство. – 2000. – № 9–10. – С. 230–244; Седнев В. В. Китай на порозі третього тисячелеття становиться глобальною силою // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2000. – № 1. – С. 15–17; Седнев В. В. Основні концепції зовнішньополітичної доктрини КНР на порозі третього тисячоліття. Препринт. – К., 2000; Седнев В. В. Тягар традицій і виклики глобалізації: зовнішня політика Китаю на зламі тисячоліть // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 93–102; Седнев В. В. Чи здійсниться «китайська мрія»? // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2005. – С. 63–71.

³³ Седнев В. В., Лукаш О. І. Азіатсько-Тихоокеанський регіон сьогодні: погляд з Києва // Політика і час. – 1994. – № 8. – С. 47–53; Седнев В. В. Азійський досвід і Україна // Розбудова держави. – 2000. – № 7/12. – С. 100–110; Седнев В. В. Китайський досвід соціально-економічних перетворень і Україна // Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молодь. Наукові праці та матеріали конференції. Випуск 1. – К.: Товариство «Знання», 2001. – С. 248–254; Седнев В. В. Украинско-китайские отношения на рубеже столетий. Приветствуя визит Председателя КНР Цзянь Цзэмина в Украину // Украина–Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2001. – № 4. – С. 40–42; Седнев В. В. Українсько-китайські відносини: надбання, проблеми, перспективи // Украина–Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2002. – № 1(5). – С. 33–36; Седнев В. В., Шморгун А. А.

Рисунок 73 – С. О. Нікішенко

розділ «Цивілізаційна модель сучасного Китаю» у колективній монографії «Цивілізаційна структура сучасного світу. Цивілізації Сходу в умовах глобалізації», де він аналізує еволюцію ідеології китайського керівництва, сучасний соціально-економічний розвиток КНР та місце китайської цивілізації у глобалізованому світі³⁴. Безперечно, науково-педагогічна та організаційна діяльність В. В. Седнева суттєво вплинула на формування академічного китаєзнавства в незалежній Україні.

Цивилизационные основания китайских реформ и отечественные реалии // Цивилизационные модели современности и их исторические корни / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко и др. Под ред. Ю. Н. Пахомова. – К. : Наук. думка, 2002. – С. 333–389; Седнев В. В. Українсько-китайське співробітництво: надбання, проблеми, перспективи // Науково-практична конференція «Україна-Китай: стратегія співробітництва». – Кр., 2004.

³⁴ Седнев В. В. Цивилизационная модель современного Китая // Цивилизационная структура современного мира / Пахомов Ю. Н., Павленко Ю. И. (ред.). Том 3. Цивилизации Востока в условиях глобализации. Кн. 2. Китайско-дальневосточный цивилизационный мир и африканская цивилизационная общность. Глобальные трансформации и уроки для Украины. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 67–136.

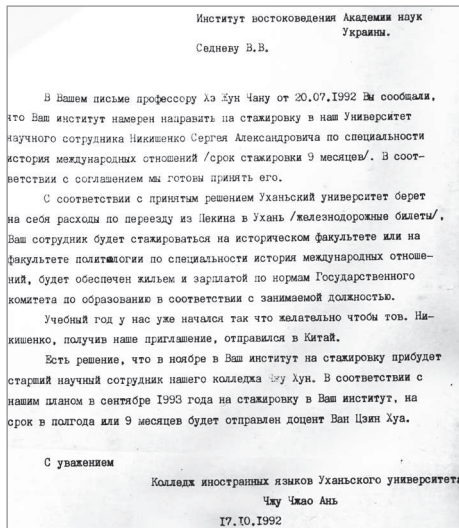
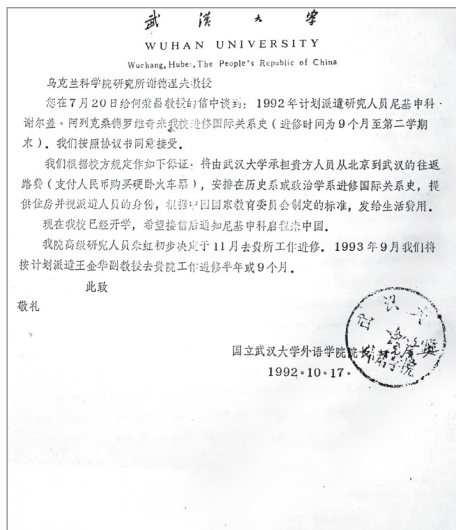

Рисунок 74 – Лист щодо стажування С. О. Нікішенка
в Уханському університеті³⁵

³⁵ Документи надав професор Хе Жунчан, колишній керівник Центру вивчення України Уханського університету.

За своє коротке, але яскраве життя талановитий дослідник, ерудит, знавець китайської культури С. О. Нікішенко (1962–2003) зробив значний внесок у розбудову українського китаєзнавства та підготовку фахівців-сходознавців. Він був випускником історичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. З 1991 р. С. О. Нікішенко розпочав працювати на посаді молодшого наукового співробітника у відділі сходознавства в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, а після утворення на основі цього відділу Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України він обіймав ту ж посаду у новоствореному науковому закладі до 1997 р.: спочатку у відділі Сучасного Сходу, а потім – у відділі Далекого Сходу. З 1993 по 1994 рр. С. О. Нікішенко першим з українських китаєзнавців пройшов наукове стажування в Китаї в Уханьському університеті. У 1997 р. С. О. Нікішенко першим в Україні захистив китаєзнавчу кандидатську дисертацію – «Сталі концепції у зовнішній політиці КНР (відносини з Японією, Кореєю та В'єтнамом)»³⁶. Після цього з 1997 по 2003 рр. він працював у Національному інституті стратегічних досліджень при Президентові України, де займався дослідженням зовнішньої політики КНР та країн Азійсько-Тихоокеанського регіону³⁷. Проте сфера наукових інтересів С. О. Нікішенка не була обмежена історією та сучасним розвитком Китаю, вона також поширювалася на історію Кореї, Японії, Південно-Східної Азії. Про це свідчать декілька десятків його публікацій у наукових виданнях України³⁸. У Київському національному університеті

³⁶ Нікішенко С. О. Сталі концепції у зовнішній політиці Китаю (відносини з Японією, Кореєю та В'єтнамом) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 1996. – 253 л.

³⁷ Гончарук А. З., Никишенко С. А., Парахонский Б. А. Азиатско-Тихоокеанский регион как геополитическая и трансквицизационная реальность // Цивилизационная структура современного мира / Пахомов Ю. Н., Павленко Ю. И. (ред.). Т. 3. Цивилизации Востока в условиях глобализации. Кн. 2. Китайско-дальневосточный цивилизационный мир и африканская цивилизационная общность. Глобальные трансформации и уроки для Украины. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 194–251.

³⁸ Никишенко С. А. За штурвалом гиганта // Капитал. – 1995. – № 9. – С. 26–27; Никишенко С. А. Семь ключей // Капитал. – 1995. – № 8. – С. 24–25; Никишенко С. А. Управляют не царствуют // Капитал. – 1995. – № 10. – С. 24–25; Нікішенко С. Вплив китайської

ім. Тараса Шевченка, Києво-Могилянській академії, Інституті східних мов Київського національного лінгвістичного університету

культурної традиції на формування культури країн Далекого Сходу та Індокитаю (політичний аспект) // Тези доповідей Третьої щорічної наукової конференції «Україна: людина суспільство, природа» присвяченій 400-й річниці народження і 350-й річниці смерті Петра Могили, Київ, 23–24 січня 1997 р. – К., 1997. – С. 27–28; Нікішенко С. О. Сталі концепції у зовнішній політиці Китаю (відносини з Японією, Кореєю та В'єтнамом): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 1996. – 19 с.; Нікішенко С. О. Сталі концепції у зовнішній політиці Китаю (відносини з Японією, Кореєю та В'єтнамом): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 1996. – 253 л.; Нікішенко С. Китайсько-в'єтнамські відносини 1979–1988 рр. (конфлікт 1979 р. та проблема Камбоджі) // Питання нової та новітньої історії. – Вип. 43. – 1997. – С. 112–119; Нікішенко С. Тайвань в системі міжнародних відносин // Сходознавство. – 1997. – № 1. – С. 14–29; Нікішенко С. Україна – Китай: стелся, шовковий шлях // Віче. – 1997. – № 4. – С. 134–142; Нікішенко С. Тайвань в системі міжнародних відносин // Сходознавство. – 1997. – № 1. – С. 14–29; Нікішенко С. Китайсько-в'єтнамські відносини 1979–1988 рр. (конфлікт 1979 р. та проблема Камбоджі) // Питання нової та новітньої історії. – 1997. – Вип. 43. – С. 112–119; Никишенко С. Взлеты четырех драконов // Підтекст. – 1998. – № 49–50. – С. 19–25; № 51–52. – С. 21–24; Никишенко С. Российские когти для китайского дракона // Підтекст. – 1998. – № 29. – С. 22–28; № 30. – С. 34–38; Нікішенко С., Гончарук А. Азійсько-Тихоокеанський регіон // Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. – К., 1999. – С. 132–141; Нікішенко С., Гончарук А. Кандидат в «азіатські тигри». Що дають В'єтнаму нові відносини з країнами АТР і Європою // Політика і час. – 1999. – № 3. – С. 30–39; Никишенко С. А. Макао возвращается под власть Китая // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 1999. – № 1. – С. 55–56; Нікішенко С. Гончарук А., Парохонський Б. Країни Азійсько-Тихоокеанського регіону – США – Російська Федерація – Україна // Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. – К., 1999. – С. 43–47; Нікішенко С. Азійсько-Тихоокеанський регіон // Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. – К., 1999. – С. 132–141; Никишенко С. «Китайский дракон» на днепровских склонах // Версії. – 2000. – № 23. – С. 15–17; Никишенко С. А. Налоговые стимулы в специальных экономических зонах Тайваня // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2000. – № 1. – С. 47; Нікішенко С., Чумак В. Проблема перспективного партнерства України у регіонах Далекого Сходу та Південно-Східної Азії // Стратегічна панорама. – 2000. – № 3–4. – С. 76–79; Нікішенко С. Вільні економічні зони Китаю // Політика і час. – 2000. – № 4. – С. 35–44; Нікішенко С. Проблема перспективного партнерства України у регіонах Далекого Сходу та Південно-Східної Азії // Стратегічна панорама. – 2000. – № 3–4. – С. 76–79; Никишенко С. А. Через тернии к звездам // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2001. – № 1(4) спецвыпуск. – С. 36–39; Нікішенко С. Вільні економічні зони Китаю // Політика і час. – 2001. – № 4. – С. 35–44; Нікішенко С. Концепції КНР у галузі національної безпеки (зовнішньополітичний аспект) // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 70–92.

та в Острозькій академії С. О. Нікішенко читав авторські сходознавчі курси, які викликали неабиякий інтерес з боку студентів. На жаль, 30 серпня 2003 р. життя молодого перспективного українського китаєзнавця С. О. Нікішенка трагічно обірвалося.

У 2005 р. відновлений відділ Далекого Сходу³⁹ Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України очолив В. О. Кіктенко, який у 1998 р. закінчив аспірантуру в цьому ж інституті та в 1999 р. захистив кандидатську дисертацію «Становлення українського китаєзнавства (XVIII ст. – 41 р. XX ст.)»⁴⁰. У працях В. О. Кіктенка здійснено реконструкцію історії українського китаєзнавства як складової частини східноєвропейських синологічних шкіл, відтворено наукову спадщину українських китаєзнавців, пріоритети їх досліджень, простежено генетичний зв'язок в українському китаєзнавстві, проаналізовані особливості та вектори розвитку цього напрямку науки в Україні. До наукового обігу він увів рідкісні та унікальні документи, що стосуються історії українського китаєзнавства⁴¹. Першим великим узагальненням

³⁹ 3 2018 р. – відділ Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

⁴⁰ Кіктенко В. О. Становлення українського китаєзнавства (XVIII ст. – 41 р. XX ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України. Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 1999. – 19 с.

⁴¹ Кіктенко В. О. Борис Курц і становлення української синології // Сходознавство. – 1997. – № 1. – С. 57–84; Кіктенко В. О. Українці на чолі Пекінської духовної місії: до початків вивчення Китаю в Російській імперії // Сходознавство. – 1998. – № 2. – С. 78–91; Кіктенко В. О. Невідоме джерело для дослідження китаєзнавчої спадщини архімандрита Софронія [Грибовського] // Сходознавство. – 1998. – № 3. – С. 146–155; Кіктенко В. О. Китаєзнавчі студії в Україні на початку XX ст.: становлення київської школи практичного китаєзнавства (1913–1918) // Сходознавство. – 1999. – № 6. – С. 9–25; Кіктенко В. О. Дослідження Китаю в Україні у XIX – на початку XX століття (науково-освітній період і проекти інституалізації китаєзнавства в Україні) // Сходознавство. – 2000. – № 9–10. – С. 133–154; Кіктенко В. О. Джерела з історії Російської духовної місії в Пекіні у фондах Інституту рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського НАН України // Східний світ. – 2001. – № 2. – С. 84–91; Кіктенко В. О. Кримінальна справа Бориса Григоровича Курца // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 134–138; Кіктенко В. А. Начало научного изучения Китая в Украине в XIX начале XX веков // Образование и наука на пути XX в XXI век. Ч. 1. – Алматы, 2007. – С. 83–106; Kiktenko V. Brief History of Ukrainian Sinology. 18–1st Half of 20 Cent. // 俄羅斯學校. – 第八期. 2008年6月. – 頁 189–195; Kiktenko V. The Role of the Ukrainian People in Creation of the Russian Orthodox Mission in Peking // The 5th International and the 10th National Conference in Ch'ing Dynasty Studies. Cultural Transgression. 6-7 June 2009. Vol. 2. – Kaohsiung, 2009. – Pp. 35–63.

отриманих результатів стала його монографія «Нарис історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина XX ст.: дослідження, матеріали, документи»⁴². Крім історії вивчення Китаю в Україні, В. О. Кіктенко досліджує історію та сучасний стан українсько-китайських відносин⁴³, розвиток китайської цивілізації⁴⁴.

⁴² Кіктенко В. О. Нарис з історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина XX ст.: дослідження, матеріали, документи / відп. ред. О. Д. Огнева; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К. : [б.в.], 2002. – 194 с.

⁴³ Кіктенко В. О. II Міжнародна науково-практична конференція «Україна – Китай: стратегічне партнерство Європи та Азії» // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 164–165; Кіктенко В. О. Україна – Китай: історичні та кроскультурні контакти // Україна – Китай: діалог та взаємозбагачення культур : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. – К. : ДАККИМ, 2008. – С. 9–22; Кіктенко В. А. Демократические преобразования в независимой Украине // International Conference “Challenges and Perspectives of the Democratic Development in CIS States”. 19/05/2007. – Taipei (Taiwan). – Р. 6–16; Кіктенко В. О. «Міжнародна конференція “Тайбейсько-Московський форум 2006”: “Стратегічне значення зміни ситуації в Північно-Східній Азії для країн СНД і Тайваню”» // Східний світ. – 2007. – № 1. – С. 127–130; 基客倩軻 [Кіктенко В. О.]. 2007年烏克蘭政治危機: 歷史, 政治與公眾觀點 // 國際關係學報. – 2007. – № 24. – Р. 157–164; 基客倩軻, 魏白谷 [Кіктенко В. О., Вей Байгу]. 台灣與烏克蘭關係: 兩造觀點彙述 // 俄羅斯學校. – 第八期. 2007年12月. – 頁 87–113; Кіктенко В. О. Стратегічне партнерство в зовнішній політиці Китаю (висновки для України) // Сходознавство. – 2012. – № 60. – С. 48–75; Кіктенко В. О. Концепт «стратегічне партнерство» у зовнішній політиці Китаю та пошуки формули міжнародних відносин «нового типу»; Політичні та економічні складові стратегічного партнерства України та Китаю // Східний вектор стратегічного партнерства України. Аналітична доповідь. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2013 р. – С. 9–24; Кіктенко В. Про доцільність приєднання України до формату «16+1» (співпраця країн Центральної та Східної Європи) // Круглий стіл «Стан та перспективи розбудови українсько-китайського стратегічного співробітництва». Збірка виступів. – Пекін, 2016. – С. 50–62; Кіктенко В. О. Свідцтво про нагородження імператорським «Орденем Подвійного дракона»: невідоме джерело з фонду Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського // Східний Світ. – 2018. – № 3. – С. 44–57.

⁴⁴ Кіктенко В. О. Огляд гіпотез походження китайської цивілізації // Орієнтальні студії в Україні. До ювілею Л. В. Матвеевої. Збірник наукових статей. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2010. – С. 270–281; Кіктенко В. О. Трансформація моделі науково-технічного розвитку КНР // Трансформаційні процеси у країнах Сходу. – Київ : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2012. – С. 57–65; Кіктенко В. О. Теорія «мирного піднесення/розвитку» Китаю в політичному та науковому дискурсі // Східний світ. – 2015. – № 1. – С. 125–137; Кіктенко В. О. «Китайська загроза» в глобальному контексті: теорія і реальні виклики // Східний світ. – 2015. – № 2. – С. 117–125; Кіктенко В. О. «Китайська мрія» як теорія нового етапу модернізації КНР / В. О. Кіктенко // Східний світ. – 2015. – № 3. – С. 106–114;

Різнобічний китаїст⁴⁵ і талановитий перекладач⁴⁶ В. І. Гамянін дослідив трансформаційні процеси суспільно-політичного, ідеологічного та особистісного характеру в Китаї першої половини ХХ ст. Учений визначив особливості формування нового ідеологічного забезпечення китайського суспільства і становлення вербального засобу впровадження цього забезпечення у формі мови *байхуа*, а також розкрив історичну долю соціального прошарку буржуазної інтелігенції, основного носія нової ідеології. На підставі джерелознавчих даних В. І. Гамянін показав еволюцію становлення індивідуальної історичної свідомості конкретної персоналії – типового представника нової китайської національної еліти Чжу Цзиціна (朱自清, 1898–1948). Дослідник уперше на підставі творчої спадщини цього китайського письменника-прозаїка ввів до наукового обігу *саньвень* як особливий тип історичного джерела⁴⁷. У 2000 р. В. І. Гамянін захистив

Кіктенко В. О. Роль теорії «м'якої сили» в створенні нового образу Китаю // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 39–50; Кіктенко В. О. Від революції до модернізації: стратегія та ідеологія КНР періоду реформ // Східний світ. – 2016. – № 1. – С. 83–93; Кіктенко В. О. Сучасна модель російсько-китайських відносин: асиметричне стратегічне партнерство // Східний світ. – 2016. – № 2–3. – С. 24–36; Кіктенко В. О. Історичний дискурс у традиційному та сучасному Китаї // Східний світ. – 2016. – № 4. – С. 52–64; Кіктенко В. О. Китай у сучасному світі: мирне піднесення, відродження нації та «м'яка сила» // Китай очима Азії. Колективна монографія / Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація Китаєзнавців. – Київ, 2017. – С. 11–99; Кіктенко В. О. Геоекономічне зростання Китаю у сучасному світі. Стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 22 лютого 2017 року // Вісник Національної академії наук України. – 2017. – № 4. – С. 42–60; Кіктенко В. О. Семантика і прагматика концепту ІНІЦІАТИВА «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ» // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 58–68.

⁴⁵ Гамянін В. І. Конфуціанський трактат «Чжун Юн» // Східний світ. – 1999. – № 1–2, Етумон. – С. 87–111; Гамянін В. І. З традиції благоповажань в імператорському Китаї // Східний світ. – 2000. – № 1. – С. 142–152; Гамянін В. І. До питання про визначення поняття «чжунюнь» (на підставі тексту трактату «Рівновага і виваженість») // Східний світ. – 2001. – № 2. – С. 74–83.

⁴⁶ Гамянін В. І. Класична проза Китаю (вибрані переклади з давньокитайської та сучасної китайської) // Джерело перлин. Хрестоматія східних літератур / авт.-упоряд. С. М. Руссова. – К. : Горудень, 1998.

⁴⁷ Гамянін В. І. Китай початку ХХ століття очима Чжу Цзиціна (на матеріалі саньвень раннього періоду творчості 1921–1931) // Сходознавство. – 1997. – № 1. – С. 30–56; Гамянін В. І. Функціональні особливості деяких концептів особистості у Китаї 1-ї

кандидатську дисертацію «Трансформаційні процеси в історії Китаю новітнього часу (1911–1949)»⁴⁸. Подальша кар'єра В. І. Гамяніна була пов'язана із практичним китаєзнавством – багато років він присвятив дипломатичній роботі в МЗС України.

Особливу увагу українські китаєзнавці приділяють історії українсько-китайських відносин. Першим до цієї теми звернувся В. Б. Урусов, який дослідив період від утворення Китайської Народної Республіки і початку активного співробітництва Радянської України та КНР до 1959 р., коли з ініціативи Москви розпочався процес згортання цього співробітництва. В. Б. Урусов відкрив велику кількість архівних матеріалів, на основі аналізу яких показав історичні факти українсько-китайських взаємин у політичній, економічній, науково-технічній та гуманітарній сферах і вплив цього співробітництва на розвиток відносин між нашими країнами після отримання Україною незалежності⁴⁹. В. Б. Урусов у 2005 р. захистив кандидатську дисертацію

половини XX століття // Східний світ. – 1997. – № 1–2. – С. 27–38; Гамянін В. І. Чжу Цзицін і проблеми лінгволітературної спадщини в історичному розвитку Китаю XX століття // Сходознавство. – 1998. – № 2. – С. 67–77; Гамянін В. І. Нове життя китайського Саньвень (до 100-річчя з дня народження і 50-річчя з дня смерті Чжу Цзицін) // Сходознавство. – 1998. – № 3–4. – С. 138–145; Гамянін В. І. Чжу Цзицін і саньвень нового Китаю // Всесвіт. – 1998. – № 4. – С. 152–155; Гамянін В. І. Проблема періодизації історії Китаю 1-ї половини XX століття // Сходознавство. – 1999. – № 7–8. – С. 45–91; Гамянін В. І. Визначення динаміки становлення ідеологічного забезпечення китайського суспільства у 1-й половині XX сторіччя // Сходознавство. – 2000. – № 11–12. – С. 43–58.

⁴⁸ Гамянін В. І. Трансформаційні процеси в історії Китаю новітнього часу (1911–1949): автореф. дис. ... на здоб. наук. ступ. канд. іст. наук. 07.00.02 / НАН України. Ін-т східнознавства ім. А. Кримського. – К., 2000. – 19 с.

⁴⁹ Урусов В. Б. Українсько-китайське співробітництво у галузі культури та освіти // Україна – Китай. – 2001. – № 1(4). – С. 54–56; Урусов В. Б. Українсько-китайські зв'язки у галузі промисловості та сільського господарства (1949–1959 рр.) // Україна – Китай. – 2002. – № 1(5). – С. 37–41; Урусов В. Б. Науково-технічне співробітництво України та Китаю 1949–1959 рр. // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 114–118; Урусов В. Б. Українсько-китайські економічні зв'язки у 50-ті роки XX ст. // Сходознавство. – 2004. – № 25–26. – С. 150–166; Урусов В. Б. Українська РСР та «китайське питання» в ООН // Сходознавство. – 2004. – № 27–28. – С. 115–128; Урусов В. Б. Українсько-китайські відносини у сфері культури (1949–1959 рр.) // Проблеми освіти. – Науково-методичний збірник. – 2004. – Вип. 38. – С. 108–119.

«Українсько-китайські відносини (1949–1959)»⁵⁰, а надалі зосередився на дослідженні та перекладах китайської літератури⁵¹, інколи звертається й до історичної тематики⁵².

Дослідження цієї теми було продовжено І. А. Кіпцар, яка розглянула міждержавні дипломатичні відносини, міжпарламентське співробітництво, торгово-економічну взаємодію, науково-технічне співробітництво, контакти в царині освіти й культури України та Китаю на сучасному етапі у період з 1992 по 2002 рр. На думку авторки, упродовж цього часу українсько-китайські відносини постійно розширювалися, проте вони не вийшли на рівень стратегічного партнерства⁵³. І. А. Кіпцар у 2006 р. захистила кандидатську дисертацію «Українсько-китайські відносини в період 1992–2002 рр.»⁵⁴.

Надзвичайно цікаве питання дослідив М. М. Карпенко – участь китайців у революційних подіях на території України в 1917–1921 рр.

⁵⁰ Урусов В. Б. Українсько-китайські відносини (1949–1959) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2005. – 196 с.; Урусов В. Б. Українсько-китайські відносини (1949–1959) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2005. – 18 с.

⁵¹ Урусов В. Нові тенденції в китайській літературі на початку XXI століття // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2007. – С. 127–132; Урусов В. Соціальні трансформації та літературні процеси в Китаї 80–90-х років XX ст. // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2009. – С. 111–115; Урусов В. Поезія Хай Цзи // Китаєзнавчі дослідження. Збірник наукових праць. – 2015. – № 1–2. – С. 160–162.

⁵² Урусов В. Б. Виникнення і розвиток системи державних іспитів стародавнього Китаю // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 2. – С. 52–60.

⁵³ Кіпцар І. А. Етапи та перспективи українсько-китайського співробітництва в галузі культури (1991–2001 рр.) // Сходознавство. – 2003. – № 21–22 – С. 67–72; Кіпцар І. А. Система соціального забезпечення населення Китаю в умовах економічних реформ та глобальних інтеграційних процесів: проблема запозичення досвіду Україною // Сходознавство. – 2006. – № 33–34. – С. 61–66; Кіпцар І. А. Міжпарламентське співробітництво України та КНР (1992 – 2002 рр.) // Сходознавство. – 2008. – № 44. – С. 38–47.

⁵⁴ Кіпцар І. А. Українсько-китайські відносини в період 1992–2002 рр. : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2006. – 219 л.; Кіпцар І. А. Українсько-китайські відносини у період 1992–2002 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2006. – 20 с.

На основі широкого кола архівних джерел, документів та мемуарів він дослідив причини міграції китайців на територію Російської імперії напередодні і в період Першої світової війни та причини вступу китайців у червоногвардійські та червоноармійські формування під час революційних подій на території України. Учений дійшов висновку, що участь китайців в окремих та змішаних інтернаціональних формуваннях Червоної армії справила істотний вплив на перебіг окремих подій громадянської війни і суттєво позначилася на загальному результаті революційних подій на теренах України⁵⁵. М. М. Карпенко у 2008 р. захистив кандидатську дисертацію «Участь китайців у революційних подіях на території України (1917–1921 рр.)»⁵⁶.

Звертаються українські вчені й до вивчення історії КНР, що насамперед стосується праць М. А. Тарана, фахівця з китайської зовнішньої політики та американсько-китайських відносин⁵⁷. У 2002 р. він

⁵⁵ Карпенко Н. М. Китайский легион. Участие китайцев в революционных событиях на территории Украины (1917 – 1921) : монография / Луганский национальный педагогический ун-т им. Тараса Шевченко. – Л. : Альма-матер, 2007. – 392 с.

⁵⁶ Карпенко М. М. Участь китайців у революційних подіях на території України (1917–1921 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2008. – 17 с.; Карпенко Н. М. Участие китайцев в революционных событиях на территории Украины (1917–1921 гг.): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Луганский национальный педагогический ун-т им. Тараса Шевченко. – Л., 2008. – 240 л.

⁵⁷ Таран М. А., Гончар Б. М. Проблема политического объединения Китая: позиции вовлеченных сторон // Сборник, посвященный памяти Гиви Кигурадзе. Кафедра новой и новейшей истории стран Европы и Америки Тбилисского государственного университета имени И. Джавахишвили. Кафедра новой и новейшей истории Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. – Тбилиси, 1998. – С. 40–50; Таран М. А. США, КНР і Тайвань: трикутник взаємодії і суперечностей в 90-і роки ХХ ст. // Наукові записки Академії наук вищої школи України. – Вип. 2. – К., 1999. – С. 22–31; Таран М. А., Гончар Ю. Б. Тайвань у військово-стратегічних планах США і проблема об'єднання Китаю // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Історія. – 2000. – Вип. 46. – С. 33–36; Таран М. А. Проблема впливу визначення терміна «один Китай» на перспективи об'єднання між КНР та Тайванем // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Сходознавство. – 2001. – Вип. 6. – С. 73–79; Таран М. А. Один з азійських «тигрів» // Політика і час. – 2001. – № 12. – С. 76–83; Таран М. А. Америко-китайські відносини та фактор безпеки Тайваню в 1990-і роки (сприйняття Вашингтоном деяких конфліктних аспектів) // Сходознавство. – 2001. – № 13–14. – С. 38–49.

захистив дисертацію «“Тайванська проблема” в зовнішній політиці США в 1990-і рр.»⁵⁸, у якій досліджено політику США щодо Тайваню в 1990-і рр. в контексті змін в американській зовнішньополітичній стратегії у Східній Азії та формування нових підходів у відносинах з КНР. У подальших своїх працях М. А. Таран продовжив дослідження цієї тематики⁵⁹. Завдяки його зусиллям на історичному факультеті

⁵⁸ Таран М. А. «Тайванська проблема» в зовнішній політиці США в 1990-і рр. : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 210 арк.; Таран М. А. «Тайванська проблема» в зовнішній політиці США в 1990-і роки : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 19 с.

⁵⁹ Таран М. А. Демократія та суспільство: історичний досвід Тайваню // Історичний журнал. – 2003. – № 2. – С. 43–49; Таран М. А. Китайсько-тайванські відносини: економічне взаємотягання та політико-ідеологічні суперечності // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 103–113; Таран М. А. Новий зміст «старих» проблем (Американо-китайські відносини) // Політика і час. – 2003. – № 8. – С. 76–82; Таран М. А. КНР – Латинська Америка: реалії економічного співробітництва та політичний підтекст // Науковий вісник Дипломатичної Академії при МЗС України. – 2004. – Вип. 10. – Ч. II. – С. 30–42; Таран М. А. Вплив політики адміністрацій Б. Клінтона (1993–2000) на військово-стратегічний баланс сил у Тайванській протоці // Східний світ. – 2005. – № 2. – С. 95–101; Таран М. А. Холодне рукостискання на фоні гарячої «дипломатичної війни» (китайсько-тайванське суперництво як протиборство двох зовнішньополітичних стратегій) // Китайська цивілізація: історія та сучасність. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України 2005. – С. 78–90; Таран М. А. Відносини між США та КНР в епоху Ден Сяопіна: нова ідейно-теоретична й правова основа (1979–1990) // Східний світ. – 2006. – № 2. – С. 95–100; Таран М. А. Тайвань в американській політиці «стримування та ізоляції» КНР на Далекому Сході (1949 – 1969 рр.) // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Історія. 2006. – Вип. 87–88. – С. 53–56; Таран М. А. Комуністична Партія Китаю в державно-суспільній системі КНР у період «Реформ та відкритості»: спроби пристосування до нових суспільно-політичних реалій // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2007. – С. 117–123; Таран М. А. Не друзья и не враги: американо-китайские отношения на рубеже веков // Атлас. Военная дипломатия. – 2007. – № 3. – С. 26–31; Таран М. А. Кризи 1995–96 рр. у Тайванській протоці: ключові стимули та моделі поведінки трьох сторін // Східний світ. – 2007. – № 4. – С. 88–93; Таран М. Inertia of the Past and Impacts of the Future. Political Crises of 2004-05 and 2007 in Ukraine and Foreign Policy Implications // Journal of Russian Studies (Graduate Institute of Russian Studies. National Chengchi University. Taipei. Taiwan). – June 2008. – № 8. – P. 55–78; Таран М. А. Попытки концептуальной адаптации «тайваньской» политики администрации Дж. Буша-младшего к новой военно-политической ситуации в Тайваньском проливе // Американистика: актуальные

Київського національного університету ім. Тараса Шевченка сьогодні готують істориків-китаєзнавців та відкрито навчальний Клас китайської мрії.

Також до «тайванської проблеми» в історичній перспективі звернулася В. В. Смоліна (Мельніченко), яка дослідила це питання у взаємовідносинах США та КНР з 1949 по 1972 рр., показала вплив адміністрацій президентів США (Ф. Рузвельта, Г. Трумена, Д. Ейзенхауера, Дж. Кеннеді, Р. Ніксона) на процес здійснення зовнішньополітичної доктрини щодо КНР й спробувала спрогнозувати можливі наслідки процесу ймовірного возз'єднання Тайваню з КНР. На думку дослідниці, американсько-китайські відносини є одним із основних компонентів не лише регіональної, а й глобальної стабільності. Успішна модернізація КНР зумовила посилення економічного та військового потенціалу цієї країни, що призвело до переоцінки Китаю в політичних колах Вашингтона й відповідно до надання йому першості у глобальній політиці США. Усе це вплинуло на подальший розвиток відносин США із Тайванем та корегування далекосхідного вектора зовнішньої політики Сполучених Штатів⁶⁰. У 2012 р. В. В. Смоліна захистила канди-

подходы и современные исследования. Межвуз. сб. науч. тр. Вып.4. – Курск, 2012. – С. 239–250; Таран М. А. Регіональні виміри та глобальна проекція «м'якої сили»: зовнішня політика Китаю на початку XXI ст. // Суспільно-політичні трансформації в країнах Сходу на сучасному етапі. Колективна монографія. – К., 2012. – С. 108–121; Таран М. А. Отношения между США и КНР: чем они могут быть интересны Украине? // Китаєзнавчі дослідження. Том 2. – 2012. – С. 31–37; Таран М. А. Тайваньская политика США в XXI веке: преемственность в условиях эволюции глобальных приоритетов // Американистика: актуальные подходы и современные исследования. Межвуз. сб. науч. тр. Вып. 5. – Кр., 2013. – С. 182–198; Таран М. А. Китайські концепти щодо відносин із США: формування основ стратегічної поведінки // Китаєзнавчі дослідження. – 2014. – № 1–2. – С. 61–66; Таран М. А. «Піднесення» Китаю: творення гармонії чи породження конфлікту? // Східний Світ. – 2015. – № 2. – С. 131–139; Таран М. А. Тема «прав людини» в американсько-китайських відносинах: протистояння відмінних цивілізаційно-історичних ідентичностей // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 51–57.

⁶⁰ Мельніченко В. В. «Тайванське питання» в працях вітчизняних та зарубіжних учених // Історичний архів. Наукові студії : збірник наукових праць. – Мк. : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – Вип. 1. – С. 179–184; Мельніченко В. В. Виникнення тайванської проблеми та конструкція американсько-китайських взаємовідносин // Перспективи. – Вип. 1 (45). Серія: Філософія, історія, соціологія, політологія. –

датську дисертацію «Китайська політика США та тайванське питання, 1949–1972 рр.»⁶¹.

На жаль, українські Китаєзнавці нечасто звертаються до дослідження давнього чи середньовічного Китаю. Тому праці С. А. Кошового, присвячені реформам Шан Яна (商鞅, 390 р. до н. е. – 338 р. до н. е.), мають неабияке значення для розвитку науки про Китай в Україні. На основі нового прочитання та осмислення першоджерел дослідник розкриває сутність та перебіг реформ у державі Цінь у період Чжаньго (戰國時代, V ст. до н. е. – 221 р. до н. е.), аналізує значення цих змін для політичного утвердження держави Цінь як «гегемона» в межах правлячого чжоуського дому на етапі здійснення реформ Шан Яна, вивчає суспільно-політичні ідей школи фа-цзя (法家) в історичному контексті. Особливу увагу дослідник приділив визначенню моделі формування й особливостей розвитку держави Цінь на цьому етапі⁶².

Од. : В-во ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2009. – С. 63–67; Мельніченко В. В. Взаємовідносини Україна – Тайвань – КНР: історія та сучасність // Питання історії України : збірник наукових праць. – Т. 12. – Чр. : Технодрук, 2009. – С. 267–270; Мельніченко В. В. Система взаємовідносин між США та КНР і тайванська проблема у світлі нової зовнішньополітичної американської концепції – «Доктрини Ніксона» // Науковий вісник МДУ ім. В. О. Сухомлинського : збірник наукових праць. – Вип. 27: Історичні науки. – Мк. : Вид-во МДУ ім. В. О. Сухомлинського, 2009. – С. 129–148; Мельніченко В. В. Тайванський фактор та політика Китаю крізь призму проблем ядерної безпеки: історичний аспект // Історичні записки: збірник наукових праць. – Вип. 24. – Лг. : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – С. 146–152; Мельніченко В. В. Висвітлення актуальності «тайванського питання» в науковій літературі // Наукові записки. – Вип. 13. – Серія: Історичні науки. – Кр. : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 168–177; Мельніченко В. В. Особливості політичного курсу китайського уряду у врегулюванні тайванського питання // Київський Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – Вип. 2 [54]. – К. : В-во «Сталь», 2010. – С. 112–117; Мельніченко В. В. Формування «тайванської проблеми» та політика США (1949–1954 рр.) // Актуальні проблеми вітчизняної та світової історії : збірник наукових статей учасників Третіх всеукр. драгоманівських чит. молодих істориків, Київ, 12 березня 2010 р.; відп. ред. О. В. Потильчак. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С. 324–331.

⁶¹ Смоліна В. В. Китайська політика США та тайванське питання, 1949–1972 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Чорноморський державний університет ім. Петра Могили. – Мк., 2012. – 20 с.

⁶² Кошовий С. А. Діяльність Сяо гуна, правителя царства Цінь // Китаєзнавчі дослідження. Збірка наукових праць. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація Китаєзнавців, 2012. – Том 2. – С. 12–16;

У 2016 р. С. А. Кошовий захистив кандидатську дисертацію «Реформи Шан Яна»⁶³. Надалі дослідник зосередився на сучасному соціально-політичному розвитку КНР⁶⁴.

О. В. Іванов у своїх роботах проаналізував особливості зовнішньої політики КНР за часів правління Мао Цзедуна у контексті «холодної

Кошовий С. А. Життєпис Шан Цзюня у книзі Сима Цяня «Ши цзі, історичні записки» // Етнічна історія народів Європи. – К., 2012. – Вип. 37. – С. 109–121; Кошовий С. А. Реформи Шан Яна на основі розділу 68 книги Сима Цяня «Ши цзі, Історичні записки» // Дні науки історичного факультету – 2012 : матеріали V Міжнародної наукової конференції молодих учених. – Вип. V. – Ч. 6. – К., 2012. – С. 16–17; Кошовий С. А. До питання послідовників Шан Яна // Етнічна історія народів Європи. – К., 2013. – Вип. 39. – С. 149–150; Кошовий С. А. Нові джерела з історії держави Цінь доби Чжаньго // Проблеми джерелознавства, історіографії та історії Сходу : матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 90-річчю з дня народження проф. В. М. Бейліса. – Лг. : Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2013. – С. 123–127; Кошовий С. А. Реформатори періоду Чжаньго // Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин : статті та матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Г. А. Бондаревського. – Лг., 2013. – С. 32–35; Кошевой С. А. Особенности развития Древнего Китая в период Чжаньго // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences. – 2014. – № 11–12. – С. 34–40; Кошовий С. А. Періодизація періоду Чжаньго: дискусійні питання // Етнічна історія народів Європи. – К., 2014. – Вип. 43. – С. 137–141; Кошовий С. А. Аналіз авторського тексту на прикладі писемної пам'ятки Шан цзюнь шу // IX наукова конференція «Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Перспективи соціально-економічного та політичного розвитку КНР в XXI столітті» (Київ, 22 вересня 2015 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sinologist.com.ua/uk/ix-міжнародна-наукова-конференція/>; Кошовий С. А. Писемна пам'ятка «Шан цзюнь шу» як історичне джерело // Етнічна історія народів Європи. – К., 2015. – Вип. 46. – С. 181–188; Кошовий С. А. Реформи Шан Яна та минуле держави Цінь: тлумачення Лейденської синологічної школи // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 11–18; Кошовий С. А. Шан Ян і його концепція держави // Етнічна історія народів Європи. – К., 2015. – Вип. 45. – С. 137–148; Кошовий С. А. Дискусії навколо суспільно-політичних практик легістів: витоки // Дні науки історичного факультету (до 150-річчя з дня народження М. С. Грушевського) : матеріали IX Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених / Редкол.: проф. І. К. Патриляк (голова), ас. І. Г. Адамська (заст. голови), О. Р. Магдич (відп. редактор). – К., 2016. – С. 159–163.

⁶³ Кошовий С. А. Реформи Шан Яна : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2016. – 20 с.

⁶⁴ Кошовий С. А. Формування сучасного порядку денного КНР: роль аналітичних центрів і експертного середовища // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1–2. – С. 69–83; Кошовий С. А. Особливості державної політики КНР щодо Полярного регіону // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 2. – С. 99–126.

війни» між США та СРСР, зокрема геополітичної біполярності світу. Необхідно підкреслити, що дослідник, по-перше, використав велику кількість англо-американських праць для розуміння культу особи Мао Цзедуна, по-друге, ретельно розглянув маоїзм у порівнянні з головними аспектами радянської ідеології, по-третє, дослідив зовнішню політику КНР протягом 1949–1976 рр. щодо США, Великої Британії, Франції, Німеччини, Радянського Союзу та країн «третього світу». Суттєву увагу дослідник приділив визначенню ролі та місця деструктивних факторів зовнішньої політики КНР у даний хронологічний період, зокрема, прорахунки, недоліки, слабкі місця й трагічні наслідки зовнішньополітичних амбіцій китайського Мао Цзедуна⁶⁵. У 2017 р. О. В. Іванов захистив кандидатську дисертацію «Зовнішня політика і дипломатія Мао Цзедуна: історичний аспект (1945–1976 рр.)»⁶⁶.

В. А. Чжен присвятила низку своїх праць вивченню впливу відродженої історико-культурної спадщини Китаю на трансформаційні процеси у китайському суспільстві під час проведення Політики реформ та відкритості у період з 1978 по 2013 рр., що надзвичайно важливо для даного історичного прикладу модернізації традиційного суспільства. Дослідниця вдало показала використання важливих конфуціанських

⁶⁵ Іванов О. В. США–Китай. Відносини 1945–1990 рр. Сучасна російська та українська історіографія // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Історія. – Миколаїв, 2014. – Вип. 229. – С. 126–131; Іванов О. В. Китайсько-американські відносини: за часів Мао та після (1972–2014 рр.) // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Історія. – Миколаїв, 2016. – Вип. 262. – С. 54–56; Іванов О. В. Мао Цзедун: Політичні проблеми культурного розвитку Китаю (до «революції» 1966–1976 рр.) // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2016. – № 1. – С. 78–82; Іванов О. В. «Холодна війна»: США–СРСР–Китай (зарубіжна і українська історіографія) // Чорноморський літопис. – Миколаїв, 2016. – Вип. 11. – С. 143–147; Іванов О. В. «Холодна війна»: США–СРСР–Китай (з позиції сьогодення). Науковий вісник Дипломатичної Академії України. – Київ, 2016. – Вип. 23. – Ч. 1. – С. 104–108; Іванов О. В. «Дипломатія Мао Цзедуна: еволюція політики балансування между США и СРСР в 1949–1950-х гг. // Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии (1918 г. – начало XXI в.). – Витебск, 2015. – С. 162–165.

⁶⁶ Іванов О. В. Зовнішня політика і дипломатія Мао Цзедуна: історичний аспект (1945–1976 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України. – К., 2017. – 17 с.

концептів в офіційній ідеології КПК/КНР як вагомого фактору успішності проведення реформ, визначила окремі аспекти співіснування марксизму та конфуціанства, розробила авторську періодизацію перетворень у сфері ідеології, проаналізувала вплив традиційних концептів на сучасні трансформаційні процеси в Китаї (внутрішня та зовнішня політика, соціально-економічні перетворення та культурне життя)⁶⁷. У 2021 р. В. А. Чжен захистила кандидатську дисертацію «Конфуціанський складник трансформації китайського суспільства в період «реформ та відкритості»»⁶⁸.

2.2. Мовознавство

Якщо в попередні періоди розвитку українського китаєзнавства здебільшого відбувалися дослідження історії й сучасного політичного та соціально-економічного розвитку Китаю, то китайське мовознавство в Україні розпочало повноцінно формуватися лише

⁶⁷ Чжен В. А. Конфуцианские принципы в стратегии нового курса Китая // Культура народов Причерноморья. – 2011. – № 216. – С. 135–139; Чжен В. А. Модернізаційний потенціал конфуціанства на етапі «політики реформ і відкритості»: можливості й реалії // Китаєзнавчі дослідження. – 2017. – № 1–2. – С. 22–33; Чжен В. А. Конфуціанські принципи в практиці державного управління в період «реформ і відкритості» // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Історія. – 2019. – № 1 (140). – С. 40–46; Чжен В. А. Культурно-освітні традиції Китаю та новачі періоду «реформ та відкритості» // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. – 2020. – Вип. 32. – С. 276–281; Чжен В. А. Культурна політика в КНР періоду «реформ та відкритості» (1978–2010-ті рр.) // Науковий журнал Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського // 2021. – Том 32 (71). – № 1. – С. 152–156; Chzhen V. A. Confucian Principles in the Chinese History and Modernization Processes of the Last Quarter of XXth Century // Проблеми всесвітньої історії. – 2017. – № 2 (4). – С. 138–148; Chghen V. A., Meteliova T.O. The Impact of Confucian Values on China Foreign Policy During the Period of 'Reforms and Openness' // Проблеми всесвітньої історії. – 2020. – № 2 (11). – С. 100–113; Chzhen V. A. Application of Confucian Principles in the System of State Governance in the PRC During the Period of «Refoms and Openness» // Danish Scientific Journal. – 2020. – Vol. 3. – No34. – P. 3–7.

⁶⁸ Чжен В. А. Конфуціанський складник трансформації китайського суспільства в період «реформ та відкритості»: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України». – К., 2021. – 20 с.

в 1990-ті рр. У цей час ще працював І. К. Чирко⁶⁹, який підготував декілька перекладів творів китайської літератури⁷⁰ та на замовлення Хейлунцзянського університету (Харбін, КНР) редагував «Великий українсько-китайський і китайсько-український словник»⁷¹. Поступово формується нова генерація українських китаєзнавців-філологів, які на сьогодні складають потужний інтелектуальний напрям в українській науці й вивчають різноманітні питання китайського мовознавства.

Так, Г. А. Карпенко здійснила комплексний аналіз лексики, яка позначає соціально- побутові реалії китайської мови з огляду на їхні фонетичні, граматичні, структурно- стилістичні особливості, а також розробила детальну класифікацію безеквівалентної лексики на підставі урахування часового, місцевого та тематичного критеріїв. Дослідниця дійшла висновку під час аналізу фонетичних і структурно-граматичних особливостей функціонування реалій, пов'язаних із усвідомленням того, що основна одиниця лексичної системи китайської мови (первинна лексема 语素 «юйсу») є одночасно і морфемою, і складом, і словом, що графічно втілюється відповідним ієрогліфом. Крім того, доведено доцільність класифікації корпусу реалій за предметно-тематичним принципом, а не за часовим чи місцевим критеріями. Результати цієї роботи мають не лише важливе теоретичне, а й велике практичне значення, оскільки формування навичок розрізнення у китайському лінгвокраїнознавчому тексті лексики на позначення

⁶⁹ Іван Корнійович Чирко. Пішла з життя непересічна людина, яскрава особистість, талановитий син українського народу // Східний світ. – 2004. – № 2. – С. 187; Наливайко С. Китаїст Іван Чирко, японка Йоко Сацукі та «Індієць» я // Українознавство. – № 2 (11). – 2004. – С. 139–142; Тесленко І. Іван Чирко, «китаєць» із Чернігівщини [Електронний ресурс] // Україна Молода – 05.10.2004. – № 185. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/278/171/9944/> (дата звернення 13.06.2013).

⁷⁰ Річкові заплави: [За мотивами кит. нар. оповід. / Літ. опрацюв. тексту І. Чирка]. Вип. 1. – К.: Пульс, 1993. – 16 с.; Чобіт бога Ерлана (китайська середньовічна повість) / З кит. пер. І. Чирко (прозу) і М. Литвинець (вірші) // Східний світ. – 1993. – № 2. – С. 150–171; Чарівний пензлик Ма Ляна: Казки кит. письм. / Пер. з кит. І. Чирко. – К.: Молодь, 1992. – 208 с.

⁷¹ 郑述谱. 乌克兰语汉语词典. – 北京: 商务印书馆, 1999. – 598页.

реалій є вагомою складовою навчального процесу при підготовці китаєзнавців⁷². У 2006 р. Г. А. Карпенко захистила кандидатську дисертацію «Лексико-граматичні та структурно-стилістичні особливості слів на позначення китайських соціально-побутових реалій»⁷³ і стала першим в Україні китаєзнавцем-мовознавцем з кандидатським ступенем.

С. А. Колодко звернувся до вивчення семантичних, структурних та функціональних характеристик прислівникових слів у китайській мові, нині розглядає наявні класифікації цієї групи слів, впроваджує авторську класифікацію. Окрему увагу він звертає на нові погляди щодо синтаксичних можливостей прислівників, а саме – на врахування специфіки їхнього поєднання з іменниками та числівниками, розкриття прихованих семантичних зв'язків у таких сполуках, обґрунтування авторської концепції щодо стилістичної маркованості прислівникових слів⁷⁴. У 2009 р. С. А. Колодко захистив кандидатську дисертацію

⁷² Карпенко Г. А. Принципи адекватного перекладу текстів художньої літератури // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Східні мови та літератури. – 2000. – № 4. – С. 19–21; Карпенко Г. А. Історико-культурний підхід до проблеми передачі китаємовних реалій // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Вісник сходознавства. – 2003. – № 7. – С. 123–127; Карпенко Г. А. Лексика, що позначає соціально-побутові реалії у сучасній китайській мові // Мовні та концептуальні картини світу. – 2004. – № 10. – С. 225–232; Карпенко Г. А. Реалії китайської мови соціально-побутового характеру як компонент соціально-історичного і національно-культурного контексту // Мовні та концептуальні картини світу. – 2005. – № 14. – С. 161–164.

⁷³ Карпенко Г. А. Лексико-граматичні та структурно-стилістичні особливості слів на позначення китайських соціально-побутових реалій : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут філології. – К., 2006. – 245 арк.; Карпенко Г. А. Лексико-граматичні та структурно-стилістичні особливості слів на позначення китайських соціально-побутових реалій : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2006. – 20 с.

⁷⁴ Колодко С. А. Прислівник у сучасній китайській мові // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 41–43; Колодко С. А. Іменники в китайській мові // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – К., 2000. – Вип. 3. – С. 35–38; Колодко С. А. Прихований граматичний зв'язок та умови формування прислівниково-іменникових сполучень у китайській мові // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 21–25; Колодко С. А. Предикативність іменника як одна з його

«Прислівник у китайській мові: структура, семантика, функції»⁷⁵. Також С. А. Колодко є співавтором «Китайсько-українського словника», першої в Україні лексикографічної праці з китайістики⁷⁶. У словнику подано понад 80 тис. китайських слів, що позначають явища і реалії сучасного та давнього Китаю в найрізноманітніших сферах. Окрім загальноновживаної, у словнику подано також великий масив термінологічної лексики з різних галузей знань та виробництва, а також слова, що лише нещодавно увійшли до активного словника китайської мови.

У працях Т. В. Демчук були досліджені структурно-семантичні особливості синонімічних односкладових дієслів сучасної китайської мови і створено модель їх аналізу та класифікації. Вивчення наявних у лінгвістичній практиці класифікаційних моделей синонімів та детальне опрацювання семантики слова дозволили дослідниці виділити базовий, ключовий і допоміжний критерії ідентифікації та класифікації синонімічних лексем сучасної китайської мови, а також їхні операційні одиниці. На основі цих критеріїв вона створила розгорнуту типологію синонімів сучасної китайської мови. Вказана класифікаційна модель, а також дослідження особливостей семантичної парадигми односкладових дієслів сучасної китайської мови в контексті синонімії, окреслення їхньої функціонально-граматичної характеристики і статусу в лексичному фонді сучасної китайської мови надали можливість створити оригінальну модель їх аналізу та класифікації. Для оптимальної

функцій при утворенні прислівниково-іменникових сполучень // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 32–35; Колодко С. А. Проблема ідентифікації китайського прислівника // Мова та історія: періодичний збірник наукових праць. – К., 2005. – Вип. 75–76–77. – С. 54–61; Колодко С. А. Стилiстичні особливості та етимологія прислівників китайської мови // Збірник наукових праць Київського національного лінгвістичного університету: Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К., 2005. – Вип. 13. – С. 366–372; Колодко С. А. Сполучуваність якісних прислівників китайської мови зі словами інших лексико-граматичних груп // Мова та історія: періодичний збірник наукових праць. – К., 2005. – Вип. 78. – С. 50–58.

⁷⁵ Колодко С. А. Прислівник у китайській мові: структура, семантика, функції : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2009. – 19 с.

⁷⁶ Колодко С. А., Коломієць Н. В., Гончаренко О. М. та ін. Китайсько-український словник: 80 000 слів. – К. : ТОВ «Видавництво «Консультант», 2004. – 1176 с.

структуризації цієї аналітичної праці вчена запропонувала експериментальну таблицю, що містить операційні одиниці базового, ключового й допоміжного критеріїв ідентифікації та класифікації синонімічних лексичних одиниць сучасної китайської мови, а також семантико-функціональні елементи значення синонімічних лексико-семантичних варіантів досліджуваних слів⁷⁷. У 2010 р. Т. В. Демчук захистила кандидатську дисертацію «Структурно-семантичні особливості синонімічних односкладових дієслів сучасної китайської мови»⁷⁸.

В. А. Малицька вивчає системно-структурні та когнітивні закономірності деривації та мотивації термінів галузі інформаційних технологій у сучасній китайській мові, а також опису їхніх предметно-поняттєвих та системно-мовних зв'язків. З точки зору словотвору продуктивними виступають способи основоскладання, транспозиція, контракція та напівафіксація, зі спорадичним використанням чистої афіксації та з повною відсутністю редуплікації. З точки зору мотиваційного аналізу в терміносистемі інформаційних технологій китайської мови спостерігаємо такі типи мотивації: пропозитивно-диктумна (гіпер-/гіпонімічна, категорійна, предикатно-аргументна), модусна, асоціативно-термінальна (структурно-метафорична, дифузно-метафорична, гештальтна), змішана концептуально-інтеграційна мотивація

⁷⁷ Демчук Т. В. Проблема синонімії в теоретичних працях китайських лінгвістів // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2004. – Вип. 12. Част. 1. – С. 126–131; Демчук Т. В. Аналіз семантики синонімічних односкладових дієслів сучасної китайської мови (на матеріалі односкладових дієслів «摆» та «放») // Сходознавство. – 2005. – № 29–30. – С. 56–63; Демчук Т. В. Проблема дослідження явища синонімії в сучасній китайській мові (на матеріалі наукових праць зарубіжних синологів) // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 18. Кн. 1. – С. 110–114; Демчук Т. В. Проблема типологізації синонімів у сучасній китайській мові // Східний світ. – 2006. – № 2. – С. 109–116; Демчук Т. В. Проблема розмежування синонімічних та квазісинонімічних лексичних одиниць у сучасній китайській мові // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2007. – Вип. 23. Частина 1. – С. 170–174; Демчук Т. В. Проблема вивчення явища синонімії у лінгвістичній традиції Китаю // Східний світ. – 2007. – № 4. – С. 105–111.

⁷⁸ Демчук Т. В. Структурно-семантичні особливості синонімічних односкладових дієслів сучасної китайської мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2010. – 20 с.

та псевдомотивація. Для виявлення зазначених мовних відношень дослідниця проаналізувала значний обсяг лексики інформаційних технологій та склала словник, який є корисним при перекладі текстів відповідної тематики. На основі виявлення типів мотивації вона виконала тезаурусне моделювання відношень між термінами інформаційних технологій у китайській мові, що також є виявом когнітивного підходу в мовознавстві⁷⁹. У 2010 р. В. А. Малицька захистила кандидатську дисертацію «Терміносистема галузі інформаційних технологій у сучасній китайській мові: системно-структурний та когнітивний аспекти»⁸⁰.

О. М. Шевченко звернулася у власних працях до фразеологічного аспекту одиниць сучасного ділового китайського мовлення. Вона розглядає проблему визначення поняття «функціональний стиль» у багаторівневій системі стильової парадигми китайської мови, а також місце фразеологічних одиниць офіційно-ділового стилю у загальному

⁷⁹ Малицька В. А. Питання когнітивного опису терміносистеми комп'ютерних технологій китайської мови // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика, випуск X. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – С. 125–131; Малицька В. А. Своєрідність запозичення як процесу та результату взаємодії різносистемних мов // Актуальні проблеми міжнародних відносин : збірник наукових праць. Вип. 49. Част. I (у двох част.). – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2004. – С. 195–198; Малицька В. А. Способи словотвору термінів інформаційно-комп'ютерних технологій у сучасній китайській мові // Вісник Львівського університету: Серія філологічна. – Випуск 36. – Льв. : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2005. – С. 219–226; Малицька В. А. Когнітивні аспекти дослідження термінології інформаційних технологій (китайська мова) // Вісник: Проблеми української термінології. – Льв. : Національний університет «Львівська політехніка», 2006. – С. 83–85; Малицька В. А. Когнітивні аспекти номінації // Мова та історія: Періодичний збірник наукових праць. – Київ, 2004. – Вип. 69. – С. 34–39; Малицька В. А. Приклади завдань модульних тестів з китайської мови як першої іноземної для студентів I–III курсів. – К. : Київський Національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2004. – 23 с.; Малицька В. А. Таксономія термінів інформаційних технологій у китайській мові // Проблеми української термінології : збірник наукових праць. – Льв. : Видавництво «Ліга-Прес», 2004. – С. 56–59.

⁸⁰ Малицька В. А. Терміносистема галузі інформаційних технологій у сучасній китайській мові: системно-структурний та когнітивний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. – К., 2010. – 16 с.

фразеологічному фонді. Дослідниця виділяє основні типи фразеологічних одиниць, пропонує термінологічні відповідники таких фразеологічних одиниць у китайській та українській мовах, а також вводить нове поняття в терміносистему китайської мови – *фразеотермін*. Вона розглядає фразеологічні одиниці та здійснює аналіз відомих класифікацій типів таких одиниць у китайських та вітчизняних мовознавчих дослідженнях. Крім того, вона створила функціональну, семантико-граматичну та синтаксичну класифікацію фразеологізмів, а також класифікацію на основі семантичної злитості. Практичний аспект досліджень О. М. Шевченко полягає у розробленій нею новій класифікації фразеологізмів офіційно-ділового мовлення, відштовхуючись від параметра ступеня фразеологічності. На матеріалі окремих фразеологічних одиниць офіційно-ділового мовлення із залученням концептуальної метафори вона вивчає внутрішню структуру концепту КОЛІР та образно-метафоричну складову концепту ОБЛИЧЧЯ – які виступають головними поняттями у сфері ділового спілкування⁸¹. У 2013 р.

⁸¹ Шевченко О. М. Поняття стилю в сучасному китайському мовленні (на матеріалі ділових паперів) // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 54. – Ль. : В-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – С. 196–202; Шевченко О. М. Евфемізм як мовний засіб текстового зв'язку офіційно-ділового стилю китайського мовлення // Мова і культура. (Науковий журнал). – К., 2010. – Вип. 13. – Т. IX (145). Культурологічний підхід до викладання мови і літератури. – С. 273–278; Шевченко О. М. Проблема співвідношення термінології в галузі фразеології китайської та української мов // Сходознавство. – 2010. – № 49–50. – С. 230–241; Шевченко О. М. Особливості перекладу назв іноземних компаній / торговельних марок у китайському діловому мовленні // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. – 2009. – № 19. – С. 81–85; Шевченко О. М. Етикетні формули сучасного ділового китайського мовлення та їх відповідники в українській мові // Мова і культура. (Науковий журнал). – К., 2009. – Вип. 12. – Т. VII (132). Міжкультурна комунікація. – С. 18–21; Шевченко О. М. Особливості семантики кольоративів сучасного ділового китайського мовлення (компаративне дослідження на матеріалі англійської, української та китайської мов) // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – Вип. 31. Ч. I. – К., 2010. – С. 394–401; Шевченко О. М. Внутрішня форма слова як допоміжний елемент у вивченні офіційно-ділової китайської мови // Східний світ. – 2009. – № 1. – С. 151–156; Шевченко О. М. Концепт «обличчя» в китайській мові: словникова та психолінгвістична парадигма // Східний світ. – 2012. – № 1. – С. 151–156; Шевченко О. М. Основи ділової комунікації: китайська мова (вищий рівень) : навч. посіб. – Ж. : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 120 с.; Шевченко О. М. Функціональна та структурна класифікації фразеологічних одиниць сучасного ділового китайського мовлення // Тези міжнар. наук. конф. «XVI сходознавчі читання А. Кримського». – К., 2012. – С. 132.

О. М. Шевченко захистила кандидатську дисертацію «Сучасне ділове китайське мовлення: фразеологічний аспект»⁸². Дослідниця надалі приділила увагу питанням формування зовнішньої політики КНР⁸³ та історії українсько-китайських відносин⁸⁴.

Є. В. Гобова дослідила процеси та закономірності реалізації синтаксичних зв'язків на рівні просодії у сучасній китайській мові. На матеріалі аудіозаписів спонтанного мовлення засобів масової інформації КНР вона здійснила зіставлення варіацій лексичних тонів, коливань базового контуру F0 та інших характеристик потоку усного мовлення із синтаксичними структурами, що формують просодичні одиниці висловів. Описала особливості складних безсполучникових речень китайської мови з огляду на специфіку парцеляції мовленнєвого потоку та їхніх просодичних характеристик як засобів активації семантичного та синтаксичного зв'язку між їхніми частинами. Установила залежність між мірою дистантності діалогів та такими явищами, як тональна нейтралізація, акцентуація та паузація усного мовлення. За допомогою засобів просодичного анотування та інтонографування виокремила просодичні шаблони та їхні контури, що відповідають різним типам зв'язку між частинами складних безсполучникових конструкцій китайської мови⁸⁵.

⁸² Шевченко О. М. Сучасне ділове китайське мовлення: фразеологічний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10 02 013 / Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2013. – 19 с.

⁸³ Шевченко О. М. Нова китайська дипломатія та її виклики // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 58–63.

⁸⁴ Шевченко О. М. Китайські громадяни в революційних подіях в Україні (1917–1921 рр.) // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 5–16; Шевченко О. М. Українці в Шанхаї (1930–1940 рр.) // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 2. – С. 73–98.

⁸⁵ Гобова Є. В. [Луценко]. Безсполучниковий зв'язок як різновид еліпсису в дослідженнях синтаксису китайської мови // Сходознавство. – 2011. – № 53–54. – С. 39–50; Гобова Є. В. Визначення меж складних речень у сучасній китайській мові // Сходознавство. – 2012. – № 59. – С. 1–9; Гобова Є. В. Контекстні зміни тонів у китайській мові // Сходознавство. – 2012. – № 60. – С. 11–20; Гобова Є. В. [Луценко]. Проблеми виділення безсполучникових конструкцій у мовленнєвому потоці (на матеріалі сучасної китайської мови) // Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. – 2011. – Вип. 54. – С. 176–180; Гобова Є. В. [Луценко] Сучасні напрямки та методи дослідження просодії китайської мови // Сходознавство. – 2010. – № 52. – С. 25–36; Гобова Є. В. Системи анотування просодії китайської мови // Китаєзнавчі дослідження. [36. наук. пр.]. – 2011. – Том 1. – С. 96–102.

У 2013 р. Є. В. Гобова захистила кандидатську дисертацію «Просодичні шаблони еліптичних конструкцій в китайській мові (фонологічні особливості безсполучникового зв'язку)»⁸⁶. Подальші праці дослідниці мають переважно соціолінгвістичне та перекладознавче спрямування⁸⁷.

О. Ф. Тихонова здійснила комплексний аналіз особливостей функціонування й адаптації аббревіатур-англіцизмів сучасних китайської та української мов засобів масової інформації, що втілено у її працях та захищеній кандидатській дисертації⁸⁸.

І. О. Костанда дослідила функції паралелізму в мові китайської поезії доби Тан (618–907 рр.), а також визначила сутність та специфіку паралелізму як такого у китайській мові. У її працях проаналізовано види та функції паралелізму в народній та авторській поезії різних народів; розглянуто лінгвістичні та літературознавчі дослідження, присвячені цьому явищу. Дослідниця вивчала вплив функцій паралелізму на фонетичну специфіку та побудову віршів танського періоду; визначила критерії відбору лексики при складанні паралелізму і встановила, що ці критерії залишалися практично незмінними ще з часів народної поезії. Особливу увагу вона приділила дослідженню точного

⁸⁶ Гобова Є. В. Просодичні шаблони еліптичних конструкцій в китайській мові (фонологічні особливості безсполучникового зв'язку) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Нац. акад. наук України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2013. – 16 с.; Гобова Є. В. Просодичні шаблони еліптичних конструкцій в китайській мові (фонологічні особливості безсполучникового зв'язку) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Нац. акад. наук України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2013. – 207 арк.

⁸⁷ Гобова Є. В. Концептуальні метафори на позначення стосунків Гонконгу та материкової частини КНР (за матеріалами друкованих ЗМІ) // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 116–125; Гобова Є. В. Китай у медіа-сфері Гонконгу та Тайваню // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1–2. – С. 5–17; Гобова Є. В. «Чайний канон» Лу Юя та інша «чайна література» періоду династії Тан: проблеми перекладу та інтерпретації // Китаєзнавчі дослідження. – 2017. – № 1–2. – С. 5–11; Гобова Є. В. Китай як третя сторона мирного процесу в Україні та Ізраїлі/Палестині // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 77–82.

⁸⁸ Тихонова О. Ф. Адаптація і функціонування аббревіатур-англіцизмів у сучасних китайських і українських засобах масової інформації : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 / Донец. нац. ун-т. – Дн., 2013. – 19 с.

і розширеного видів паралелізму, а також їхнім специфічним функціям у поезії епохи Тан⁸⁹. У 2014 р. І. О. Костанда захистила кандидатську дисертацію «Функції паралелізму в мові китайської поезії епохи Тан»⁹⁰. Надалі дослідниця зосередилася на вивченні мови китайських романів XVI – XVII ст.⁹¹.

⁸⁹ Костанда І. О. Вплив екстралінгвістичних факторів на формування паралелізму у віршах поезії доби Тан // *Сходознавство*. – 2009. – № 48. – С. 92–96; Костанда І. О. Вплив китайської поезії доби Тан на формування стилістичного прийому паралелізм у японській китайськомовній поезії кансі // *Збірник матеріалів П'ятої міжнародної науково практичної конференції «Мова, література і міжкультурна комунікація»*. – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2013. – С. 237–242; Костанда І. О. Дихотомія точного й розширеного паралелізму та лексика Танської поезії // *Українське мовознавство: міжвідомчий науковий збірник*. – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2010. – Вип. 40/1. – С. 35–37; Костанда І. О. Дослідження функцій паралелізму в мові юефу // *Проблеми освіти: Науковий збірник* – К. : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України, 2013. – Вип. 75. – С. 88–94; Костанда І. О. Паралелізм як основний принцип танської поезії та його прояви на різних рівнях мови // *Сходознавство*. – 2008. – № 41–42. – С. 44–56; Костанда І. О. Явище паралелізму в мові українського фольклору // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Пам'яті академіка Леоніда Булаховського : збірник наукових праць*. – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2012. – Вип. 19. – С. 87–91; Костанда І. А. Особенности употребления параллелизма в китайских поэтических текстах (IV–VI вв. н.э.) // *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. – 2013. – № 8 (26), в 2-х ч., ч. I. – С. 93–95; Костанда І. А. Теоретические аспекты лингвистического исследования явления параллелизма в библейских текстах // *Филология, искусствоведение и культурология: тенденции развития : материалы международной заочной научно-практической конференции* – Н. : Изд. «Сибак», 2013 – С. 80–84; Костанда І. О. Дослідження структурно-функціональних особливостей явища паралелізму в мові давньокитайської поезії: «Шицзін» і «Дао де цін» // *Україна, Елладі і Космос: міждисциплінарні студії (Ukraine, Ellas and Cosmos: interdisciplinary studies)*. – Athens. : Ποιήματα των Φίλων, 2012. – 276–287.

⁹⁰ Костанда І. О. Функції паралелізму в мові китайської поезії епохи Тан [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Нац. акад. наук України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 20 с.

⁹¹ Костанда І. О. Особливості вживання паралелізму в змісті китайських романів XIV – XVI ст. (на прикладі роману «Трицарство») // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»* – Од. : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Вип. 15. – С. 82–84; Костанда І. О. Функції колоронімів зі значенням «червоний» в романі Цао Сюеціня «Сон у червоному теремі» // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. – Од. : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Вип. 17. – С. 34–36; Костанда І. О. Функції колоронімів зі значенням «жовтий» в романі Цао Сюеціня «Сон у червоному теремі» //

Н. В. Коломієць проаналізувала системи вербальної репрезентації головних концептів ментальної сфери («розум», «пам'ять», «думка» та «дурість») у китайській мові. Дослідниця здійснила реконструкцію змісту та структури вищезазначених концептів, а також способів їхньої вербалізації. Н. В. Коломієць визначила систему концептуальних ознак на поняттєвому, образному та оцінному рівнях для всіх типів концептів як одиниць різних металних субсфер – концептуалізації ментальних властивостей людини (концепт «розум»), концептуалізації продуктів ментальної діяльності (концепт «думка»), концептуалізації видів ментальної діяльності (концепт «пам'ять») та концептуалізації ментальних розладів (концепт «дурість»). Це, своєю чергою, надало їй можливість розглянути концепти сфери ментальності китайської мови щодо того, як вони відбивають особливості етнокомунікативного та пізнавального процесу загалом та з погляду відображення та структурування ними етнокультурної картини світу як системи інтуїтивних уявлень про ступінь реальності «можливого світу» зі своєю семантикою чи його фрагмента⁹². У 2014 р. Н. В. Коломієць захистила канди-

Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія» – Од. : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Вип. 19. – С. 70–73; Костанда І. О. Функции колоронимов со значением «красный» в романе Цао Сюэциня «Сон в красном тереме» // Сборник статей и докладов участников VIII научно-практической конференции «Россия – Китай: история и культура» – Кз., 2015. – С. 124–127; Костанда І. О. Особливості вживання паралелізму в мові китайських романів XVII ст. (на прикладі роману «Хао цю Чжуань») // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 01–03 квітня 2015 року. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015 – С. 197–198; Костанда І. О. Функции колоронимов со значением «зеленый» в романе Цао Сюэциня «Сон в красном тереме» // Сборник материалов VII Международной научной конференции «Проблемы литературы дальнего востока» – СПб., 2016. – Том 1. – С. 428–434.

⁹² Коломієць Н. В. Шляхи аналізу культурно специфічної лексики // Мовні та концептуальні картини світу. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – С. 68–73; Коломієць Н. В. Асоціативні відношення в культурно маркованій лексиці (китайський культурний термін 豆腐 ‘тофу’) // Мова і культура: науковий журнал. – Вип. 15. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – Т. IV. – С. 164–169; Коломієць Н. В. Специфіка вербальної репрезентації концепту 意 «думка» в китайській мові // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Серія: Філологія. – Вип. 8. – Од. : Видавничий дім «Гельветика», 2014. – Т. 1. – С. 107–109; Коломієць Н. В. Особливості танського «вугу» у творчості Лі Бо та Ду Фу //

датську дисертацію «Вербалізація ключових концептів ментальної сфери людини в китайській мові»⁹³.

О. П. Козоріз дослідив сучасний стан юридичної термінології китайської мови, виявив її структурні та семантичні особливості, здійснив системний аналіз внутрішньої будови терміна на позначення юридичних понять у китайській мові, установив найпродуктивніші способи термінотворення та визначив типові моделі термінів. Дослідник описав системні та асистемні семантичні явища юридичної термінології китайської мови; запропонував класифікаційні схеми синонімів та антонімів; визначив семантичну структуру аналізованих мовних одиниць, об'єднаних у семантичні поля. Окремо необхідно вказати на створення інверсійного словника зі зворотним сортуванням на 16 тис. термінів юридичної термінології китайської мови на основі КРЮС-а, що уможливило отримання об'єктивних висновків щодо структури та семантики юридичних термінів китайської мови.

Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – Серія «Східні мови та літератури». – Вип. 4. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – С. 68–70; Коломиец Н. В. Квантативные измерения концепта 智 «ум» в китайской картине мира // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук: журнал научных публикаций. – М. : Институт стратегических исследований, 2013. – № 11. – Ч. 2. – С. 94–97; Коломиец Н. В. Темпоральные признаки концепта 智 «ум» в китайской языковой картине мира // Социально-гуманитарный вестник России: научный журнал. – М. : Центр социально-политических исследований «Премьер», 2013. – № 10. – С. 42–46; Коломиец Н. В. «Ментальність» як концептуальне поле китайської мови // Общество на рубеже эпох: взгляд на современность через призму социальных и гуманитарных наук : материалы заочной всероссийской с международным участием научно-практической конференции студентов, аспирантов, молодых ученых, педагогов и преподавателей. – П. : Пермский государственный национальный исследовательский университет, 2012. – Ч. 1. – С. 129–132; Коломиец Н. В. Колоративні етнотейдеми китайської мови // Функциональная стилистика : сб. науч. работ – Я. : Крымский республиканский институт последипломного педагогического образования, 2012. – № 3. – С. 280–282; Коломиец Н. В. Культурна специфіка семантики номенів на позначення чисел першого десятку в китайській мові // Семантика мови і тексту : матеріали XI Міжнародної наукової конференції. – Ів.-Фр. : Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2012. – С. 244–246.

⁹³ Коломиец Н. В. Вербалізація ключових концептів ментальної сфери людини в китайській мові [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 18 с.

Розроблено та опрацьовано методику підрахунку ступеня (міри) термінологічності морфем тексту на основі «Кримінального кодексу КНР», що є найоб'єктивнішим критерієм розмежування терміна і не-терміна⁹⁴. У 2014 р. О. П. Козоріз захистив кандидатську дисертацію

⁹⁴ Козорез А. П. Квантитативные характеристики языковых единиц юридической терминологии китайского языка // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – М., 2013. – № 11 (58). – Ч. 2. – С. 36–41; Козоріз О. П. Атрибутивне словосполучення як істотна структурна одиниця термінологічної гіпонімії китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2013. – Вип. 46. – Ч. 2. – С. 152–163; Козоріз О. П. Афіксальний словотвір у юридичній термінології сучасної китайської мови // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – Вип. 18. – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2012. – С. 14–21; Козоріз О. П. Критерії виділення спеціальних юридичних дискурсів у межах поняття система права КНР // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – Вип. 19. – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2013. – С. 11–13; Козоріз О. П. Словосполучення та словотвір у сучасній китайській мові // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – Вип. 17. – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2011. – С. 16–18; Козоріз О. П. Терміни-складнопохідні слова та терміни-словосполучення у юридичній термінології сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 38. – С. 330–338; Козоріз О. П. Явище антонімії у юридичній термінології сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 41, ч. 2. – С. 237–245; Козоріз О. П. Явище гіпонімії у юридичній термінології сучасної китайської мови // Сходознавство. – 2013. – № 59. – С. 28–37; Козоріз О. П. Явище омонімії у юридичній термінології сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – Вип. 43. – Ч. 2. – С. 210–217; Козоріз О. П. Явище полісемії у юридичній термінології сучасної китайської мови // Східний світ. – 2012. – № 3. – С. 80–87; Козоріз О. П. Розвиток термінознавства в Китаї // Сучасні тенденції сходознавства (матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції). Харківський національний педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2012. – С. 28–33; Козоріз О. П. Іншомовні запозичення та термінологічні кальки у юридичній термінології сучасної китайської мови // Современное социально-гуманитарное знание в России и за рубежом. Материалы второй заочной международной научно-практической конференции. 25–28 февраля 2013 г. – Ч. 3. Филология, лингвистика, современные иностранные языки, психология, социология и социальная работа, история и музейное дело / Науч. ред. К. В. Патырбаева, А. В. Попов, Е. Ю. Мазур; Перм. гос. нац. исслед. ун-т. – Пермь, 2013. – С. 116–121.

«Структурно-семантичні особливості сучасної китайської юридичної термінології»⁹⁵.

Б. Ю. Нечипоренко на матеріалі китайських електронних ЗМІ (2003–2014 рр.) розглянув феномен медіавпливу, його природу та механізми. Сугестивну функцію китайських політичних ЗМІ він показав крізь призму різних рівнів об'єктивації: графічного, лексичного та синтаксичного. Дослідник проаналізував такі механізми реалізації сугестії: зміщення акцентів, виокремлення або затушовування деяких пластів інформації, стимулювання емоцій чи асоціацій. Вплив на національну картину світу носія китайської культури він дослідив крізь призму емоційного навіювання (залучення емоційно-оцінної лексики); апеляції до морально-етичної сфери, акцентування на загальнолюдських чи національних цінностях (шляхом залучення аксіологічної лексики); звернення до ментальних установок і стереотипів (використання кліше, мовних штамів, стертих метафор та слоганів); створення нових когнітивних структур, установлення позитивних чи негативних асоціативних зв'язків (залучення когнітивних метафор). Значну увагу у своїх працях вчений приділив лінгвістичному аналізу психотехнік мовленнєвого впливу сугестора, які активно використовують у китайському політичному медіапросторі. До них належать: «Навішування ярликів», «Сяючі узагальнення», «Групова ідентифікація», «Спрощення і близькість до народу», «Структурування інформації»⁹⁶.

⁹⁵ Козоріз О. П. Структурно-семантичні особливості сучасної китайської юридичної термінології [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 16 с.

⁹⁶ Нечипоренко Б. Ю. Структурування інформації як маніпулятивна тактика китайських ЗМІ // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Вип. 1. – 2009. – С. 313–320; Нечипоренко Б. Ю. Використання емоційно-оцінної лексики в політичному дискурсі китайських ЗМІ // Лінгвістичні дослідження. Зб. наук. праць. – Вип. 27. – 2009. – С. 89–95; Нечипоренко Б. Ю. «Сяючі узагальнення» як тактика маніпуляції масовою свідомістю в китайських ЗМІ // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 26 (2). – 2009. – С. 324–329; Нечипоренко Б. Ю. Тактика «Спрощення і наближення до народу» як засіб маніпулятивного впливу в китайських електронних ЗМІ // Вісник Київського національного університету (Східні мови та літератури). – Вип. 14. – 2009. – С. 22–25; Нечипоренко Б. Ю. Тактика «Сугестивна функція кліше

У 2014 р. Б. Ю. Нечипоренко захистив дисертацію «Вербальні засоби формування масової свідомості в сучасному політичному дискурсі китайських ЗМІ»⁹⁷.

А. Л. Остапчук у своїх працях аналізує структурно-семантичні та функціонально-стилістичні особливості лексико-семантичної групи дієслів на позначення напрямку руху в сучасній китайській мові та створює експериментальні моделі їх класифікації. Дослідниця розглядає проблеми виділення напрямкових компонентів складених дієслів китайської мови, а також терміносистему обраного класу дієслів. Особливу увагу вона приділяє дослідженню концепту руху в просторі як одиниці лінгвокультури, що відображає специфіку національної картини світу, адже рух поряд із категоріальними поняттями «простір» та «час» визначається як форма існування матеріального світу і є однією зі значущих сфер буття

та мовних штамів» у політичному дискурсі китайських ЗМІ // Вісник Київського національного університету (Східні мови та літератури). – Вип. 1 (19). – 2013. – С. 25–27; Нечипоренко Б. Ю. Соціо-політичний аспект конотацій ідеограм китайського тексту публіцистичного стилю // Актуальні питання сходознавства, славістики, україністики: (пам'яті Омеляна Прицака). 36. наук. праць. – К. : ВПЦ НАУКМА, 2010. – С. 135–142; Нечипоренко Б. Ю. Сугестивна функція метафори в політичному дискурсі китайських ЗМІ // Мова і культура. – Т. IX (145). – 2010. – С. 131–138; Нечипоренко Б. Ю. Реалізація сугестивних можливостей предикативних конструкцій у китайських ЗМІ // Мовні і концептуальні картини світу. – 2011. – Вип. 37. – С. 108–113; Нечипоренко Б. Ю. Когнітивний аспект дослідження сугестивної функції синтаксису в політичному дискурсі китайських ЗМІ // Вісник Львівського університету (філологічна серія). – Вип. 54. – 2011. – С. 181–187; Нечипоренко Б. Ю. Суггестивная функция клише и языковых штампов в политическом дискурсе китайских СМИ // Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствovedения и культурологии (материалы X международной заочной научно-практической конференции). – М. : Международный центр науки и образования, 2013. – С. 197–202; Нечипоренко Б. Ю. Суггестивная функция психотехники «Групповая идентификация» в китайском политическом медиадискурсе // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2013. – № 11(58). – Ч. 2. – С. 66–69; Нечипоренко Б. Ю. Прагма-лингвистические особенности психотехники «Навешивание ярлыков» в китайском медиадискурсе // Общество. – 2014. – № 1. – С. 37–40.

⁹⁷ Нечипоренко Б. Ю. Вербальні засоби формування масової свідомості в сучасному політичному дискурсі китайських ЗМІ [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 17 с.

людини. Проаналізовані способи вираження культурних концептів мовними засобами, які утворюють систему за принципом поля з досить чітким ядром і розпливчастою периферією⁹⁸. У 2014 р. А. Л. Остапчук захистила кандидатську дисертацію «Лексико-семантична група дієслів на позначення напрямку руху у сучасній китайській мові: структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспекти»⁹⁹.

А. М. Пойнар у своїх працях проаналізувала об'єктивізації ключових морально-етичних концептів китайського етносу у складі фразеологічних одиниць *чен'юй*. Дослідниця вивчає такі концепти, як «істинний шлях» (道), «синівська шанобливість» (孝) та п'ять чеснот (五常), зокрема: «гуманність» (仁), «ритуал» (礼), «мудрість» (智), «обов'язок/справедливість» (义), «довіра» (信). Ціннісний компонент морально-етичних концептів розкрито за допомогою аксіологічного характеру фразеологізмів. Обрані концепти виступають системотворчими факторами морального універсуму китайського етносу. Для глибшого розуміння ключових морально-етичних концептів конфуціанства дослідниця здійснила огляд їх експлікації на всіх рівнях рефлексії, а саме в площинах філософських, художніх текстів та фразеологічних одиниць, бо вони охоплюють наукові (філософсько-релігійні)

⁹⁸ Остапчук А. Л. Способи вираження темпоральної локації в сучасній китайській мові // Сходознавство. – 2008. – № 43. – С. 77–82; Остапчук А. Л. Функціональні особливості лексико-семантичної групи дієслів на позначення напрямку руху в писемно-книжкових та літературних стилях сучасної китайської мови // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – 2013. – Вип. 22. – С. 118–123; Остапчук А. Л. Способи вираження руху в сучасній китайській мові // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – 2014. – Вип. 8. – С. 153–155; Остапчук А. Л. Вербалізація концепту руху в просторі в сучасній китайській мові // Мова і культура. – 2014. – Вип. 17. – Том 1 (169). – С. 66–69; Остапчук А. Л. Проблемы выделения и определения терминов единиц класса глаголов направления движения в современном китайском языке // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2014. – Вып. 7. – С. 242–244.

⁹⁹ Остапчук А. Л. Лексико-семантична група дієслів на позначення напрямку руху в сучасній китайській мові: структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 17 с.

та наївно-мовні уявлення про відповідну етичну поведінку і виступають складними ментальними утвореннями, що втілюються у неподільному синтезі образного, понятійного й ціннісного компонентів. Спираючись на дані, отримані під час дослідження, та послуговуючись запропонованим алгоритмом моделювання ієрархії фрагмента концептосфери у просторі фразеології, здійснено експериментальну реконструкцію ієрархії фрагмента морально-етичної концептосфери конфуціанства у площині *чен'юй*. Були отримані такі показники: 1) «довіра» (信); 2) «гуманність» (仁); 3) «мудрість» (智); 4) «обов'язок/справедливість» (义); 5) «ритуал» (礼); 6) «істинний шлях» (道); 7) «синівська шанобливість» (孝). А. М. Пойнар виявила, що концепт «довіра» (信) є домінантним у всіх площинах, адже саме він посідає першість в ієрархії концептосфери і, згідно з результатами психолінгвістичного експерименту, перебуває на другій позиції в ієрархії конфуціанських цінностей у свідомості сучасних китайців¹⁰⁰. У 2014 р. А. М. Пойнар захистила кандидатську дисертацію «Вербалізація ключових морально-етичних концептів конфуціанства у китайських фразеологізмах *чен'юй*»¹⁰¹.

¹⁰⁰ Пойнар А. М. Лінгвоаксіологічний аспект дослідження морально-етичних концептів китайської мовної картини світу (на матеріалі фразеологізмів китайської мови *чен'юй*) // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К., 2011. – Вип. 20. – С. 367–375; Пойнар А. М. Вербалізація концепту «істинний шлях» у фразеологічних одиницях китайської мови *чен'юй* // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 33–36; Пойнар А. М. Репрезентація концепту «Синівська шанобливість» у фразеологізмах китайської мови *чен'юй* // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15. – Т. II (156). – С. 149–155; Пойнар А. М. Семантичний простір фразеології як джерело інтерпретації концепту «істинний шлях» у картині світу китайського етносу // Studia Linguistica. Збірка наукових праць. – 2012. – Вип. 6. – Ч. 1. – С. 125–132; Пойнар А. М. Філософсько-релігійна картина світу китайського етносу та її відображення у фразеологічному фонді китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2012. – Вип. 39. – С. 197–203; Пойнар А. М. Імпліцитна об'єктивація концепту «істинний шлях» у фразеологічних одиницях китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 42. – Ч. 1. – С. 420–429; Пойнар А. М. Реалізація концепту «синівська шанобливість» у мовній картині світу китайського етносу // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 43. – Ч. 3. – С. 248–255.

¹⁰¹ Пойнар А. М. Вербалізація ключових морально-етичних концептів конфуціанства у китайських фразеологізмах *чен'юй*: [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 20 с.

М. А. Андрієць (Шамшур) дослідила вербалізацію концепту «любов» у фразеологізмах *чен'юй*, визначила специфіку фразеологізмів *чен'юй* як експлікатур культурних феноменів у китайській мові. Дослідниця розглянула номени-вербалізатори концепту «любов» у китайській мові, його реалізацію у філософсько-релігійній та художній площині функціонування. Особливу увагу вона приділила дослідженню експліцитного та імпліцитного вираження у *чен'юй* концепту «любов» й детально розглянула семантичні ознаки та аксіологічну маркованість *чен'юй* на позначення концепту «любов»¹⁰². У 2014 р. М. А. Андрієць захистила кандидатську дисертацію «Вербалізація концепту “любов” у китайських фразеологізмах *чен'юй*»¹⁰³.

О. С. Трубіцина у своїх працях досліджує мовні засоби реалізації сугестії в політичному дискурсі китайських масмедіа. На матеріалі провідних новинних інтернет-сайтів Китаю продемонстровано стилістичні та функціональні особливості сугестем. Доведено, що вербальні сугестивні засоби представлені в архітектоніці, комунікативній

¹⁰² Шамшур М. А. Національно-культурна обумовленість мовного менталітету китайського етносу // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2011. – Вип. 20. – С. 567–574; Шамшур М. А. Когнітивний аспект дослідження фразеологічних одиниць китайської мови «чен'юй» // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 34–38; Шамшур М. А. Антропоцентричні аспекти дослідження етнокультурної специфіки фразеологізмів китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2012. – Вип. 39. – С. 406–410; Шамшур М. А. Концепт «кохання» в культурно-специфічному контексті картини світу китайського етносу // Studia Linguistica. Збірка наукових праць. – 2012. – Вип. 6. – Ч. 2. – С. 132–137; Шамшур М. А. Експліцитне вираження концепту «кохання» у фразеологізмах китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 42. – Ч. 2. – С. 432–443; Шамшур М. А. Синхронічний аспект дослідження концепту «любов» у сучасній китайській мові // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 43. – Ч. 4. – С. 279–286; Шамшур М. А. Імпліцитне вираження концепту «любов» у фразеологізмах китайської мови *чен'юй* // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2013. – Вип. 19. – С. 34–38; Шамшур М. А. Діахронічний аспект дослідження концепту «любов» у фразеологізмах *чен'юй* // Мова і культура. – 2013. – Вип. 15. – Т. VII (161). – С. 222–227; Шамшур М. А. Фразеологизмы ченьюй как вербализаторы концепта «любовь» в китайском языке // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2014. – № 1 (31). – В 2-х ч. – Ч. I. – С. 209–212.

¹⁰³ Андрієць М. А. Вербалізація концепту «любов» у китайських фразеологізмах *чен'юй* : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А.Ю. Кримського. – К., 2014. – 17 с.

поведінці мовця та лексичному наповненні політичного дискурсу, що уможливає здійснення мовленнєвого впливу на широку аудиторію з метою оптимізації її діяльності в межах визначеного суспільства¹⁰⁴. У 2014 р. О. С. Трубіцина захистила кандидатську дисертацію «Засоби реалізації сугестії в сучасному китайському політичному дискурсі»¹⁰⁵.

Ю. С. Любимова здійснила комплексний аналіз категорії модальності як функціонально-семантичного поля¹⁰⁶ в сучасній китайській мові. Дослідниця використала функціональний аналіз для дослідження категорії модальності у сучасній китайській мові й уточнила специфіку модальності як семантичної категорії і закономірності її відображення в китайській мові. Ю. С. Любимова вивчила й охарактеризувала структуру ФСП модальності, а також субполів у межах ФСП модальності у сучасній китайській мові на основі виявлених модальних значень. Одним з важливих результатів роботи стало визначення типології категорійних ситуацій у межах ФСП модальності в сучасній китайській мові. Дослідниця з'ясувала, що ФСП модальності в сучасній китайській мові – це складна сегментарна структура з предикативними ядрами, семантичною основою якої є низка категорійних ситуацій, що ґрунтуються на субполях можливості, необхідності, достовірності,

¹⁰⁴ Трубіцина О. С. Відображення мовної політики сучасного Китаю у лексико-стилістичних особливостях ЗМІ // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15. – Т. I (155). – С. 253–254; Трубіцина О. С. Перцепція авторської індивідуальності у процесі адаптації газетного тексту сучасної китайської мови як різновид міжкультурної комунікації // Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2012. – Вип. 23. – С. 185–188; Трубіцина О. С. Комунікативно-прагматичні особливості спонукального дискурсу засобів масової інформації у сучасному Китаї // Сходознавство. – 2012. – Вип. 59. – С. 215–222; Трубіцина О. С. Засоби композиційно-сюжетної організації сугестивного Китаємовного медіадискурсу: прагматичний аспект // Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2013. – Вип. 38. – С. 131–133; Трубіцина О. С. Мовні засоби реалізації сугестії в Китаємовній масовій комунікації (на прикладі інтерв'ю Ху Цзіньтао іноземним ЗМІ) // Східний світ. – 2013. – № 2–3. – С. 126–131; Trubitsyna O. Informative and impelling communicative strategies in mass media discourse of China / Olena Trubitsyna // Spheres of culture. – 2012. – Vol. 1. – P. 161–167.

¹⁰⁵ Трубіцина О. С. Засоби реалізації сугестії в сучасному китайському політичному дискурсі [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 16 с.

¹⁰⁶ Далі – ФСП.

оптативності, імперативності. Крім того, Ю. С. Любимова доводить, що ФСП модальності в сучасній китайській мові має поліцентричний характер через варіативність граматичних і лексико-граматичних засобів, що реалізують семантику модальності¹⁰⁷. У 2017 р. Ю. С. Любимова захистила кандидатську дисертацію «Функціонально-семантичне поле модальності в сучасній китайській мові»¹⁰⁸.

О. О. Нестеренко у своїх працях звернулася до дослідження структурно-семантичних та функціональних особливостей вигуків сучасної китайської мови. На основі аналізу семантичної парадигми вигуків сучасної китайської мови дослідниця встановила, що характерними для неї є явища моносемії, полісемії, омонімії, синонімії та антонімії. Дослідниця запропонувала експериментальну класифікацію вигуків сучасної китайської мови за семантичним критерієм, розроблену на основі типології А. Вежбицької шляхом її структурної деталізації та доповнення відповідними елементами згідно з лінгвістичними реаліями китайської мови¹⁰⁹. У 2017 р. О. О. Нестеренко захистила кандидатську

¹⁰⁷ Любимова Ю. С. Методологічні принципи дослідження категорії модальності в сучасній китайській мові (функціональний аспект) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія: [зб. наук, пр.] / [гол. ред. І. В. Ступак] – 2014. – Вип. 13. – С. 113–115; Любимова Ю. С. Функціональні особливості дослідження засобів та способів вираження категорії модальності в сучасній китайській мові // Одеський лінгвістичний вісник. – 2015. – Вип. 5. – Том 1. – С. 87–91; Любимова Ю. С. Типи модальних значень в сучасній китайській мові // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія : [зб. наук, пр.] / [гол. ред. І. В. Ступак]. – 2015. – Вип. 15. – С. 92–95; Любимова Ю. С. Засоби і способи реалізації модальності можливості в сучасній китайській мові // Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. Серія «Філологічні науки». – 2016. – Вип. № 1 (83). – С. 72–78; Любимова Ю. С. Потенциальное наклонение глагола как доминант субполя возможности в современном китайском языке // *Austrian journal of humanities and social sciences. Scientific journal*. – 2016. – № 1–2 (January-February). – С. 35–38.

¹⁰⁸ Любимова Ю. С. Функціонально-семантичне поле модальності в сучасній китайській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2017. – 20 с.

¹⁰⁹ Нестеренко О. О. Комунікативні властивості вигуків сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 46. – Ч. II. – С. 65–73; Нестеренко О. О. Структурно-фонетичні особливості вигуків сучасної китайської мови // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2014. – Вип. 20. – С. 29–30;

дисертацію «Вигуки сучасної китайської мови: типологія та функціонування»¹¹⁰.

На матеріалі прозових художніх творів китайських письменників різних періодів XX ст. (Лу Сінь, Лао Ше, Бай Тінтінь, Су Тун, Юй Хуа) Н. В. Руда вивчає синтаксичний статус багатокомпонентних складних речень у сучасній китайській мові та їх специфіку в системі складного речення. Особливу увагу було приділено традиційним та специфічним засобам зв'язку між предикативними одиницями у багатокомпонентних складних реченнях¹¹¹, пов'язаних із особливостями організації складного речення в сучасній китайській мові. Дослідниця запропонувала власну типологію БСР, що об'єднує десять моделей і свідчить не лише про досить частотне використання БСР у художній прозі китайських авторів, а й про різноманіття їх структур. Н. В. Руда визначила довжину кожної моделі БСР, а також ефективність впливу теорій гнучкості/негнучкості, відкритості/закритості структури БСР на можливості предикативного ускладнення БСР та зміни порядку розташування предикативних частин у китайському складному реченні. Також досліджено особливості взаємозалежності структури та семантики БСР у сучасній китайській мові¹¹².

Нестеренко О. О. Емотивні характеристики вигуків сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип. 50. – Ч. II. – С. 121–126. Нестеренко О. О. Особливості формування антонімічних пар вигуків сучасної китайської мови // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2014. – Вип. 12. – С. 98–100; Нестеренко О. О. Розмежування вигуків сучасної китайської мови за структурно-етимологічним параметром // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2015. – Вип. 14. – С. 192–194; Нестеренко О. О. Особливості синонімічної диференціації вигуків сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2015. – Вип. 51. – С. 344–351; Nesterenko O. A. The specific of dialogue function of interjections in modern Chinese // Austrian journal of Humanities and Social Sciences. – 2016. – № 1, 2. – P. 89–91.

¹¹⁰ Нестеренко О. О. Вигуки сучасної китайської мови: типологія та функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2017. – 19 с.

¹¹¹ Далі – БСР.

¹¹² Руда Н. В. Підстави для класифікації складного речення у сучасній китайській мові // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2008. – Вип. 45. – С. 206–210; Рудая Н. В. Многокомпонентные сложные предложения в современном китайском языке

У 2017 р. Н. В. Руда захистила кандидатську дисертацію «Структурно-семантичні особливості багатокомпонентних складних речень у сучасній китайській мові»¹¹³.

С. В. Цимбал, спираючись на принципи теорії концептуальної метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона, вивчає метафоричну реалізацію концептів ПРОСТІР (空间), ЧАС (时间) і концепту ЧАС-ПРОСТІР (时空) у фразеологізмах сучасної китайської мови *чен'юй*. Застосовуючи методику реконструкції концептуальних метафор, С. В. Цимбал у своїх працях досліджує фразеологічний матеріал шляхом визначення репрезентованих у фразеологізмах *чен'юй* концептуальних референтів, тобто концептів, що сприймаються метафорично (ПРОСТІР (空间) ЧАС (时间) і ЧАС-ПРОСТІР (时空)), а також їх концептуальних корелятів (концепти, що використовуються для порівняння). Дослідниця сформувала низку метафоричних моделей досліджуваних концептів, що актуалізуються фразеологічними одиницями *чен'юй* китайської мови, унаслідок аналізу яких встановлено характер перехресного мапування (процес співвіднесення концептуальних референту та кореляту), а також

(к постановке проблемы) // Лінгвістичні дослідження : збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – 2013. – Вип. 35. – С. 111–114; Рудая Н. В. Особенности средств связи в многокомпонентных сложных предложениях со сложносочиненной структурной основой (на материалах современной китайской литературы) // Лінгвістичні дослідження : збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – 2013. – Вип. 36. – С. 117–120; Рудая Н. В. Представленность моделей многокомпонентных сложных предложений в романе Лао Шэ «Рикша» // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2013. – № 1(19). – С. 30–34; Рудая Н. В. Средства связи в бессоюзных многокомпонентных сложных предложениях с однофункциональными предикативными единицами // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2014. – № 1(20). – С. 31–34; Рудая Н. В. Структурные особенности многокомпонентных сложных предложений со сложносочиненной структурной основой в романе Лао Шэ «Рикша» // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка: Філологічні науки. – Вип. 39. – 2015. – С. 231–236.

¹¹³ Руда Н. В. Структурно-семантичні особливості багатокомпонентних складних речень у сучасній китайській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2017. – 17 с.

окреслено діапазон та обсяг концептуальних метафор¹¹⁴. У 2018 р. захистила кандидатську дисертацію «Вербалізація концептів ПРОСТІР (空间) і ЧАС (时间) у сучасній китайській мові (на матеріалі фразеологізмів *чен'юй*)»¹¹⁵.

О. О. Кравченко у своїх роботах на матеріалі текстів-репрезентантів молодіжної комунікації в Інтернеті звернулась до вивчення особливостей функціонування молодіжних сленгізмів у контексті трансформаційних процесів, характерних для лексики та граматики молодіжного мовлення китайців, а також у динаміці культурних зсувів. Основна увага дослідниці була зосереджена на процесах десакралізації семантики традиційного китайського симболярію на предметних ділянках божеств (богиня Гуаньїнь), кольору (жовтий), продуктів споживання (чай, гриб Муар); на девіаційних процесах у функціонуванні слів у нехарактерних для них граматичних функціях, що спричинює узуальні зміни граматичної норми в молодіжному спілкуванні

¹¹⁴ Цимбал С. В. Особливості лексичного наповнення китайських фразеологізмів *чен'юй* зі значенням слухового сприйняття // Мова і культура. – 2014. – Вип. 17. – Т. VII (175). – С. 124–131; Цимбал С. В. Процес адаптації китайських фразеологізмів *чен'юй* в японській мові через призму сенсорної картини світу // Мовні і концептуальні картини світу. – 2015. – Вип. 54. – С. 147–153; Цимбал С. В. Дослідження в галузі когнітології китайської мови на сучасному етапі її розвитку // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Східні мови та літератури. – 2015. – Вип. 1 (21). – С. 38–41; Цимбал С. В. Аудіо-візуальне сприйняття як форма прояву синестезії у китайських фразеологізмах *чен'юй* // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Східні мови та літератури. – 2016. – Вип. 1 (22). – С. 31–34; Цимбал С. В. Категорії темпоральності та локативності в мовній картині світу китайського етносу // Одеський лінгвістичний вісник. – 2016. – Вип. 7. – С. 210–215; Цимбал С. В. Особливості репрезентації китайських фразеологізмів *чен'юй* з вербалізованими концептами ПРОСТІР і ЧАС у китайській класичній літературі (на матеріалі роману «Подорож на Захід») // Science and Education a New Dimension. Philology, 1V(27). – 2016. – Is. 107. – P. 65–69; Цимбал С. В. Концепти ПРОСТІР (空间), ЧАС (时间) та ЧАС-ПРОСТІР (时空) у китайських фразеологічних одиницях *чен'юй* через призму метафори // Одеський лінгвістичний вісник. – 2017. – Вип. 9. – С. 161–165.

¹¹⁵ Цимбал С. В. Вербалізація концептів ПРОСТІР (空间) і ЧАС (时间) у сучасній китайській мові (на матеріалі фразеологізмів *чен'юй*): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2018. – 20 с.

в мережі Інтернет; на скорочених виразах (неочен'юв) та китайсько-мовних структур, запозичених англійською мовою. Також дослідницею було проаналізовано використання сучасною китайською молоддю цифрових знаків у контексті омофонічної тотожності китайських цифр та корелюючих із ними лексем і визначені прагматичні параметри вживання мовцями популярних на молодіжних інтернет-майданчиках пейоративно забарвлених сленгізмів в особистісно-орієнтованому (гендерному) дискурсі, що полягає в наданні саркастичної, іронічно-гумористичної оцінки молодим особам жіночої та чоловічої статі. Звертає на себе увагу визначення іронічних і саркастичних коментарів дій високопосадовців КПК/КНР окремими представниками китайської молоді, що, на думку авторки, відображає відчуженість від правлячого режиму¹¹⁶. У 2019 р. О. О. Кравченко захистила кандидатську дисертацію «Китайський молодіжний сленг в інтернет-комунікації:

¹¹⁶ Кравченко О. О. Класифікація молодіжного Інтернет-сленгу сучасної китайської мови // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Мова та література у полікультурному просторі. – Львів : ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2016. – С. 165–167; Кравченко О. О. Особливості функціонування сленгізмів у сучасному китайськомовному Інтернет-просторі // Науковий журнал «Молодий вчений». Серія «Філологічні науки». – 2016. – № 7(34). – С. 347–352; Кравченко О. О. Роль мережі Інтернет у формуванні сленгових лексем сучасною китайською молоддю // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Філологічні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку. – Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філогічних досліджень», 2016. – С. 56–59; Кравченко О. О. Роль мережі Інтернет у формуванні молодіжного китайського сленгу // Одеський лінгвістичний вісник. – 2016. – №7. – С. 207–210; Кравченко О. О. Семантична трансформація китайських лінгвокультурних констант та порушення норм китайської літературної мови в Інтернет-текстах // Науковий журнал «Молодий вчений». Серія «Філологічні науки». – 2016. – №8 (35). – С. 289–294; Кравченко О. О. Функціональний ресурс числових знаків у китайській Інтернет-комунікації // Вісник Київського університету. Серія «Східні мови та літератури». – 2017. – №1(23). – С. 28–33; Кравченко О. О. Особливості реалізації директивів, промисивів та констативів у суспільно-політичних текстах китайськомовного політичного Інтернет-дискурсу // Південний архів (філологічні науки). – 2018. – № LXXV. – С. 124–129; Кравченко О. О. Функціонування аббревіатур в китайськомовній Інтернет-комунікації // Вісник Київського університету. Серія «Східні мови та літератури». – 2018. – № 1(24). – С. 30–33; Кравченко О. О. Особливості реалізації мовленнєвих актів у молодіжних китайськомовних Інтернет-текстах: гендерний аспект // Мовні і концептуальні картини світу. – 2019. – №2(64). – С. 95–102.

структурно-семантичний, лінгвокультурний та лінгвопрагматичний аспекти»¹¹⁷.

М. І. Ракітіна у циклі своїх публікацій на матеріалі китайських народних пісень визначила склад та місце в концептосфері китайців лінгвокультурного концепту ЛЮБОВ. Дослідниця вивчає цей концепт у зразках колективної творчості від часів міфологічного синкретичного мислення до сучасності, зосереджує свою увагу на важливій когнітивній функції китайських народних пісень, а також на їхній естетичній та комунікативній функціях (розважального інструменту та «соціального дзеркала» у суспільстві епохи Чжао, Хань, Південних і Північних династій). Авторка визначила склад концепту ЛЮБОВ та його місце в концептосфері етноментальності китайців, проаналізувала його лексичний та образно-символічний складники¹¹⁸. У 2020 р. М. І. Ракітіна захистила кандидатську дисертацію «Діахронні виміри лінгвокультурного концепту ЛЮБОВ (на матеріалі китайських народних пісень)»¹¹⁹.

¹¹⁷ Кравченко О. О. Китайський молодіжний сленг в інтернет-комунікації: структурно-семантичний, лінгвокультурний та лінгвопрагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2019. – 19 с.

¹¹⁸ Ракітіна М. І. Функціонування феномену омонімії в народних піснях юефу періоду Південних династій // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – 2013. – Вип. 39. – Ч. 1. С. 348–361; Ракітіна М. І. Народна пісенна традиція Китаю (на прикладі пісень юефу) // Літературознавчі студії. – 2014. – Вип. 42. – Ч. 2. – С. 220–226; Ракітіна М. І. Символічно-образний фонд китайських народних пісень юефу // Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки. – 2014. – Вип. 20 (313). – С. 102–105; Ракітіна М. І. Метафора табу (на прикладі китайських народних пісень) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2015. – Вип. 14. – С. 202–204; Ракітіна М. І. Мотивно-образна парадигма народних пісень Шицзіну // Мовні і концептуальні картини світу. – 2015. – Вип. 51 – С. 429–434; Ракітіна М. І. Генеза концепту «кохання» у філософському контексті функціонування // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки. – 2016. – Том 245. – С. 263–268; Ракітіна М. І. Эксплицитное выражение концепта «ЛЮБОВЬ» на примере вербализатора 心 // United-Journal. – 2018. – Вип. 12. – С. 35–39; Rakitina M. Cognitive Linguistics: Correlation of the Components // Journal of Science. – 2020. – Vol. 2. – No 7. – С. 63–67.

¹¹⁹ Ракітіна М. І. Діахронні виміри лінгвокультурного концепту ЛЮБОВ (на матеріалі китайських народних пісень) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2020. – 19 с.

Крім того, необхідно вказати на внесок у розвиток досліджень китайської мови в Україні К. А. Геворгян¹²⁰, А. П. Смирнової¹²¹, С. А. Бочарової¹²², М. В. Панасенко¹²³, О. В. Донцової¹²⁴,

¹²⁰ Геворгян К. А. Поповнення словникового складу мови шляхом лексикалізації // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 19–21 березня 2014 року. – К. : КНЛУ, 2014. – С. 78–80; Геворгян К. А. Порівняльна характеристика відображення культурно-національних особливостей в китайській та українській мовах // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 01–03 квітня 2015 року. – К. : КНЛУ. – С. 71–72; Геворгян К. А. Методи та способи порівняльного дослідження китайської та української // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 30 березня – 01 квітня 2016 року. – К. : КНЛУ, 2016. – С. 61–62.

¹²¹ Смирнова А. П. Анімалістична лексика в аспекті міжкультурної комунікації // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 19–21 березня 2014 року. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 399–401; Смирнова А. П. Поняття «лакуна» в національній мовній карті світу // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 30 березня – 1 квітня 2016 року. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 370–372.

¹²² Бочарова С. А. Глобалізація та її вплив на китайську мову // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 36–38; Бочарова С. А. Інтернет-сленг в сучасному суспільстві Китаю // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 45–46; Бочарова С. А. Сучасна автопромисловість Китаю та етимологія автомобілебудівної лексики китайської та української мов // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 23–24; Бочарова С. А. Особливості сучасної лексики китайської молоді // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. – С. 46–48.

¹²³ Панасенко М. В. Семантика параметричних прикметників китайської мови та їх роль у формуванні моделі простору // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 30 березня – 1 квітня 2016 року. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 260–261; Панасенко М. В. Давньокитайська мова, її фонетичні особливості // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 322–324; Панасенко М. В. Функціонально-відображувальний потенціал китайських прикметників на позначення довжини та способи його передачі українською мовою // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 19–21 березня 2014 року. – К. : Вид. Центр КНЛУ, 2014. – С. 701–702.

¹²⁴ Донцова О. В. Семантико-функціональні особливості вигуків у китайській мові // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 30 березня – 1 квітня 2016 року. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 97–99.

В. О. Сорочан¹²⁵, О. М. Рудік¹²⁶, О. В. Мельникової¹²⁷, Д. О. Мерзлюка¹²⁸.

¹²⁵ Сорочан В. О. Вживання модальних часток у китайському жіночому мовленні та способи їх перекладу // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 30 березня – 1 квітня 2016 року. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 384–386; Сорочан В. О. Модальні частки, як засоби вираження китайського жіночого мовлення // Україна і світ: діалог мов та культур: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 01-03 квітня 2015 року. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 428–429; Сорочан В. О. Засоби вираження китайського жіночого мовлення та способи їх перекладу українською // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 19–21 березня 2014 року. – К. : Вид. Центр КНЛУ, 2014. – С. 702–703.

¹²⁶ Рудік О. М. Функціонально-відображувальний потенціал китайських прикметників на позначення глибини та способи його передачі українською мовою // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 19–21 березня 2014 року. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 202–204; Рудік О. М. Поняття простору в китайській мові. Функціонально-семантична структура просторово-кількісних прикметників на позначення глибини в китайській мові // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 01–03 квітня 2015 року. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 377–378; Рудік О. М. Способи використання абсолютних та неповних еквівалентів при передачі функціонально-відображувального потенціалу китайських слів на позначення глибини українською мовою // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 30 березня – 1 квітня 2016 року. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 329–331.

¹²⁷ Мельникова О. В. Навчання майбутніх учителів китайської мови усного мовлення на основі художніх творів // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 567–569; Мельникова О. В. Принципи відбору художніх творів для навчання майбутніх учителів китайської мови // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 602–604; Мельникова О. В. Особливості формування вмінь усного китайського мовлення // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 30 березня – 1 квітня 2016 року. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 448–450.

¹²⁸ Мерзлюк Д. О. Система показників категорії виду в сучасній китайській мові // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – Вип. 10. – Том 1. – Од., 2014. – С. 151–154; Мерзлюк Д. О. Проблема категорії виду дієслова в китайській мові // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2014. – С. 275–276; Мерзлюк Д. О. Перфектив у китайській мові // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2015. – С. 282–284; Мерзлюк Д. О. Засоби вираження континуативу в сучасній китайській мові // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2016. – С. 231–232.

2.3. Літературознавство

У 1990-х рр. формується вивчення китайської літератури як такої та в порівнянні із західною літературою взагалі й українською зокрема. Насамперед це стосується праць Н. С. Ісаєвої, у яких вона досліджувала механізми рецепції крізь призму перекладу, відповідно була визначена типологічна сутність подібних явищ у китайській та українській літературах, проаналізована внутрішня закономірність їх виникнення і розвитку. Концептуальний підхід до вивчення вказаної проблеми полягав у визнанні взаємопроникнення та синтезу двох культурних систем. У працях зазначено, що в Китаї перекладали переважно тих українських авторів, твори яких були суголосними «аурі» китайської літератури. Зокрема, романтичний тип художнього мислення був «зустрічною течією», яка сприяла органічному входженню поезії Т. Г. Шевченка (як вершинного, класичного явища) до китайської літератури¹²⁹. У 2002 р. Н. С. Ісаєва захистила першу в Україні китаєзнавчу дисертацію з літературознавства – «Українська література в Китаї: проблеми рецепції»¹³⁰. Надалі дослідниця зосередила увагу на вивченні сучасної китайської літератури, що передусім стосується китайської жіночої прози (II ст. – поч. XXI ст.), яка виступає репрезентантом

¹²⁹ Ісаєва Н. С. Основні мотиви романтичної поезії Т. Шевченка та їх китайська специфіка в перекладах Ге Баоцюаня // Вісник Чженчжоуського університету. – 1998. – № 6 (31). – С. 90–91 (кит. мовою); Ісаєва Н. С. Типологія українського і китайського романтизму: структура художнього мислення // Сходознавство. – 1999. – № 7–8. – С. 212–221; Ісаєва Н. С. Компаративістика в Китаї: Лу Сінь // Вісник Київського університету: східні мови та літератури. – 2000. – Вип. 3. – С. 11–17; Ісаєва Н. С. Спільні риси романтичного світогляду Т. Шевченка та Лі Бо // Вісник Міжнародного інституту лінгвістики і права (Літературознавчі студії). – 2000. – Вип. 2 – С. 266–273; Ісаєва Н. С. Поезія Т. Шевченка в Китаї: специфіка художнього перекладу. // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Україна – країни Сходу в XXI столітті: діалог мов, культур, цивілізацій». – К. – 2001. – С. 46–55.

¹³⁰ Ісаєва Н. С. Українська література в Китаї: проблеми рецепції : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 19 с.; Ісаєва Н. С. Українська література в Китаї: проблеми рецепції : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 208 арк. Ісаєва Н. С. Китайська література в Україні // Дайцзун сюекан. – 1998. – № 1. – С. 48–50 (кит. мовою).

подвійної «іншості» на теренах вітчизняної літературознавчої синології: східної «екзотичної іншості» в західному ментальному просторі та жіночої донедавна маргіналізованої «іншості» в андроцентричній культурі; по-друге, через методологічний підхід – західна феміністична/гендерна модель літературного аналізу вдало залучається для з'ясування особливостей «художнього вираження гендерної специфіки жіночої прози» як «осібного субканону в китайському літературному процесі». Дослідниця запропонувала трифазову модель розвитку китайської жіночої прози, що є варіантом розв'язання дискусійних питань про її давнє коріння, тривалу історію, еволюційний розвиток та спадкоємність. Н. С. Ісаєва обґрунтовано показує художню специфіку «жіночого стилю» в конфуціанському каноні, шляхи самовираження жінок-письменниць у контексті національно-визвольних змагань першої половини ХХ ст. і, зрештою, ознаки «жіночого письма» як гендерно маркованого інструментарію концептуалізації дійсності другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. Має велике значення аналіз авторкою художнього моделювання приватного простору в китайській жіночій прозі з акцентом на особливостях «гендерної нарації», а також «реінтерпретації міфології та історії ХХ ст. у жіночому дискурсі» на конкретних прикладах з китайської літератури¹³¹.

¹³¹ Ісаєва Н. С. Роль містичного компоненту в китайській феміністичній прозі 90-х років (на прикладі оповідання Хун Їн «Червона бабка») // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. VIII (133). – С. 219–225; Ісаєва Н. С. Жіночий дискурс традиційних образів української і китайської прози постмодерного періоду // Літературознавчі студії : зб. наук. пр. КНУ ім. Тараса Шевченка. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 29. – С. 166–173; Ісаєва Н. С. Символічні іпостасі жінки в романі Сюй Сяобін «Пірна змія» // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т. VIII (144). – С. 363–371; Ісаєва Н. С. Концептуалізація страху в малій прозі Цань Сюе // Літературознавчі студії : зб. наук. пр. КНУ ім. Тараса Шевченка. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – Вип. 33. – С. 180–185; Ісаєва Н. С. Авангардна природа символів у прозі Цань Сюе: образи комах // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – Вип. 14. – Т. V(151). – С. 328–335; Ісаєва Н. С. Особливості архітектоніки китайської жіночої неореалістичної прози (на матеріалі повісті Фан Фан «Краєвид») // Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна». – Льв. : Вид-во Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2011. – Вип. 54. – С. 168–176; Ісаєва Н. С., Смірнова Б. О. Оповідання Те Нін «Ей, Сянское!»: авторські прийоми реалістичного зображення дійсності // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. пр. Серія «Педагогіка. Філологія». – П.-Хм. : ФОП Лукашевич,

2012. – Вип. 11. – С. 217–230; Ісаєва Н. С. Образ митця у смислового просторі української та китайської постмодерної прози (на матеріалі повісті Ван Аньї «Дядькова історія» та роману Ю. Андруховича «Московіада») // Літературознавчі студії : зб. наук. пр. КНУ ім. Тараса Шевченка. – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2012. – Вип. 35. – С. 259–267; Ісаєва Н. С. Особливості моделювання художньої дійсності у прозі Мо Яня 1980-х років // Світова література на перехресті культур і цивілізацій : зб. наук. пр. – Сімф.: «Бізнес-інформ», 2013. – Вип. 7. – Ч. I. – С. 73–81; Ісаєва Н. С. Роман Мо Яня «Пишні груди, широкі стегна» в оцінці китайської феміністичної критики // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – К. : ВПЦ «Київський університет», 2014. – Вип. 20. – С. 42–45; Ісаєва Н. С. Екзистенційні мотиви Ф. Кафки у дзеркалі прози Цань Сюе // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – К. : ВПЦ «Київський університет», 2015. – Вип. 21. – С. 46–50; Ісаєва Н. С. Концепція божевілья у прозі Вей Хуей (на матеріалі повісті «Божевільна як Вей Хуей») // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2015. – Вип. 18. – Т. I (176). – С. 370–377; Ісаєва Н. С. Образ «сучасної відьми» в китайському етнокультурному контексті прози Сюй Сяобін (на матеріалі оповідання «М'янмарський нефрит») // Літературознавчі студії : зб. наук. пр. КНУ ім. Тараса Шевченка. – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2015. – Вип. 43. – Ч. I. – С. 245–253; Ісаєва Н. С. Особливості формування гендерного літературознавства в Китаї // Питання літературознавства : наук. зб. – Чр. : Вид-во Чернівецького національного університету, 2015. – Вип. 91. – С. 196–208; Ісаєва Н. С. Проблемно-тематична парадигма китайської жіночої прози початку XX ст.: шлях до самовизначення // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – Од. : Вид-во Міжнародного гуманітарного університету, 2015. – Вип. 19. – С. 85–89; Ісаєва Н. С. Роман Сюй Сяобін «Перната змія»: історія Китаю XX століття у дзеркалі жіночої суб'єктивності // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – Од. : Вид-во Міжнародного гуманітарного університету, 2015. – Вип. 14. – С. 66–70; Ісаєва Н. С. Гендерний вимір китайського літературознавства: до питання термінології // Літературознавчі студії : зб. наук. пр. КНУ ім. Тараса Шевченка. – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2016. – Вип. 46. – С. 142–154; Ісаєва Н. С. Гендерне літературознавство у Китаї: витоки і становлення // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – К. : ВПЦ «Київський університет», 2016. – Вип. 22. – С. 44–49; Ісаєва Н. С. Концепція кохання у китайській жіночій прозі кінця 70-х років XX ст. (на матеріалі оповідання Чжан Цзе «Кохання неможливо забути») // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2016. – Вип. 19. – Т. III (183). – С. 176–183; Ісаєва Н. С. Особливості репрезентації жіночого досвіду у ранній прозі Чжан Канкан // Літературознавчі студії : зб. наук. пр. КНУ ім. Тараса Шевченка. – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2016. – Вип. 50. – С. 111–120; Ісаєва Н. С. Китайська жіноча література II половини XX століття: основні тенденції розвитку // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – К. : ВПЦ «Київський університет», 2017. – Вип. 23. – С. 53–62; Ісаєва Н. С. Особливості відтворення жіночої тілесності у прозі Те Нін другої половини 80-х рр. XX ст. // Science and Education a New Dimension. Philology. – Budapest, 2017. – V (30). – Issue: 117. – P. 19–24; Ісаєва Н. С. Реінтерпретація міфологічного образу Місячної Діви у прозі Чень Жань і Лінь Бай // Science and Education a New Dimension.

У 2017 р. вийшла друком монографія Н. С. Ісаєвої «Китайська жіноча проза: ревізія канону»¹³², а через рік учена захистила докторську дисертацію «Гендерна диференціація літературного канону: китайська жіноча проза»¹³³.

Н. А. Кірносова у своїх працях простежила зв'язок між активним використанням мотиву паломництва у китайській та європейській літературах у XVI – XVIII ст. та формуванням нової поетологічної системи у літературах цього періоду. Дослідниця здійснила порівняльний аналіз видатних паломницьких романів англійської та китайської літератур, зокрема «Шлях паломника» Дж. Баньяна та «Подорож на Захід» У Чен-еня, в яких відбулася повна або часткова трансформація жанру ходінь у мотив паломництва і стався перехід від «літератури факту» до «літератури вимислу»¹³⁴. У 2005 р.

Philology. – Budapest, 2017. – V (37). – Issue: 137. – P. 22–26; Ісаєва Н. С. Тема сестринства та лесбійства у прозі Чень Жань: пошук нової ідентичності // Держава та регіони. Серія «Гуманітарні науки». – Зп. : Поліграфічний центр Класичного приватного університету, 2017. – № 1(48). – С. 10–16; Ісаєва Н. С. Мир дитинства в художественном пространстве ранней прозы Мо Яня // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук : журн. науч. публ. – М. : Литера, 2013. – № 11(58) Февраль. – Ч. II. – С. 29–33; Ісаєва Н. С. Концептуализация женской телесности в китайской «мужской» прозе 1980-х – 1990-х годов // Актуальная наука : междунар. науч. журн. – Вл. : Научный издательский центр «Абсолют», 2017. – № 2. – С. 26–32; Ісаєва Н. С. Реинтерпретация мифологического образа Нюйва в прозе Би Шумин 1990-х гг. // European Journal of Literature and Linguistics. – Vienna, 2017. – № 3. – P. 60–65.

¹³² Ісаєва Н. С. Китайська жіноча проза: ревізія канону. – К. : Логос, 2017. – 415 с.

¹³³ Ісаєва Н. С. Гендерна диференціація літературного канону: китайська жіноча проза : автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.01.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2018. – 36 с.

¹³⁴ Кірносова Н. До проблеми генези китайського роману (на прикладі роману У Чен-еня «Мандрівка на Захід») // Вісник Міжнародного інституту лінгвістики і права. Серія: Літературознавчі студії. – К., 2001. – С. 28–33; Кірносова Н. Романи «Мандрівка на Захід» У Чен-еня та «Шлях паломника» Джона Баньяна // Вісник Київського міжнародного університету. Серія: Літературознавчі студії. – Вип. 4. – К., 2002. – С. 260–268; Кірносова Н. Паломницька проза у контексті перегляду традицій // Східний Світ. – 2003. – № 1. – С. 133–141; Кірносова Н. Жанрові і стильові особливості паломницької прози в англійській та китайській літературах (порівняльна характеристика) // Наукові записки Києво-Могилянської академії. Гуманітарні науки. – Т. 22. – Ч. 1. – К., 2003. – С. 3–7; Кірносова Н. До проблеми художньої адекватності перекладу китайської середньовічної поезії // Проблеми державного будівництва в Україні. – Вип. 10. – К. : КиМУ, 2005. – С. 351–355.

Н. А. Кірносова захистила кандидатську дисертацію «Жанрово-тематична парадигма паломницької прози в китайській та європейських літературах XVI – XVIII ст.»¹³⁵, а після цього вона продовжила дослідження¹³⁶ та переклади сучасної китайської літератури й фактично започаткувала дискусію щодо транскрибування китайської лексики українською мовою¹³⁷. Крім того, важливими напрямками досліджень Н. А. Кірносової є вивчення особливостей психотипу китайців¹³⁸, семантико-графічних особливостей китайських

¹³⁵ Кірносова Н. А. Жанрово-тематична парадигма паломницької прози в китайській та європейських літературах XVI – XVIII ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук / НАН України. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2005. – 20 с.

¹³⁶ Кірносова Н. А. Жанр «мандрівних нотаток» у китайській літературі епохи Мін // Ренесансні студії / Запорізький державний університет. – Вип. 11. – 2006. – С. 58–71; Кірносова Н. А. Поетологічні особливості жанру подорожніх нотаток у китайській та українській літературах кін. XIX – поч. XX ст. // Східний Світ. – 2008. – № 4. – С. 88–92; Кірносова Н. А. Тенденции развития малой прозы в современной китайской литературе // Проблемы литератур Дальнего Востока. III Международная научная конференция: В 2 т. 24–28 июня 2008 г. : сборник материалов. – СПб., 2008. – Т. 1. – С. 164–175; Кірносова Н. А. Концепт понятия «паломничество» у мандрівній літературі XVI – XVII ст. у Китаї // Спадщина Омеляна Прицака і сучасні гуманітарні науки : матеріали міжнародної наукової конференції 28–30 травня 2008 року. – К. : ТОВ «Видавництво Аратта», 2009. – С. 123–131; Кірносова Н. А. Китайська література в XX столітті: погляд здалека // Альманах «ЛітАкцент». – К. : Темпора, 2010. – С. 226–233; Кірносова Н. А. Християнська проблематика в китайській літературі кінця XX ст. // Літературознавчі студії. – 2011. – Вип. 29. – С. 181–186; Кірносова Н. А. Искусство импровизации в современном китайском театре // Проблемы литератур Дальнего Востока. – 2012. – Т. 1. – С. 357–364; Кірносова Н. А. Герои романа Алая «Оседающий прах» в зеркале архетипов К. Юнга // Проблемы литератур Дальнего Востока. VII Международная научная конференция. 29 июня – 3 июля 2016 г. : сборник материалов / отв. ред. А. А. Родионов, А. Г. Сторожук, Цянь Чжэньган. – СПб. : Изд-во Студия «НП-Принт», 2016. – Т. 1. – С. 224–228.

¹³⁷ Кірносова Н. А. Засади транскрибування китайської лексики українською мовою // Сходознавство. – 2009. – № 45-46. – С. 38-57.

¹³⁸ Кірносова Н. А. Мова і поведінка китайців // Китайська цивілізація: традиції і сучасність. – К., 2005. – С. 31–34; Кірносова Н. А. Концепти давньокитайської лінгвістичної термінології (у межах питання про зв'язок мови й мислення) // Мовні та концептуальні картини світу. – 2011. – Вип. 36. – С. 433–442; Кірносова Н. А. Трактат «Гунсунь Лун-цзи» у світі ідей сучасної когнітивної науки // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1–2. – С. 30–41.

ієрогліфів¹³⁹, проблем викладання китайської мови та перекладознавства¹⁴⁰.

¹³⁹ Кірносова Н. Деякі семантико-графічні особливості ієрогліфічних рекламних текстів // Проблеми державного будівництва в Україні. – Вип. 6. – К. : КиМУ, 2001. – С. 262–266; Кірносова Н. А. Мовний вимір опозиції «стабільність/плинність» як основи утворення смислу в «论语» // Конфуціанство: філософія, етика, політика. – Л. : «Альма-матер», 2008. – С. 74–77; Кірносова Н. А. Концепція знаку Чарльза Пірса та її застосування до китайської ієрогліфіки // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2009. – Вип. 12. – Т. IV (129). – С. 181–186; Кірносова Н. А. Особливості рекламних текстів китайською мовою: психолінгвістичний аспект // China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation (proceedings of The First International Scientific Conference). – К., 2009. – С. 90–93; Кірносова Н. А. Образний потенціал слова в китайській мові (на прикладі дієслів із ключем «рука» в повісті Т'є Нін «Квітки бавовнику») // Українське мовознавство. – 2009. – Вип. 39/1. – С. 177–183; Кірносова Н. А. Семантична структура ієрогліфа-класифікатора як відображення мотивації його зв'язку з іменником (на прикладі лічильних слів до свійських тварин) // Мовні та концептуальні картини світу. – 2010. – Вип. 28. – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2010. – С. 340–347; Кірносова Н. А. Епіграфіка міського середовища в Китаї: концептуальний аналіз // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2010. – Вип. 13. – Т. VIII (144). – С. 75–82; Кірносова Н. А. Лічильні слова китайської мови в світлі концепції числа Ж. Піаже // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Східні мови та літератури. – К., 2011. – Вип. 17. – С. 13–16; Кірносова Н. А. Етапи розвитку граматики в Китаї: від династії Хань до сучасності // Східний Світ. – 2011. – № 3. – С. 195–204; № 4. – С. 103–110; Кірносова Н. А. Китайський ієрогліф: проблема визначення // Сходознавство. – 2013. – № 61. – С. 47–54; Кірносова Н. А. Інтерпретація теорії знаку Жака Дерріда в сучасній китайській граматиці // Мова і культура. – 2015. – Вип. 18. – Т. II (177). – С. 125–130; Кірносова Н. А. Об'єктивне і суб'єктивне начало знань про світ, відображених у китайському ієрогліфі // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2015. – № 1 (21). – С. 11–14; Кірносова Н. А. Китайський ієрогліф як художній феномен // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов». – 2016. – Вип. 83. – С. 109–116; Кірносова Н. А. «Кола на воді» – спосіб організації інформації в китайському ієрогліфі // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2016. – Вип. 19. – Т. I (181). – С. 316–321; Кірносова Н. А. Смыслові коди новели Чи Цзицзянь «Як чиста вода змиває бруд» // Китаєзнавчі дослідження. – 2017. – № 1-2. – С. 73–79; Кірносова Н. А. Поняття «держава» в китайській мові й «родина ідеологія» в сучасному політичному дискурсі КНР // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 83–88; Кірносова Н. А. Специфіка графічного вираження морфемних значень у китайській ієрогліфіці // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2018. – Вип. 21. – Т. IV (193). – С. 360–364.

¹⁴⁰ Кірносова Н. А. Проблеми викладання курсу практичної граматики китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу : збірник наукових праць. – Вип. 19. – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2006. – С. 88–90; Кірносова Н. А. Проблема вихода

Н. О. Черниш здійснила компаративний аналіз віршованої книги російської поетеси О. Седакової в аспекті взаємодії з традицією китайської класичної культури (філософії, лірики та графіки пейзажних мініатюр). Дослідниця виокремила риси, які свідчать про перетворення здатності культурного діалогу між Заходом і Сходом¹⁴¹. У 2011 р.

из «центризмов» как основная проблема современного востоковедения // Проблеми вивчення та викладання східних мов та літератур. Тези доповідей. Перша міжрегіональна наукова конференція. – Дн. : Вид-во ДНУ, 2006. – С. 49–52; Кірносорова Н. А. Практична граматики китайської мови : навчальний посібник. – К. : КНУ, 2007. – 116 с.; Кірносорова Н. А. Система трансформацій в українському та китайському перекладознавстві // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К., 2007. – С. 43–47; Кірносорова Н. А. Етикетні формули китайської мови та способи їх перекладу українською мовою // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – Вип. 10. – Т. VII (107). – С. 253–256; Кірносорова Н. А. Явище граматичної синонімії в китайській мові // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Східні мови та літератури. – К., 2008. – Вип. 13. – С. 8–11; Кірносорова Н. А. Сучасні тенденції у методиці викладання китайської мови // Україна-Китай: діалог і взаємозбагачення культур : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. – К. : ДАККіМ, 2008. – С. 153–140; Кірносорова Н. А. Особливості комунікації китайською мовою в електронному просторі // Мовні і концептуальні картини світу. – 2009. – Вип. 26. – Ч. 2. – С. 56–61; Кірносорова Н. А. Українські реалії в творах М. Гоголя: проблема перекладу китайською мовою («Вечір на Івана Купала») // Літературознавчі студії. – 2009. – Вип. 25. – 2009. – С. 89–98; Кірносорова Н. А. Парадигма значень лічильного слова китайської мови: до проблеми функціонування // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. – К., 2009. – С. 118–120; Кірносорова Н. А. Мовні зв'язки України та Китаю // Мовні та літературні зв'язки України з країнами Сходу. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 243–254; Кірносорова Н. А. Викладання китайської мови в Україні: на вищих // Україна – Китай. – 2017. – № 1(7). – С. 120–123; 娜佳 (Nadiia Kirnosova). 中国文学作品在乌克兰翻译的困难 // 翻译家的对话/中国作家协会外联部编. – 北京: 作家出版社, 2011. – 111–113页; Kirnosova N. Improving Coherency in Translated News Reports // 2011 International Advanced Forum on Communication Studies of Language and Rhetoric. – Peking University, China. – P. 329–333; Кірносорова Н. А. Когнітивна лінгвістика в Китаї: історія й термінологія // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – 2012. – № 18. – С. 9–14; 娜佳 (Nadiia Kirnosova). 从乌克兰视角看中国文学翻译 // 翻译家的对话/中国作家协会外联部编. – 北京: 作家出版社, 2012. – 26–31页; 娜佳 (Nadiia Kirnosova). 为乌克兰读者解读中国故事// 翻译家的对话/中国作家协会外联部编. –北京: 作家出版社, 2015. – 167–172页.

¹⁴¹ Черниш Н. О. Переклад як діалог традиційних культур: проблеми перекладу основних понять трактату «Дао-Де Цзін» // Матеріали першого Українського симпозиуму з мовознавства і літератур країн азійсько-тихоокеанського регіону : зб. наук. праць. – 1999. – Вип. 1 / [ред. колегія: В. Резаненко (відп. ред.) та ін.]. – К. : Національний університет «Києво-Могилянська академія». – С. 22–27; Черныш Н. А. Проблема

Н. О. Черниш захистила кандидатську дисертацію «“Китайська подорож” О. Седакової в контексті діалогу традиційних культур»¹⁴².

Я. В. Шекера досліджувала джерела та еволюцію художніх образів у китайській поезії доби Тан (618–907), а також специфіку образу як такого в естетичній системі та літературній думці Давнього Китаю. На основі вивчення танської поезії в контексті системи світосприйняття давніх китайців дослідниця розкриває сутність художнього образу в китайській літературі та особливості образного мислення китайських поетів. За допомогою контекстно-описового методу Я. В. Шекера проаналізувала функціонування образотворчого інструментарію танської поезії (метафора, гіпербола, градація, алегоричний зачин тощо), розглянула специфіку зображення пейзажу й вираження почуттів у китайській ліриці дотанського періоду, визначила особливості зародження пейзажної лірики (IV ст.) та її подальшого розвитку до танської доби включно, висвітлила вплив даоського та буддійського віровчень, а також концепції простору на танську поезію, простежила еволюцію

перевода средневековой китайской лирики на примере одного стихотворения Ли Цинчжао // Вісник Дніпропетровського університету. Мовознавство. – Вип. 4 / [ред. колегія: Л. П. Столярова (відп. ред.) та ін.]. – Дн. : ДНУ, 1999. – С. 206–211; Черныш Н. А. Проблемы перевода текстов традиционных культур на примере перевода одного стихотворения Ли Цинчжао // Вісник Дніпропетровського університету. Літературознавство. Журналистика. – Вип. 3. – Том 1 / [ред. колегія: В. Д. Нарівська (відп. ред.) та ін.]. – Дн. : ДНУ, 1999. – С. 43–53; Черныш Н. А. Особенности композиции «Китайского путешествия» О. Седаковой // Література в контексті культури : зб. наук. праць. – 2003. – Вип. 13 / [ред. колегія: В. А. Гусев (відп. ред.) та ін.]. – Дн. : ДНУ. – С. 214–219; Черныш Н. А. «Китайское путешествие» О. Седаковой в контексте диалога традиционных культур // Мова і культура : науковий журнал / [ред. колегія: Д. С. Бурого (гол. редактор) та ін.]. – 2005. – Вип. 8. – Т. VI/1. – К. : ВД Дмитра Бурого. – С. 208–212; Черныш Н. А. «Поэт издалека заводит речь...» (Об одном стихотворении О. Седаковой) // Мова і культура : науковий журнал / [ред. колегія: Д. С. Бурого (гол. редактор) та ін.]. – 2009. – Вип. 11. – Т. VI (118). – К. : ВД Дмитра Бурого. – С. 170–173; Черныш Н. А. Опыт прочтения одного стихотворения О. Седаковой // Наукові записки Харківського національного педагогічного ун-ту ім. Г. С. Сковороди. – Серія: Літературознавство. – 2009. – Вип. 3 (59), ч. II / [ред. колегія Л. Г. Фрізман (гол. редактор), О. А. Андрущенко та ін.]. – Х. : ППВ «Нове слово». – С. 131–136.

¹⁴² Черниш Н. О. «Китайська подорож» О. Седакової у контексті діалогу традиційних культур : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Дн., 2011. – 19 с.

основних образів природи у пейзажній ліриці доби Тан¹⁴³. У 2006 р. Я. В. Шеке́ра захистила кандидатську дисертацію «Гене́за та функціонування художніх образів у китайській поезії доби Тан (VII – X ст.)»¹⁴⁴. Нині дослідниця продуктивно займається давньою й середньовічною китайською поезією, її поняттями і сутністю, особливу увагу приділяє проблемам перекладу та інтерпретації класичних текстів із застосуванням етимологічного (мовно-культурологічного) аналізу, вивчає взаємовплив поезії та релігійно-філософських учень Китаю¹⁴⁵.

¹⁴³ Шеке́ра Я. В. Концепція простору в давній китайській поезії // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 45–48; Шеке́ра Я. В. Поетичний світ та мова віршів Ду Фу // Всесвіт. – 2003. – № 7-8. – С. 156–161; Шеке́ра Я. В. Деякі буддйські постулати в філософії давніх китайців та їх вплив на поезію доби Тан (618 – 907) // Мова. Культура. Бізнес. – К. : Правові джерела, 2004. – Вип. 2. – С. 118–125; Шеке́ра Я. В. Своєрідність художніх засобів танської поезії // Мова і культура. – К. : Вид. д-м Д. Бурого, 2004. – Вип. 7. – Т. VII/1. – С. 190–194; Шеке́ра Я. В. Гене́за та функціонування образів на позначення часу у давній та середньовічній китайській поезії // Сходознавство. – 2005. – № 29–30. – С. 141–150; Шеке́ра Я. В. Деякі аспекти генези образу птахів у творчості Тао Юань-міна і танської поезії // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2005. – Вип. 10. – С. 48–51; Шеке́ра Я. В. Сутність та витоки художньої образності китайської поезії // Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матер. наук. конф. (Київ, 15 червня 2005 р.) – К. : Вид-во Інституту сходознавства НАН України, 2005. – С. 100–105; Шеке́ра Я. В. Образ води в давній китайській поезії // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2004. – Вип. 9. – С. 59–62; Шеке́ра Я. В. Художні засоби танської поезії CHÈNTUŌ, TONGGĀN TA QÌXNG // Літературознавчі студії. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2004. – Вип. 10. – С. 345–349; Шеке́ра Я. В. Чаньские биномы «движение – покойствие» и «пустота – наполненность» в пейзажной лирике Ван Вэя (700 – 761) // Проблемы литератур Дальнего Востока : сб. матер. 2-й Междунар. науч. конф. (СПб., 27 июня – 1 июля 2006 г.): В 2 т. – Т. 2. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2006. – С. 129–140.

¹⁴⁴ Шеке́ра Я. В. Гене́за та функціонування художніх образів у китайській поезії доби Тан (VII – X ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 19 с.; Шеке́ра Я. В. Гене́за та функціонування художніх образів у китайській поезії доби Тан (VII – X ст.) : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 295 арк.

¹⁴⁵ Шеке́ра Я. В. До питання перекладу китайських народних пісень у контексті їх порівняння з українськими // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2007. – Вип. 23. – Ч. 3. – С. 199–202; Шеке́ра Я. В. До питання перекладу китайської поезії доби Тан (618 – 907): інтерпретація художнього образу // Сходознавство. – 2007. – № 38. – С. 175–182; Шеке́ра Я. В. До питання функціонування метафори у ранньосередньовічній китайській поезії // Китайська цивілізація: традиції та сучасність : зб. ст. – К., 2007. – С. 154–159; Шеке́ра Я. В. Луна как архетип китайской культуры (на примере древней и раннесредневековой китайской поэзии) // Четвертые Торчиновские чтения.

Религиоведение и востоковедение. Матер. науч. конф. – СПб., 2007. – С. 506–514; Шеке́ра Я. В. Концепция пространства в песнях первого китайского поэтического памятника «Шицзин» // Проблемы литератур Дальнего Востока : сб. матер. III Междуна. науч. конфер. СПб., 24–28 июня 2008 г. / Отв. ред. Е. А. Серебряков, Чэнь Сыхэ. – В 2 т. – Т. 2. – СПб. : Изд. дом СПбГУ, 2008. – С. 138–151; Шеке́ра Я. В. До проблеми перекладу китайської поезії доби Сун (X – XIII ст.) у жанрі ци українською мовою // Сходознавство. – 2008. – № 41–42. – С. 182–192; Шеке́ра Я. В. Віддзеркалення просторових уявлень у найдавнішій китайській поезії (на прикладі гімнів «Книги пісень») // Східний світ. – 2008. – № 4. – С. 126–130; Шеке́ра Я. В. Китайський романс доби Сун (X – XIII ст.): генеза та образотворення. Сучасний погляд // Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. – 2009. – Вип. 75. – С. 337–349; Шеке́ра Я. В. Методологічні засади художнього аналізу сунської поезії в жанрі ци (на прикладі творчості Лі Цін-чжао, 1084 – 1151) // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2009. – Вип. 14. – С. 45–47; Шеке́ра Я. В. Отражение даосских постулатов Чжуанцзы в творчестве сунской поэтессы Ли Цинчжао (1084–1151) // 4-я Международная научная конференция «Проблемы литератур Дальнего Востока» (Санкт-Петербург, 29 июня – 2 июля 2010 г.). – СПб., 2010. – Т. 1. – С. 365–378; Шеке́ра Я. В. Віддзеркалення філософії даосизму в китайській поезії доби Сун (на прикладі творчості Су Ши, 1037–1101) // Хроніка-2000. Кетяг калини і цвіт сливи: Україна – Китай. – К., 2010. – Вип. 1 (83). – С. 719–728; Шеке́ра Я. В. Художня образність сунської поезії в жанрі ци: до проблеми методології дослідження жанру // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2010. – Вип. 16. – С. 54–57; Шеке́ра Я. В. Художественная образность китайской поэзии в жанре ци (на примере творчества Ли Цинчжао) // Матер. VI междунар. науч. конф. по востоковедению «Идеалы. Ценности. Нормы (Торчиновские чтения)» – СПб., 2010. – С. 276–283; Шеке́ра Я. В. Китайський поетичний жанр ци: до проблеми інтерпретації // Віршознавчі студії. 36. пр. наук. семін. «Вірш у системі перекладу» (21 вер. 2010 р.). – К., 2010. – С. 44–49; Шеке́ра Я. В. До проблеми омонімії в китайських народних піснях юефу (Південні та Північні династії) // Українська орієнталістика : зб. наук. праць викл. та студ. Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія» і Київ. нац. лінгв. ун-ту до 90-річчя проф. О. Прицака / Гол. ред. І. В. Срібняк. – К., 2009-2010. – Вип. 4-5. – С. 93–98; Шеке́ра Я. В. Символізм образів природи у творчості поетеси доби Сун Лі Цінчжао // Матер. міжрегіонального науково-практичного семінару «Актуальні проблеми вивчення та викладання східних мов та літератур» (22–23 квітня 2010 р.). – Дн., 2010. – С. 62–67; Шеке́ра Я. В. Віддзеркалення даоського світогляду у творчості китайської поетеси доби Сун Лі Цін-чжао (1084–1151) // Східний світ. – 2010. – № 3. – С. 217–221; Шеке́ра Я. В. Поетичні та пісенно-поетичні жанри Давнього Китаю: до проблеми методології дослідження // Актуальні питання сходознавства, славістики, україністики (пам'яті Омеляна Прицака). – К., 2010. – С. 234–240; Шеке́ра Я. В. Метафора сну в даоській філософії та в поезії Су Ши (1037–1101) // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2011. – Вип. 17. – С. 60–63; Шеке́ра Я. В. Життя мов сон: даоська містика у творчості китайського поета доби Сун Су Ши (1037–1101) // Питання літературознавства. – Вип. 84. – Чернівці, 2011. – С. 70–76; Шеке́ра Я. В. Концепт порожнечі в китайській культурі: походження та репрезентація в поезії доби Сун (X – XIII ст.) // Proceedings of

The Second International Scientific Conference «China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation» (October 13–15, 2011). – Kyiv-Seoul, 2011. – P. 230–239; Шеке́ра Я. В. Даоська метафора порожнечі та її репрезентація в китайській поезії доби Сун (X – XIII ст.) // Східний світ. – 2011. – № 4. – С. 149–154; Шеке́ра Я. В. Внутренний мир иероглифа как ключ к интерпретации поэтического произведения (на примере стихотворения Оуян Сю «Горы Лу высоки») // 5-я Международная научная конференция «Проблемы литератур Дальнего Востока» (Санкт-Петербург, 27 июня – 1 июля 2012 г.). – СПб., 2012. – Т. 3. – С. 379–392; Шеке́ра Я. В. Давньокитайські космогонічні ідеї та їх репрезентація в ідеограмах китайської мови // Східний світ. – 2012. – № 3. – С. 109–114; Шеке́ра Я. В. Даоська концепція порожнечі у трактатах «Лао-цзи» та «Чжуан-цзи» як основа китайського світобачення // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 71–74; Шеке́ра Я. В., Бедненко О. Любовна лірика китайського поета доби Тан Лі Шан-іня (813–858): неоднозначність та алюзійність // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 74–77; Шеке́ра Я. В., Чижевська Є. Аналіз бажань та печалей ліричного героя у творі Тао Юаньміна (365–427) «Заборона кохання» // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 77–79; Шеке́ра Я. В. Дихотомія Ю–У (有–无): до питання концепту ДАО // Українська орієнталістика : зб. наук. праць. – К., 2012. – Вип. 6. – С. 213–218; Шеке́ра Я. В. Філософське осмислення буття митцями чань (на прикладі китайського поета VIII ст. Хань Шаня) // На шляху до синтезу філософії, науки та релігії : матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. «Людина. Всесвіт. Абсолют. Класичний, некласичний, постнекласичний та езотеричний підходи» (19–20 квітня 2013 р.) / За ред. І. В. Карівця. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2013. – С. 142–150; Шеке́ра Я. В. Даоські вірші Лу Ю в жанрі ши: генеза художньої образності // Proceedings of The Third International Scientific Conference «China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation» (October 2–4, 2013). – Kyiv-Seoul, 2013. – P. 170–175; Шеке́ра Я. В. Феномен измененного состояния сознания чаньского поэта (на примере Хань Шаня) // Сб. матер. Первой международной научной конференции «Психотехники и измененные состояния сознания в истории религий» (14–15 декабря 2012 г., Санкт-Петербург) / Отв. ред. С. В. Пахомов. – СПб. : РХГА, 2013. – С. 197–208; Шеке́ра Я. В. Концепт «небожитель» (仙) у китайській культурі (на матеріалі поетичного тексту Лу Ю) // Українська орієнталістика : зб. наук. праць. – К.-Львів, 2013–2014. – Вип. 7–8. – С. 89–94; Шеке́ра Я. В. Дао сунского поэта Лу Ю: философия покоя // VI Международная научная конференция «Проблемы литератур Дальнего Востока» (Санкт-Петербург, 25–29 июня 2014 г.). – СПб., 2014. – Т. 2. – С. 79–87; Шеке́ра Я. В. Литературная теория и литературная практика Хуан Тинцяня: традиции и новаторство // Россия – Китай : сб. статей и докладов участников VI Международной научно-практической конференции. – Казань : Изд-во «ЯЗ», 2014. – 588 с. – С. 122–130; Шеке́ра Я. В. Даосская алхимия в жизни и творчестве сунского поэта Лу Ю // Феномен алхимии в истории науки, философии, культуре. Вторая международная научная конференция. – В. : Филиал ФБГОУ ВПО «Московский государственный университет технологий и управления им. К. Г. Разумовского» в г. Вязьме Смоленской обл.; См.: ООО «Принт-Экспресс», 2014. – 182 с. – С. 165–178; Шеке́ра Я. В. Віддзеркалення буддійського світогляду у віршах жанру ши сунського

К. Г. Мурашевич досліджувала процеси зародження поезії представників руху “4 травня”, її розвитку, особливості, еволюцію поетичних форм, розвиток нової жанрової парадигми, роль міжлітературних зв’язків. Учена показала вплив китайської класичної літератури на розвиток поезії «4 травня», зокрема пейзажну лірику. На основі вивчення творчості Лю Баньнуна, Лю Дабая, Дай Ванш, Се Бінсін, Веня Ідо, Цюй Цюбо, Фен Чжі та ін. осмислюється їхній новаторський характер на тематичному, образотворчому, формотворчих рівнях, зокрема зародження коротких віршів *сяошо*, візуальної поезії, поем, імітацій фольклорних пісень та ін. Було розглянуто зміни, пов’язані з віршованою формою, що стало наслідком переходу від літературної мови *веньянь* до розмовної мови *байхуа*. Значну увагу Є. К. Мурашевич звернула на проблему становлення жанрової парадигми китайської поезії початку XX ст., яке відбулося під впливом зарубіжних літератур (сонет, верлібр, новий регулярний вірш). Окремо порівнюються образні конотації поезії руху «4 травня» з поезією попередніх епох,

поета Лу Ю // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2014. – Вип. 1(20). – С. 68–71; Шекара Я. В. Китайский поэт Лу Ю и средневековая алхимия: современное осмысление жизни и творчества // Materials of VIII International Symposium «Contemporary Issues of Literary Criticism. National Literatures and the Process of Cultural Globalization». – Тб. : Institute of Literature Press, 2014. – in 2 Vol. – Vol. 2. – P. 271–283; Шекара Я. В. Китайский поэт Лу Ю и средневековая алхимия: современное осмысление жизни и творчества // Материалы VIII Международного научного симпозиума «Проблемы современного литературоведения» (24–26 сентября 2014 г., Тбилиси, Институт грузинской литературы им. Шота Руставели). – Тб., 2014. – С. 271–283; Шекара Я. В. Даосское учение о «вскармливании жизни» (яншэн) в теории и практике сунского поэта Лу Ю // Сб. матер. Второй международной научной конференции «Психотехники и измененные состояния сознания» (12–14 декабря 2013 г., Санкт-Петербург) / Отв. ред. С. В. Пахомов. – СПб. : Изд-во РХГА, 2015. – С. 224–233; Шекара Я. В. Аспекти східного езотеризму: буття, свідомість, пізнання // На шляху до синтезу філософії, науки та релігії. Матеріали круглого столу на тему: «Поетика і практика езотеризму», 3-4 квітня 2015 року / За ред. І. В. Карівця. – Льв., 2015. – С. 3–15; Shekera Y. Chinese Ideograms as Codes of Thought and World-view (as seen from the example of graphic recreation of cosmological ideas) // The World is Composed of Stories: the Relationship between Discourses and their Transformations. Theses. – Vilnius, 2012. – P. 62–63; Shekera Y. The Role of Ancient Chinese Imagination in Taoist Treatise Huang T'ing Jing (The Book of Yellow Court) and its Reflection in Life and Works by Huang T'ing-jian // Gdansk Journal of Humanities (Jednak Ksiazki). – 2015. – No 4. – P. 225–237.

передусім танського періоду¹⁴⁶. У 2011 р. К. Г. Мурашевич захистила дисертацію «Художньо-естетичний феномен поезії “4 травня” в китайській літературі початку XX століття»¹⁴⁷.

О. С. Воробей визначила особливості новітньої китайської драми першої половини XX ст. (*розмовна драма*), детально показала процес її розвитку та особливості нової жанрової парадигми, приділяючи особливу увагу міжлітературним зв'язкам та впливові китайської

¹⁴⁶ Мурашевич Е. Г. Традиционная и авторская символика поэзии Веня И-до (1899–1946) // Проблемы литератур Дальнего востока. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского университета, 2008. – Т. I. – С. 268–278; Мурашевич Е. Г. Символизм Дай Ваншу (1899–1946) – революция в стиле и содержании стиха // Проблемы литератур Дальнего Востока. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского университета, 2010. Т. II. – С. 191–202; Мурашевич К. Г., Шекера Я. В. Особливості використання перифразу у творчості Лі Бо // Східний світ. – К., 2005. – № 3. – С. 116–120; Мурашевич К. Г. Випадки ототожнення символу та перифразу у китайській літературі // Мова та історія : періодичний збірник наукових праць. – К., 2006. – Вип. 89. – С. 70–75; Мурашевич К. Г. Перифраз як художній засіб у творчості китайського поета Ду Фу // Мова та історія : періодичний збірник наукових праць. – К., 2006–2007. – Вип. 91. – С. 39–43. Мурашевич К. Г., Шекера Я. В. Символ як багатозначний образ у творчості Лі Бо // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Східні мови та літератури. – К., 2006. – № 11. – С. 53–55; Мурашевич К. Г. Стилiстичний аналіз поезій Лі Бо та Ду Фу шляхом порівняння символів // Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання іноземних мов. – Х. : Константа, 2006. – Вип. 2. – С. 114–118; Мурашевич К. Г. Генеза міфологічних сюжетів у творчості китайського поета Лі Бо (701–762) // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. – К., 2007. – С. 64–68; Мурашевич К. Г. Китайська поезія нового стилю: Цюй Цю-бо (1899–1935) // Сходознавство. – К., 2008. – № 41–42. – С. 97–107; Мурашевич К. Г. Віддзеркалення архетипів сну і тіні у творчості поетів Лі Бо (701–762) та Ду Фу (712–770) // Сходознавство. – К., 2008. – № 43. – С. 57–66; Мурашевич К. Г. Зародження нової поезії “4 травня” та проблема контактних зв'язків у китайській літературі початку XX століття // Східний світ. – К., 2009. – № 4. – С. 126–133; Мурашевич К. Г. Любовна та пейзажна лірика у ранній творчості Лю Да-бая // Сходознавство. – К., 2009. – № 47. – С. 92–106; Мурашевич К. Г. Нові форми й традиційні образи у пейзажній та любовній ліриці Лю Баньнуна // China, Korea, Japan: methodology and practice of culture interpretation. – Kiev-Seoul, 2009. – С. 217–221; Мурашевич К. Г. Оновлення ідейно-художніх пошуків: нові теми та форми китайської поезії «4 травня» // Сходознавство. – К., 2009. – № 48. – С. 136–151.

¹⁴⁷ Мурашевич К. Г. Художньо-естетичний феномен поезії «4 травня» в китайській літературі початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 19 с.; Мурашевич К. Г. Художньо-естетичний феномен поезії «4 травня» в китайській літературі початку XX ст. : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2011. – 221 арк.

класичної літератури та європейської традиції на розвиток китайської розмовної драми. У своїх працях дослідниця використовує контекстно-описовий та історико-порівняльний метод для визначення специфіки становлення жанрових різновидів сучасної китайської драми першої половини XX ст. (історична драма Тянь Ханя, поетизована драма Цао Юя, епізована драма Лао Ше), що виникли як наслідок авторських експериментів у межах жанрової та міжродової дифузії. Авторка робить висновок, що *розмовна драма* існувала лише в межах власних жанрових різновидів й у міцному зв'язку із традицією та як новий жанр китайської літератури наблизилася до найкращих зразків світової драматургії¹⁴⁸. У 2013 р. О. С. Воробей захистила кандидатську дисертацію «Творчість Лао Ше і китайська розмовна драма першої половини XX ст.»¹⁴⁹.

А. О. Акімова дослідила синтез візуального та вербального в китайській драматургії XX ст. з огляду на вплив, з одного боку, рухів, жестів, постанови, гри, костюмів, оформлення сцени (декорації, завіси) та динаміки мови, діалогів, монологів, ремарок, а з іншого, на сприйняття дії і формування відповідного стану на вираз конфлікту в драмі. Були проаналізовані твори китайських митців XX ст., а саме: Хе Цзин-чжі та Діна Ні «Сива дівчина», Тянь Ханя «Жінка-інспектор Се Яохуань», Лю Шугана «Візит мертвого до живих», Лі Ваньфень та Лань Інхай «Ранкові прогулянки», Ван Пейгуна «Ми», Цзинь Юня «Нірвана «Пса». Дослідниця стверджує, що особливістю творчих експериментів китайських драматургів став незаангажований підхід до зображення

¹⁴⁸ Воробей О. С. Східний романтизм та західний реалізм в китайській драматургії XX століття // Сходознавство. – 2010. – № 51. – С. 18–24; Воробей О. С. П'єса Лао Ше «Перлина Фан»: переваги та недоліки // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Льв. : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – Вип. 54. – С. 159–167; Воробей О. С. Китайська драматургія XX століття: світоглядні домінанти // Літературознавчі студії. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. – Вип. 33. – С. 80–85; Воробей О. С. Традиційні форми китайського театру: історичний нарис // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Т. II (148). – С. 254–260; Воробей О. С. Особливості «поетизованих п'єс» Цао Юя як нової форми китайської драми 30–50-х XX ст. // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – Вип. 12. – С. 55–59.

¹⁴⁹ Воробей О. С. Творчість Лао Ше і китайська розмовна драма першої половини XX ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2013. – 19 с.

життєвих реалій, коли через них розкрито драматизм і трагізм зовнішнього і внутрішнього характеру. Було систематизовано та проаналізовано розвиток китайської драматургії у синхронно-діахронічному зрізі, виявлено та охарактеризовано вплив зорово-слухового ряду на поетику драматичних текстів, збагачено теоретичні концепції впливу модерну на розвиток сучасної китайської драми, сформовано цілісну концепцію зорово-слухового ряду в художніх творах китайської драматургії XX ст., вперше зроблено переклад окремих текстів китайської драми XX ст. українською мовою¹⁵⁰. У 2017 р. А. О. Акімова захистила

¹⁵⁰ Ісаєва Н. С., Акімова А. О. Класичні теорії драми в Китаї та Європі: компаративний аспект // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 59–62; Акімова А. О. Художні особливості філософського трактату «Дао Де Цзін» // Збірник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка «Літературознавчі студії». – 2013. – № 37. – Ч. 1. – С. 10–15; Акімова А. О., Ісаєва Н. С. Концепція кохання у смислового просторі юанської драми // Збірник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка «Літературознавчі студії». – 2013. – № 39. – Ч. 1. – С. 3–10; Акімова А. О. Особливості вербалізації концепту кохання в китайській та японській мовах // Збірник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка «Мовні і концептуальні картини світу». – 2015. – № 54. – С. 3–7; Акімова А. О. Дискурс кохання у тематиці класичних Цзацюй та розмовної драми XX ст. // Наукові записки. Серія «Філологічна». – О. : Видавництво Національного університету «Острозька академія». – 2016. – Вип. 62. – С. 20–23; Акімова А. О. Особливості розкриття теми громадянського обов'язку у трагедії Тянь Ханя «Жінка-інспектор Се Яохуань» (谢瑶环) (1961 р.) // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство) : збірник наукових праць. – 2016. – № 1(17). – С. 9–13; Акімова А. О. Шляхи теоретичного та практичного оновлення китайської драми у контексті культурних змін другої половини XX століття // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2016. – Вип. 18. – Т. IV (179). – С. 215–221; Акімова А. О. Вплив «культурної революції» на новітню китайську драматургію // Актуальні проблеми іноземної філології : наук. журн. – Л. : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – № 4. – С. 5–9; Акімова А. О. Специфіка поєднання візуального та вербального у новітній китайській драмі та в сучасній українській драмі (на прикладі п'єси Лю Шугана «Візит мертвого до живих» та п'єси-мініатюри Олени Савчук «Побачення зі смертю») // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2016. – Вип. 19. – Т. III (183). – С. 49–53; Акімова А. О. Вплив нового літературного процесу на китайську драму XX століття // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство) : збірник наукових праць. – 2016. – № 2(18). – С. 9–12; Акімова А. О. Традиційна юанська драма та розмовна драма XX ст.: зміни жанрових особливостей // Збірник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка «Літературознавчі студії». – 2016. – № 48. – Ч. 1. – С. 7–17; Акімова А. О. Осмислення теми «самотності серед людей» у новітній китайській драматургії (на прикладі п'єси Лю Шугана «Візит мертвого до живих» (1985 р.) //

кандидатську дисертацію «Синтез візуального та вербального у китайській драматургії XX століття»¹⁵¹.

Необхідно зазначити, що китайська література постійно привертає увагу українських науковців. Як приклад можна навести цікаві дослідження Д. Підмогильною¹⁵² та Н. Нікоряк¹⁵³ творчості Лу Сіня¹⁵⁴.

Збірник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка «Мовні та концептуальні картини світу». – 2016. – № 57. – Ч. 1. – С. 10–18; Акімова А. О. Аналіз теоретичних засад китайських драматургів XX століття // Актуальні проблеми іноземної філології : наук. журн. – Л. : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – № 5. – С. 9–17; Акімова А. О. Модерні експерименти у новітній китайській розмовній драмі як підґрунтя синтезу вербального та візуального // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. – Вип. 20. – Т. I (184). – С. 10–22; Акімова А. О. Концепція нової форми драми театру хуацзюй // Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». – 2017. – № 1 (13). – С. 11–26; Акімова А. О. Літературознавчий дискурс вирішення проблеми призначення покоління «культурної революції» у драмі Ван Пейгуна «Ми» (1985 р.) // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). – 2017. – № 1(19). – С. 7–14; Акімова А. О. Літературознавчий дискурс китайської драматургії: співвідношення нових форм вербального і візуального в драмі Тянь Ханя «Жінка-інспектор Се Яохуань» (1961 р.) // Південний архів. Філологічні науки : збірник наукових праць. – Вип. 67. – Х. : ХДУ, 2017. – С. 10–23; Акімова А. О. Літературознавчий дискурс історичних аспектів китайської драми через призму новітньої драматургії // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. – Х. : ХДУ, 2017. – Вип. 3. – С. 102–108; Акімова А. О. Розкриття теми «землі і людини» у п'єси Цзинь Юня «Нірвана «Пса» (1986 р.) // Scientific publication «Society for cultural and scientific progress in Eastern Europe». Philology, – V (32). – Issue: 122. – Budapest, 2017. – P. 7–11.

¹⁵¹ Акімова А. О. Синтез візуального та вербального у китайській драматургії XX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2017. – 21 с.

¹⁵² Підмогильна Д. Особливості збереження та передачі індивідуального стилю малої прози Лу Сіня в українському перекладі (на прикладі оповідання «Щоденник божевільного») // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2011. – Вип. 54. – С. 188–195; Підмогильна Д. Осмислення зв'язків «тіла» й «душі» у збірці Лу Сіня «Дикі трави» // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 68–70.

¹⁵³ Нікоряк Н. Біографічні експерименти Лу Сіня (на прикладі повісті «Достеменна історія А-Q») // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2016. – Вип. 1 (35). – С. 106–110.

¹⁵⁴ Підмогильна Д. Особливості збереження та передачі індивідуального стилю малої прози Лу Сіня в українському перекладі (на прикладі оповідання «Щоденник божевільного») // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2011. – Вип. 54. – С. 188–195; Підмогильна Д. Осмислення зв'язків «тіла» й «душі» у збірці Лу Сіня «Дикі трави» // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 68–70.

У період незалежної України набув подальшого розвитку переклад китайської літератури, як давньої, так і сучасної. В. І. Гамянін здійснив переклад уривків з «Історичних записок» Сима Цяня¹⁵⁵, конфуціанського трактату «Чжун Юн»¹⁵⁶, окремих творів Чжу Цзиціна¹⁵⁷. Я. В. Шекера – автор багатьох художніх перекладів видатних китайських поетів Лі Бо, Ду Фу, Ван Вей, Ду Му, Чжан Цзи, Фен Чжі, Фей Ціна та ін.¹⁵⁸. В. Б. Урусов постійно перекладає прозові та поетичні твори, насамперед сучасних китайських письменників¹⁵⁹.

¹⁵⁵ Класична проза Китаю (вибрані переклади з давньокитайської та сучасної китайської) / Пер. з кит. В. Гамянін // Джерело перлин. Хрестоматія східних літератур / Авт.-упоряд. С. М. Руссова. – К. : Горудень, 1998. – С. 208–223; Сима Цянь. Історичні записки. Вибрані життєописи (переклад з китайської) // Всесвіт. – 2001. – № 5–6. – С. 120–133.

¹⁵⁶ Гамянін В. І. Конфуціанський трактат «Чжун Юн» (до питання перекладу категорії «чжун-юн»). Трактат «Чжун Юн» (переклад з давньокитайської) // Східний світ. – 2001. – № 1–2 (1999). – С. 87–111.

¹⁵⁷ Чжу Цзицін. Саньвень: [Оповідання] / Пер. з кит. В. Гамянін // Всесвіт. – 1998. – № 4. – С. 138–152; Класична проза Китаю (вибрані переклади з давньокитайської та сучасної китайської) / Пер. з кит. В. Гамянін // Джерело перлин. Хрестоматія східних літератур / Авт.-упоряд. С. М. Руссова. – К. : Горудень, 1998. – С. 238–241.

¹⁵⁸ Ду Фу. Поезії // Всесвіт. – 2001. – № 5–6. – С. 110–119; Ду Фу. Поезії // Безкоронавний Г. Є., Шавурський Б. Б. Зарубіжна література для 8-го класу. – Тернопіль : «Богдан», 2005. – С. 46–49; Ду Фу. Поезії // Висоцька Н. О., Пацанівська А. І., Фесенко В. І. Зарубіжна література для 8-го класу. – К. : Т-во «Навчальна книга», 2005. – Ч. 1. – С. 51–56; Ду Фу. Поезії // Зарубіжна література: Матеріали до вивчення літератур зарубіжного Сходу: Хрестоматія / Упор. А. В. Грицик. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2006. – С. 608–610; «Книга пісень», Цюй Юань, юефу, Цао Цао, Тао Юаньмін та ін. // Зарубіжна література: Матеріали до вивчення літератур зарубіжного Сходу: Хрестоматія / Упор. А. В. Грицик. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2006. – С. 590–601; Лі Бо. Поезії // Висоцька Н. О., Пацанівська А. І., Фесенко В. І. Зарубіжна література для 8-го класу. – К. : Т-во «Навчальна книга», 2005. – Ч. 1. – С. 48; Лі Бо, Ду Фу, Ван Вей та ін. Поезії // Шекера Я. В. А небо журавками вишите. Поезії. – К. : Задруга, 2000. – С. 25–30; Лі Бо, Ду Фу, Ван Вей. Поезії // Радосинь: Антологія / Упор. Д. Чердиченко. – К. : Задруга, 2004. – С. 481–482; Танське небо: китайська поезія доби Тан. – К. : Задруга, 2003. – 64 с.

¹⁵⁹ Ван Мен. Кошмар перемоги науки і техніки над людством / Пер. з кит. В. Б. Урусова // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 173–178; Юй Цююй. Вища ступінь краси / Пер. з кит. В. Урусова // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 198–202; Цзя Пінва. Бувальщини. Пити чай. Чайні історії. У рік дракона про дракона / Пер. з кит. В. Б. Урусова // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1–2. – С. 118–126; Ван Мен. Про небезпеку посередності в культурі / Пер. з кит. В. Б. Урусова // Китаєзнавчі дослідження. – 2017. – № 1–2. – С. 80–85.

Н. А. Кірносова переклала окремі твори Ван Аньї, Тьє Ніна, Ши Т'єшена, Чжоу Сяофена, Мо Яня, Алая¹⁶⁰. Крім того, переклади китайської літератури продуктивно здійснюють Є. Гобова¹⁶¹, І. Костанда¹⁶², А. Кучинська¹⁶³, Д. Мерзлюк¹⁶⁴, Ю. Панасюк¹⁶⁵, М. Савченко¹⁶⁶, О. Самара¹⁶⁷ та ін. У 2010 р. вийшов друком спеціальний випуск відомого українського літературного журналу «Всесвіт» під назвою «Альманах китайської літератури».

¹⁶⁰ Йоу-цзі («Мандрівні нотатки») / Пер. з кит. Н. Кірносової // Вісник «ORIENTALIS» Київського міжнародного університету. – Вип. 1. – К., 2004. – С. 500–506; Ван Аньї. Дядечкова історія / Пер. з кит. Н. Кірносової // Всесвіт. – 2009. – № 7–8. – С. 5–55; Тьє Нін. Квітки бавовнику / Пер. з кит. Н. Кірносової // Всесвіт. – Спецвипуск: Альманах китайської літератури, 2010. – С. 178–228; Ши Т'єшен. Про життя і смерть / Пер. з кит. Н. Кірносова // Всесвіт. – 2010. – № 7–8. – С. 202–207; Чжоу Сяофен. Нуль годин на Різдво // Пер. з кит. Н. Кірносова // Всесвіт. – 2011. – № 3–4. – С. 182–197; Мо Янь. Червоний гаоян: історія одного роду / Пер. з кит. Н. Кірносової. – Х. : Фоліо, 2015. – 637 с.; Алай. І вляжеться порох... / Пер. з кит. Н. А. Кірносової // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 163–172; Алай. Коли курява спаде / Пер. з кит. Н. А. Кірносової; післям., прим. О. Д. Огневої. – Х. : Фоліо, 2016. – 443 с.; Цзян Жун. Вовк-тотем / Пер. з кит. Н. А. Кірносової. – Х. : Фоліо, 2016. – 731 с.

¹⁶¹ Цзі Сяньлінь. На межі «самоусунення від народу» (уринок з роману «Спогади з корівника») / Пер. з кит. Є. В. Гобової // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1–2. – С. 127–133; Лу Юй. Чайний канон. Другий сувій. Частина 5: заварювання чаю / Пер. з кит. Є. В. Гобової // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 89–91.

¹⁶² Мінцзяо Чжунжень. Історія щасливого подружжя / Пер. з кит. І. Костанди // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 179–188.

¹⁶³ Сюй Чжимо, Лю Баньнун, Вень Ідо, Го Можо. Поезія Руху 4-го травня / Пер. з кит. А. Кучинська // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 189–193.

¹⁶⁴ Переклад вибраних оповідань з історичної хроніки «Цзо чжуань» / Пер. з кит. Д. О. Мерзлюка // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 2. – С. 157–163.

¹⁶⁵ Пу Сунлін. Розмальована шкіра / Переклад з кит. Ю. Панасюк // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 194–197; Пу Сунлін. Мареве / Пер. з кит. Ю. І. Панасюк // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1–2. – С. 115–117.

¹⁶⁶ Мо Янь. Країна вина / Пер. з кит. М. Савченко. – Х. : Фоліо, 2015. – 526 с.

¹⁶⁷ Бей Дао, Гу Чхен, Фен Найчао. Блукання. Натхнення. Зламана свіча / Пер. з кит. О. Самари // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1–2. – С. 134; Шу Тхін. Сон про повернення / Пер. з кит. О. Самари // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1–2. – С. 135.

2.4. Філософія

Дослідження китайської філософії в незалежній Україні розпочиналися фактично з нуля, й до сьогодні небагато українських учених системно займається філософською думкою традиційного та сучасного Китаю. Насамперед необхідно виокремити праці А. В. Усик, яка досліджує етико-соціальний аспект філософії Конфуція та його послідовників у контексті китайської філософської традиції. Дослідниця визначає основні морально-етичні поняття та місце етичної домінантності Конфуція у формуванні традиційної китайської філософії. Крім того, використаний порівняльний аналіз давньокитайської та давньогрецької філософії для глибшого розуміння різних типів мислення¹⁶⁸. У 1999 р. А. В. Усик захистила першу в Україні кандидатську дисертацію з історії китайської філософії – «Вчення Конфуція та конфуціанство в контексті китайської філософської традиції (етико-соціальний аспект)»¹⁶⁹.

О. І. Бойченко продовжив дослідження у цьому напрямі і присвятив свої праці порівняльному історико-філософському аналізу філософської традиції осмислення даоської та конфуціанської інтерпретацій *природного й людського*. Типологічний зріз дослідження проблеми уможливив розуміння даоського та конфуціанського трактування взаємозв'язку природного й людського як давньокитайської версії двох основних та інваріантних, наявних у різних історичних культурах,

¹⁶⁸ Усик А. Рання старокитайська та старогрецька міфологія: структурний компаративний аналіз // Генеза. Філософські студії. – 1998. – С. 69–79; Усик А. Досконала конфуціанська моральність як чинник гармонізації суспільства // Мультиверсум. Філософський альманах. – Вип. 3. – 1999. – С. 76–93; Усик А. «Корелятивність» китайського мислення: синтез провідних доктрин // Генеза. Філософські студії. 1999. – С. 22–29; Усик А. Формування інтенцій традиційної моральності (стародавній Китай та антична Греція) // Мультиверсум. Філософський альманах. – Вип. I. – 1998. – С. 47–57.

¹⁶⁹ Усик А. В. Вчення Конфуція та конфуціанство в контексті китайської філософської традиції (етико-соціальний аспект) : дис. ... канд. філол. наук: 09.00.05 / Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 1999. – 168 л.: Усик А. В. Вчення Конфуція та конфуціанство в контексті китайської філософської традиції (етико-соціальний аспект) : автореф. дис. канд. філол. наук: 09.00.05 / Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 1999. – 16 с.

зокрема й у сучасній, підходів – відповідно індивідоцентричного та суспільствоцентричного – до осмислення зазначеного взаємозв'язку¹⁷⁰. У 2000 р. О. І. Бойченко захистив кандидатську дисертацію «Співвідношення природного та людського як проблема давньокитайської філософії (порівняльний аналіз даосистської та конфуціанської інтерпретацій)»¹⁷¹. У 2003 р. вийшла друком його монографія «Філософська антропологія Давнього Китаю», у якій були системно досліджені особливості формування, розвитку та функціонування філософсько-антропологічних ідей основоположників і класичних представників даосизму, конфуціанства, легізму, моїзму¹⁷². Після цього О. І. Бойченко досліджував феномен державотворення та його основні інтерпретації у філософії Давнього Китаю, що, як наслідок, призвело до нового осмислення класичної моделі висвітлення соціально-політичних питань у межах протиставлення західної та східної філософських традицій, розкриття нових аспектів складного процесу формування і розвитку східної філософії загалом. Учений здійснив

¹⁷⁰ Бойченко О. І. Проблема співвідношення природного та людського у ранньому даосизмі // Вісник Київського університету. Філософія. Політологія. – К. : РВЦ «Київський університет», 1998. – Вип. 27. – С. 8–10; Бойченко О. І. Вчення про природність як відповідність еству в давньокитайській філософії // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Український Центр духовної культури, 1999. – Вип. 3. – С. 58–75; Бойченко О. І. Природне та людське: трактування їх взаємозумовленості на стадії формування давньокитайської філософії // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Український Центр духовної культури, 1999. – Вип. 4. – С. 146–157; Бойченко О. І. Природа людини як проблема давньокитайської філософії: версія Конфуція // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Український Центр духовної культури, 1999. – Вип. 5. – С. 3–19; Бойченко О. І. Співвідношення природного та людського як проблема філософського вчення Сюнь-цзи // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Український Центр духовної культури, 1999. – Вип. 8. – С. 10–23.

¹⁷¹ Бойченко О. І. Співвідношення природного та людського як проблема давньокитайської філософії (порівняльний аналіз даоської та конфуціанської інтерпретацій) : автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – 20 с.; Бойченко О. І. Співвідношення природного та людського як проблема давньокитайської філософії (порівняльний аналіз даоської та конфуціанської інтерпретацій) : дис. ... канд. філос. наук: 09.00.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – 194 арк.

¹⁷² Бойченко О. І. Філософська антропологія Давнього Китаю / НАН України, Центр гуманіт. освіти. – К. : [б.в.], 2003. – 216 с.

комплексний аналіз історико-філософської еволюції ідей та концепцій, які вплинули на виникнення, становлення та генезис єдиної державної ідеології Давнього Китаю на основі конфуціанства, моїзму та легізму¹⁷³.

¹⁷³ Бойченко О. І. Історія філософії як основа формування плюралістичного світогляду // Наукові і освітянські методології та практики / Ред. кол.: В. П. Андрущенко, В. А. Рижко (гол. ред.), С. Б. Кримський та ін. – К.: ЦГО НАН України, 2003. – С. 240–250; Бойченко О. І. Філософія суспільства і людини Давнього Китаю // Філософські проблеми гуманітарних наук : альманах. – К.: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2004. – Вип. № 1–2. – С. 92–98; Бойченко О. І. Значення розуміння соціального буття людини у філософії Мен-Цзи для створення ним особливої концепції держави // Гілея (науковий вісник) : збірник наукових праць. – К.: Видавництво Української академії наук ТОВ «ВІР», 2009. – Вип. 25. – С. 220–230; Бойченко О. І. Релігійно-етичні засади соціально-політичного буття людини у давньоіндійській філософії // Мультиверсум. – К.: Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2009. – Вип. 85. – С. 42–52; Бойченко О. І. Вчення про зау сутність людської природи у філософії Сюнь-Цзи як основа розбудови принципу справедливого соціуму // Гілея (науковий вісник) : збірник наукових праць. – К.: Видавництво Української академії наук ТОВ «ВІР», 2010. – Вип. 31. – С. 259–267; Бойченко О. І. Вчення про три основоположні чинники державного управління у філософії легізму // Мультиверсум. – К.: Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2010. – Вип. 90. – С. 136–146; Бойченко О. І. Основи давньокитайського державотворення // Філософські проблеми гуманітарних наук. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2010. – Вип. 18. Філософські читання пам'яті Івана Бойченка «Людина. Історія. Соціум». – С. 32–38; Бойченко О. І. Виховання шляхетних мужів як основа розбудови ідеальної держави у вченні Конфуція // Політологічний вісник. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, «ІНТАС», 2011. – Вип. 54. – С. 75–84; Бойченко О. І. «Вісовий» час: давньокитайська версія епохи Чжань Го // Філософські діалоги: вип. 5. – К.: Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2011. – С. 163–174; Бойченко О. І. «Всезагальна любов» (цзяньай), як основоположний принцип державотворення в філософії моїзму // Гілея (науковий вісник) : збірник наукових праць. – К.: Видавництво Української академії наук ТОВ «ВІР», 2011. – Вип. 44. – С. 381–387; Бойченко О. І. Вчення про договірну природу утворення держави в філософії моїзму // Гілея (науковий вісник) : збірник наукових праць. – К.: Видавництво Української академії наук ТОВ «ВІР», 2011. – Вип. 54. – С. 392–397; Бойченко О. І. Держава заради держави: зародження філософії легізму // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – К.: Національний технічний університет України «КПІ», 2011. – № 1 (31). – С. 105–114; Бойченко О. І. Застосування принципів даосизму у вченні легістів епохи Чжань Го // Гілея (науковий вісник) : збірник наукових праць. – К.: Видавництво Української академії наук ТОВ «ВІР», 2011. – Вип. 46. – С. 446–452; Бойченко О. І. Значення обшинного управління для впровадження конфуціанської етики в китайське суспільство епохи Чжань Го // Гілея (науковий вісник) : збірник наукових праць. – К.: Видавництво Української академії наук ТОВ «ВІР», 2011. – Вип. 52. – С. 324–329; Бойченко О. І. Нерозривність вчення Конфуція про знання й соціальне

У 2011 р. вийшла друком монографія О. І. Бойченка «Класичні вчення про державу в філософії Китаю періоду Чжань Го»¹⁷⁴, а через рік він захистив першу в Україні докторську дисертацію з історії китайської філософії «Державотворення у філософії Давнього Китаю: парадигми осягнення»¹⁷⁵.

У працях В. С. Михайлова здійснено міждисциплінарний аналіз соціальних здобутків провідних філософських шкіл Давнього Китаю крізь призму їх людиновимірності, зважаючи на потребу імплементації прийнятних з погляду сьогодення соціально-філософських ідей у сучасну соціальну практику України. У його працях набули подальшого розвитку теоретико-методологічні підходи до різноаспектного системного дослідження соціально-філософської та історіософської думки Давнього Китаю. Учений визначив основні принципи існування особистості в соціумі відповідно до поглядів давньокитайських філософів, сформулював принципові підходи до соціального і державного управління та підготовки управлінських кадрів згідно з поглядами провідних філософських шкіл Давнього Китаю. Уперше у вітчизняній

управління в трактаті «Лунь юй» // Політологічний вісник. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, «ІНТАС», 2011. – Вип. 55. – С. 58–66; Бойченко О. І. Освіта як шлях творення особистості та державотворення згідно вчення Конфуція // Політологічний вісник. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, «ІНТАС», 2011. – Вип. 51. – С. 7–24; Бойченко О. І. Формування культу знання у державницькій ідеології Китаю // Нова парадигма. – К.: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, ТО «Нова парадигма», 2011. – Вип. 100. – С. 111–119; Бойченко О. І. Погляди на війну й державу в філософії мислителів Китаю епохи Чжань Го // Нова парадигма. – К.: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, ТО «Нова парадигма», 2011. – Вип. 103. – С. 82–93; Бойченко О. І. Конфуцій: мрія впродовж тисячоліть // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Додаток 2 до № 3. – Том III (28). – К.: Гнозис, 2011. – С. 502–508; Бойченко О. І. Формування єдиної державної ідеології Давнього Китаю на основі конфуціанства // Політологічний вісник. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, «ІНТАС», 2011. – Вип. 58. – С. 17–27.

¹⁷⁴ Бойченко О. І. Класичні вчення про державу в філософії Китаю періоду Чжань Го. – К.: Видавництво ПП «Люксар», 2011. – 208 с.

¹⁷⁵ Бойченко О. І. Державотворення у філософії Давнього Китаю: парадигми осягнення : дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.05 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2012. – 415 арк.; Бойченко О. І. Державотворення у філософії Давнього Китаю: парадигми осягнення : автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.05 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2012. – 32 с.

філософській думці В. С. Михайлов проаналізував базові принципи китайської воєнної та політичної стратегії та обґрунтував засади стратегічного мислення на перспективу в ракурсі їхнього критичного використання в умовах сучасності. Важливим елементом цих досліджень є розкриття поглядів давньокитайських мислителів щодо усвідомлення сутності історичних процесів у контексті сучасного розуміння соціально-історичної динаміки. Крім того, дослідник уперше окреслив важливі перспективні напрями імплементації окремих значущих аспектів соціально-філософського і філософсько-історичного надбання давньокитайської філософії у вітчизняну соціальну практику¹⁷⁶. У 2010 р. В. С. Михайлов захистив кандидатську дисертацію «Людиновимірність соціально-філософської традиції Давнього Китаю і сучасність»¹⁷⁷, а в 2014 р. було видано його монографію «Філософська традиція Китаю: людський вимір та вплив на сучасність»¹⁷⁸.

¹⁷⁶ Михайлов В. С. Питання взаємодії філософії даосизму та західного світу // Політологічний вісник. Зб. наук. праць. – К.: «ІНТАС», 2007. – Вип. 30. – С. 20-30; Михайлов В. С. Проблема періодизації історії в філософії даосизму // Нова парадигма. Журнал наук. праць. – К.: Вид-во НПУ ім. Драгоманова, 2008. – Вип. 75. – С. 3–13; Михайлов В. С. Філософія даосизму: онтологічні принципи та соціально-історична ретроспектива // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Інститут філософії НАН України, 2008. – Вип. 74. – С. 28–45; Михайлов В. С. Формування особистості відповідно до традицій давньокитайської філософії // Філософсько-антропологічні студії. – 2008. – К.: «Стилос», ДНУ. – С. 156–161; Михайлов В. С. Соціальні орієнтири давньокитайської філософської школи моїзму // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Інститут філософії НАН України, 2009. – Вип. 79. – С. 180–188; Михайлов В. С. Соціальні аспекти давньокитайської філософії // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Інститут філософії НАН України, 2009. – Вип. 85. – С. 53–70; Михайлов В. С. Пошуки підходів щодо соціального та державного управління: конфуціанство та легізм // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. праць. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2008. – № 1. – С. 68–79; Михайлов В. С. Критика давньокитайської цивілізації та погляди щодо суспільного буття: даосизм та китайський буддизм // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. праць. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2009. – № 2. – С. 70–78.

¹⁷⁷ Михайлов В. С. Людиновимірність соціально-філософської традиції Давнього Китаю і сучасність: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т». – К., 2010. – 232 арк.; Михайлов В. С. Людиновимірність соціально-філософської традиції Давнього Китаю і сучасність: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ун-т». – К., 2010. – 20 с.

¹⁷⁸ Михайлов В. С. Філософська традиція Китаю: людський вимір та вплив на сучасність. – К.: [Сік груп Україна], 2014. – 250 с.

Окрім історії українського китаєзнавства, також В. О. Кіктенко досліджує історію філософії та науки Китаю, методологію китаєзнавства, що знайшло відображення у його численних публікаціях¹⁷⁹. Упродовж багатьох років учений досліджував особливості техніки філософського аналізу, способи постановки проблеми, формування основних понять, принципів методології та теоретичних висновків «школи Джозефа Нідема». В. О. Кіктенко глибоко проаналізував специфіку раціоналістичного гуманізму «школи Джозефа Нідема» щодо досліджень соціальних процесів, який виник унаслідок синтезу методів біології та гуманітарних досліджень. Дослідник ретельно вивчив гіпотези й теоретичні положення щодо історичної динаміки та соціокультурних чинників розвитку китайської науки в соціальній епістемології «школи Джозефа Нідема» як боротьби проти європоцентристського підходу. В. О. Кіктенко встановив ключові положення соціології знання в історико-культурній реконструкції «школи Джозефа Нідема» щодо

¹⁷⁹ Кіктенко В. О. До визначення категорії первісної сутності Піднебесної // Східний світ. – 1999. – № 8. – Том 6, 2 (96). – С. 45–58; Кіктенко В. О. Семантичне визначення суб'єкту висловлювання на підставі текстологічного аналізу «Дао де цзін» // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 22–30; Кіктенко В. О. Окремі теоретичні аспекти визначення феномену модернізації китайського суспільства // Сходознавство. – 2005. – № 29–30. – С. 74–82; Кіктенко В. О. Огляд розвитку китаєзнавства у Великобританії // Східний світ. – 2005. – № 4. – С. 30–40; Кіктенко В. А. Китайская логика: историография, методология, типология // China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation. Proceedings of The First International Conference. – Kyiv-Seoul, 2009. – Р. 81–89; Кіктенко В. О. Конфуціанство та/або комунізм: перспективи політичного розвитку Китаю // Східний світ. – 2013. – № 2–3. – С. 160–171; Кіктенко В. О. «Політичне конфуціанство» Цзя Ціна як відмова від західної моделі розвитку // Східний світ. – 2014. – № 2. – С. 131–136; Кіктенко В. О. Моральна метафізика Моу Цзунсяня: посткантіанство і неоконфуціанство // Східний світ. – 2014. – № 3. – С. 133–141; Кіктенко В. О. Перегляд засад синології і реконструкція китайської культури у поглядах «нових конфуціанців» // Східний світ. – 2014. – № 4. – С. 156–161; Кіктенко В. О. Порівняльний аналіз конфуціанства і демократії: спільне, відмінне та можливості взаємодії // Китаєзнавчі дослідження. – 2014. – № 1–2. – С. 5–13; Кіктенко В. О. Філософія американського прагматизму, конфуціанство та китайська модернізація // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1–2. – С. 18–29; Кіктенко В. О. Дисциплінарні та методологічні особливості науки про Китай // Східний світ. – 2017. – № 4. – С. 46–58; Кіктенко В. О. Огляд розвитку філософії науки і техніки в Китаї // Китаєзнавчі дослідження. Збірник наукових праць. – Київ : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація китаєзнавців, 2017. – № 1–2. – С. 12–21; Кіктенко В. О. Історичні етапи розвитку феноменології в Китаї // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 2. – С. 15–34; Кіктенко В. О. Огляд історії аналітичної філософії в Китаї (XX – початок XXI століття) // Східний світ. – 2018. – № 2. – С. 17–29.

визначення теоретичних положень традиційної китайської науки. Крім того, учений проаналізував теоретичні основи та наслідки реконструкції історії природознавства в Китаї та його соціальних основ у працях «школи Джозефа Нідема». Показано подолання методології наукового пізнання Дж. Нідема в нових моделях реконструкції китайської науки й цивілізації¹⁸⁰ (Д. Бодде¹⁸¹, Н. Сівін¹⁸², Дж. Ллойд¹⁸³, Б. Ельман¹⁸⁴, Т. Хафф¹⁸⁵, Дж. Хобсон¹⁸⁶ і Цянь Веньюань¹⁸⁷). В. О. Кіктенко представив дослідження китайської науки й цивілізації «школою Джозефа Нідема» та її опонентами не лише як факт історії філософії, а й як теоретичне знання, єдину систему, потужний напрям інтелектуального життя другої половини ХХ ст.¹⁸⁸ Проміжним результатом цих досліджень став вихід

¹⁸⁰ Кіктенко В. О. Постнідемовський розвиток історії науки й цивілізації Китаю // Філософські обрії. – 2008. – № 19. – С. 57–73; Кіктенко В. О. Подолання методології наукового пізнання Дж. Нідема в нових моделях реконструкції китайської науки й цивілізації // Гуманітарні студії. Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 14. – С. 141–150; Кіктенко В. О. Сучасні методологічні підходи до вивчення китайської філософії і науки // Китаєзнавчі дослідження. Збірка наукових праць. Том 2. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація Китаєзнавців, 2012. – С. 4–11; Кіктенко В. Новая методология истории науки как продолжение полемики с Дж. Нидэмом // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2009. – С. 66–76.

¹⁸¹ Кіктенко В. О. Інтелектуальні і соціальні основи китайської науки в концепції Дьорка Бодде // Східний світ. – 2011. – № 4. – С. 19–24.

¹⁸² Кіктенко В. О. Культурний релятивізм Натана Сівіна: традиційна китайська наука і медицина // Китаєзнавчі дослідження. [Збірка наукових праць]. Том 1. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація Китаєзнавців, 2011. – С. 88–95.

¹⁸³ Кіктенко В. О. Порівняльна епістемологія Джеффри Ллойда: філософські основи науки і культури (Стародавня Греція та Стародавній Китай) // Мультиверсум. – 2011. – № 8 (106). – С. 56–71.

¹⁸⁴ Кіктенко В. О. Культурно-історична модель китайської науки Бенджаміна А. Ельмана // Східний світ. – 2011. – № 3. – С. 63–73.

¹⁸⁵ Кіктенко В. О. Інституційна теорія науки Тобі Хаффа: Ісламський світ, Китай і Захід // China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation. Proceedings of The Second International Conference. – Kyiv-Seoul, 2011. – P. 1–7.

¹⁸⁶ Кіктенко В. О. Крайній орієнтоцентризм Джона Хобсона: східні витoki західної науки і цивілізації // Схід та діалог цивілізацій [упорядники: О. Д. Василюк, Н. М. Зуб]. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, 2012. – С. 134–140.

¹⁸⁷ Кіктенко В. О. Нова компаративна історія науки: Цянь Веньюань проти Джозефа Нідема // Перспективи. – 2006. – № 3(35). – С. 41–47.

¹⁸⁸ Кіктенко В. О. Наукова біографія Джозефа Нідема: шлях від біохімії до синології // Сходознавство. – 2003. – № 21–22. – С. 51–66; Кіктенко В. О. Історико-філософська

концепція Дж. Нідема розвитку наукової думки в Китаї // *Перспективи*. – 2003. – № 2–3 (22–23). – С. 91–96; Кіктенко В. О. Аналіз нідемовського визначення даоської концепції дао // *Мультиверсум. Філософський альманах* : зб. наук. праць. – Вип. 42. – К. : Український центр духовної культури, 2004. – С. 48–60; Кіктенко В. О. Джозеф Нідем про філософію раннього конфуціанства // *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. – 2004. – № 615. – С. 54–60; Кіктенко В. О. Джозеф Нідем про основні філософські школи традиційного Китаю // *Мультиверсум. Філософський альманах* : зб. наук. праць. – Вип. 39. – К. : Український центр духовної культури, 2004. – С. 35–46; Кіктенко В. О. Історіографічний огляд критики концепції розвитку науки і цивілізації в Китаї Дж. Нідема // *Східний світ*. – 2004. – № 1. – С. 5–19; Кіктенко В. О. Компаративний та наукознавчий аналіз Дж. Нідема даоської концепції дао // *Сходознавство*. – 2004. – № 25–26. – С. 44–56; Кіктенко В. А. Наукоевческая концепция Дж. Нидэма в работах Е. А. Торчинова // *Первые Торчиновские чтения. Религиоведение и востоковедение : материалы научной конференции*. С.-Петербург, 20–21 февраля 2004 г. / Сост. и отв. ред. С. В. Пахомов. – СПб. : Издательство С.-Петербургского ун-та, 2004. – С. 86–90; Кіктенко В. О. Філософія раннього конфуціанства у відношенні до історії наукової думки в давньому Китаї в аналізі Джозефа Нідема // *Проблеми освіти : наук.-метод. зб.* – К. : Наук.-метод. центр вищої освіти, 2004. – Вип. 38. – 239–251; Кіктенко В. О. Філософська і наукова думка традиційного Китаю в дослідженні Дж. Нідема // *Дослідження цивілізацій Сходу та Заходу: історія, філософія, філологія. Збірник статей*. – К., 2004. – С. 123–138; Кіктенко В. О. Визначення Дж. Нідемом місця даоської філософії в структурі наукових знань давнього Китаю // *Перспективи*. – 2004. – 2–3 (26–27). – С. 12–20; Кіктенко В. О. Історіографічний огляд дослідження Дж. Нідема даоської філософії в структурі наукових знань давнього Китаю // *Східний світ*. – 2004. – № 4. – С. 43–58; Кіктенко В. А. Научная биография Джозефа Нидэма: путь от биохимии к синологии // *Восток – Запад. Историко-литературный альманах: 2003–2004. К 85-летию С. А. Тихвинского / Под ред. акад. В. С. Мясникова*. – М. : Восточная литература, 2005. – С. 289–298; Кіктенко В. О. Даоська причинність та телеологія: Нідем, Гегель, Уайтхед та комбінаторна логіка // *Східний світ*. – 2005. – № 1. – С. 142–150; Кіктенко В. О. Дж. Нідем про формування наукової логіки в давньокитайських філософських школах мін-цзя й мо-цзя // *Східний світ*. – 2005. – № 2. – С. 142–150; Кіктенко В. О. Суспільно-політичні погляди даосів у дослідницькому проєкті Дж. Нідема «Наука і цивілізація в Китаї» // *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Історія*. – 2005. – Вип. 80–81. – С. 19–22; Кіктенко В. О. Юридичні закони та закони природи: Дж. Нідем про філософію легістів // *Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей*. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2005. – С. 22–30; Кіктенко В. О. Даоська причинність та телеологія: Нідем, Гегель, Уайтхед та комбінаторна логіка // *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Філософія*. – 2006. – № 76–79. – С. 190–194; Кіктенко В. О. Історіографічний огляд наукових праць Дж. Нідема // *Східний світ*. – 2006. – № 1. – С. 77–91; Кіктенко В. О. Методологічні основи організмичної філософії Дж. Нідема // *Перспективи*. – 2006. – № 4 (36). – С. 52–58; Кіктенко В. О. Наукова біографія Джозефа Нідема: філософія, наука, компаративістика // *Філософська думка*. – 2006. – № 1. – С. 40–55; Кіктенко В. О. Концепція історії науки Джозефа Нідема в працях китайських вчених // *Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей*. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2007. – С. 26–42;

у світ у 2009 р. монографії «Історико-філософська концепція Джозефа Нідема: китайська наука і цивілізація (філософський аналіз теоретичних підходів)»¹⁸⁹, а остаточною – захист В. О. Кіктенком у 2013 р. докторської дисертації ««Школа Джозефа Нідема»: філософія і методологія досліджень китайської науки і цивілізації»¹⁹⁰. Надалі у власній науковій роботі дослідник зосередився на вивченні різноманітних аспектів сучасної філософії та ідеології Китаю¹⁹¹.

Кіктенко В. О. Новий гуманізм Дж. Нідема в концепції історії наукової думки // Перспективи. – 2007. – № 1(37). – С. 62–69; Кіктенко В. А. Формирование компаративного метода и история науки традиционного Китая Джозефа Нидэма // Мировые цивилизации и Казахстан. – Алматы, 2007. – С. 287–296; Кіктенко В. О. Компаративна історія науки Дж. Нідема в загальній типології досліджень східно-азійської науки // Мультиверсум. – 2007. – № 63. – С. 44–55; Кіктенко В. О. Аналіз реконструкції Дж. Нідемом історії природничих наук у Китаї // Східний світ. – 2008. – № 2. – С. 83–97; Кіктенко В. О. Аналіз реконструкції Дж. Нідемом історії природничих наук у Китаї // Східний світ. – 2008. – № 1. – С. 95–111; Кіктенко В. О. Дж. Нідем про метафізичний та ідеалістичний аспекти формування науки в стародавньому й імператорському Китаї // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : Наук. журнал. – К. : Міленіум, 2008. – № 2. – С. 21–27; Кіктенко В. О. Математика та астрономія в традиційному Китаї: історико-філософський аналіз Дж. Нідема // Культура і сучасність : Альманах. – К. : Міленіум, 2008. – № 1. – С. 26–33; Кіктенко В. А. Синологическая критика реконструкции Дж. Нидэма истории науки и цивилизации в Китае // Вестник Русской христианской гуманитарной академии. – 2008. – Том 9. – Выпуск 1. – С. 64–78; Кіктенко В. О. Соціологічний аспект в організмичній філософії Джозефа Нідема // Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. праць. – 2008. – № 68. – С. 64–67; Кіктенко В. О. Теоретичні висновки й підсумки проекту «Наука й цивілізація в Китаї» // Східний світ. – 2008. – № 3. – С. 157–166; Кіктенко В. О. Філософські й теоретичні висновки проекту «Наука й цивілізація в Китаї» // Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. праць. – К. : Український центр духовної культури, 2008. – № 72. – С. 120–135; Кіктенко В. О. Філософські та методологічні положення концепції історії науки Дж. Нідема // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. праць. – Вип. XX. – К. : Міленіум, 2008. – С. 54–63; 基克螯科, 维克多 [Кіктенко В. О.]. 贯中国科学重建的模式: 李约瑟在方法论上的 突破 // 乌克兰研究. 第2辑. – 北京: 中国社会科学出版社, 2016. – 页37-62.

¹⁸⁹ Кіктенко В. А. Историико-философская концепция Джозефа Нидэма: китайская наука и цивилизация (философский анализ теоретических подходов). – М. : ИИЕТ РАН, 2009. – 530 с. : ил. – Библиогр. : с. 394–426.

¹⁹⁰ Кіктенко В. О. «Школа Джозефа Нідема»: філософія і методологія досліджень китайської науки і цивілізації : автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.05 / Нац. акад. наук України, Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди. – К., 2013. – 36 с.

¹⁹¹ Кіктенко В. О. «Політичне конфуціанство» Цзя Ціна як відмова від західної моделі розвитку // Східний світ. – 2014. – № 2. – С. 131–136; Кіктенко В. О. Моральна метафізика Моу Цзунсяня: посткантіанство і неоконфуціанство // Східний

В. В. Беля у своїх працях осмислює феномен традиції як моделі історичності соціального розвитку в контексті процесів модернізації китайського соціуму на тлі сучасних глобальних трансформацій. На засадах дослідження низки оригінальних теоретичних джерел сучасних китайських філософів та оприявлення їх соціально-філософської складової вчений проаналізував поетапну модернізацію китайського суспільства та визначив її основні фази: на рівні окремих елементів соціальної системи, на рівні структурної переробки соціальної системи в цілому, у площині визначення самоопису та соціального ідеалу. В. В. Беля доводить такі положення: 1) розгортання модернізаційних процесів у Китаї є переважно еволюційними

світ. – 2014. – № 3. – С. 133–141; Кіктенко В. О. Перегляд засад синології і реконструкція китайської культури у поглядах «нових конфуціанців» // Східний світ. – 2014. – № 4. – С. 156–161; Кіктенко В. О. Порівняльний аналіз конфуціанства і демократії: спільне, відмінне та можливості взаємодії // Китаєзнавчі дослідження. – 2014. – № 1–2. – С. 5–13; Кіктенко В. О. Теорія «мирного піднесення / розвитку» Китаю в політичному та науковому дискурсі // Східний світ. – 2015. – № 1. – С. 125–137; Кіктенко В. О. «Китайська загроза» в глобальному контексті: теорія і реальні виклики // Східний світ. – 2015. – № 2. – С. 117–125; Кіктенко В. О. «Китайська мрія» як теорія нового етапу модернізації КНР / В. О. Кіктенко // Східний світ. – 2015. – № 3. – С. 106–114; Кіктенко В. О. Роль теорії «м'якої сили» в створенні нового образу Китаю // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 39–50; Кіктенко В. О. Від революції до модернізації: стратегія та ідеологія КНР періоду реформ // Східний світ. – 2016. – № 1. – С. 83–93; Кіктенко В. О. Історичний дискурс у традиційному та сучасному Китаї // Східний світ. – 2016. – № 4. – С. 52–64; Кіктенко В. О. Сучасна модель російсько-китайських відносин: асиметричне стратегічне партнерство // Східний світ. – 2016. – № 2–3. – С. 24–36; Кіктенко В. О. Філософія американського прагматизму, конфуціанство та китайська модернізація // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1–2. – С. 18–29; Кіктенко В. О. Геоекономічне зростання Китаю у сучасному світі. Стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 22 лютого 2017 р. // Вісник Національної академії наук України. – 2017. – № 4. – С. 42–60; Кіктенко В. О. Дисциплінарні та методологічні особливості науки про Китай // Східний світ. – 2017. – № 4. – С. 46–58; Кіктенко В. О. Китай у сучасному світі: мирне піднесення, відродження нації та «м'яка сила» // Китай очима Азії. Колективна монографія / Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація Китаєзнавців. – К., 2017. – С. 11–99; Кіктенко В. О. Огляд розвитку філософії науки і техніки в Китаї // Китаєзнавчі дослідження. – 2017. – № 1–2. – С. 12–21; Кіктенко В. О. Історичні етапи розвитку феноменології в Китаї // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 2. – С. 15–34; Кіктенко В. О. Огляд історії аналітичної філософії в Китаї (XX – початок XXI століття) // Східний світ. – 2018. – № 2. – С. 17–29; Кіктенко В. О. Семантика і прагматика концепту ІНІЦІАТИВА «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ» // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 58–68.

(«шлях реформ»); 2) китайський модернізаційний проєкт є пошуком сумісності цінностей: «конфуціанський капіталізм», «китаїзація» соціальних теорій, економічних форм тощо; 3) китайські теоретики дискутують радше щодо деталей модернізації, окремих її сфер, аніж про досконалий модернізаційний стандарт, що комплексно усвідомлюється в усій повноті його аспектів; 4) соціокультурна археологія інтерпретації процесу модернізації китайського соціуму як соціальних та політико-ідеологічних процесів – від руху «ян'ю» (модернізація «навіщо») до «руху за нову культуру» («конфліктна» модернізація) та пошуку специфічно китайського балансу між традицією і модернізацією в доктрині «гармонійного розвитку» («збалансована» модернізація); 5) варто розрізняти поняття «традиція» (як просте повторення минулого досвіду) і «традиційність» як іманентна тяглість самої суті соціальності, що гарантує неперервність прийняття минулого і мотивує потребу, «вибираючи, утверджувати наново» (Чжоу Ян); 6) терміном «модернізація» в Китаї підсумовують процеси різної історичної і часової визначеності за умови, що остання набуває цивілізаційної місткості за збереження основного фонду національної ідіоматики – невідчужуваних, імплікованих у структурах та практиках життєвого світу визначеностях, що гарантують цілісність генетичного коду національного буття¹⁹². У 2015 р. В. В. Беля захистив кандидатську

¹⁹² Беля В. В. Філософські підстави критики традиції в теоріях модернізації соціуму // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2012. – № 4(112). – С. 65–75; Беля В. В. Становлення дискурсу вестернізації в класичній китайській філософії // Дні науки філософського факультету – 2012, Міжн. наук. конф. (2012, Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2012», 18–19 квіт. 2012 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – Ч. 7. – С. 13–15; Беля В. В. Формування дискурсів модернізації та антитрадиціоналізму в класичній українській соціально-філософській думці // Філософія в умовах сучасних соціокультурних викликів : Всеукраїнська науково-теоретична конференція (11–12 жовтня 2012 р.) : матеріали доповідей та виступів. – Ч. : ІнтролігаТОР, 2012. – С. 78–80; Беля В. В. Проблема культурної традиції і методологічні засади модернізації китайського соціуму // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». Вип. 18. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. – С. 68–78; Беля В. В. Противоречия социальной интеграции и модернизация китайского общества // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – М.-В., 2014. – № 12 (71). – Ч. I. – С. 238–241.

дисертацію «Традиція і модернізація китайського соціуму в умовах глобальних трансформацій»¹⁹³.

Ю. А. Бутко досліджує концепцію духовної трансгресії у даоській антропологічній містиці, її основні джерела формування та етапи розвитку. Дослідниця здійснила системний аналіз даоської концепції антропомістичного космосу та «внутрішніх божеств»; застосувала постструктуралістське поняття трансгресії як засіб історико-філософської герменевтики даоського антропомістичного дискурсу, який дозволив їй виявити іманентний даоському мисленню горизонт подолання бінарно-лінійної моделі діалектики; установила кореляцію між трьома модифікаціями концепту трансгресії у даоській антропомістиці: енстатичним концептом трансгресії класичного даосизму, концептом трансгресії як внутрішнього екстазу свідомості в даосизмі Чжуан-цзи та концептом трансгресії як зовнішнього екстазу в духовних практиках релігійного даосизму; показала, що синкретичне поєднання елементів концептуалізації енстатичної трансгресії, феноменологічної трансгресії та екстатичної трансгресії формує діалектичне підґрунтя концепції внутрішньої алхімії як специфічної парадигми даоського антропомістицизму; установила, що енстатична модель трансгресії в даоській антропомістиці корелює із хтонічною містикою як сутнісним елементом української культури. Окрему увагу авторка приділила висвітленню *суспільного* та *індивідуального* у трансгресії даосизму в контексті української філософії та визначенню прояву феномену даоської трансгресії в концепціях європейського постструктуралізму¹⁹⁴. У 2018 р. Ю. А. Бутко

¹⁹³ Бея В. В. Традиція і модернізація китайського соціуму в умовах глобальних трансформацій : автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – К., 2015. – 20 с.

¹⁹⁴ Бутко Ю. А. Ідеал досконаломудрого («ШЕН-ЖЕНЬ») в філософії даосизму // Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства : збірник наук. праць / Ред. Л. І. Мозгового. – Вип. 3. – Сл. : ДДПУ, 2015. – С. 166–174; Бутко Ю. А. Шлях духовної трансгресії в контексті філософії даосизму // Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства : збірник наук. праць / Ред. Л. І. Мозгового. – Вип. 4. – Сл. : ДДПУ, 2016. – С. 122–128; Бутко Ю. А. Духовні практики даосизму // Грані: Науково-теоретичний

захистила кандидатську дисертацію «Концепція духовної трансгресії в даоській антропомістиці»¹⁹⁵.

Окремі аспекти китайської філософії було досліджено у працях та відповідних кандидатських дисертаціях Г. В. Гіоргадзе (Триліс) (поняття «жень»)¹⁹⁶, І. С. Родичевої (поняття «пустота» в даосизмі)¹⁹⁷, А. Ю. Стрелкової (поняття «пустота» в чань-буддизмі)¹⁹⁸ та ін.

альманах. – 2016. – Вип. 2 (№ 130). – С. 151–154; Бутко Ю. Л. Філософія даосизму в сучасній Україні // Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства : збірник наук. праць / Ред. Л. І. Мозгового. – Вип. 7. – Сл. : ДДПУ, 2017. – С. 82–87; Бутко Ю. Л. Генеза даоської антропомістичної традиції // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Ред. В. М. Васькевич. – К., 2016. – Вип. 106 (№ 3). – С. 267–270; Бутко Ю. Л. Філософія даосизму в контексті трансгресійних перетворень в сучасній Україні // Науковий журнал «Молодий вчений». – 2017. – № 43. – С. 34–38; Butko Y. L. The influence of the Taoist anthropomist tradition on the modern Ukrainian society // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Васькевич. – 2017. – Вип. 122 (№ 4). – С. 289–291.

¹⁹⁵ Бутко Ю. Л. Концепція духовної трансгресії в даоській антропомістиці : автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.05 / Донбаський державний педагогічний університет (Слов'янськ). – Сл., 2018. – 17 с.

¹⁹⁶ Триліс Г. В. Гуманістичний зміст понять «нірвани», «жень» та «атараксії» // Гуманітарні студії : зб. наук. пр. – К. : ВПЦ Київський університет, 2007. – Випуск 2. – С. 143–149; Гіоргадзе Г. В. Гуманістична ідея в філософії стародавності : автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.05 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 18 с.

¹⁹⁷ Родичева І. С. Жень і Дао як форми внутрішнього постиження: стратегії самопознання в древнекитайській філософії // Научний вестник. Серія: Філософія. Філософські перипетії. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. – 2008. – № 830'2008. – С. 80–87; Родичева І. С. Древнекитайська модель «целостного человека» в філософії Кун-цзы // Научний вестник. Серія: Філософія. Філософські перипетії. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – 2011. – № 984'2011. – С. 162–166; Родичева І. С. Поняття «Пустота» в древневсхідній філософії як предмет компаративістського аналізу: шуньявада і даосизм : дис. ... канд. філос. наук: 09.00.05 / Харьк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2012. – 187 л.; Родичева І. С. Поняття «Пустота» у давньосхідній філософії як предмет компаративістського аналізу: шуньявада і даосизм : автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.05 / Харьк. нац. ун-т ім. В. М. Каразіна. – Х. : Б.в., 2012. – 19 с.

¹⁹⁸ Стрелкова А. Ю. Буддизм: філософія порожнечі / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К. : Києво-Могилянська академія, 2015. – 403, [5] с.; Стрелкова А. Ю. Генеза та сутність вчення про порожнечу в філософії буддизму : автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.05 / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – К., 2017. – 32 с.

2.5. Політичні науки

У політичних науках у незалежній Україні першим до вивчення Китаю звернувся С. М. Федоренко. У працях ученого здійснено комплексний аналіз політики відкритості Китаю як прояву запровадження державних реформ, її конструктивних та негативних суспільно-політичних виявів. Концепція С. М. Федоренка базується на двох основних положеннях: 1) державно-політичний ізоляціонізм не припускає здійснення перетворень такого масштабу, які відбувалися в КНР упродовж 1980–1990-х рр.; 2) відкритість уможливорює посилення тиску з боку політичних культур, чужорідних щодо китайської політичної традиції. Автор справедливо зазначає, що за цей період не спостерігалось ані ознак деформації китайської політичної системи, яких можна було очікувати саме через натиск «атлантичної» цивілізації, ані посилення проявів політичного протистояння між Китаєм та іншими світовими державами, ані, зрештою, спроб згортання реформ під приводом «невідповідності практики відкритості державно-політичним інтересам країни». І все це свідчить про наявність нових підходів, форм, методів та механізмів використання китайським керівництвом політики відкритості, які дозволили урядові КНР нейтралізувати деструктивний потенціал цієї політики, ефективно використовуючи її переваги. У своїх працях С. М. Федоренко вдало визначає політичний зміст, підґрунтя й чинники запровадження курсу відкритості у Китаї; розкриває діалектичний взаємозв'язок радикального оновлення Китаю зі світовими модернізаційними процесами за збереження специфіки розвитку китайського суспільства; розглядає еволюцію курсу відкритості, його перспективи і можливі наслідки для КНР та світової спільноти загалом; доводить, що оптимальний тип модернізації у КНР відображає у своїй основі чинні у будь-якій суспільній системі закономірності політичної боротьби між прагненням до змін і прагненням до стабільності; розглядає значення і результати застосування Китаєм оригінальних підходів у внутрішній і зовнішній політиці типу «соціалізм з китайською специфікою», «одна держава – дві системи»; висвітлює роль «теорії Ден Сяопіна» як етико-політичного вчення, що визначило засади радикальних реформ, поєднавши у них автохтонні

традиції та звичаї китайського соціуму з низкою універсальних надбань «атлантичної» цивілізації; пропонує методичні підходи до вивчення китайського досвіду запровадження політики відкритості, передусім щодо створення вільних економічних зон та залучення іноземних інвестицій, що може бути корисним також для України; дає оцінку методологічних засад китайських реформ і авторитарно-плюралістичної моделі суспільства, заснованої на співіснуванні різних форм власності¹⁹⁹. У 1998 р. С. М. Федоренко захистив першу в Україні кандидатську китаєзнавчу дисертацію з політичних наук за темою «Еволюція політичного курсу відкритості Китаю»²⁰⁰.

Найвагоміший для українського китаєзнавства внесок у політичні науки зробив О. В. Шевчук, який здійснив цілісний порівняльний аналіз зовнішньополітичних стратегій США та РФ щодо КНР як багатопланового системного явища у трьох вимірах – концептуальному, часовому та у вимірі практичної реалізації. Дослідник розробив авторську концепцію багатовимірної системи, яка дозволяє здійснювати аналіз динаміки і спадковості щодо зовнішньополітичних стратегій держав, виявляти їх спільні та відмінні риси; визначив співвідношення ідеологічної та геополітичної складових американської та радянської/

¹⁹⁹ Федоренко С. М. Досвід політики «відкритості» в КНР // Україна – Китай: шляхи співробітництва : матеріали конференції (Київ, серпень-вересень 1993). – К. : МПП «Інтел», 1994. – С. 16–21; Федоренко С. М. Особливі економічні зони у структурі «відкритості» КНР // Збірник наукових праць молодих вчених / Відп. ред. д. е. н. Плотніков О. В. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 1996. – Вип. 3. – С. 46–48; Федоренко С. М. Відкриті міста – ефективний ланцюг економіки // Рейтинг. – 1996. – № 38. – С. 11–12; Федоренко С. М. Китайська політика відкриття економіки // Проблеми міжнародних валютно-фінансових відносин / Відп. ред. д. е. н. Плотніков О. В. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 1997. – Вип. 2. – С. 15–18; Федоренко С. М. Політичні аспекта курсу відкритості КНР // Збірник наукових праць молодих вчених / Відп. ред. д. е. н. Новицький В. Є. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 1998. – Вип. 12. – С. 41–48; Федоренко С. М. Політологічний вимір курсу відкритості у внутрішній і зовнішній політиці Китаю // Дослідження світової політики. Зб. наук. пр. / Відп. ред. д. і. н. Камінський Є. Є. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 1998. – Вип. 2.

²⁰⁰ Федоренко С. М. Еволюція політичного курсу відкритості Китаю : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Нац. акад. наук України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 1998. – 164 арк.

російської зовнішньої політики щодо КНР у період біполярності та постбіполярності. Дослідник виокремив та проаналізував фактори, що визначили на межі XX – XXI ст. модернізацію зовнішньополітичної стратегії США та РФ на глобальному та регіональному рівнях. Це знайшло відображення у прийнятті і практичній реалізації зовнішньополітичних стратегічних концепцій щодо КНР і врегулюванні проблем міжнародної безпеки у відповідності з національними інтересами США й РФ та їх глобальними настановами і планами. Крім того, він довів збереження основних параметрів політики американських адміністрацій щодо КНР та констатував, що динамічний розвиток політико-економічного потенціалу КНР є певною мірою викликом щодо зовнішньополітичних регіональних орієнтацій як США, так і РФ, що, своєю чергою, зближує їх у прагненні «стримувати» Китай завдяки долученню його до участі в діяльності різноманітних дво- та багатосторонніх інституцій політичного та економічного характеру²⁰¹. У 2008 р.

²⁰¹ Шевчук О. В. «Тайванська проблема» та її еволюція в системі Організації Об'єднаних Націй // Дослідження світової політики : зб. наук. пр. / Інститут світової політики та міжнародних відносин НАН України; редкол.: Є. Є. Камінський (гол. ред.) та ін. – Вип. 22. – 2003. – С. 98–112; Шевчук О. В. Стратегічний трикутник США – КНР – РФ // Дослідження світової політики : зб. наук. пр. / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України; редкол.: Є. Є. Камінський (гол. ред.) та ін. – Вип. 24. – 2003. – С. 201–216; Шевчук О. В. Відображення парадигми «національного інтересу» у зовнішньополітичній доктрині Дж. Буша-молодшого // Науковий вісник. – Од. : Одеський державний економічний університет; Всеукраїнська спілка молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2005. – № 8(20). – С. 80–90; Шевчук О. В. Зовнішньополітична доктрина адміністрації Дж. Буша-молодшого та її вплив на формат взаємовідносин США – КНР // Дослідження світової політики : зб. наук. пр. / Інститут світової політики та міжнародних відносин НАН України; редкол.: Є. Є. Камінський (гол. ред.) та ін. – Вип. 32. – 2005. – С. 127–138; Шевчук О. В. Орієнтальні виміри зовнішньополітичної взаємодії у форматі РФ – КНР // Наукові праці: наук.-метод. журнал. – Т. 40. – Вип. 27. – Мк. : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. – С. 139–149; Шевчук О. В. Еволюція концептуальних основ зовнішньополітичної доктрини США в період президентства У. Клінтона // Нова парадигма : журнал наук. пр. / Гол. ред. В. П. Бех. – Вип. 56. – К. : Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2006. – С. 153–162; Шевчук О. В. Дифузія конфронтаційних відносин і нова парадигма безпекової системи Азіатсько-Тихоокеанського регіону // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Мк. : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. – Вип. 8. – С. 226–236; Шевчук О. В. Новий вимір ядерного та енергетичного фактора в системі міжнародних відносин Азіатсько-Тихоокеанського

регіону // Грані. – 2006. – № 4(48), липень-серпень. – С. 148–153; Шевчук О. В. Геополітичний та глобалізаційний виміри структуризації зовнішньополітичної стратегії РФ // Нова парадигма : журнал наук. пр.; гол. ред. В. П. Бех. – Вип. 58. – К. : Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2006. – С. 203–213; Шевчук О. В. Контури моделі безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні: формуючі впливи та визначальні тенденції // Грані. – 2006. – № 6(50), листопад-грудень. – С. 146–150; Шевчук О. В. Архітектура взаємовідносин держав Азійсько-Тихоокеанського регіону в період постбіполярності // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна «Питання політології». – 2006. – № 737. – С. 198–206; Шевчук О. В. Трансформація середовища традиційних акторів міжнародних відносин та її особливості на політичному просторі Азійсько-Тихоокеанського регіону // Дослідження світової політики : зб. наук. пр.; відп. ред. Л. О. Лещенко. – Вип. 35. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2006. – С. 72–87; Шевчук О. В. Стратегічний потенціал КНР як чинник регіональної безпеки в дослідженнях американських політологів // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., Мк. : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2007. – Вип. 9. – С. 350–363; Шевчук О. В. Трансформація концептуального обґрунтування політичної стратегії США щодо КНР на рубежі 80–90-х рр. XX ст. // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., Мк. : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2007. – Вип. 11. – С. 286–297; Шевчук О. В. Зовнішня політика КНР в контексті трансформації системи міжнародних відносин кінця XX – початку XXI століття // Нова парадигма. – Вип. 71. – К. : Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2007. – С. 187–196; Шевчук О. В. «Китайський фактор» в зовнішній політиці США у період становлення механізму біполярних відносин у Азійсько-Тихоокеанському регіоні // Дослідження світової політики : зб. наук. пр.; відп. ред. Л. О. Лещенко. – Вип. 39. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2007. – С. 28–40; Шевчук О. В. Дискусії в середовищі політико-академічної еліти США щодо формування зовнішньополітичної стратегії відносно КНР на початку 2000-х років // Гілея (наук. вісник) : зб. наук. пр.; гол. ред. В. М. Вашкевич. – Вип. 10. – К., 2007. – С. 202–211; Шевчук О. В. «Російський фактор» у взаємовідносинах США – КНР // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., Мк., 2008. – Вип. 13. – С. 309–321; Шевчук О. В. Корейська проблема в зовнішньополітичній стратегії КНР // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., Миколаїв, 2008. – Вип. 14. – С. 274–282; Шевчук О. В. Дискусії щодо «тайванської проблеми» в Конгресі США в 1990-ті роки // Гілея (наук. вісник) : зб. наук. пр.; гол. ред. В. М. Вашкевич. – Вип. 15. – К., 2008. – С. 210–221; Шевчук О. В. Американсько-китайські відносини за президентства Р. Рейгана: детермінуючі чинники та визначальні тенденції // Гілея (наук. вісник) : зб. наук. пр.; гол. ред. В. М. Вашкевич. – Вип. 16. – К., 2008. – С. 192–203; Шевчук О. В. «Китайський вектор» зовнішньополітичної стратегії США на рубежі 80–90-х років XX ст.: еволюція конфігурації // Нова парадигма. – Вип. 80. – К. : Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2008. – С. 152–165; Шевчук О. В. Азійська доктрина Р. Ніксона та її вплив на зміну конфігурації стратегічного трикутника США – КНР – СРСР // Наукові праці: наук.-метод. журнал. – Т. 93. – Вип. 80. – Мк. : Вид-во

О. В. Шевчук видав друком монографію «Китай між США та Росією: геостратегічні відносини»²⁰², а у 2009 р. він захистив докторську дисертацію «Зовнішньополітична стратегія США та РФ щодо КНР»²⁰³.

М. І. Гримська у своїх працях здійснила компаративний аналіз головних напрямів зовнішньополітичної діяльності КНР, а також засобів та методів її оптимізації в контексті глобальних і регіональних викликів національній безпеці на етапі здійснення стратегії «чотирьох модернізацій». Дослідниця доводить, що сучасна зовнішня політика КНР спрямована на забезпечення умов реалізації національної стратегії розвитку, метою якої є досягнення Китаєм до середини XXI ст. статусу наддержави, що посіла б домінуюче місце в АТР, яке дорівнювало б за своїм політичним впливом, економічною та військовою могутністю США. Вона обґрунтовує, що у КНР розроблена оригінальна ідеологія розвитку сучасної світової системи, за якою та формуватиметься внаслідок протистояння «глобальних місій» провідних держав, заснованих на різних цінностях, організаційних

МДГУ ім. П. Могили, 2008. – С. 56–62; Шевчук О. В. «Тайванська проблема» в системі міжнародних відносин Азійсько-Тихоокеанського регіону на сучасному етапі політичного розвитку // Наукові дослідження в контексті історичних проблем. – Т. 1. – Мк., Од.: ТОВ ВіД, 2003. – С. 190–200; Шевчук О. В. Внутрішньополітичний процес на Тайвані та його вплив на реформування відносин у стратегічному трикутнику Вашингтон – Пекін – Тайбей // Науковий вісник Миколаївського державного університету. – Вип. 11. – Мк.: МДУ, 2005. – С. 215–221; Шевчук О. В. Новий вимір стратегічного партнерства між РФ та КНР на початку XXI століття // Materials of final international scientific-practical conference «The Science: theory and practice». – Vol. 18. – Political science and PR. – Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.o.; Prague, Czechia – Dnepropetrovsk, Ukraine – Belgorod, Russian, 2005. – Р. 57–66; Шевчук О. В. Взаємовідносини РФ – КНР у новому форматі геополітичних відносин // Проблеми глобалізації та геополітичний розвиток України: зб. тез (за матеріалами XIX Харківських політологічних читань). – Х.: Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого; НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України, 2007. – С. 236–238; Шевчук О. В. Міжнародний імідж Китаю в умовах структуризації системи міжнародних відносин постбіполярного періоду // Емінак – Науковий щоквартальник. – № 1 (липень-серпень). – К., Мк.: ТОВ «Іліон», 2007. – С. 94–100.

²⁰² Шевчук О. В. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини. – Мк.: ТОВ «Фірма “Іліон”», 2008. – 448 с.

²⁰³ Шевчук О. В. Зовнішньополітична стратегія США та РФ щодо КНР: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.04 / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. – К., 2009. – 33 с.

принципах, співвідношеннях «м'якої» й «жорсткої» сили, політики й економіки²⁰⁴. У 2009 р. М. І. Гримська захистила кандидатську дисертацію «Еволюція зовнішньої політики КНР в умовах реалізації стратегії “чотирьох модернізацій”»²⁰⁵.

П. С. Ленський шляхом інтегративного підходу, що базується на багатофакторному аналізі міжнародних процесів, здійснив комплексне дослідження фундаментальних проблем реалізації зовнішньополітичних концепцій КНР у Центральній Азії. Особливу увагу дослідник приділив аналізу міждержавних та міжурядових, а також внутрішньодержавних документів, зокрема, виступів китайських керівників на партійних і парламентських форумах, звітів Міністерства закордонних справ КНР, документів, що регулюють діяльність Шанхайської організації співробітництва. П. С. Ленський детально проаналізував динаміку розвитку зовнішньої політики КНР із забезпечення регіональної безпеки в Центральній Азії; ґрунтовно вивчив сучасні міжнародно-

²⁰⁴ Гримська М. І. КНР і США: глобальне партнерство чи боротьба за домінування? // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Зб. наук. праць. – Вип. 68 (Ч.1). – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2007. – С. 127–135; Гримська М. І. Традиційні засади сучасної китайської дипломатії // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Зб. наук. праць. – Вип. 69 (Ч. 2). – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2007. – С. 33–35; Гримська М. І. Шанхайська організація співробітництва в зовнішньополітичній стратегії КНР // Політологічний вісник. Зб. наук. праць. – Вип. 37. – К. : «ІНТАС», 2008. – С. 344–356; Гримська М. І. Особливості «відкритої дипломатії» сучасного Китаю // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Зб. наук. праць. – Вип. 73 (Ч. 2). – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2008. – С. 68–71; Гримська М. І. Зовнішня політика Китайської Народної Республіки: традиційні надбання й виклики // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Зб. наук. праць. – Вип. 76 (Ч. 2). – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2008. – С. 48–56; Гримська М. І. Економічна експансія КНР в Африку // Матеріали міжнародного круглого столу «45 років Африканському Союзу» 20 травня 2008 р. – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2009. – С. 74–77.

²⁰⁵ Гримська М. І. Еволюція зовнішньої політики КНР в умовах реалізації стратегії «чотирьох модернізацій» : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. – К., 2009. – 16 с.; Гримська М. І. Еволюція зовнішньої політики КНР в умовах реалізації стратегії «чотирьох модернізацій» : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. – К., 2009. – 211 арк.

політичні виклики в регіоні Центральної Азії, які загрожують національним інтересам Китаю, а також розглянув специфіку регіонального співробітництва в рамках Шанхайської організації співробітництва як фактор політики Китаю щодо інших країн організації; глибоко розглянув особливості сучасного політологічного осмислення у КНР проблем міжнародної політики та нові аспекти розвитку офіційних зовнішньополітичних концепцій Китаю в контексті його модернізованої геостратегії; запропонував нову інтерпретацію парадигмальних аспектів безпекової політики КНР з урахуванням геополітичних трансформацій та формування підсистеми міжнародних відносин у регіоні Центральної Азії в умовах глобалізації²⁰⁶. У 2010 р. П. С. Ленський захистив кандидатську дисертацію «Центральноазійський вектор політики КНР у галузі регіональної безпеки в постбіполярний період»²⁰⁷.

²⁰⁶ Ленський П. С. Шанхайська організація співробітництва: нові аспекти регіональної безпеки // Політика і час. – 2003. – № 8. – С. 83–87; Ленський П. С. Нова арена протистояння Китаю зі світовими державами // Політика і час. – 2004. – № 9. – С. 34–39; Ленський П. С. Шанхайська організація співробітництва: нові аспекти економічної регіональної співпраці // Політика і час. – 2005. – № 4. – С. 83–87; Ленський П. С. Щодо китайських оцінок і підходів до концептуальних питань національної зовнішньої політики // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – Вип. 14. – 2008. – С. 123–127; Коваль О., Ленський П. «Тибетське питання»: деякі історичні та політологічні аспекти проблеми // Зовнішні справи. – 2008. – № 7. – С. 40–44; – № 8. – С. 38–41; Ленський П. Укелань юй чжунго цзінцзі хецзо де хяньчжуан хе цяньцзін (Сучасний стан та перспективи українсько-китайського торговельно-економічного співробітництва) // Елоси чжун'я дун'юу шічан (Ринок Росії, країн Центральної Азії та Східної Європи). – Пекін : Академія суспільних наук КНР, 2003. – № 8. – С. 21–22; Ленський П. С. Китай і глобалізація міжнародних відносин // Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції «Глобалізація і глобальне управління: історичний, соціальний та політологічний виміри». – К. : Дипломатична академія України при МЗС України, Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України. – 12 листопада 2008 р. – С. 119–123; Ленський П. С. Китайські джерела щодо центральноазійського виміру політики КНР у галузі регіональної безпеки в постбіполярний період // Китайська цивілізація: традиції та сучасність : збірник статей. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАНУ, 2009. – С. 45–48.

²⁰⁷ Ленський П. С. Центральноазійський вектор політики КНР у галузі регіональної безпеки в постбіполярний період : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2010. – 21 с.; Ленський П. С. Центральноазійський вектор політики КНР у галузі регіональної безпеки в постбіполярний період : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2010. – 241 арк.

П. П. Білак здійснив комплексне дослідження політики Тайваню щодо КНР у період 2008–2010 рр., який характеризується якісними змінами у характері взаємин між Тайванем та КНР – переходом від конфронтації до прагматизму та пошуку шляхів примирення. Учений доводить, що політика Тайваню щодо КНР спрямована, з одного боку, на максимізацію вигід через економічне зближення й нормалізацію політичних відносин з Пекіном та, з іншого боку, на мінімізацію ризиків, спричинених стратегічною невизначеністю в регіоні Східної Азії, через підтримання військово-політичних зв'язків із США, що й дає підстави характеризувати політику Тайваню щодо КНР як *хеджування*. У своїх працях автор установив роль економічних процесів, військово-стратегічних питань, національної ідентичності як факторів, що сприяють реалізації Тайванем стратегії хеджування щодо КНР у середньостроковій перспективі²⁰⁸. У 2011 р. П. П. Білак захистив кандидатську дисертацію «Еволюція політики Тайваню щодо КНР»²⁰⁹.

І. Г. Вишневська-Черкас у контексті теорії міжнародних відносин здійснила комплексне дослідження американської стратегії стримування та залучення КНР, у якому насамперед проаналізувала новітні тенденції теорії і практики формування зовнішньополітичної діяльності двох держав. Дослідниця показала ефективні та неефективні методи конгейджменту для захисту національних інтересів США; довела, що конгейджмент є стратегією «подвійного призначення»; уточнила закономірності впливу процесу глобалізації на поступальний розвиток КНР, а отже, й інтеграції як складової американської

²⁰⁸ Білак П. Проблеми представництва Тайваню в міжнародних організаціях // Наукові записки НаУКМА. – 2006. – Т. 57. Політичні науки. – С. 65–70; Білак П. Демократизація Тайваню та її вплив на перспективи розв'язання «тайванської проблеми» // Наукові записки НаУКМА. – 2007. – Т. 69. Політичні науки. – С. 53–58; Білак П. Тайванський націоналізм: його характер і причини виникнення // Політичний менеджмент. – 2007. – № 2. – С. 164–175; Білак П. Надія на примирення: новий етап у тайвансько-китайських стосунках // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Науки: економіка, політологія, історія. – 2009. – № 18 (96). – С. 151–159; Білак П. Теоретичне осмислення нового етапу в тайвансько-китайських стосунках // Наукові записки НаУКМА. – 2009. – Т. 95. Політичні науки. – С. 65–68.

²⁰⁹ Білак П. П. Еволюція політики Тайваню щодо КНР : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2011. – 20 с.

стратегії стримування та залучення КНР; визначила причини формування стратегії стримування та залучення в американсько-китайських відносинах; проаналізувала основні трансформаційні етапи конгейджменту – від «відповідального учасника», що передбачає залучення Китаю до вирішення глобальних проблем з метою забезпечення його діяльності в інституційних межах сучасної системи міжнародних відносин, до «стратегічного запевнення», яке полягає в розвитку всебічного партнерства між США та КНР; обґрунтувала відмінності між реалізацією національних стратегій США та КНР у різних точках планети; висунула тезу щодо неефективності демократизації як методу стратегії конгейджменту для запобігання гіпотетичної війни між США та КНР, незважаючи на положення теорії демократичного світу²¹⁰.

²¹⁰ Вишневская И. Эффективность стратегии сдерживания и привлечения КНР во внешней политике США // *Moldoscopy*. – 2014. – № 3 (LXVI). – С. 187–203; Вишневская И. Анализ американской стратегии сдерживания и привлечения Китая // *Moldoscopy*. – 2014. – № 1 (LXIV). – С. 130–147; Вишневська І. Протистояння США та КНР, або Хто в домі хазяїн? // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць. – Вип. 64. – Ч. II. – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2006. – С. 36–39; Вишневська І. Г. Військовий потенціал США і Китаю: протистояння // *Сходознавство*. – 2007. – № 39–40. – С. 24–34; Вишневська І. Зоряні війни–II?: Протистояння в космосі між США та КНР // *Атлантична панорама*. – 2007. – № 3. – С. 40–43; Вишневська І. Г. Економічне зростання КНР // *Економіка і регіони*. – 2008. – № 1. – С. 166–169; Вишневська І. Стратегія стримування та залучення Китаю в зовнішній політиці США // *Китайська цивілізація: традиції та сучасність* : збірник статей. – К. : Інститут сходознавства НАНУ, 2009. – С. 20–28; Вишневська І. Проблеми та перспективи розвитку військової сфери в європейсько-американсько-китайському трикутнику // *Дослідження світової політики* : зб. наук. праць. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2011. – С. 182–190; Вишневська І. Гра... За ігровим столом – США та КНР // *Зовнішні справи*. – 2012. – № 7. – С. 36–41; Вишневська І. Виграш... За ігровим столом – США та КНР // *Зовнішні справи*. – 2012. – № 11. – С. 42–46; 2012. – № 12. – С. 43–48; Вишневська І. Г. Стратегічне моделювання американсько-китайських відносин за умов глобальної трансформації світу // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць. – Вип. 107. – Ч. II. – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2012. – С. 67–71; Вишневська І. Г. Варіант тренду на майбутнє: події диких карт як наслідок американської стратегії стримування та залучення Китаю // *Вісник НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. – К. : ІВЦ«Політехніка», 2013. – № 2 (18). – С. 12–17; Вишневська І. Порівняльна характеристика ідеологій США та КНР в контексті комплексної сили держав // *Дослідження світової політики* : зб. наук. праць. – К. : Інститут

У 2015 р. І. Г. Вишневська-Черкас захистила кандидатську дисертацію «Стратегія стримування та залучення в американсько-китайських відносинах»²¹¹, а через рік було видано її монографію «США – КНР: стратегія конгейджменту»²¹².

С. А. Бут з'ясував особливості реалізації стратегічного партнерства Китайської Народної Республіки та Російської Федерації у постбіполярний період. Особливу увагу дослідник приділив визначенню комплексу зовнішньополітичних та економічних цілей, чинників взаємозацікавлення у розвитку співробітництва обох сторін. Автор доводить, що стратегічне партнерство між КНР та РФ має багатовимірний характер та реалізується в політичній, економічній, паливно-енергетичній, військовій сферах. С. А. Бут вважає, що проблеми та суперечності у китайсько-російських відносинах не мають негативного впливу на стратегічне партнерство цих країн. Показано, що в процесі розвитку стратегічного партнерства між КНР та РФ важливішу роль відіграють зовнішні чинники, серед яких діяльність США на міжнародній арені виступає головним зовнішнім імперативом для китайсько-російського стратегічного партнерства²¹³. У 2016 р. С. А. Бут захистив кандидатську

світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2013. – Вип. 2. – С. 184–191; Вишневська І. Г. Категоріально-понятійний апарат стратегії стримування та залучення в американсько-китайських відносинах // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць. – Вип. 120 (Ч. I). – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2014. – С. 151–161; Вишневська І. Неканонічна стратегія // Зовнішні справи. – 2014. – № 1. – С. 38–43; 2014. – № 2. – С. 24–28; 2014. – № 3. – С. 54–57; Вишневська І. Г. Форми і функції стратегії стримування та залучення Китаю в зовнішній політиці США // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2014. – № 1(21). – С. 7–11; Вишневська-Черкас І. Г. Еволюція зовнішньополітичних стратегій США щодо КНР // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2010. – Вип. 16: Зовнішня політика, світова дипломатія і світовий порядок: зміст, закономірності, механізми розвитку. – С. 121–130.

²¹¹ Вишневська-Черкас І. Г. Стратегія стримування та залучення в американсько-китайських відносинах : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2015. – 23 с.

²¹² Вишневська-Черкас І. Г. США – КНР: стратегія конгейджменту / Дипломат. акад. України при МЗС України. – К. : Фенікс, 2016. – 326 с.

²¹³ Бут С. Енергетичний діалог в російсько-китайських відносинах // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Васькевич. – К. : ВІР УАН, 2013. –

дисертацію «Стратегічне партнерство у міждержавних відносинах Китайської Народної Республіки та Російської Федерації»²¹⁴.

М. Г. Кононенко у своїх працях здійснила дослідження еволюції зовнішньополітичної стратегії КНР у регіоні Перської затоки, дала визначення системи геополітичних та гео економічних інтересів КНР у регіоні й відповідно основних принципів, цілей та засобів їхньої реалізації. Дослідниця структурувала форми і методи зовнішньополітичного інструментарію реалізації політики КНР у регіоні Перської затоки, дала оцінку ефективності багаторівневої системи двостороннього та багатостороннього співробітництва КНР з країнами Затоки. Крім того, доведено, що співпраця КНР з Радою співробітництва арабських держав Перської затоки та двостороннє співробітництво з державами Перської затоки взаємно доповнюють і сприяють один одному²¹⁵. У 2016 р. М. Г. Кононенко захистила кандидатську

Вип. 74 (№ 7). – С. 404–406; Бут С. Проблема міграції у відносинах між Російською Федерацією та Китайською Народною Республікою // Дослідження світової політики: зб. наук. праць / Гол. ред. Ю. М. Пахомов. – К. : Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, 2013. – Вип. 3(64). – С. 214–222; Бут С. Російсько-китайська взаємодія в політичній сфері // Дослідження світової політики : зб. наук. праць / Гол. ред. Ю. М. Пахомов. – К. : Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, 2013. – Вип. 4 (65). – С. 89–98; Бут С. Російсько-китайська взаємодія в Азійсько-Тихоокеанському регіоні // Актуальні проблеми міжнародних відносин : збірник наукових праць. – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2014. – Вип. 120. – Ч. I (у 2-х ч.). – С. 138–150; Бут С. А. Чинник США у російсько-китайських відносинах // Актуальні проблеми міжнародних відносин : збірник наукових праць – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2014. – Вип. 123. – Ч. I (у 2-х ч.). – С. 75–86; But S. Russian-Chinese cooperation in military-technical sphere: preconditions, problems and consequences // European Political and Law Discourse. – 2014. – Vol. 1. – № 6. – P. 247–258.

²¹⁴ Бут С. А. Стратегічне партнерство у міждержавних відносинах Китайської Народної Республіки та Російської Федерації : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2016. – 20 с.

²¹⁵ Кононенко М. Г. Формування концепції відповідальності КНР як держави // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр. – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2014. – Вип. 119. – Ч. I. – С. 58–66; Кононенко М. Г. Близькосхідний напрям реалізації КНР статусу глобальної відповідальної держави // Наук. вісник Дип. акад. України. – К., 2014. – Вип. 21. – Ч. 2. Серія «Політичні науки». – С. 56–62; Кононенко М. Г. Іранська ядерна

дисертацію «Еволюція зовнішньополітичної стратегії КНР в регіоні Перської затоки»²¹⁶.

2.6. Економіка

В. В. Величко продовжив власні дослідження різних аспектів економічного розвитку давнього та сучасного Китаю: процеси, що пов'язані з реформуванням економіки; зовнішньоторгові відносини; економічне районування; розвиток спеціальних економічних зон. Особливу увагу він приділяє українсько-китайським торгово-економічним відносинам²¹⁷. У 2010 р. було надруковано його найважливішу

програма в політиці Китаю // Гілея: науковий вісник : зб. наук. пр. / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : «Видавництво Гілея», 2013. – Вип. 74 (7). – С. 409–410; Кононенко М. Г. Основні напрями співробітництва КНР з Радою співробітництва арабських держав Перської затоки // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. пр. / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : «Видавництво Гілея», 2015. – Вип. 96. – С. 482–488; Кононенко М. Г. Реалізація зовнішньополітичної стратегії КНР в регіоні Перської Затоки // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. – К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2015. – Вип. 124. – Ч. I. – С. 26–36; Пархомчук О. С., Кононенко М. Г. Формування сучасних парадигм розвитку КНР в умовах становлення нового світового порядку // Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – № 1–2 (34–35). – К., 2014. – С. 10–15; Пархомчук О. С., Кононенко М. Г. Зовнішньополітична стратегія КНР як відповідальної глобальної держави в регіоні Перської затоки [Електронний ресурс] // Міжнародні відносини Серія «Політичні науки». – 2015. – № 5. – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/issue/view/134; Parkhomchuk O., Kononenko M. Chinese Development Paradigms in Conditions of New World Order Composition. Parkhomchuk Olena, Kononenko Maria // Social and Human Sciences. – Polish-Ukrainian Scientific Journal. – 2014. – № 01 (01). – Р. 47–57; Кононенко М. Г. Геополітичні та геоекономічні інтереси КНР в регіоні Перської затоки // Польсько-український научний журнал. – 2014. – Серія: «Соціально-гуманитарні науки». – № 01(01). – С. 82–93; Kononenko M. Il vero volto dell'Ucraina // Albatros Magazine. – Italia, 2015. – Numero 156. – Р. 35–37.

²¹⁶ Кононенко М. Г. Еволюція зовнішньополітичної стратегії КНР в регіоні Перської затоки : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2016. – 20 с.

²¹⁷ Величко В. В. Региональные аспекты экономической политики Китая // Известия Российского географического общества. – 1992. – Вып. 5. – С. 439–446; Величко В. В., Ян Сюецзюнь, Чан Сефен. Економіка зарубіжних країн. З досвіду Китаю // Економіка України. – 1992. – № 6; Величко В. В. Регіональна проблематика соціально-економічної історії середньовічного Китаю (до історіографії питання) // Східний

світ. – 1993. – № 1. – С. 87–94; Величко В. В. Соотношение кочевого и оседлого хозяйства в Китае // Вестник Симферопольского университета. – Вып. 48. – 1993; Величко В. В. Чи обумовлений історично перехід Китаю до ринкового господарства? (До проблеми традиційних засад формування відносин власності) // Східний світ. – 1993. – № 2. – С. 17–27; Величко В. В. Механізм та пріоритети зовнішньоекономічної діяльності Тайваню // Економіка України. – 1994. – № 12; Величко В. В. Розвиток приватного сектора китайської економіки // Політика і час. – 1994. – № 10; Величко В. В. До питання про традиційні, політичні та соціально-економічні основи відносин центру з регіонами у Китаї // Східний світ. – 1998. – № 1–2. – С. 65–69; Величко В. В. Китайская Народная Республика как внешнеторговый партнер Украины // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 1999. – № 1. – С. 45–51; Величко В. В. Новаторський характер спеціальної економічної зони міста Шеньжень // Економіст. – 1999. – № 11; Величко В. В. «Париж Сходу», або Шанхай, де не буде «шанхайчиків» // Всесвіт. – 1999. – № 8. – С. 147–155; Величко В. В. З історії районування Китаю // Східний світ. – 2000. – № 1. – С. 153–155; Величко В. В. Економічний механізм міжрегіонального співробітництва (на прикладі Китаю) // Політика і час. – 2000. – № 8; Величко В. В. Економічна складова міжрегіональних зв'язків // Економічний часопис. – 2000. – № 6; Величко В. Макрогеоморфологічний контур в історії районування Китаю // Сходознавство. – 2000. – № 11–12. – С. 38–42; Величко В. В. Природно-географическое положение Китая: разнообразие на фоне закономерностей // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2000. – № 1(2). – С. 27–46; Величко В. В. Регіональні аспекти торговельно-економічного співробітництва України з Китаєм // Вісник Харківського державного економічного університету. – 2000. – № 2; Величко В. В. Територіальна організація інноваційної діяльності у країнах з перехідною економікою: досвід Китаю // Економічний часопис. – XXI. – 2001. – № 4. – С. 25–37; Величко В. В. Організаційно-правові засади створення та функціонування спеціальних економічних зон у Китаї // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2002. – № 1(5). – С. 8–11; Величко В. Формування системи управління регіонами у древньому Китаї // Східний світ. – 2002. – № 2. – С. 30–43; Величко В. В. Міжрегіональна співпраця України з Китаєм: історичний спадок і актуальне сьогодення // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2007. – Вип. 13. – С. 180–189; Величко В. В. Регіональне управління у давньокитайській державі: від родового до адміністративного принципу // Східний світ. – 2007. – № 2. – С. 89–107; Величко В. В. Регіональна економіка у перехідний період (на прикладі Китаю) / Ін-т Сходознавства ім. А. Кримського НАНУ, Дип. акад. при МЗС України. – К., 2008. – 218 с.; Величко В. В. Формування регіональної структури господарства у середньовічному Китаї // Вісник Львівського університету. Вип. 45. – 2008. – С. 190–197; Величко В. В. Формування моделі територіального устрою в середньовічному Китаї // Східний світ. – 2009. – № 1. – С. 40–47; Величко В. В. Исторические предпосылки развития внутренних районов Китая в новейшее время // Східний світ. – 2010. – № 4. – С. 65–73; Величко В. В. Розвиток економіки Китаю у період політики реформ та відкритості (1978–2009 рр.) та його регіональні аспекти // Регіональна економіка. – 2010. – № 4. – С. 141–149; Величко В. В. Розвиток китайської економічної дипломатії: наукові підходи, досягнення та проблеми // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2010. –

монографію «Регіонознавство Китаю: економіка і управління», у якій автор простежив зв'язок між сучасними глобалізаційними процесами і явищами регіоналізму та регіоналізації у Китаї, запропонував періодизацію розвитку регіонознавства в Китаї, а також подав стислу характеристику кожного періоду²¹⁸.

О. М. Олійник проаналізував стан та перспективи розвитку валютно-кредитної системи КНР у процесі ринкової трансформації економіки, зробив порівняльний аналіз розвитку валютно-кредитних систем України та Китаю²¹⁹. У 1997 р. дослідник захистив першу в Україні кандидатську Китаєзнавчу дисертацію з економічних наук – «Розвиток валютно-кредитної системи Китаю в процесі ринкової трансформації економіки»²²⁰. Надалі О. М. Олійник продовжив дослідження фінансової системи та різних питань економічного розвитку КНР, а також торгово-економічної співпраці України та Китаю²²¹.

Вип. 16. – С. 111–120; Величко В. В. Розвиток та особливості урбанізації в Китаї // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин Національної академії управління. Серія: економіка, право, політологія, туризм. – 2011. – Том. 2. – № 4. – С. 5–13; Величко В. В. «Градуалізм» як особливість політики перехідної економіки Китаю // Економіка і прогнозування. – 2015. – № 4. – С. 133–148; Величко В. В. Досвід регіонального дослідження трудових відносин у Китаї // Регіональна економіка. – 2015. – № 3. – С. 154–156; Величко В. В. Співпраця регіонів України і Китаю у контексті економічної децентралізації: від формалізації до реальностей // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2016. – Вип. 23(3). – С. 70–79.

²¹⁸ Величко В. В. Регіонознавство Китаю: економіка і управління / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАНУ, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ. – К. : [б. в.], 2010. – 406 с.

²¹⁹ Олійник О. М. Реформа банківської справи в КНР // Збір. наук. праць ІСЕМВ НАНУ. Київ, 1995. – С. 1–5; Олійник О. М. Реформа податкової системи КНР // Фінанси України. – 1996. – № 12. – С. 80–84; Олійник О. М. Правові аспекти реформи банківської реформи в КНР // Фінанси України. – 1997. – № 6. – С. 38–42; Олійник О. М. Реформа банківської системи КНР // Банківська справа. – 1997. – № 2. – С. 61–76.

²²⁰ Олійник О. М. Розвиток валютно-кредитної системи Китаю в процесі ринкової трансформації економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.05.01 / НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 1997. – 16 с.

²²¹ Олійник О. М. Банківські кредитні картки // Фінанси України. – 2006. – № 11. – С. 68–79; Олійник О. М. Досвід Китаю щодо капіталізації банків країни // Світові процеси капіталізації: економічний, політичний, соціальний аспект : мат. міжвід. наук.-теорет. конф., 15.04.2008 р. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. – С. 57–61; Олійник О. М. Досвід Китаю в залученні

венчурного капіталу у сферу високих технологій. Досвід Китаю в розвитку науки та галузі високих технологій; Актуальные вопросы и организационно-правовые основы сотрудничества Украины и КНР в сфере высоких технологий // Материалы Международной научно-практической конференции. – К. : ЦНТЭИ, 2009. – С. 13–23, 75–78; Олійник О. М. Досвід Китаю в розвитку науки та галузі високих технологій // «Наука сьогодні», КДЦНТЕІ. – Київ, 2009. – С. 12–15; Олійник О. М. Реформа банківської системи Китаю в процесі ринкової трансформації економіки країни (30-річний досвід) // Китайська цивілізація: традиції та сучасність : збірник статей / Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України. – К., 2009. – С. 52–59; Олійник О. М. Банківська політика уряду Китаю в умовах фінансової кризи // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збір. стат. Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України. – К., 2010. – С. 61–68; Олійник О. М. Роль банків Китаю в програмі економічних реформ та фінансування високих технологій // «Наука сьогодні», КДЦНТЕІ. – К., 2010. – С. 14–17; Олійник О. М. Досвід Китаю щодо модернізації зовнішньоекономічної діяльності // Світовий досвід удосконалення зовнішньоекономічної діяльності в контексті концепції сталого розвитку / Відділ зовнішньоекономічних досліджень ІСЕМВ НАН України. Наукова конференція, 18.10.2012 р. – К. : ІСЕМВ НАН України, 2012. – 80 с. – С. 53–57; Олійник О. М. Нова модель розвитку Китаю в умовах трансформувannya світової фінансової системи (стратегія розвитку до 2030 року) // Матер. VI Конф. «Китайська цивілізація: традиції та сучасність». Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. – К., 2012. – С. 57–69; Олійник О. М. Нова модель розвитку Китаю в умовах трансформувannya світової фінансової системи (стратегія розвитку до 2030 року) // Дослідження міжнародної економіки. Зб. наук. праць. ІСЕМВ НАНУ – 2012. – № 4 (73). – С. 135–142; Олійник О. М. Геополітичний напрямок модернізації зовнішньоекономічної діяльності Китаю // Стратегічні напрями модернізації зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобальних трансформацій : мат. міжн. наук.-теорет. конф., 24.10.2013 р. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 2013. – С. 43–45; Олійник О. М. Зовнішньоекономічна політика Китаю в умовах світової фінансової кризи // Експертно-аналітичний бюлетень ІСЕМВ НАН України. – 2013. – № 11 (16). – С. 29–34; Олійник О. Н. Опыт Китая в сфере социально-экономической модернизации страны // Развитие стратегического партнерства между Украиной и Китайской народной республикой: результаты, проблемы и перспективы : мат. Межд. науч.-практ. конф., 28.05.2013 р. – К. : Дипломатическая академия Украины, 2013. – С. 74–78; Олійник О. М. Стан та розвиток фондового ринку Китаю в післякризовий період // Дослідження міжнародної економіки. Збірник наукових праць. – К. : ІСЕМВ НАН України. – 2013. – Вип. 1 (74) – С. 156–167; Олійник О. М. Досвід Китаю щодо створення інноваційної системи // Проблеми науки / Укртехінформ. – 2014. – № 7/8 (163/164) – С. 61–66; Олійник О. М. Досвід Китаю щодо фінансування науки та технологій // Проблеми науки / Укртехінформ. – 2014. – № 4/5 (160/161) – С. 69–73; Олійник О. М. Досвід Китаю з реалізації геополітичних інтересів шляхом здійснення закордонних інвестицій і наданні закордонних кредитів: уроки для України // Український соціум. – 2014. – № 4. – С. 25–45; Олійник О. М. Економічне зростання Китаю через інновації // Проблеми науки / Укртехінформ. –

2014. – № 11/12. – С. 53–60; Олійник О. М. Китай – США: стратегічний та економічний діалог // «Третій світ» у контексті цивілізаційних вимірів розвитку і глобальних викликів XXI століття : матеріали міжнарод. наук. конф. / Відп. ред. В. К. Гура. – К. : Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2014. – С. 110–113; Олійник О. М. Китайська мрія в контексті американо-китайського діалогу // Матеріали VIII наук. конф. «Китайська цивілізація: традиції та сучасність» 14.11.2014 / Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – С. 75–80; Олійник О. М. Модель розвитку економіки Китаю: досвід запобігання кризовим процесам // Сучасні тенденції реформування світової фінансової системи : колективна монографія / за заг. ред. О. О. Сльозко, Т. О. Панфілової, С. В. Терещенко – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2014. – С. 45–50; Олійник О. Н. Основные направления экономической интеграции стран АСЕАН // Материалы 35 науч. конф. «Южнотихоокеанский регион в прошлом и настоящем: история, экономика, политика, культура» 14.11.2014 / Институт востоковедения РАН. – М., 2014. – С. 69–76; Олійник О. М. Посилення ролі китайського юаня у міжнародних розрахунково-кредитних операціях: виклики та можливості для України // Банківська справа. – 2014. – № 11/12. – С. 61–76; Олійник О. М. Реформування фінансової галузі Китаю в процесі ринкової трансформації економіки: уроки для України // Банківська справа. – 2014. – № 11/12. – С. 61–76; Олійник О. М. Співставчий аналіз параметрів зовнішньополітичної діяльності США і КНР в постбіполярну добу: принципи, цілі, досягнення // Глобальна периферія в XXI ст.: засади, закономірності та умови цивілізаційного ренесансу. Збірник наукових праць / За загальною редакцією д.і.н., проф. Гури В. К., Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». – К. : LAT&K, 2014. – С. 261–290; Олійник О. М. Дипломатія стратегічного партнерства як інструмент реалізації геополітичних інтересів Китаю // Цивілізаційні чинники світобудови: джерела походження, потенціал взаємодії та виміри конструктивізму (країни Азії та Африки) : збірник наукових праць / НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»; редкол.: В. О. Швед, О. І. Лукаш, Н. Д. Городня та ін. – К., 2015. – С. 70–83; Олійник О. М. Заходи валютної політики Китаю в посткризовий період // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 1. – С. 63–68; Олійник О. М. «Зелений розвиток» як інструмент інноваційної політики Китаю // Міжгалузевий науково-практичний журнал «Проблеми науки». – 2015. – № 4–5 (172–173). – С. 22–30; Олійник О. М. Зовнішньоекономічна політика Китаю в умовах глобалізації світової економіки: уроки для України // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 6 (232). – С. 40–47; Олійник О. М. Механізм реалізації стратегії партнерства Китаєм // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 23.12.2015 / Дипломатична академія України. – К., 2015. – С. 155–157; Олійник О. М. Периферійна дипломатія як інструмент захисту національних інтересів Китаю // Глобальні виклики і багатостороння дипломатія : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 18.03.2015 / Дипломатична академія України. – К., 2015. – С. 215–217; Олійник О. М. Перспективи перетворення юаня на резервну валюту: виклики та можливості для України // Актуальні проблеми міжнародних відносин : матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. – К. : Київський

М. С. Алексієнко досліджує економічно-інноваційний потенціал та особливості стратегії Китаю в сучасній системі міжнародних

національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2015. – Ч. 1. – С. 149–153; Олійник О. М. Посилення ролі китайського юаня у міжнародних розрахунково-кредитних операціях: виклики та можливості для України // Банківська справа. – 2015. – № 6 (137). – С. 59–81; Олійник О. М. Стан та перспективи розвитку енергетичної галузі Китаю: перспективи співпраці для України // Міжгалузевий науково-практичний журнал «Проблеми науки». – 2015. – № 4–5 (172–173). – С. 30–36; Олійник О. М. Стратегія «глобалізації» як напрямок посилення міжнародної приступності Китаю на світових ринках // Матеріали науково-практичної конференції молодих вчених та студентів (02 квітня 2015 р.). Збірник / Івано-Франківський університет права ім. Короля Данила Галицького. – 2015. – № 1. – С. 133–139; Олійник О. М. Інструменти економічної дипломатії уряду Китаю в контексті стратегії глобалізації та «йти назовні» // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 27.05.2016 / Дипломатична академія України. – К., 2016. – С. 123–127; Олійник О. М. Механізм фінансування енергетичних інфраструктурних проєктів Китаю та можливості їх використання в Україні // Банківська справа. – 2016. – № 3. – С. 83–98; Олійник О. М. Нова модель співпраці Китаю з країнами Африки [Електронний ресурс] // Глобальні трансформаційні процеси в країнах світової периферії (регіон Субсахарської Африки): виклики та можливості для України : мат. міжн. наук. конф., ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»; наук. ред. О. І. Лукаш. – К., 2016. – С. 21–27. – Режим доступу до ресурсу: <http://ivinas.gov.ua/ru/publikatsii/novye-izdaniya-instituta> (дата звернення 23.01.2017); Олійник О. М. Розвиток дипломатичних відносин між КНР та ЄС: етапи, характеристика та уроки для України // Дипломатія і зовнішня політика: моделі, інститути, інструменти (історична ретроспектива і сьогодення) / Матеріали міжнародної наукової конференції 28.07.2016 / Дипломатична академія України. – К., 2016. – С. 56–59; Олійник О. М. Китай в «Азійське століття»: геополітичний вимір, глобальна економічна стратегія, регіональний вимір // Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світової системи : зб. наук. пр. / [Білоконь О. С. та ін.; відп. наук. ред. О. І. Лукаш]; НАН України, Держ. установа «Ін-т всесвіт. історії НАН України», Ін-т Конфуція Київ. нац. лінгвіст. ун-ту. – К. : Ін-т всесвіт. історії НАН України, 2016. – С. 116–134; Олійник О. М. Аналіз соціально-економічного розвитку Китаю: уроки для України // Економічна теорія. – 2017. – № 1. – С. 59–81; Олійник О. М. Зовнішньоекономічна та валютно-кредитна політика Китаю в контексті глобальних трансформацій та перспективи економічно-фінансового співробітництва України і Китаю // Вплив глобальних фінансів на валютно-фінансову систему України / НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»; ред. Т. П. Богдан. – К., 2017. – С. 297–343; Олійник О. М. Нова модель стратегічного партнерства Китаю та країн Африки // Глобальні трансформаційні процеси в країнах світової периферії (регіон Субсахарської Африки): виклики та можливості для України : матеріали міжнар. наук. конф. – Вид. укр. та англ. мов: доповн. та уточ. / наук. ред. О. І. Лукаш; НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». – К., 2017. – С. 32–39.

економічних відносин (регіональні тенденції, напрями міжнародної спеціалізації регіональних технологічних утворень). Дослідник визначає особливості програмно-цілевих підходів у регулюванні відкритої економіки Китаю, механізму державного інституційного регулювання соціально-економічного розвитку КНР; вивчає валютно-фінансову політику Китаю як інструмент інноваційної стратегії держави; досліджує механізм торгово-економічного співробітництва Китаю у комплексі його тенденцій та пріоритетів; розкриває інвестиційно-фінансові складові, геостратегічні пріоритети формування інтеграційних механізмів Китаю; визначає роль співробітництва з КНР у контексті підвищення ефективності національної економіки України, піднесення її міжнародної конкурентоспроможності²²². У 2009 р. М. С. Алексієнко захистив кандидатську дисертацію «Економіко-інноваційна стратегія Китаю в сфері зовнішньоекономічної діяльності»²²³.

У працях В. Ю. Голод досліджено теоретичні та практичні аспекти трансформації валютно-фінансової системи КНР, виявлені особливості валютно-фінансового регулювання глобалізації. Окремо досліджено сучасний стан та перспективи валютно-фінансової інтеграції Китаю. Дослідниця розкриває особливості валютно-фінансового регулювання

²²² Алексієнко М. С. Програмно-цілові підходи у регулюванні відкритої економіки та міжнародного співробітництва Китаю // Збірник наукових праць. Вип. 53 / Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України; відп. редактор В. Є. Новицький. – К. : ІСЕМВ НАН України, 2007. – С. 210–218; Алексієнко М. С. Процеси сучасної інтернаціоналізації як фактор розв'язання глобалізаційно-регіоналізаційних суперечностей // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн. / Голов. ред. О. П. Степанов. – К., 2007. – № 5. – С. 80–85; Алексієнко М. С. Механізм торгово-економічного співробітництва Китаю: тенденції та пріоритети // Збірник наукових праць. Спецвипуск / Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України; відп. ред. В. Є. Новицький. – Уж. : ІСЕМВ НАН України, 2008. – С. 100–105; Алексієнко М. С. Процеси сучасної інтернаціоналізації в АТР у вимірах глобальної конкуренції // Сіверянський літопис: всеукр. наук. журн. – 2008. – № 1 (79). – С. 159–165; Алексієнко М. С. Специфіка та тенденції державного інституційного регулювання соціально-економічного розвитку Китаю // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн. / Голов. ред. О. П. Степанов. – К., 2008. – № 6. – С. 72–78.

²²³ Алексієнко М. С. Економіко-інноваційна стратегія Китаю в сфері зовнішньоекономічної діяльності : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. – К., 2009. – 20 с.

Китаю в контексті запобігання економічних криз. Окрему увагу приділено особливостям процесів консолідації фінансових капіталів як на національному, так і на регіональному рівнях. Уперше досліджено кількісні аспекти інтеграції «Великого Китаю» (КНР, Тайвань, Гонконг) у макроекономічному контексті та доведено фінансову інтеграцію всіх трьох ринків. Найвищий ступінь інтеграції був установлений між КНР та Гонконгом. На основі аналізу та узагальнення результатів дослідження запропоновані практичні рекомендації щодо застосування досвіду Китаю у реформуванні валютно-фінансової системи України²²⁴. У 2010 р. В. Ю. Голод захистила кандидатську дисертацію «Особливості валютно-фінансового регулювання в країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону»²²⁵. Наступні її праці були присвячені окремим аспектам сучасного соціально-економічного розвитку КНР²²⁶.

Важливому питанню дослідження теоретичних і практичних аспектів розвитку відносин стратегічного партнерства між Україною та Китаєм під впливом глобалізаційних процесів присвячені праці З. Я. Макогін (Щербатої). Дослідниця на основі аналізу критеріальних підходів до визначення рівня стратегічного партнерства визначає місце КНР у зовнішній політиці України, формулює основні аспекти

²²⁴ Голод В. Ю. Валютно-фінансові відносини Тайваню та КНР на сучасному етапі розвитку // Економічний простір : зб. наук. праць. – Дн. : ПДАБА, 2008. – Вип. 15. – С. 41–51; Голод В. Ю. Монетарна політика Сінгапуру як основа стабільності регіону // Економічний простір : зб. наук. праць. – Дн. : ПДАБА, 2008. – Вип. 16. – С. 68–80; Голод В. Ю. Інвестиційна політика Тайваню // Актуальні проблеми економіки: наук.-ек. жур. – К. : Атопол, 2008. – Вип. № 9 (87). – С. 18–25; Голод В. Ю. Особливості валютно-фінансового регулювання в країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону // Зб. наук. праць. Вип. 56. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. – С. 234–245; Голод В. Ю. Проблеми валютно-фінансової системи Гонконгу // Актуальні проблеми економіки : наук.-ек. жур. – К. : Атопол, 2009. – Вип. 1 (91). – С. 43–49.

²²⁵ Голод В. Ю. Особливості валютно-фінансового регулювання у країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. – К., 2010. – 19 с.

²²⁶ Голод В. Ю. Міжнародні фінансові організації: вплив на глобальний та регіональний розвиток // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 19–24; Голод В. Ю. Міжнародна міграція: вплив китайської кваліфікованої робочої сили на динаміку міграційних процесів // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 17–22.

торгівельно-економічної та інвестиційної співпраці обох країн, виявляє найбільш конкурентоздатні вітчизняні товари на китайському ринку. На основі регресійного аналізу сформульовано висновок про можливість збільшення виробничих потужностей в Україні у разі легального надходження на вітчизняний ринок товарів із Китаю, що пояснює та дешева продукція, яку згодом використовують вітчизняні підприємства у виробничому процесі. Водночас авторка доводить, що «тіньовий» китайський імпорт є чинником «пригнічення» національного товаровиробника текстильної галузі. Крім того, запропоновано цілу низку заходів для активізації торгово-економічного та інвестиційного співробітництва України й КНР²²⁷. У 2011 р. З. Я. Макогін захистила кандидатську дисертацію «Розвиток українсько-китайських економічних відносин з позиції стратегічного партнерства»²²⁸.

²²⁷ Щербата З. Я. Обґрунтування критеріальних підходів до вибору стратегічного партнерства // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2008. – Вип. 28. – С. 547–551; Щербата З. Я. Концептуальні засади стратегічного партнерства // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 247. – Т. 5. – С. 1205–1209; Щербата З. Я. Механізм впливу експорту Китаю на основні макроекономічні показники України // Науково-технічна інформація. – 2009. – № 4(42). – С. 26–29; Щербата З. Я. Вплив світової фінансової кризи на обсяги зовнішньої торгівлі товарами між Україною та Китаєм // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2009. – Вип. 10. – С. 200–204; Щербата З. Я. Порівняльний аналіз впливу світової фінансової кризи на обсяги зовнішньої торгівлі між Україною, Китаєм та Польщею // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 11. – С. 12–19; Щербата З. Я. Застосування гравітаційної моделі при оцінці україно-китайських економічних зв'язків // Проблеми и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ : сб. науч. тр. – ДонНУ, РФ НИСИ, 2009. – С. 376–380; Яхно Т. П., Щербата З. Я. Досвід країн у розбудові стратегічного партнерства: приклади для країн // Наука молода (Видання Ради молодих вчених ТНЕУ). – 2010. – Вип. 13. – С. 126–130; Макогін З. Я. Особливості співпраці Китаю із Львівською областю // Проблеми підвищення ефективності функціонування підприємств різних форм власності : сб. науч. тр. / [за заг. ред. И. П. Булеева и др.]. – Донецк, 2010. – Вип. 3. – Т. 1. – С. 398–404; Макогін З. Я. Вплив «тіньового імпорту» з Китаю на економіку України // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2011. – Вип. 34. – С. 301–306; Макогін З. Я. Дослідження впливу надмірної експансії китайських товарів на український ринок // Економіка і держава. – 2011. – № 2. – С. 76–78.

²²⁸ Макогін З. Я. Розвиток українсько-китайських економічних відносин з позиції стратегічного партнерства : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2011. – 21 с.

О. В. Хоменко (Дроботюк) присвятила низку власних праць дослідженню умов, факторів, механізмів формування інноваційної конкурентоспроможності економіки Китаю. Докладно було показано ретроспективу еволюції інноваційної політики та механізмів формування високої інноваційної конкурентоздатності КНР. Крім того, дослідниця дала прогностичну оцінку інноваційного розвитку КНР, узагальнила національні коротко-, середньо- та довгострокові пріоритети інноваційної політики КНР до 2050 р.²²⁹ У 2014 р. О. В. Хоменко захистила кандидатську дисертацію «Формування інноваційної конкурентоспроможності економіки Китаю»²³⁰. Надалі вчена продовжила вивчення цієї теми та значно розширила свої дослідження сучасного соціально-економічного розвитку Китаю²³¹.

²²⁹ Хоменко О. В. Інноваційна конкурентоспроможність країн // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 8 (122). – С. 100–105; Хоменко О. В. Особливості та етапи формування інноваційної моделі розвитку Китаю // Міжнародна економічна політика. – 2012. – Спеціальний випуск. – Ч. 2. – С. 359–364; Хоменко О. В. Инновационная политика Китайской Народной Республики // Экономика и предпринимательство. – 2013. – № 11. – С. 159–162; Хоменко О. В. Асиметрії інноваційного розвитку провінцій КНР в умовах забезпечення національної економічної безпеки // Інноваційна економіка. – 2014. – № 2. – С. 209–214.

²³⁰ Хоменко О. В. Формування інноваційної конкурентоспроможності економіки Китаю : дис. канд. ек. наук: 08.00.02 / Держ. ВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К., 2014. – 200 арк.

²³¹ Хоменко О. В. Стратегія формування університетів світового класу Китаю // Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні / за ред. А. Ф. Павленка, Л. Л. Антонюк; М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана, Ін-т вищ. освіти. – К. : КНЕУ, 2014. – С. 159–174; Хоменко О. В., Санду М. С. Особливості формування конкурентоспроможних систем вищої освіти // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – № 11. – Ч. 4. – С. 16–20; Ільницький Д. О., Хоменко О. В. Китай у глобальному науково-освітньому просторі: стратегії інтелектуального прориву // Схід. – 2015. – № 5. – С. 46–55; Ільницький Д. О., Хоменко О. В. Університети в економіці знань: Тайвань та Україна // Ринок цінних паперів України. – 2015. – № 9–10. – С. 45–57; Антонюк Л. Л., Хоменко О. В. Інноваційна стратегія конкурентного розвитку КНР // Стратегії конкурентного розвитку у глобальній економіці. – К. : КНЕУ, 2016. – С. 60–92; Ilnytsky D., Khomenko O. Universities in incipience of the knowledge economy: focus on Taiwan and Ukraine // Вчені записки : зб. наук. пр. / [відп. ред. А. Ф. Павленко]. – 2016. Спецвип. – С. 95–100; Дроботюк О. В. Сталий розвиток Китайської Народної Республіки: інклюзивні інновації // Китаєзнавчі дослідження. – № 2. – 2018. – С. 127–132; Хоменко О. В. Теоретичні та практичні аспекти інклюзивного розвитку економіки КНР // Китаєзнавчі

Першим українським навчальним посібником у цій галузі знань стала праця Л. Д. Шевчук «Китай: соціально-економіко-географічна характеристика», видана в 1999 р. у Львові²³². Останніми роками системне вивчення економіки Китаю поступово розвивається в Київському національному економічному університеті ім. Вадима Гетьмана, що дає надію на повноцінне формування цього важливого напрямку в українському Китаєзнавстві.

2.7. Педагогіка

Українські науковці вивчають історію та сучасний стан освітньої системи в Китаї. Так, О. М. Шпарик аналізує педагогічні ідеї Конфуція та вбачає, що його внесок у розвиток освіти Давнього Китаю полягає в узагальненні ним попереднього досвіду навчання та створенні етико-політичного вчення, яке пізніше стало підґрунтям виховання молоді й домінувало в китайській освітній традиції до початку XX ст. На думку авторки, головний моральний канон виховання Конфуція вимагає постійного морального розвитку і здобуття освіти на основі гуманізму та індивідуального підходу, і ці принципи надалі слугували основою освітньо-виховної системи Китаю. Особливу увагу дослідниця приділяє висвітленню розвитку освіти у період Західного Чжоу (XI – VIII ст. до н. е.) та в епоху Чуньцю (VIII – V ст. до н. е.) – окреслено функції вчителів і правила щодо контролю якості освіти; з'ясовані зміни, які відбулися у розвитку освіти у цей історичний період, – вони полягали в занепаді державного типу освіти та поширенні приватних шкіл; визначені провідні філософсько-педагогічні засади вчення Конфуція; виокремлені та охарактеризовані методи навчання та виховання за Конфуцієм (метод навчання через зацікавлення школяра, метод висновків за аналогією; індуктивний метод викладання знань,

дослідження. – № 1. – 2018. – С. 69–76; Дроботюк О. В. Модель оцінювання якості вищої освіти КНР // Конкурентні моделі управління якістю вищої освіти у XXI столітті / За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, Л. А. Антонюк. – К.: КНЕУ, 2019. – С. 159–176.

²³² Шевчук Л. Т. Китай: соціально-економіко-географічна характеристика: [Навч. посібник]. – Л.: Світ, 1999. – 136 с.

метод навчання на реальних життєвих прикладах, діалог та обмін думками, виховання на власному прикладі)²³³. У 2012 р. О. М. Шпарик захистила кандидатську дисертацію «Педагогічні ідеї Конфуція у культурно-історичному вимірі»²³⁴.

О. М. Малишева звернулася до вивчення системи підготовки держслужбовців у сучасному Китаї. Дослідниця визначила соціально-історичні передумови та обґрунтувала етапи розвитку системи підготовки держслужбовців у закладах вищої освіти КНР: перший етап (1949–1965) – формування системи освіти держслужбовців КНР з урахуванням досвіду СРСР; другий етап (1966–1978) – занепад національної системи підготовки державних службовців у закладах вищої освіти країни через реорганізацію системи вищої освіти в КНР; третій етап (1979–1992) – поступове відродження самобутнього національного досвіду підготовки держслужбовців; четвертий етап (1993–2006) – розбудова національної системи підготовки держслужбовців. У працях авторки визначено структуру, основні складові та форми фахової підготовки державних службовців у закладах вищої освіти Китаю в історичній ретроспективі та на сучасному етапі; уведені до наукового обігу відомості про систему підготовки держслужбовців у профільних

²³³ Шпарик О. Ідеї неперервної освіти у спадщині Конфуція // Наук. зап. Тернопіль. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка. – Т. : Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, 2008. – № 4. – С. 94–99; Шпарик О. Концептуальні засади освіти в творі «Лунь юй» // 36. наук. пр. Кам'янець-Поділь. нац. ун-ту. Серія: Педагогіка. – К.-П. : ПП Мошак М. І., 2008. – Вип. XV. – С. 17–21; Шпарик О. М. Мета виховання благородного мужа за Конфуцієм // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – Л., 2009. – № 17 (180). – С. 240–253; Шпарик О. М. Методи навчання і виховання у спадщині Конфуція // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – Л., 2011. – № 20. – Ч. 4. – С. 113–124; Шпарик О. Наукова біографія Конфуція як джерело реконструкції його світоглядних і освітніх ідей // Шлях освіти. – 2007. – № 3. – С. 45–50; Шпарик О. Особливості джерельної бази спадщини Конфуція // Іст.-пед. альм. – Ум., 2011. – Вип. I. – С. 38–43; Шпарик О. Розвиток освіти у Стародавньому Китаї: доконфуціанська доба // Шлях освіти. – 2011. – № 1. – С. 38–43; Шпарик О. Розвиток освіти у Стародавньому Китаї: конфуціанська доба // Шлях освіти. – 2011. – № 3. – С. 29–34; Шпарик О. Суспільно-історичні передумови становлення Конфуція як видатного мислителя і педагога Давнього Китаю // Освіта Донбасу. – 2010. – № 4/5 (141/142). – С. 94–103.

²³⁴ Шпарик О. М. Педагогічні ідеї Конфуція у культурно-історичному вимірі : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / НАПН України, Ін-т педагогіки. – К., 2012. – 18 с.

навчальних закладах та загальній системі вищої освіти КНР; окреслені можливості та доцільність упровадження у вітчизняну систему вищої професійної освіти елементів китайського досвіду з підготовки держслужбовців²³⁵. У 2015 р. О. М. Малишева захистила кандидатську дисертацію «Підготовка державних службовців у вищих навчальних закладах Китайської Народної Республіки»²³⁶.

У багатьох українських університетах уже тривалий час викладають китайську мову, і тому не випадковою є поява праць, пов'язаних з методикою її викладання. Найбільший внесок у цьому напрямі зробила О. В. Попова, яка обґрунтувала методологічні і науково-теоретичні концепти професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти; розкрила сутність та структуру феноменів «професійно-мовленнєва підготовка майбутніх перекладачів китайської мови» та «перекладацька компетентність майбутнього перекладача китайської мови»; виявила критерії (мовна, комунікативно-мовленнєва, перекладацько-дискурсивна, лінгвосоціокультурна, специфічно-технологічна компетенції), показники; охарактеризувала рівні сформованості перекладацької компетентності у майбутніх перекладачів китайської мови (високий, достатній, задовільний, низький); з'ясувала специфіку перекладацької

²³⁵ Малишева О. М. Соціальна спрямованість у професійній підготовці державних службовців у КНР // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету ім. Миколи Гоголя. – Н. : НДПУ ім. М. Гоголя, 2009. – № 6, ч. 2. – С. 296–298; Малишева О. М. Система шкільної освіти чиновників у Класичному Китаї як підґрунтя сучасної системи підготовки державних службовців у КНР // Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології : зб. наук, праць. – К. : Інститут вищої освіти НАПН України, 2012. – № 3(46). – Том 2. – С. 147–154; Malisheva O. The role of party schools in the modern system of training and retraining of civil servants in the PRC // The materials of international conference [«Role of nonmaterial factors in ensuring the social and psychological condition of a society»] (UK, Sheffield, November, 10, 2013) / Scope Academic House UK, Yorkshire, Sheffield-B&M Publishing, 2013 – P. 62–66; Малишева О. М. Підготовка державних службовців у ВНЗ України (на прикладі працівників сектора культури та мистецтв) // Теорія та практика педагогіки : зб. наук, праць. – Ух. : Уханський інститут культури (КНР), 2014. – № 23. – С. 21–23. (кит. мовою).

²³⁶ Малишева О. М. Підготовка державних службовців у вищих навчальних закладах Китайської Народної Республіки : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2015. – 20 с.

діяльності в умовах мовної та соціокультурної взаємодії українського та китайського народу через обумовлення її динамічними міжнародними зв'язками України з КНР та перевагами розвинутих різногалузевих сфер; визначила педагогічні умови професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти; розробила модель професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови (когнітивно-збагачувальний, операційно-репродуктивний, креативно-продуктивний, оцінно-рефлексивний етапи) в умовах університетської освіти; уточнила поняття «професійно-мовленнєва підготовка», «перекладацька діяльність», «компетенція», «компетентність», «перекладацька компетентність»²³⁷. У 2016 р. було видано дві монографії

²³⁷ Попова О. В., Дін Сінь, Стародубенко Л. Є. Академічно-офіційний дискурс в сучасній лінгвістичній парадигмі (на матеріалі української, російської, китайської та англійської мов) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – Од., 2016. – Вип. 19. – Т. 2. – С. 131–136; Попова О. В. Динаміка сформованості перекладацької компетентності у майбутніх перекладачів китайської мови // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – Вип. 3 (110). – Серія: Педагогіка. – Од. : ПНПУ, 2016. – С. 61–68; Попова О. В. До питання організації експериментальної професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови // Zbiór artykułów naukowych. Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej Konferencji “Aktualni Problemi suchasnoї doshkilnoї ta vyshchoї osviti (30.05.2016-31.05.2016 – Warszawa Wydawcha : Sp.zo.o “Diamond trading tour”, 2016. – С. 142–146; Попова О. В. До питання професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів в умовах університетської освіти // Теоретична і дидактична філологія [збірник наукових праць]. – П.-Хм. : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди», 2014. – № 18. – С. 105–110; Попова О. В. Зміст експериментальної професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови // Інформаційні технології в освіті. – 2016. – № 2 (27). – Х. : Херсонський державний університет, 2016. – С. 100–126; Попова О. В. Історіографія професійної підготовки перекладачів китайської мови в системі освіти України // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка : зб. наук. праць. – Л. : Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка. – № 22 (257), листопад 2012. – С. 297–306; Попова О. В. Китайский язык на фоне языковой картины мира: гендерный аспект // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. праць (лінгвістичні науки). – Од. : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2010. – № 12. – С. 142–152; Попова О. В. Класифікаційні детермінанти культурологічного підходу до професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови у вищих навчальних закладах // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – Од. :

ПНПУ, 2016. – Вип. 4 (111). – Серія: Педагогіка. – С. 82–88; Попова О. В. Компетентнісний підхід як методологічне підґрунтя професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в педагогіці вищої школи // Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства. – Од. : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2015. – № 23. – С. 142–149; Попова О. В. Контекстний підхід як детермінанта професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови // Наука і освіта [науково-практичний журнал Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: Психологія і педагогіка]. – Од. : ПНПУ, 2015. – № 9/СХХХVIII. – С. 156–166; Попова О. В. Культурологічний підхід у системі професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах полікультурного середовища [Електронний ресурс] // Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. – 2016. – Випуск № 4. – Режим доступу до ресурсу: <http://pptma.dn.ua/index.php/uk/> (дата звернення 14.07.2017); Попова О. В. Лексико-грамматические особенности выражения модальности в китайском языке и способы ее передачи в украинском языке // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. праць (лінгвістичні науки). – Од. : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2012. – № 15. – С. 154–163; Попова О. В. Лінгводидактичні аспекти коректного інтерпретування сегментації потоку мовлення (на матеріалі україномовного та китаємовного жіночого ділового дискурсу) // Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського [збірник наукових праць (педагогічні науки, психологічні науки)]. – Од. : ПНПУ, 2014. – № 3–4. – С. 181–188; Попова О. В. Лінгводидактичні принципи професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови у ВНЗ // Science and Education A New Dimension. Pedagogy and Psychology. – III (25). – Issue 49. – Budapest, 2015. – P. 43–47; Попова О. В. Міжнародний проєкт «Інститут Конфуція» як освітньо-виховна детермінанта концепції формування професійної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови // Науково-практичний журнал «Наука і освіта» Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – Серія: Педагогіка. – Од. : ПНПУ, 2016. – № 8. – С. 84–93; Попова О. В. Модель та експериментальна методика професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської педагогічної освіти // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Вип. 2. – Б. : БДПУ, 2016. – С. 168–176; Попова О. В. Особливості реалізації фемінних характеристик на фонетичному рівні (на матеріалі російської, української та китайської мови) // Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства. – Од. : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2013. – № 19. – С. 50–56; Попова О. В. Педагогічні умови професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Серія: Педагогіка. – Од. : ПНПУ, 2016. – Вип. 5 (112). – С. 86–92; Попова О. В. Перекладач-східнознавець: філософсько-педагогічна парадигма професійно-мовленнєвої підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі України // Science and Education A New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2013. – Issue 10. – P. 117–123; Попова О. В. Професійна підготовка майбутніх перекладачів-східознавців як категорія педагогіки вищої школи // Проблеми сучасної

О. В. Попової – «Професійно-мовленнєва підготовка майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти»²³⁸ та «Професійно-мовленнєва підготовка майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської педагогічної освіти: теоретичний аспект»²³⁹. Через рік дослідниця захистила докторську

педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. – РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта), 2013. Вип. 41. – Ч. VI. – С. 328–337; Попова О. В. Проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців перекладу китайської мови в сучасному полікультурному просторі України // Наука і освіта [науково-практичний журнал Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: Психологія і педагогіка]. – Од. : ПНПУ, 2014. – № 10/СХХVII. – С. 170–176; Попова О. В. Підготовка майбутніх перекладачів китайської мови у вищій школі : навч. посіб. – Од. : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2015. – 270 с.; Попова О. В. Специфіка професійної діяльності перекладача китайської мови в полікультурному просторі України // Modern Education: Philosophy, Innovations and Experience (Nowoczesna Edukacja: Filozofia, Innowacja, Doświadczenie). – Łódź : Wyższa Szkoła Informatyki i Umiejętności, 2015. – Nr4. – С. 103–110; Попова О. В. Професійно-мовленнєва підготовка майбутніх перекладачів китайської мови на сучасному етапі у вищих педагогічних навчальних закладах // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Серія: Педагогіка. – Од. : ПНПУ, 2016. – Вип. 2 (109). – С. 59–64; Попова О. В. Психолінгвістичні особливості письмового перекладу офіційно-ділового дискурсу з китайської мови українською як детермінант професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів-сходознавців [Електронний ресурс] // Народна освіта. – 2016. – Вип. № 3 (30). – Режим доступу до ресурсу: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua> (дата звернення 19.01.2017); Попова О. В. Самостійна робота в системі професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови у ВНЗ // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки. – К., 2016 – Вип. 144. – С. 432–438; Попова О. В. Складові перекладацької компетентності майбутніх перекладачів китайської мови // Perspective directions of scientific researches: Collection of scientific articles. – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2016. – P. 324–332; Попова О. В. Формування перекладацької компетентності майбутніх перекладачів китайської мови в умовах полікультурного простору : навч. посіб. – Од. : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2016. – 167 с.

²³⁸ Попова О. В. Професійно-мовленнєва підготовка майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти. – Од. : Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського; Одеська міська типографія, КП, 2016. – 660 с.

²³⁹ Попова О. В. Професійно-мовленнєва підготовка майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської педагогічної освіти: теоретичний аспект. – Од. : Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, ВОІ СОІУ «Атлант», 2016. – 454 с.

дисертацію «Теоретико-методичні засади професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти»²⁴⁰. Необхідно додати, що О. В. Попова є співдиректором з українського боку Освітньо-культурного центру «Інститут Конфуція» при Південноукраїнському національному педагогічному університеті ім. К. Д. Ушинського в Одесі

2.8. Музейна справа

Провідні українські науковці постійно працюють з предметами китайського мистецтва у фондах Київського музею мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків (Г. І. Біленко, В. І. Гамянін²⁴¹, М. Ю. Логвин²⁴², О. Новікова, В. Юнда). Крім того, певна робота ведеться в Національному музеї історії України, Одеському музеї Західного та Східного мистецтва (О. Вазілов), Харківському художньому музеї (Т. Литовко), Сумському обласному художньому музеї ім. Никанора Онацького²⁴³, у Музеї-заповіднику «Золочівський замок» (Т. Олейнікова), у Муніципальному музеї приватних колекцій ім. О. В. Блещунова та ін.

²⁴⁰ Попова О. В. Теоретико-методичні засади професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04, 13.00.02 / Держ. закл. «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». – Од., 2017. – 44 с.

²⁴¹ Біленко Г. І., Гамянін В. І. Колекція китайського живопису в Київському музеї мистецтв // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 6–12.

²⁴² Логвин М. Ксилографія нового Китаю // Україна – Китай. – 2018. – № 14. – С. 142–143; Логвин М. Мистецтво Китаю кінця 1950-х років (з колекції Національного музею мистецтв ім. Б. та В. Ханенків) // Україна – Китай. – 2017. – № 4 (10). – С. 86–87; Логвин М. Мистецтво Китаю кінця 1950-х років (з колекції Національного музею мистецтв ім. Б. та В. Ханенків) // Україна – Китай. – 2018. – № 14. – С. 142–143.

²⁴³ Федевич Л. Символи щастя та процвітання у китайському мистецтві // Україна – Китай. – 2018. – № 14. – С. 138–141.

Висновки

Процес формування науки про Китай в Україні пройшов кілька історичних періодів й мав складний характер насамперед через підпорядкування інтересам Російської імперії та Радянського Союзу. Найдавніші крос-культурні та поодинокі безпосередні контакти України та Китаю існували ще за доби Середньовіччя, проте вони не мали суттєвого впливу на формування наукових знань про Китай в Україні. Поступово ситуація змінилася, коли в ранньомодерну добу українці взяли участь у заселенні земель на північних кордонах Китаю й зробили важливий внесок у започаткування дипломатичних відносин між Російською імперією та династією Цін (Д. Многогрішний, А. Білобоцький). Українські православні місіонери (архімандрит Іларіон (Лежайський), архімандрит Антоній (Платковський), архімандрит Іларіон (Трусов), архімандрит Гервасій (Ленцевський), ієромонах Феодосій (Сморжевський), архімандрит Микола (Цвіт), архімандрит Іокам (Шишковський), архімандрит Софроній (Грибовський)), більшість з яких були вихованцями Києво-Могилянської академії, зробили важливий внесок у розбудову російсько-китайських відносин у XVIII ст. та заклали підвалини розвитку китаєзнавства в Російській імперії, що було пов'язане із становленням вивчення мови, культури, історії та тогочасного соціально-економічного й політичного стану Китаю. Архімандрит Софроній (Грибовський) – перший історик Китаю в Російській імперії, якому належать праці, присвячені політичному устрою, законодавству, економіці, адміністративному поділу, демографії, географії, релігіям, філософії Китаю. Г. Сковорода першим в українській літературі у 60–70-х роках XVIII ст. увів принципово важливі висловлювання про Китай та китайський народ. Я. Маркович, також вихованець Києво-Могилянської академії, старанно вивчав творидавньокитайського філософа Конфуція. Отже, в перший, *до-науковий період*

(1701–1806 рр.) в українському китаєзнавстві з’явилися перші історичні, лексикографічні та країнознавчі праці; були створені перші історії християнських місій (католицьких та православних); формувався практичний напрямок (дипломатія); в навчальних закладах України з’явилася література про Китай.

З початку XIX ст. в Російській духовній місії в Пекіні працювали архімандрит Веніамін (Морачевич), Є. Ф. Тимковський, О. П. Войцехівський, Є. П. Ковалєвський, І. Я. Коростовець, які зробили значний внесок у подальший розвиток російсько-китайських відносин та розбудову вивчення Китаю, проте український напрямок занепадає у цьому закладі. Це пов’язано із занепадом «старих» науково-освітніх центрів України та впливом українських інтелектуалів до Москви, Санкт-Петербурга й Казані, що мало негативний вплив також на розвиток китаєзнавства в Україні. Отримані впродовж XVIII ст. українськими місіонерами важливі документи та матеріали, які стосувалися історії та тогочасного розвитку Китаю, потрапили до Росії. Фактично досягнення українських місіонерів щодо вивчення Китаю стали важливою частиною російського китаєзнавства, але не мали безпосереднього впливу на формування китаєзнавства в Україні. В цей *науково-просвітницький період* (1806 – початок XX ст.) з одного боку, згасає місіонерський напрямок, а з іншого – безпосередньо в Україні виникають науково-освітні центри вивчення Китаю (Київ, Одеса, Харків), що, крім іншого, було пов’язане зі спробами налагодити викладання китайської мови; формується практичне китаєзнавство (І. Михайловський, А. М. Краснов, Г. Гіршман, А. Пашкова, Матюнін, Тарнавський, Є. Осадчий, Л. О. Богданович, П. Булгаков, І. Кононов, С. Тавокін, М. О. Ухач-Огорович, Я. І. Окуневський) та академічне китаєзнавство (О. М. Новицький, М. О. Олесницький, О. О. Козлов, М. С. Тумасов, В. М. Маракуєв, А. Старков, І. Замотайло, М. М. Лунін, В. І. Шерць).

Наступний *науково-практичний період* (1913–1918 рр.), пов’язаний із становленням школи практичного китаєзнавства у Київському комерційному інституті: поєднання досягнень економічної науки, статистики, історії, соціології та інших наук зі знанням китайської мови уможливило вивчення того чи іншого питання безпосередньо в Китаї. В 1913–1914 рр. в цьому навчальному закладі вперше

в Україні викладали китайську мову та був прочитаний курс «Етнографія Далекого Сходу» (М. Й. Конрад). Професор К. Г. Воблий на своєму семінарі з економічних наук приділяв особливу увагу східній торгівлі, що, скоріше за все, мало вплив на викладача цього ж навчального закладу В. М. Штейна, який за радянського часу став відомим дослідником і на своєму семінарі з економічних наук приділяв особливу увагу східній торгівлі. Завдяки викладанню китайської мови окремі студенти цього ВНЗ змогли здійснити відрядження до Китаю з метою виконання певної наукової роботи (А. В. Артамонов, М. М. Козловський, О. А. Квашинський, С. Я. Лайнер). На жаль, революційні події 1917 р. загальмували вдалий процес формування цієї школи, проте подальший розвиток українського радянського китаєзнавства у 1920–1930 рр. був пов'язаний саме з практичним напрямком.

З 1918 по 1991 рр. у науково-ідеологічний період теоретичною основою вивчення Китаю в радянській Україні була марксистсько-ленінська методологія. У цей час українські вчені головну увагу приділяли визначенню місця Китаю у всесвітній історії, застосовували до Китаю теорію суспільно-економічних формацій, визначали загальний характер та рушійні сили китайської революції, вивчали роль робітничого класу і міжнародного комуністичного руху в Китаї. В 1920–1930 рр. українські вчені в основному були зосереджені на політичних та практичних завданнях у вивченні тогочасного революційного Китаю (О. М. Гладстерн, В. Броун, М. Новіцький, О. О. Сухов, М. Лебедєв, І. Тригубов, А. Синявський, С. Пашенко, Ю. О. Тотін, І. І. Білякевич, М. Є. Шаргородський, О. М. Лепік, Ю. Астапов, О. І. Іванов, В. М. Кучумов, Є. С. Іолк, І. М. Фалькович, К. М. Попов, С. І. Слепак, М. Терент'єв) і лише іноді вони зверталися до історії Китаю (І. Фалькович, В. К. Гершельман, І. А. Тригубов, І. Бухман, М. С. Волін, Є. С. Іолк, Ю. Платонов, А. Попов, І. С. Вугман, Є. А. Штейнберг, І. І. Білякевич, А. В. Симонівська, Б. Розенблюм). Оригінальну концепцію економічної історії російсько-китайських відносин у XVI – XVIII ст. створив видатний український науковець Б. Г. Курц, якого було репресовано радянською владою за сфабрикованою справою. Окрім наукових робіт

в цей час була видана чимала кількість науково-популярних праць, багато з яких були брошурної якості (Б. Аргонський, Ю. Есбе, М. Коркішко, В. Д. Віленський-Сибіряков, Б. Борисенко, А. Гуревич, Д. Мануїльський, Я. Ряппо, В. Броун, П. О. Міф, Г. Хаханьян, І. Хаяма, М. Терент'єв, А. Цукерман, М. Новицький, К. Кирієнко, І. Земляк, Г. Н. Войтинський, В. Ігнатович, А. Розов, М. Уханський, В. Маграм). В українському радянському китаєзнавстві формується тенденція до вивчення специфічних рис розвитку Китаю, що, насамперед, полягала у перекладах та дослідженні китайської літератури (І. Владимірський, М. Я. Сенгалеви́ч, В. Я. Стародуб, Р. М. Бродський). Навіть у несприятливих умовах ідеологічного тиску наукове китаєзнавство в Україні поступово розвивалося. Проте весь цей процес було перервано внаслідок політичних репресій та прийняття наприкінці 1930-х рр. рішення про недоцільність існування сходознавчих установ в Україні. При цьому деякі китаєзнавці переїхали з України до Москви і Ленінграда, де продовжили свою наукову діяльність (Р. М. Бродський, Л. В. Симоновська). В 1950–1951 рр. фактично відбулося відродження вивчення Китаю в Радянській Україні. Окремі періоди історії Китаю викладали у загальних курсах археології, історії первісного суспільства, нової та новітньої історії, етнографії, що, насамперед, стосується Харківського державного університету (Б. А. Шрамко) та Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Поступово налагоджується процес викладання китайської мови в різних навчальних закладах України (Київська школа-інтернат № 1 (І. К. Чирко, М. І. Литвиненко, А. М. Собо́ль та ін.), Київському ВЗКУ (Б. О. Пушкарьов, І. К. Чирко, В. В. Седнев, В. О. Мясніков, С. О. Кічігін, В. В. Величко, А. С. Шанін, В. Васильєв, Є. В. Ілініч, Б. Горбачов, Б. Б. Віноградський та ін.) та у Київському суворовському військовому училищі (В. Васильєв, Є. В. Ілініч)). Було створено навчальні оригінальні навчальні посібники та словники китайської мови. Засновником школи українського перекладу китайської літератури став І. К. Чирко, якому належить велика кількість перекладів та критичних робіт. Важливий внесок у розвиток українського радянського китаєзнавства було зроблено Р. М. Бродським, І. І. Білякевичем, Б. В. Ветровим, А. О. Лещенком, В. І. Волковинським,

В. В. Седневим, В. В. Величком. Впродовж 1950–1980-х рр. в українському радянському китаєзнавстві поруч з *науковими* дослідженнями продовжував існувати суто *ідеологічний* та *науково-популярний* напрямки. Важливим інституційним кроком у розвитку китаєзнавства в Радянській Україні стало створення у 1986 р. Українського відділення Всесоюзної асоціації китаєзнавців, до складу якого увійшли всі провідні українські китаєзнавці.

Після здобуття Незалежності в 1991 р. в Україні посилюється й процес формування власної школи китаєзнавства – розпочався *науково-освітній* період, який триває й досі. Було започатковано викладання та дослідження китайської мови у декількох вищих навчальних закладах України. Основні напрямки китаєзнавчих досліджень у цих ВНЗ тісно пов'язані з такими питаннями, як лінгвістика тексту, теоретичні проблеми мовознавства, лексикологія, жанрові та стилістичні проблеми перекладу, компаративістика, історія літератури, методи складання словників. На базі окремих українських університетів та гімназій діють Інститути та Класи Конфуція. У становленні академічного китаєзнавства важливу відіграли Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Національний університет «Києво-Могилянська академія». Важливе місце у розвитку китаєзнавства в Україні відіграє громадська організація «Українська асоціація китаєзнавства», яка фактично продовжила справу УВ ВАКИТ. Основними напрямками розвитку українського китаєзнавства із суттєвими науковими досягненнями є **історія** (Л. О. Лещенко, В. В. Седнев, С. О. Нікішенко, В. О. Кіктенко, В. І. Гамянін, В. Б. Урусов, І. А. Кіпцар, М. М. Карпенко, М. А. Таран, В. В. Смоліна (Мельніченко), С. А. Кошовий), **мовознавство** (І. К. Чирко, Г. А. Карпенко, С. А. Колодко, Т. В. Демчук, В. А. Малицька, О. М. Шевченко, Є. В. Гобова, О. Ф. Тихонова, І. О. Костанда, Н. В. Коломієць, О. П. Козоріз, Б. Ю. Нечипоренко, А. Л. Остапчук, Л. М. Пойнар, М. А. Андрієць (Шамшур), О. С. Трубіцина, Ю. С. Любимова, О. О. Нестеренко, Н. В. Руда, С. В. Цимбал, К. Л. Геворгян, А. П. Смирнова, С. А. Бочарова, М. В. Панасенко, О. В. Донцова, В. О. Сорочан, О. М. Рудік, О. В. Мельникова, Д. О. Мерзлюк), **літературознавство** (Н. С. Ісаєва, Н. А. Кірносорова,

Н. О. Черниш, Я. В. Шекера, Є. К. Мурашевич, О. С. Воробей, А. О. Акімова, Д. Підмогильна, Н. Нікоряк, В. І. Гамянін, В. Б. Урусов, Є. Гобова, І. Костанда, А. Кучинська, Д. Мерзлюк, Ю. Панасюк, М. Савченко, О. Самара та ін.), **філософія** (А. В. Усик, О. І. Бойченко, В. С. Михайлов, В. О. Кітенко, В. В. Беля, Ю. Л. Бутко, Г. В. Гюргадзе (Триліс), І. С. Родичева, А. Ю. Стрелкова), **політичні науки** (С. М. Федоренко, О. В. Шевчук, М. І. Гримська, П. С. Ленський, П. П. Білак, І. Г. Вишневська-Черкас, С. А. Бут, М. Г. Кононенко), **економіка** (В. В. Величко, О. М. Олійник, М. С. Алексієнко, В. Ю. Голод, З. Я. Макогін (Щербатої), О. В. Хоменко (Дроботюк), А. Д. Шевчук), **педагогіка** (О. М. Шпарик, О. М. Малишева, О. В. Попова), **музейна справа** (Г. І. Біленко, В. І. Гамянін, М. Ю. Логвин, О. Новікова, В. Юнда, О. Вазілов, Т. Литовко, Т. Олейнікова).

На завершення зазначимо, що, хоча китаєзнавство в Україні має багату історію, проте це молода наукова дисципліна, яка ще перебуває на етапі становлення. Найбільша кількість фахівців-китаєзнавців працює у сфері мовознавства й літературознавства та, на жаль, лише одиниці системно займаються вивченням історії, філософії, соціально-економічного та політичного розвитку Китаю. Зараз експертне співтовариство китаєзнавців нечисленне та інституційно об'єднане лише діяльністю Української асоціації китаєзнавців. Сьогодні важливим є підвищення професійного рівня вивчення Китаю (класичний та практичний напрямки) до світового рівня, що, крім суто науково-освітнього значення, має стати запорукою взаєморозуміння між народами наших країн. Прискорення темпів розвитку українсько-китайських відносин та бурхливий розвиток ініціативи «Один пояс, один шлях» ставить перед українськими китаєзнавцями кардинально нові завдання, що лежать в економічній і технологічній сферах, й має бути забезпечене формуванням *прикладного* напрямку (підготовкою вузьких спеціалістів із поглибленими знаннями Китаю).

Література

Акімова А. О. Художні особливості філософського трактату «Дао Де Цзін» // Збірник Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Літературознавчі студії». – 2013. – № 37. – Ч. 1. – С. 10–15.

Акімова А. О., Ісаєва Н. С. Концепція кохання у смисловому просторі юанської драми // Збірник Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Літературознавчі студії». – 2013. – № 39. – Ч. 1. – С. 3–10.

Акімова А. О. Особливості вербалізації концепту кохання в китайській та японській мовах // Збірник Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Мовні і концептуальні картини світу». – 2015. – № 54. – С. 3–7.

Акімова А. О. Дискурс кохання у тематиці класичних Цзацзюй та розмовної драми ХХ ст. // Наукові записки. Серія «Філологічна». – О. : Видавництво Національного університету «Острозька академія». – 2016. – Вип. 62. – С. 20–23.

Акімова А. О. Особливості розкриття теми громадянського обов'язку у трагедії Тянь Ханя «Жінка-інспектор Се Яохуань» (谢瑶环) (1961 р.) // Науковий вісник. Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство): збірник наукових праць. – 2016. – № 1(17). – С. 9–13.

Акімова А. О. Шляхи теоретичного та практичного оновлення китайської драми у контексті культурних змін другої половини ХХ століття // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 18. – Т. IV (179). – С. 215–221.

Акімова А. О. Вплив «культурної революції» на новітню китайську драматургію // Актуальні проблеми іноземної філології : наук. журн. – Л. : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – № 4. – С. 5–9.

Акімова А. О. Специфіка поєднання візуального та вербального у новітній китайській драмі та в сучасній українській драмі (на прикладі п'єси Лю Шугана «Візит мертвого до живих» та п'єси-мініатюри Олени Савчук «Побачення зі смертю») // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 19. – Т. III (183). – С. 49–53.

Акімова А. О. Вплив нового літературного процесу на китайську драму XX століття // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство): збірник наукових праць. – 2016. – № 2(18). – С. 9–12.

Акімова А. О. Традиційна юанська драма та розмовна драма XX ст. : зміни жанрових особливостей // Збірник Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Літературознавчі студії». – 2016. – № 48. – Ч. 1. – С. 7–17.

Акімова А. О. Осмислення теми «самотності серед людей» у новітній китайській драматургії (на прикладі п'єси Лю Шугана «Візит мертвого до живих» (1985 р.) // Збірник Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Мовні та концептуальні картини світу». – 2016. – № 57. – Ч. 1. – С. 10–18.

Акімова А. О. Аналіз теоретичних засад китайських драматургів XX століття // Актуальні проблеми іноземної філології: наук. журн. – Л.: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – № 5. – С. 9–17.

Акімова А. О. Модерні експерименти у новітній китайській розмовній драмі як підґрунтя синтезу вербального та візуального // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. – Вип. 20. – Т. I (184). – С. 10–22.

Акімова А. О. Концепція нової форми драми театру хуацзюй // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». – 2017. – № 1 (13). – С. 11–26.

Акімова А. О. Літературознавчий дискурс вирішення проблеми призначення покоління «культурної революції» у драмі Ван Пейгуна «Ми» (1985 р.) // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). – 2017. – № 1(19). – С. 7–14.

Акімова А. О. Літературознавчий дискурс китайської драматургії: співвідношення нових форм вербального і візуального в драмі

Тянь Ханя «Жінка-інспектор Се Яохуань» (1961 р.) // Південний архів. Філологічні науки: Збірник наукових праць. – Вип. 67. – Х. : ХДУ, 2017. – С. 10–23.

Акімова А. О. Літературознавчий дискурс історичних аспектів китайської драми через призму новітньої драматургії // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Перекладознавство та міжкультурна комунікація. – Х. : ХДУ, 2017. – Вип. 3. – С. 102–108.

Акімова А. О. Розкриття теми «землі і людини» у п'єсі Цзинь Юня «Нірвана «Пса» (1986 р.) // Scientific publication «Society for cultural and scientific progress in Eastern Europe». Philology, – V(32). – Issue: 122. – Budapest, 2017. – P. 7–11.

Акімова А. О. Синтез візуального та вербального у китайській драматургії XX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2017. – 21 с.

Алай. І вляжеться порох... / Пер. з кит. Н. А. Кірносової // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 163–172.

Алай. Коли курява спаде / Пер. з кит. Н. А. Кірносової; післям., прим. О. Д. Огневої. – Х. : Фоліо, 2016. – 443 с.

Албазин. 1651–1689. Краткая заметка об его возникновении, существовании и осаде его китайскими войсками. (Составлена по Шпекту, Грум-Гржимайло и 10 книгам «Истории маньчжурского народа»). – [Чернигов, 1899], 16 с. (Приложение к № 2034 «Черниговских губернских ведомостей»).

Алексий (Виноградов) иеромонах. Китайская библиотека и ученые труды членов Императорской Российской духовной и дипломатической миссии в г. Пекине или Бэй-Цзине, (в Китае): С прил. каталога черт. и рис. / Иером. Киевопечер. Успен. лавры Алексий (Виноградов) (с 1881 г. по 1888 г. б. чл. означ. Миссии). – СПб. : Тип. бр. Пантелеевых, 1889. – [198] с. разд. паг., 4 л. ил., черт.; 24.

Алексієнко М. С. Програмно-цільові підходи у регулюванні відкритої економіки та міжнародного співробітництва Китаю // Збірник наукових праць. Вип. 53 / Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України; відп. редактор В. Є. Новицький. – К. : ІСЕМВ НАН України, 2007. – С. 210–218.

Алексієнко М. С. Процеси сучасної інтернаціоналізації як фактор розв'язання глобалізаційно-регіоналізаційних контроверсій // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн. / Голов. ред. О. П. Степанов. – К., 2007. – № 5. – С. 80–85.

Алексієнко М. С. Механізм торгово-економічного співробітництва Китаю: тенденції та пріоритети // Збірник наукових праць. Спецвипуск / Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України; відп. ред. В. Є. Новицький. – Уж.: ІСЕМВ НАН України, 2008. – С. 100–105.

Алексієнко М. С. Процеси сучасної інтернаціоналізації в АТР у вимірах глобальної конкуренції // Сіверянський літопис: всеукр. наук. журн. – 2008. – № 1 (79). – С. 159–165.

Алексієнко М. С. Специфіка та тенденції державного інституційного регулювання соціально-економічного розвитку Китаю // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн. / Голов. ред. О. П. Степанов. – К., 2008. – № 6. – С. 72–78.

Алексієнко М. С. Економіко-інноваційна стратегія Китаю в сфері зовнішньоекономічної діяльності : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.02 / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. – К., 2009. – 20 с.

Андреева С. Г. Антимиссионерские выступления в Китае во второй половине XIX века и особенности положения Пекинской духовной миссии // Общество и государство в Китае: XXXII научная конференция. – М.: Институт востоковедения, 2004. – С. 116–125.

Андрієвич В. К. Краткий очерк истории Забайкалья от древнейших времен до 1762 года. – СПб.: Воен. тип., 1887. – XII, 237 с.

Андрієць М. А. Вербалізація концепту «любов» у китайських фразеологізмах чен'юй : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 17 с.

Антоний (Платковский) // Православная энциклопедия. Т. 2. – М., 2001. – С. 637.

Антонюк Л. А., Хоменко О. В. Інноваційна стратегія конкурентного розвитку КНР // Стратегії конкурентного розвитку у глобальній економіці. – К.: КНЕУ, 2016. – С. 60–92.

Аргонский Б. Пекинские «Бонапартисты» (Что происходит в Китае) // Библ. газеты «Звезда». – 1924. – № 7. – 16 с.

Аренштам К. Записка о Киевском коммерческом институте. – К. : тип. «Работник», 1913. – 14 с.

Артюх О. І., Жукова К. Є. Робочий зошит з китайської ієрогліфіки: Вправи, завдання, допоміжні матеріали. – Х. : ХДПУ ім. Г. Сковороди, 2004. – 70 с.

Ба Цзінь. Сім'я: Роман / Пер. з кит. І. Чирко. – К.; Дніпро, 1976. – 318 с.

Базиянц А. П., Гринкруг И. М. Три проекта организации изучения восточных языков и Востока в России в XVIII – XIX столетиях // Формирование гуманистических традиций отечественного востоковедения (до 1917 года). – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1984. – С. 33–52.

Бантыш-Каменский Н. Н. Дипломатическое собрание дел между Российским и Китайским государствами с 1619 по 1792-й год: Сост. по документам, хранящимся в моск. арх. Гос. коллегии иностр. дел, в 1792–1803 г. Николаем Бантыш-Каменским / Изд. в память истекшего 300-летия Сибири В. Ф. Флоринским, с приб. издателя. – Кн., 1882. – XII, 565 с.

Бараев В. Дерево: декабристы и семейство Кандинских. – М. : Изд-во политической литературы, 1991. – 272 с.

Бартольд В. В. История изучения Востока в Европе и России: Лекции. чит. в Имп. С.-Петербург. ун-те. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1911. – XIV, 282 с.

Бей Дао, Гу Чхен, Фен Найчао. Блукання. Натхнення. Зламана свіча / Пер. з кит. О. Самари // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1–2. – С. 134.

Белецкий П. А. Китайское искусство. Очерки. – К., 1957. – 157 с.

Беля В. В. Філософські підстави критики традиції в теоріях модернізації соціуму // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2012. – № 4 (112). – С. 65–75.

Беля В. В. Становлення дискурсу вестернізації в класичній китайській філософії // Дні науки філософського факультету – 2012, Міжн. наук. конф. (2012 ; Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2012», 18–19 квіт. 2012 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. –

К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – Ч. 7. – С. 13–15.

Беля В. В. Формування дискурсів модернізації та антитрадиціоналізму в класичній українській соціально-філософській думці // Філософія в умовах сучасних соціокультурних викликів: Всеукраїнська науково-теоретична конференція (11–12 жовтня 2012 р.): Матеріали доповідей та виступів. – Ч. : ІнтролігаТОР, 2012. – С. 78–80.

Беля В. В. Проблема культурної традиції і методологічні засади модернізації китайського соціуму // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». Вип. 18. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. – С. 68–78.

Беля В. В. Противоречия социальной интеграции и модернизация китайского общества // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – М.-В., 2014. – № 12 (71). – Ч. I. – С. 238–241.

Беля В. В. Традиція і модернізація китайського соціуму в умовах глобальних трансформацій: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – К., 2015. – 20 с.

Белякевич И. И. Из истории Китая в период «Троецарствия» и Западно-Цзиньской империи. К вопросу о генезисе китайского феодализма // Научные записки Одесского государственного педагогического института. – 1940. – III. – С. 125–156.

Белякевич И. И. Отношение Лиги наций и США к нападению Японии на Китай и оккупации Маньчжурии в 1931 году. Из истории начального этапа мюнхенской политики сговора империалистических держав против СССР // Уч. зап. Львовского гос. ун-та. Т. XVII, Серия историческая. Вип. 4. – 1949.

Білак П. Проблеми представництва Тайваню в міжнародних організаціях // Наукові записки НаУКМА. – 2006. – Т. 57. Політичні науки. – С. 65–70.

Білак П. Демократизація Тайваню та її вплив на перспективи розв'язання «тайванської проблеми» // Наукові записки НаУКМА. – 2007. – Т. 69. Політичні науки. – С. 53–58.

Білак П. Тайванський націоналізм: його характер і причини виникнення // Політичний менеджмент. – 2007. – № 2. – С. 164–175.

Білак П. Надія на примирення: новий етап у тайвансько-китайських стосунках // Науковий вісник. Одеський державний економічний

університет. Науки: економіка, політологія, історія. – 2009. – № 18 (96). – С. 151–159.

Білак П. Теоретичне осмислення нового етапу в тайвансько-китайських стосунках // Наукові записки НаУКМА. – 2009. – Т. 95. Політичні науки. – С. 65–68.

Білак П. П. Еволюція політики Тайваню щодо КНР : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2011. – 20 с.

Біленко Г. І., Гамянін В. І. Колекція китайського живопису в Київському музеї мистецтв // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 6–12.

Богданович Л. А. Под Кульджей: (Правдивый рассказ): Из воспоминаний поход. жизни в Сред. Азии. – Х. : Тип. Губ. правл., 1885. – [2], 80 с.

Богословский В. В. Происки Пекина в Африке. – К. : Политиздат Украины, 1978. – 175 с.

Бойченко О. І. Проблема співвідношення природного та людського у ранньому даосизмі // Вісник Київського університету. Філософія. Політологія. – К. : РВЦ «Київський університет», 1998. – Вип. 27. – С. 8–10.

Бойченко О. І. Вчення про природність як відповідність еству в давньокитайській філософії // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Український Центр духовної культури, 1999. – Вип. 3. – С. 58–75.

Бойченко О. І. Природне та людське: трактування їх взаємозумовленості на стадії формування давньокитайської філософії // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Український Центр духовної культури, 1999. – Вип. 4. – С. 146–157.

Бойченко О. І. Природа людини як проблема давньокитайської філософії: версія Конфуція // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Український Центр духовної культури, 1999. – Вип. 5. – С. 3–19.

Бойченко О. І. Співвідношення природного та людського як проблема філософського вчення Сюнь-цзи // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Український Центр духовної культури, 1999. – Вип. 8. – С. 10–23.

Бойченко О. І. Співвідношення природного та людського як проблема давньокитайської філософії (порівняльний аналіз даоської та

конфуціанської інтерпретацій): автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – 20 с.

Бойченко О. І. Співвідношення природного та людського як проблема давньокитайської філософії (порівняльний аналіз даоської та конфуціанської інтерпретацій) : дис. ... канд. філос. наук: 09.00.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – 194 арк.

Бойченко О. І. Філософська антропологія: давньокитайська версія (спроба фзрмулювання історико-типологічного підходу) // Філософія. Антропологія. Екологія 2001. – К. : Стилос, 2001. – С. 108–115.

Бойченко О. І. Філософська антропологія давнього Китаю / НАН України, Центр гуманіт. освіти. – К. : [б.в.], 2003. – 216 с.

Бойченко О. І. Історія філософії як основа формування плюралістичного світогляду // Наукові і освітянські методології та практики / Ред. кол.: В. П. Андрущенко, В. А. Рижко (гол. ред.), С. Б. Кримський та ін. – К. : ЦГО НАН України, 2003. – С. 240–250.

Бойченко О. І. Філософія суспільства і людини давнього Китаю // Філософські проблеми гуманітарних наук: альманах. – К., 2004. – Вип. № 1–2. – С. 92–98.

Бойченко О. І. Значення розуміння соціального буття людини у філософії Мен-Цзи для створення ним особливої концепції держави // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2009. – Вип. 25. – С. 220–230.

Бойченко О. І. Релігійно-етичні засади соціально-політичного буття людини у давньоіндійській філософії // Мультиверсум. – К., 2009. – Вип. 85. – С. 42–52.

Бойченко О. І. Вчення про злу сутність людської природи у філософії Сюнь-Цзи як основа розбудови принципу справедливого соціуму // ідея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2010. – Вип. 31. – С. 259–267.

Бойченко О. І. Вчення про три основоположні чинники державного управління у філософії легізму // Мультиверсум. – К., 2010. – Вип. 90. – С. 136–146.

Бойченко О. І. Основи давньокитайського державотворення // Філософські проблеми гуманітарних наук. – К., 2010. – Вип. 18.

Філософські читання пам'яті Івана Бойченка «Людина. Історія. Соціум». – С. 32–38.

Бойченко О. І. Виховання шляхетних мужів як основа розбудови ідеальної держави у вченні Конфуція // Політологічний вісник. – К., 2011. – Вип. 54. – С. 75–84.

Бойченко О. І. «Вісьовий» час: давньокитайська версія епохи Чжань Го // Філософські діалоги: вип. 5. – К. : Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2011. – С. 163–174.

Бойченко О. І. «Всезагальна любов» (цзяньай), як основоположний принцип державотворення в філософії моїзму // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип. 44. – С. 381–387.

Бойченко О. І. Вчення про договірну природу утворення держави в філософії моїзму // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип. 54. – С. 392–397.

Бойченко О. І. Держава заради держави: зародження філософії легізму // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – К., 2011. – № 1 (31). – С. 105–114.

Бойченко О. І. Застосування принципів даосизму у вченні легістів епохи Чжань Го // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип. 46. – С. 446–452.

Бойченко О. І. Значення общинного управління для впровадження конфуціанської етики в китайське суспільство епохи Чжань Го // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип. 52. – С. 324–329.

Бойченко О. І. Класичні вчення про державу в філософії Китаю періоду Чжань Го. – К. : Видавництво ПП «Люксар», 2011. – 208 с.

Бойченко О. І. Нерозривність вчення Конфуція про знання й соціальне управління в трактаті «Лунь юй» // Політологічний вісник. – К., 2011. – Вип. 55. – С. 58–66.

Бойченко О. І. Освіта як шлях творення особистості та державотворення згідно вчення Конфуція // Політологічний вісник. – К., 2011. – Вип. 51. – С. 7–24.

Бойченко О. І. Формування культу знання у державницькій ідеології Китаю // Нова парадигма. – К., 2011. – Вип. 100. – С. 111–119.

Бойченко О. І. Погляди на війну й державу в філософії мислителів Китаю епохи Чжань Го // Нова парадигма. – К., 2011. – Вип. 103. – С. 82–93.

Бойченко О. І. Конфуцій: мрія впродовж тисячоліть // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – К., 2011. – Додаток 2 до № 3, том III (28). – С. 502–508.

Бойченко О. І. Формування єдиної державної ідеології Давнього Китаю на основі конфуціанства // Політологічний вісник. – К., 2011. – Вип. 58. – С. 17–27.

Бойченко О. І. Державотворення у філософії Давнього Китаю: парадигми досягнення : дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.05 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2012. – 415 арк.

Бойченко О. І. Державотворення у філософії Давнього Китаю: парадигми досягнення : автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.05 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2012. – 32 с.

Борисенко Б. Китай у боротьбі за визволення. – Х. : Державне Видавництво України. Юнсектор, 1927. – 54 с.

Боротьба за єдиний національний антияпонський фронт в Китаї. Збірник. – К. : Видавництво і книжна фабрика Державного видавництва політичної. Літератури при РНК УРСР, 1938. – 136 с.

Бочарова С. А. Глобалізація та її вплив на китайську мову // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 36–38.

Бочарова С. А. Інтернет-сленг в сучасному суспільстві Китаю // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 45–46.

Бочарова С. А. Сучасна автопромисловість Китаю та етимологія автомобілебудівної лексики китайської та української мов // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 23–24.

Бочарова С. А. Особливості сучасної лексики китайської молоді // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. – С. 46–48.

Бродский Р. М. 21 требование Японии к Китаю в 1915 г.: Тезисы дис. на соиск. учен. степени канд. ист. наук / Ленингр. гос. ун-т. – [Л.] : [б. и.], 1947. – 2 с.

Бродский Р. М. Об особенностях колониальной политики американского империализма в Китае накануне и в период Синьхайской революции // Против фальсификации истории колониализма: [Сборник статей] / [Ред. коллегия: ... К. М. Попов (отв. ред.) и др.]; Акад. наук СССР. Ин-т народов Азии. – М.: Изд-во вост. лит., 1962. – С. 28–63.

Бродский Р. М. Экспансия США в Северо-Восточном Китае и на русском Дальнем Востоке в период довоенного империализма, 1898–1914 гг. : автореферат дис... на соискание учен. степени доктора ист. наук / Ин-т народов Азии АН СССР. – М.: [б. и.], 1964. – 32 с.

Бродский Р. М. Американская экспансия в Северо-Восточном Китае 1898 – 1905. – Льв. : Изд-во Львов. ун-та, 1965. – 168 с.

Бродский Р. М. Дальневосточная политика США накануне первой мировой войны / АН СССР. Львовский гос. ун-т им. Ивана Франко. – М.: Наука, 1968. – 244 с.

Бродський Р. Рецензія на кн.: [Смедли А. і Емі Сяо. Рассказы о Китае. Рассказы о Китае. – Х.: Украинский работник, 1934. – 285 с.] // Зап. – 1934. – № 12. – С. 36–37.

Бродський Р. М. Перший етап китайської новодемократичної революції (1917–1927 рр.). – Льв. : Вид-во Львівського ун-ту, 1959. – 116 с.

Бродський Р. М., Енольський З. А. Нова історія країн Азії та Африки. Період домонополістичного капіталізму (1642–1870): Навч. посібник для студ. ун-тів і пед. ін-тів. – К. : Вища школа, 1979. – 285 с.

Броун В. Хвилі китайської революції. – Х. : Всеукр. ЦК МОПР'у, Пролетар, 1927. – 30 с.

Булгаков П. Уравнение со многими неизвестными: Письма в ред. «Юж. Края» [о событиях в Китае]. – Х. : Тип. «Юж. Края», 1901. – 115 с.

Буніна Л. М., Котельнікова Н. М., Ткачова О. О., Федічева Н. В., Цю І Цян. Хрестоматія текстів для студентів III – V курсів, які вивчають китайську мову. – Лг. : «Альма-матер», 2006.

Бут С. Энергетичний діалог в російсько-китайських відносинах // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 74 (№ 7). – С. 404–406.

Бут С. Проблема міграції у відносинах між Російською Федерацією та Китайською Народною Республікою // Дослідження світової

політики: зб. наук. праць / Гол. ред. Ю. М. Пахомов. – К. : Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, 2013. – Вип. 3(64). – С. 214–222.

Бут С. Російсько-китайська взаємодія в політичній сфері // Дослідження світової політики: Зб. наук. праць / Гол. ред. Ю. М. Пахомов. – К. : Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, 2013. – Вип. 4 (65). – С. 89–98.

Бут С. Російсько-китайська взаємодія в Азійсько-Тихоокеанському регіоні // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2014. – Вип. 120. – Ч. I (у двох частинах). – С. 138–150.

Бут С. А. Чинник США у російсько-китайських відносинах // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2014. – Вип. 123. – Ч. I (у двох частинах). – С. 75–86.

Бут С. А. Стратегічне партнерство у міждержавних відносинах Китайської Народної Республіки та Російської Федерації : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2016. – 20 с.

Бутко Ю. Л. Ідеал досконаломудрого («ШЕН-ЖЕНЬ») в філософії даосизму // Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства : збірник наук. праць / Ред. Л. І. Мозгового. – Вип. 3. – Сл. : ДДПУ, 2015. – С. 166–174.

Бутко Ю. Л. Шлях духовної трансгресії в контексті філософії даосизму // Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства : збірник наук. праць / Ред. Л. І. Мозгового. – Вип. 4. – Сл. : ДДПУ, 2016. – С. 122–128.

Бутко Ю. Л. Духовні практики даосизму // Грані: Науково-теоретичний Альманах. – 2016. – Вип. 2 (№ 130). – С. 151–154.

Бутко Ю. Л. Філософія даосизму в сучасній Україні // Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія:

Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства : збірник наук. праць / Ред. Л. І. Мозгового. – Вип. 7. – Сл. : ДДПУ, 2017. – С. 82–87.

Бутко Ю. А. Генеза даоської антропомістичної традиції // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Ред. В. М. Вашкевич. – К., 2016. – Вип. 106 (№ 3). – С. 267–270.

Бутко Ю. А. Філософія даосизму в контексті трансгресійних перетворень в сучасній Україні // Науковий журнал «Молодий вчений». – 2017. – № 43. – С. 34–38.

Бутко Ю. А. Концепція духовної трансгресії в даоській антропомістиці : автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.05 / Донбаський державний педагогічний університет (Слов'янськ). – Сл., 2018. – 17 с.

Быкова И. А., Зубарева В. А., Чэн Хун, Цзе Диинь. Книга для чтения (учебное пособие для изучающих китайский язык), часть I. – Х. : ХНПУ имени Г. С. Сковороды, 1998.

Быкова И. А., Зубарева В. А., Чэн Хун, Цзе Диинь. Книга для чтения (учебное пособие для изучающих китайский язык), часть II. – Х. : ХНПУ имени Г. С. Сковороды, 2000.

Быкова И. А., Зубарева В. А., Жукова Е. Е. и др. Книга для чтения (учебное пособие для изучающих китайский язык), часть III. – Х. : ХНПУ имени Г. С. Сковороды, 2002.

Быкова И. А., Жукова Е. Е., Гао Гоцуй и др. Методические рекомендации по переводу с китайского языка для студентов факультетов иностранных языков / Под ред. Е. В. Палатовской, Му Синь. – Х. : ХНПУ имени Г. С. Сковороды, 2003. – 44 с.

В трущобах Маньчжурии и наших восточных окраин: Сб. очерков, рассказов и воспоминаний воен. топографов под ред. М. Н. Левитского. – Од. : Типо-лит. Штаба Окр., 1910. – II, 520 с.

Вальская Б. А. Путешествия Егора Петровича Ковалевского. – М. : Географиз, 1956. – 200 с.

Ван Аньї. Дядечкова історія / Пер. з кит. Н. Кірносової // Всесвіт. – 2009. – № 7–8. – С. 5–55.

Ван Мен. Кошмар перемоги науки і техніки над людством / Пер. з кит. В. Б. Урусова // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 173–178.

Ван Мен. Про небезпеку посередності в культурі / Пер. з кит. В. Б. Урусова // Китаєзнавчі дослідження. – 2017. – № 1–2. – С. 80–85.

Великі колоніальні революції. (Китай, Індія). Підручник для комсомольського політнавчання. (Ідейний зліт комсом. активу). Вип. 2. – Х(?): Молодий Більшовик, 1931. – 66 с.

Величко В. В. Экономические рычаги повышения конечных результатов хозяйственной деятельности : дисс. ... канд. эконом. наук: 08.00.01. – М., 1982. – 176 с.

Величко В. В. Политика «третьей линии» и ее влияние на социально-экономическое развитие КНР / Инф. бюлл. Института Дальнего Востока, Отв. ред. А. П. Морозов. – М., 1988. – 131 с.

Величко В. В. Економічна реформа в КНР: досвід, основні результати та перспективи // Економіка України. – 1988. – № 10.

Величко В. В. 40 років КНР: політика реформ і відкритості // Політична думка. – 1989. – № 9.

Величко В. В. Економічне районування у теорії та практиці господарювання у Китаї // Економіка України. – 1989. – № 8.

Величко В. В. Особенности экономического районирования в Китае // Новое в изучении Китая. Вип. 2. – М., 1990.

Величко В. В. Развитие территориального планирования опыт 80-х годов // Современный Китай политика, экономика, культура. Вип. 3. – М., 1990.

Величко В. В. Реформа экономической работы в НОАК // Тыл вооруженных сил. – 1990. – № 7.

Величко В. В. Региональные аспекты экономической политики Китая // Известия Российского географического общества. – 1992. – Вып. 5. – С. 439-446.

Величко В. В., Ян Сюецзюнь, Чан Сефен. Економіка зарубіжних країн. З досвіду Китаю // Економіка України. – 1992. – № 6.

Величко В. В. Регіональна проблематика соціально-економічної історії середньовічного Китаю (до історіографії питання) // Східний світ. – 1993. – № 1. – С. 87–94.

Величко В. В. Соотношение кочевого и оседлого хозяйства в Китае // Вестник Симферопольского университета. – Вип. 48. – 1993.

Величко В. В. Чи обумовлений історично перехід Китаю до ринкового господарства? (До проблеми традиційних засад формування відносин власності) // Східний світ. – 1993. – № 2. – С. 17–27.

Величко В. В. Механізм та пріоритети зовнішньоекономічної діяльності Тайваню // Економіка України. – 1994. – № 12.

Величко В. В. Розвиток приватного сектора китайської економіки // Політика і час. 1994. – № 10.

Величко В. В. До питання про традиційні, політичні та соціально-економічні основи відносин центру з регіонами у Китаї // Східний світ. – 1998. – № 1–2. – С. 65–69.

Величко В. В. Китайская Народная Республика как внешнеторговый партнер Украины // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 1999. – № 1. – С. 45–51.

Величко В. В. Новаторський характер спеціальної економічної зони міста Шеньчжень // Економіст. – 1999. – № 11.

Величко В. В. «Париж Сходу», або Шанхай, де не буде «шанхайчиків» // Всесвіт. – 1999. – № 8. – С. 147–155.

Величко В. В. 3 історії районування Китаю // Східний світ. – 2000. – № 1. – С. 153–155.

Величко В. В. Економічний механізм міжрегіонального співробітництва (на прикладі Китаю) // Політика і час. – 2000. – № 8.

Величко В. В. Економічна складова міжрегіональних зв'язків // Економічний часопис. – 2000. – № 6.

Величко В. Макрогеоморфологічний контур в історії районування Китаю // Сходознавство. – 2000. – № 11–12. – С. 38–42.

Величко В. В. Природно-географическое положение Китая: разнообразие на фоне закономерностей // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2000. – № 1(2). – С. 27–46.

Величко В. В. Регіональні аспекти торговельно-економічного співробітництва України з Китаєм // Вісник Харківського державного економічного університету. – 2000. – № 2.

Величко В. В. Територіальна організація інноваційної діяльності у країнах з перехідною економікою: досвід Китаю // Економічний часопис. – XXI. – 2001. – № 4. – С. 25–37.

Величко В. В. Організаційно-правові засади створення та функціонування спеціальних економічних зон у Китаї // Україна – Китай: інформаційно-аналитическое обозрение. – 2002. – № 1(5). – С. 8–11.

Величко В. Формування системи управління регіонами у древньому Китаї // Східний світ. – 2002. – № 2. – С. 30–43.

Величко В. В. Міжрегіональна співпраця України з Китаєм: історичний спадок і актуальне сьогодення // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2007. – Вип. 13. – С. 180–189.

Величко В. В. Регіональне управління у давньокитайській державі: від родового до адміністративного принципу // Східний світ. – 2007. – № 2. – С. 89–107.

Величко В. В. Регіональна економіка у перехідний період (на прикладі Китаю) / Ін-т Сходознавства ім. А. Кримського НАНУ, Дип. акад. при МЗС України. – К., 2008. – 218 с.

Величко В. В. Формування регіональної структури господарства у середньовічному Китаї // Вісник Львівського університету. Вип. 45. – 2008. – С. 190–197.

Величко В. В. Формування моделі територіального устрою в середньовічному Китаї // Східний світ. – 2009. – № 1. – С. 40–47.

Величко В. В. Исторические предпосылки развития внутренних районов Китая в новейшее время // Східний світ. – 2010. – № 4. – С. 65–73.

Величко В. В. Регіонознавство Китаю: економіка і управління / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАНУ, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ. – К. : [б. в.], 2010. – 406 с.

Величко В. В. Розвиток економіки Китаю у період політики реформ та відкритості (1978 – 2009 рр.) та його регіональні аспекти // Регіональна економіка. – 2010. – № 4. – С. 141–149.

Величко В. В. Розвиток китайської економічної дипломатії: наукові підходи, досягнення та проблеми // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2010. – Вип. 16. – С. 111–120.

Величко В. В. Розвиток та особливості урбанізації в Китаї // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. – 2011. – Том. 2. – № 4. – С. 5–13.

Величко В. В. «Градуалізм» як особливість політики перехідної економіки Китаю // Економіка і прогнозування. – 2015. – № 4. – С. 133–148.

Величко В. В. Досвід регіонального дослідження трудових відносин у Китаї // Регіональна економіка. – 2015. – № 3. – С. 154–156.

Величко В. В. Співпраця регіонів України і Китаю у контексті економічної децентралізації: від формалізації до реальностей // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2016. – Вип. 23 (3). – С. 70–79.

Вернадский Г. В. Монголы и Русь / Пер. с англ. Е. П. Беренштейна, Б. Л. Губмана, О. В. Строгановой. – Тв. : ЛЕАН, М. : АГРАФ, 1997. – 480 с.

Ветров Б. В. Рідкісні видання про Китай // Соціалістична Харківщина. – 21 грудня 1950.

Ветров Б. В. «Рух 4 травня» 1919 р. в Шанхаї // Учені записки Харківського держ. ун-ту ім. О. М. Горького. Т. 117. – 1961. – С. 24–54.

Ветров Б. В. Економічне становище Шанхая та революціонізація національної буржуазії в 1914 – 1921 рр. // Уч. зап. Харківськ. держ. ун-ту ім. О. М. Горького. Т. 124. – 1962. – С. 111–121.

Ветров Б. В. Положение рабочего класса и начало пролетарского движения в Шанхае (1919–1921 гг.) // Научные доклады высшей школы: (Ист. Науки). – 1959. – № 4. – С. 137–154.

Ветров Б. В. Начало распространения марксизма-ленинизма в Шанхае (1917–1920) // Уч. зап. Харківськ. держ. ун-ту ім. О. М. Горького. Т. 128. – 1962. – С. 18–28.

Ветров Б. В. Развитие революционного мировоззрения Сунь Ят-сена в 1917–1922 гг. // Уч. зап. Харківськ. держ. ун-ту ім. О. М. Горького. Т. 143. – 1962. – С. 24–54.

Ветров Б. В. Общественное движение в Шанхае в 1917 – первой половине 1920 гг. : автореферат дис. ... на соискание ученой степени кандидата исторических наук / АН УССР. Секция обществ. наук. – К. : [б. и.], 1964. – 21 с.

Ветров Б. В. О проблемах социальной структуры китайского рабочего класса в современный период // Проблемы изучения положения рабочего класса в Китае. Ч. 1. – М., 1972. – С. 56–74.

Ветров Б. В. Традиционные структуры и средние слои в странах Востока // Средние (городские) слои в развивающихся странах Азии и Африки. – Ч. 2. – М., 1972. – С. 35–43.

Ветров Б. В. К вопросу о х-ре, аграрных отношений в Китае (проблема традиции и современность) // Деревня современного Востока: основные пути эволюции. – М., 1973. – С. 49–55.

Ветров Б. В. О некоторых методологических аспектах изучения социально-экономического строя традиционного Китая // Государство и общество в Китае. Ч. 1. – М., 1973. – С. 35–43.

Виленский В. Современный Китай / Страны и народы в эпоху мировой революции. – Х.: Пролетарий, 1925. – 110 с.

Виленский-Сибиряков В. Сунь-Ят-Сен. – Х.: Пролетарий, 1925. – 46 с.

Вишневская И. Эффективность стратегии сдерживания и привлечения КНР во внешней политике США // Moldoscopie. – 2014. – № 3 (LXVI). – С. 187–203.

Вишневская И. Анализ американской стратегии сдерживания и привлечения Китая // Moldoscopie. – 2014. – № 1 (LXIV). – С. 130–147.

Вишневська І. Протистояння США та КНР або Хто в домі хазяїн? // Актуальні проблеми міжнародних відносин: 36. наук. праць. – Вип. 64. – Ч. II. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка Інститут міжнародних відносин, 2006. – С. 36–39.

Вишневська І. Г. Військовий потенціал США і Китаю: протистояння // Сходознавство. – 2007. – № 39–40. – С. 24–34.

Вишневська І. Зоряні війни – II?: Протистояння в космосі між США та КНР // Атлантична панорама. – 2007. – № 3. – С. 40–43.

Вишневська І. Г. Економічне зростання КНР // Економіка і регіони. – 2008. – № 1. – С. 166–169.

Вишневська І. Стратегія стримування та залучення Китаю в зовнішній політиці США // Китайська цивілізація: традиції та сучасність: збірник статей. – К.: Інститут сходознавства НАНУ, 2009. – С. 20–28.

Вишневська І. Проблеми та перспективи розвитку військової сфери в європейсько-американсько-китайському трикутнику // Дослідження

світової політики: 36. наук. праць. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2011. – С. 182–190.

Вишневська І. Гра... За ігровим столом – США та КНР // Зовнішні справи. – 2012. – № 7. – С. 36–41.

Вишневська І. Виграш... За ігровим столом – США та КНР // Зовнішні справи. – 2012. – № 11. – С. 42–46; 2012. – № 12. – С. 43–48.

Вишневська І. Г. Стратегічне моделювання американсько-китайських відносин за умов глобальної трансформації світу // Актуальні проблеми міжнародних відносин: 36. наук. праць. – Вип. 107. – Ч. II. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка Інститут міжнародних відносин, 2012. – С. 67–71.

Вишневська І. Г. Варіант тренду на майбутнє: події диких карт як наслідок американської стратегії стримування та залучення Китаю // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: 36. наук. праць. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2013. – № 2 (18). – С. 12–17.

Вишневська І. Порівняльна характеристика ідеологій США та КНР в контексті комплексної сили держав // Дослідження світової політики: 36. наук. праць. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2013. – Вип. 2. – С. 184–191.

Вишневська І. Г. Категоріально-понятійний апарат стратегії стримування та залучення в американсько-китайських відносинах // Актуальні проблеми міжнародних відносин: 36. наук. праць. – Вип. 120 (Ч. I). – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2014. – С. 151–161.

Вишневська І. Неканонічна стратегія // Зовнішні справи. – 2014. – № 1. – С. 38–43; 2014. – № 2. – С. 24–28; 2014. – № 3. – С. 54–57.

Вишневська І. Г. Форми і функції стратегії стримування та залучення Китаю в зовнішній політиці США // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: 36. наук. праць. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2014. – № 1(21). – С. 7–11.

Вишневська-Черкас І. Г. Еволюція зовнішньополітичних стратегій США щодо КНР // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2010. – Вип. 16: Зовнішня політика, світова дипломатія і світовий порядок: зміст, закономірності, механізми розвитку. – С. 121–130.

Вишневська-Черкас І. Г. Стратегія стримування та залучення в американсько-китайських відносинах : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2015. – 23 с.

Вишневська-Черкас І. Г. США – КНР: стратегія конгейджменту / Дипломат. акад. України при МЗС України. – К. : Фенікс, 2016. – 326 с.

Військова карта: Оповідання кит. письм. / Пер. з кит. І. Чирко; Іл. О. Львова. – К. : Держ. вид-во дит. літ-ри УРСР, 1959. – 63 с.

Внешняя политика государства Цин в XVII веке / [А. А. Бокщанин, Г. В. Мелихов, А. И. Думан, И. С. Ермаченко]; Отв. ред. А. И. Думан; АН СССР, Ин-т востоковедения. – М. : Наука, 1977. – 385 с.

Войтинский Г. Н. Империалисты в Китае. – Х. : Пролетарий, 1924. – 27 с.

Волковинский В. И. Советско-китайские отношения и антисоветские происки международной империалистической реакции в Китае (1917–1929 гг.) : дисс... канд. ист. наук. – К. : КГУ им. Т. Г. Шевченка, 1961. – 528 с.

Волковинський В. І. Китайська Народна Республіка – велика держава світу. – К., 1959. – 40 с.

Волковинський В. І. 3 історії радянсько-китайських відносин 1917 – 1924 рр. / М-во вищої і серед. спец. освіти УРСР, Київський ордену Леніна держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1960. – 47 с.

Волковинський В. І. Встановлення дипломатичних відносин СРСР з Китаєм (1917–1924 рр.). – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1960. – 115 с.

Волковинський Василь Іванович [Електронний ресурс] // Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка – Режим доступу до ресурсу: <http://eu.univ.kiev.ua/departments/novoyita-novitn%60oyi-istoriyi-/volkovyns%60kyu-vasyl%60-ivanovych/> (дата звернення 07.07.2018).

Волнения в Китае / Под ред. И. В. Конова. Вып. 1. – Од. : Н. М. Губанов, ценз. 1900. – 32 с.

Волошин Я. М. В новом Китае: Впечатления врача-хирурга. – Од. : Обл. изд-во, 1958. – 115 с.

Воробей О. С. Драма Лао Ше «Чайна» – орієнтир на китайського глядача // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т. V (141). – С. 254–259.

Воробей О. С. Система Станиславского в китайской драматургии середины XX века // Проблемы литератур Дальнего востока. Материалы IV Международной научной конференции. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского университета, 2010. – Т. III. – С. 329–338.

Воробей О. С. П'єса Лао Ше «Чайна»: синтез китайського та західного драматичних мистецтв // Мовні і концептуальні картини світу. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2010. – Вип. 28. – С. 320–326.

Воробей О. С. Східний романтизм та західний реалізм в китайській драматургії XX століття // Сходознавство. – 2010. – № 51. – С. 18–24.

Воробей О. С. П'єса Лао Ше «Перлина Фан»: переваги та недоліки // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Ль. : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – Вип. 54. – С. 159–167.

Воробей О. С. Китайська драматургія XX століття: світоглядні домінанти // Літературознавчі студії. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2011. – Вип. 33. – С. 80–85.

Воробей О. С. Традиційні форми китайського театру: історичний нарис // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Т. II (148). – С. 254–260.

Воробей О. С. Особливості «поетизованих п'єс» Цао Юя як нової форми китайської драми 30–50-х XX ст. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – Вип. 12. – С. 55–59.

Воробей О. С. Творчість Лао Ше і китайська розмовна драма першої половини XX ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2013. – 19 с.

Воробьев П. И. К истории русско-китайских отношений в XVII в. // Доклады группы востоковедов на сессии Академии Наук СССР. 20 марта 1935 г. / Труды Института востоковедения. XVII. – М.-Л. : Издательство Академии Наук СССР, 1936. – С. 167–198.

Востоковедение / Київський Торговельно-Промисловий Технікум. Труды Высшего Семинара Востоковедения под руководством проф. Б. Г. Курца. – К., 1925. – 60 с.

Восточный сборник : Т. 1. – СПб.: тип. М-ва пут. сообщ., 1877. – 23. [Старинные следы христианства в Китае, по китайским источникам / Архим. Палладий. – 1877. – [4], VI, 448 с.

Всесвіт. – 1989. – № 10 (730).

Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. 1926–1929 [Звіт]. – Х. : ВУНАС, 1929. – 42 с.

Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. Одеська філія. 1926 – 1930. – Од. : Одеська філія ВУНАС, 1930. – 27 с.

Вугман І. С. Книга та бібліотека в старому та новому Китаї. – К. : [10 друк. Трансдруку ім. Леніна], 1928. – 14 с.

Гамянін В. І. Китай початку ХХ століття очима Чжу Цзиціна (на матеріалі саньвень раннього періоду творчості 1921–1931) // Сходознавство. – 1997. – № 1. – С. 30–56.

Гамянін В. І. Функціональні особливості деяких концептів особистості у Китаї 1-ї половини ХХ століття // Східний світ. – 1997. – № 1–2. – С. 27–38.

Гамянін В. І. Чжу Цзицін і проблеми лінгволітературної спадщини в історичному розвитку Китаю ХХ століття // Сходознавство. – 1998. – № 2. – С. 67–77.

Гамянін В. І. Нове життя китайського Саньвень (до 100-річчя з дня народження і 50-річчя з дня смерті Чжу Цзицін) // Сходознавство. – 1998. – № 3–4. – С. 138–145.

Гамянін В. І. Чжу Цзицін і саньвень нового Китаю // Всесвіт. – 1998. – № 4. – С. 152–155.

Гамянін В. І. Конфуціанський трактат «Чжун Юн» // Східний світ. – 1999. – № 1–2, Етупон. – С. 87–111.

Гамянін В. І. Проблема періодизації історії Китаю 1-ї половини ХХ століття // Сходознавство. – 1999. – № 7–8. – С. 45–91.

Гамянін В. І. Визначення динаміки становлення ідеологічного забезпечення китайського суспільства у 1-й половині ХХ сторіччя // Сходознавство. – 2000. – № 11–12. – С. 43–58.

Гамянін В. І. З традиції благоповажань в імператорському Китаї // Східний світ. – 2000. – № 1. – С. 142–152.

Гамянін В. І. Трансформаційні процеси в історії Китаю новітнього часу (1911–1949) : автореф. дис... на здоб. наук. ступ. канд. іст. наук. 07.00.02 / НАН України. Ін-т східнознавства ім. А. Кримського. – К., 2000. – 19 с.

Гамянін В. І. До питання про визначення поняття «чжунюн» (на підставі тексту трактату «Рівновага і виваженість») // Східний світ. – 2001. – № 2. – С. 74–83.

Ганіткевич В., Солоненко М., Шендеровський В. Ярослав Окуневський. Повернення // Світогляд. – 2011. – № 4. – С. 58–63.

Гао Юй-Бао. Я хочу вчитись: Повість / Пер. з кит. І. Чирко. – К. : Держлітвидав, 1959. – 243 с.

Геворгян К. А. Поповнення словникового складу мови шляхом лексикалізації // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 19–21 березня 2014 року. – К., КНЛУ, 2014 – С. 78–80.

Геворгян К. А. Порівняльна характеристика відображення культурно-національних особливостей в китайській та українській мовах // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 01–03 квітня 2015 року. – К., КНЛУ – С. 71–72.

Геворгян К. А. Методи та способи порівняльного дослідження китайської та української // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 30 березня – 01 квітня 2016 року. – К., КНЛУ, 2016. – С. 61–62.

Георгиевский С. М. Важность изучения Китая. – СПб. : Тип. И. Н. Скороходова, 1890. – [4], 286, [1] с.

Гиршман Г. Медицинские заметки из поездки в Китай // Протоколы Харьковского медицинского общества. – 1876. – Вып. 1. – С. 18–21.

Гіоргадзе Г. В. Гуманістична ідея в філософії стародавності : автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.05 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 18 с.

Гладстерн О. М. Взаємовідносини Китаю з чужоземними державами в європейсько-американській науці міжнародного права // Східний світ. – 1927. – № 1. – С. 140–141.

Гладстерн О. М. Проблема Хінської східної залізниці // Східний Світ. – 1930. – № 12. – С. 1–38.

Глускина А. Е. Николай Иосифович Конрад (К семидесятилетию со дня рождения) // Проблемы востоковедения. – 1961. – № 1. – С. 217–220.

Гобова Є. В. [Луценко]. Безполучниковий зв'язок як різновид еліпсису в дослідженнях синтаксису китайської мови // Сходознавство. – 2011. – № 53–54. – С. 39–50.

Гобова Є. В. Визначення меж складних речень у сучасній китайській мові // Сходознавство. – 2012. – № 59 – С. 1–9.

Гобова Є. В. Контекстні зміни тонів у китайській мові // Сходознавство. – 2012. – № 60. – С. 11–20.

Гобова Є. В. [Луценко]. Проблеми виділення безсполучникових конструкцій у мовленнєвому потоці (на матеріалі сучасної китайської мови) // Вісник Львівського ун.-ту. Серія філологічна. – 2011. – Вип. 54. – С. 176–180.

Гобова Є. В. [Луценко] Сучасні напрямки та методи дослідження просодії китайської мови // Сходознавство. – 2010. – № 52. – С. 25–36.

Гобова Є. В. Системи анотування просодії китайської мови // Китаєзнавчі дослідження. [Зб. наук. пр.]. – 2011. – Том 1. – С. 96–102.

Гобова Є. В. Просодичні шаблони еліптичних конструкцій в китайській мові (фонологічні особливості безсполучникового зв'язку) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Нац. акад. наук України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2013. – 16 с.

Гобова Є. В. Просодичні шаблони еліптичних конструкцій в китайській мові (фонологічні особливості безсполучникового зв'язку) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Нац. акад. наук України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2013. – 207 арк.

Гобова Є. В. Концептуальні метафори на позначення стосунків Гонконгу та материкової частини КНР (за матеріалами друкованих ЗМІ) // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 116–125.

Гобова Є. В. Китай у медіа-сфері Гонконгу та Тайваню // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1–2. – С. 5–17.

Гобова Є. В. «Чайний канон» Лу Юя та інша «чайна література» періоду династії Тан: проблеми перекладу та інтерпретації // Китаєзнавчі дослідження. – 2017. – № 1–2. – С. 5–11.

Гобова Є. В. Китай як третя сторона мирного процесу в Україні та Ізраїлі/Палестині // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 77–82.

Голод В. Ю. Валютно-фінансові відносини Тайваню та КНР на сучасному етапі розвитку // Економічний простір: зб. наук. праць. – Дн. : ПДАБА, 2008. – Вип. 15. – С. 41–51.

Голод В. Ю. Монетарна політика Сінгапуру як основа стабільності регіону // Економічний простір: зб. наук. праць. – Дн. : ПДАБА, 2008. – Вип. 16. – С. 68–80.

Голод В. Ю. Інвестиційна політика Тайваню // Актуальні проблеми економіки: наук.-ек. жур. – К. : Атопол, 2008. – Вип. № 9 (87). – С. 18–25.

Голод В. Ю. Особливості валютно-фінансового регулювання в країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону // 36. наук. праць. Вип. 56. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. – С. 234–245.

Голод В. Ю. Проблеми валютно-фінансової системи Гонконгу // Актуальні проблеми економіки: наук.-ек.жур. – К. : Атопол, 2009. – Вип. 1 (91). – С. 43–49.

Голод В. Ю. Особливості валютно-фінансового регулювання у країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. – К., 2010. – 19 с.

Голод В. Ю. Міжнародні фінансові організації: вплив на глобальний та регіональний розвиток // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 19–24.

Голод В. Ю. Міжнародна міграція: вплив китайської кваліфікованої робочої сили на динаміку міграційних процесів // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 17–22.

Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин. – К. : Дніпро, 1993. – 447 с.

Голубовська І. О., Сільва Ян. Китайська мова для початківців. – К. : Знання, 1999. – 68 с.

Гольденберг В. А. История древнего Востока: Учеб.-метод. пособие для студентов-заочников ист. фак. / доц. В. А. Гольденберг ; М-во высш. образования СССР. Харьк. гос. ун-т им. А. М. Горького. Заоч. отд-ние. – Х. : Изд-во Харьк. ун-та, 1954. – 83 с.

Гольденберг В. А. История древнего мира: Учеб.-метод. пособие для студентов-заочников ист. фак. / М-во высш. образования УССР. Харьк. ордена Труд. Красного Знамени гос. ун-т им. А. М. Горького. – Х. : Изд-во Харьк. ун-та, 1956. – 170 с.

Гончарук А. З. Україна і суспільно-політичні погляди на сучасні реформи в Китаї // Україна – Китай: шляхи до співробітництва. Збірник матеріалів конференції. – Пк., 1993. (Китайською мовою).

Гончарук А. З. Соціально-політичні проблеми реформ в Китаї і Україні // Китай – Україна: шляхи до співробітництва. Збірник матеріалів конференції. – Пк., 1995. – С. 111–113. (Китайською мовою).

Гончарук А. З. Доки не стерлася добра пам'ять... // Політика і час. – 1999. – № 2.

Гончарук А. З. Китай на пороге нового тысячелетия. Отметим свое 50-летие, Китайская Народная Республика уверенно шагает в будущее // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 1999. – № 1. – С. 42–45.

Гончарук А. З. Украина и Китай: время не ждет // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2000. – № 2 (3) спецвыпуск. – С. 9–11.

Гончарук А. З. Украина и Китай перед лицом вызовов XXI-го века // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2001. – № 1(4) спецвыпуск. – С. 32–33.

Гончарук А. З., Никищенко С. А., Парахонский Б. А. Азиатско-Тихоокеанский регион как геополитическая и трансквилизационная реальность // Квилизационная структура современного мира / Пахомов Ю. Н., Павленко Ю. И. (ред.). Том 3. Квилизации Востока в условиях глобализации. Книга 2. Китайско-дальневосточный цивилизационный мир и африканская цивилизационная общность. Глобальные трансформации и уроки для Украины. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 194–251.

Гончарук А., Кіктенко В. Відносини Україна – Китай. Квітень-червень 2017 // TRUMAN Index. – 2017. – № 4. – С. 17–24.

Гончарук А., Кіктенко В. Відносини Україна – Китай. Липень-жовтень 2017 // TRUMAN Index. – 2017. – № 1(5). – С. 15–22.

Гончарук А., Кіктенко В. Відносини Україна – Китай. Листопад 2017 – лютий 2018 // TRUMAN Index. – 2018. – № 2(6). – С. 14–19.

Гончарук А., Кіктенко В. Відносини Україна – Китай. Березень – червень 2018 // TRUMAN Index. – 2018. – № 3(7). – С. 13–17.

Горбачева З. И., Тихонов Д. И. Из истории изучения Китая в России // Советское востоковедение. – 1955. – № 2. – С. 140–147.

Григорьев В. В. Об отношении России к Востоку: Речь, произнес. исправляющим должность проф. В. Григорьевым. – [Од., 1840]. – 18 с.

Гримська М. І. КНР і США: глобальне партнерство чи боротьба за домінування? // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Зб. наук. праць. – Вип. 68 (Ч. 1). – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2007. – С. 127–135.

Гримська М. І. Традиційні засади сучасної китайської дипломатії // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Зб. наук. праць. – Вип. 69 (Ч. 2). – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2007. – С. 33–35.

Гримська М. І. Шанхайська організація співробітництва в зовнішньополітичній стратегії КНР // Політологічний вісник. Зб. наук. праць. – Вип. 37. – К. : «ІНТАС», 2008. – С. 344–356.

Гримська М. І. Особливості «відкритої дипломатії» сучасного Китаю // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Зб. наук. праць. – Вип. 73 (Ч. 2). – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2008. – С. 68–71.

Гримська М. І. Зовнішня політика Китайської Народної Республіки: традиційні надбання й виклики // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Зб. наук. праць. – Вип. 76 (Ч. 2). – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2008. – С. 48–56.

Гримська М. І. Економічна експансія КНР в Африку // Матеріали міжнародного круглого столу «45 років Африканському Союзу» 20 травня 2008 р. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2009. – С. 74–77.

Гримська М. І. Еволюція зовнішньої політики КНР в умовах реалізації стратегії «чотирьох модернізацій»: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. – К., 2009. – 16 с.

Гримська М. І. Еволюція зовнішньої політики КНР в умовах реалізації стратегії «чотирьох модернізацій» : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. – К., 2009. – 211 арк.

Гу Хуа. Подружжя вірність: Повість / 3 кит. пер. І. Чирко // Всесвіт. – 1989. – № 10. – С. 12–55, 97–106.

Гуревич А. Китайська революція та її особливості. – Х. : Державне Видавництво України, 1927. – 66 с.

Гуров О. І., Ткаченко Р. П. «Листи з чужини» Я. Окуневського: географія і геополітика // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні науки. – 2018. – Вип. 8. – С. 302–307.

Гурницький К. І. Агафангел Ефимович Крымский / Отв. ред. И. М. Смилянская; Худож. А. Г. Кобрин. – М. : Наука (ГРВЛ), 1980. – 192, [2] с.

Дацышен В. Г. История изучения китайского языка в Российской империи. – Кр. : Краснояр. гос. ун-т, 2000. – 108, [2] с.

Дацышен В. Г. История русского китаеведения 1917 – 1945 гг. – М. : Издательство «Весь Мир», 2015. – 352 с.

Демин Э. В. Селенгинская «украина» гетмана Многогрешного: к 300-летию в 2003 г. его кончины в Селенгинске // Троицкое слово Забайкалья. – Улан-Удэ, 2003. – № 3. – С. 43–62.

Демчук Т. В. Проблема синонімії в теоретичних працях китайських лінгвістів // Мовні і концептуальні картини світу: 36. наук. пр. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2004. – Вип. 12. Частина 1. – С. 126–131.

Демчук Т. В. Аналіз семантики синонімічних односкладових дієслів сучасної китайської мови (на матеріалі односкладових дієслів «摆» та «放») // Сходознавство. – 2005. – № 29–30. – С. 56–63.

Демчук Т. В. Проблема дослідження явища синонімії в сучасній китайській мові (на матеріалі наукових праць зарубіжних синологів) // Мовні і концептуальні картини світу: 36. наук. пр. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 18. Книга 1. – С. 110–114.

Демчук Т. В. Проблема типологізації синонімів у сучасній китайській мові // Східний світ. – 2006. – № 2. – С. 109–116.

Демчук Т. В. Проблема розмежування синонімічних та квазісинонімічних лексичних одиниць у сучасній китайській мові // Мовні і концептуальні картини світу: 36. наук. пр. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2007. – Вип. 23. Частина 1. – С. 170–174.

Демчук Т. В. Проблема вивчення явища синонімії у лінгвістичній традиції Китаю // Східний світ. – 2007. – № 4. – С. 105–111.

Демчук Т. В. Структурно-семантичні особливості синонімічних односкладових дієслів сучасної китайської мови : автореф. дис. ... канд.

філол. наук: 10.02.13 / Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2010. – 20 с.

Динкевич А. И. О Константине Михайловиче Попове (1900–1982) // Слово об учителях: московские востоковеды 30–60-х гг. – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1988. – С. 47–67.

Дідусь – кам'яна голова: Кит. нар. казки / Пер. з кит. І. Чирко; Мал. М. Кочергіна. – К. : Держ. вид-во дит. літ-ри УРСР, 1958. – 72 с.

Дідусь – кам'яна голова: Кит. нар. казки / Пер. з кит. І. Чирко; Мал. Є. Звездова. – К. : Веселка, 1976. – 24 с.

Діти нового Китаю: Оповідання кит. письм. / Пер. з кит. І. Чирка. – К. : Молодь, 1955. – 56 с.

Дмитриченко В. С., Шинкарук В. І. Розвиток філософської думки в стародавньому Китаї. – К., 1958. – 64 с.

Донцова О. В. Семантико-функціональні особливості вигуків у китайській мові // Міжнародна науково-практична конференція «Україна і світ: діалог мов та культур» 30 березня – 1 квітня 2016 року. – С. 97–99.

Дроботюк О. В. Сталий розвиток Китайської Народної Республіки: інклюзивні інновації // Китаєзнавчі дослідження. – № 2. – 2018. – С. 127–132.

Дроботюк О. В. Модель оцінювання якості вищої освіти КНР // Конкурентні моделі управління якістю вищої освіти у XXI столітті / За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, Л. Л. Антонюк. – К. : КНЕУ, 2019. – С. 159–176.

Ду Пен-Чен. У мирні дні: Повість / Пер. з кит. І. Чирко. – К. : Молодь, 1961. – 163 с.

Ду Фу. Поезії // Всесвіт. – 2001. – № 5–6. – С. 110–119.

Ду Фу. Поезії // Безкоровайний Г. Є., Щавурський Б. Б. Зарубіжна література для 8-го класу. – Тернопіль: «Богдан», 2005. – С. 46–49.

Ду Фу. Поезії // Висоцька Н. О., Пацанівська Л. І., Фесенко В. І. Зарубіжна література для 8-го класу. – К. : Т-во «Навчальна книга», 2005. – Ч. 1. – С. 51–56.

Ду Фу. Поезії // Зарубіжна література: Матеріали до вивчення літератур зарубіжного Сходу: Хрестоматія / Упор. Л. В. Грицик. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2006. – С. 608–610.

Дубинов П. Г. Аграрные преобразования в КНР // Научные труды Житомирского сельскохозяйственного института. Т. 4. – 1957.

Дятленко Н. Великий праздник китайского народа. (5-я годовщина КНР) // Коммунист Украины. – 1954. – № 9.

Дятленко Н. Китайский народ идет по ленинско-сталинскому пути // Коммунист Украины. – 1953.

Емі Сяо. На Сичуанському шляху // Червоний шлях. – 1934. – № 5. – С. 99–110.

Живописная Россия. Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении. Том 5: Малороссия, Подолия и Воынь. Часть 1. / под общ. ред. П. П. Семенова. – СПб., М. : Изд. товарищества М. О. Вольф, 1897. – 356 с.

Журнал «Україна-Китай» // Українська асоціація китаєзнавців. <http://sinologist.com.ua/category/publication/journal/>. – Доступ до електронного ресурсу: 13.01.2017.

Замотайло И. Конфуцианство и даосизм // Известия Одесского библиографического общества. – 1915. – Вып. III–IV. – С. 150–201.

Замотайло И. Неопубликованный перевод Дао-дэ-цзина архимандрита Даниила (Сивилова) // Известия Одесского библиографического общества. – 1915. – Вып. V–VI. – С. 209–245.

Захарин Д. Маньчжурия и Корея. Очерк природы, истории и населения этих стран. – Од. : Типография К. де-Морей, 1904. – 24 с.

Земляк І. Що діється в Китаї // Неплатний додаток до газети «Червоноармієць». – Х., [без року].

Иванов Алексей Иванович [Електронний ресурс] // Биографика – Режим доступу до ресурсу: <http://bioslovhist.spbu.ru/person/372-ivanov-aleksey-ivanovich.html> (дата звернення 11.07.2017).

Иванов О. В. «Дипломатия Мао Цзэдуна: эволюция политики балансирования между США и СРСР в 1949–1950-х гг. // Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии (1918 г. – начало XXI в.). – Витебск, 2015. – С. 162–165.

Иванов О. В. США–Китай. Відносини 1945–1990 рр. Сучасна російська та українська історіографія // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Історія. – Миколаїв, 2014. – Вип. 229. – С. 126–131.

Іванов О. В. Китайсько-американські відносини: за часів Мао та після (1972–2014 рр.) // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Історія. – Миколаїв, 2016. – Вип. 262. – С. 54–56.

Іванов О. В. Мао Цзедун: Політичні проблеми культурного розвитку Китаю (до «революції» 1966–1976 рр.) // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2016. – № 1. – С. 78–82.

Іванов О. В. «Холодна війна»: США–СРСР–Китай (зарубіжна і українська історіографія) // Чорноморський літопис. – Миколаїв, 2016. – Вип. 11. – С. 143–147.

Іванов О.В. «Холодна війна»: США–СРСР–Китай (з позиції сьогодення). Науковий вісник Дипломатичної Академії України. – Київ, 2016. – Вип. 23. – Ч.1. – С. 104–108.

Іванов О. В. Зовнішня політика і дипломатія Мао Цзедуна: історичний аспект (1945–1976 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України. – К., 2017. – 17 с.

Іваньо І. В., Шанкарук В. І. Философское наследие Григория Сковороды // Сковорода Г. Сочинения в двух томах. Т. 1. – М. : Мысль, 1973. – С. 5–54.

Ігнатович В., Розов Л. На Далекому Сході. – Х. : Державне Видавництво України, 1930. – 124 с.

Записка о Киевском Коммерческом Институте, состоявшем в ведении Министерства Торговли и Промышленности // Известия Киевского Коммерческого Института. – 1909. – Кн. 1. – Киев : Типография И. И. Чоколова, 1909. – С. 1–28.

Иларион (Лежайский) // Православная энциклопедия. Т. XXII. – М., 2009. – С. 179–181.

Иларион (Трусов) // Православная энциклопедия. Т. XXII. – М., 2009. – С. 187–188.

Ільницький Д. О., Хоменко О. В. Китай у глобальному науково-освітньому просторі: стратегії інтелектуального прориву // Схід. – 2015. – № 5. – С. 46–55.

Ільницький Д. О., Хоменко О. В. Університети в економіці знань: Тайвань та Україна // Ринок цінних паперів України. – 2015. – № 9–10. – С. 45–57.

Иннокентий (Кульчицкий) // Православная энциклопедия. Т. XXII. – М., 2009. – С. 716–725.

Ісаєва Н. С. Китайська література в Україні // Дайцзун сюекан. – 1998. – № 1. – С. 48–50 (кит. мовою).

Ісаєва Н. С. Основні мотиви романтичної поезії Т.Шевченка та їх китайська специфіка в перекладах Ге Баоцюаня // Вісник Чженчжоуського університету. – 1998. – № 6 (31). – С. 90–91 (кит. мовою).

Ісаєва Н. С. Типологія українського і китайського романтизму: структура художнього мислення // Сходознавство. – 1999. – № 7–8. – С. 212–221.

Ісаєва Н. С. Компаративістика в Китаї: Лу Сінь // Вісник Київського університету: східні мови та літератури. – 2000. – Вип. 3. – С. 11–17.

Ісаєва Н. С. Спільні риси романтичного світогляду Т. Шевченка та Лі Бо // Вісник Міжнародного інституту лінгвістики і права (Літературознавчі студії). – 2000. – Вип. 2 – С. 266–273.

Ісаєва Н. С. Поезія Т.Шевченка в Китаї: специфіка художнього перекладу // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Україна – країни Сходу в ХХІ столітті : діалог мов, культур, цивілізацій». – К. – 2001. – С. 46–55.

Ісаєва Н. С. Українська література в Китаї: проблеми рецепції: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 19 с.

Ісаєва Н. С. Українська література в Китаї: проблеми рецепції : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 208 арк.

Ісаєва Н. С. Роль містичного компоненту в китайській феміністичній прозі 90-х років (на прикладі оповідання Хун Ін «Червона бабка») // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. VIII (133). – С. 219–225.

Ісаєва Н. С. Жіночий дискурс традиційних образів української і китайської прози постмодерного періоду // Літературознавчі студії:

зб. наук. пр. КНУ імені Тараса Шевченка. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 29. – С. 166–173.

Ісаєва Н. С. Символічні іпостасі жінки в романі Сюй Сяобінь «Пірна змія» // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т. VIII (144). – С. 363–371.

Ісаєва Н. С. Концептуалізація страху в малій прозі Цань Сюе // Літературознавчі студії: зб. наук. пр. КНУ імені Тараса Шевченка. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – Вип. 33. – С. 180–185.

Ісаєва Н. С. Авангардна природа символів у прозі Цань Сюе: образи комах // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – Вип. 14. – Т. V (151). – С. 328–335.

Ісаєва Н. С. Особливості архітекτονіки китайської жіночої неореалістичної прози (на матеріалі повісті Фан Фан «Краєвид») // Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна». – Ль. : Вид-во Львівського національного університету імені Івана Франка, 2011. – Вип. 54. – С. 168–176.

Ісаєва Н. С., Смірнова Б. О. Оповідання Те Нін «Ей, Сянсюе!»: авторські прийоми реалістичного зображення дійсності // Теоретична і дидактична філологія: зб. наук. пр. Серія «Педагогіка. Філологія». – П.-Хм. : ФОП Лукашевич, 2012. – Вип. 11. – С. 217–230.

Ісаєва Н. С. Образ митця у смисловому просторі української та китайської постмодерної прози (на матеріалі повісті Ван Аньї «Дядькова історія» та роману Ю. Андруховича «Московіада») // Літературознавчі студії: зб. наук. пр. КНУ імені Тараса Шевченка. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 35. – С. 259–267.

Ісаєва Н. С. Особливості моделювання художньої дійсності у прозі Мо Яня 1980-х років // Світова література на перехресті культур і цивілізацій: зб. наук. пр. – Сімф. : «Бізнес-інформ», 2013. – Вип. 7. – Ч. I. – С. 73–81.

Ісаєва Н. С. Роман Мо Яня «Пишні груди, широкі стегна» в оцінці китайської феміністичної критики // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – К. : ВПЦ «Київський університет», 2014. – Вип. 20. – С. 42–45.

Ісаєва Н. С. Екзистенційні мотиви Ф. Кафки у дзеркалі прози Цань Сюе // Вісник Київського національного університету імені Тараса

Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – К. : ВПЦ «Київський університет», 2015. – Вип. 21. – С. 46–50.

Ісаєва Н. С. Концепція божевілля у прозі Вей Хуей (на матеріалі повісті «Божевільна як Вей Хуей») // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – Вип. 18. – Т. I (176). – С. 370–377.

Ісаєва Н. С. Образ «сучасної відьми» в китайському етнокультурному контексті прози Сюй Сяобінь (на матеріалі оповідання «М'ян-марський нефрит») // Літературознавчі студії: зб. наук. пр. КНУ імені Тараса Шевченка. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – Вип. 43. – Ч. 1. – С. 245–253.

Ісаєва Н. С. Особливості формування гендерного літературознавства в Китаї // Питання літературознавства: наук. зб. – Чр. : Вид-во Чернівецького національного університету, 2015. – Вип. 91. – С. 196–208.

Ісаєва Н. С. Проблемно-тематична парадигма китайської жіночої прози початку XX ст.: шлях до самовизначення // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – Од. : Вид-во Міжнародного гуманітарного університету, 2015. – Вип. 19. – С. 85–89.

Ісаєва Н. С. Роман Сюй Сяобінь «Перната змія»: історія Китаю XX століття у дзеркалі жіночої суб'єктивності // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – Од. : Вид-во Міжнародного гуманітарного університету, 2015. – Вип. 14. – С. 66–70.

Ісаєва Н. С. Гендерний вимір китайського літературознавства: до питання термінології // Літературознавчі студії: зб. наук. пр. КНУ імені Тараса Шевченка. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 46. – С. 142–154.

Ісаєва Н. С. Гендерне літературознавство у Китаї: витоки і становлення // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – К. : ВПЦ «Київський університет», 2016. – Вип. 22. – С. 44–49.

Ісаєва Н. С. Концепція кохання у китайській жіночій прозі кінця 70-х років XX ст. (на матеріалі оповідання Чжан Цзе «Кохання

неможливо забути») // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 19. – Т. III (183). – С. 176–183.

Ісаєва Н. С. Особливості репрезентації жіночого досвіду у ранній прозі Чжан Канкан // Літературознавчі студії: зб. наук. пр. КНУ імені Тараса Шевченка. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 50. – С. 111–120.

Ісаєва Н. С. Китайська жіноча література II половини XX століття: основні тенденції розвитку // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Східні мови та літератури». – К. : ВПЦ «Київський університет», 2017. – Вип. 23. – С. 53–62.

Ісаєва Н. С. Китайська жіноча проза: ревізія канону. – К. : Логос, 2017. – 415 с.

Ісаєва Н. С., Акімова А. О. Класичні теорії драми в Китаї та Європі: компаративний аспект // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 59–62.

Ісаєва Н. С. Особливості відтворення жіночої тілесності у прозі Те Нін другої половини 80-х рр. XX ст. // Science and Education a New Dimension. Philology. – Budapest, 2017. – V (30). – Issue: 117. – P. 19–24.

Ісаєва Н. С. Реінтерпретація міфологічного образу Місячної Диви у прозі Чень Жань і Лінь Бай // Science and Education a New Dimension. Philology. – Budapest, 2017. – V (37). – Issue: 137. – P. 22–26.

Ісаєва Н. С. Тема сестринства та лесбійства у прозі Чень Жань: пошук нової ідентичності // Держава та регіони. Серія «Гуманітарні науки». – Зп. : Поліграфічний центр Класичного приватного університету, 2017. – № 1(48). – С. 10–16.

Ісаєва Н. С. Гендерна диференціація літературного канону: китайська жіноча проза : автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.01.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2018. – 36 с.

Ісаєва Н. С. Мир детства в художественном пространстве ранней прозы Мо Яня // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук: журн. науч. публ. – М. : Литера, 2013. – № 11(58) Февраль. – Ч. II. – С. 29–33.

Ісаєва Н. С. Концептуализация женской телесности в китайской «мужской» прозе 1980-х – 1990-х годов // Актуальная наука:

международ. науч. журн. – Вл. : Научный издательский центр «Абсолют», 2017. – № 2. – С. 26–32.

Исаева Н. С. Реинтерпретация мифологического образа Ньюва в прозе Би Шумин 1990-х гг. // *European Journal of Literature and Linguistics*. – Vienna, 2017. – № 3. – Р. 60–65.

Исторический очерк христианской проповеди в Китае // *Труды Киевской Духовной Академии*. – 1860. – Кн. IV. – С. 265–366.

История отечественного востоковедения до середины XIX века / [П. М. Шаститко, А. А. Вигасин, А. М. Куликова и др.; Редкол.: А. П. Базиянц и др.]; АН СССР, Ин-т востоковедения. – М. : Наука, 1990. – 439 с.

История отечественного востоковедения с середины XIX века до 1917 года / [А. А. Вигасин, П. М. Шаститко, А. П. Базиянц и др.; Редкол.: А. А. Вигасин и др.]; Рос. акад. наук, Ин-т востоковедения. – М. : Изд. фирма «Вост. лит.», 1997. – 534, [2] с.

Іван Корнійович Чирко. Пішла з життя непересічна людина, яскрава особистість, талановитий син українського народу // *Східний світ*. – 2004. – № 2. – С. 187.

Йоу-цзі («Мандрівні нотатки») / Пер. з кит. Н. Кірносолової // *Вісник «ORIENTALIS» Київського міжнародного університету*. – Вип. 1. – К., 2004. – С. 500–506.

Капустин Д. Вахтенный журнал парохода «Петербург». Документ биографии // *Нева*. – 2010. – № 11. – С. 212–259.

Карпенко Г. А. Принципи адекватного перекладу текстів художньої літератури // *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Східні мови та літератури*. – 2000. – № 4. – С. 19–21.

Карпенко Г. А. Історико-культурний підхід до проблеми передачі китаємовних реалій // *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Вісник сходознавства*. – 2003. – № 7. – С. 123–127.

Карпенко Г. А. Лексика, що позначає соціально-побутові реалії у сучасній китайській мові // *Мовні та концептуальні картини світу*. – 2004. – № 10. – С. 225–232.

Карпенко Г. А. Реалії китайської мови соціально-побутового характеру як компонент соціально-історичного і національно-культурного

контексту // Мовні та концептуальні картини світу. – 2005. – № 14. – С. 161–164.

Карпенко Г. А. Лексико-граматичні та структурно-стилістичні особливості слів на позначення китайських соціально-побутових реалій : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут філології. – К., 2006. – 245 арк.

Карпенко Г. А. Лексико-граматичні та структурно-стилістичні особливості слів на позначення китайських соціально-побутових реалій : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2006. – 20 с.

Карпенко Н. М. Китайский легион. Участие китайцев в революционных событиях на территории Украины (1917–1921) : монография / Луганский национальный педагогический ун-т им. Тараса Шевченко. – Л. : Альма-матер, 2007. – 392 с.

Карпенко М. М. Участь китайців у революційних подіях на території України (1917–1921 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2008. – 17 с.

Карпенко Н. М. Участие китайцев в революционных событиях на территории Украины (1917–1921 гг.) : дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Луганский национальный педагогический ун-т им. Тараса Шевченко. – Л., 2008. – 240 л.

Кизя Л. Є. В новому Китаї / Т-во для поширення політ. і наук. знань УРСР. – К., 1955. – 36 с.

Кизя Л. Месяц в новом Китае // Советская Украина. – 1955. – № 1.

Кизя Л. Е. Новое в древнем Китае. Путевые заметки. – К., 1956.

Київський державний музей західного і східного мистецтва, Відділ східного мистецтва. Китайський живопис: каталог / [упоряд, авт. вступ. ст. О. Крижицький; відп. ред. В. Овчинніков]. – К. : Мистецтво, 1965. – 120, [1] с.

Киктенко В. А. Научоведческая концепция Дж. Нидэма в работах Е. А. Торчинова // Первые Торчиновские чтения. Религиоведение и востоковедение: Материалы научной конференции. С.-Петербург, 20–21 февраля 2004 г. / Сост. и отв. ред. С. В. Пахомов. – СПб. : Издательство С.-Петербургского ун-та, 2004. – С. 86–90.

Киктенко В. А. Научная биография Джозефа Нидэма: путь от биохимии к синологии // Восток – Запад. Историко-литературный

альманах: 2003–2004. К 85-летию С. Л. Тихвинского / Под ред. акад. В. С. Мясникова. – М. : Восточная литература, 2005. – С. 289–298.

Киктенко В. А. Формирование компаративного метода и история науки традиционного Китая Джозефа Нидэма // Мировые цивилизации и Казахстан. – Алматы, 2007. – С. 287–296.

Киктенко В. А. Начало научного изучения Китая в Украине в XIX начале XX веков // Образование и наука на пути XX в XXI век. Ч. 1. – Алматы, 2007. – С. 83–106.

Киктенко В. А. Китайская логика: историография, методология, типология // China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation. Proceedings of The First International Conference. – Kyiv-Seoul, 2009. – P. 81–89.

Киктенко В. Новая методология истории науки как продолжение полемики с Дж. Нидэмом // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2009. – С. 66–76.

Киктенко В. А. Историко-философская концепция Джозефа Нидэма: китайская наука и цивилизация (философский анализ теоретических подходов). – М. : ИИЕТ РАН, 2009. – 530 с.: ил. – Библиогр.: с. 394–426.

Кириєнко К. Героїчна боротьба Червоного війська в Китаї. – Х.-Од. : Молодий Більшовик, 1932. – 60 с.

Кириєнко К. Китайські ради перемагають. – Х. : Державне Видавництво України, На Варті, 1932. – 128 с.

Кириєнко К. Китайська червона армія. (У боротьбі за владу рад). – Х. : На Варті, 1931. – 114 с.

Кириосова Н. А. Проблема выхода из «центризмов» как основная проблема современного востоковедения // Проблеми вивчення та викладання східних мов та літератур. Тези доповідей. Перша міжрегіональна наукова конференція. – Дн. : вид-во ДНУ, 2006. – С. 49–52.

Кириосова Н. А. Тенденции развития малой прозы в современной китайской литературе // Проблемы литератур Дальнего Востока. III Международная научная конференция: В 2 т. 24–28 июня 2008 г.: Сборник материалов. – СПб., 2008. – Т. 1. – С. 164–175.

Кирносова Н. А. Искусство импровизации в современном китайском театре // Проблемы литератур Дальнего Востока. – 2012. – Т. 1. – С. 357–364.

Кирносова Н. А. Герои романа Алая «Оседающий прах» в зеркале архетипов К. Юнга // Проблемы литератур Дальнего Востока. VII Международная научная конференция. 29 июня – 3 июля 2016 г.: Сборник материалов / Отв. ред. А. А. Родионов, А. Г. Сторожук, Цянь Чжэньган. – СПб.: Изд-во Студия «НП-Принт», 2016. – Т. 1. – С. 224–228.

Китай. Литературный сборник: Пер. с кит. под ред. Эми Сяо. – [Харьков]: Державне Літературне Видавництво, 1936. – 235 с.

Китайська література в українських перекладах // Китай. Корея. Японія: Бібліографічний покажчик / Упорядники І. П. Бондаренко, Д. В. Близнюк, А. В. Брожичек та ін. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – С. 79–97.

Китайська мова. Базовий курс: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М. О. Война, О. С. Воробей, О. М. Гончаренко, Т. В. Демчук, Н. С. Ісаєва, І. О. Костанда та ін.; за ред. Н. С. Ісаєвої – Х. : Фоліо, 2016. – 368 с.

Китайська революція. На допомогу партнаванню // Журнал культури ЦК КП(б)У (Історія класової боротьби й робітничого руху). – Вип. 5. – Серія 5. – 1930/1931 навчальний рік. – К. : Пролетар, 1931. – 32 с.

Китайські народні казки / Упоряд., вступ, слово і переказ з кит. І. Чирко. – К. : Веселка, 1991. – 159 с.

Китайські прислів'я та приказки / Упоряд, та передм. В. Мясникова; Пер. з кит. І. Чирко; Худож. В. Кузьменко. – К. : Дніпро, 1984. – 117 с.

Кіктенко В. О. Борис Курц і становлення української синології // Сходознавство. – 1997. – № 1. – С. 57–84.

Кіктенко В. О. Українці на чолі Пекінської духовної місії: до початків вивчення Китаю в Російській імперії // Сходознавство. – 1998. – № 2. – С. 78–91.

Кіктенко В. О. Невідоме джерело для дослідження Китаєзнавчої спадщини архімандрита Софронія [Грибовського] // Сходознавство. – 1998. – № 3. – С. 146–155.

Кіктенко В. О. Китаєзнавчі студії в Україні на початку ХХ ст.: становлення київської школи практичного Китаєзнавства (1913–1918) // Сходознавство. – 1999. – № 6. – С. 9–25.

Кіктенко В. О. Становлення українського Китаєзнавства (XVIII ст. – 41 р. ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України. Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 1999. – 19 с.

Кіктенко В. О. До визначення категорії первісної сутності Піднебесної // Східний світ. № 8, том 6, 2 (96), Київ–1999. – С. 45–58.

Кіктенко В. О. Дослідження Китаю в Україні у ХІХ – на початку ХХ століття (науково-освітній період і проекти інституалізації Китаєзнавства в Україні) // Сходознавство. – 2000. – № 9–10. – С. 133–154.

Кіктенко В. О. Джерела з історії Російської духовної місії в Пекіні у фондах Інституту рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського НАН України // Східний світ. – 2001. – № 2. – С. 84–91.

Кіктенко В. О. Нарис з історії українського Китаєзнавства. ХVІІІ – перша половина ХХ ст.: дослідження, матеріали, документи / відп. ред. О. Д. Огнева; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К. : [б.в.], 2002. – 194 с.

Кіктенко В. О. Семантичне визначення суб'єкту висловлювання на підставі текстологічного аналізу «Дао де цзін» // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 22 – 30.

Кіктенко В. О. Кримінальна справа Бориса Григоровича Курца // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 134–138.

Кіктенко В. О. ІІ Міжнародна науково-практична конференція «Україна–Китай: стратегічне партнерство Європи та Азії» // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 164 – 165.

Кіктенко В. О. Наукова біографія Джозефа Нідема: шлях від біохімії до синології // Сходознавство. – 2003. – № 21–22. – С. 51–66.

Кіктенко В. О. Історико-філософська концепція Дж. Нідема розвитку наукової думки в Китаї // Перспективи. – 2003. – № 2–3 (22–23). – С. 91–96.

Кіктенко В. О. Аналіз нідемовського визначення даоської концепції дао // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. – Вип. 42. – К. : Український центр духовної культури, 2004. – С. 48–60.

Кіктенко В. О. Джозеф Нідем про філософію раннього конфуціанства // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2004. – № 615. – С. 54–60.

Кіктенко В. О. Джозеф Нідем про основні філософські школи традиційного Китаю // Мультиверсум. Філософський альманах: 36. наук. праць. – Вип. 39. – К. : Український центр духовної культури, 2004. – С. 35–46.

Кіктенко В. О. Історіографічний огляд критики концепції розвитку науки і цивілізації в Китаї Дж. Нідема // Східний світ. – 2004. – № 1. – С. 5–19.

Кіктенко В. О. Компаративний та наукознавчий аналіз Дж. Нідема даоської концепції дао // Сходознавство. – 2004. – № 25–26. – С. 44–56.

Кіктенко В. О. Філософія раннього конфуціанства у відношенні до історії наукової думки в давньому Китаї в аналізі Джозефа Нідема // Проблеми освіти: Наук.-метод., зб. – К. : Наук.-метод. центр вищої освіти, 2004. – Вип. 38. – 239–251.

Кіктенко В. О. Філософська і наукова думка традиційного Китаю в дослідженні Дж. Нідема // Дослідження цивілізацій Сходу та Заходу: історія, філософія, філологія. Збірник статей. – К., 2004. – С. 123–138.

Кіктенко В. О. Визначення Дж. Нідемом місця даоської філософії в структурі наукових знань давнього Китаю // Перспективи. – 2004. – 2–3 (26–27). – С. 12–20.

Кіктенко В. О. Історіографічний огляд дослідження Дж. Нідема даоської філософії в структурі наукових знань давнього Китаю // Східний світ. – 2004. – № 4. – С. 43–58.

Кіктенко В. О. Даоська причинність та телеологія: Нідем, Гегель, Уайтхед та комбінаторна логіка // Східний світ. – 2005. – № 1. – С. 142–150.

Кіктенко В. О. Дж. Нідем про формування наукової логіки в давньокитайських філософських школах мін-цзя й мо-цзя // Східний світ. – 2005. – № 2. – С. 142–150.

Кіктенко В. О. Суспільно-політичні погляди даосів у дослідницькому проєкті Дж. Нідема «Наука і цивілізація в Китаї» // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2005. – Вип. 80–81. – С. 19–22.

Кіктенко В. О. Окремі теоретичні аспекти визначення феномену модернізації китайського суспільства // Сходознавство. – 2005. – № 29–30. – С. 74–82.

Кіктенко В. О. Огляд розвитку китаєзнавства у Великобританії // Східний світ. – 2005. – № 4. – С. 30–40.

Кіктенко В. О. Юридичні закони та закони природи: Дж. Нідем про філософію легістів // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2005. – С. 22–30.

Кіктенко В. О. Даоська причинність та телеологія: Нідем, Гегель, Уайтхед та комбінаторна логіка // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. – 2006. – № 76–79. – С. 190–194.

Кіктенко В. О. Історіографічний огляд наукових праць Дж. Нідема // Східний світ. – 2006. – № 1. – С. 77–91.

Кіктенко В. О. Методологічні основи організмичної філософії Дж. Нідема // Перспективи. – 2006. – № 4 (36). – С. 52–58.

Кіктенко В. О. Наукова біографія Джозефа Нідема: філософія, наука, компаративістика // Філософська думка. – 2006. – № 1. – С. 40–55.

Кіктенко В. О. Нова компаративна історія науки: Цянь Веньюань проти Джозефа Нідема // Перспективи. – 2006. – № 3(35). – С. 41–47.

Кіктенко В. А. Демократические преобразования в независимой Украине // International Conference «Challenges and Perspectives of the Democratic Development in CIS States». 19/05/2007. – Taipei (Taiwan). – Р. 6–16.

Кіктенко В. О. Концепція історії науки Джозефа Нідема в працях китайських вчених // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2007. – С. 26–42.

Кіктенко В. О. «Міжнародна конференція “Тайбейсько-Московський форум 2006”: “Стратегічне значення зміни ситуації в Північно-Східній Азії для країн СНД і Тайваню”» // Східний світ. – 2007. – № 1. – С. 127–130.

Кіктенко В. О. Новий гуманізм Дж. Нідема в концепції історії наукової думки // Перспективи. – 2007. – № 1(37). – С. 62–69.

Кіктенко В. О. Компаративна історія науки Дж. Нідема в загальній типології досліджень східно-азійської науки // Мультиверсум. – 2007. – № 63. – С. 44–55.

Кіктенко В. О. Аналіз реконструкції Дж. Нідемом історії природничих наук у Китаї // Східний світ. – 2008. – № 2. – С. 83–97.

Кіктенко В. О. Аналіз реконструкції Дж. Нідемом історії природничих наук у Китаї // Східний світ. – 2008. – № 1. – С. 95–111.

Кіктенко В. О. Дж. Нідем про метафізичний та ідеалістичний аспекти формування науки в стародавньому й імператорському Китаї // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Наук. журнал. – К. : Міленіум, 2008. – № 2. – С. 21–27.

Кіктенко В. О. Математика та астрономія в традиційному Китаї: історико-філософський аналіз Дж. Нідема // Культура і сучасність: Альманах. – К. : Міленіум, 2008. – № 1. – С. 26–33.

Кіктенко В. О. Постнідемовський розвиток історії науки й цивілізації Китаю // Філософські обрії. – 2008. – № 19. – С. 57–73.

Кіктенко В. А. Синологическая критика реконструкции Дж. Нидэма истории науки и цивилизации в Китае // Вестник Русской христианской гуманитарной академии. – 2008. – Том 9. – Выпуск 1. – С. 64–78.

Кіктенко В. О. Соціологічний аспект в організмичній філософії Джозефа Нідема // Мультиверсум. Філософський альманах: 36. наук. праць. – 2008. – № 68. – С. 64–67.

Кіктенко В. О. Теоретичні висновки й підсумки проекту «Наука й цивілізація в Китаї» // Східний світ. – 2008. – № 3. – С. 157–166.

Кіктенко В. О. Україна–Китай: історичні та кроскультурні контакти // Україна–Китай: діалог та взаємозбагачення культур: 36. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. – К. : ДАКККІМ, 2008. – С. 9–22.

Кіктенко В. О. Філософські й теоретичні висновки проекту «Наука й цивілізація в Китаї» // Мультиверсум. Філософський альманах: 36. наук. праць. – К. : Український центр духовної культури, 2008. – № 72. – С. 120–135.

Кіктенко В. О. Філософські та методологічні положення концепції історії науки Дж. Нідема // Актуальні проблеми історії, теорії та

практики художньої культури: 36. наук. праць. – Вип. XX. – К. : Міленіум, 2008. – С. 54–63.

Кіктенко В. О. Огляд гіпотез походження китайської цивілізації // Орієнтальні студії в Україні. До ювілею Л. В. Матвєєвої. Збірник наукових статей. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2010. – С. 270–281.

Кіктенко В. О. Інституційна теорія науки Тобі Хаффа: Ісламський світ, Китай і Захід // China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation. Proceedings of The Second International Conference. – Kyiv-Seoul, 2011. – P. 1–7.

Кіктенко В. О. Інтелектуальні і соціальні основи китайської науки в концепції Дьорка Бодде // Східний світ. – 2011. – № 4. – С. 19–24.

Кіктенко В. О. Культурний релятивізм Натана Сівіна: традиційна китайська наука і медицина // Китаєзнавчі дослідження. [Збірка наукових праць]. Том 1. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація китаєзнавців, 2011. – С. 88–95.

Кіктенко В. О. Культурно-історична модель китайської науки Бенджаміна А. Ельмана // Східний світ. – 2011. – № 3. – С. 63–73.

Кіктенко В. О. Порівняльна епістемологія Джеффри Ллойда: філософські основи науки і культури (Стародавня Греція та Стародавній Китай) // Мультиверсум. – 2011. – № 8 (106). – С. 56–71.

Кіктенко В. О. Крайній орієнтоцентризм Джона Хобсона: східні витоки західної науки і цивілізації // Схід та діалог цивілізацій [упорядники: О. Д. Василюк, Н. М. Зуб]. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, 2012. – С. 134–140.

Кіктенко В. О. Подолання методології наукового пізнання Дж. Нідема в нових моделях реконструкції китайської науки й цивілізації // Гуманітарні студії. Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 14. – С. 141–150.

Кіктенко В. О. Сучасні методологічні підходи до вивчення китайської філософії і науки // Китаєзнавчі дослідження. Збірка наукових праць. Том 2. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація китаєзнавців, 2012. – С. 4–11.

Кіктенко В. О. Стратегічне партнерство в зовнішній політиці Китаю (висновки для України) // Сходознавство. – 2012. – № 60. – С. 48–75.

Кіктенко В. О. Трансформація моделі науково-технічного розвитку КНР // Трансформаційні процеси у країнах Сходу. – Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2012. – С. 57–65.

Кіктенко В. О. Конфуціанство та/або комунізм: перспективи політичного розвитку Китаю // Східний світ. – 2013. – № 2–3. – С. 160–171.

Кіктенко В. О. Концепт «стратегічне партнерство» у зовнішній політиці Китаю та пошуки формули міжнародних відносин “нового типу”; Політичні та економічні складові стратегічного партнерства України та Китаю // Східний вектор стратегічного партнерства України. Аналітична доповідь. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2013 р. – С. 9–24.

Кіктенко В. О. «Школа Джозефа Нідема»: філософія і методологія досліджень китайської науки і цивілізації : автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.05 / Нац. акад. наук України, Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди. – К., 2013. – 36 с.

Кіктенко В. О. Борис Григорович Курц: життєвий та творчий шлях // Курц Б. Г. Східна Європа та Азія: історія торгівлі в XVI – першій половині XX ст. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2014. – С. 5–42.

Кіктенко В. О. «Політичне конфуціанство» Цзя Ціна як відмова від західної моделі розвитку // Східний світ. – 2014. – № 2. – С. 131–136.

Кіктенко В. О. Моральна метафізика Моу Цзунсяня: посткантіанство і неоконфуціанство // Східний світ. – 2014. – № 3. – С. 133–141.

Кіктенко В. О. Перегляд засад синології і реконструкція китайської культури у поглядах «нових конфуціанців» // Східний світ. – 2014. – № 4. – С. 156–161.

Кіктенко В. О. Порівняльний аналіз конфуціанства і демократії: спільне, відмінне та можливості взаємодії // Китаєзнавчі дослідження. – 2014. – № 1–2. – С. 5–13.

Кіктенко В. О. Теорія «мирного піднесення/розвитку» Китаю в політичному та науковому дискурсі // Східний світ. – 2015. – № 1. – С. 125–137.

Кіктенко В. О. «Китайська загроза» в глобальному контексті: теорія і реальні виклики // Східний світ. – 2015. – № 2. – С. 117–125.

Кіктенко В. О. «Китайська мрія» як теорія нового етапу модернізації КНР // Східний світ. – 2015. – № 3. – С. 106–114.

Кіктенко В. О. Роль теорії «м'якої сили» в створенні нового образу Китаю // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 39–50.

Кіктенко В. О. Від революції до модернізації: стратегія та ідеологія КНР періоду реформ // Східний світ. – 2016. – № 1. – С. 83–93.

Кіктенко В. О. Сучасна модель російсько-китайських відносин: асиметричне стратегічне партнерство // Східний світ. – 2016. – № 2–3. – С. 24–36.

Кіктенко В. О. Історичний дискурс у традиційному та сучасному Китаї // Східний світ. – 2016. – № 4. – С. 52–64.

Кіктенко В. О. Китай у сучасному світі: мирне піднесення, відродження нації та «м'яка сила» // Китай очима Азії. Колективна монографія / Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація Китаєзнавців. – К., 2017. – С. 11–99.

Кіктенко В. О. Філософія американського прагматизму, конфуціанство та китайська модернізація // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1–2. – С. 18–29.

Кіктенко В. О. Геоекономічне зростання Китаю у сучасному світі. Стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 22 лютого 2017 року // Вісник Національної академії наук України. – 2017. – № 4. – С. 42–60.

Кіктенко В. О. Дисциплінарні та методологічні особливості науки про Китай // Східний світ. – 2017. – № 4. – С. 46–58.

Кіктенко В. О. Огляд розвитку філософії науки і техніки в Китаї // Китаєзнавчі дослідження. – 2017. – № 1–2. – С. 12–21.

Кіктенко В. О. Історичні етапи розвитку феноменології в Китаї // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 2. – С. 15–34.

Кіктенко В. О. Огляд історії аналітичної філософії в Китаї (XX – початок XXI століття) // Східний світ. – 2018. – № 2. – С. 17–29.

Кіктенко В. О. Свідectво про нагородження імператорським «Орденom Подвійного дракона»: невідоме джерело з фонду Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Східний світ. – 2018. – № 3. – С. 44–57.

Кіктенко В. О. Семантика і прагматика концепту ІНІЦІАТИВА «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ» // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 58–68.

Кіпцар І. А. Етапи та перспективи українсько-китайського співробітництва в галузі культури (1991–2001 рр.) // Сходознавство. – 2003. – № 21–22 – С. 67–72.

Кіпцар І. А. Система соціального забезпечення населення Китаю в умовах економічних реформ та глобальних інтеграційних процесів: проблема запозичення досвіду Україною // Сходознавство. – № 33–34. – 2006. – С. 61–66.

Кіпцар І. А. Міжпарламентське співробітництво України та КНР (1992–2002 рр.) // Сходознавство. – 2008. – № 44. – С. 38–47.

Кіпцар І. А. Українсько-китайські відносини в період 1992–2002 рр. : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2006. – 219 л.

Кіпцар І. А. Українсько-китайські відносини у період 1992–2002 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2006. – 20 с.

Кіржаєв С., Ульяновський В. Причинок до студій української орієнталістики 1920–1930-х років: незаний збірник «Україна і Схід» // Україна в минулому. Вип. 4. – К.–Ль. : Львівська обласна книжкова друкарня, 1993. – С. 76–89.

Кірносова Н. Деякі семантико-графічні особливості ієрогліфічних рекламних текстів // Проблеми державного будівництва в Україні. – Вип. 6. – К. : КМУ, 2001. – С. 262–266.

Кірносова Н. До проблеми генези китайського роману (на прикладі роману У Чен-єня «Мандрівка на Захід») // Вісник Міжнародного інституту лінгвістики і права. Серія: Літературознавчі студії. – К., 2001. – С. 28–33.

Кірносова Н. Романи «Мандрівка на Захід» У Чен-єня та «Шлях паломника» Джона Баньяна // Вісник Київського міжнародного університету. Серія: Літературознавчі студії. – Вип. 4. – К., 2002. – С. 260–268.

Кірносова Н. Паломницька проза у контексті перегляду традицій // Східний Світ. – 2003. – № 1. – С. 133–141.

Кірносова Н. Жанрові і стильові особливості паломницької прози в англійській та китайській літературах (порівняльна характеристика) // Наукові записки Києво-Могилянської академії. Гуманітарні науки. – Т. 22. – Ч. 1. – К., 2003. – С. 3–7.

Кірносова Н. До проблеми художньої адекватності перекладу китайської середньовічної поезії // Проблеми державного будівництва в Україні. – Вип. 10. – К. : КиМУ, 2005. – С. 351–355.

Кірносова Н. А. Жанрово-тематична парадигма паломницької прози в китайській та європейських літературах XVI – XVIII ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук / НАН України. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2005. – 20 с.

Кірносова Н. А. Мова і поведінка китайців // Китайська цивілізація: традиції і сучасність. – К., 2005. – С. 31–34.

Кірносова Н. А. Жанр «мандрівних нотаток» у китайській літературі епохи Мін // Ренесансні студії / Запорізький державний університет. – Вип. 11. – 2006. – С. 58–71.

Кірносова Н. А. Проблеми викладання курсу практичної граматики китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – Вип. 19. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. – С. 88–90.

Кірносова Н. А. Практична граматика китайської мови : навчальний посібник. – К. : КНУ, 2007. – 116 с.

Кірносова Н. А. Система трансформацій в українському та китайському перекладознавстві // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К., 2007. – С. 43–47.

Кірносова Н. А. Етикетні формули китайської мови та способи їх перекладу українською мовою // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – Вип. 10. – Т. VII (107). – С. 253–256.

Кірносова Н. А. Мовний вимір опозиції «стабільність/плинність» як основи утворення смислу в «论语» // Конфуціанство: філософія, етика, політика. – Л. : «Альма-матер», 2008. – С. 74–77.

Кірносова Н. А. Поетологічні особливості жанру подорожніх нотаток у китайській та українській літературах кін. XIX – поч. XX ст. // Східний Світ. – 2008. – № 4. – С. 88–92.

Кірносова Н. А. Сучасні тенденції у методиці викладання китайської мови // Україна-Китай: діалог і взаємозбагачення культур: 36. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. – К. : ДАКККиМ, 2008. – С. 153–140.

Кірносова Н. А. Явище граматичної синонімії в китайській мові // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: східні мови та літератури. – К., 2008. – Вип. 13. – С. 8–11.

Кірносова Н. А. Засади транскрибування китайської лексики українською мовою // Сходознавство. – 2009. – № 45–46. – С. 38–57.

Кірносова Н. А. Концепт поняття «паломництво» у мандрівній літературі XVI – XVII ст. у Китаї // Спадщина Омеляна Прицака і сучасні гуманітарні науки : матеріали міжнародної наукової конференції 28–30 травня 2008 року. – К. : ТОВ «Видавництво Аратта», 2009. – С. 123–131.

Кірносова Н. А. Концепція знаку Чарльза Пірса та її застосування до китайської ієрогліфіки // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2009. – Вип. 12. – Т. IV (129). – С. 181–186.

Кірносова Н. А. Образний потенціал слова в китайській мові (на прикладі дієслів із ключем «рука» в повісті Т'є Нін «Квітки бавовнику») // Українське мовознавство. – 2009. – Вип. 39/1. – С. 177–183.

Кірносова Н. А. Особливості комунікації китайською мовою в електронному просторі // Мовні і концептуальні картини світу. – 2009. – Вип. 26. – Ч. 2. – С. 56–61.

Кірносова Н. А. Особливості рекламних текстів китайською мовою: психолінгвістичний аспект // China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation (proceedings of The First International Scientific Conference). – К., 2009. – С. 90–93.

Кірносова Н. А. Парадигма значень лічильного слова китайської мови: до проблеми функціонування // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. – К., 2009. – С. 118–120.

Кірносова Н. А. Українські реалії в творах М. Гоголя: проблема перекладу китайською мовою («Вечір на Івана Купала») // Літературознавчі студії. – 2009. – Вип. 25. – 2009. – С. 89–98.

Кірносова Н. А. Епіграфіка міського середовища в Китаї: концептуальний аналіз // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2010. – Вип. 13. – Т. VIII (144). – С. 75–82.

Кірносова Н. А. Китайська література в XX столітті: погляд здалека // Альманах «ЛітАкцент». – К. : Темпора, 2010. – С. 226–233.

Кірносова Н. А. Мовні зв'язки України та Китаю // Мовні та літературні зв'язки України з країнами Сходу. – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2010. – С. 243–254.

Кірносова Н. А. Семантична структура ієрогліфа-класифікатора як відображення мотивації його зв'язку з іменником (на прикладі лічильних слів до свійських тварин) // Мовні та концептуальні картини світу. – 2010. – Вип. 28. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 340–347.

Кірносова Н. А. Етапи розвитку граматики в Китаї: від династії Хань до сучасності // Східний Світ. – 2011. – № 3. – С. 195–204; № 4. – С. 103–110.

Кірносова Н. А. Концепти давньокитайської лінгвістичної термінології (у межах питання про зв'язок мови й мислення) // Мовні та концептуальні картини світу. – 2011. – Вип. 36. – С. 433–442.

Кірносова Н. А. Лічильні слова китайської мови в світлі концепції числа Ж. Піаже // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: східні мови та літератури. – К., 2011. – Вип. 17. – С. 13–16.

Кірносова Н. А. Християнська проблематика в китайській літературі кінця ХХ ст. // Літературознавчі студії. – 2011. – Вип. 29. – С. 181–186.

Кірносова Н. А. Когнітивна лінгвістика в Китаї: історія й термінологія // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – 2012. – № 18. – С. 9–14.

Кірносова Н. А. Китайський ієрогліф: проблема визначення // Сходознавство. – 2013. – № 61. – С. 47–54.

Кірносова Н. А. Китайський ієрогліф як художній феномен // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов». – 2016. – Вип. 83. – С. 109–116.

Кірносова Н. А. «Кола на воді» – спосіб організації інформації в китайському ієрогліфі // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 19. – Т. I (181). – С. 316–321.

Кірносова Н. А. Трактат «Гунсунь Лун-цзи» у світлі ідей сучасної когнітивної науки // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1–2. – С. 30–41.

Кірносова Н. А. Викладання китайської мови в Україні: на витоках // Україна – Китай. – 2017. – № 1(7). – С. 120–123.

Кірносова Н. А. Смыслові коди новели Чи Цзицзянь «Як чиста вода змиває бруд» // Китаєзнавчі дослідження. – 2017. – № 1–2. – С. 73–79.

Кірносова Н. А. Поняття «держава» в китайській мові й «родинна ідеологія» в сучасному політичному дискурсі КНР // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 83–88.

Кірносова Н. А. Специфіка графічного вираження морфемних значень у китайській ієрогліфіці // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. – Вип. 21. – Т. IV (193). – С. 360–364.

Кічигін С., Чирко І. Трагедія і фарс китайського театру // Всесвіт. – 1982. – № 4. – С. 158–167.

Класична проза Китаю (вибрані переклади з давньокитайської та сучасної китайської) / Пер. з кит. В. Гамянін // Джерело перлин. Хрестоматія східних літератур / авт.-упоряд. С. М. Руссова. – К. : Горудень, 1998. – С. 208–223, 238–241.

«Книга пісень», Цюй Юань, юефу, Цао Цао, Тао Юань-мін та ін. // Зарубіжна література: Матеріали до вивчення літератур зарубіжного Сходу: Хрестоматія / Упор. Л. В. Грицик. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2006. – С. 590–601.

Ковалевский Е. П. Кульджа, Чугучак и города западной границы Китайской империи (из неизданных записок) // Мануфактурные и горнозаводские известия. – 1842. – № 1. – С. 4–7; № 2. – С. 12–14.

Ковалевский Е. П. О золотом производстве в Западных областях Китая // Горный журнал. – 1845. – Т. I. – Кн. 1. – С. 121–128.

Ковалевский Е. П. Путь каравана (из дневника русского офицера при переезде из Семипалатинска в пределы китайских владений // Журнал для чтения воспитанникам военно-учебных заведений. – 1846. – Т. 62. – № 245. – С. 7–27.

Ковалевский Е. П. О разработке каменного угля в окрестностях Пекина и о добыче золота в Китае // Горный журнал. – 1852. – Т. II. – Кн. IV. – С. 46–54.

Ковалевский [Е. П.]. Китай в 1849 и 1850 годах. (Из путевых заметок) // Отечественные записки. – 1853. – № 3. – С. 1–16; – № 4. – С. 71–102; – № 5. – С. 1–38.

Ковалевский Е. П. Путешествие в Китай / Е. Ковалевского. В 2-х частях. – СПб. : Тип. Королева и К°, 1853.

Ковалевский, Егор Петрович // Русский биографический словарь. Том 9: Кнаппе — Кюхельбекер / Издан под наблюдением председателя Императорского Исторического Общества А. А. Поповцева. – СПб. : Типографии И. Н. Скороходова, 1892. – С. 25–27.

Ковалівський А. Вивчення Сходу в Харківському університеті та Харкові у XVIII – XX віках // Антологія літератур Сходу. – Х. : Видавництво Харківського державного університету, 1961. – 452 с.

Ковалівський А. Зв'язки зі Сходом та сходознавство у Києві та Наддніпрянщині (передмова та публікація Валерія Рибалкіна) // Східний світ. – 1995. – № 2; 1996. – № 1. – С. 146–167.

Коваль О., Ленський П. «Тибетське питання»: деякі історичні та політологічні аспекти проблеми // Зовнішні справи. – 2008. – № 7. – С. 40–44; – № 8. – С. 38–41.

Козлов А. А. Очерки из истории философии: Понятия философии и истории философии: Философия восточная. – К. : тип. Ун-та св. Владимира В.И. Завадского, 1887. – IV, [2], 88 с.

Козорез А. П. Квантитативные характеристики языковых единиц юридической терминологии китайского языка // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – М., 2013. – № 11 (58), ч. 2. – С. 36–41.

Козоріз О. П. Атрибутивне словосполучення як істотна структурна одиниця термінологічної гіпонімії китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2013. – Вип. 46, ч. 2. – С. 152–163.

Козоріз О. П. Афіксальний словотвір у юридичній термінології сучасної китайської мови // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. Вип. 18. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2012. – С. 14–21.

Козоріз О. П. Критерії виділення спеціальних юридичних дискурсів у межах поняття система права КНР // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури.

Вип. 19. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2013. – С. 11–13.

Козоріз О. П. Словосполучення та словотвір у сучасній китайській мові // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. Вип. 17. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет», 2011. – С. 16–18.

Козоріз О. П. Терміни-складнопохідні слова та терміни-словосполучення у юридичній термінології сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2012. – Вип. 38. – С. 330–338.

Козоріз О. П. Явище антонімії у юридичній термінології сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2012. – Вип. 41, ч. 2. – С. 237–245.

Козоріз О. П. Явище гіпонімії у юридичній термінології сучасної китайської мови // Сходознавство. – 2013. – № 59. – С. 28–37.

Козоріз О. П. Явище омонімії у юридичній термінології сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2013. – Вип. 43, ч. 2. – С. 210–217.

Козоріз О. П. Явище полісемії у юридичній термінології сучасної китайської мови // Східний світ. – 2012. – № 3. – С. 80–87.

Козоріз О. П. Розвиток термінознавства в Китаї // Сучасні тенденції сходознавства (матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції). Харківський національний педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2012. – С. 28–33.

Козоріз О. П. Іншомовні запозичення та термінологічні кальки у юридичній термінології сучасної китайської мови // Современное социально-гуманитарное знание в России и за рубежом. – Ч. 3. – П., 2013. – С. 116–121.

Козоріз О. П. Структурно-семантичні особливості сучасної китайської юридичної термінології [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 16 с.

Колодко С. А. Прислівник у сучасній китайській мові // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 41–43.

Колодко С. А. Іменники в китайській мові // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – К., 2000. – Вип. 3. – С. 35–38.

Колодко С. А. Прихований граматичний зв'язок та умови формування прислівниково-іменникових сполучень у китайській мові // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 21–25.

Колодко С. А. Предикативність іменника як одна з його функцій при утворенні прислівниково-іменникових сполучень // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 32–35.

Колодко С. А., Коломієць Н. В., Гончаренко О. М. та ін. Китайсько-український словник: 80000 слів. – К. : ТОВ «Видавництво «Консультант», 2004. – 1176 с.

Колодко С. А. Проблема ідентифікації китайського прислівника // Мова та історія: періодичний збірник наукових праць. – К., 2005. – Вип. 75–76–77. – С. 54–61.

Колодко С. А. Стилистичні особливості та етимологія прислівників китайської мови // Збірник наукових праць Київського національного лінгвістичного університету: Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К., 2005. – Вип. 13. – С. 366–372.

Колодко С. А. Сполучуваність якісних прислівників китайської мови зі словами інших лексико-граматичних груп. // Мова та історія: періодичний збірник наукових праць. – К., 2005. – Вип. 78. – С. 50–58.

Колодко С. А. Прислівник у китайській мові: структура, семантика, функції: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2009. – 19 с.

Коломієць Н. В. Квантативные измерения концепта 智 «ум» в китайской картине мира // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук: журнал научных публикаций. – М. : Институт стратегических исследований, 2013. – № 11. – Ч. 2. – С. 94–97.

Коломієц Н. В. Темпоральные признаки концепта 智 «ум» в китайской языковой картине мира // Социально-гуманитарный вестник России: научный журнал. – М.: Центр социально-политических исследований «Премьер», 2013. – № 10. – С. 42–46.

Коломієць Н. В. Шляхи аналізу культурно специфічної лексики // Мовні та концептуальні картини світу. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – С. 68–73.

Коломієць Н. В. Асоціативні відношення в культурно маркованій лексиці (китайський культурний термін 豆腐 ‘тофу’) // Мова і культура : науковий журнал. – Вип. 15. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – Т. IV. – С. 164–169.

Коломієць Н. В. Специфіка вербальної репрезентації концепту 意 «думка» в китайській мові // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Серія: «Філологія». – Вип. 8. – Од. : Видавничий дім «Гельветика», 2014. – Т. 1. – С. 107–109.

Коломієць Н. В. Особливості танського «вугу» у творчості Лі Бо та Ду Фу // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія «Східні мови та літератури». – Вип. 4. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – С. 68–70.

Коломієць Н. В. «Ментальність» як концептуальне поле китайської мови // Общество на рубеже эпох: взгляд на современность через призму социальных и гуманитарных наук: материалы заочной всероссийской с международным участием научно-практической конференции студентов, аспирантов, молодых ученых, педагогов и преподавателей. – П. : Пермский государственный национальный исследовательский университет, 2012. – Ч. 1. – С. 129–132.

Коломієць Н. В. Колоративні етнотопіми китайської мови // Функциональная стилистика: сб. науч. работ – Я. : Крымский республиканский институт последипломного педагогического образования, 2012. – № 3. – С. 280–282.

Коломієць Н. В. Культурна специфіка семантики номенів на позначення чисел першого десятку в китайській мові // Семантика мови і тексту: матеріали XI Міжнародної наукової конференції. – Ів.-Фр. : Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2012. – С. 244–246.

Коломієць Н. В. Вербалізація ключових концептів ментальної сфери людини в китайській мові [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 18 с.

Кононенко М. Г. Формування концепції відповідальності КНР як держави // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2014. – Вип. 119. – Ч. І. – С. 58–66.

Кононенко М. Г. Близькосхідний напрям реалізації КНР статусу глобальної відповідальної держави // Наук. вісник Дип. акад. України. – К., 2014. – Вип. 21. – Ч. 2. Серія «Політичні науки». – С. 56–62.

Кононенко М. Г. Іранська ядерна програма в політиці Китаю // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : «Видавництво Гілея», 2013. – Вип. 74 (7). – С. 409–410.

Кононенко М. Г. Основні напрями співробітництва КНР з Радою співробітництва арабських держав Перської затоки // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. пр. / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : «Видавництво Гілея», 2015. – Вип. 96. – С. 482–488.

Кононенко М. Г. Реалізація зовнішньополітичної стратегії КНР в регіоні Перської Затоки // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2015. – Вип. 124. – Ч. І. – С. 26–36.

Кононенко М. Г. Геополітичні та геоекономічні інтереси КНР в регіоні Перської затоки // Польско-український научний журнал. – 2014. – Серія: «Социально-гуманитарные науки». – № 01(01). – С. 82–93.

Кононенко М. Г. Еволюція зовнішньополітичної стратегії КНР в регіоні Перської затоки : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2016. – 20 с.

Конрад Н. И. Запад и Восток. – М. : Наука, 1972. – 496 с.

Коркішко М. Китай / Бібл. селянина за ред. М. Шзерського. – Х. : Державне Видавництво України, 1925. – 27 с.

Коросторенко М. К. Китай наш великий друг і союзник. – К., 1955.

Коростаренко М. Нерушимая дружба советского и китайского народа // Коммунист Украины. – 1955. – № 2.

Коростовец И. Я. Россия на Дальнем Востоке. – Пк. : Т-во «Восточное просвещение», Типо-литография Российской Духовной Миссии, 1922. – II, 153, 4, 8 с.

Костанда И. А. Особенности употребления параллелизма в китайских поэтических текстах (IV–VI вв. н.э.) // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2013. – № 8 (26), в 2-х ч., ч. I. – С. 93–95.

Костанда И. А. Теоретические аспекты лингвостилистического исследования явления параллелизма в библейских текстах // Филология, искусствоведение и культурология: тенденции развития: материалы международной заочной научно-практической конференции – Н. : Изд. «Сибак», 2013 – С. 80–84.

Костанда І. О. Вплив екстралінгвістичних факторів на формування паралелізму у віршах поезії доби Тан // Сходознавство. – 2009. – № 48. – С. 92–96.

Костанда І. О. Вплив китайської поезії доби Тан на формування стилістичного прийому паралелізм у японській китайськомовній поезії кансі // Збірник матеріалів п'ятої міжнародної науково-практичної конференції «Мова, література і міжкультурна комунікація». – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013. – С. 237–242.

Костанда І. О. Дихотомія точного й розширеного паралелізму та лексика Танської поезії // Українське мовознавство: міжвідомчий науковий збірник. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. – Вип. 40/1. – С. 35–37.

Костанда І. О. Дослідження функцій паралелізму в мові юефу // Проблеми освіти: Науковий збірник – К. : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України, 2013. – Вип. 75. – С. 88–94.

Костанда І. О. Паралелізм як основний принцип танської поезії та його прояви на різних рівнях мови // Сходознавство. – 2008. – № 41–42. – С. 44–56.

Костанда І. О. Явище паралелізму в мові українського фольклору // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: Збірник наукових праць – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. – Вип. 19. – С. 87–91.

Костанда І. О. Дослідження структурно-функціональних особливостей явища паралелізму в мові давньокитайської поезії: «Шицзін» і «Дао де цін» // Україна, Еллади і Космос: міждисциплінарні студії (Ukraine, Ellas and Cosmos: interdisciplinary studies). – Athens : Ποιήματα των Φίλων, 2012. – 276–287.

Костанда І. О. Функції паралелізму в мові китайської поезії епохи Тан [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Нац. акад. наук України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 20 с.

Костанда І. О. Особливості вживання паралелізму в змісті китайських романів XIV-XVI ст. (на прикладі роману «Трицарство») // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія» – Од. : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Вип. 15 – С. 82–84.

Костанда І. О. Функції колоронімів зі значенням «червоний» в романі Цао Сюеціня «Сон у червоному теремі» // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія» – Од. : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Вип. 17. – С. 34–36.

Костанда І. О. Функції колоронімів зі значенням «жовтий» в романі Цао Сюеціня «Сон у червоному теремі» // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія» – Од. : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Вип. 19. – С. 70–73.

Костанда І. О. Функции колоронимов со значением «красный» в романе Цао Сюэциня «Сон в красном тереме» // Сборник статей и докладов участников VIII научно-практической конференции «Россия – Китай: история и культура». – Кз., 2015. С. 124–127.

Костанда І. О. Особливості вживання паралелізму в мові китайських романів XVII ст. (на прикладі роману «Хао цю Чжуань») // Україна і світ: діалог мов та культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 1–3 квітня 2015 року. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015 – С. 197–198.

Костанда І. О. Функции колоронимов со значением «зеленый» в романе Цао Сюэциня «Сон в красном тереме» // Сборник материалов VII Международной научной конференции «Проблемы литературы дальнего востока». – СПб., 2016. – Том 1. – С. 428–434.

Костомаров Н. Руина. Мазепа. Мазепинцы. – М. : Чарли, 1995. – 797, [2] с.

Кочубей Ю. Востоковедение на Украине // Востоковедные центры в СССР : В 2 вып. / АН СССР, Ин-т востоковедения ; [Отв. ред. А. П. Базиянц]. – М. : Наука, 1988. – С. 88–112.

Кочубей Ю. М. Популяризація знань про Схід в Україні: адмірал Я. Окуневський (1860–1929) і його подорожі на Схід // Східний світ. – 2016. – № 1. – С. 66–70.

Кошелева И. В. Лексико-грамматический перевод на китайский язык: сб. упражнений: в 2 ч. / И. В. Кошелева, Ма Ган ; Харьк. нац. ун-т им. В. Н. Каразина, Фак. иностр. яз., Ин-т Конфуция. – Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2014. – Ч. 1. – 119 с.; Ч. 2. – 116 с.

Кошовий С. А. Діяльність Сяо гуна, правителя царства Цінь // Китаєзнавчі дослідження. Збірка наукових праць. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація китаєзнавців, 2012. – Том 2. – С. 12–16.

Кошовий С. А. Життєпис Шан Цзюня у книзі Сима Цяня «Ши цзі, історичні записки» // Етнічна історія народів Європи. – К., 2012. – Вип. 37. – С. 109–121.

Кошовий С. А. Реформи Шан Яна на основі розділу 68 книги Сима Цяня «Ши цзі, Історичні записки» // Дні науки історичного факультету – 2012: Матеріали V Міжнародної наукової конференції молодих учених. – Вип. V. – Ч. 6. – К., 2012. – С. 16–17.

Кошовий С. А. До питання послідовників Шан Яна // Етнічна історія народів Європи. – К., 2013. – Вип. 39. – С. 149–150.

Кошовий С. А. Нові джерела з історії держави Цінь доби Чжаньго // Проблеми джерелознавства, історіографії та історії Сходу : матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 90-річчю з дня народження проф. В. М. Бейліса. – Лг. : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – С. 123–127.

Кошовий С. А. Реформатори періоду Чжаньго // Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин : статті та матеріали IV-ї Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Г. Л. Бондаревського. – Лг., 2013. – С. 32–35.

Кошевой С. А. Особенности развития Древнего Китая в период Чжаньго // *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*. – 2014. – № 11–12. – С. 34–40.

Кошовий С. А. Періодизація періоду Чжаньго: дискусійні питання // *Етнічна історія народів Європи*. – К., 2014. – Вип. 43. – С. 137–141.

Кошовий С. А. Аналіз авторського тексту на прикладі писемної пам'ятки Шан цзюнь шу // IX наукова конференція «Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Перспективи соціально-економічного та політичного розвитку КНР в XXI столітті» (Київ, 22 вересня 2015 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sinologist.com.ua/uk/ix-міжнародна-наукова-конференція/>

Кошовий С. А. Писемна пам'ятка «Шан цзюнь шу» як історичне джерело // *Етнічна історія народів Європи*. – К., 2015. – Вип. 46. – С. 181–188.

Кошовий С. А. Реформи Шан Яна та минуле держави Цінь: тлумачення Лейденської синологічної школи // *Китаєзнавчі дослідження*. – 2015. – № 1–2. – С. 11–18.

Кошовий С. А. Шан Ян і його концепція держави // *Етнічна історія народів Європи*. – К., 2015. – Вип. 45. – С. 137–148.

Кошовий С. А. Дискусії навколо суспільно-політичних практик легістів: витоки // *Дні науки історичного факультету (до 150-річчя з дня народження М. С. Грушевського)* : матеріали IX Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених / Редкол.: проф. І. К. Патриляк (голова), ас. І. Г. Адамська (заст. голови), О. Р. Магдич (відп. редактор). – К., 2016. – С. 159–163.

Кошовий С. А. Реформи Шан Яна : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2016. – 20 с.

Кошовий С. А. Формування сучасного порядку денного КНР: роль аналітичних центрів і експертного середовища // *Китаєзнавчі дослідження*. – 2016. – № 1–2. – С. 69–83; Кошовий С. А. Особливості державної політики КНР щодо Полярного регіону // *Китаєзнавчі дослідження*. – 2018. – № 2. – С. 99–126.

Кравченко О. О. Класифікація молодіжного Інтернет-сленгу сучасної китайської мови // *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Мова та література у полікультурному*

просторі. – Львів: ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2016. – С. 165–167.

Кравченко О. О. Особливості функціонування сленгізмів у сучасному китайськомовному Інтернет-просторі // Науковий журнал «Молодий вчений». Серія «Філологічні науки». – 2016. – № 7(34). – С. 347–352.

Кравченко О. О. Роль мережі Інтернет у формуванні сленгових лексем сучасною китайською молоддю // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Філологічні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку. – Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2016. – С. 56–59.

Кравченко О. О. Роль мережі Інтернет у формуванні молодіжного китайського сленгу // Одеський лінгвістичний вісник. – 2016. – № 7. – С. 207–210.

Кравченко О. О. Семантична трансформація китайських лінгвокультурних констант та порушення норм китайської літературної мови в Інтернет-текстах // Науковий журнал «Молодий вчений». Серія «Філологічні науки». – 2016. – № 8 (35). – С. 289–294.

Кравченко О. О. Функціональний ресурс числових знаків у китайській Інтернет-комунікації // Вісник Київського університету. Серія «Східні мови та літератури». – 2017. – № 1(23). – С. 28–33.

Кравченко О. О. Особливості реалізації директивів, промісивів та констативів у суспільно-політичних текстах китайськомовного політичного Інтернет-дискурсу // Південний архів (філологічні науки). – 2018. – № LXXV. – С. 124–129.

Кравченко О. О. Функціонування аббревіатур в китайськомовній Інтернет-комунікації // Вісник Київського університету. Серія «Східні мови та літератури». – 2018. – № 1(24). – С. 30–33.

Кравченко О. О. Китайський молодіжний сленг в інтернет-комунікації: структурно-семантичний, лінгвокультурний та лінгвопрагматичний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2019. – 19 с.

Кравченко О. О. Особливості реалізації мовленнєвих актів у молодіжних китайськомовних Інтернет-текстах: гендерний аспект // Мовні і концептуальні картини світу. – 2019. – № 2(64). – С. 95–102.

Країни Сходу. Історія та сучасність. Збірник статей. – К. : Наукова думка, 1974. – 206 с.

Краснов А. Н. Как живут китайцы. – Х. : Харьк. о-во распространения в народе грамотности, 1895. – 40 с.

Краснов А. Н. Как живут китайцы. – 2-е изд. Перепеч. с 1-го изд. – М. : Харьк. о-во распространения в народе грамотности. Изд. ком., 1899. – 32 с.

Краснов А. Н. Как живут китайцы. – 3-е изд. Перепеч. со 2-го изд. – Х. : Изд. ком. Харьк. о-ва грамотности, 1902. – 32 с.

Краснов А. Н. Как живут китайцы. – 4-е изд. Перепеч. со 2-го изд. – Х. : Изд. ком. Харьк. о-ва грамотности, 1904. – 32 с..

Краснов А. Н. Нужна ли японцам Маньчжурия и Корея // Южный край. – 1903. – 30 декабря.

Краснов А. Н. Пробуждение Китая // Южный край. – 1910. – 3 июля.

Краснов А. Н. Учреждения китайской деревни. – М., 1897.

Краснов А. Н. Краснов, Андрей Николаевич (1862–1914).

Краснов А. Н. Чайные округа субтропических областей Азии : (Культур-геогр. очерки Дальнего Востока) : Отчет Гл. упр. уделов проф. А. Н. Краснова. Вып. 1–2. – СПб. : тип. Глав. упр. уделов, 1897–1898. – 2 т..

Краткая история Русской православной миссии в Китае, составленная по случаю исполнившегося в 1913 году двухсотлетнего юбилея ее существования. – 1-е изд. – Пк. : тип. Успенского монастыря, 1916. – [4], II, 223 с.

Кротова М. В. Востоковеды-переводчики на КВЖД // Восток (Oriens). – 2017. – № 2. – С. 72–83.

Куди зникли фініки: Казки кит. письмен, і Пер. з кит. І. Чирка; Мал. М. Кочергіна. – К. : Держ. вид-во дит. літ-ри УРСР, 1961. – 32 с.

Курц Б. Г. Донесение Родеса и Архангельско-Балтийский вопрос в пол. XVII века // Журнал народного просвещения. – 1912. – № 3. – Новая серия. XXXVIII. – С. 72–105.

Курц Б. Г. Земские соборы. – К. : Типография Товарищества И. Н. Кушнерев и Ко, Караваевская, № 5, 1912. – 21 с.

Курц Б. Г. Город Верхотурье в XVII веке. (Отпечаток). – СПб., 1914.

Курц Б. Г. Состояние России в 1650–1655 гг. по донесению Родеси. – М. : Синодальная типография, 1914. – 268 с.

Курц Б. Г. Сочинение Кильбургера о русской торговле в царствование Алексея Михайловича. – К. : Тип. И.И. Чоколова, 1915. – [4], VIII, 607 с

Курц Б. Г. Киевская Контрактовая Ярмарка и Восток // Хозяйство Украины. – 1925. – № 11–12. – С. 190–198.

Курц Б. Г. Проблема восточной торговли СССР // Новый Восток. – 1925. – № 10–11. – С. 138–151.

Курц Б. Г. Перспективы развития украинской восточной торговли // Экономический Вестник. – 1926. – № 156.

Курц Б. Г. Рынки Украины и Ближнего Востока, как проблема развития хозяйства УССР // Хозяйство Украины. – 1926. – № 5–6. – С. 93–100.

Курц Б. Г. Київський інститут народного господарства за роки 1917 – 1927. – К., 1927.

Курц Б. Г. Колониальная политика России и Китая в XVII – XVIII вв. // Новый Восток. – № 19. – С. 194–206.

Курц Б. Г. Рынки Персии и Контрактова Ярмарка // Экономический Вестник. – 1927. – № 26.

Курц Б. Г. Схід, імперіалізм та СРСР. – К., 1927.

Курц Б. Г. Из истории торговых сношений России с Китаем в XVII ст. // Новый Восток. – 1928 – № 23–24. – С. 331–340.

Курц Б. Г. Шляхи економічної політики Росії та СРСР на Сході. – К., 1928.

Курц Б. Г. Государственная монополия России с Китаем в первой половине XVIII ст. – К. : Институт Народного Хозяйства, 1929. – 78 с.

Курц Б. Г. Занепад російсько-китайської торговельної монополії в II половині XVIII в. // Записки іст.-філолог. Від. ВУАН. – 1929. – Кн. XXV. – С. 235–275.

Курц Б. Г. Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях. – Х. : Государственное издательство Украины, 1929. – 158, [1] с.

Курц Б. Г. Як повстала державна караванна торгівля Росії з Китаєм у XVII ст. – К., 1929. – 40 с.

Курц Б. Г. Східна Європа та Азія: історія торгівлі в XVI – першій половині XX ст. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2014. – 632 с.

Лао Ше. Серп місяця: Новели / Упоряд. і авт. вступ. слова Б. Рифтін; Пер. з кит. І. Чирко. – К. : Дніпро, 1974. – 304 с.

Лао Ше. Сян-цзи Верблюди: Роман, оповід. / Пер. з кит. І. Чирко. – К. : Молодь, 1978. – 240 с.

Лао Ше. День народження Сяопо: Повість-казка для мол. шк. віку / Пер. з кит. І. Чирко; Передм. М. Спешнева; Мал. О. Михайлової-Родіної. – К. : Веселка, 1984. – 184 с.

Ленський П. С. Шанхайська організація співробітництва : нові аспекти регіональної безпеки // Політика і час. – 2003. – № 8. – С. 83–87.

Ленський П. С. Нова арена протиборства Китаю зі світовими державами // Політика і час. – 2004. – № 9. – С. 34–39.

Ленський П. С. Шанхайська організація співробітництва : нові аспекти економічної регіональної співпраці // Політика і час. – 2005. – № 4. – С. 83–87.

Ленський П. С. Щодо китайських оцінок і підходів до концептуальних питань національної зовнішньої політики // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – Вип. 14. – 2008. – С. 123–127.

Ленський П. Укелань юй чжунго цзінцзі хецзо де хяньчжуан хе цяньцзін (Сучасний стан та перспективи українськ-китайського торговельно-економічного співробітництва) // Елоси чжун'я дун'оу шічан (Ринок Росії, країн Центральної Азії та Східної Європи). – Пекін : Академія суспільних наук КНР, 2003. – № 8. – С. 21–22.

Ленський П. С. Китай і глобалізація міжнародних відносин // Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції «Глобалізація і глобальне управління : історичний, соціальний та політологічний виміри». – К. : Дипломатична академія України при МЗС України, Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України. – 12 листопада 2008 р. – С. 119–123.

Ленський П. С. Китайські джерела щодо центральноазійського виміру політики КНР у галузі регіональної безпеки в постбіполярний період // Китайська цивілізація: традиції та сучасність: збірник

статей. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАНУ, 2009. – С. 45–48.

Ленський П. С. Центральнаазійський вектор політики КНР у галузі регіональної безпеки в постбіполярний період : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2010. – 21 с.

Ленський П. С. Центральнаазійський вектор політики КНР у галузі регіональної безпеки в постбіполярний період : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2010. – 241 арк.

Лещенко Л. А. Воссоединение родины – приоритетная задача внешней политики КНР // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2000. – № 1. – С. 12–14.

Лещенко Л. А. Китай и Индия в процессах мировой и региональной интеграции // Цивилизационная структура современного мира. Цивилизации Востока в условиях глобализации / Под ред. академика НАН Украины Ю. Н. Пахомова и доктора философских наук Ю. В. Павленко. Том 3. Кн. 1.: Мусульманско-афразийская и индийско-южноазиатская цивилизации. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 530–540.

Лещенко Л. О. Провал американської політики ізоляції Китаю / Акад. наук Укр. РСР, Ін-т історії. – К. : Вид-во Акад. наук УРСР, 1959. – 137 с.

Лещенко Л. О. Стратегія США в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. (Відомча публікація МЗС України). 1994.

Лещенко Л. О. Китайсько-американські відносини: партнерство і суперництво. (Відомча публікація МЗС України). 1995.

Лещенко Л. О. Основні концепції і напрямки зовнішньої політики КНР. (Відомча публікація МЗС України). 1995.

Лещенко Л. О. Перспективи розвитку КНР в епоху «після Дена». (Відомча публікація МЗС України). 1995.

Лещенко Л. О. Політична взаємодія України і Китаю: характер і перспективи // Китай – Україна: шляхи до співробітництва. Збірник матеріалів конференції. – Пк., 1995. – С. 101–110. (Китайською мовою).

Лещенко Л. О. Відносини Японії і КНР. (Відомча публікація МЗС України). 1996.

Лещенко Л. О. Внутрішня і зовнішня політика КНР в контексті глобалізаційних процесів // 36. наук. праць Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України. – 2001. – Вип. 14. Схід і сучасність. – С. 72–82.

Лещенко Л. О. Українсько-китайські відносини: здобутки і перспективи // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2001. – Вип. 5. Українська зовнішня політика та дипломатія: десять років незалежності. – 2001. – С. 149–154.

Лещенко Л. О. Політична взаємодія України й КНР – погляд у XXI століття // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2002. – Вип. 7. Зовнішня політика та дипломатія: теорія, історія, практика. – С. 210–213.

Лещенко Л. О. Україна – Китай: підсумки та нові обрії співробітництва // Україна дипломатична. Наук. щорічник. – 2002. – Вип. 2. – С. 346–363.

Лещенко Л. О. Китай та Індія у процесах світової і регіональної інтеграції. Порівняльний аналіз // 36. наук. праць Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України. – Вип. 28. Дослідження світової політики. – К., 2004. – С. 164–176.

Лі Бо. Поезії // Висоцька Н. О., Пацанівська Л. І., Фесенко В. І. Зарубіжна література для 8-го класу. – К. : Т-во «Навчальна книга», 2005. – Ч. 1. – С. 48.

Лі Бо, Ду Фу, Ван Вей та ін. Поезії // Шекера Я. В. А небо журавками вишите. Поезії. – К. : Задруга, 2000. – С. 25–30.

Лі Бо, Ду Фу, Ван Вей. Поезії // Радосинь: Антологія / Упор. Д. Чередниченко. – К. : Задруга, 2004. – С. 481–482.

Лі Ке, Лі Вей-хань. Підземна війна: Роман / Пер. з кит. І. Чирка, М. Литвиненка. – К. : Рад. письм., 1959. – 252 с.

Лі Цзєгао. Учебно-методическая разработка по теоретической, практической грамматике и практике устной речи китайского языка / Методична розробка. КЕГІ. – Кр., 2006. – 170 с.

Логвін М. Мистецтво Китаю кінця 1950-х років (з колекції Національного музею мистецтв імені Б. та В. Ханенків) // Україна – Китай. – 2017. – № 4 (10). – С. 86–87.

Логвін М. Ксилографія нового Китаю // Україна – Китай. – 2018. – № 14. – С. 142–143.

Лу Сінь. Вибрані твори / Пер. з кит. І. Чирко. – К. : Держлітвидав, 1961. – 310 с.

Лу Сінь. Рідний край: Оповідання / Пер. з кит. І. Чирко; Іл. Л. Худяк. – К. : Держ. вид-во дит. літ-ри УРСР, 1957. – 47 с.

Лу Сінь. Справжня історія А-К'ю. Повість / Пер. з кит. І. Чирко. – К. : Молодь, 1958. – 137 с.

Лу Сінь. Твори / Пер. з кит. І. Чирко; Передм. В. Сорокіна. – 2-ге вид., переробл. – К. : Дніпро, 1981. – 271 с.

Лу Юй. Чайний канон. Другий сувій. Частина 5: заварювання чаю / Пер. з кит. Є. В. Гобової // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 89–91.

Лубсан Данзан. Алтан Тобчи («Золотое сказание»). – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1973. – 440 с.

Лунин М. М. Взгляд на историографию древнейших народов Востока. Китай // Москвитянин. – Ч. 4. – № 8. – 1842. – С. 294–307.

Лунин М. М. Взгляд на историографию древнейших народов Востока // Москвитянин. – 1892. – Ч. 4. – № 8. – С. 284–323; Ч. 5. – № 9. – С. 104–147.

Лю Цін. Історія початку: Роман / Пер. з кит. І. Чирко; Післямова В. Сорокіна. – К. : Дніпро, 1988. – 511 с.

Любимова Ю. С. Методологічні принципи дослідження категорії модальності в сучасній китайській мові (функціональний аспект) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія: [зб. наук, пр.] / [гол. ред. І. В. Ступак] – 2014. – Вип. 13. – С. 113–115.

Любимова Ю. С. Функціональні особливості дослідження засобів та способів вираження категорії модальності в сучасній китайській мові // Одеський лінгвістичний вісник. – 2015. – Вип. 5. – Том 1. – С. 87–91.

Любимова Ю. С. Типи модальних значень в сучасній китайській мові // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, Серія: «Філологія»: [зб. наук, пр.] / [гол. ред. І. В. Ступак]. – 2015. – Вип. 15. – С. 92–95.

Любимова Ю. С. Засоби і способи реалізації модальності можливості в сучасній китайській мові // Вісник Житомирського державного

університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки». – 2016. – Вип. № 1 (83). – С. 72–78.

Любимова Ю. С. Потенциальное наклонение глагола как доминанта субполя возможности в современном китайском языке // *Austrian journal of humanities and social sciences. Scientific journal.* – 2016. – № 1–2 (January-February). – С. 35–38.

Любимова Ю. С. Функціонально-семантичне поле модальності в сучасній китайській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2017. – 20 с.

Маграм В. Як живе та борється робітник Китаю / За інтернаціональне виховання. – Х. : Український робітник, 1931. – 102 с.

Макогін З. Я. Особливості співпраці Китаю з Львівською областю // *Проблемы повышения эффективности функционирования предприятий различных форм собственности : сб. науч. тр. / [за заг. ред. И. П. Булеева и др.]. – Донецк, 2010. – Вып. 3. – Т. 1. – С. 398–404.*

Макогін З. Я. Вплив «тіньового імпорту» з Китаю на економіку України // *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна.* – 2011. – Вип. 34. – С. 301–306.

Макогін З. Я. Дослідження впливу надмірної експансії китайських товарів на український ринок // *Економіка і держава.* – 2011. – № 2. – С. 76–78.

Макарчук С. Історичний факультет Львівського університету у 1951–1956 роках // *Вісник Львівського університету. Серія історична.* – 2014. – Вип. 50. – С. 315–339.

Малицька В. А. Питання когнітивного опису терміносистеми комп'ютерних технологій китайської мови // *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика, випуск Х.* – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – С. 125–131.

Малицька В. А. Своєрідність запозичення як процесу та результату взаємодії різносистемних мов // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 49. Частина I (у двох частинах).* – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2004. – С. 195–198.

Малицька В. А. Способи словотвору термінів інформаційно-комп'ютерних технологій у сучасній китайській мові // *Вісник Львівського*

університету: Серія філологічна. – Випуск 36. – Льв. : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2005. – С. 219–226.

Малицька В. А. Когнітивні аспекти дослідження термінології інформаційних технологій (китайська мова) // Вісник : Проблеми української термінології. – Льв. : Національний університет «Львівська політехніка», 2006. – С. 83–85.

Малицька В. А. Когнітивні аспекти номінації // Мова та історія: Періодичний збірник наукових праць. – Київ : 2004. – Вип. 69. – С. 34–39.

Малицька В. А. Приклади завдань модульних тестів з китайської мови як першої іноземної для студентів 1–3 курсів. – К. : Київський Національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2004. – 23 с.

Малицька В. А. Таксономія термінів інформаційних технологій у китайській мові // Проблеми української термінології : збірник наукових праць. – Львів : Видавництво «Ліга-Прес», 2004. – С. 56–59.

Малицька В. А. Терміносистема галузі інформаційних технологій у сучасній китайській мові: системно-структурний та когнітивний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. – К., 2010. – 16 с.

Малишева О. М. Соціальна спрямованість у професійній підготовці державних службовців у КНР // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя. – Н. : НДПУ імені М. Гоголя, 2009. – № 6, ч. 2. – С. 296–298.

Малишева О. М. Система шкільної освіти чиновників у Класичному Китаї як підґрунтя сучасної системи підготовки державних службовців у КНР // Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології: зб. наук, праць. – К. : Інститут вищої освіти НАПН України, 2012. – № 3(46). – Том 2. – С. 147–154.

Малишева О. М. Підготовка державних службовців у ВНЗ України (на прикладі працівників сектора культури та мистецтв) // Теорія та практика педагогіки: зб. наук, праць. – Ух. : Уханський інститут культури (КНР), 2014. – № 23. – С. 21–23. (кит. мовою)

Малишева О. М. Підготовка державних службовців у вищих навчальних закладах Китайської Народної Республіки : автореф. дис. ...

канд. пед. наук: 13.00.04 / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2015. – 20 с.

Мануильский Д. Тихоокеанские противоречия и Китай. Доклад на расширенном пленуме Коминтерна. – Х. : Пролетарий, 1927. – 40 с.

Мао Дунь. Веселка: Роман / Пер. з кит. І. Чирка. – К. : Держлітвидав. – 1959. – 246 с.

Мао Дунь. Веселка: Роман / Пер. з кит. І. Чирка. – К. : Молодь, 1988. – 232 с.

Мао Дунь. Іржа: Роман, оповідання / Пер. з кит. І. Чирко; Передм. Д. Воскресенського. – К. : Дніпро, 1985. – 317 с.

Мао Цзе-дун. [Поезії] / [Передм., пер. з кит. М. Бажана; Приміт. І. Чирка] // Всесвіт. – 1959. – № 8. – С. 21–29.

Мао Цзе-Дун. Поезії / Пер. з кит. М. Бажана. – К. : Держлітвидав, 1959. – 70 с.

Маракуев В. Н. Наши азиатские соседи китайцы: Сост. по соч.: Роберта Дугласа, Симона, Э. Реклю и др. – Од. : Нар. б-ка В. Н. Маракуева, 1896. – [2], 190 с.

Масленников В. Демократичні перетворення в Китайській народній республіці: Стеногр. публ. лекції. – К., 1951.

Масленников В. А. Демократические преобразования в народной республике Китая // Большевик Украины. – 1950. – № 5.

Материалы для истории Российской духовной миссии в Пекине / Изд. под ред. [и с предисл.] Н. И. Веселовского. Вып. 1. – СПб. : Тип. Глав. упр. уделов, 1905. – 72 с.

Мельникова О. В. Навчання майбутніх учителів китайської мови усного мовлення на основі художніх творів // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 567–569

Мельникова О. В. Принципи відбору художніх творів для навчання майбутніх учителів китайської мови // Україна і світ: діалог мов і культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 602–604

Мельникова О. В. Особливості формування вмінь усного китайського мовлення // Міжнародна науково-практична конференція «Україна і світ: діалог мов та культур» 30 березня – 1 квітня 2016 року. – С. 448–450.

Мельніченко В. В. «Тайванське питання» в працях вітчизняних та зарубіжних учених // Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць. – Мк. : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – Вип. 1. – С. 179–184.

Мельніченко В. В. Виникнення тайванської проблеми та конструкція американсько-китайських взаємовідносин // Перспективи. – Вип. 1 (45). Серія: Філософія, історія, соціологія, політологія. – Од. : В-во ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2009. – С. 63–67.

Мельніченко В. В. Взаємовідносини Україна – Тайвань – КНР: історія та сучасність // Питання історії України : збірник наукових праць. – Т. 12. – Чр. : Технодрук, 2009. – С. 267–270.

Мельніченко В. В. Система взаємовідносин між США та КНР і тайванська проблема у світлі нової зовнішньополітичної американської концепції – «Доктрини Ніксона» // Науковий вісник МДУ ім. В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць. – Вип. 27: Історичні науки. – Мк. : Вид-во МДУ ім. В. О. Сухомлинського, 2009. – С. 129–148.

Мельніченко В. В. Тайванський фактор та політика Китаю крізь призму проблем ядерної безпеки: історичний аспект // Історичні записки: збірник наукових праць. – Вип. 24. – Лг. : Вид-во СНУ ім. В. Дали, 2009. – С. 146–152.

Мельніченко В. В. Висвітлення актуальності «тайванського питання» в науковій літературі // Наукові записки. – Вип. 13. – Серія: Історичні науки. – Кр. : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 168–177.

Мельніченко В. В. Особливості політичного курсу китайського уряду у врегулюванні тайванського питання // Київський Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – Вип. 2 [54]. – К. : В-во «Сталь», 2010. – С. 112–117.

Мельніченко В. В. Формування «тайванської проблеми» та політика США (1949–1954 рр.) // Актуальні проблеми вітчизняної та світової історії : збірник наукових статей учасників Третіх всеукр. драгоманівських чит. молодих істориків, Київ, 12 березня 2010 р.; відп. ред. О. В. Потильчак. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С. 324–331.

Мерзлюк Д. О. Система показників категорії виду в сучасній китайській мові // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного

університету, Серія: Філологія. – Вип. 10. – Том 1. – Од., 2014. – С. 151–154.

Мерзлюк Д. О. Проблема категорії виду дієслова в китайській мові // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Україна і світ: діалог мов та культур. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2014. – С. 275–276.

Мерзлюк Д. О. Перфектив у китайській мові // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Україна і світ: діалог мов та культур. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2015. – С. 282–284.

Мерзлюк Д. О. Засоби вираження континуативу в сучасній китайській мові // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Україна і світ: діалог мов та культур. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2016. – С. 231–232.

Методичні рекомендації з курсу «Теорія та практика перекладу (китайська мова)» / уклад. Л. С. Калашник; Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х. : [б.в.], 2007. – 36 с.

Милицан С. Д. Библиографический словарь советских востоковедов / [АН СССР, Ин-т востоковедения, Ин-т науч. информации по обществ. наукам]. – М. : Наука, 1975. – 733 с.

Минка Г. М. Китайсько-український базовий словник-мінімум: Близько 5000 слів / Заг. ред. В. А. Пирогова; М-во освіти і науки України. Київ. держ. лінгв. ун-т. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2001. – 168 с.

Мистецтво Сходу. Виставка. – Х., 1929.

Миф П. Нарастание революционного движения в колониях. – Х. : Пролетарий, 1930. – 59, [2] с.

Михайловский И. Н. Важнейшие труды Николая Спафария: (1672–1677): (Чит. в собр. Ист.-филол. о-ва при Ин-те кн. Безбородко в Нежине). – К. : Тип. Ун-та св. Владимира Н. Т. Корчак-Новицкого, 1897. – [2], 56 с.

Михайловский И. Н. Очерк жизни и службы Николая Спафария в России. – К. : тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1895. – [2], 40 с.

Михайлов В. С. Питання взаємодії філософії даосизму та західного світу // Політологічний вісник. Зб. наук. праць. – К. : «ІНТАС», 2007. – Вип. 30. – С. 20–30.

Михайлов В. С. Проблема періодизації історії в філософії даосизму // Нова парадигма. Журнал наук. праць. – К. : Вид-во НПУ ім. Драгоманова, 2008. – Вип. 75. – С. 3–13.

Михайлов В. С. Філософія даосизму: онтологічні принципи та соціально-історична ретроспектива // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : ІФ НАН України, 2008. – Вип. 74. – С. 28–45.

Михайлов В. С. Формування особистості відповідно до традицій давньокитайської філософії // Філософсько-антропологічні студії. – 2008. – К. : «Стилос», ДНУ. – С. 156–161.

Михайлов В. С. Соціальні орієнтири давньокитайської філософської школи моїзму // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : ІФ НАН України, 2009. – Вип. 79. – С. 180–188.

Михайлов В. С. Соціальні аспекти давньокитайської філософії // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : ІФ НАН України, 2009. – Вип. 85. – С. 53–70.

Михайлов В. С. Пошуки підходів щодо соціального та державного управління: конфуціанство та легізм // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: 36. наук. праць. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2008. – № 1 – С. 68–79.

Михайлов В. С. Критика давньокитайської цивілізації та погляди щодо суспільного буття: даосизм та китайський буддизм // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: 36. наук. праць. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2009. – № 2. – С. 70–78.

Михайлов В. С. Людиновимірність соціально-філософської традиції Давнього Китаю і сучасність : дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т». – К., 2010. – 232 арк.

Михайлов В. С. Людиновимірність соціально-філософської традиції Давнього Китаю і сучасність : автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ун-т». – К., 2010. – 20 с.

Михайлов В. С. Філософська традиція Китаю: людський вимір та вплив на сучасність. – К. : [Сік груп Україна], 2014. – 250 с.

Мінцзяо Чжунжень. Історія щасливого подружжя / Пер. з кит. І. Костанди // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 179–188.

Многогрешный (Демьян Игнатович) // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т. XIXА. – СПб. : Семеновская Типоли-тография (И. А. Ефрона), 1896. – С. 547.

Мо Янь. Країна вина / Пер. з кит. М. Савченко. – Х. : Фоліо, 2015. – 526 с.

Мо Янь. Червоний гаолян: історія одного роду / Пер. з кит. Н. Кірносолової. – Х. : Фоліо, 2015. – 637 с.

Музичко О. Розвиток сходознавства в Одесі на початку ХХ ст. (1905–1920 роки): осередки, напрямки, діячі // Східний світ. – 2008. – № 4. – С. 50–53.

Музичко О. Одеські українські націєтворці «другого плану» кінця ХІХ – початку ХХ століть: Василь Громашевський, Василь Чудновцев та Антін Крижанівський // Гуманітарні дисципліни у навчально-вихов-ному процесі вищих навчальних закладів: [зб. наук. ст.] / В. М. Бурду-ланюк [та ін.]; відп. ред.: Є. Н. Приступа; Львівський держ. ун-т фіз. культури, Каф. гуманітарних дисциплін. – Льв. : Сорока П.Б., 2016. – Вип. 5. – 2016. – С. 119–136.

Мурашевич Е. Г. Традиционная и авторская символика поэзии Веня И-до (1899–1946) // Проблемы литератур Дальнего востока. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского университета, 2008. – Т. I. – С. 268–278.

Мурашевич Е. Г. Символизм Дай Ваншу (1899–1946) – рево-люция в стиле и содержании стиха // Проблемы литератур Дальнего востока. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского университета, 2010. Т. II. – С. 191–202.

Мурашевич К. Г., Шекера Я. В. Особливості використання перифразу у творчості Лі Бо // Східний світ. – К., 2005. – № 3. – С. 116–120.

Мурашевич К. Г. Випадки ототожнення символу та перифразу у китайській літературі // Мова та історія: Періодичний збірник наукових праць. – К., 2006. – Вип. 89. – С. 70–75.

Мурашевич К. Г. Перифраз як художній засіб у творчості китай-ського поета Ду Фу // Мова та історія: Періодичний збірник наукових праць. – К., 2006–2007. – Вип. 91. – С. 39–43.

Мурашевич К. Г., Шекера Я. В. Символ як багатозначний образ у творчості Лі Бо // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Східні мови та літе-ратури. – К., 2006. – № 11. – С. 53–55.

Мурашевич К. Г. Стилистичний аналіз поезій Лі Бо та Ду Фу шляхом порівняння символів // Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання іноземних мов. – Х. : Константа, 2006. – Вип. 2. – С. 114–118.

Мурашевич К. Г. Генеза міфологічних сюжетів у творчості китайського поета Лі Бо (701–762) // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. – К., 2007. – С. 64–68.

Мурашевич К. Г. Китайська поезія нового стилю: Цюй Цю-бо (1899–1935) // Сходознавство. – К., 2008. – № 41–42. – С. 97–107.

Мурашевич К. Г. Віддзеркалення архетипів сну і тіні у творчості поетів Лі Бо (701–762) та Ду Фу (712–770) // Сходознавство. – К., 2008. – № 43. – С. 57–66.

Мурашевич К. Г. Зародження нової поезії «4 травня» та проблема контактних зв'язків у китайській літературі початку XX століття // Східний світ. – К., 2009. – № 4. – С. 126–133.

Мурашевич К. Г. Любовна та пейзажна лірика у ранній творчості Лю Да-бая // Сходознавство. – К., 2009. – № 47. – С. 92–106.

Мурашевич К. Г. Нові форми й традиційні образи у пейзажній та любовній ліриці Лю Баньчуна // China, Korea, Japan: methodology and practice of culture interpretation. – Kiev-Seoul, 2009. – С. 217–221.

Мурашевич К. Г. Оновлення ідейно-художніх пошуків: нові теми та форми китайської поезії «4 травня» // Сходознавство. – К., 2009. – № 48. – С. 136–151.

Мурашевич К. Г. Художньо-естетичний феномен поезії «4 травня» в китайській літературі початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 19 с.

Мурашевич К. Г. Художньо-естетичний феномен поезії «4 травня» в китайській літературі початку XX ст. : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2011. – 221 арк.

Мускатблит Ф. Г. Россия и Япония на Дальнем Востоке: Ист.-полит. этюд: Со схемат. картой Дальнего Востока / Ф. Г. Мускатблит. – Од. : О. М. Распопова, 1904. – 63 с.

Мясников В. С. Договорными статьями утвердили. Дипломатическая история русско-китайской границы XVII – XX вв. – М. : РИО Мособлупроиздательства, 1996. – 482 с.

Мясников В. С. Избрание отца Иакинфа (Бичурина) в Академию Наук // История Российской духовной миссии в Китае : Сб. ст. / [Редкол.: С. А. Тихвинский и др.; Предисл. С. А. Тихвинского]. – М. : Изд-во Свято-Владимир. братства, 1997. – С. 197–213.

Наливайко С. Китаїст Іван Чирко, японка Йоко Сацукі та «Індієць» я // Українознавство. – № 2 (11). – 2004. – С. 139–142.

Наши в Китае [Электронный ресурс] // Киевское высшее общевойсковое командное дважды Краснознамённое училище им. М. В. Фрунзе. – 14.01.2013. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.kvoku.org/blog/archives/18308> (дата звернення 12.04.2016).

Нестеренко О. О. Комуникативні властивості вигуків сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 46. – Ч. II. – С. 65–73.

Нестеренко О. О. Структурно-фонетичні особливості вигуків сучасної китайської мови // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2014. – Вип. 20. – С. 29–30.

Нестеренко О. О. Емотивні характеристики вигуків сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип. 50. – Ч. II. – С. 121–126.

Нестеренко О. О. Особливості формування антонімічних пар вигуків сучасної китайської мови // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2014. – Вип. 12. – С. 98–100.

Нестеренко О. О. Розмежування вигуків сучасної китайської мови за структурно-етимологічним параметром // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2015. – Вип. 14. – С. 192–194.

Нестеренко О. О. Особливості синонімічної диференціації вигуків сучасної китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2015. – Вип. 51. – С. 344–351.

Нестеренко О. О. Вигуки сучасної китайської мови: типологія та функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2017. – 19 с.

Нефритова Гуаньїнь: Новели та оповідки доби Сун / Передм., комент., упоряд. Б. Рифтіна, Пер. з кит. І. Чирко. – К. : Дніпро, 1983. – 347 с.

Нечипоренко Б. Ю. Структурування інформації як маніпулятивна тактика китайських ЗМІ // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Вип. 1. – 2009. – С. 313–320.

Нечипоренко Б. Ю. Використання емоційно-оцінної лексики в політичному дискурсі китайських ЗМІ // Лінгвістичні дослідження. 36. наук. праць. – Вип. 27. – 2009. – С. 89–95.

Нечипоренко Б. Ю. «Сяючі узагальнення» як тактика маніпуляції масовою свідомістю в китайських ЗМІ // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 26 (2). – 2009. – С. 324–329.

Нечипоренко Б. Ю. Тактика «Спрощення і наближення до народу» як засіб маніпулятивного впливу в китайських електронних ЗМІ // Вісник Київського національного університету (Східні мови та літератури). – Вип. 14. – 2009. – С. 22–25.

Нечипоренко Б. Ю. Тактика «Сугестивна функція кліше та мовних штампів» у політичному дискурсі китайських ЗМІ // Вісник Київського національного університету (Східні мови та літератури). – Вип. 1 (19). – 2013. – С. 25–27.

Нечипоренко Б. Ю. Соціо-політичний аспект конотацій ідеограм китайського тексту публіцистичного стилю // Актуальні питання сходознавства, славістики, україністики: (пам'яті Омеляна Пріцака). 36. наук. праць. – К. : ВПЦ НАУКМА, 2010. – С. 135–142.

Нечипоренко Б. Ю. Сугестивна функція метафори в політичному дискурсі китайських ЗМІ // Мова і культура. – Т. IX (145). – 2010. – С. 131–138.

Нечипоренко Б. Ю. Реалізація сугестивних можливостей предикативних конструкцій у китайських ЗМІ // Мовні і концептуальні картини світу. – 2011. – Вип. 37. – С. 108–113.

Нечипоренко Б. Ю. Когнітивний аспект дослідження сугестивної функції синтаксису в політичному дискурсі китайських ЗМІ // Вісник Львівського університету (філологічна серія). – Вип. 54. – 2011. – С. 181–187.

Нечипоренко Б. Ю. Сугестивная функция клише и языковых штампов в политическом дискурсе китайских СМИ // Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии (материалы X международной заочной научно-практической

конференции). – М. : Международный центр науки и образования, 2013. – С. 197–202.

Нечипоренко Б. Ю. Суггестивная функция психотехники «Групповая идентификация» в китайском политическом медиадискурсе // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2013. – № 11(58). – Ч. 2. – С. 66–69.

Нечипоренко Б. Ю. Вербальні засоби формування масової свідомості в сучасному політичному дискурсі китайських ЗМІ [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 17 с.

Нечипоренко Б. Ю. Прагма-лингвистические особенности психотехники «Навешивание ярлыков» в китайском медиадискурсе // Общество. – 2014. – № 1. – С. 37–40.

Никифоров В. Н. Советские историки о проблемах Китая / АН СССР. Ин-т востоковедения. – М.: Наука, 1970. – 416 с.

Никищенко С. А. Концепция «одно государство – два строя» в политике КНР // Актуальные проблемы китаеведения. Тезисы выступлений на республиканской конференции китаеведения. – К., 1988. – С. 43–46.

Никищенко С. А. Молодежь Китая сегодня // Контрасты: 1989. – К., 1989. – С. 37–43.

Никищенко С. А. За штурвалом гиганта // Капитал. – 1995. – № 9. – С. 26–27.

Никищенко С. А. Семь ключей // Капитал. – 1995. – № 8. – С. 24–25.

Никищенко С. А. Управляют не царствуя // Капитал. – 1995. – № 10. – С. 24–25.

Никищенко С. Взлеты четырех драконов // Підтекст. – 1998. – № 49–50. – С. 19–25; № 51–52. – С. 21–24.

Никищенко С. А. Макао возвращается под власть Китая // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 1999. – № 1. – С. 55–56.

Никищенко С. «Китайский дракон» на днепровских склонах // Версії. – 2000. – № 23. – С. 15–17.

Никищенко С. А. Налоговые стимулы в специальных экономических зонах Тайваня // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2000. – № 1. – С. 47.

Никищенко С. А. Через тернии к звездам // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2001. – № 1(4) спецвыпуск. – С. 36–39.

Нікіщенко С. Вплив китайської культурної традиції на формування культури країн Далекого Сходу та Індокитаю (політичний аспект) // Тези доповідей Третьої щорічної наукової конференції «Україна: людина суспільство, природа» присвяченій 400-й річниці народження і 350-й річниці смерті Петра Могили, Київ, 23–24 січня 1997 р. – К., 1997. – С. 27–28.

Нікіщенко С. О. Сталі концепції у зовнішній політиці Китаю (відносини з Японією, Кореєю та В'єтнамом) : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 1996. – 19 с.

Нікіщенко С. О. Сталі концепції у зовнішній політиці Китаю (відносини з Японією, Кореєю та В'єтнамом) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 1996. – 253 л.

Нікіщенко С. Китайсько-в'єтнамські відносини 1979–1988 рр. (конфлікт 1979 р. та проблема Камбоджі) // Питання нової та новітньої історії. – Вип. 43. – 1997. – С. 112–119.

Нікіщенко С. Тайвань в системі міжнародних відносин // Сходознавство. – 1997. – № 1. – С. 14–29.

Нікіщенко С. Україна – Китай: стелися шовковий шлях // Віче. – 1997. – № 4. – С. 134–142.

Нікіщенко С. Тайвань в системі міжнародних відносин // Сходознавство. – 1997. – № 1. – С. 14–29.

Нікіщенко С. Китайсько-в'єтнамські відносини 1979–1988 рр. (конфлікт 1979 р. та проблема Камбоджі) // Питання нової та новітньої історії. – 1997. – Вип. 43. – С. 112–119.

Никищенко С. Российские когти для китайского дракона // Підтекст. – 1998. – № 29. – С. 22–28; № 30. – С. 34–38.

Нікіщенко С., Гончарук А. Азійсько-Тихоокеанський регіон // Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. – К., 1999. – С. 132–141.

Нікіщенко С., Гончарук А. Кандидат в «азіатські тигри». Що дають В'єтнаму нові відносини з країнами АТР і Європою // Політика і час. – 1999. – № 3. – С. 30–39.

Нікішенко С. Гончарук А., Парахонський Б. Країни Азійсько-Тихоокеанського регіону – США – Російська Федерація – Україна // Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. – К., 1999. – С. 43–47.

Нікішенко С., Чумак В. Проблема перспективного партнерства України у регіонах Далекого Сходу та Південно-Східної Азії // Стратегічна панорама. – 2000. – № 3–4. – С. 76–79.

Нікішенко С. Вільні економічні зони Китаю // Політика і час. – 2000. – № 4. – С. 35–44.

Нікішенко С. Проблема перспективного партнерства України у регіонах Далекого Сходу та Південно-Східної Азії // Стратегічна панорама. – 2000. – № 3–4. – С. 76–79.

Нікішенко С. Вільні економічні зони Китаю // Політика і час. – 2001. – № 4. – С. 35–44.

Нікішенко С. Концепції КНР у галузі національної безпеки (зовнішньополітичний аспект) // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 70–92.

Нікоряк Н. Біографічні експерименти Лу Сіня (на прикладі повісті «Достеменна історія А-Q») // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2016. – Вип. 1 (35). – С. 106–110.

Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии в первый период ее деятельности (1685–1745). Выпуск первый. – Кз. : Типография Императорского Университета, 1887. – 165 с.

Николай [Адоратский] иеромонах. История Пекинской духовной миссии во второй период ее деятельности (1745–1808). Выпуск второй. – Кз. : Типография Императорского Университета, 1887. – [4], 167–369 с.

Никольников Г. А. Подлинный облик маоизма. – К. : Политиздат Украины, 1975. – 96 с.

Нова історія колоніальних і залежних країн / Перекл. з рос. вид. Під ред. С. Н. Ростовського, І. М. Рейснера, Г. С. Кара-Мурза та ін. Т. 1. – К. : «Рад. школа», 1941. – 712 с.

Новицкий О. М. Постепенное развитие древних философских учений в связи с развитием языческих верований: в 4 ч. – К. : В университет. тип., 1860–1861. – Ч. 1: Религия и философия Древнего Востока. – 1860. – 328 с.

Новицький М. Китайська революція живе. – Х. : Державне Видавництво України, 1928. – 52 с.

Новицький М. У боротьбі за радянський Китай. – Х. : Пролетар, 1932. – 108 с.

О Курц-Кречетове О. Г. – В Помполит [Електронний ресурс] // Заклейменные властью – Режим доступа до ресурсу: http://pkk.memo.ru/letters_pdf/001183.pdf (дата звернення 30.02.2017).

Огнева О. Д. Канон фенлю і особистий шлях Лесі Українки // Східний Світ. – 1993. № 2. – С. 94–100.

Огнева О. Д. Леся Українка і Схід // Східний Світ. – 1995. – № 1. – С. 76–82.

Огнева О. Д. Китайські імператори очима іноземних художників (до питання датування тибетської тхангки з зображенням Хун Лі // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2005. – С. 48–60.

Окуневський Я. Листи з чужини. – К. : Темпора, 2009. – 518 с.

Олесницький М. А. Нравственность и нравственное учение китайцев // Труды Киевской Духовной Академии. – 1883. – № 2. – С. 229–277; № 3. – С. 482–512.

Олесницький М. А. История нравственности и нравственных учений: Ч. 1–2. – К. : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1882–1886.

Олійник О. Н. Опыт Китая в сфере социально-экономической модернизации страны // Развитие стратегического партнерства между Украиной и Китайской народной республикой: результаты, проблемы и перспективы : мат. Межд. науч.-практ. конф., 28.05.2013 р. – К. : Дипломатическая академия Украины, 2013. – С. 74–78.

Олійник О. Н. Основные направления экономической интеграции стран АСЕАН // Материалы 35 науч. конф. «Южнотихоокеанский регион в прошлом и настоящем: история, экономика, политика, культура» 14.11.2014 / Институт востоковедения РАН. – М., 2014. – С. 69–76.

Олійник О. М. Реформа банківської справи в КНР // Збір. наук. праць ІСЕМВ НАНУ. Київ, 1995. – С. 1–5.

Олійник О. М. Реформа податкової системи КНР // Фінанси України. – 1996. – № 12. – С. 80–84.

Олійник О. М. Правові аспекти реформи банківської реформи в КНР // Фінанси України. – 1997. – № 6. – С. 38–42.

Олійник О. М. Реформа банківської системи КНР // Банківська справа. – 1997. – № 2. – С. 61–76.

Олійник О. М. Розвиток валютно-кредитної системи Китаю в процесі ринкової трансформації економіки : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 1997. – 16 с.

Олійник О. М. Банківські кредитні картки // Фінанси України. – 2006. – № 11. – С. 68–79.

Олійник О. М. Досвід Китаю щодо капіталізації банків країни // Світові процеси капіталізації: економічний, політичний, соціальний аспект : мат. міжвід. наук.-теорет. конф., 15.04.2008 р. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. – С. 57–61.

Олійник О. М. Досвід Китаю в залученні венчурного капіталу в сферу високих технологій Досвід Китаю в розвитку науки та галузі високих технологій; Актуальные вопросы и организационно-правовые основы сотрудничества Украины и КНР в сфере высоких технологий // Материалы Международной научно-практической конференции. – К. : ЦНТЭИ, 2009. – С. 13–23, 75–78.

Олійник О. М. Досвід Китаю в розвитку науки та галузі високих технологій // «Наука сьогодні», КДЦНТЕІ. – К., 2009. – С. 12–15.

Олійник О. М. Реформа банківської системи Китаю в процесі ринкової трансформації економіки країни (30-ти річний досвід) // Китайська цивілізація: традиції та сучасність: Збірник статей / Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України. – К., 2009. – С. 52–59.

Олійник О. М. Банківська політика уряду Китаю в умовах фінансової кризи // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збір. стат. Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України. – К., 2010. – С. 61–68.

Олійник О. М. Роль банків Китаю в програмі економічних реформ та фінансування високих технологій // «Наука сьогодні», КДЦНТЕІ. – К., 2010. – С. 14–17.

Олійник О. М. Досвід Китаю щодо модернізації зовнішньоекономічної діяльності // Світовий досвід удосконалення зовнішньоекономічної діяльності в контексті концепції сталого розвитку / Відділ зовнішньоекономічних досліджень ІСЕМВ НАН України. Наукова конференція, 18.10.2012 р. – К. : ІСЕМВ НАН України, 2012. – 80 с. – С. 53–57.

Олійник О. М. Нова модель розвитку Китаю в умовах трансформування світової фінансової системи (стратегія розвитку до 2030 року) // Матер. VI Конф. «Китайська цивілізація: традиції та сучасність». Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. – К., 2012. – С. 57–69.

Олійник О. М. Нова модель розвитку Китаю в умовах трансформування світової фінансової системи (стратегія розвитку до 2030 року) // Дослідження міжнародної економіки. Зб. наук. праць. ІСЕМВ НАНУ – 2012. – № 4 (73). – С. 135–142.

Олійник О. М. Геополітичний напрямок модернізації зовнішньоекономічної діяльності Китаю // Стратегічні напрями модернізації зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобальних трансформацій : мат. міжн. наук.-теорет. конф., 24.10.2013 р. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 2013. – С. 43–45.

Олійник О. М. Зовнішньоекономічна політика Китаю в умовах світової фінансової кризи // Експертно-аналітичний бюлетень ІСЕМВ НАН України. – 2013. – № 11 (16). – С. 29–34.

Олійник О. М. Стан та розвиток фондового ринку Китаю в післякризовий період // Дослідження міжнародної економіки. Збірник наукових праць. – К. : ІСЕМВ НАН України. – 2013. – Вип. 1 (74) – С. 156–167.

Олійник О. М. Досвід Китаю щодо створення інноваційної системи // Проблеми науки / Укртехінформ. – 2014. – № 7/8 (163/164) – С. 61–66.

Олійник О. М. Досвід Китаю щодо фінансування науки та технологій // Проблеми науки / Укртехінформ. – 2014. – № 4/5 (160/161) – С. 69–73.

Олійник О. М. Досвід Китаю з реалізації геополітичних інтересів шляхом здійснення закордонних інвестицій і наданні закордонних

кредитів: уроки для України // Український соціум. – 2014. – № 4. – С. 25–45.

Олійник О. М. Економічне зростання Китаю через інновації // Проблеми науки / Укртехінформ. – 2014. – № 11/12. – С. 53–60.

Олійник О. М. Китай – США: стратегічний та економічний діалог // «Третій світ» у контексті цивілізаційних вимірів розвитку і глобальних викликів XXI століття: Матеріали міжнарод. наук. конф. / Відп. ред. В. К. Гура. – К. : Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2014. – С. 110–113.

Олійник О. М. Китайська мрія в контексті американо-китайського діалогу // Матеріали VIII наук. конф. «Китайська цивілізація: традиції та сучасність» 14.11.2014 / Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – С. 75–80.

Олійник О. М. Модель розвитку економіки Китаю: досвід запобігання кризовим процесам // Сучасні тенденції реформування світової фінансової системи: колективна монографія / за заг. ред. О. О. Сльозко, Т. О. Панфілової, С. В. Терещенко. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2014. – С. 45–50.

Олійник О. М. Посилення ролі китайського юаня у міжнародних розрахунково-кредитних операціях: виклики та можливості для України // Банківська справа. – 2014. – № 11/12. – С. 61–76.

Олійник О. М. Реформування фінансової галузі Китаю в процесі ринкової трансформації економіки: уроки для України // Банківська справа. – 2014. – № 11/12. – С. 61–76.

Олійник О. М. Співставчий аналіз параметрів зовнішньополітичної діяльності США і КНР в постбіполярну добу: принципи, цілі, досягнення // Глобальна периферія в XXI ст.: засади, закономірності та умови цивілізаційного ренесансу. Збірник наукових праць / За загальною редакцією д.і.н., проф. Гури В. К., Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». – К. : LAT&K, 2014. – С. 261–290.

Олійник О. М. Дипломатія стратегічного партнерства як інструмент реалізації геополітичних інтересів Китаю // Цивілізаційні чинники світобудови: джерела походження, потенціал взаємодії та виміри конструктивізму (країни Азії та Африки): Збірник наукових

праць / НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»; редкол.: В. О. Шведа, О. І. Лукаш, Н. Д. Городня та ін. – К., 2015. – С. 70–83.

Олійник О. М. Заходи валютної політики Китаю в посткризовий період // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 1. – С. 63–68.

Олійник О. М. «Зелений розвиток» як інструмент інноваційної політики Китаю // Міжгалузевий науково-практичний журнал «Проблеми науки». – 2015. – № 4–5 (172–173). – С. 22–30.

Олійник О. М. Зовнішньоекономічна політика Китаю в умовах глобалізації світової економіки: уроки для України // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 6 (232). – С. 40–47.

Олійник О. М. Механізм реалізації стратегії партнерства Китаєм // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 23.12.2015 / Дипломатична академія України. – К., 2015. – С. 155–157.

Олійник О. М. Периферійна дипломатія як інструмент захисту національних інтересів Китаю // Глобальні виклики і багатостороння дипломатія : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 18.03.2015 / Дипломатична академія України. – К., 2015. – С. 215–217.

Олійник О. М. Перспективи перетворення юаня на резервну валюту: виклики та можливості для України // Актуальні проблеми міжнародних відносин : матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2015. – Ч. 1. – С. 149–153.

Олійник О. М. Посилення ролі китайського юаня у міжнародних розрахунково-кредитних операціях: виклики та можливості для України // Банківська справа. – 2015. – № 6 (137). – С. 59–81.

Олійник О. М. Стан та перспективи розвитку енергетичної галузі Китаю: перспективи співпраці для України // Міжгалузевий науково-практичний журнал «Проблеми науки». – 2015. – № 4–5 (172–173). – С. 30–36.

Олійник О. М. Стратегія «глобалізації» як напрямок посилення міжнародної приступності Китаю на світових ринках // Матеріали науково-практичної конференції молодих вчених та студентів

(02 квітня 2015 р.). Збірник / Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького. – 2015. – № 1. – С. 133–139.

Олійник О. М. Інструменти економічної дипломатії уряду Китаю в контексті стратегії глобалізації та «йти назовні» // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 27.05.2016 / Дипломатична академія України. – К., 2016. – С. 123–127.

Олійник О. М. Механізм фінансування енергетичних інфраструктурних проектів Китаю та можливості їх використання в Україні // Банківська справа. – 2016. – № 3. – С. 83–98.

Олійник О. М. Нова модель співпраці Китаю з країнами Африки [Електронний ресурс] // Глобальні трансформаційні процеси в країнах світової периферії (регіон Субсахарської Африки): виклики та можливості для України : мат. міжн. наук. конф., ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»; від. наук. ред. О. І. Лукаш. – К., 2016. – С. 21–27. – Режим доступу до ресурсу: <http://ivinas.gov.ua/ru/publikatsii/novye-izdaniya-instituta>. (дата звернення 23.01.2017).

Олійник О. М. Розвиток дипломатичних відносин між КНР та ЄС: етапи, характеристика та уроки для України // Дипломатія і зовнішня політика: моделі, інститути, інструменти (історична ретроспектива і сьогодення) / Матеріали міжнародної наукової конференції 28.07.2016 / Дипломатична академія України. – К., 2016. – С. 56–59.

Олійник О. М. Китай в «Азійське століття»: геополітичний вимір, глобальна економічна стратегія, регіональний вимір // Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світосистеми: зб. наук. пр. / [Білоконь О. С. та ін. ; відп. наук. ред. О. І. Лукаш]; НАН України, Держ. установа «Ін-т всесвіт. історії НАН України», Ін-т Конфуція Київ. нац. лінгвіст. ун-ту. – К. : Ін-т всесвіт. історії НАН України, 2016. – С. 116–134.

Олійник О. М. Аналіз соціально-економічного розвитку Китаю: уроки для України // Економічна теорія. – 2017. – № 1. – С. 59–81.

Олійник О. М. Зовнішньоекономічна та валютно-кредитна політика Китаю в контексті глобальних трансформацій та перспективи економічно-фінансового співробітництва України і Китаю // Вплив глобальних фінансів на валютно-фінансову систему України / НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України; ред. Т. П. Богдан. – К., 2017. – С. 297–343.

Олійник О. М. Нова модель стратегічного партнерства Китаю та країн Африки // Глобальні трансформаційні процеси в країнах світової периферії (регіон Субсахарської Африки): виклики та можливості для України: матеріали міжнар. наук. конф. – Вид. укр. та англ. мов.: доповн. та уточ. / від. наук. ред. О. І. Лукаш; НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». – К., 2017. – С. 32–39.

Описание поездки пограничного комиссара Ю.-Уссурийского края Матюнина и капитана артиллерии Тарнавского от Полтавского караула через Нингуту до г. Хунчуна, совершенной в начале 1881 г. // Сборник географических, топографических и статистических материалов по Азии. – 1844. – VII. – С. 87–100.

Осадчий Е. В глуши южной Маньчжурии. Из записок топографа в 1905 г. // В трущобах Маньчжурии и наших восточных окраин. Сборник очерков, рассказов и воспоминаний военных топографов. Под ред. М. Н. Левитского. – Од. : Типо-литогр. Штаба округа, 1910. – С. 253–279.

Остапчук А. Л. Способи вираження темпоральної локації в сучасній китайській мові // Сходознавство. – 2008. – № 43. – С. 77–82.

Остапчук А. Л. Функціональні особливості лексико-семантичної групи дієслів на позначення напряму руху в писемно-книжкових та літературних стилях сучасної китайської мови // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: зб. наук. пр. – 2013. – Вип. 22. – С. 118–123.

Остапчук А. Л. Способи вираження руху в сучасній китайській мові // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – 2014. – Вип. 8. – С. 153–155.

Остапчук А. Л. Вербалізація концепту руху в просторі в сучасній китайській мові // Мова і культура. – 2014. – Вип. 17. – Том 1 (169). – С. 66–69.

Остапчук А. Л. Проблемы выделения и определения терминов-единиц класса глаголов направления движения в современном китайском языке // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2014. – Вип. 7. – С. 242–244.

Остапчук А. Л. Лексико-семантична група дієслів на позначення напрямку руху в сучасній китайській мові: структурно-семантичний та

функціонально-стилістичний аспекти. – [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 17 с.

Палладий (Кафаров) арх. Русское поселение в Китае в первой половине XIV века // Живая старина. – 1894. – № 1. – С. 65–77.

Палладий (Кафаров). Китайско-русский словарь, составленный бывшим начальником Пекинской духовной миссии архимандритом Палладием и старшим драгоманом дипломатической миссии в Пекине П. С. Поповым: [Т. 1–2]. – Пк. : Тип. Тун-Вэн-Гуань, 1888 (обл. 1889).

Памяти Веры Николаевны Марковой (1907–1995) [Электронный ресурс] // Александр Трофимов. Сайт русского писателя – Режим доступа до ресурсу: <http://alexandrtrofimov.ru/?p=7844&page=4> (дата звернення 27.08.2018).

Пан Т. А. Некоторые даты биографии главы первой Пекинской духовной миссии // XXV НКОГК. Тезисы докладов – М., 1994. – С. 60–62.

Пан Т. А. Архимандрит Иларион (Лежайский) и первая Пекинская духовная миссия (1717–1729 гг.) // Китайська цивілізація: традиції та сучасність: Зб. ст. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2009. – С. 103–108.

Панасенко М. В. Семантика параметричних прикметників китайської мови та їх роль у формуванні моделі простору // Міжнародна науково-практична конференція «Україна і світ: діалог мов та культур» 30 березня – 1 квітня 2016 року. – С. 260–261.

Панасенко М. В. Давньокитайська мова, її фонетичні особливості // Україна і світ: діалог мов і культур: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 322–324.

Панасенко М. В. Функціонально-відображувальний потенціал китайських прикметників на позначення довжини та способи його передачі українською мовою // Україна і світ: діалог мов та культур: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 19–21 березня 2014 року. – К. : Вид. Центр КНЛУ, 2014. – С. 701–702.

Паркер Э. Г. Китай, его история, политика и торговля с древнейших времен до наших дней / Пер. с англ. 2 изд. д. чл. Рус. геогр. о-ва Ген. штаба полк. Грулев. – СПб. : Тип. Тренке и Фюсно, 1903. – XXIV, 569 с.

Пархомчук О. С., Кононенко М. Г. Формування сучасних парадигм розвитку КНР в умовах становлення нового світового порядку // Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – № 1–2 (34–35). – К., 2014. – С. 10–15.

Пархомчук О. С., Кононенко М. Г. Зовнішньополітична стратегія КНР як відповідальної глобальної держави в регіоні Перської затоки [Електронний ресурс] // Міжнародні відносини Серія «Політичні науки». – 2015. – № 5. – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/issue/view/134

Пашкова Л. Французские и английские колонии на Крайнем Востоке и на Востоке. (Из записок кругосветной путешественницы Лидии Пашковой). – Од. : Типография Новороссийского телеграфа, 1886. – 91 с.

Переклад вибраних оповідань з історичної хроніки «Цзо чжуань» / Пер. з кит. Д. О. Мерзлюка // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 2. – С. 157–163.

Петров Н. И. Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – 2-е изд., испр. и доп. – К. : Тип. Ун-та св. Владимира, 1897. – [4], 292 с.

Петровська Н. А. Економічні проблеми сучасного Китаю. – К. : Знання УРСР, 1991. – 47 с.

Петровський Е. Професор Одеського університету Олександр Сухов (1881–1944 рр.): нові дані про останні роки життя // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2004. – 22. – С. 315–325.

Підмогильна Д. Особливості збереження та передачі індивідуального стилю малої прози Лу Сіня в українському перекладі (на прикладі оповідання «Щоденник божевільного») // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2011. – Вип. 54. – С. 188–195.

Підмогильна Д. Осмислення зв'язків «тіла» й «душі» у збірці Лу Сіня «Дикі трави» // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 68–70.

Плано Карпини Дж. дель. История монгалов. – 3-е изд. – Путешествие в Восточные страны / Г. де Рубрук. – 3-е изд. – Книга Марко Поло. – 4-е изд. – / Вступ. ст., коммент. М. Б. Горнунга. – М. : Мысль, 1997. – 460 с.

Платонов Ю. Китай у минулому і тепер. – Х. : Книгоспілка, 1925. – 112 с.

Победоносцева Е. В. Материалы по Китаю в фондах библиотеки Азиатского департамента МИД России (XVIII – начало XX вв.) // XXIV НКОГК. Тезисы докладов. Ч. 2. – М., 1993. – С. 89–92.

Пойнар Л. М. Лінгвоаксіологічний аспект дослідження морально-етичних концептів китайської мовної картини світу (на матеріалі фразеологізмів китайської мови чен'юй) // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К., 2011. – Вип. 20. – С. 367–375.

Пойнар Л. М. Вербалізація концепту «істинний шлях» у фразеологічних одиницях китайської мови чен'юй // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 33–36.

Пойнар Л. М. Репрезентація концепту «Синівська шанобливість» у фразеологізмах китайської мови чен'юй // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15. – Т. II (156). – С. 149–155.

Пойнар Л. М. Семантичний простір фразеології як джерело інтерпретації концепту істинний шлях у картині світу китайського етносу // Studia Linguistica. Збірка наукових праць. – 2012. – Вип. 6. – Ч. 1. – С. 125–132.

Пойнар Л. М. Філософсько-релігійна картина світу китайського етносу та її відображення у фразеологічному фонді китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2012. – Вип. 39. – С. 197–203.

Пойнар Л. М. Імпліцитна об'єктивація концепту «істинний шлях» у фразеологічних одиницях китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 42. – Ч. 1. – С. 420–429.

Пойнар Л. М. Реалізація концепту «синівська шанобливість» у мовній картині світу китайського етносу // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 43. – Ч. 3. – С. 248–255.

Пойнар Л. М. Вербалізація ключових морально-етичних концептів конфуціанства у китайських фразеологізмах чен'юй: [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 20 с.

Полное собрание русских летописей. Т. 6. Софийские летописи. – Санкт-Петербург : Типография Эдуарда Праца, 1853. – 364 с.

Полное собрание русских летописей. Т. 21, Ч. 2. Книга степенная царского родословия. – Санкт-Петербург : Типография М. А. Александрова, 1913. – 708 с.

Полотнюк Я. Р. Сходознавство у Львівському університеті // Східний світ. – 1993. – № 2. – С. 124–132.

Полторацкий В. В. В народном Китае. Путевые заметки // Советская Украина. – 1955. – № 7.

Полянська І. Ордени кінця XVIII – середини XX століття з колекції Львівського історичного музею: [Каталог]. – Льв. : АПРІОРІ, 2013. – С. 104–105.

Поперечна Г. А. Орест Новицький про особливості, місце та значення давньосхідної філософії в історико-культурному поступі людства // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2016. – Вип. 14. – С. 94–97.

Попов А. Очерки истории Китая. – Х.: Пролетарий, 1925. – 55 с.

Попов К. М. Внешняя торговля Китая // Востоковедение / Київський Торговельно-Промисловий Технікум. Труды Высшего Семинара Востоковедения под руководством проф. Б. Г. Курца. – К., 1925. – С. 41–45.

Попов П. М. Григорій Сковорода про Китай // Вітчизна. – 1958. – № 4. – С. 163–171.

Попова О. В., Дін Сінь, Стародубенко Л. Є. Академічно-офіційний дискурс в сучасній лінгвістичній парадигмі (на матеріалі української, російської, китайської та англійської мов) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – Од., 2016. – Вип. 19. – Т. 2. – С. 131–136.

Попова О. В. Динаміка сформованості перекладацької компетентності у майбутніх перекладачів китайської мови // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Серія: Педагогіка. – Вип. 3 (110). – Од. : ПНПУ, 2016. – С. 61–68.

Попова О. В. До питання організації експериментальної професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови // Zbiór artykułów naukowych. Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej Konferencji “Aktualni Problemi suchasnoї doshkilnoї

ta vyshchoї osviti (30.05.2016–31.05.2016 – Warszawa Wydawcha : Sp.zo.o “Diamond trading tour”, 2016. – С. 142–146.

Попова О. В. До питання професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів в умовах університетської освіти // Теоретична і дидактична філологія [збірник наукових праць]. – П.-Хм. : ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2014. – № 18. – С. 105–110.

Попова О. В. Зміст експериментальної професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови // Інформаційні технології в освіті. – 2016. – № 2 (27). – Х. : Херсонський державний університет, 2016. – С. 100–126.

Попова О. В. Історіографія професійної підготовки перекладачів китайської мови в системі освіти України // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : зб. наук. праць. – Л. : Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. – № 22 (257), листопад 2012. – С. 297–306.

Попова О. В. Китайский язык на фоне языковой картины мира: гендерный аспект // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. праць (лінгвістичні науки). – Од. : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2010. – № 12. – С. 142–152.

Попова О. В. Класифікаційні детермінанти культурологічного підходу до професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови у вищих навчальних закладах // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – Од. : ПНПУ, 2016. – Вип. 4 (111). – Серія: Педагогіка. – С. 82–88.

Попова О. В. Компетентнісний підхід як методологічне підґрунтя професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в педагогіці вищої школи // Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства. – Од. : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2015. – № 23. – С. 142–149.

Попова О. В. Контекстний підхід як детермінанта професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови // Наука і освіта [науково-практичний журнал Південноукраїнського

національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Психологія і педагогіка]. – Од. : ПНПУ, 2015. – № 9/СХХХVІІІ. – С. 156–166.

Попова О. В. Культурологічний підхід у системі професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах полікультурного середовища [Електронний ресурс] // Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. – 2016. – Випуск № 4. – Режим доступу до ресурсу: <http://pptma.dn.ua/index.php/uk/> (дата звернення 14.07.2017).

Попова О. В. Лексико-грамматические особенности выражения модальности в китайском языке и способы ее передачи в украинском языке // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. праць (лінгвістичні науки). – Од. : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2012. – № 15. – С. 154–163.

Попова О. В. Лінгводидактичні аспекти коректного інтерпретування сегментації потоку мовлення (на матеріалі україномовного та китаємовного жіночого ділового дискурсу) // Науковий вісник ПНПУ імені К. Д. Ушинського [збірник наукових праць (педагогічні науки, психологічні науки)]. – Од. : ПНПУ, 2014. – № 3–4. – С. 181–188.

Попова О. В. Лінгводидактичні принципи професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови у ВНЗ // Science and Education A New Dimension. Pedagogy and Psychology. – III (25). – Issue 49. – Budapest, 2015. – Р. 43–47.

Попова О. В. Міжнародний проект «Інститут Конфуція» як освітньо-виховна детермінанта концепції формування професійної компетентності майбутніх перекладачів китайської мови // Науково-практичний журнал «Наука і освіта» Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – Серія: Педагогіка. – Од. : ПНПУ, 2016. – № 8. – С.84–93.

Попова О. В. Модель та експериментальна методика професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської педагогічної освіти // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Вип. 2. – Б. : БДПУ, 2016. – С. 168–176.

Попова О. В. Особливості реалізації фемінних характеристик на фонетичному рівні (на матеріалі російської, української та китайської мови) // Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства. – Од. : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2013. – № 19. – С. 50–56.

Попова О. В. Педагогічні умови професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Серія: Педагогіка. – Од. : ПНПУ, 2016. – Вип. 5 (112). – С. 86–92.

Попова О. В. Перекладач-східнознавець: філософсько-педагогічна парадигма професійно-мовленнєвої підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі України // Science and Education A New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2013. – Issue 10. – P. 117–123.

Попова О. В. Професійна підготовка майбутніх перекладачів-східознавців як категорія педагогіки вищої школи // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. – РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта), 2013. Вип. 41. – Ч. VI. – С. 328–337.

Попова О. В. Проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців перекладу китайської мови в сучасному полікультурному просторі України // Наука і освіта [науково-практичний журнал Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Психологія і педагогіка]. – Од. : ПНПУ, 2014. – № 10/CXXVII. – С. 170–176.

Попова О. В. Підготовка майбутніх перекладачів китайської мови у вищій школі: навч. посіб. – Од. : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2015. – 270 с.

Попова О. В. Специфіка професійної діяльності перекладача китайської мови в полікультурному просторі України // Modern Education: Philosophy, Innovations and Experience (Nowoczesna Edukacja: Filozofia, Innowacja, Doświadczenie). – Łódź : Wyższa Szkoła Informatyki I Umiejętności, 2015. – Nr 4. – С. 103–110.

Попова О. В. Професійно-мовленнєва підготовка майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти. – Од. :

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського; Одеська міська типографія, КП, 2016. – 660 с.

Попова О. В. Професійно-мовленнєва підготовка майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської педагогічної освіти: теоретичний аспект. – Од. : Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, ВОІ СОІУ «Атлант», 2016. – 454 с.

Попова О. В. Професійно-мовленнєва підготовленість майбутніх перекладачів китайської мови на сучасному етапі у вищих педагогічних навчальних закладах // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Серія: Педагогіка. – Од. : ПНПУ, 2016. – Вип. 2 (109). – С. 59–64.

Попова О. В. Психолінгвістичні особливості письмового перекладу офіційно-ділового дискурсу з китайської мови українською як детермінант професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів-сходознавців [Електронний ресурс] // Народна освіта. – 2016. – Вип. № 3 (30). – Режим доступу до ресурсу: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua> (дата звернення 19.01.2017).

Попова О. В. Самостійна робота в системі професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови у ВНЗ // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія Філологічні науки. – К., 2016 – Вип. 144. – С. 432–438.

Попова О. В. Складові перекладацької компетентності майбутніх перекладачів китайської мови // Perspective directions of scientific researches: Collection of scientific articles. – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2016. – P. 324–332.

Попова О. В. Формування перекладацької компетентності майбутніх перекладачів китайської мови в умовах полікультурного простору: навч. посіб. – Од. : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2016. – 167 с.

Попова О. В. Теоретико-методичні засади професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04, 13.00.02 / Держ. закл. «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». – Од., 2017. – 44 с.

Поселянин Е. Очерки из истории русской церковной и духовной жизни в XVIII веке. – М. : Талан, 1998. – 192 с.

Пискунов Г. А., Яковлев Б. В. Железные дороги Народного Китая: (В помощь лекторам и докладчикам) / О-во по распространению полит. и науч. знаний Укр. ССР. Дом техники Юго-Зап. ж. д. – К. : [б. и.], 1960. – 54 с.

Пу Сун-Лін. Ченці-чудотворці: Новели / Пер. з кит. І. Чирко. – К. : Дніпро, 1980. – 381 с.

Пу Сунлін. Розмальована шкіра / Переклад з кит. Ю. Панасюк // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 194–197.

Пу Сунлін. Марево / Пер. з кит. Ю. І. Панасюк // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1–2. – С. 115–117.

Ракитина М. И. Эксплицитное выражение концепта «ЛЮБОВЬ» на примере вербализатора 心 // United- Jornal. – 2018. – Вип. 12. – С. 35–39.

Ракітіна М. І. Функціонування феномену омонімії в народних піснях юефу періоду Південних династій // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – 2013. – Вип. 39. – Ч. 1. – С. 348–361.

Ракітіна М. І. Народна пісенна традиція Китаю (на прикладі пісень юефу) // Літературознавчі студії. – 2014. – Вип. 42. – Ч. 2. – С. 220–226.

Ракітіна М. І. Символічно-образний фонд китайських народних пісень юефу // Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки. – 2014. – Вип. 20 (313). – С. 102–105.

Ракітіна М. І. Метафора табу (на прикладі китайських народних пісень) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2015. – Вип. 14. – С. 202–204.

Ракітіна М. І. Мотивно-образна парадигма народних пісень Шицзіну // Мовні і концептуальні картини світу. – 2015. – Вип. 51 – С. 429–434.

Ракітіна М. І. Генеза концепту «кохання» у філософському контексті функціонування // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки. – 2016. – Том 245. – С. 263–268.

Ракітіна М. І. Діахронні виміри лінгвокультурного концепту ЛЮБОВ (на матеріалі китайських народних пісень) : автореф. дис.

... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2020. – 19 с.

Революционный Китай. Пособие для кружков самообразования и агитаторов (АПО Днепропетровского Окружного Комитета КП(б)У). – Дн. : Полиграфтрест, 1927. – 82 с.

Резаненко В. Ф. Формально-змістові взаємозв'язки елементів сучасної ієрогліфічної писемності : автореф. дис. ... на здоб. наук. ступ. д-ра філол. наук. 10.02.15; Київ. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1996. – 36 с.

Резаненко В. Ф. До проблеми інтерпретації деяких ключових понять китайсько-японської філософсько-релігійної традиції // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». – Т. 18. – К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2000. – С. 71–73.

Резаненко В. Ф. До проблеми семантики ключових понять у дослідженнях релігійно-філософських вчень Далекого Сходу // Вісник Львівського університету (серія філологічна). – Вип. 36. – Льв. : ЛНУ, 2005. – С. 90–95.

Резаненко В. Ф. Буддистський категоріально-понятійний апарат у китайсько-японській релігійно-філософській традиції (до проблеми семантизації) // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – Вип. 1. – Х. : ХДАДМ, 2008. – С. 49–55.

Резаненко В. Ф. Світоглядний аспект методології досліджень культури традиційних суспільств Далекого Сходу // Спадщина О. Прицака і сучасні гуманітарні науки : матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 28–30 травня 2009). – К. : Тов. «Аратта», 2009. – С. 264–268.

Резаненко В. Ф. Понятійно-категоріальний апарат релігійно-філософських вчень Китаю: до проблеми адекватного розуміння // Китайська цивілізація: традиції та сучасність / За ред. Л. В. Матвеевої. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2009. – С. 109–113.

Резаненко В. Ф. Особисте та особистісне в методології китаєзнавчих та японознавчих досліджень // Актуальні питання сходознавства, славістики, україністики (Пам'яті О. Прицака) / Відповід. ред. Лучик В. – К. : НаУКМА, 2010. – С. 180–186.

Резаненко В. Ф. Концепт «культури права» у філософських традиціях Китаю: до проблеми методології дослідження // Українська орієнталістика / За ред. І. В. Срібняка. – К. : НАУКМА, 2010. – С. 206–215.

Резаненко В. Ф. Проблеми методології далекосхідної орієнталістики // Українська орієнталістика / За ред. І. В. Срібняка. – К. : НАУКМА, 2010. – С. 265.

Резаненко В. Ф. Даоське коло як модель семантико-графічного структурування китайських ієрогліфів стилю кайшу 楷書 // Українська орієнталістика / За ред. І. В. Срібняка– К. : НАУКМА, 2012. – С. 201–212.

Резаненко В. Ф. Концепт чжесюе (哲學 (學)) як відображення світоглядних принципів релігійно-філософських вчень Китаю // Українська орієнталістика / За ред. І. В. Срібняка. – К. : НАУКМА, 2012. – С. 226–230.

Резаненко В. Ф. Моделювання семантико-графічних структур ієрогліфів стилю кайшу 楷書 на засадах інь-ян структури даоського кола (太極) // Українська орієнталістика / За ред. В. Резаненка та І. Срібняка. – К., 2018. – Вип. 9. – С. 147–172.

Річкові заплави: [За мотивами кит. нар. оповід. / Літ. опрацюв. тексту І. Чирка]. Вип. 1. – К. : Пульс, 1993. – 16 с.

Родичева И. С. Жень и Дао как формы внутреннего постижения: стратегии самопознания в древнекитайской философии // Научный вестник. Серия: философия. Философские перипетии. Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина. – 2008. – № 830'2008. – С. 80–87.

Родичева И. С. Древнекитайская модель «целостного человека» в философии Кун-цзы // Научный вестник. Серия: «Философия. Философские перипетии». Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина. Серия: философия. Философские перипетии. – 2011. – № 984'2011. – С. 162–166.

Родичева И. С. Понятие «Пустота» в древневосточной философии как предмет компаративистского анализа: шуньявада и даосизм : дис. ... канд. филос. наук: 09.00.05 / Харьк. нац. ун-т им. В. Н. Каразина. – Х., 2012. – 187 л.

Родічева І. С. Поняття «Пустота» у давньосхідній філософії як предмет компаративістського аналізу: шуньявада і даосизм : автореф.

дис. ... канд. філос. наук: 09.00.05 / Харьк. нац. ун-т ім. В. М. Каразіна. – Х.: Б.в., 2012. – 19 с.

Рожицкий Ч. К. О характере китайца: (Из письма врача о Китае). – К.: тип. Г. Л. Фронцкевич, 1901. – 15 с.

Розенблум Б. Очерки договорного права Китая. Равноправные и неравноправные договоры. – Х.: Видавництво НКЮ УСРР, 1928. – 100 с.

Рубель В. Хто і як розпочав селянську війну 874–884 рр. в Китаї // Східний світ. – 1998. – № 1–2. – С. 135–144.

Рубель В. До питання про причини поразки селянської війни IX ст. в Китаї // Східний світ. – 2000. – № 2. – С. 182–187.

Руда Н. В. Підстави для класифікації складного речення у сучасній китайській мові // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2008. – Вип. 45. – С. 206–210.

Руда Н. В. Структурно-семантичні особливості багатоконпонентних складних речень у сучасній китайській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2017. – 17 с.

Рудая Н. В. Многокомпонентные сложные предложения в современном китайском языке (к постановке проблемы) // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. – 2013. – Вип. 35. – С. 111–114.

Рудая Н. В. Особенности средств связи в многокомпонентных сложных предложениях со сложносочиненной структурной основой (на материале современной китайской литературы) // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. – 2013. – Вип. 36. – С. 117–120.

Рудая Н. В. Представленность моделей многокомпонентных сложных предложений в романе Лао Шэ «Рикша» // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2013. – № 1(19). – С. 30–34.

Рудая Н. В. Средства связи в бессоюзных многокомпонентных сложных предложениях с однофункциональными предикативными

єдiniцями // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2014. – № 1(20). – С. 31–34.

Рудая Н. В. Структурные особенности многокомпонентных сложных предложений со сложносочиненной структурной основой в романе Лао Шэ «Рикша» // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. – Вип. 39. – 2015. – С. 231–236.

Рудич А. Одесса и русско-индо-китайская торговля: К вопросу об упадке одесской торговли. Необходимо употребить энергические усилия, чтобы в общерусском интересе направить русско-индо-китайскую торговлю на Одессу, помимо иностранных государств. – Од. : Тип. Л. Нитче, 1876. – 15 с.

Русский Харбин: опыт жизнестроительства в условиях дальневосточного фронта / А. А. Забияко, А. П. Забияко, С. С. Левашко, А. А. Хисамутдинов; М-во науки и образования Российской Федерации, Амурский гос. ун-т. – Бл. : Амурский гос. ун-т, 2015. – 461 с.

Русско-китайские отношения. 1689 – 1916: Офиц. документы. – М. : Изд-во вост. лит., 1958. – 139 с.

Русско-китайские отношения в XVII веке: Материалы и документы: В 2 т. / [Сост. и обраб. текста Н. Ф. Демидовой и В. С. Мясникова] ; [Коммент. и ист. введ., с. 5–28, В. С. Мясникова] ; [Археогр. введ. Н. Ф. Демидовой] ; [АН СССР. Ин-т Дальнего Востока. Ин-т востоковедения. Гл. арх. упр. при Совете Министров СССР. Центр. гос. архив древ. актов]. – М. : Наука, 1969 – 1972. – 2 т.

Русско-китайские отношения в XVIII веке: материалы и документы: Т. 3, 5, 6 / АН СССР, Ин-т Дальнего Востока. – М. : Наука, 1978. – 3, 5, 6 т.

Рыбаков Б. А. Киевская Русь и русские княжества в XII – XIII вв. – М. : Наука, 1982. – 598 с.

Ряппо Я. Китайська революція ті її рухові сили. – Х. : Пролетар, 1927. – 21 с.

Седнев В. В., Горбачев Б. Н. Знакомство с прессой на китайском языке. Учебное пособие. – К. : Издательство Киевского ВОКУ, 1, 1974.

Седнев В. В. Реакционная сущность маоизма. Курс лекций. – К. : Издательство Киевского ВОКУ, 1975.

Седнев В. В. Учебно-методическая разработка по курсу истории, географии, государственно-политического устройства КНР. Часть I. – К. : Издательство Киевского ВОКУ, 1976.

Седнев В. В. Агрессивный курс Пекина – угроза миру и безопасности народов / Товариство «Знання» УРСР. – К., 1980. – 48 с.

Седнев В. В., Пасько А. В. Азиатская стратегия Пекина. Препринт научного доклада // Внешняя политика некоторых стран Азии: тенденции и направления. – К. : Институт экономики АН УССР, 1980. – 51 с. – С. 36–50.

Седнев В. В. Политика Китайской Народной Республики в Юго-Восточной Азии в 70-е годы : дисс... канд. ист. наук : 07.00.05. – К., 1981. – 199 с.

Седнев В. В., Величко В. В. Учебно-методическая разработка по курсу истории, географии, государственно-политического устройства КНР. Часть II. – К., 1985.

Седнев В. В. Кому улыбается Будда?: науч.-худож. кн. – К. : Молодь, 1986. – 292, [2] с.

Седнев В. В. КНР и проблема ядерного разоружения // Новое в развитии Китаеведения. – М., 1988. – С. 114–123.

Седнев В. В. Размышляя о китайском феномене // Украина–Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 1999. – № 1. – С. 52–54.

Седнев В. В. Китай на пороге третьего тысячелетия становится глобальной силой // Украина – Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2000. – № 1. – С. 15–17.

Седнев В. В. Украинско-китайские отношения на рубеже столетий. Приветствуя визит Председателя КНР Цзян Цзэминя в Украину // Украина–Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2001. – № 4. – С. 40–42.

Седнев В. В., Шморгун А. А. Цивилизационные основания китайских реформ и отечественные реалии // Цивилизационные модели современности и их исторические корни / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко и др. Под ред. Ю. Н. Пахомова. – К. : Наук. думка, 2002. – С. 333–389.

Седнев В. В. Цивілізаційна модель сучасного Китаю // Цивілізаційна структура сучасного світу / Пахомов Ю. Н., Павленко Ю. І. (ред.). Том 3. Цивілізації Сходу в умовах глобалізації. Книга 2. Китайсько-дальньосхідний цивілізаційний світ і африканська цивілізаційна спільнота. Глобальні трансформації і уроки для України. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 67–136.

Седнев В. В. Боротьба СРСР за колективну безпеку в Азії; і підступи маоїстів // Український історичний журнал. – 1975. – № 12. – С. 94–101.

Седнев В. В. Деякі особливості політики Китаю в Південно-Східній Азії на сучасному етапі // Вісник Київського державного університету. Серія «Міжнародні відносини та міжнародне право». – 1979. – С. 64–75.

Седнев В. В. «Пекінська карта» у грі. – К. : Політвидав України, 1981. – 189 с.

Седнев В. В. Лю Шаоці // Українська Радянська Енциклопедія. – Том VI. – К., 1981. – С. 208.

Седнев В. В. Економічні експерименти Пекіну // Всесвіт. – 1982. – № 8. – С. 165–171.

Седнев В. В. Китай: молодь і проблеми // Дніпро. – 1987. – № 10.

Седнев В. В. КНР та проблема урегулювання близькосхідної кризи // Міжнародна солідарність з народами арабських країн за справедливий мир на Близькому Сході. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 84–89.

Седнев В. В. СРСР – КНР: взаємне тяжіння. – К. : Знання УРСР, 1990. – 48 с.

Седнев В. В., Минка Г. М., Чірко І. К. Програма вивчення китайської мови в КДПІМ. – К., 1992. – 43 с.

Седнев В. В. Китаєзнавство в Україні // Матеріали І наукової українсько-китайської конференції «Україна–Китай: шляхи співробітництва». – К., 1993. – С. 71.

Седнев В. В., Лукаш О. І. Азіатсько-Тихоокеанський регіон сьогодні: погляд з Києва // Політика і час. – 1994. – № 8. – С. 47–53.

Седнев В. В. Китай: диво, створене працею // Географія та основи економіки в школі. – 1997. – № 2. – С. 41–47.

Седнев В. В. Еволюція зовнішньої політики КНР у 80–90-х рр. // Сходознавство. – 1999. – № 7–8. – С. 232–242.

Седнев В. В. Азійський досвід і Україна // Розбудова держави. – 2000. – № 7/12. – С. 100–110.

Седнев В. В. Ден Сяопін і проблема формування нової зовнішньополітичної доктрини КНР // Сходознавство. – 2000. – № 9–10. – С. 230–244.

Седнев В. В. Основні концепції зовнішньополітичної доктрини КНР на порозі третього тисячоліття. Препринт. – К., 2000.

Седнев В. В. Китайський досвід соціально-економічних перетворень і Україна // Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молодь. Наукові праці та матеріали конференції. Випуск 1. – К. : Товариство «Знання», 2001. – С. 248–254.

Седнев В. В. Українсько-китайські відносини: надбання, проблеми, перспективи // Украина–Китай: информационно-аналитическое обозрение. – 2002. – № 1(5). – С. 33–36.

Седнев В. В. Тягар традицій і виклики глобалізації: зовнішня політика Китаю на зламі тисячоліть // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 93–102.

Седнев В. В. Українсько-китайське співробітництво: надбання, проблеми, перспективи // Науково-практична конференція «Україна–Китай: стратегія співробітництва». – Кр., 2004.

Седнев В. В. Чи здійсниться «китайська мрія»? // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2005. – С. 63–71.

Селенгинск (Старый) // Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – Т. XXIX. – СПб. : Типография акц. общ. «Издательское дело» Брокгауз-Ефрон, 1900. – С. 348.

Семенюк С., Урусов В. Китайська література XX століття і творчість Гао Сінцзяня // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2005. – С. 71–77.

Симоновская Л. В. Возникновение и развитие государства в древнем Китае // Исторический журнал. – 1940. – № 7. – С. 71–83.

Симоновская Л. В. Китай в эпоху расцвета феодализма (VII – VIII века) // Исторический журнал. – 1941. – № 1. – С. 67–78.

Симоновская Л. В. Вопросы периодизации древней истории Китая // Вестник древней истории. – 1950. – № 1. – С. 37–47.

Симоновская Л. В. Очерки истории Китая: Пособие для учителя / Л. В. Симоновская, Г. Б. Эренбург, М. Ф. Юрьев. – М. : Учпедгиз, 1956. – 424 с

Симоновская Л. В. Великая крестьянская война в Китае. 1628 – 1645 гг. – М. : Учпедгиз, 1958. – 111 с..

Симоновская Л. В. Антифеодальная борьба китайских крестьян в XVII веке / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Ин-т вост. яз. – М. : Наука, 1966. – 342 с.

Синозерский М. Япония, Корея, Квантунская область и их обитатели. Физико-географический и этнографический очерк. – Од. : Типография «Славянская» Е. Хрисогелос, 1904. – 30 с.

Сима Цянь. Историчні записки. Вибрані життєописи / Пер. з кит. В. І. Гамянін // Всесвіт. – 2001. – № 5–6. – С. 120–133.

Скачков П. Е. Библиография Китая. – М. : Издательство восточной литературы, 1960. – 692 с.

Скачков П. Е. Очерки истории русского китаеведения / [Предисл. В. С. Мясникова]; АН СССР. Ин-т востоковедения. Ин-т Дальнего Востока. – М. : Наука, 1977. – 505 с.

Сковорода Г. Благодарный Еродий // Сковорода Г. Сочинения в двух томах. Т. 2. – М. : «Мысль», 1973. – С. 117.

Сковорода Г. Разговор о премудрости: Мудрость и Человек // Сковорода Г. Сочинения в двух томах. Т. 2. – М. : Мысль, 1973. – С. 73–74.

Сковорода Г. Письмо достопочтейнейшему во Христе отцу Гервасию // Сковорода Г. Сочинения в двух томах. Т. 2. – М. : Мысль, 1973. – С. 298–299.

Слабченко М. К истории малорусских дворянских родов // Василенко В. И. (ред.), Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. 14. – Полтава, 1916. – С. 232–234.

Сладковский М. И. История торгово-экономических отношений народов России с Китаем до 1917 года. – М. : Прогресс, 1981. – 302 с.

Слепак С. І. Китай. (Політ.-економ. нарис). – К. : Видавництво і книжкова фабрика Державного видавництва політичної літератури при РНК УРСР, 1939. – 72 с.

Слободянюк І. Н. В великом Китае. – К. : Изд-во Киев. ун-та, 1957. – 140 с.

Смедли А., Эми Сяо. Рассказы о Китае. Рассказы о Китае. – Х. : Украинский работник, 1934. – 285 с.

Смирнова А. П. Анімалістична лексика в аспекті міжкультурної комунікації // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 19–21 березня 2014 року. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 399–401.

Смирнова А. П. Поняття «лакуна» в національній мовній карті світу // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 30 березня – 1 квітня 2016 року. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 370–372.

Смоліна В. В. Китайська політика США та тайванське питання, 1949–1972 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Чорноморський державний університет імені Петра Могили. – Мк., 2012. – 20 с.

Соловьев С. М. История России с древнейших времен: [в 29 т.] Т. 18: История России в эпоху преобразования, т. 6. – М. : Университетская тип. (Катков и Ко), 1868. – [4], 362, XX, [1] с.

Сорочан В. О. Вживання модальних часток у китайському жіночому мовленні та способи їх перекладу // Міжнародна науково-практична конференція «Україна і світ: діалог мов та культур» 30 березня – 1 квітня 2016 року. – С. 384–386.

Сорочан В. О. Модальні частки, як засоби вираження китайського жіночого мовлення // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 01–03 квітня 2015 року. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 428–429.

Сорочан В. О. Засоби вираження китайського жіночого мовлення та способи їх перекладу українською // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 19–21 березня 2014 року. – К. : Вид. Центр КНЛУ, 2014. – С. 702–703.

Софроний (Грибовский) архимандрит. Путешествие Софрония Грибовского от Пекина до Кяхты в 1808 году // Сибирский Вестник. – 1821. – Ч. 1. – Кн. 2. – С. 31–62.

Софроний (Грибовский) архимандрит. Известие о Китайском, ныне Манчжурско-Китайском государстве // Чтения Московского общества Истории и древностей Востока. – 1861. – Т. 1. – С. 23–119.

Софроний (Грибовский) архимандрит. Записка без заглавия // Материалы для истории Российской Духовной Миссии в Пекине / Изд. под ред. [и с предисл.] Н. И. Веселовского. Вып. 1. – СПб. : Тип. Глав. упр. уделов, 1905. – С. 59–64.

Софроний (Грибовский), архимандрит. Уведомление о начале бытия россиян в Пейдзине и о существовании в оном грекороссийской веры // Материалы для истории Российской Духовной Миссии в Пекине / Под ред. проф. Н. И. Веселовского. – Вып. 1. – СПб., 1905. – С. 1–45.

Сталін Й. Революція в Китаї і помилки опозиції. – Х. : Пролетар, 1927. – 72 с.

Старков А. [Рецензия на кн.:] Палладий [Кафаров] архимандрит и Попов П. С. Китайско-русский словарь. В 2-х т. – Пк. : Типография Тун-вэнь-гуань, 1888. – Т. 1, 636 с.; т. 2, 731 с. // Одесские новости. – Од., 1890. – 9 с.

Стрелкова А. Ю. Буддизм: філософія порожнечі / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К. : Києво-Могилянська академія, 2015. – 403, [5] с.

Стрелкова А. Ю. Генеза та сутність вчення про порожнечу в філософії буддизму : автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.05 / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – К., 2017. – 32 с.

Студенческий бюллетень Киевского Коммерческого Института: Ежегод. издание О-ва взаимопомощи студ. К.К.И. – 1914. – № 21. – С. 6.

Сумский художественный музей. Путеводитель. – Х. : Прапор, 1988. – 148, [3] с.

Сухов О. Далеко-Східний Велетень: Доповнення про стародавній та новий Китай. – Х. : Державне Видавництво України. Одесполіграф, 1928. – 118 с.

Сухов Олександр Опанасович // Професори Одеського (Новоросійського) університету. – Біографічний словник. Том 4 / Видання друге, доповнене. – Од. : «Астропринт», 2005. – С. 199–203.

Сухов Олександр Опанасович // Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: біобібліогр. слов. / упоряд.: Е. Г. Циганкова, Ю. М. Кочубей, О. Д. Василюк; редкол.: Матвеева Л. В. (голов. ред.) [та ін.]. – К. : Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, 2011. – С. 211–212.

Сучасна боротьба за радвладу в Китаї. Підручник для комсомольського політнавчання. (Ідейний зліт комсом. активу). Вип. 3. – К. : Молодий Більшовик, 1931. – 64 с.

Сюй Чжимо, Лю Баньнун, Вень Ідо, Го Можо. Поезія Руху 4-го травня / Пер. з кит. А. Кучинська // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 189–193.

Ся Янь. Випробування: П'єса на 5 д., 6 карт. / Пер. з кит. І. Чирка, Г. Тітельмана. – К. : Держлітвидав УРСР, 1957. – 125 с.

Сяо Юй. Щастя: Оповідання / Пер. з кит. І. Чирка; Іл. О. Губарев // Україна. – 1958. – № 22. – С. 19–22.

Тавокин С. Н. К вопросу о «желтой опасности»: С портр. проф. Абэ Изо, акад. В. П. Васильева и Лянцичао. – СПб., К. : Вост. б-ка, 1913 (Київ). – 32 с.

Танське небо: китайська поезія доби Тан. – К. : Задруга, 2003. – 64 с.

Таран М. А. Проблема политического объединения Китая: позиции вовлеченных сторон // Сборник, посвященный памяти Гиви Кигурадзе. Кафедра новой и новейшей истории стран Европы и Америки Тбилисского государственного университета имени И. Джавахишвили. Кафедра новой и новейшей истории Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. – Тбилиси, 1998. – С. 40–50.

Таран М. А., Гончар Б. М. США, КНР і Тайвань: трикутник взаємодії і суперечностей в 90-і роки ХХ ст. // Наукові записки Академії наук вищої школи України. – Вип. 2. – К., 1999. – С. 22–31.

Таран М. А., Гончар Ю. Б. Тайвань у військово-стратегічних планах США і проблема об'єднання Китаю // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2000. – Вип. 46. – С. 33–36.

Таран М. А. Проблема впливу визначення терміна «один Китай» на перспективи об'єднання між КНР та Тайванем // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сходознавство. – 2001. – Вип. 6. – С. 73–79.

Таран М. А. Один з азійських «тигрів» // Політика і час. – 2001. – № 12. – С. 76–83.

Таран М. А. Американо-китайські відносини та фактор безпеки Тайваню в 1990-і роки (сприйняття Вашингтоном деяких конфліктних аспектів) // Сходознавство. – 2001. – № 13–14. – С. 38–49.

Таран М. А. «Тайванська проблема» в зовнішній політиці США в 1990-і рр. : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 210 арк.

Таран М. А. «Тайванська проблема» в зовнішній політиці США в 1990-і роки : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 19 с.

Таран М. А. Демократія та суспільство: історичний досвід Тайваню // Історичний журнал. – 2003. – № 2. – С. 43–49.

Таран М. А. Китайсько-тайванські відносини: економічне взаємодія життя та політико-ідеологічні суперечності // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 103–113.

Таран М. А. Новий зміст «старих» проблем (Американо-китайські відносини) // Політика і час. – 2003. – № 8. – С. 76–82.

Таран М. А. КНР – Латинська Америка: реалії економічного співробітництва та політичний підтекст // Науковий вісник Дипломатичної Академії при МЗС України. – 2004. – Вип. 10. – Ч. II. – С. 30–42.

Таран М. А. Вплив політики адміністрацій Б. Клінтона (1993–2000) на військово-стратегічний баланс сил у Тайванській протоці // Східний світ. – 2005. – № 2. – С. 95–101.

Таран М. А. Холодне рукостискання на фоні гарячої «дипломатичної війни» (китайсько-тайванське суперництво як протиборство двох зовнішньополітичних стратегій) // Китайська цивілізація: історія та сучасність. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України 2005. – С. 78–90.

Таран М. А. Відносини між США та КНР в епоху Ден Сяопіна: нова ідейно-теоретична й правова основа (1979–1990) // Східний світ. – 2006. – № 2. – С. 95–100.

Таран М. А. Тайвань в американській політиці «стримування та ізоляції» КНР на Далекому Сході (1949–1969 рр.) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. 2006. – Вип. 87–88. – С. 53–56.

Таран М. А. Комуністична Партія Китаю в державно-суспільній системі КНР у період «Реформ та відкритості»: спроби пристосування до нових суспільно-політичних реалій // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2007. – С. 117–123.

Таран М. А. Не друзья и не враги: американо-китайские отношения на рубеже веков // Атташе. Военная дипломатия. – 2007. – № 3. – С. 26–31.

Таран М. А. Кризи 1995–96 рр. у Тайванській протоці: ключові стимули та моделі поведінки трьох сторін // Східний світ. – 2007. – № 4. – С. 88–93.

Таран М. А. Попытки концептуальной адаптации «тайваньской» политики администрации Дж. Буша-младшего к новой военно-политической ситуации в Тайваньском проливе // Американистика: актуальные подходы и современные исследования. Межвуз. сб. науч. тр. Вып. 4. – Курск, 2012. – С. 239–250.

Таран М. А. Регіональні виміри та глобальна проекція «м'якої сили»: зовнішня політика Китаю на початку XXI ст. // Суспільно-політичні трансформації в країнах Сходу на сучасному етапі. Колективна монографія. – К., 2012. – С. 108–121.

Таран М. А. Отношения между США и КНР: чем они могут быть интересны Украине? // Китаєзнавчі дослідження. Том 2. – 2012. – С. 31–37.

Таран М. А. Тайваньская політика США в XXI веке: преемственность в условиях эволюции глобальных приоритетов // Американистика: актуальные подходы и современные исследования. Межвуз. сб. науч. тр. Вып. 5. – Кр., 2013. – С. 182–198.

Таран М. А. Китайські концепти щодо відносин із США: формування основ стратегічної поведінки // Китаєзнавчі дослідження. – 2014. – № 1–2. – С. 61–66.

Таран М. А. «Піднесення» Китаю: творення гармонії чи породження конфлікту? // Східний Світ. – 2015. – № 2. – С. 131–139.

Таран М. А. Тема «прав людини» в американсько-китайських відносинах: протистояння відмінних цивілізаційно-історичних ідентичностей // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 51–57.

Таубе М. Ф. Учение о пустоте как основа буддизма. – Х. : Тип. «Мирный труд», 1911. – 32 с.

Терент'єв М. Радянський союз, імперіалізм та Китай (Захоплення КСЗ і розрив радянсько-китайських зносин). – Х., 1930.

Тесельман І. Економічні і політичні успіхи Китайської Народної Республіки. – К., 1952.

Тесленко І. Іван Чирко, «китаєць» із Чернігівщини [Електронний ресурс] // Україна Молода – 05.10.2004. – № 185. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/278/171/9944/> (дата звернення 13.06.2013).

Тє Нін. Квітки бавовнику / Пер. з кит. Н. Кірносової // Всесвіт. – Спецвипуск: Альманах китайської літератури, 2010. – С. 178–228.

Тимковский Е. Ф. Путешествие в Китай через Монголию 1820 и 1821 гг. В 3-х ч. – СПб. : Типография медицинского департамента Министерства внутренних дел, 1824. – 435, 38, 2 с.

Тимковский Е. Ф. Сун [Чжун-тан] – китайский министр и военачальник (при имп. Даогуане) // Сибирский Вестник. – 1823. – Ч. 1. – С. 1–6.

Тимковский Егор Федорович // Русский биографический словарь. Том. 20: Суворова–Ткачев. – СПб. : Типография Товарищества «Общественная Польза», 1912. – С. 521–522.

Тихвинский С. Л., Пескова Г. Н. Выдающийся русский китаевед о. Иакинф (Бичурин) (к 220-летию со дня рождения) // История Российской духовной миссии в Китае : Сб. ст. / [Редкол.: С. Л. Тихвинский и др.; Предисл. С. Л. Тихвинского]. – М. : Изд-во Свято-Владимир. братства, 1997. – С. 165–196.

Тихонова О. Ф. Адаптація і функціонування аббревіатур-англіцизмів у сучасних китайських і українських засобах масової інформації : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Донец. нац. ун-т. – Дн., 2013. – 19 с.

Тихонова О. Ф., Перепадя Д. О., Різниченко К. С., Шевченко К. В. Китайська мова на секції східних мов Краматорського економіко-гуманітарного інституту // Україна – Китай. – 2017. – № 1(7). – С. 128–131.

Трилis Г. В. Гуманістичний зміст понять «нірвани», «жень» та «атараксії» // Гуманітарні студії: Зб. наук. пр. – К. : ВПЦ Київський університет, 2007. – Випуск 2. – С. 143–149.

Трубіцина О. С. Відображення мовної політики сучасного Китаю у лексико-стилістичних особливостях ЗМІ // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15. – Т. I (155). – С. 253–254.

Трубіцина О. С. Перцепція авторської індивідуальності у процесі адаптації газетного тексту сучасної китайської мови як різновид міжкультурної комунікації // Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2012. – Вип. 23. – С. 185–188.

Трубіцина О. С. Комунікативно-прагматичні особливості спонукального дискурсу засобів масової інформації у сучасному Китаї // Сходознавство. – 2012. – Вип. 59. – С. 215–222.

Трубіцина О. С. Засоби композиційно-сюжетної організації сутєстивного китаємовного медіадискурсу: прагматичний аспект // Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2013. – Вип. 38. – С. 131–133.

Трубіцина О. С. Мовні засоби реалізації сутєстії в китаємовній масовій комунікації (на прикладі інтерв'ю Ху Цзіньтао іноземним ЗМІ) // Східний світ. – 2013. – № 2–3. – С. 126–131.

Трубіцина О. С. Засоби реалізації сутєстії в сучасному китайському політичному дискурсі [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2014. – 16 с.

Трусевиц Х. Посольские и торговые сношения России с Китаем: (до XIX века). – М. : Типография Т. Малинского, 1882. – [4], 306 с.

Тумасов Н. История китайцев // Труды Киевской Духовной Академии. – 1874. – № 9. – С. 554–616.

Тумасов Н. Курс истории древнего мира. (Восток). – К. : Тип. С. Т. Еремеева, Бибиковский бульвар, собств. дом, 1875. – 484 с.

У Юнь-До. Все для партії / Пер. з кит. І. Чирка. – К. : Молодь, 1956. – 207 с.

Українсько-китайський словник лінгвістичної термінології / Ісаєва Н. С., Кірносова Н. А., Паламарчук О. Л., Стрельчук Г. П., Шевченко М. В. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2011.

Урсу Д. З історії сходознавства на Півдні України // Східний світ. – 1994. – № 1–2. – С. 135–150.

Урусов В. Б. Українсько-китайське співробітництво у галузі культури та освіти // Україна – Китай. – 2001. – № 1(4). – С. 54–56.

Урусов В. Б. Из истории развития методики обучения китайскому языку как иностранному в КНР / Методична розробка КЕГІ. – Кр., 2002.

Урусов В. Б. Китайско-русский словарь пословиц и поговорок / Методична розробка КЕГІ. – Кр., 2002.

Урусов В. Б. Китайско-русский фразеологический словарь-минимум / Методична розробка КЕГІ. – Кр., 2002.

Урусов В. Б. Українсько-китайські зв'язки у галузі промисловості та сільського господарства (1949–1959 рр.) // Украина – Китай. – 2002. – № 1(5). – С. 37–41.

Урусов В. Б. Науково-технічне співробітництво України та Китаю 1949 – 1959 рр. // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 114–118.

Урусов В. Б. Українсько-китайські економічні зв'язки у 50-ті роки ХХ ст. // Сходознавство. – 2004. – № 25–26. – С. 150–166.

Урусов В. Б. Українська РСР та «китайське питання» в ООН // Сходознавство. – 2004. – № 27–28. – С. 115–128.

Урусов В. Б. Українсько-китайські відносини у сфері культури (1949 – 1959 рр.) // Проблеми освіти. – Науково-методичний збірник. – 2004. – Вип. 38. – С. 108–119.

Урусов В. Б. Українсько-китайські відносини (1949–1959) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2005. – 196 с.

Урусов В. Б. Українсько-китайські відносини (1949–1959) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К., 2005. – 18 с.

Урусов В. Нові тенденції в китайській літературі на початку ХХІ століття // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2007. – С. 127–132.

Урусов В. Соціальні трансформації та літературні процеси в Китаї 80–90-х років ХХ ст. // Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник статей. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2009. – С. 111–115.

Урусов В. Поезія Хай Цзи // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 160–162.

Урусов В. Б. Виникнення і розвиток системи державних іспитів стародавнього Китаю // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 2. – С. 52–60.

Усик А. Рання старокитайська та старогрецька міфологія: структурний компаративний аналіз // Генеза. Філософські студії. – 1998. – С. 69–79.

Усик А. В. Вчення Конфуція та конфуціанство в контексті китайської філософської традиції (етико-соціальний аспект) : дис. ... канд. філол. наук: 09.00.05 / Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 1999. – 168 л.

Усик А. В. Вчення Конфуція та конфуціанство в контексті китайської філософської традиції (етико-соціальний аспект) : автореф. ... дис. канд. філол. наук : 09.00.05 / Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 1999. – 16 с.

Усик А. Досконала конфуціанська моральність як чинник гармонізації суспільства // Мультиверсум. Філософський альманах. – Вип. 3. – 1999. – С. 76–93.

Усик А. «Корелятивність» китайського мислення: синтеза провідних доктрин // Генеза. Філософські студії. 1999. – С. 22–29.

Усик А. Формування інтенцій традиційної моральності (стародавній Китай та антична Греція) // Мультиверсум. Філософський альманах. – Вип. І. – 1998. – С. 47–57.

Уханський М. Селянство Китаю. – К. : Державне Видавництво України. Пролетар, 1931. – 138 с.

Ухач-Огорович Н. А. Маньчжурский театр военных действий в русско-японскую войну 1904–1905. – К. : Типография С. В. Кульженко, 1911. – 134 с.

Фалькович И. М. Востоковедение в Киеве // Новый Восток. – 1928. – № 23–24. – С. 434.

Фалькович И. М. К истории советского востоковедения на Украине // Народы Азии и Африки. – 1966. – № 4. – С. 270–278.

Федевич Л. Символи щастя та процвітання у китайському мистецтві // Україна – Китай. – 2018. – № 14. – С. 138–141.

Федоренко С. М. Досвід політики «відкритості» в КНР // Україна – Китай: шляхи співробітництва : матеріали конференції (Київ, серпень-вересень 1993). – К. : МПП «Інтел», 1994. – С. 16–21.

Федоренко С. М. Особливі економічні зони у структурі «відкритості» КНР // Збірник наукових праць молодих вчених / Відп. ред. д. е. н. Плотніков О. В. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 1996. – Вип. 3. – С. 46–48.

Федоренко С. М. Відкриті міста – ефективний ланцюг економіки // Рейтинг. – 1996. – № 38. – С. 11–12.

Федоренко С. М. Китайська політика відкриття економіки // Проблеми міжнародних валютно-фінансових відносин / Відп. ред. д. е. н. Плотніков О. В. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 1997. – Вип. 2. – С. 15–18.

Федоренко С. М. Політичні аспекта курсу відкритості КНР // Збірник наукових праць молодих вчених / Відп. ред. д. е. н. Новицький В. Є. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 1998. – Вип. 12. – С. 41–48.

Федоренко С. М. Політологічний вимір курсу відкритості у внутрішній і зовнішній політиці Китаю // Збірник наукових праць / Відп. ред. д. і. н. Камінський Є. Є. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 1998. – Вип. 2.

Федоренко С. М. Еволюція політичного курсу відкритості Китаю : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Нац. акад. наук України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 1998. – 164 арк.

Феодосий (Сморжевский) иеромонах. Иезуиты в Китае // Сибирский Вестник. – 1822. – Ч. XIX. – С. 107–132, 181–210; Ч. XX. – С. 227–254, 295–310, 329–356.

Филарет (Гумилевский) архиепископ. Обзор русской духовной литературы. Кн. [1]–2. – Х. : Унив. тип., 1859–1861.

Фин Цзін-жу. На верблюдах зріс: [Оповідання] / Пер. з кит. І. Чирко // Барвінок. – 1959. – № 10. – С. 14–17.

Фойгт К. К. Обозрении хода и успехов исследования азиатских языков в Императорском Казанском университете // Ученые записки Казанского университета. – 1852. – Кн. III.

Франке О. Умственные течения в современном Китае: [Докл., чит. д-ром Франке 18 февр. 1904 г. в Берлин. отд-нии Герм. колониал. о-ва] / Пер. с нем. А. Кранихфельд. – Х: Типо-лит. И. А. Цедербаум, 1904. – 25 с.

Хаханьян Г. Лицо японского империализма (и японской интервенции в Китае). – Х., 1932. – 216 с.

Хаяма І. Нове революційне піднесення на Сході. – Х. : Український Робітник, 1930. – 48 с.

Цукерман Л. Боротьба імперіалістичних держав у Хінах. – Х. : Пролетар, 1931. – 88 с.

Хінські бронзові курйльниці // Всесвіт. – 1928. – № 4. – С. 13.

Хо Мяо. Смуглявочка: Повість / Пер. з кит. І. Чирка; Іл. О. Львов. – К. : Молодь, 1960. – 60 с.

Хоменко О. В. Інноваційна конкурентоспроможність країн // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 8 (122). – С. 100–105.

Хоменко О. В. Особливості та етапи формування інноваційної моделі розвитку Китаю // Міжнародна економічна політика. – 2012. – Спеціальний випуск. – Ч. 2. – С. 359–364.

Хоменко О. В. Инновационная политика Китайской Народной Республики // Экономика и предпринимательство. – 2013. – № 11. – С. 159–162.

Хоменко О. В. Асиметрії інноваційного розвитку провінцій КНР в умовах забезпечення національної економічної безпеки // Інноваційна економіка. – 2014. – № 2. – С. 209–214.

Хоменко О. В. Стратегія формування університетів світового класу Китаю // Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні / за ред. А. Ф. Павленка, Л. Л. Антонюк; М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима, Ін-т вищ. освіти. – К. : КНЕУ, 2014. – С. 159–174.

Хоменко О. В. Формування інноваційної конкурентоспроможності економіки Китаю : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Держ. ВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К., 2014. – 200 арк.

Хоменко О. В., Сандул М. С. Особливості формування конкурентоспроможних систем вищої освіти // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – № 11. – Ч. 4. – С. 16–20.

Хоменко О. В. Теоретичні та практичні аспекти інклюзивного розвитку економіки КНР // Китаєзнавчі дослідження. – № 1. – 2018. – С. 69–76.

Цзі Сяньлінь. На межі «самоусунення від народу» (уривок з роману «Спогади з корівника» / Пер. з кит. Є. В. Гобової // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1–2. – С. 127–133.

Цзі Хун. Маленький Мей: Оповідання / Пер. з кит. І. Чирка; Іл. І. Чарська. – К. : Держ. вид-во дит. літ-ри УРСР, 1960. – 13 с.

Цзя Пінва. Бувальщини. Пити чай. Чайні історії. У рік дракона про дракона / Пер. з кит. В. Б. Урусова // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1–2. – С. 118–126.

Цзян Жун. Вовк-тотем / Пер. з кит. Н. А. Кірносолової. – Х. : Фоліо, 2016. – 731 с.

Цивилизационная структура современного мира: в 3 т. – К. : Наук. думка, 2006. – Т. 3. – Проект «Наукова книга» – 2007 Цивилизации Востока в условиях глобализации, кн. 2: Китайско-Дальневосточный цивилизационный мир и Африканская цивилизационная общность. Глобальные трансформации и уроки для Украины / [Ю. Н. Пахомов и др.]; под ред. Ю. Н. Пахомова, Ю. В. Павленко, 2008. – 638, [1] с.

Цимбал С. В. Особливості лексичного наповнення китайських фразеологізмів чен'юй зі значенням слухового сприйняття // Мова і культура. – 2014. – Вип. 17. – Т. VII (175). – С. 124–131.

Цимбал С. В. Процес адаптації китайських фразеологізмів чен'юй в японській мові через призму сенсорної картини світу // Мовні і концептуальні картини світу. – 2015. – Вип. 54. – С. 147–153.

Цимбал С. В. Дослідження в галузі когнітології китайської мови на сучасному етапі її розвитку // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Східні мови та літератури. – 2015. – Вип. 1 (21). – С. 38–41.

Цимбал С. В. Аудіо-візуальне сприйняття як форма прояву синестезії у китайських фразеологізмах чен'юй // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Східні мови та літератури. – 2016. – Вип. 1 (22). – С. 31–34.

Цимбал С. В. Категорії темпоральності та локативності в мовній картині світу китайського етносу // Одеський лінгвістичний вісник. – 2016. – Вип. 7. – С. 210–215.

Цимбал С. В. Особливості репрезентації китайських фразеологізмів чен'юй з вербалізованими концептами ПРОСТІР і ЧАС у китайській

класичній літературі (на матеріалі роману «Подорож на Захід») // Science and Education a New Dimension. Philology, 1V(27). – 2016. – Is. 107. – P. 65–69.

Цимбал С. В. Концепти ПРОСТІР (空间), ЧАС (时间) та ЧАС-ПРОСТІР (时空) у китайських фразеологічних одиницях чен'юй через призму метафори // Одеський лінгвістичний вісник. – 2017. – Вип. 9. – С. 161–165.

Цимбал С. В. Вербалізація концептів ПРОСТІР (空间) і ЧАС (时间) у сучасній китайській мові (на матеріалі фразеологізмів чен'юй) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.13 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2018. – 20 с.

Цимбал Я. Артистка, пуристка і «радянська жінка» [Електронний ресурс] / Цимбал Я. // ЛітАкцент. – 16.03.2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://litakcent.com/2017/03/16/artystka-purystka-i-radjanska-zhinka/> (дата звернення 12.12.2017).

Цукерман Л. Боротьба імперіалістичних держав у Хінах. – Х. : Пролетар, 1931. – 88 с.

Чарівний пензлик: Кит. нар. казка / Оброб. Лі Чжі-чжуна; Пер. з кит. І. Чирко; Іл. Р. Решетов. – К. : Держ. вид-во дит. літ-ри УРСР, 1958. – 19 с.

Чарівний пензлик Ма Ляна: Казки кит. письм. / Пер. з кит. І. Чирко. – К. : Молодь, 1992. – 208 с.

Черниш Н. О. Переклад як діалог традиційних культур: проблеми перекладу основних понять трактату «Дао-Де Цзін» // Матеріали першого Українського симпозиуму з мовознавства і літератур країн азійсько-тихоокеанського регіону : зб. наук. праць. – 1999. – Вип. 1 / [ред. колегія: В. Резаненко (відп. ред.) та ін.]. – К. : НУ КМА. – С. 22–27.

Черниш Н. О. «Китайська подорож» О. Седакової у контексті діалогу традиційних культур : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Дн., 2011. – 19 с.

Черныш Н. А. Проблема перевода средневековой китайской лирики на примере одного стихотворения Ли Цинчжао // Вісник Дніпропетровського Університету. Мовознавство. – Вип. 4 / [ред. колегія: Л. П. Столярова (відп. ред.) та ін.]. – Дн. : ДНУ, 1999. – С. 206–211.

Черныш Н. А. Проблемы перевода текстов традиционных культур на примере перевода одного стихотворения Ли Цинчжао // Вісник Дніпропетровського Університету. Літературознавство. Журналістика. – Вип. 3. – Том 1 / [ред. колегія: В. Д. Нарівська (відп. ред.) та ін.]. – Дн. : ДНУ, 1999. – С. 43–53.

Черныш Н. А. Особенности композиции «Китайского путешествия» О. Седаковой // Література в контексті культури : зб. наук. праць. – 2003. – Вип. 13 / [ред. колегія: В. А. Гусев (відп. ред.) та ін.]. – Дн. : ДНУ. – С. 214–219.

Черныш Н. А. «Китайское путешествие» О. Седаковой в контексте диалога традиционных культур // Мова і культура: науковий журнал / [ред. колегія: Д. С. Бурого (гол. редактор) та ін.]. – 2005. – Вип. 8. – Т. VI/1. – К. : ВД Дмитра Бурого. – С. 208–212.

Черныш Н. А. «Поэт издалека заводит речь...» (Об одном стихотворении О. Седаковой) // Мова і культура: науковий журнал / [ред. колегія: Д. С. Бурого (гол. редактор) та ін.]. – 2009. – Вип. 11. – Т. VI (118). – К. : ВД Дмитра Бурого. – С. 170–173.

Черныш Н. А. Опыт прочтения одного стихотворения О. Седаковой // Наукові записки Харківського національного педагогічного ун-ту ім. Г. С. Сковороди – Сер. Літературознавство. – 2009. – Вип. 3 (59), ч. II / [ред. колегія Л. Г. Фрізман (гол. редактор), О. А. Андрущенко та ін.]. – Х. : ППВ «Нове слово». – С. 131–136.

Чжан Цзін-Сянь. Я не боюсь / Пер. з кит. Г. Бойка, І. Чирка; Іл. : Янь Ге-фань. – К. : Молодь, 1956. – 20 с.

Чжен В. Китайська мова в Україні – п'ятдесят років // Україна – Китай. – 2014. – № 1(6). – С. 78–81.

Чжен В. А. Конфуцианские принципы в стратегии нового курса Китаю // Культура народов Причерноморья. – 2011. – № 216. – С. 135–139.

Чжен В. А. Модернізаційний потенціал конфуціанства на етапі «політики реформ і відкритості»: можливості й реалії // Китаєзнавчі дослідження. – 2017. – № 1–2. – С. 22–33.

Чжен В. А. Конфуціанські принципи в практиці державного управління в період «реформ і відкритості» // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Історія. – 2019. – № 1 (140). – С. 40–46.

Чжен В. А. Культурно-освітні традиції Китаю та новації періоду «реформ та відкритості» // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. – 2020. – Вип. 32. – С. 276–281.

Чжен В. А. Конфуціанський складник трансформації китайського суспільства в період «реформ та відкритості»: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / ДУ «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України». – К., 2021. – 20 с.

Чжен В. А. Культурна політика в КНР періоду «реформ та відкритості» (1978–2010-ті рр.) // Науковий журнал Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського // 2021. – Том 32 (71). – № 1. – С. 152–156.

Чжоу Лібо. Незвичайна весна. Роман / Пер. з кит. І. Чирко та ін. – К., 1962.

Чжоу Сяофен. Нуль годин на Різдво // Пер. з кит. Н. Кірносова // Всесвіт. – 2011. – № 3–4. – С. 182–197.

Чжу Бай. Веселий день: Оповідання / Пер. з кит. І. Чирка; Іл. Лін Дін. – К.: Молодь, 1957. – 20 с.

Чжу Цзицін. Саньвень: [Оповідання] / Пер. з кит. В. Гамянин // Всесвіт. – 1998. – № 4. – С. 138–152.

Класична проза Китаю Чирко І. Великий мур не на заваді // Всесвіт. – 1988. – № 6. – С. 129–130.

Чирко І. Нові обрії // Всесвіт. – 1986. – № 2. – С. 169.

Чирко Иван Корнеевич [Електронний ресурс] // Киевское высшее общевойсковое командное дважды Краснознамённое училище имени М. В. Фрунзе. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kvoku.org/blog/archives/23283> (дата звернення 23.02.2015).

Чирков Б. П. Что мы видели: Путевые заметки [об Индии и Китае]. – К.: Молодь, 1954. – 155 с.

Чорномаз В. Українці на Далекому Сході (1883–1922) // Східний світ. – 1993. – № 2. – С. 101–113.

Шамшур М. А. Національно-культурна обумовленість мовного менталітету китайського етносу // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2011. – Вип. 20. – С. 567–574.

Шамшур М. А. Когнітивний аспект дослідження фразеологічних одиниць китайської мови «чен'юй» // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 34–38.

Шамшур М. А. Антропоцентричні аспекти дослідження етнокультурної специфіки фразеологізмів китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2012. – Вип. 39. – С. 406–410.

Шамшур М. А. Концепт «кохання» в культурно-специфічному контексті картини світу китайського етносу // Studia Linguistica. Збірка наукових праць. – 2012. – Вип. 6. – Ч. 2. – С. 132–137.

Шамшур М. А. Експліцитне вираження концепту «кохання» у фразеологізмах китайської мови // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 42. – Ч. 2. – С. 432–443.

Шамшур М. А. Синхронічний аспект дослідження концепту «любов» у сучасній китайській мові // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 43. – Ч. 4. – С. 279–286.

Шамшур М. А. Імпліцитне вираження концепту «любов» у фразеологізмах китайської мови чен'юй // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2013. – Вип. 19. – С. 34–38.

Шамшур М. А. Діахронічний аспект дослідження концепту «любов» у фразеологізмах чен'юй // Мова і культура. – 2013. – Вип. 15. – Т. VII (161). – С. 222–227.

Шамшур М. А. Фразеологизмы ченъюй как вербализаторы концепта «любовь» в китайском языке // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2014. – № 1 (31). – В 2-х ч. – Ч. I. – С. 209–212.

Шевченко О. М. Поняття стилю в сучасному китайському мовленні (на матеріалі ділових паперів) // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 54. – Льв. : В-во ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С. 196–202.

Шевченко О. М. Евфемізм як мовний засіб текстового зв'язку офіційно-ділового стилю китайського мовлення // Мова і культура. (Науковий журнал). – К., 2010. – Вип. 13. – Т. IX (145). Культурологічний підхід до викладання мови і літератури. – С. 273–278.

Шевченко О. М. Проблема співвідношення термінології в галузі фразеології китайської та української мов // Сходознавство. – 2010. – № 49–50. – С. 230–241.

Шевченко О. М. Особливості перекладу назв іноземних компаній / торговельних марок у китайському діловому мовленні // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного

університету. Серія: Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. – 2009. – № 19. – С. 81–85.

Шевченко О. М. Етикетні формули сучасного ділового китайського мовлення та їх відповідники в українській мові // Мова і культура. (Науковий журнал). – К., 2009. – Вип. 12. – Т. VII (132). Міжкультурна комунікація. – С. 18–21.

Шевченко О. М. Особливості семантики кольоративів сучасного ділового китайського мовлення (компаративне дослідження на матеріалі англійської, української та китайської мов) // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – Вип. 31. Ч. I. – К., 2010. – С. 394–401.

Шевченко О. М. Внутрішня форма слова як допоміжний елемент у вивченні офіційно-ділової китайської мови // Східний світ. – 2009. – № 1. – С. 151–156.

Шевченко О. М. Концепт «обличчя» в китайській мові: словникова та психолінгвістична парадигма // Східний світ. – 2012. – № 1. – С. 151–156.

Шевченко О. М. Основи ділової комунікації: китайська мова (вищий рівень): навч. посіб. – Ж. : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 120 с.

Шевченко О. М. Функціональна та структурна класифікації фразеологічних одиниць сучасного ділового китайського мовлення // Тези міжнар. наук. конф. «XVI сходознавчі читання А. Кримського». – К., 2012. – С. 132.

Шевченко О. М. Сучасне ділове китайське мовлення: фразеологічний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10 02 013 / Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського. – К., 2013. – 19 с.

Шевченко О. М. Нова китайська дипломатія та її виклики // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 58–63.

Шевченко О. М. Китайські громадяни в революційних подіях в Україні (1917–1921 рр.) // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 1. – С. 5–16.

Шевченко О. М. Українці в Шанхаї (1930–1940 рр.) // Китаєзнавчі дослідження. – 2018. – № 2. – С. 73–98.

Шевчук Л. Т. Китай: соціально-економіко-географічна характеристика: [Навч. посібник]. – Л. : Світ, 1999. – 136 с.

Шевчук О. В. «Тайванська проблема» та її еволюція в системі Організації Об'єднаних Націй // Дослідження світової політики: зб. наук. пр. / Інститут світової політики та міжнародних відносин НАН України; редкол.: Є. Є. Камінський (гол. ред.) та ін. – Вип. 22. – 2003. – С. 98–112.

Шевчук О. В. Стратегічний трикутник США – КНР – РФ // Дослідження світової політики : зб. наук. пр. / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України; редкол.: Є. Є. Камінський (гол. ред.) та ін. – Вип. 24. – 2003. – С. 201–216.

Шевчук О. В. Відображення парадигми «національного інтересу» у зовнішньополітичній доктрині Дж. Буша-молодшого // Науковий вісник. – Од. : Одеський державний економічний університет; Всеукраїнська спілка молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2005. – № 8(20). – С. 80–90.

Шевчук О. В. Зовнішньополітична доктрина адміністрації Дж. Буша-молодшого та її вплив на формат взаємовідносин США – КНР // Дослідження світової політики : зб. наук. пр. / Інститут світової політики та міжнародних відносин НАН України; редкол.: Є. Є. Камінський (гол. ред.) та ін. – Вип. 32. – 2005. – С. 127–138.

Шевчук О. В. Орієнтальні виміри зовнішньополітичної взаємодії у форматі РФ – КНР // Наукові праці: наук.-метод. журнал. – Т. 40. – Вип. 27. – Мк. : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. – С. 139–149.

Шевчук О. В. Еволюція концептуальних основ зовнішньополітичної доктрини США в період президентства У. Клінтона // Нова парадигма: журнал наук. пр. / гол. ред. В. П. Бех. – Вип. 56. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – С. 153–162.

Шевчук О. В. Дифузія конфронтаційних відносин і нова парадигма безпекової системи Азіатсько-Тихоокеанського регіону // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Мк. : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. – Вип. 8. – С. 226–236.

Шевчук О. В. Новий вимір ядерного та енергетичного фактора в системі міжнародних відносин Азіатсько-Тихоокеанського регіону // Грані. – 2006. – № 4(48), липень-серпень. – С. 148–153.

Шевчук О. В. Геополітичний та глобалізаційний виміри структуризації зовнішньополітичної стратегії РФ // Нова парадигма:

журнал наук. пр.; гол. ред. В. П. Бех. – Вип. 58. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – С. 203–213.

Шевчук О. В. Контури моделі безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні : формуючі впливи та визначальні тенденції // Грані. – 2006. – № 6(50), листопад-грудень. – С. 146–150.

Шевчук О. В. Архітектоніка взаємовідносин держав Азійсько-Тихоокеанського регіону в період постбіполярності // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Питання політології». – 2006. – № 737. – С. 198–206.

Шевчук О. В. Трансформація середовища традиційних акторів міжнародних відносин та її особливості на політичному просторі Азійсько-Тихоокеанського регіону // Дослідження світової політики: зб. наук. пр.; відп. ред. Л. О. Лещенко. – Вип. 35. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2006. – С. 72–87.

Шевчук О. В. Стратегічний потенціал КНР як чинник регіональної безпеки в дослідженнях американських політологів // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., Мк. : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2007. – Вип. 9. – С. 350–363.

Шевчук О. В. Трансформація концептуального обґрунтування політичної стратегії США щодо КНР на рубежі 80–90-х рр. XX ст. // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., Мк. : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2007. – Вип. 11. – С. 286–297.

Шевчук О. В. Зовнішня політика КНР в контексті трансформації системи міжнародних відносин кінця XX – початку XXI століття // Нова парадигма : журнал наук. пр. / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; Творче об'єднання «Нова парадигма»; гол. ред. В. П. Бех. – Вип. 71. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – С. 187–196.

Шевчук О. В. «Китайський фактор» в зовнішній політиці США у період становлення механізму біполярних відносин у Азійсько-Тихоокеанському регіоні // Дослідження світової політики : зб. наук. пр.; відп. ред. Л. О. Лещенко. – Вип. 39. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2007. – С. 28–40.

Шевчук О. В. Дискусії в середовищі політико-академічної еліти США щодо формування зовнішньополітичної стратегії відносно КНР на початку 2000-х років // Гілея (наук. вісник) : зб. наук. пр.; гол. ред. В. М. Вашкевич. – Вип. 10. – К., 2007. – С. 202–211.

Шевчук О. В. «Російський фактор» у взаємовідносинах США – КНР // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., Мк., 2008. – Вип. 13. – С. 309–321.

Шевчук О. В. Корейська проблема в зовнішньополітичній стратегії КНР // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., Миколаїв, 2008. – Вип. 14. – С. 274–282.

Шевчук О. В. Дискусії щодо «тайванської проблеми» в Конгресі США в 1990-ті роки // Гілея (наук. вісник) : зб. наук. пр.; гол. ред. В. М. Вашкевич. – Вип. 15. – К., 2008. – С. 210–221.

Шевчук О. В. Американсько-китайські відносини за президентства Р. Рейгана: детермінуючі чинники та визначальні тенденції // Гілея (наук. вісник) : зб. наук. пр.; гол. ред. В. М. Вашкевич. – Вип. 16. – К., 2008. – С. 192–203.

Шевчук О. В. «Китайський вектор» зовнішньополітичної стратегії США на рубежі 80–90-х років ХХ ст. : еволюція конфігурації // Нова парадигма: журнал наук. пр. / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; Творче об'єднання «Нова парадигма»; гол. ред. В. П. Бех. – Вип. 80. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – С. 152–165.

Шевчук О. В. Азійська доктрина Р. Ніксона та її вплив на зміну конфігурації стратегічного трикутника США – КНР – СРСР // Наукові праці: наук.-метод. журнал. – Т. 93. – Вип. 80. – Мк. : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008. – С. 56–62.

Шевчук О. В. «Тайванська проблема» в системі міжнародних відносин Азіатсько-Тихоокеанського регіону на сучасному етапі політичного розвитку // Наукові дослідження в контексті історичних проблем. – Т. 1. – Мк., Од. : ТОВ ВіД, 2003. – С. 190–200.

Шевчук О. В. Внутрішньополітичний процес на Тайвані та його вплив на реформування відносин у стратегічному трикутнику Вашингтон – Пекін – Тайбей // Науковий вісник Миколаївського державного університету. – Вип. 11. – Мк. : МДУ, 2005. – С. 215–221.

Шевчук О. В. Новий вимір стратегічного партнерства між РФ та КНР на початку ХХІ століття // Materials of final international scientific-practical conference «The Science: theory and practice». – Vol. 18. – Political science and PR. – Praha: Publishing House «Education

and Science» s.r.o.; Prague, Czechia – Dnepropetrovsk, Ukraine – Belgorod, Russian, 2005. – P. 57–66.

Шевчук О. В. Взаємовідносини РФ – КНР у новому форматі геополітичних відносин // Проблеми глобалізації та геополітичний розвиток України : зб. тез (за матеріалами XIX Харківських політологічних читань). – Х. : НЮАУ ім. Я. Мудрого; НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України, 2007. – С. 236–238.

Шевчук О. В. Міжнародний імідж Китаю в умовах структурування системи міжнародних відносин постбіполярного періоду // Емінак – Науковий щоквартальник № 1 (липень-серпень). – К., Мк. : ТОВ «Іліон», 2007. – С. 94–100.

Шевчук О. В. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини. – Мк. : ТОВ «Фірма “Іліон”», 2008. – 448 с.

Шевчук О. В. Зовнішньополітична стратегія США та РФ щодо КНР : автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.04 / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. – К., 2009. – 33 с.

Шекера Я. В. Концепція простору в давній китайській поезії // Східний світ. – 2003. – № 2. – С. 45–48.

Шекера Я. В. Поетичний світ та мова віршів Ду Фу // Всесвіт. – 2003. – № 7–8. – С. 156–161.

Шекера Я. В. Деякі буддійські постулати в філософії давніх китайців та їх вплив на поезію доби Тан (618–907) // Мова. Культура. Бізнес. – К. : Правові джерела, 2004. – Вип. 2. – С. 118–125.

Шекера Я. В. Своєрідність художніх засобів танської поезії // Мова і культура. – К. : Вид. дім Д. Бураго, 2004. – Вип. 7. – Т. VII/1. – С. 190–194.

Шекера Я. В. Генеза та функціонування образів на позначення часу у давній та середньовічній китайській поезії // Сходознавство. – 2005. – № 29–30. – С. 141–150.

Шекера Я. В. Деякі аспекти генези образу птахів у творчості Тао Юань-міна і танській поезії // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2005. – Вип. 10. – С. 48–51.

Шекера Я. В. Сутність та витоки художньої образності китайської поезії // Китайська цивілізація: традиції та сучасність : матер. наук. конф. (Київ, 15 червня 2005 р.) – К. : Вид-во Інституту сходознавства НАН України, 2005. – С. 100–105.

Шекера Я. В. Образ води в давній китайській поезії // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2004. – Вип. 9. – С. 59–62.

Шекера Я. В. Художні засоби танської поезії CHÈNTUŌ, TŌNGGĀN TA QĪXNG // Літературознавчі студії. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2004. – Вип. 10. – С. 345–349.

Шекера Я. В. Чаньские биномы «движение – спокойствие» и «пустота – наполненность» в пейзажной лирике Ван Вэя (700–761) // Проблемы литератур Дальнего Востока : сб. матер. 2-й Междунар. науч. конф. (СПб., 27 июня – 1 июля 2006 г.): В 2 т. – Т. 2. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2006. – С. 129–140.

Шекера Я. В. Генеза та функціонування художніх образів у китайській поезії доби Тан (VII – X ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 19 с.

Шекера Я. В. Генеза та функціонування художніх образів у китайській поезії доби Тан (VII – X ст.) : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 295 арк.

Шекера Я. В. До питання перекладу китайських народних пісень у контексті їх порівняння з українськими // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2007. – Вип. 23. – Ч. 3. – С. 199–202.

Шекера Я. В. До питання перекладу китайської поезії доби Тан (618–907): інтерпретація художнього образу // Сходознавство. – 2007. – № 38. – С. 175–182.

Шекера Я. В. До питання функціонування метафори у ранньосередньовічній китайській поезії // Китайська цивілізація: традиції та сучасність: 36. ст. – К., 2007. – С. 154–159.

Шекера Я. В. Луна как архетип китайской культуры (на примере древней и раннесредневековой китайской поэзии) // Четвертые Торчиновские чтения. Религиоведение и востоковедение. Матер. науч. конф. – СПб., 2007. – С. 506–514.

Шекера Я. В. Концепция пространства в песнях первого китайского поэтического памятника «Шицзин» // Проблемы литератур Дальнего Востока : сб. матер. III Междунар. науч. конф. СПб., 24–28 июня 2008 г. / Отв. ред. Е. А. Серебряков, ЧэньСыхэ. – В 2 т. – Т. 2. – СПб. : Изд. Дом СПбГУ, 2008. – С. 138–151.

Шекера Я. В. До проблеми перекладу китайської поезії доби Сун (X – XIII ст.) у жанрі ци українською мовою // Сходознавство. – 2008. – № 41–42. – С. 182–192.

Шекера Я. В. Віддзеркалення просторових уявлень у найдавнішій китайській поезії (на прикладі гімнів «Книги пісень») // Східний світ. – 2008. – № 4. – С. 126–130.

Шекера Я. В. Китайський романс доби Сун (X – XIII ст.): генеза та образотворення. Сучасний погляд // Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. – 2009. – Вип. 75. – С. 337–349.

Шекера Я. В. Методологічні засади художнього аналізу сунської поезії в жанрі ци (на прикладі творчості Лі Цін-чжао, 1084 – 1151) // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2009. – Вип. 14. – С. 45–47.

Шекера Я. В. Отражение даосских постулатов Чжуанцзы в творчестве сунской поэтессы Ли Цинчжао (1084–1151) // 4-я Международная научная конференция «Проблемы литератур Дальнего Востока» (Санкт-Петербург, 29 июня – 2 июля 2010 г.). – СПб., 2010. – Т. 1. – С. 365–378.

Шекера Я. В. Віддзеркалення філософії даосизму в китайській поезії доби Сун (на прикладі творчості Су Ши, 1037–1101) // Хроніка-2000. Кетяг калини і цвіт сливи: Україна – Китай. – К., 2010. – Вип. 1 (83). – С. 719–728.

Шекера Я. В. Художня образність сунської поезії в жанрі ци: до проблеми методології дослідження жанру // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2010. – Вип. 16. – С. 54–57.

Шекера Я. В. Художественная образность китайской поэзии в жанре цы (на примере творчества Ли Цинчжао) // Матер. VI междунар. науч. конф. по востоковедению «Идеалы. Ценности. Нормы (Торчиновские чтения)» – СПб., 2010. – С. 276–283.

Шекера Я. В. Китайський поетичний жанр ци: до проблеми інтерпретації // Віршознавчі студії. Зб. пр. наук. семін. «Вірш у системі перекладу» (21 вер. 2010 р.). – К., 2010. – С. 44–49.

Шекера Я. В. До проблеми омонімії в китайських народних піснях юефу (Південні та Північні династії) // Українська орієнталістика: Зб. наук. праць викл. та студ. Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія»

і Київ. нац. лінгв. ун-ту до 90-річчя проф. О. Прицака / Гол. ред. І. В. Срібняк. – К., 2009–2010. – Вип. 4–5. – С. 93–98.

Шекера Я. В. Символізм образів природи у творчості поетеси доби Сун Лі Цінчжао // Матер. міжрегіонального науково-практичного семінару «Актуальні проблеми вивчення та викладання східних мов та літератур» (22–23 квітня 2010 р.). – Дн., 2010. – С. 62–67.

Шекера Я. В. Віддзеркалення даоського світогляду у творчості китайської поетеси доби Сун Лі Цін-чжао (1084–1151) // Східний світ. – 2010. – № 3. – С. 217–221.

Шекера Я. В. Поетичні та пісенно-поетичні жанри Давнього Китаю: до проблеми методології дослідження // Актуальні питання сходознавства, славістики, україністики (пам'яті Омеляна Прицака). – К., 2010. – С. 234–240.

Шекера Я. В. Метафора сну в даоській філософії та в поезії Су Ши (1037–1101) // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2011. – Вип. 17. – С. 60–63.

Шекера Я. В. Життя мов сон: даоська містика у творчості китайського поета доби Сун Су Ши (1037–1101) // Питання літературознавства. – Вип. 84. – Чернівці, 2011. – С. 70–76.

Шекера Я. В. Концепт порожнечі в китайській культурі: походження та репрезентація в поезії доби Сун (X – XIII ст.) // Proceedings of The Second International Scientific Conference «China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation» (October 13–15, 2011). – Kyiv-Seoul, 2011. – P. 230–239.

Шекера Я. В. Даоська метафора порожнечі та її репрезентація в китайській поезії доби Сун (X – XIII ст.) // Східний світ. – 2011. – № 4. – С. 149–154.

Шекера Я. В. Внутренний мир иероглифа как ключ к интерпретации поэтического произведения (на примере стихотворения Оуян Сю «Горы Лу высоки») // 5-я Международная научная конференция «Проблемы литератур Дальнего Востока» (Санкт-Петербург, 27 июня – 1 июля 2012 г.). – СПб., 2012. – Т. 3. – С. 379–392.

Шекера Я. В. Давньокитайські космогонічні ідеї та їх репрезентація в ідеограмах китайської мови // Східний світ. – 2012. – № 3. – С. 109–114.

Шекера Я. В. Даоська концепція порожнечі у трактатах «Лао-цзи» та «Чжуан-цзи» як основа китайського світобачення // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 71–74.

Шекера Я. В., Бедненко О. Любовна лірика китайського поета доби Тан Лі Шан-іня (813–858): неоднозначність та алюзійність // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 74–77.

Шекера Я. В., Чижевська Є. Аналіз бажань та печалей ліричного героя у творі Тао Юаньміна (365–427) «Заборона кохання» // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 77–79.

Шекера Я. В. Дихотомія Ю–У (有–无): до питання концепту ДАО // Українська орієнталістика : зб. наук. праць. – К., 2012. – Вип. 6. – С. 213–218.

Шекера Я. В. Філософське осмислення буття митцями чань (на прикладі китайського поета VIII ст. Хань Шаня) // На шляху до синтезу філософії, науки та релігії : матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. «Людина. Всесвіт. Абсолют. Класичний, некласичний, постнекласичний та езотеричний підходи» (19–20 квітня 2013 р.) / За ред. І. В. Карівця. – Львів: вид-во Львівської політехніки, 2013. – С. 142–150.

Шекера Я. В. Даоські вірші Лу Ю в жанрі ши: генеза художньої образності // Proceedings of The Third International Scientific Conference «China, Korea, Japan: Methodology and Practice of Culture Interpretation» (October 2–4, 2013). – Kyiv-Seoul, 2013. – P. 170–175.

Шекера Я. В. Феномен измененного состояния сознания чаньского поэта (на примере Хань Шаня) // Сб. матер. Первой международной научной конференции «Психотехники и измененные состояния сознания в истории религий» (14–15 декабря 2012 г., Санкт-Петербург) / Отв. ред. С. В. Пахомов. – СПб.: РХГА, 2013. – С. 197–208.

Шекера Я. В. Концепт «небожитель» (仙) у китайській культурі (на матеріалі поетичного тексту Лу Ю) // Українська орієнталістика: Зб. наук. праць. – К.-Ланьчжоу, 2013–2014. – Вип. 7–8. – С. 89–94.

Шекера Я. В. Дао сунского поэта Лу Ю: философия покоя // VI Международная научная конференция «Проблемы литератур Дальнего Востока» (Санкт-Петербург, 25–29 июня 2014 г.). – СПб., 2014. – Т. 2. – С. 79–87.

Шекера Я. В. Литературная теория и литературная практика Хуан Тин-цзяня: традиции и новаторство // Россия – Китай : сб. статей

и докладов участников VI Международной научно-практической конференции. – Казань : изд-во «ЯЗ», 2014. – 588 с. – С. 122–130.

Шекера Я. В. Даосская алхимия в жизни и творчестве сунского поэта Лу Ю // Феномен алхимии в истории науки, философии, культуре. Вторая международная научная конференция. – В. : Филиал ФБГОУ ВПО «Московский государственный университет технологий и управления им. К. Г. Разумовского» в г. Вязьме Смоленской обл.; См.: ООО «Принт-Экспресс», 2014. – 182 с. – С. 165–178.

Шекера Я. В. Віддзеркалення буддійського світогляду у віршах жанру ши сунського поета Лу Ю // Вісник КНУ. Східні мови та літератури. – 2014. – Вип. 1(20). – С. 68–71.

Шекера Я. В. Китайский поэт Лу Ю и средневековая алхимия: современное осмысление жизни и творчества // Materials of VIII International Symposium «Contemporary Issues of Literary Criticism. National Literatures and the Process of Cultural Globalization». – Tbilisi : Institute of Literature Press, 2014. – in 2 Vol. – Vol. 2. – P. 271–283.

Шекера Я. В. Китайский поэт Лу Ю и средневековая алхимия: современное осмысление жизни и творчества // Материалы VIII Международного научного симпозиума «Проблемы современного литературоведения» (24–26 сентября 2014 г., Тбилиси, Институт грузинской литературы им. Шота Руставели). – Тб., 2014. – С. 271–283.

Шекера Я. В. Даосское учение о «вскармливании жизни» (яншэн) в теории и практике сунского поэта Лу Ю // Сб. матер. Второй международной научной конференции «Психотехники и измененные состояния сознания» (12–14 декабря 2013 г., Санкт-Петербург) / Отв. ред. С. В. Пахомов. – СПб. : Изд-во РХГА, 2015. – С. 224–233.

Шекера Я. В. Аспекти східного езотеризму: буття, свідомість, пізнання // На шляху до синтезу філософії, науки та релігії. Матеріали Круглого столу на тему: «Поетика і практика езотеризму», 3–4 квітня 2015 року / За ред. І. В. Карівця. – Ль., 2015. – С. 3–15.

Ши Т'ешен. Про життя і смерть / Пер. з кит. Н. Кірносова // Всесвіт. – 2010. – № 7–8. – С. 202–207.

Широкоград Л. Д. Виктор Морицевич Штейн // Финансовая наука в Санкт-Петербурге: исторические очерки / [Ю. В. Базулин и др.]; под ред.: В. В. Ковалева. – М. : Проспект, 2013. – С. 255–265.

Шмиголь М. М. Економічні успіхи соціалістичного будівництва в народному Китаї. – К. : Держполітвидав УРСР, 1960. – 149 с.

Шпарик О. Ідеї неперервної освіти у спадщині Конфуція // Наук. зап. Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка. – Т. : Вид-во Держ. закл. «Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка», 2008. – № 4. – С. 94–99.

Шпарик О. Концептуальні засади освіти в творі «Лунь юй» // Зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту. Сер. Педагогіка. – К.-П. : ПП Мошак М. І., 2008. – Вип. XV. – С. 17–21.

Шпарик О. М. Мета виховання благородного мужа за Конфуцієм // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – Л., 2009. – № 17 (180). – С. 240–253.

Шпарик О. М. Методи навчання і виховання у спадщині Конфуція // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – Л., 2011. – № 20, ч. 4. – С. 113–124.

Шпарик О. Наукова біографія Конфуція як джерело реконструкції його світоглядних і освітніх ідей // Шлях освіти. – 2007. – № 3. – С. 45–50.

Шпарик О. Особливості джерельної бази спадщини Конфуція // Іст.-пед. альм. – Ум., 2011. – Вип. І. – С. 38–43.

Шпарик О. Розвиток освіти у Стародавньому Китаї: доконфуціанська доба // Шлях освіти. – 2011. – № 1. – С. 38–43.

Шпарик О. Розвиток освіти у Стародавньому Китаї: конфуціанська доба // Шлях освіти. – 2011. – № 3. – С. 29–34.

Шпарик О. Суспільно-історичні передумови становлення Конфуція як видатного мислителя і педагога Давнього Китаю // Освіта Донбасу. – 2010. – № 4/5 (141/142). – С. 94–103.

Шпарик О. М. Педагогічні ідеї Конфуція у культурно-історичному вимірі : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / НАПН України, Ін-т педагогіки. – К., 2012. – 18 с.

Штейнберг Е. Л. Новая история зависимых и колониальных стран. Ч. 1. Индия, Китай, Иран и Афганистан, Османская империя. – К. : Изд. Киевского гос. ун-та, 1939. – 244 с.

Шу Тхін. Сон про повернення / Пер. з кит. О. Самари // Китаєзнавчі дослідження. – 2016. – № 1–2. – С. 135.

Щербата З. Я. Обґрунтування критеріальних підходів до вибору стратегічного партнерства // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2008. – Вип. 28. – С. 547–551.

Щербата З. Я. Концептуальні засади стратегічного партнерства // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 247. – Т. 5. – С. 1205–1209.

Щербата З. Я. Механізм впливу експорту Китаю на основні макро-економічні показники України // Науково-технічна інформація. – 2009. – № 4(42). – С. 26–29.

Щербата З. Я. Вплив світової фінансової кризи на обсяги зовнішньої торгівлі товарами між Україною та Китаєм // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2009. – Вип. 10. – С. 200–204.

Щербата З. Я. Порівняльний аналіз впливу світової фінансової кризи на обсяги зовнішньої торгівлі між Україною, Китаєм та Польщею // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 11. – С. 12–19.

Щербата З. Я. Застосування гравітаційної моделі при оцінці україно-китайських економічних зв'язків // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ: сб. науч. тр. – ДонНУ, РФ НИСИ, 2009. – С. 376–380.

Эренжен Хара Даван. Чингис-хан как полководец и его наследие // Арабески истории. Выпуск 2. Пустыня Тартари. Альманах / Составитель, редактор серии А. И. Куркчи. – М. : Ди-Дик, Танаис, 1995. – С. 36–274.

Эсбе Ю. Гражданская война в Китае. – Х. : Червоний Шлях, 1924. – 61 с.

Ю-в Е. Слова и фразы японского и китайского языка на русском языке. – Од. : Типография М. Троупянского, 1900. – 48 с.

Юй Цююй. Вища ступінь краси / Пер. з кит. В. Урусова // Китаєзнавчі дослідження. – 2015. – № 1–2. – С. 198–202.

Язвінський М. Г. Маоїзм – національна трагедія Китаю. – К. : Вид-во Київського університету, 1972. – 192 с.

Яковлева П. Т. Первый русско-китайский договор 1689 года / Акад. наук СССР. Ин-т истории. – М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1958. – 235 с.

Яхно Т. П., Щербата З. Я. Досвід країн у розбудові стратегічного партнерства: приклади для країн // Наука молода (Видання Ради молодих вчених ТНЕУ). – 2010. – Вип. 13. – С. 126–130.

But S. Russian-Chinese cooperation in military-technical sphere: preconditions, problems and consequences // European Political and Law Discourse. – 2014. – Vol. 1. – № 6. – P. 247–258.

Butko Y. L. The influence of the Taoist anthropomist tradition on the modern Ukrainian society // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. Ред. В. М. Вашкевич. – 2017. – Вип. 122 (№ 4). – С. 289–291.

Chzhen V. A. Confucian Principles in the Chinese History and Modernization Processes of the Last Quarter of XXth Century // Проблеми всесвітньої історії. – 2017. – № 2 (4). – С. 138–148.

Chghen V. A., Meteliov T. O. The Impact of Confucian Values on China Foreign Policy During the Period of 'Reforms and Openness' // Проблеми всесвітньої історії. – 2020. – № 2 (11). – С. 100–113.

Chzhen V. A. Application of Confucian Principles in the System of State Governance in the PRC During the Period of «Reforms and Openness» // Danish Scientific Journal. – 2020. – Vol. 3. – No 34. – P. 3–7.

Confucius Synorum phylosophys, sive scientia sinensis Latine exposita. – Parisiis, 1687.

Goh G. Order of the Double Dragon: Imperial China's Highest Western Style Honour 1882–1912. – Br., 2012. – 89 p.

Honcharuk A., Kiktenko V. Ukraine – China Relations. April-June 2017 // TRUMAN Index. – 2017. – № 4. – P. 17–24.

Honcharuk A., Kiktenko V. Ukraine – China Relations. July-October 2017 // TRUMAN Index. – 2017. – № 1(5). – P. 15–22.

Honcharuk A., Kiktenko V. Ukraine – China Relations. November 2017 – February 2018 // TRUMAN Index. – 2018. – № 2(6). – P. 14–19.

Ilnytsky D., Khomenko O. Universities in incipience of the knowledge economy: focus on Taiwan and Ukraine // Вчені записки : зб. наук. пр. / [відп. ред. А. Ф. Павленко]. – 2016. Спецвип. – С. 95–100.

Kiktenko V. Brief History of Ukrainian Sinology. 18–1st Half of 20 Cent. // 俄羅斯學校. – 第八期. 2008年6月. – 頁 189–195.

Kiktenko V. The Role of the Ukrainian People in Creation of the Russian Orthodox Mission in Peking // The 5th International and the

10th National Conference in Ch'ing Dynasty Studies. Cultural Transgression. 6–7 June 2009. Vol. 2. – Kaohsiung, 2009. – P. 35–63.

Kirnosova N. Improving Coherency in Translated News Reports // 2011 International Advanced Forum on Communication Studies of Language and Rhetoric. – Peking University, China. – P. 329–333.

Kononenko M. Il vero volto dell'Ucraina // Albatros Magazine. – Italia, 2015. – Numero 156. – P. 35–37.

Krupp Director Carl Menshausen – an award document for the Imperial Chinese Order of the Double Dragon 1896 [Електронний ресурс] // Hermann historica. – Режим доступу до ресурсу: https://www.hermann-historica.de/en/1/146403/krupp_director_carl_menshausen_-_an_award_document_for_the_imperial_chinese_order?aid=148&Lstatus=0&ord=result_d&currentpos=42 (дата звернення 24.06.2018 р.).

Malisheva O. The role of party schools in the modern system of training and retraining of civil servants in the PRC // The materials of international conference [«Role of nonmaterial factors in ensuring the social and psychological condition of a society»] (UK, Sheffield, November, 10, 2013) / Scope Academic House UK, Yorkshire, Sheffield-B&M Publishing, 2013 – P. 62–66.

Memoirs of Father Ripa, During Thirteen Years' Residence at the Court of Peking in the Service of the Emperor of China / Selected and Translated from the Italian by Fortunato Prandi. – L. : John Murray, Albemarle Street, 1846. – 160 p.

Mongolempire [Електронний ресурс] // Encyclopedia Britannica – Режим доступу до ресурсу: <https://www.britannica.com/place/Mongol-empire> (дата звернення 13.06.2018 р.).

Nesterenko O. A. The specific of dialogue function of interjections in modern Chinese // Austrian journal of Humanities and Social Sciences. – 2016. – № 1, 2. – P. 89–91.

Parkhomchuk O., Kononenko M. Chinese Development Paradigms in Conditions of New World Order Composition. Parkhomchuk Olena, Kononenko Maria // Social and Human Sciences. – Polish-Ukrainian Scientific Journal. – 2014. – № 01 (01). – P. 47–57.

Rakitina M. Cognitive Linguistics: Correlation of the Components // Journal of Science. – 2020. – Vol. 2. – No7. – C. 63–67.

Shekera Y. Chinese Ideograms as Codes of Thought and World-view (as seen from the example of graphic recreation of cosmological ideas) // The World is Composed of Stories: the Relationship between Discourses and their Transformations. Theses. – Vilnius, 2012. – P. 62–63.

Shekera Y. The Role of Ancient Chinese Imagination in Taoist Treatise Huang T'ing Jing (The Book of Yellow Court) and its Reflection in Life and Works by Huang T'ing-jian // Gdansk Journal of Humanities (Jednak Ksiazki). – 2015. – No 4. – P. 225–237.

Taran M. Inertia of the Past and Impacts of the Future. Political Crises of 2004–05 and 2007 in Ukraine and Foreign Policy Implications // Journal of Russian Studies (Graduate Institute of Russian Studies. National Chengchi University. Taipei. Taiwan). – June 2008. – № 8. – P. 55–78.

Trubitsyna O. Informative and impelling communicative strategies in mass media discourse of China / Olena Trubitsyna // Spheres of culture. – 2012. – Vol. 1. – P. 161–167.

汉乌俄新闻词汇/范冰冰主编. – 北京: 外文出版社, 2010. – 814 页.

基客倩軻 [Кіктенко В. О.]. 2007年烏克蘭政治危機: 歷史, 政治與公眾觀點 // 國際關係學報. – 2007. – № 24. – P. 157–164.

基可倩軻, 魏白谷 [Кіктенко В. О., Вей Байгу]. 台灣與烏克蘭關係: 兩造觀點彙述 // 俄羅斯學校. – 第八期. – 2007年12月. – 頁 87–113.

基克螯科, 維克多 [Кіктенко В. О.]. 贯中国科学重建的模式: 李约鑫在方法论上的突觔 // 乌克兰研究. – 第2辑. – 北京: 中国社会科学出版社, 2016. – 页37–62.

娜佳 (Nadiia Kirnosova). 中国文学作品在乌克兰翻译的困难 // 翻译家的对话/中国作家协会外联部编. – 北京: 作家出版社, 2011. – 111–113页.

娜佳 (Nadiia Kirnosova). 从乌克兰视角看中国文学翻译 // 翻译家的对话/中国作家协会外联部编. – 北京: 作家出版社, 2012. – 26–31页.

娜佳 (Nadiia Kirnosova). 为乌克兰读者解读中国故事 // 翻译家的对话/中国作家协会外联部编. – 北京: 作家出版社, 2015. – 167–172页.

張星烺. 中西交通史料匯篇, 6册. – 北平: 輔仁大學圖書館, 1930.

郑述谱. 乌克兰语汉语词典. – 北京: 商务印书馆, 1999. – 598页.

Архівні матеріали

Записки бывшего в Пекине Архимандрита Софрония Грибовского, скончавшегося в Новоспасском Московском монастыре на покое 1814 г. мая 17. Рукопись собственноручная: IP НБУВ. – Д.С./П.223. – 120 арк.

«Записки о Китае Смогоржевского» – рукопись конца XVIII в., в листе, на 120 л., без начальных 92. Заглавие писано рукою митрополита Евгения. В конце приписка: «Слава Господу Богу. Конец первой книги»: IP НБУВ. – Д.С./П.222. – 120 арк.

Голова Ради /хору/ с. Березівки – /Громашевському Василю Львовичу/. Лист, 31.XII.1925 р. з с. Березівки до /.../: IP НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 104.

Громашевские: Надежда Ивановна и Лев /.../ – родные Громашевского Василия Львовича: IP НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 299.

Громашевский Василий Львович. Личные документы: паспорт, книжка члена союза работников земли и леса и пенсионная. 1906 – 1917 г.: IP НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 1–3.

/Громашевский Василий Львович/. /О возможностях развития грузовых и пассажирских перевозок Северным пароходным обществом/. /Записка/. Черновик: IP НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 10.

/Громашевский Василий Львович/. /О возможностях развития грузовых и пассажирских перевозок Северным пароходным обществом на Черном и Азовском морях/. /Записка/. Машинопись: IP НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 11.

/Громашевский Василий Львович/. /О значении мореплавания/. /Лекция/. Машинопись: IP НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 12.

Громашевський Василь Львович. – Березівській сільраді. Заява з проханням виділити йому ділянку землі для садовини й розведення шовківництва. /20-ті рр. XX ст./ с. Березівка: IP НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 34.

Громашевський В/асиль/ Л/ьвович/ – До книгарні /журналу «Киевская старина»/ Листи з проханням прийняти передплату на журнал та книжки. 14 лютого – / / 1904 р. з Севастополя до /Києва/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – ОД. зб. 23–24.

Громашевський Василь /Львович/ – До редакції «Літературно-наукового вісника». Лист. /1902–1903 рр./ Чернетка. 3 / / до Львова: ІР НБУВ. – Ф. 182. – ОД. зб. 25.

Громашевський В/асиль/ Львович/ – /Книгарні «Наукового товариства ім. Шевченка»/. Листи: 17/30/ вересня 1903–/1904–5 рр. / з / / до /Львова/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – ОД. зб. 26–27.

Громашевський Василь Львович – [Науменко] Володимир Павловичу. Лист про стан української драматургії і засоби створення заохочувальних премій. Рукопис. 3 Одеси до Києва: ІР НБУВ. – Ф. 182. – ОД. зб. 129.

/Громашевський Василь Львович серед своєї родини. Одеса. 1899 – 1900 рр./: ІР НБУВ. – Ф. 182. – ОД. зб. 298.

/Громашевський Василь Львович/ – /.../ Тимофію Микитовичу. Лист /.../ Чернетка з /Березівки/ до /Одеси/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – ОД. зб. 131.

Дело Бориса Курца с 1899 года: ДАК. – Ф. 78. – Оп. 1. – ОД. зб. 695.

Дело № 64/93. Курц Б. Г.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 2. – ОД. зб. 191.

Дело Виктора Морицовича Штейна, преподавателя по предмету «Банки, кредиты, деньги». Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – ОД. зб. 164.

Дело Накаяма Ицудзо. Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – ОД. зб. 101.

Дело штатного преподавателя Николая Иосифовича Конрада. Киевский коммерческий институт: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – ОД. зб. 69.

Докладная записка и план издания научно-справочной книги «Вся Япония». Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – ОД. зб. 687.

Збірка віршів укр. письменників: Куліша, Я. Щоголева, С. Руданського, О. Афанасьєва, В. Мови, В. Александрова, І. Манжури, О. Пчілки, О. Федьковича, В. Самійленко, М. Старицького, Б. Грінченко, Л. Глібова, І. Франка, Лесі Українки та ін.: ІР НБУВ. – Ф. 182. – ОД. зб. 270.

Імператорський «Орден Подвійного дракона» третього ступеня другого класу (порядковий номер 970), присвоєний 13 квітня 1898 року, вручений 14 червня 1898 року капітану другого рангу Російського Добровільного флоту В. А. Громашевському: ІР НБУВ. – Ф. 74. – Од. зб. 61.

Командировочное удостоверение, выданное Громашевскому В. А. Северным пароходным обществом /Одесская контора/ для поездки в Крым по делам общества. 4 октября 1906 г. Одесса. Машинопись: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 5.

Косач Ольга /Пчілка/ – Громашевському Василю Львовичу/ Лист /.../ з Києва до /Одеси/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 220.

Курц Б. Г. До питання відносно видання довідників за стародавні подорожі. З приводу книги Кордта В. «Чужоземні подорожі по Східній Європі до 1700 р.» [1926 р.] [Архів АН УРСР журналу «Україна» 1–2]: ІР НБУВ. – Ф. X. – Од. зб. 17613 (рукописний варіант).

Курц Б. Г. До питання відносно видання довідників за стародавні подорожі. З приводу книги Кордта В. «Чужоземні подорожі по Східній Європі до 1700 р.» [1926 р.]: ІР НБУВ. – Ф. X. – од. зб. 17614 (машинописний варіант).

Курц Б. Г. До стану науково-дослідчої роботи в республіках Середньої Азії, Казакстану та Азербайджану // Україна і Схід. [Архів АН УРСР] Видавництво. 1930 (?).Т. 2.: ІР НБУВ. – Ф. X. – Од. зб. 14635.

Курц Б. Г. Зовнішня торгова монополія Росії з Китаєм у XVII – XVIII: ІР НБУВ. – Ф. X. – № 22885.

Курц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924 – 1932 рр.: ІР НБУВ. – Ф. X. – № 22886.

Кускова Вера Васильевна – дочка – /Громашевському Василю Львовичу] Письма: 28 июня – 20 августа 1928 г. из Ленинграда в /с. Березовку, Полтавской губ./: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 222–223.

Личное дело студента Б. Курца: ДАК. – Ф. 16. – Оп. 465. – Од. зб. 3500.

Личные и пенсионные дела служащих управления Китайско-Восточной железной дороги. Квашинский Александр Андроникович: РДА. – Ф. 323. – Оп. 9. – Спр. 2205.

Лица, записавшиеся на новые и восточные языки в осеннем семестре 1913/14 уч. г. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 149.

Музей Українських діячів науки і мистецтва Українськ. акад. наук – /Громашевському/ Василю Львовичу. Лист з повідомленням про прибуття його власної колекції до музею і висловлюванням подяки за цей дар. Машинопис. Київ, 16.VII.1928 р.: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 105.

Музично-драматична спілка «Українська хата» – Громашевському В/асилю Львовичу/. Запрошення на відкриття «Української хати» та інші музичні вечори. /1913 – 1915 рр./ /Одеса/: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 92–94.

О командировке слушателя экономического отделения Лайнера С. Я. в Монголию и Китай для изучения народного хозяйства. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 1349.

Одесский кадетский корпус. Директор. – Громашевскому В/асилю/ Львовичу. Благодарственное письмо за внимание и заботливость к кадетам корпуса. 7 июля 1904 г. Одесса. Машинопись: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 69.

Одесское отделение Русского географического общества – Громашевському В/асилю/ Л/ьвовичу/ приглашение принять участие в заседании общества. Открытка. Машинопись. – Одесса, /26.XII.1913: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 97.

Попов К. М.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 12. – Од. зб. 82.

Попов К. М.: ДАК. – Ф. Р-871. – Оп. 7. – Од. зб. 5276.

Посвідчення, видане Громашевському В. А. Циглерівською сім'я радою. 3 вересня 1925 р.: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 9.

Посвідчення, видане Управою Одеської Міської Української Ради Громашевському В. А. та іншим про уповноваження їх прохати допомоги одеському громадянству. 3 квітня 1919 р. Оригінал. Одеса: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 6.

Преподаватель японского языка М. М. Тачибано. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 1. – Од. зб. 142.

Программы курсов, читаемых в институте. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 893.

Промови, резолюції, накази, листування та анкети делегатів з'їздів Всеукраїнської асоціації сходознавства: ІР НБУВ. – Ф. Х. – Од. зб. 22625–22787.

Протоколи, плани праці, списки членів секції політ.-економічного відділу Всеукраїнської Асоціації сходознавства. Рукописи та друковані на машинці. 1928–1929 рр.: ІР НБУВ. – ф. Х. – Од. зб. 22206–22220.

Протоколы занятий семинаров экономгеографии, организационных заседаний семинаров повышенного типа по востоковедению. Киевский торгово-промышленный техникум. (1927–1930): ДАК. – Ф. Р-174. – Оп. 1. – Од. зб. 7.

/Протокол засідання правління товариства «Просвіта» та інші замітки/ /1909 р./ /Одеса/. Чернетки: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 71.

Прошения, рекомендательные письма, удостоверения о командировке слушателя экономического отделения Новаковского С. И. в Японию. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 349.

Прошения, рекомендательные письма, удостоверения о командировании действительного слушателя 8 семестра экономического отделения Станислава Иосифовича Новаковского в Японию. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 712.

Прошение, удостоверение и переписка с русским послом в Китае о командировке слушателя экономического отделения Артамонова А. В. в Китай, план работы «Чайная культура в Китае». Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 1163.

Прошение, рекомендательные письма и удостоверение о командировке слушателя экономического отделения Артамонова А. В. в Китай. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 925.

Прошение, рекомендательные письма и удостоверение о командировке слушателя экономического отделения Козловского Н. М. в Китай. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 926.

Прошение слушателя экономического отделения Лушников А. А. о командировании его в Монголию и Китай. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 1350.

Прошение, докладная записка, удостоверение о командировке слушателя коммерческо-технического отделения Квашинского А. А. в Маньчжурию. Список предметов намеченных для приобретения в Маньчжурии и Китае для коллекции. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 927.

Родословная книга дворян Киевской губернии за 1885 – 1894 гг. часть 2. 1885–1894 гг. 284 л.: ДАКО. – Ф. 782. – Оп. 2. – Дело 436.

Сборник документов, черновых и белевых записок и заметок, принадлежавший бывшему начальнику русской миссии в Пекине архимандриту Софронию Грибовскому (1793–1807 гг.) и большей частью им писанных, в листе на 172 л.: ІР НБУВ. – 345/505С. – 172 арк.

Сборник первой четверти XIX века, в листе на 177 листах с дополнениями писанными рукой митрополита Евгения: ІР НБУВ. – 345/506С. – 177 арк.

Сенгалевиц Маргарита Яковлевна (1901 – 1975): РДАЛМ. – Ф. 2506.

Список пьес и нот, пожертвованных В. А. Громашевским музыкально-драматическому кружку «Українська хата». Рукопис, Одесса, /1912–1913 гг./: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 90.

Часть черновой переписки агента при Пекинском караване, Лоренца Ланга, или другого какого-то писаря, с графом Савваю Владиславовичем Рагузинским, чрезвычайным посланником в Пекине, и с другими, 1727 года: ІР НБУВ. – Д.А./П591. – 26 арк.

Уголовное дело Курца Б. Г.: ЦА ФСБ РФ. – № Н-13928.

Удостоверение, выданное Громашевскому Василию Львовичу профкомом общества «Югоклимат» о проживании его при музее природоведения /бывшем Воронцовском дворце/. 20 января 1924 г.: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 8.

Удостоверение, выданное Одесским губкомом профобразования Громашевскому В. А. в том, что он состоит в должности преподавателя украинского языка в с/х техникуме. 17 августа 1921 г. Одесса: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 7.

/Українські прислів'я/ Зібрав Громашевський Василь Львович: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 21.

Устав благотворительного Общества издания и распространения религиозно-нравственных и просветительных книг на украинском языке /Начало XX века/, /Одесса/, Машинопись с правкой: ІР НБУВ. – Ф. 182. – Од. зб. 272.

Удостоверение и рекомендательные письма о командировке слушателя экономического отделения Новаковского С. И. в Японию. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф. 153. – Оп. 8. – Од. зб. 933.

Циркулярные постановления учебного комитета; переписка директора с почетным попечителем института Бобринским об утверждении устава института; с Министерством Торговли и Промышленности об участии института в экспедиции по изучению русских торговых сношений с Востоком. Киевский коммерческий институт. Учебный комитет: ДАК. – Ф.153. – Оп. 8. – Од. зб. 12.

Summary

Viktor Kiktenko

History of Chinese Studies in Ukraine (XVIII – the beginning of the XXI century)

The monograph describes the process of Chinese studies formation in Ukraine during several historical periods.

The first chapter «**The Sources of Chinese Studies in Ukraine (10 century – 1806)**» details the oldest Ukrainian and Chinese contacts in the Medieval period, as well as, the Ukrainians' contribution to the Russian-Chinese relationships in the 18th century which paved the way for Chinese studies development in the Russian Empire. The later was tightly interconnected with the rise of language, culture, history, socio-economic, and political situation in China. The particular emphasis is laid on the study of archimandrite Sofronii (Hrybovskyi), who was the first historian specializing on Chinese studies in the Russian Empire, the author of numerous works on the political structure, legislation, economics, administration, demography, geography, religions and philosophy in China. The author defines the first, *pre-scientific period* (1701–1806) in the Chinese studies in Ukraine, is marked by writing the pioneering works on history, lexicography and country studying; the history of the first Christian missions (both Catholic and Orthodox) was written; and the development of the first applied study (diplomacy) emerged; Ukrainian educational institutions got the first manuscripts about China.

The second chapter «**The Formation of Chinese Studies in Ukraine (1806 and the beginning of XX century)**» describes the period of science and education, which is interrelated with the development of applied Chinese studies of the Ukrainian mission workers in Beijing and the emergence of the earliest institutions for

Chinese studies in Ukraine (Kyiv, Odessa and Kharkiv). the author emphasizes that, at the beginning of the XIX century, the Ukrainian direction in Russian religious missions in Beijing degraded under the influence of «old» scientific and educational centers dilapidation in Ukraine and the emigration of Ukrainian intellectuals to Moscow, Saint Petersburg, and Kazan. The important documents and research results on history and development of China of that period obtained by Ukrainian missionaries during the XVIII century were sent to Russia. De-facto all the Chinese studies research results of Ukrainian missionaries became an important and integral part of Chinese studies in Russia, though they had no influence on Chinese studies development in Ukraine. This *period of science and education* (1806 and the beginning of the XX century) is marked by two events: on one hand, the decline of religious missions in China, and, on the other hand, new institutions on Chinese studies appeared in Ukraine; the later were founded in the attempt to improve Chinese language teaching. This period can be also characterized by the development of applied and academic Chinese studies.

The third chapter «**Kyiv Schools of Applied Chinese Studies (1913–1918)**» describes Chinese studies at Kyiv Commercial Institute. This *scientific and applied period* is characterized by the fusion of the research results in economics, statistics, history, sociology, etc. with the proficiency level of the Chinese language, which resulted into the possibility of numerous scientific studies in China. It was founded out that during the period of 1913–1914 this Institute was the first to offer the Chinese language course and pioneered teaching the course «Ethnography of the Far East» (M. Konrad). Due to having the sufficient knowledge of Chinese, some of the students managed to visit China for some scientific research. The revolution in 1917 slowed down the process of that scientific school development, though the further development of Chinese studies in Soviet Ukraine (during 1920th – 1930th) was aimed at applied scientific vector of research.

The fourth chapter «**Chinese Studies in Soviet Ukraine (1918–1991)**» outlines the genesis of Chinese studies in 1920–1941 in Ukraine from its foundation to the repressive abolishment (the research

of China at All-Ukrainian scientific organization of oriental studies, the economic history of Russian-Chinese relations by B. Kurtz, scientific and scientific-popular works), and regaining interest to research of Chinese studies in 1950–1991. The author specifies that the *scientific-ideological* period used the Marx and Lenin ideology for Chinese studies in Soviet Ukraine. During this period of time the scientists paid special attention to defining the place of China in the world history, tried to apply the theory of social and economic formations to China and to point out the nature and motive forces of Chinese revolution, and to specify the role of labour class and international communist movement in China. Still, the tendency for studying peculiar Chinese ways of development was formed during that period; that study became possible due to translations and Chinese literature. Teaching Chinese in different institution became possible as well. New books were written and new dictionaries compiled. I. Chyrko became the founder of Ukrainian school of translation of the Chinese literature, he was the author of numerous translations and critical papers. Still, during the period of 1950th – 1980th despite having considerable achievements in research of Chinese studies, the ideological and scientific popular papers were published. The important institutional improvement in Chinese studies in Soviet Ukraine was the foundation of Ukrainian department of All-Union Association of Sinologists in 1986. All prominent Ukrainian sinologists became the members of a newly founded institution.

The fifth chapter «**Ukrainian Chinese Studies (1991 and beginning of XXI)**» describes the institutional aspect of national school of Chinese studies foundation, which can be called *scientific and educational*, and still continues. This period laid the basis for teaching and researching Chinese studies in different universities. The main aspects of research are textual linguistics, theoretical problems of linguistics, lexical semantics, genre and stylistic aspects of translation, comparative and contrastive linguistics, history of literature, field and corpus linguistics (dictionary compilation). Some educational institutions became the centers for Confucius Institute and Classes. The progress in Chinese studies became possible due to numerous

academic institutions such as Institute of Oriental Studies (National Academy of Sciences of Ukraine), Institute of Global Economy and International Relations (National Academy of Sciences of Ukraine), National Kyiv-Mohyla University. Another public institution was mentioning is Ukrainian Association of Sinologists, which has become the successor of Ukrainian Department of All-Union Association of Sinologists. The chapter analyses different aspects of Chinese studies in Ukraine, those with considerable scholarly achievements: history, linguistics, literature studies, philosophy, political science, education and museums.

摘要

维克多·基克坚科

乌克兰汉学研究史(18世纪至21世纪初)

该专著描述了乌克兰汉学研究在几个历史时期内的形成过程。

第一章《乌克兰汉学研究的来源 (10世纪至1806年)》详细介绍了中世纪时期乌克兰和中国最早的交往以及乌克兰人在18世纪对俄中关系的贡献, 这为俄罗斯帝国汉学研究的发展铺平了道路。后者与中国语言、文化、历史、社会经济和政治的崛起紧密相连。研究的重点是俄罗斯帝国最早专门研究中国问题的是历史学家、修道院名誉院长索弗隆尼(格雷鲍夫斯基), 著有大量关于中国政治结构、立法、经济、行政、人口、地理、宗教和哲学方面的著作, 开启了乌克兰汉学研究的第一个前科学时期(1701年至1806年), 其标志是撰写了第一批关于历史、词典编纂和国家研究方面的具有开创性的著作; 写下了最早基督教传教(包括天主教和东正教)的历史; 形成了第一个应用研究(外交); 是乌克兰教育机构收藏的第一部关于中国的书籍。

第二章《乌克兰汉学研究的形成(1806年至20世纪初)》是汉学作为科学和教育的形成时期, 这一时期与乌克兰驻北京传教士团工作人员的应用汉学研究的发展和乌克兰最早的汉学研究机构的建立(基辅, 敖德萨和哈尔科夫)相关。作者强调, 在19世纪初, 随着乌克兰以往的科学和教育中心的衰落以及乌克兰知识分子移居莫斯科、圣彼得堡和喀山, 在北京的俄罗斯宗教传教活动中, 乌克兰的作用有所减弱。乌克兰传教士在十八世纪获得的有关那段时期中国历史和发展的重要文献和研究成果被送往俄罗斯。事实上, 乌克兰传教士的所有汉学研究成果虽然对乌克兰汉学的发展没有影响, 但却成为俄罗斯汉学研究的重要组成部分。这段科学和教育时期(1806年至20世纪初)以两件事作为标志: 一方面, 中国宗教传教活动的衰落, 另一方面, 乌克兰出现了新的

中国研究机构;后者是为了提高中文教学水平而建立的。这一时期的特点还包括应用和学术汉学研究的发展。

第三章《基辅应用汉学研究学派(1913年至1918年)》描述了基辅商业学院的汉学研究。这一科学和应用时期的特点是将经济学、统计学、历史学、社会学等学科的研究成果与汉语水平相融合。汉语水平的提高提供了在中国进行大量的科学研究的可能性。据发现,在1913年至1914年期间,该学院是第一个提供中文课程的教育机构,并率先教授了《远东民族志》课程(梅·康拉德)。由于是中文课程,一些学生设法访问中国进行一些科学研究。1917年的革命减缓了这一科学学派的发展进程,尽管中国研究在苏联乌克兰的进一步发展(1920年至1930年)旨在为应用科学研究提供方向。

第四章《苏联乌克兰汉学研究(1918年至1991年)》概述了1920年至1941年乌克兰汉学研究的起源,从成立至专治废止(全乌克兰东方科学协会中国研究、鲍·库尔茨的俄中关系经济史、科学和科普著作)以及在1950年至1991年恢复中国的研究进程。作者指出,科学意识形态时期在苏联乌克兰的中国研究中借鉴了马克思列宁的思想。在这一时期,科学家们特别重视界定中国在世界历史上的地位,试图将社会经济形态理论应用于中国,指出中国革命的性质和动机的力量,并探索中国工人阶级和国际共产主义运动的作用。然而,研究中国特有的发展趋势是在那个时期形成的,特别是翻译和研究中国文学。乌克兰不同学校逐渐开始教授中文。写了新的具有开创性的课本,编纂新的词典。伊·奇尔科成为乌克兰中国文学翻译学派的创始人,他是众多翻译和批评论文的作者。在20世纪50至80年代,中国研究在苏联乌克兰取得了相当大的成就,同时思想科学方面的科普论文还是继续大量发表。成立于1986年的全苏联汉学协会乌克兰分会是苏联乌克兰汉学研究的重要制度进步,所有杰出的乌克兰汉学家都成为这家新成立的机构的成员。

第五章《乌克兰汉学研究》(1991年至21世纪初)描述了乌克兰汉学研究学派的机构形成方面,它亦可被称为汉学作为科学和教育的持续发展。这个时期奠定了中文教学和汉学研究在不同大学的基础。主要研究方向为语篇语言学、语言学理论问题、词汇

语义学、翻译的体裁与文体学、比较与对比语言学、文学史、领域与语料库语言学(词典编纂)。一些教育机构成为孔子学院和有关课堂的中心。乌克兰国家科学院东方研究所、乌克兰国家科学院全球经济与国际关系研究所、乌克兰国立基辅-莫赫拉大学等众多学术机构对科学性的汉学研究形成起了很重要的作用。另一家做出明显贡献的机构是乌克兰总工会汉学家协会。该协会的前身是全苏联汉学家协会。本章分析了乌克兰在如下的汉学研究领域取得的相当大的学术成就：历史、语言学、文学研究、哲学、政治学、教育、博物馆学。

Іменний покажчик

А

Абель-Ремюза Жан-П'єр 57
Абэ Изо 67, 420
Агофонов О. С. 41, 45
Адамська І. Г. 220, 373
Адріан, патріарх 21
Айсіньгьоро Ісінь,
великий князь Гун 83, 85, 86
Акімова А. О. 262–264, 313–316,
348
Алай 253, 266, 316, 352
Александров В. 93, 450
Алексієнко М. С. 296, 297, 313,
316, 317
Алексій (Віноградов), ієромонах,
(Алексий Виноградов) 56, 57,
316
Амвросій (Орнатський),
ієромонах 43
Амвросій (Юматов),
архімандрит 41
Ан Дон 196
Андреева С. Г. 52, 317
Андрієвич В. К.
(Андрієвич В. К.) 140, 317
Андрієць (Шамшур) М. А. 239,
312, 317, 432, 433
Андрухович Ю. 251, 346
Андрущенко В. П. 269, 321
Андрущенко О. А. 256, 431
Анна Іоанівна, російська
імператриця 133
Антоній, ієромонах
(Сідельников) 43

Антоній (Платковський),
архімандрит, (Андрій
Германович Платковський,
Антоний Платковский) 29, 30,
31, 33, 34, 317, 308
Антонов О. К. 189
Антонович В. Б. 100, 148
Антонюк Л. Л. 300, 301, 317,
342, 428
Аргонський Б. (Аргонский Б.)
167, 311, 317
Аргунов М. І. 53
Аренштам К. 102, 318
Артамонов А. В. 114–117, 310,
453
Артюх О. І. 199, 318
Астапов Ю. 125, 310
Афанасьєв О. 93, 450

Б

Бажан М. 180–182, 189, 383
Базиянц А. П. 6, 7, 22, 44, 57, 59,
60–64, 77, 78, 173, 176, 318,
349, 372
Базулин Ю. В. 103, 443
Байков Ф. І. 136, 139, 140, 145
Бай Тінтін 242
Бакшеев Ф. 41
Бантиш-Каменський М. М.
(Бантыш-Каменский Н. Н.) 18,
34, 36, 52, 53, 138, 148, 318
Баньян Дж. 252, 360
Бараєв В. 21, 318
Бартольд В. В. 5, 77, 318

- Бату-хан, засновник
Золотої Орди 16
- Ба Цзінь 181, 318
- Бедненко О. 259, 442
- Безбородко, князь 19, 64, 385
- Безкоровайний Г. Є. 265, 342
- Бей Дао 266, 318
- Бейліс В. М. 220, 372
- Белецкий П. А. 318
- Бея В. В. 196, 276–278, 318,
319, 313
- Берг П. П. 91
- Бердяев М. 129
- Беренштейн Е. П. 15, 16, 330
- Берія А. П. 161
- Бех В. П. 282, 283, 435–437
- Би Шумин 252, 349
- Білак П. П. 287, 313, 319, 320
- Біленко Г. І. 117, 307, 313, 320
- Білобоцький А. 21, 308
- Білоголов 139
- Білодід І. 179
- Білоконь О. С. 296, 399
- Білякевич І. І. 125, 126, 185
- Білякевич І. І. (Беякевич І. І.,
Беякевич І. І.) 125, 126, 170,
184, 185, 310, 311, 319
- Блещунов О. В. 307
- Близнюк Д. В. 182, 352
- Бобринский 102, 455
- Богданович А. О.
(Богданович А. А.) 66, 309, 320
- Богдан Т. П. 296, 399
- Богословский В. В. 192, 320
- Бодде Д. 273, 357
- Бойко Г. 180, 431
- Бойченко І. 269
- Бойченко О. І. 267–270, 313,
320–323
- Бокщанин А. А. 18, 333
- Бондаревський Г. Л. 220, 372
- Бондаренко І. П. 182, 352
- Борзаківська К. 29
- Борисенко Б. 167, 311, 323
- Боркусевич С. Ф. 125
- Бочарова С. А. 196, 247, 312, 323
- Братіщев В. Ф. 140
- Бретштейндер 16
- Бродський Р. М.
(Бродский Р. М.) 171, 182–185,
192, 311, 323, 324
- Брожичек А. В. 182, 352
- Брокгауз Ф. А. 20, 21, 387, 416
- Броун В. 122, 168, 310, 311, 324
- Бубенок О. Б. 10
- Будда 189, 414
- Бузескул В. П. 122, 153
- Булаховський Л. 231, 237, 370,
400
- Булгаков П. 66, 309, 324
- Булеев И. П. 299, 381
- Буніна Л. М. 324
- Бурого Д. С. 226, 232, 234, 250,
251, 254–257, 262–264, 314,
315, 333, 334, 341, 345–348,
361–364, 366, 368, 431, 438
- Бурдуланюк В. М. 92, 387
- Бутко Ю. Л. (Butko Y. L.) 278,
279, 313, 325, 326, 446
- Бут С. А. (But S.) 289, 290, 313,
324, 325, 446
- Бухман І. 125, 310
- Буш-младший Дж. 217, 282,
422, 435
- Быкова И. А. 199, 326
- В**
- Вазілов О. 307, 313
- Вальская Б. А. 64, 326

- Ван Мен 265, 326
Ван Аньї 251, 266, 326, 346
Ван Вей (Ван Вэй) 265, 379
Ван Мен 327
Ван Пейгун 262, 264, 315
Ван Тусю 124
Ван Чен 171
Ваньлі, імператор 136
Варлаам 44
Варлаам, митрополит
(Ясинський) 21
Василенко В. І. 88, 417
Васильєв В. (Васильєв В. П.) 67,
66, 177, 178, 193, 311,
Васильок О. Д. 125, 273, 357, 420
Васса 172
Вахітов А. Б. 193
Вашкевич В. М. 279, 283, 289, 291,
324, 326, 369, 436, 437, 446
Вебер М. 139
Вежбицька А. 241
Вей Байгу 212, 448
Вей Хуей 251, 347
Великий Філіп 19
Величко В. В. 177, 182, 190, 192,
194, 291–293, 311–313, 327–
330, 414
Веніамін (Морачевич),
архімандрит 56, 309
Вентцель О. М. 106
Вень Ідо (Вень І-до) 261, 260,
266, 387, 420
Вернадский Г. В. 15, 16, 330
Вернадський В. І. 8, 9, 37, 47, 51,
61, 81, 211, 212, 222, 353, 359,
432, 482
Веселовський М. І.
(Веселовский Н. И.) 35, 37, 43,
47, 53, 383, 419
Ветров Б. В. (Ветров Б. В.)
185–187, 311, 330, 331
Вигасин А. А. 6, 22, 44, 57, 59–64,
78, 349
Винниченко В. 219, 384
Висоцька Н. О. 265, 342, 379
Вишневська І. Г. (Вишневська-
Черкас І. Г., Вишневская И.) 287,
288, 289, 313, 331, 332, 333
Віленський-Сибіряков В. Д.,
(Виленский В., Виленский-
Сибирияков В.) 167, 311, 331
Віноградський Б. Б. 178, 311
Владикін О. Г. 145
Владимірський І. 171, 311
Владиславич-Рагузинський С. А. 140
Воблій К. Г. 102–104, 159, 310
Война М. О. 199, 352
Войтинський Г. Н.
(Войтинский Г. Н.) 169,
311, 333
Войцехівський О. П. 57, 58, 309
Волін М. С. 126, 310
Волковинський В. І.
(Волковинский В. И.) 187, 188,
193, 311, 333
Волошин Я. М. 192, 333
Воробей О. С. 199, 261, 262, 313,
333, 334, 352
Воробйов М. 182
Воробйов П. І.
(Воробьев П. И.) 149, 334
Воскресенський Д. 181, 383
Вугман І. С. 169, 310, 335
- Г
- Галдан Бушукти хан (Галдан
Чжунгарський) 133
Галицький Д. 16, 296, 399
Гамянін В. І. (Гамянин В.) 196,
213, 214, 265, 307, 312, 313,
320, 335, 364, 417, 432

- Ганіткевич В. 96, 336
 Гантимур (Гайтимур, Гантимур-улан, Гатимур) 18
 Гань Лу 172
 Гао Гоцуй 199, 326
 Гао Юй-Бао 180, 336
 Гвинтівка М. 20
 Ге Баоцюань 181, 249, 345
 Геворгян К. А. 196, 247, 312, 336
 Гегель 274, 354, 355
 Ген Ерлін 196
 Георгиевский С. М. 139, 336
 Георгієвський С. М.
 (Георгиевский С. М.) 66, 139
 Гервасій (Ленцевський),
 архімандрит, (Григорій
 Ленцевський) 32–35, 37, 39,
 40, 308
 Гершельман В. К. 123, 310
 Гетьман Вадим 195, 201, 300,
 301, 428
 Гінце 124
 Гіоргадзе (Триліс) Г. В.
 (Триліс Г. В.) 279, 313, 336, 423
 Гіршман Г. (Гиршман Г.) 65, 66,
 309, 336
 Гладстерн О. М. 122, 125, 168,
 169, 310, 336
 Глібов Л. 93, 450
 Глускіна А. Є.
 (Глускина А. Е.) 108, 336
 Гнатюк В. 302, 444
 Гובה (Луценко) Є. В. 202, 229,
 230, 266, 312, 313, 336–380, 429
 Гоголь М. 255, 303, 362, 382
 Гогунцов (Н. Г. Гогунцов
 або І. В. Гогунцов) 118
 Головін Ф. О. 20, 140
 Голод В. Ю. 297, 298, 313, 337, 338
 Голубенко П. 22, 338
 Голубовська І. О. 199, 338
 Гольденберг В. А. 176, 338
 Го Можо 266, 420
 Гончар Б. М. 216, 420
 Гончаренко О. М. 196, 199, 225,
 352, 367
 Гончар О. 197, 256, 430
 Гончарук А. З. (Honcharuk A.) 193,
 196, 209, 210, 338, 339, 392,
 393, 446
 Гончар Ю. Б. 216, 420
 Горбачева З. И. 21, 339
 Горбачев Б. Н. 189, 413
 Горбачов Б.
 (Горбачев Б. Н.) 177, 311
 Горнунг М. Б. 15, 16, 402
 Городня Н. Д. 295, 398
 Горчаков О. М. 61
 Горький О. М. (Горький А. М.) 186,
 187, 330, 338
 Гречанівський І. 182
 Гребешков І. 41
 Грибович П. 20
 Григорьев В. В. 75, 339
 Гримська М. І. 284, 285, 313, 340
 Гринкрут И. М. 77, 318
 Грицик Л. В. 265, 342, 364
 Грінченко Б. 93, 197, 200, 201, 450
 Громашевська В.
 (Кускова В. В.) 90, 91, 96, 451
 Громашевська Г. О. 90
 Громашевська Л. 91
 Громашевська Н. І. 88, 89, 449
 Громашевський Б. 90
 Громашевский В. Л.
 (格羅瑪捨費斯齊,
 Géluómǎshěfèisīqí) 81, 85–88,
 90–96, 387, 449–452, 454,
 Громашевський В. 88
 Громашевський Г. 88

Громашевський І. 88
Громашевський К. 87
Громашевський Л. В. 88–90, 98
Громашевський М. 88
Громашевський О. 91
Грулев 141, 401
Грум-Гржимайло Г. Є. 65, 316
Грушевський М. С. 220, 373
Гуансюй, китайський
імператор 83, 85
Губарев О. 180, 420
Губман Б. А. 15, 16, 330
Гура В. К. 295, 397
Гуревич А. 167, 311, 341
Гурницький К. І. 7, 127, 156
Гурницький К. І.
(Гурницький К. І.) 7, 127, 155,
341,
Гуров О. І. 96, 341
Гусев В. А. 256, 431
Гу Хуа 181, 340
Гу Чхен 266, 318
Гюнцлав 73
Голуховський А. 99

А

Дай Ваншу 261, 387
Даніїл (Сівілов), архімандрит,
(Даниил (Сивиллов)) 76, 343,
57
Даппер О. 136
Дацьшен В. Г. 5, 58, 341
Дебейко О. В. 196
Дегуров А. А. 77
Демидова Н. Ф. 148, 413
Демин Э. В. 21, 341
Демчук Т. В. 199, 225, 226, 312,
341, 352
Денікін А. І. 163

Ден Інчао 187
Ден Сяопін 206, 217, 280, 416, 421
Дерріда Ж. 254
Джавахишвили І. 216, 420
Джонсон М. 243
Димитрій (Великоновгородський
і Великолуцький),
митрополит 41
Динкевич А. І. 159, 342
Діас Е. 36
Дін Ні 262
Дін Сінь 304, 404
Дмитриченко В. С. 190, 342
Довнар-Запольський М. В. 100–
102, 104, 106, 108, 129, 130, 153
Донцова О. В. 196, 247, 312, 342
Драгоманов М. П. 102, 271,
196, 219, 270, 282–384, 386,
435–437
Дуань Ціжуй 157
Дубинов П. Г. 177, 343
Дуглас Р. 75, 383
Думан Л. І. (Думан Л. І.) 18, 174,
333
Ду Му 265
Ду Пен-Чен 181, 342
Ду Фу 232, 257, 261, 265, 342, 368,
379, 387, 388, 438
Дую Сюесун 196
Дятленко Н. 192, 343

Е

Евгеній, митрополит 37, 38, 47,
449, 454
Ейзенхауер Д. 218
Ельман Б. А. 273, 357
Емі Сяо (Сяо Сань,
Эми Сяо) 170, 171, 172, 324,
343, 352, 418

Енольський З. А. 176, 185, 324
 Ермаченко И. С. 18, 333
 Есбе Ю. 167, 311
 Ефрон И. А. 20, 21, 387, 416

Є

Єлизавета Петрівна,
 імператриця 31
 Єнукідзе А. С. 182
 Єпіфаній (Тихорський),
 єпископ 54

Ж

Жеребятъев А. 137
 Жовтобрюхова Є. І. 197
 Жукова К. Є. (Жукова Е. Е.) 199,
 318, 197
 Жулай О. М. 196

З

Забарко Б. М. 193
 Забияко А. А. 119, 413
 Забияко А. П. 119, 413
 Замотайло І.
 (Замотайло И.) 76, 309, 343
 Зандберг Є. 171
 Захарин Д. 75, 343
 Захаров І. І. 62
 Звездов Є. 181, 342
 Земляк І. 169, 311, 343
 Зінгер Ф. С. 177
 Зубарева В. А. 199, 326
 Зуб Н. М. 273, 357
 Зуєв І. А. 193
 Зяхор А. Є. 196

І

Іакінф (Бічурін), архімандрит
 (Иакинф Бичурин) 57, 59, 61,
 65, 389, 423
 Иванов 16
 Иванов В. З. 81
 Иванов О. В. 220, 221, 343, 344
 Иванов О. І. (Иванов А. И.) 104,
 105–108, 110, 126, 221, 310, 343
 Иван Олексійович, цар 137
 Иван Самойлович, гетьман 20
 Иваньо І. В. (Иваньо И. В.) 37, 344
 Ивахненко М. О. 196
 Ігнатій, митрополит 49
 Ігнатович В. 169, 311, 344
 Ізбрант Ідес Еверт 137, 140, 141
 Ізмайлов Л. В. 29, 30, 140, 148
 Іларіон (Лежайський),
 архімандрит, (Иларион
 Лежайский) 24, 25, 26, 27, 29,
 49, 308, 344, 401
 Іларіон (Трусов), архімандрит,
 (Иларион Трусов) 31, 32, 308,
 344
 Ілініч Є. В. 177, 178, 193, 311
 Ільницький Д. О. (Ilnytsky D.) 300,
 344, 345, 446
 Індикоплов Козьма 13
 Інокентій (Кульчицький),
 єпископ, (Іван Кульчицький,
 Иннокентий Кульчицкий) 27,
 28, 29, 50, 345
 Інокентій (Нерунович),
 святий 35
 Інокентій (Фігуровський),
 архімандрит 115
 Іоаннікій, ієромонах 41

Іоанн (Максимович),
архієпископ 24
Іоанн, митрополит 25
Іоасаф (Хотунцевський),
єпископ 35
Іоаким або Іоаким (Шишковський),
архімандрит, Іоаким
(Шишковський) 42–44, 308
Іоак Є. С. 126, 310
Іосаф, царевич 44
Ісаєва Н. С. (Исаева Н. С.) 196,
199, 249–252, 263, 314, 345–
349, 352, 424
Іуст, ієромонах 41
Йоаникій (Галатовський),
архімандрит 23
Йоїл (Врублевський),
ієромонах 34, 40
Йоко Сацукі 223, 389

К

Калашник Л. С. 197, 199, 385
Камінський Є. Є. 281, 282,
427, 435
Кандинські (Кандинские),
сім'я 21, 318
Кансі, китайський імператор 25,
26, 141, 142
Капустин Д. 88, 349
Каразін В. Н. 54, 197, 198, 199,
254, 274, 283, 279, 354, 363,
372, 411, 412, 436
Кара-Мурза Г. С. 173, 393
Карівець І. В. 259, 260, 442, 443
Карпенко Г. А. 223, 224, 312,
349, 350
Карпенко М. М.
(Карпенко Н. М.) 215, 216,
312, 350

Катерина II (Катерина
Олексіївна), російська
імператриця 40
Кафка Ф. 251, 346
Квашинський О. А.
(Квашинский А. А.) 117, 118,
310, 451, 454
Кеннеді Дж. 218
Кер Г. Я. 76
Кельшев І. 197
Кибальчич Т. В. 81
Кигурадзе Гиви 216, 420
Кизя Л. Є. (Кизя Л. Е.) 192, 350
Кирил, св. 76
Кирієнко К. 168, 311, 351
Кіктенко В. О. (Киктенко В. А.,
Kiktenko V.) 7, 8, 41, 127, 202,
211–213, 272–276, 312, 313,
339, 350–359, 446, 448, 456
Кільбургер І. Ф. (Кильбургер)
131, 139, 140, 376
Кіпцар І. А. 215, 312, 360
Кіржаєв С. 7, 127, 154, 360
Кірносорова Н. А. (Кирносорова Н. А.,
Kirnsova N.) 196, 199, 252–
255, 266, 312, 316, 326, 349,
351, 352, 360–364, 387, 423,
424, 429, 432, 443, 447, 448
Кічігін С. О. (псевдонім Тойма)
177, 181, 193, 311, 364
Клінтон Б. 217, 421
Клінтон У. 282, 435
Кнороз М. М. 176
Кобрин А. Г. 7, 127, 156, 341
Ковалев В. В. 103, 443
Ковалевський Є. П.
(Ковалевський Є. П.,
Ковалевский Е. П.) 58, 61–64,
309, 326, 364, 365

- Ковалівський А. П. 7, 12, 13, 21, 39, 54, 77–80, 119, 174, 176, 191, 365
- Коваль О. 286, 365
- Козельський Б. 122
- Козлов О. О. (Козлов А. А.) 70–73, 309, 365
- Козлов П. 62
- Козловський М. М.
(Козловский Н. М.) 116, 310, 453
- Козоріз О. П. (Козорез А. П.) 196, 233–235, 312, 365, 366
- Колодко С. А. 196, 199, 224, 225, 312, 367
- Коломієць Н. В.
(Коломиец Н. В.) 196, 199, 225, 232, 233, 312, 367–369
- Конверський А. Є. 277, 318
- Конов І. В. 67, 333
- Кононенко М. Г.
(Kononenko M.) 290, 291, 313, 369, 402, 447
- Кононов І. 66, 309
- Конрад М. Й. (Конрад Н. И.) 12, 105–110, 112–114, 116, 310, 336, 369, 450, 457
- Конфуцій (Кун-цзы) 40, 54, 68, 69, 75, 86, 198, 199, 267–270, 279, 296, 301, 302, 305, 308, 312, 320, 322, 323, 399, 406, 411, 426, 444
- Кордет Л. 39
- Коркішко М. 167, 311, 369
- Корнилович О. Й. 60
- Коростовець І. Я.
(Коростовец И. Я.) 64, 309, 370
- Коросторенко М. К. 192, 369
- Косач Ольга (Пчілка) 93, 451
- Костанда І. А. 370
- Костанда І. О.
(Костанда И. А.) 196, 199, 230–232, 266, 312, 313, 352, 370, 371, 386
- Костенко С. О. 196
- Костомаров Н. 20, 372
- Котельнікова Н. М. 197, 324
- Кочергін М. 180, 181, 342, 375
- Кочубей В. 27
- Кочубей Ю. М. 7, 96, 125, 173, 176, 372, 420
- Кошелева І. В.
(Кошелева И. В.) 197, 199, 372
- Кошовий С. А.
(Кошевой С. А.) 219, 220, 312, 372, 373
- Кравченко О. О. 196, 244, 245, 246, 373, 374
- Кранихфельд А. 74, 427
- Краснов А. М.
(Краснов А. Н.) 65, 309, 375
- Крачковський І. Ю. 122
- Крижанич Ю. 136
- Крижанівський Антін 92, 387
- Крижицький О. 191, 350
- Кримський А. Ю.
(Крымский А. Е.) 7, 8, 125, 127, 151, 156, 160, 166, 194, 195, 201, 202, 205, 206, 209–217, 224–231, 233, 235–238, 240, 272–274, 276, 286, 292–295, 312, 317, 329, 335, 337, 341, 342, 350, 351, 353, 355, 357–360, 366, 367, 369, 371, 377, 378, 382, 391, 392, 394–397, 401, 403, 410, 416, 420–422, 424, 425, 434
- Кримський С. Б.
(Крымский С. Б.) 153, 207, 269, 414

Кривченка 159
Кропотов І. І. 140
Кротова М. В. 181, 375
Кубійович В. 80
Кузьменко В. 181, 352
Кузьмін Г. Г. 193
Куликова А. М. 6, 22, 44, 57, 59,
60, 78, 349
Куліш 93, 450
Кульчицький Григорій 27
Купала І. 255, 362
Купле Філіпп 54
Курчки А. І. 16, 445
Курц Б. Г. 6, 7, 8, 126–156,
158–166, 170, 194, 195, 201,
211, 310, 334, 352, 353, 358,
375–377, 404, 450, 451, 458
Курц Г. 128
Курц О. 128
Курц О. Г.
(Курц-Кречетов О. Г.) 128,
161, 163, 394
Кучинська А. 266, 313, 420
Кучумов В. М. 126, 310

Л

Лайнер С. Я. 115, 116, 310, 452
Лакофф Дж. 243
Ланг Лоренц 30, 51, 52, 140,
146, 454
Ланессан 75
Лань Іньхай 262
Лао-цзи 68, 69, 73, 75, 259, 442
Лао Ше (Лао Шэ) 181, 242, 243,
262, 333, 334, 377, 412, 413
Лебедев М. М. 122, 124, 310
Левитский М. Н. 66, 326, 400
Левашко С. С. 119, 413
Ленін 163, 169, 188, 333, 335

Ленський П. С. 285, 286, 313,
365, 377, 378
Леонтьев О. А. 45
Леопардов М. О. 80
Лепік О. М. 125, 310
Лещенко Л. О.
(Лещенко Л. А.) 187, 203, 204,
283, 311, 312, 378, 379, 436
Легг Дж. 75
Ле-цзи 73
Лисевич Я. 182
Литвиненко М. І. 177, 179–182,
311, 379
Литвинець М. 223
Литовко Т. 307, 313
Ли Цзегая 199
Ли Цинчжао 256, 258, 430,
431, 440
Лібкнехт К. 159
Лі Бо 232, 249, 261, 265, 345, 368,
379, 387, 388
Лібратовський Г. К. 35
Лі Ваньфень 262
Лі Вей-хань 180, 182, 379
Лі Ке 180, 182, 379
Лін Дін 180, 432
Лінь Бай 251, 348
Літук А. 197
Лі Цзегая 193, 197, 379
Лі Цін-чжао (Лі Цінчжао) 258,
440, 441
Лі Чжі-чжун 180, 430
Лі Шан-інь 259, 442
Ллойд Дж. 273, 357
Логвін М. (Логвин М. Ю.) 307,
313, 379
Ломоносов М. В. 76, 417
Лоу Шиі 171
Лубсан Данзан 14, 380
Лукаш О. І. 206, 295, 296, 398,
399, 400, 415

Лук'яненко Д. Г. 301, 342
 Лунін М. М. (Лунин М. М.) 78,
 79, 309, 380
 Лу Сін 180, 181, 242, 249, 264,
 345, 380, 393, 402
 Лучик В. 201, 410
 Лушніков О. О.
 (Лушников А. А.) 119, 454
 Лу Ю 259, 260, 442, 443
 Лу Юй 230, 266, 337, 380
 Львов О. 180, 181, 333, 428
 Лю Баньнун 260, 261, 266, 388,
 420
 Любимова Ю. С. 196, 240, 241,
 312, 380, 381
 Лю Дабай (Лю Да-бай) 260, 261,
 388
 Лю Цін 181, 380
 Лю Шаоці 189, 415
 Лю Шуган 262, 263, 315
 Лянцичао 67, 420

М

Ма Ган 199, 372
 Магдич О. Р. 220, 373
 Маграм В. 169, 311, 381
 Мазепа Іван 20, 27, 372
 Мазур Е. Ю. 234
 Макарчук С. 184, 381
 Макогін (Щербата) З. Я. 298, 299,
 313, 381, 445, 446
 Максим (Леонт'єв),
 ієрей 19, 24, 49
 Малиновська А. І. 90
 Малицька В. А. 226, 227, 312,
 381, 382
 Малишева О. М.
 (Malisheva O.) 302, 303, 313,
 382, 447

Ма Лян 223, 430
 Манжура І. 93, 450
 Мануїльський Д.
 (Мануильский Д.) 167, 168,
 311, 383
 Мао Дунь 171, 180, 181, 383
 Мао Цзедун (Мао Цзе-дун) 171,
 180, 181, 220, 221, 344, 383
 Маракуєв В. М.
 (Маракуев В. Н.) 75, 309, 383
 Маркова В. Н. 105, 401
 Маркович Я. 39, 40, 308
 Марко Поло 14–16, 138, 402
 Марр М. Я. 122
 Мартинич Ю. 182
 Мартіні Мартіно 136
 Масленніков В.
 (Масленников В. А.) 192, 383
 Матвєєва Л. В. 125, 160, 200, 212,
 357, 410, 420
 Маттео Ріпа (Father Ripa) 25, 26,
 447
 Матулєвський М. 193
 Матюнін (Матюнин) 66, 309, 400
 Мачирет Є. Л. 193
 Мєлихов Г. В. 18, 333
 Мельникова О. В. 196, 248, 312,
 383
 Мен-Цзи 269, 321
 Меньшиков В. П. 193
 Мерзлюк Д. О. 196, 248, 266, 312,
 313, 384, 385, 402
 Мерк П. Г. 91
 Мефодій, св. 76
 Мечников І. І. 197, 305, 405,
 407
 Микитенко О. І. 193
 Микифорко Чернігівський 18
 Микола І,
 російський імператор 59

Микола (Адоратський),
ієромонах 5, 16, 19, 22, 24, 25,
29, 32, 35–37, 41, 43–45, 47, 50,
393
Микола, архімандрит (Цвіт) 41,
42, 308
Милибанд С. Д. 174, 385
Минка Г. М. 177, 196, 199, 385,
415
Митрофанова М. М. 197
Михайлова-Родіна О. 181, 377
Михайлов В. С. 270, 271, 313, 385,
386
Михайловський І.
(Михайловский И. Н.) 19, 64,
309, 385
Михайло (Миткевич), єпископ 43
Михайло Чернігівський, князь 16
Мілованов І. М. 140
Мінцзяо Чжунжень 266, 386
Міф П. О. (Миф П.) 168, 311, 385
Многогрішний Д.
(Многогрешный Д. И.),
гетьман Лівобережної
України 20, 21, 27, 308, 387
Мова В. 93, 450
Могила Петро 210, 218, 219, 221,
282–284, 343, 344, 384, 392,
418, 435–437
Моденов С. 182
Модест (Стрельбицкий),
архієпископ 50
Мозговий А. І. 278, 279, 325, 326
Молоков І. 146
Морозов А. П. 190, 327
Моу Цзунсань 272, 275, 358
Мо-цзи 73
Мо Янь 251, 252, 266, 346, 348,
387
Мудрий Я. 284, 438
Музичко О. 76, 92, 387

Мундов А. 139
Мурашевич К. Г.
(Мурашевич Е. Г.) 260, 261,
313, 387, 388
Му Синь 199, 326
Мускатблит Ф. Г. 75, 388
Мясніков В. А. 193
Мясніков В. О. 177, 311
Мясніков В. С.
(Мясников В. С.) 6, 11, 34,
56–59, 63, 80, 135–137, 141,
148, 149, 181, 274, 351, 352,
388, 389, 413, 417

Н

Накаяма Іцудзо
(Накаяма Ицудзо) 104, 105,
450
Наливайко С. 223, 389
Нарівська В. Д. 256, 431
Науменко В. 93, 450
Не Ганну 171
Нестеренко О. О.
(Nesterenko O. A.) 241, 242,
312, 389, 447
Нечипоренко Б. Ю. 235, 236, 312,
390, 391
Никифор (Каленовський),
ієродиякон 41
Никифоров В. Н. 6, 78, 126, 127,
149, 174, 175, 391
Никольников Г. Л. 192, 393
Нідем Дж. (Нидэм Дж.) 272–275,
350, 351, 353–358
Нікіфоров В. М.
(Никифоров В. Н.) 6, 127, 149
Нікішенко С. О.
(Никишенко С. А.) 190, 193,
194, 196, 207–211, 312, 391–
393

Нікоряк Н. 264, 313, 393
 Ніксон Р. 218, 219, 283, 384
 Нобель Альфред 264, 315
 Новаковський С. І.
 (Новаковский С. И.) 104, 105,
 453, 455
 Новицький В. Є. 281, 297, 316,
 317, 427
 Новицький О. М.
 (Новицкий О. М.) 67–70, 309,
 393, 404
 Новікова О. 307, 313
 Новицький М.
 (Новицкий М.) 67, 69, 122,
 168, 309–311, 394
 Ногай, правитель
 Золотої Орди 16
 Ногайський В. С. 81

О

Овчинніков В. 191, 350
 Огнева О. Д. 8, 10, 212, 266, 316,
 353, 394
 Окуневський Я. І. 7, 96–98, 309,
 336, 341, 372, 394
 Олеарій Адам 141
 Олейнікова Т. 307, 313
 Олексій Михайлович,
 цар (Алексей Михайлович) 18,
 19, 131, 139, 140, 376
 Олесницький М. А. 70, 394
 Олесницький М. О.
 (Олесницкий М. А.) 69, 70,
 309, 394
 Олійник О. М. 293–296
 Олійник О. М.
 (Олийнык О. Н.) 293–296, 313,
 394–400
 Ольденбург С. Ф. 122

Онацький Никанор 307
 Осадчий Є. (Осадчий Е.) 66, 309,
 400
 Остапенко С. С. 102
 Остапчук А. Л. 236, 237, 312, 400
 Осьмачко О. С. 196
 Оуян Сю 259, 441
 Охріменко М. А. 196

П

Павленко А. Ф. 300, 428, 446
 Павленко Ю. В. 196, 204, 207, 378,
 414, 429
 Павленко Ю. И. 207, 209, 339, 415
 Паладій (Кафаров), архімандрит
 (Паладий (Кафаров)) 16, 75,
 76, 110, 334, 401, 419
 Паламарчук О. Л. 199, 424
 Палатовская Е. В. 199, 326
 Паллізен Р. І. 91
 Панасенко М. В. 196, 247, 312,
 401
 Панасюк Ю. І. 266, 313, 409
 Пан Т. А. 25, 26, 401
 Панфілова Т. О. 295, 397
 Папаян Г. К. 127
 Парахонський Б.
 (Парахонский Б. А.) 209, 210,
 339, 393
 Паркер Е. Г. (Паркер Э. Г.) 141,
 401
 Пархомчук О. С.
 (Parkhomchuk O.) 291, 402,
 447
 Пасько А. В. 189, 193, 414
 Патриляк І. К. 10, 220, 373
 Патырбаева К. В. 234
 Пахомов С. В. 259, 260, 274, 350,
 442, 443

- Пахомов Ю. М.
(Пахомов Ю. Н.) 196, 204, 207,
209, 290, 325, 339, 378, 414,
415, 429
- Пацанівська Л. І. 265, 342, 379
- Пашкова Л. 66, 309, 402
- Пашков Афанасій, воєвода 18
- Пашенко С. С. 123, 124, 310
- Первомайський Л. 182
- Перепада Д. О. 197, 423
- Перфільєв І. 140
- Пескова Г. Н. 59, 423
- Петлін І. 136, 139
- Петр II (Петр Олексійович),
російський імператор 133, 137
- Петр I (Петр Великий),
російський імператор 21, 130,
141, 145
- Петров І. 50, 139
- Петров М. І. (Петров Н. І.) 50,
51, 80, 81, 402
- Петров С. 30
- Петровська Н. А. 192, 402
- Петровський Е. 125, 402
- Пешуров Д. 110
- Пешкова К. П. 163
- Пирогов В. А. 199, 385
- Пискунов Г. А. 192, 409
- Піаже Ж. 254, 363
- Підмогильна Д. 264, 313, 402
- Пірс Ч. 254, 362
- Плано Карпіні Дж. дель (Плано
Карпини Дж. дель) 15, 16, 138,
402
- Платонов Ю. 169, 310, 403
- Плаха Андрій 19
- Плотніков О. В. 281, 427
- Победоносцева Е. В. 61, 403
- Позднеев Д. М. 106
- Пойнар Л. М. 237, 238, 312, 403
- Полотнюк Я. Р. 176, 404
- Полторацький В. В. 192, 404
- Полянська І. 99, 404
- Поносов В. В. 119, 120
- Поперечна Г. А. 70, 404
- Попов А. 169, 310, 404
- Попов А. В. 234
- Попова О. В. 197, 303–307, 313,
404–408
- Попов К. М. 157–159, 185, 310,
324, 342, 404, 452
- Попов П. М. 7, 23, 24, 37, 39, 40,
404
- Попов П. С. 75, 76, 110, 111, 401,
419
- Поповцев А. А. 44, 63, 365
- Порецький С. 137
- Поселянин Е. 22, 409
- Потанін Г. 62
- Потебня О. О. 192, 205, 209
- Потильчак О. В. 219, 384
- Пржевальський М. 62
- Приступа Є. Н. 92, 387
- Присяжнюк В. В. 196
- Пріцак О. Й. 194, 200, 201, 236,
253, 258, 362, 390, 410, 441
- Пу Сунлін (Пу Сун-Лін) 181, 266,
409
- Пуфендорф 49
- Пушкарьов Б. О. 177, 193, 311
- Р**
- Рагузинський С. В.
(Рагузинский С. В.), ілірійський
граф 28 30, 51, 454
- Разумовський К. Г. 259, 443
- Ракітіна М. І. (Ракитина М. И.,
Rakitina M.) 246, 409, 447
- Рафаїл (Забаровський),
архієпископ 32

- Рахманін А. 135
 Ревенко М. І. 196
 Резаненко В. Ф. 197, 200, 201, 255, 410, 411, 430
 Рейган Р. 283, 437
 Рейснер І. М. 173, 393
 Рейтц В. М. 91
 Рейхсберг Г. 134
 Реклю Э. (Реклю Е.) 75, 383
 Решетов Р. 180, 430
 Рибалкін В. 7, 12, 13, 365
 Рижко В. А. 269, 321
 Рифтін Б. 181, 377, 389
 Різниченко К. С. 197, 423
 Родес 130, 131, 375, 376
 Родионов А. А. 253, 352
 Родіонов Петро 41
 Родічева І. С. (Родичева І. С., Родичева І. С.) 279, 313, 411
 Рожицький Ч. К. (Рожицкий Ч. К.) 74, 412
 Розенблюм Б. 170, 310, 412
 Розов Л. 169, 311, 344
 Россохін І. К. 31
 Ростовський С. Н. 173, 393
 Рубель В. 412
 Рубрук Г. де (Рубрук Вільгельм) 15, 16, 138, 402
 Руда Н. В. (Рудая Н. В.) 197, 242, 243, 312, 412, 413
 Руданський С. 93, 450
 Рудич А. 75, 413
 Рудік О. М. 248, 312
 Рузвельт Ф. 218
 Румянцев М. П. 59
 Румянцев П. О. 88
 Руссова С. М. 213, 265, 364
 Руставели Шота 260, 443
 Рыбаков Б. А. 12, 413
 Ряппо Я. 168, 311, 413
- С**
- Савенко О. М. 196
 Савченко М. 266, 313, 387
 Савчук О. 263, 315
 Сайдаковська І. 176
 Самара О. 266, 313, 318, 444
 Самаркіна А. О. 196
 Самійленко В. 93, 450
 Самойленко І. Ю. 196
 Санду М. С. 300, 428
 Сахновський Євтимій 35
 Се Бінсінь 260
 Седакова О. 255, 256, 430, 431
 Седнев В. В. (Седнев В. В.) 7, 177, 189, 190, 191, 193, 194, 196, 197, 199, 205–207, 311, 312, 413–416
 Семенов П. П. 34, 343
 Сенгалевич М. Я. 171–173, 311, 454
 Сендберг Ева 172
 Серебряков Е. А. 258, 439
 Се Яохуань 262–264, 314, 316
 Сєдова А. П. 196
 Сидоренко М. 182
 Сима Тань 78
 Сима Цянь 78, 220, 265, 372, 417
 Симиренко П. О. 159
 Симон 75, 383
 Симоновська Л. В. (Симоновская Л. В.) 170, 173–175, 310, 311, 416, 417
 Сингаївський М. 182
 Синиця К. Р. 196
 Синозерський М. 75, 417
 Синявський А. 123, 310
 Сич М. 182
 Сівін Натан 273, 357
 Сільва Ян 199, 338

- Сірко Іван, кошовий отаман
Запорозької Січі 20
- Скачков П. О. (Скачков П. Е.) 6,
15, 30, 33, 34, 50, 56, 58, 63, 127,
136, 137, 145, 148, 417
- Сковорода Г. С. 7, 23, 24, 37, 39,
40, 197, 199, 234, 243, 256, 267,
269, 275, 278, 279, 303, 304,
308, 318, 319, 322, 326, 344,
358, 366, 383, 385, 404, 405,
412, 417, 419, 426, 431
- Скорпілев А. І. 126
- Скрипченко К. К. 182
- Слабченко М. 88, 417
- Сладковський М. І.
(Сладковский М. И.) 142, 148,
417
- Слепак С. І. 168, 310, 418
- Слободянюк І. Н. 192, 418
- Сльозко О. О. 295, 397
- Смедлі А. (Смедли А.) 170, 171,
324, 418
- Смилянская И. М. 7, 127, 156, 341
- Смирнова А. П. 196, 247, 312,
418
- Смирнов Г. В. 160
- Смірнова Б. О. 250, 346
- Смоліна (Мельніченко) В. В. 218,
219, 312, 384, 418
- Смольницький О. 35, 40
- Смотріцький М. 31
- Соболь А. М. 179, 180, 311
- Соколовський М. 43
- Соколовський С. М. 43
- Соловійов С.
(Соловьев С. М.) 140, 418
- Солодиліна Л. 193
- Солоненко М. 96, 336
- Сорокін В. 181, 380
- Сорочан В. О. 196, 248, 312, 418
- Софроній 45, 49, 50
- Софроній (Грибовський),
архімандрит, (Софроний
Грибовский) 7, 35, 43–47,
49–51, 56, 211, 308, 352, 418,
419, 449, 454
- Спафарій М. Г. (Спафарий Н.) 19,
64, 136, 140, 385
- Сперанський М. М. 59, 61
- Спешнев М. 181, 377
- Срібняк І. В. 201, 258, 411
- Сталін Й. В. 167, 419
- Старицький М. 93, 450
- Старков А. 75, 309, 419
- Староверов С. С. 193
- Стародуб В. Я. 171, 311
- Стародубенко Л. Є. 304, 404
- Степанов О. П. 297, 317
- Стефанік В. 197, 199, 233, 368
- Стефанович 174
- Стефан (Яворський),
митрополит 33
- Столярова Л. П. 256, 430
- Стороженко Матфей 35
- Сторожук А. Г. 253, 352
- Стрелкова А. Ю. 279, 313, 419
- Стрельчук Г. П. 199, 424
- Строганова О. В. 15, 16, 330
- Ступак І. В. 241, 380
- Субедей 14
- Сулін 124
- Сун [Чжун-тан] 61, 423
- Сунь Ятсен (Сунь Ят-сен,
Сунь-Ят-Сен) 124, 158, 167,
186, 330, 331
- Су Тун 242
- Сухов О. О. 122, 125, 126, 169,
310, 402, 419, 420
- Сухомлинський В. О. 219, 221,
263, 264, 314, 315, 344, 384

Су Ши 258, 440, 441
 Сюань-цзун, китайський імператор (Дао-гуан, Даогуан) 61, 423
 Сюй Сяобінь 250, 251, 346, 347
 Сюй Чжимо 266, 420
 Сюнь-цзи 268, 320
 Сюнь-Цзи 269, 321
 Сяо гун 219, 372
 Сяопо 181, 377
 Сяо Цеті 171
 Сяо Юй 180, 420
 Ся Янь 180, 420

Т

Тавокін С. (Тавокин С. Н.) 67, 309, 420
 Тань Сюецзюнь 171
 Тао Юаньмін, Тао Юань-мін 257, 259, 265, 364, 438, 442
 Таран М. А. (Tarar M.) 216–218, 312, 420–422, 448
 Таран Ф. 19
 Тарнавський (Тарнавский) 66, 309, 400
 Татарінов О. О. 62
 Таубе М. Ф. 74, 423
 Тачібано Міцідзо (Тачибано М. М.) 114, 452
 Темур, імператор династії Юань 15
 Терент'єв М. 168, 169, 310, 311, 423
 Терещенко С. В. 295, 397
 Тесельман І., Тессельман І. 192, 423
 Тесленко І. 180, 223, 423
 Т'є Нін, Те Нін, Тье Нін 250, 251, 254, 266, 346, 348, 362, 423

Тимковський Є. Ф. (Тимковский Е. Ф.) 37, 56–61, 64, 309, 423
 Тимофій Микитович 95, 450
 Титаренко М. Т. 190
 Тихвинский С. А. 59, 274, 351, 389, 423
 Тихонова О. Ф. 197, 230, 312, 423
 Тихонов Д. И. 21, 339
 Тичина П. 182
 Тімашев І. С. 101, 102
 Тітельман Г. 180, 420
 Ткаченко Р. П. 96, 341
 Ткачова О. О. 324
 Тойнбі А. 139
 Толбузін, воєвода 20
 Торчинов Е. А. 274, 350
 Тотін Ю. О. 125, 310
 Тохтамиш, хан Золотої Орди 16
 Третьяков Д. 19
 Тригубов І. Л. 123, 124, 310
 Трофимов А. 105, 401
 Трубіцина О. С. (Trubitsyna O.) 239, 240, 312, 424, 448
 Трумен Г. 218
 Трусевич Х. 140, 424
 Тужу 171
 Тумасов М. С. (Тумасов Н.) 73, 309, 424
 Турков Г. 182
 Тюменцев В. 139
 Тянь Хань 262–264, 314, 316

У

Уайтхед А. Н. 274, 354, 355
 Уваров, граф 131
 Узбек, хан Золотої Орди 15
 Українка Леся 93, 263, 264, 314, 315, 394, 450

Ульяновський В. 7, 127, 154, 360
 У Пейфу 157
 Урсу Д. 424
 Урусов В. 215
 Урусов В. Б. 175, 182, 193, 197,
 199, 214, 215, 265, 312, 313,
 326, 424–426
 Усик А. В. 267, 313, 426
 Уханський М. 169, 311, 426
 Ухач-Огорович М. О.
 (Ухач-Огорович Н. А.) 67, 309,
 426
 У Чен-ень 252, 360
 Ушинський К. Д. 63, 197, 198,
 219, 304–307, 384, 404–408
 У Юнь-До 180, 424

Ф

Фалькович І. М.
 (Фалькович І. М.) 7, 123, 157,
 158, 310, 426
 Фан Фан 250, 346
 Федевич Л. 307, 426
 Федічева Н. В. 324
 Федоренко С. М. 280, 281, 313,
 426, 427
 Федькович О. 93, 450
 Фей Цін 265
 Фен Найчао 266, 318
 Фен Чжі 260, 265
 Феодосій (Сморжевський або
 Смогоржевський), ієромонах,
 (Феодосій (Сморжевський))
 22, 34, 36–38, 40, 45, 56, 308,
 427
 Фесенко В. І. 265, 342, 379
 Фин Цзін-жу 181, 427
 Філарет (Гумілевський),
 архієпископ, (Филарет
 (Гумилевский)) 65, 427

Філарет (Чернігівський
 та Ніжинський),
 архієпископ 65
 Філофей (Лещинський),
 митрополит 24
 Фірсов Є. 146
 Флоринський В. Ф. 18, 34, 36, 52,
 318
 Фойгт К. К. 58, 427
 Фоменко К. І. 81
 Франке О. 74, 427
 Франко І. 93, 183–185, 197, 227,
 228, 241, 250, 262, 299, 324,
 334, 346, 381, 382, 433, 434
 Фрізман Л. Г. 256, 431
 Фрунзе М. В. 177–180, 389, 432
 Фурс 156

Х

Ханенко Богдан 117
 Ханенко Варвара 117
 Хабаров Є. П. 18
 Хай Цзи 215, 425
 Хамрай О. О. 81
 Хань Шань 259, 442
 Хафф Т. 273, 357
 Хаханьян Г. 168, 311, 428
 Хаяма І. 168, 311, 428
 Хе Жунчан 208
 Хе Цзин-чжі 262
 Хисамутдинов А. А. 119, 413
 Хобсон Дж. 273, 357
 Хоменко (Дроботюк) О. В.
 (Khomenko O.) 201, 300, 301,
 313, 317, 342, 344, 345, 428, 446
 Хо Мяо 181, 428
 Хохлов О. М. 160
 Храповицький 160
 Хуан Мін'є 197

Хуан Тин-цзянь

(Huang T'ing-jian) 259, 260,
442, 448

Хубілай, монгольський хан 15

Худяк Л. 180, 380

Ху Ланьчі 171

Хун Їн 250, 345

Хун Лі 394

Ху Цзіньтао 240, 424

Ц

Цань Сюе 250, 251, 346

Цао Кунь 157

Цао Сюецінь

(Цао Сюецінь) 231, 232, 371

Цао Цао 265, 364

Цао Юй 262, 334

Цвіт Семен 41

Цзинь Юнь 262, 264, 316

Цзі Сяньлінь 266, 429

Цзі Хун 181, 429

Цзян Жун 266, 429

Цзян Цзєминь 206, 414

Цзя Пінва 265, 429

Цзя Цін 272, 275, 358

Циганкова Е. Г. 125, 420

Цимбал С. В. 243, 244, 312, 429,
430

Цимбал Я. 171, 173, 430

Цуе Диинь 199, 326

Цукерман Л. 168, 311, 428, 430

Цю І Цян 324

Цюй Цю-бо 261, 388

Цюй Цюбо 260

Цюй Юань 265, 364

Цянь Веньюань 273, 355

Цянь Чжэньган 253, 352

Ч

Чайковський П. І. 258, 440

Чан-Кай-Ші 122

Чан Сефен 291, 327

Чарська І. 181, 429

Чень Жань 251, 252, 348

Чередниченко Д. 265, 379

Черниш Н. О.

(Черныш Н. А.) 255, 256, 313,
430, 431

Чехов А. П. 88

Чжан Канкан 251, 348

Чжан Сінлань 11

Чжан Тяньі 171

Чжан Цзє 251, 347

Чжан Цзи 265

Чжан Цзін-Сянь 180, 431

Чжан Цзолінь 157

Чжен В. А. 182, 197, 221, 222, 431,
432

Чжен Шупу 197

Чжоу Енлай 187

Чжоу Лібо 181, 432

Чжоу Сяофен 266, 432

Чжоу Сяофена 266

Чжоу Ян 277

Чжуан-цзи (Чжуанцзы) 178, 259,
278, 442

Чжуанцзы 258, 440

Чжу Бай 180, 432

Чжу Цзинтао 196

Чжу Цзицін 213, 214, 265, 335,
432

Чижевська Є. 259, 442

Чингізхан (Чингис-хан) 14, 16,
445

Чирков Б. П. 192, 432

Чирко І. К. (Чирко І. К.) 177–182, 193, 223, 311, 312, 318, 333, 336, 340, 342, 349, 352, 364, 375, 377, 379, 380, 383, 389, 409, 411, 420, 423, 424, 427–432, 458

Чи Цзицзянь 254, 364

Чіхуньдорж Тушету-хан 20

Чорномаз В. 80, 100, 432

Чуб І. 196

Чудновцев В. 92, 387

Чуйко І. 182

Чумак В. 210, 393

Чэн Хун 199, 326

Чэнь Сыхэ 258

Ш

Шанін А. С. 177, 311

Шан Цзюнь 220, 372

Шан Ян 219, 220, 372, 373

Шаргородський М. Є. 125, 310

Шаститко П. М. 6, 22, 44, 57, 59–64, 78, 349

Швед В. О. 295, 398

Шевченко К. В. 197, 423

Шевченко М. В. 199, 424

Шевченко О. М. 227–229, 312

Шевченко Т. Г. 102, 176, 177, 180, 181, 187–190, 192, 196, 197, 198, 200, 209, 210, 216–218, 220, 222, 224, 225, 227, 231, 233, 234, 237–239, 241–244, 246, 249–257, 261–264, 268–270, 274, 279, 285, 288–291, 296, 302, 304, 311, 314–316, 321, 323, 325, 331–334, 336, 340, 345–350, 354, 355, 361, 363, 365–370, 372–374, 381, 382, 387–389, 398, 402, 403,

405, 410, 412, 413, 420, 421, 429–433, 439, 444

Шевчук А. Д. 301, 313

Шевчук А. Т. 80, 301, 434

Шевчук О. В. 281–284, 313, 435–438

Шекера Я. В. 257–261, 265, 438

Шекера Я. В. (Shekera Y.) 196, 256–260, 265, 313, 379, 387, 438, 439, 440–443, 448

Шендеровський В. 96, 336

Шерцль В. І. 78, 79, 309

Шзерський М. 167, 369

Шиллінг П. А. 59

Шинкарук В. І. 190

Шинкарук В. І. 190, 342

Широкоград А. Д. 103, 443

Ши Т'єшен 266, 443

Шишков І. П. 106

Ши Яцзюнь 86, 196

Шкелебей В. 196

Шмиголь М. М. 192, 444

Шмідт П. 111

Шморгун А. А. 206, 414

Шпарик О. 302, 444

Шпарик О. М. 301, 302, 313

Шпект 65, 316

Шрамко Б. А. 176, 311

Штейнберг Е. А. 170, 444

Штейнберг Є. А.

(Штейнберг Е. А.) 169, 310

Штейн В. М. 103, 104, 310, 443, 450

Шу Тін 171

Шу Тхін 266, 444

Щ

Щавурський Б. Б. 265, 342

Щербаков Я. 197

Щербатський Ф. І. 122

Щоголев Я. 93, 445

Ә

Эренбург Г. Б. 174, 417

Эренжен Хара Даван 16, 445

Эсбе Ю. 167, 445

Ю

Юань Шикай 158

Ю-в Е. 76, 445

Юй Дафу 171

Юй Хуа 242

Юй Цююй 265, 445

Юнг К. 253, 352

Юнда В. 307, 313

Юнчжен, китайський
імператор 142

Юрьев М. Ф. 174, 417

Я

Язвінський М. Г. 192, 445

Яковлев Б. В. 192, 409

Яковлева П. Т. (Яковлева П. Т.) 6,
127, 149, 445

Ян III Собеський, король

Речі Посполитої 27

Янкович де Мірієво Ф. І. 77

Ян Сюецзюнь 291, 327

Ян Цзінін 171

Янь Ге-фань 180, 431

Ярмоленко Я. В. 196

Яхно Т. П. 299, 446

Яценко Б. П. 159

G

Goh G. 84, 446

K

Krupp Menshausen Carl 84, 447

P

Prandi Fortunato 26, 447

Список скорочень

ВУНАС – Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства

ДАКО – Державний архів Київської області

ДАК – Державний архів міста Києва

ДАРФ – Державний архів Російської Федерації

ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

НММ – Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків

РДАЛМ – Російський державний архів літератури і мистецтва

РДІА – Російський державний історичний архів

УВ ВАКИТ – Українське відділення Всесоюзної асоціації китаєзнавців

ЦА ФСБ РФ – Центральний архів Федеральної служби безпеки Російської Федерації

Наукове видання

КІКТЕНКО Віктор Олексійович

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО КИТАЄЗНАВСТВА (XVIII – ПОЧАТОК XXI СТОЛІТТЯ)

Монографія

Видання друге, доповнене

Дизайн обкладинки — *А. Юдашкіна*

Технічне редагування — *Т. Шутова*

Верстка — *Н. Ковальчук*

Г Е Л Ь В Е Т И К А
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ

WWW.HELVETICA.UA

Підписано до друку _____.2021 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Arno. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 28,13. Тираж 300. Замовлення № 1021-281.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглазі, 6/1
Телефони: +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідчення суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.